

ERDÉLYI ÜZENET
Dobai István vitairatai

II.

PAX SYLVANICA
Az erdélyi ENSZ-per története

Útkeresés a gyűlölet zátonyai között
Élményadalékok a 20. század történetéhez

HUSZT

Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövővel komolyan vess öszve jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derűl!

Kölcsey Ferenc, Cseke, 1831. december 29.

TARTALOM

Előszó.....	5
I. Az erdélyi ENSZ-per előzményei.....	9
2. Az 1956-os magyar forradalom lehetősége.....	21
3. Az elaborátum szövege és magyarázata.....	21
4. A per ismertetése.....	22
5. Az 1957-es ENSZ-per utóélete	22
6. A Jugoszláv polgárháború.....	22
7. A jövőendő lehetőségei (utószó).....	22
MELLÉKLETEK.....	23
1. számú melléklet.....	24
AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK ALAPOKMÁNYA	24
2. számú melléklet.....	29
AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA	29
3. számú melléklet.....	34
KIK A BOLDOGOK?.....	34
4. számú melléklet.....	36
BOLDOGOK A BÉKESSÉGRE IGYEKEZŐK	36
5. számú melléklet.....	54
AZ ERDÉLYI KÉRDÉS	54
6. számú melléklet.....	69
NYILATKOZAT AZ ERDÉLYI ENSZ-PERRŐL, ...	69
7. számú melléklet.....	73
VALLOMÁS ÖTVENHATRÓL	73
8. számú melléklet.....	104
Huszt	104
9. számú melléklet.....	105
AZ ERDÉLYI ÜZENET	105
10. számú melléklet.....	109
1956 ERDÉLYI MÁRTÍRJAI	109
11. számú melléklet.....	120
AZ IMITATIO CHRISTI COLLOQUIUM	120
12. számú melléklet.....	123
KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK AZ ERDÉLYI HELYZETRŐL	123
13. számú melléklet.....	134
ÚJÉVI GONDOK	134
14. számú melléklet.....	139
MIT VÉTETT A MI NÉPÜNK?	139
15. számú melléklet.....	142
A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE JOGVÉDŐ IRODÁJÁNAK MEGSZERVEZÉSÉRE	142
16. számú melléklet.....	144
JAVASLAT A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE ÚJJÁSZERVEZÉSÉHEZ	144
17. számú melléklet.....	147
NEMZETI KISEBBSÉG ÉS NEMZETKÖZI JOG	147

18. számú melléklet.....	150
AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG KÉPVISELETÉRŐL.....	150
19. számú melléklet.....	152
KISEBBSÉG ÉS SZABADSÁG	152
20. számú melléklet.....	156
KÉRELEM A JOGTUDOMÁNY MAGYAR MŰVELŐIHEZ.....	156
21. számú melléklet.....	157
MEDDIG LESZ MÉG SZÓNOKI BANALITÁS A HATÁRON TÚLI MAGYAROK ÜGYE A POLITIKUSOK SZÁJÁBAN?	157
22. számú melléklet.....	158
A KÖZVÉLEMÉNY HATALMA.....	158
23. számú melléklet.....	164
A NEMZETISÉG JOGI FOGALMA	164
24. számú melléklet.....	169
IDENTITÁSUNK JOGI VÉDELME.....	169
25. számú melléklet.....	172
A „MAGYAR INTERPARLAMENTÁRIS UNIÓ” ÉS A NEMZETISÉGI AUTONÓMIA KÉRDÉSE.....	172
26. számú melléklet.....	182
PAX NONSYLVANICA	182
SZILÁGYSÁG LABANC URALOM ALATT	207
27. számú melléklet.....	238
A SZAMOSÚJVÁRI 96-OS CELLA ÉS A DÉSI FEGYINTÉZET TBC KÓRTERME	238
28. számú melléklet.....	258
TABUTÉMA.....	258
29. számú melléklet.....	259
PÁRBESZÉDRE KÉSZEN.....	259
30. számú melléklet.....	275
OTTHONIAK, ÁKOSIAK, SZILÁGYSÁGIAK	275
31. számú melléklet.....	276
TÁJÉKOZTATÁS AZ ERDÉLYI HELYZETRŐL	276
32. számú melléklet.....	297
AZ 1848-49-ES MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEK NEMZETISÉGI VONATKOZÁSAI	297
33. számú melléklet.....	301
1723. évi II. törvénycikk	301
34. számú melléklet.....	302
KONOPISTÉTÓL SZARAJEVÓIG	302
35. számú melléklet.....	303
SZENT LÁSZLÓ PÉNZE MAI ÁRFOLYAMON.....	303
36. számú melléklet.....	306
ÚTKERESÉS A GYŰLÖLET ZÁTONYAI KÖZÖTT	306
I. A legendás Buza László Intézet.....	306
II. A Gyűlölet százada.....	398
III. FIKE konferenciák Erdélyben a második világháború után.....	449
37. számú melléklet.....	461
EZERKILENCSZÁZÖTVENHAT AZ EURÓPAI JOGFEJLŐDÉSBEN.....	461

Előszó

1. Az erdélyi ENSZ-per

néven említi, ha említi a zurnalisztika a Kolozsvári Román Hadbírószágon 1957. szeptember 24-26-án tárgyalt bűnpert. „*Az erdélyi béke-per*” elnevezés jobban kifejezné ugyan az eljárás tárgyát, legtalálóbbs pedig „*az első erdélyi béke-per*” volna, hiszen még sok bírói és más eljárásnak kellene megtörténnie a reménylett békéig. Hogy a békének milyen jövőndő kilátásai és lehetőségei lesznek, az a jövőndő történetírás feladata.

Boldogok a békességre igyekezők – röviden: BABI – volt a neve annak az erdélyi magyar mozgalomnak, amely a 20. század közepén az *erdélyi kérdés* békés és méltányos megoldásán fáradozott. Az elnevezés a Fiatalok Keresztén Egyesülete (FIKE) jelszavából általánosult – mi, akkori erdélyi magyar fiatal értelmiségiek a FIKE-ből vettük át – a Trianoni Szerződés felülvizsgálatáért *nem katonai, hanem békés* eszközökkel küzdő politikai mozgalom jelölésére. Nemcsak mi, akkori fiatalok, hanem az erdélyi magyar társadalom minden rétege és csoportja – világi és egyházi értelmiségiek, közrendű gazdálkodó polgárok, földművesek, iparosok, kereskedők, munkások és tisztviselők, vidékiek és városiak, öregek, fiatalok és gyermekek – ismerte és alkalom adtán használta ezt az elnevezést vitáikban és beszélgetéseikben a szentistváni gondolat, az erdélyi hétszabadság alkotmány restaurálása, a Dunai Konföderáció és más békés tervek közös elnevezésére. Mert minden magyar társaságot, összejövetelet az erdélyi kérdés békés megoldásának keresésére kényszerítette akkoriban a kérélhetetlen Történelem.

Boldogok a békességre igyekezők lett volna a címe az *erdélyi ENSZ-per* vádalapjául szolgáló egyetlen írott dokumentumnak, a *Mióta az első magyar király...* kezdetű *ismertető tanulmány*nak is, amely végül is cím nélkül került a per iratcsomójába.

A pax sylvanica cím magyarázata

A pax sylvanica elnevezésnek, amely könyvünk címe lett, eredete a következő:

Az ENSZ-per vádalapjául szolgáló ismertető tanulmányban szereplő négy megoldási javaslat közül az erdélyi kérdés békés megoldásának csak az első három megoldási lehetőség-javaslatának tekintetében volt egységes az erdélyi magyar közvélemény. A negyedik megoldási lehetőség tekintetében már megoszlott az erdélyi magyar közvélemény: az Erdély területét méltányosan megosztó és az önkéntes lakosságcsere eszközét is elfogadó megoldási lehetőséget a székelyek egy része – akik csak áttelepedéssel őrizhették volna meg maguk felett a magyar uralmat, magunk között „a marostordaiak” – vonakodott elfogadni. Önzéssel vádolták a Partiumban, Nyugaterdélyben élőket – magunk között „a szilágyságiakat” –, azt mondván, hogy a negyedik megoldási lehetőség nem az egész erdélyi magyarság politikai problémájának a megoldását, hanem csak a szilágyságiakat szolgálja. Tehát ez nem *erdélyi kérdés*, hanem csak *szilágysági kérdés*, így az ettől várható eredmény nem *erdélyi béke*, azaz *nem pax transsylvanica*, hanem csak *szilágysági béke*, vagyis *pax sylvanica*.

Mi, szilágyságiak, elfogadtuk és szívesen használtuk a pax sylvanica elnevezést, egyrészt a más véleményen lévő székelyek iránti tiszteletből, másrészt pedig annak gazdag elvi

tartalmaért. A Szilágyság latinul Sylvania, azaz erdős vidék, amely azt a tiszántúli területet jelenti, amely az erdőn túli terület, Erdőelve, Erdély, Transsylvania és Magyarország között fekszik, de nem elválasztja Erdélyt Magyarországtól, hanem azzal összeköti. Esetünkben tehát a pax sylvanica az erdélyi kérdésnek azt a békés megoldását jelenti, *amely Erdélynek Magyarországgal – és nem más külső területtel – való kapcsolatára utal.*

A pax sylvanica kifejezés használata nem szűkíti, hanem gazdagítja és bővíti azt a békeség-fogalmat, amelyre mindnyájan törekszünk. Bár mozgalmunk ellenzői – kimondom: a megbékélés ellenségei – minket a negyedik békemegoldás kizárólagosságának vádjával illetnek, pedig a pax sylvanica nemcsak a békelehetőségek egyikét szorgalmazza, hanem mind a négy lehetséges béke-megoldást.

Tehát a címet mi annak szimbolikus tartalma miatt is választottuk, *mert pax sylvanica* nemcsak *a minden magyar nemzetrészt egybefogó összmagyar érdeket megvalósító békét jelenti*, hanem egész Középeurópa békéjét.

A ceterum censeo elnevezés

A nagyhatalmak külügyminiszter-helyetteseinek 1946 májusában hozott párizsi döntése a trianoni határok véglegesítésével megoldottnak nyilvánította az erdélyi kérdést. Ez megosztotta az erdélyi magyar közvéleményt: az erdélyi magyarság egy töredéknyi – a magyar közvélemény által elszigetelt, *kommunistáknak* nevezett – csoportja hitelt adott Groza Péter román miniszterelnök magyarbarát ígéreteinek, csatlakozott a Román Kommunista Párthoz, a magyar társadalommal szembefordulva ellenségnek tekintette az erdélyi kérdés megoldását továbbra is szorgalmazó erdélyi magyar túlnyomó többséget. Ezért ezeknek a kommunistáknak nevezett egyéneknek a jelenlétében még a Buza László Intézetben sem beszélhettünk az erdélyi kérdésről.

Az Erdély feletti fennhatóság jogi vonatkozásainak tudományos igényű megvilágítására létesült a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem keretében az 1945-1948 között működő Buza László Intézet. Buza professzor az intézetben a politikai vitákat szigorúan tilalmazta, csak *jogvitákat* engedélyezett. Mi, az intézet belső munkatársai a *ceterum censeo* konspiratív elnevezést használtuk az Erdély területét megosztó lehetőségre. Az intézetbe látogató, a magyarság ügyével szemben álló és azzal szembe provokatív agresszivitással fellépő kommunisták így nem érthették, tehát félre sem magyarázhatták a témát.

Eme elnevezés etimológiája külön magyarázatot igényel: a Catonak tulajdonított latin szállóige – ceterum censeo Carthaginem esse delendam – *mutatis mutandis* változata: „*ceterum censeo Transsylvaniam esse dividendam*”, azaz „*különbén megjegyzem, hogy Erdély megosztása elkerülhetetlen*”. Később a börtönben is a ceterum censeo elnevezést használtuk, mert életünk függött attól, hogy a fülelő, sovíniszta román cellatársaink értik-e, miről beszélünk. Bizony, életünknek a börtön utáni évtizedeiben is tanácsos volt még szűk magán összejöveteleken, mulatságokon is a társaságban esetleg előforduló államvédelmi megfigyelő számára nem érthető kifejezést használni az erdélyi kérdés jelölésére.

2. Kiadványunk célja

Sorozatunk címe: *Boldogok a békességre igyekezők. Útkeresés a Gyűlölet zátonyai között. Élményadalékok a 20. század történetéhez.* Nem vállalkozhatunk a *Gyűlölet százada* történetének a megírására, mert a Gyűlölet uralma még nem ért véget, a korszak történetét pedig annak lezárulása előtt látni sem lehet, nemhogy tudományos igénytelenséggel rendszerezni lehetne. Mivel pedig a világháborúk győztes antifasiszta hatalmai, a Föld feletti főhatalom birtokosai, anonimitásban tartják magukat, még kilétüket sem fedik fel, amellet az emberiség sorsára vonatkozó döntéseiket sem közzétették hatalmuk alávetettjeivel. Igen, már az 1938. szeptemberi müncheni négyhatalmi konferencia határozataiból is csak annyi került nyilvánosságra, amennyi Németországnak a háborúba ugratásához és Középeurópa népeinek egymással szembeállításához szükségesnek látszott. Sem az 1943-as teheráni, sem az 1945. februári jaltai, sem az 1945. júliusi potsdami konferenciákról nem közöltek semmit. Ezekről is csak annyit tud az emberiség, hogy voltak. De a világháború második katonai menetének (második világháború) megszervezését, elindítását, lefolytatását és a Föld háború utáni politikai rendjét meghatározó Roosevelt–Sztálin-paktumnak az 1930-as évek közepén történt létrejöttét, valamint az emberiség sorsára vonatkozó más meghozott főhatalmi döntéseket is csak feltételezzük, mert azok soha nem kerültek az érintettek nyilvánossága elé. Így mi, halandó emberiség a történelemnek nem alanyai, hanem csak tárgyai vagyunk, mert a történelmi tényeknek, eseményeknek, folyamatoknak olyan átélői vagyunk, mint az éghajlat időszaki klímaváltozásainak: élményeink, tapasztalataink vannak az átélt korszak történelméről, azok alapján viszonyulhatunk, alkalmazkodhatunk történelmünk adottságaihoz.

A Homo Sapiens Antropus viselt dolgait eddig rendszerbe foglaló tudományos igényű művek a társadalomban érvényesülő politikai kényszerhatalom időbeli tényeit és folyamatait tárgyalják. Mi hatalomtörténelem helyett néptörténelmet, annak is csak a 20. század közepén lezárt korszakára vonatkozó eseményeiről írhatunk. Az azutáni még le nem zárult korszakról a néptörténelem rendszerezéséhez csak élményadalékokkal szolgálhatunk kiadványsorozatunk következő – a *Testvériség forradalma* és az *Eutópia* című – köteteiben is.

Jelen könyvünk témája, az *erdélyi ENSZ-per* megtörtént, lezárt a 20. század folyamán, annak tudományos rendszerezéséhez mi is adatokkal szolgálhatunk, illetve szolgálunk jelen kötetünkben.

Jelen munkák céljai közé tartozik a nemzetek, természetes közösségek közötti békesség ügyének az egyetemes és általános társadalmi béke ügyétől való elkülönítése. Ezért kiadványunknak ki kell terjednie a nemzetek, természetes közösségek közötti békének minden 20. századi vonatkozására, részletes ismertetése mellett a kérdés előzményeire, párhuzamos és ellentétes véleményekre, és az erdélyi kérdés megoldásának, utóéletének tárgyalására is.

A második világháború győztes antifasiszta hatalmainak médiája *bűnös nemzet* nyilvánította a magyarságot minden jogalap és minden jogszerű eljárás nélkül. 1956-ban a magyar nemzet *szót kért* jogos védekezése érdekében, azonban nem kapott meghallgatást azóta sem, sőt, a magyarság Ötvenhatos forradalommal megnyilvánuló védekezési szándékát is emberiség elleni bűncselekménnyé nyilvánította a sajtópropaganda.

A magyarság szabadságküzdeme az egész emberiség szabadságügyévé általánosult. Az emberiségnek a békéért és a szabadságért folytatott küzdelmét ne gátolja a magyarságnak a szomszéd népekkel való vitájának megoldatlansága. Mindaddig, amíg a sajtópropaganda a kisantant-magyar nemzetiségi viszály felvetését is bűncselekménynek minősíti, addig nem foglalkozhatunk ennek a kérdéskörnek a tudományos igényű feldolgozásával, ezt a jövő történetkutatására kell hagynunk.

*Az európai jogrend utolsó sikere: A békeszerződések felülvizsgálata*¹ című 2015-ben megjelent dolgozatunkban ismertettük az erdélyi kérdésnek a Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya alapján 1938 és 1941 közötti megoldását. Jelen munkánkban az Egyesült Nemzetek Szervezete alapokmánya szerinti, az idealista európai jogrend után elsőrendű befolyásra jutó materialista-nihilista értékrend szerinti kísérleteket tárgyaljuk.

...

3. Néptörténelem, élménytörténelem

A mi feladatunk azonban csak az 1957-ben a román hadbíráson *erdélyi ENSZ-per* néven lefolyt eljárás ismertetése, azért, hogy a *nemzetek közötti viszály ügyét elkülöníthessük* a 20. század válságokkal terhelt általános történelmét tárgyaló *Útkeresés a Gyűlölet zátonyai között* címen tárgyalt világtörténelmi folyamattól.

...

¹ Püski Kiadó

I. Az erdélyi ENSZ-per előzményei

1. A Nemzetek Szövetsége és a béke ügye

Az erdélyi kérdés, a Középeurópa² békéjét fenyegető magyar-román viszály, a történelmi Magyarország rendezetlen nemzetiségi problémáiból állt elő az Erdélyt román uralom alá adó trianoni szerződés után. A hatalmát Erdélyre is kiterjesztő Románia ugyanis vonakodott az erdélyi magyarság történelmi *szerzett jogainak* elismerésétől arra hivatkozva, hogy a békeszerződés erre nem kötelezi *expressis verbis*. Az, hogy a klasszikus európai nemzetközi szokásjog szerint a területek feletti uralomváltás a terület lakosságának addigi közjogi állapotán nem változtathat – akár történt ilyen irányú konkrét írásos nemzetközi jogi intézkedés, akár nem – egyáltalán nem gátolta Románia Kormányát abban, hogy magyar nemzetiségű állampolgárait ellenségként kezelje, nemhogy azt a jogállást biztosította volna magyar alattvalóinak, amely azelőtt Magyarország román nemzetiségű alattvalóit megillette volt. A román közhatalom még Erdély átcsatolásának *fizikai tényét is tagadta*, következetes viselkedése szerint, az Erdély feletti román főhatalom a történelem kezdete óta állandóan fennállt. A román álláspont szerint tehát – és emellett makacsul kitartott az 1957-es erdélyi ENSZ-perben is – *erdélyi kérdés nincs*, nem létező kérdésen nincs mit megoldani.

A világszabadság megvalósítását ígérő Szabadkőműves Mozgalom diadalaként 1919 januárjában Párizsban összeült békekonferencia – amellyel, hogy tevékenysége felületes, méltatlan és komolytalan volt – visszaélt győzelem adta hatalmával: a fegyverszünet feltételeként felállított és a legyőzöttekkel elfogadtatott, W. Wilson amerikai elnök 14 pontja a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartását ígérte, de a konferencia az érdekelteket meg sem hallgatta – a háborúban vesztes államok, köztük Magyarország, hiába szorgalmazták a *népszavazást* a területi viszályok megoldására –, nemhogy önrendelkezési jogukat érvényesítette volna. A *világbéke* megvalósítására a Konferencia létrehozta a *Nemzetek Szövetségét*, és elfogadta annak Egyességokmányát, amely elsőrendű céljaként „a nemzetek közötti béke és biztonság előmozdítását”, „a háború kiküszöbölését”, „az igazság uralmát” ígérte, azonban az általa megszövegezett és a legyőzött államokkal elfogadtatott békeszerződések valójában az új világháborút készítették elő. A szabadkőművesség képtelennek bizonyult győzelem-adta politikai lehetőségeinek hasznosítására, mert a szabadságért folytatott több évszázados harc nemcsak a mozgalom minden erkölcsi és szellemi erejét felemésztette, hanem magát és harcosainak seregét is: *bizony, a magasztos cél érdekében minden áldozat meghozatalára kész önzetlen, tiszta hősök, művelt, elméletileg és szakmailag jól felkészült, kiváló egyéniségek, idealista szabadkőművesek helyett, a Párizsi Konferencia csak pitiáner szellemi és erkölcsi proletárok, neveletlen, tudatlan, de nagyhangú kufárok és vigécek találkozója volt*. Nem csoda hát, hogy képességeikből csak olyan kontár munkára futotta, mint a verszályi békerendszer volt.

² Középeurópa: egybe írjuk, mert társadalmi művelődési értelemben használjuk. Csak földrajzi fogalomként írjuk kötőjellel.

Az első világháború után a győztes Antant Szövetség országai diadalmáimorukban elfelejtkeztek távlati feladataikról, és csak a háború profitjának élvezetére fordították lehetőségeiket. *Nagy-Britannia* nem törődött Európával, minden politikai, katonai, gazdasági erejét gyarmatbirodalma kibővítésére és megszilárdítására fordította a Közel-Keleten, Afrikában és Óceániában. *Olaszország* a pártokrácia elbizonytalanodott belpolitikája megszilárdításával volt elfoglalva: három év alatt 16 polgári kormánya bukott meg, amíg 1922-ben a fasiszta diktatúra megszüntette a politikai bizonytalanságot. *Franciaország* a háború busás pénzügyi nyereségének biztosítása után ősi vetélytársa, Németország megalázására és életének lehetetlenné tételére fordította győzelme adta lehetőségeit, annyira, hogy még saját katonai ereje fenntartását is elhanyagolta. Magára vállalta Középeurópa és a Balkán gazdasági hasznát hozó politikai átrendezését, de nem volt hozzá sem szellemi, sem katonai ereje: hadserege még gyarmatai megszállásához sem volt elegendő. A munka nélkül, járadékból élő francia kispolgár nem volt hajlandó a katonaság strapájának vállalására, gyarmatai lakosságából sem volt képes Franciaország hadserege létszámának a fenntartására, ezért *idegen légiót* szervezett mindenféle nemzetközi deklasszált népségből. Katonai erő híján, olyan felületes hanyagsággal végezte Középeurópa politikai újjászervezését, hogy teljesen elbizonytalanította az itteni társadalom azelőtti szilárd politikai és gazdasági rendjét. A nyertes régi és új államok közül *Lengyelország*, a *Balti államok* és *Csehszlovákia* több-kevesebb felelősséggel népeik jólétének előmozdításán fáradoztak. A legnagyobb nyertesek, a megháromszorozódott *Románia* és a megnégyszereződött Szerbiából lett *Jugoszlávia* a világháború második katonai menetéig még országaik közigazgatási feladatait sem voltak képesek ellátni, ez is a történelmi szükségyszerűség által hozott diktatúrára maradt.

A világháború vesztesei: Németország, Ausztria, Magyarország, Bulgária, Törökország tényleges nemzeti feladataikra, a veszteség okozta károk elhárítására, és népeik jövője életének biztosítására törekedtek. *Németország* az iparvidékét megszállva tartó francia katonai jelenlét miatt nem volt képes gazdaságát annyira sem szilárdítani, hogy népe élelmezését elláthatta volna. Egyik baloldali forradalom-kísérletből a másikba esett, amíg 1933. évi parlamenti választás után, a nemzeti szocialista párt kormányra nem jutott, és diktatúrájával rendet nem teremtett. *Ausztria* épségben megtarthatta eredeti német tartományait, sőt Nyugat-Magyarországból területét az *Őrvidékkel* kibővíthette. *Bolgárországból* minden szomszédállam nyert ugyan területet, de a megmaradó részen a Coburg-dinasztia egészséges kormánya elfogadható politikai rendet szervezhetett népe számára. Legnagyobb sikert a roszakatag birodalom nemzetiségi gondjaitól megszabadult *Törökország* könyvelhetett el: Kemál Atatürk tábornok újjá szervezte a háborúvesztés folytán szétzúllott hadsereget, azzal visszafoglalta az Örményországhoz és Görögországhoz csatolt kisázsiai területeket, eltávolította a tehetetlen szultáni kormányt, korszerű alkotmányt, és az egész társadalmat átalakító reformokkal új, fejlődőképes európai politikai rendet létesített Törökországban.

Magyarországon az 1918-as őszi forradalom – inkább álforradalom – folytán felbomlott a közrend, feloszlott a hadsereg és anarhiába³ zúllott az ország: minden politikai párt és

³ Az idegen szavakban használt *ch* betű használata német eredetű írásmód, általában nem indokolt a magyar nyelvben.

mozgalom a szélsőjobbtól a szélsőbalig, sorra kormányhatalomhoz jutott, lejáratta magát, dicstelenül leszerepelt, elismerte tehetetlenségét, visszavonult, átadta helyét a következő próbálkozó pártoknak. A bomlást Tétova Károly király lemondása indította el, és az fentről lefelé végigment minden hatalmi szervezeten, társadalmi rétegen, majd az utolsó próbálkozó párt, a magát proletariátusnak nevező kalandor-együttessel a Tanácsköztársaságot szervező kunbéli terror-együttesnek külföldre szökésével – mellesleg: senki sem üldözte őket – fejeződött be 1919. július 31-én. A becsületét megőrző földművelő lakosságból szervezett Nemzeti Hadsereg Horthy Miklós parancsnoksága alatt helyreállította a rendet, minden politikai párt és mozgalom részvételével országgyűlési választásokat szervezett, és 1920 márciusában megalakulhatott Magyarország törvényes kormánya.

A világháború után, a többi legyőzött nemzethez hasonlóan, a magyarság sem siránkozott a békeszerződés méltánytalansága miatt, nem pazarolta idejét igazságtalan voltának a kutatására, hanem haladéktalanul népe életben maradásának és nemzete jövője felemelkedésének a munkájához látott. Magyarország lerakta népe jövője életének alapjait. Megszabadulva történelmi öröksége két terhétől – a nemzetiségi kérdéstől és a pártokráciától –, az ország megmaradt területén a nemzeti keresztyén egységkormány vezetése alatt népe fennmaradásának és jövőjének kiépítésére fordította minden erejét.

Az Erdély feletti új román uralom nem érezte magára kötelezőnek az európai nemzetközi szokásjog régi szabályát, miszerint *az uralomváltás folytán nem csorbulhatnak az átcsatolt terület lakosságának szerzett jogai*: ahelyett, hogy az uralma alá került magyar lakosság számára biztosította volna azt a jogállást, amely azelőtt a román lakosságot megillette volt a magyar uralom alatt – amit a románok a maguk esetében keveselltek korábban –, valóságos szellemi, társadalmi, művelődési, gazdasági és minden egyéb lehetséges eszközzel állandó háborút folytatott a magyar lakosság ellen. Ország-világ előtt nyilvánvalóvá lett, hogy a román főhatalom elfogadhatatlan állampolgárai számára.

Az Erdélyt Romániához csatoló Trianoni Szerződés tehát a magyarországi nemzetiségi belpolitikai egyenetlenséget Európa békéjét veszélyeztető *erdélyi kérdéssé* sűrítette.

2. Az erdélyi kérdés középeurópaizálódása

Az 1920-as évek elején, miután Magyarország a politikai, társadalmi és gazdasági rendet nemcsak megszilárdította, hanem sikerpályára is állította a Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya rendelkezéseinek alapján, szívós és következetes politikai tevékenységet fejtett ki a Békeszerződés revíziójáért.

Magyarországnak a Trianoni Békeszerződés felülvizsgálata iránti igénye oly annyira megfelelt az akkori nemzetközi jog követelményeinek, hogy a győztes Antant hatalmak kénytelenek voltak engedni. Az 1938 szeptemberében Münchenben összeült *Négyhatalmi Konferencia* szabad utat nyitott a trianoni határok méltányos kiigazítása felé. 1938 novemberében Csehszlovákia kérésére – mivel Nagy-Britannia és Franciaország érdektelennek nyilvánították magukat – Németország és Olaszország külügyminiszterei Bécsben döntőbírói határozatot hoztak a magyar-csehszlovák határ az etnikai adottságoknak megfelelő módosítására. 1939 márciusában Magyarország védelmébe vette a Csehszlovák állam

megszűnése miatt uratlanná lett Kárpátalját minden érdekelt hatalom utólagos jóváhagyásával. 1940. augusztus 30-án Románia kezdeményezésére Németország és Olaszország második bécsi döntőbírósága *Északerdély* abszolút magyar többségű területét visszacsatolta Magyarországhoz. 1941 áprilisában Németország megszállta Jugoszláviát úgy, hogy a magyar Délvidék uratlanná lett, és ekként Magyarország védelmébe vehette. Az 1941. áprilisáig – tehát az 1941. június végi hadba lépés előtt két hónappal – az be is fejeződött. 1941 júniusa végén Magyarország hadba lépésekor tehát Magyarország jogszerűen elismert területe már a trianoni határoknak ezzel a négy módosításával volt érvényes.

A Nemzetek Szövetségének ez a müncheni konferencián hozott intézkedése azonban elkésett: a két évtizedes genfi szócséplés alatt, a nemzetek közötti viszály fekélye elrákosodott, és magyar-kisantant viszonylatból középeurópai viszályá burjánzott. Éppen a Münchener Négyhatalmi Konferencia terjesztette ki célzatos rosszhiszeműséggel német-csehszlovák és német-lengyel viszonylatra, hogy – mint évtized múlva kiderült – Németországot a világháború második katonai menetébe beugrassa, amint ez meg is történt: 1939 augusztusában Németország és a Szovjetunió megegyezett Középeurópa területének az ún. *Curzon-vonalon* való egymás közötti megosztásában. E szerint Lengyelország nyugati fele Németország fennhatósága alá került, Lengyelország keleti fele, valamint Észtország, Lettország, Litvánia, Galícia, Besszarábia pedig a Szovjetunió uralma alá csatolódik. Németország és a Szovjetunió el is indította hadait a nekik juttatott terület megszállására, Franciaország és Nagy-Britannia, mint Lengyelország területének garántálói 1939. szeptember elsején hadat üzentek az agresszor Németországnak. Ezzel kezdetét vette a világháború második katonai menete. – A Szovjetunió még ugyanabban az évben megtámadta Finnországot, Németország pedig 1940-41-ben megszállta Norvégiát, Dániát, Hollandiát, Belgiumot, Luxemburgot, Franciaországot, Jugoszláviát és Görögországot. 1940 júniusában Olaszország is hadba lépett Németország oldalán, majd újabb esztendő múlva, 1941. június végén Románia, Magyarország, Szlovákia, Horvátország és Bulgária is hadba lépésre kényszerültek a Német-Olasz szövetség mellett. Újabb hat hónap múlva 1941 decemberében az Amerikai Egyesült Államok is hadba lépett szövetségese, a Szovjetunió oldalán. Miután sorra fegyverszünetre vagy átállásra kényszerítette Németország szövetségeseit, megsemmisítette a világhódításra törekvő német hadsereget.

3. Az erdélyi kérdésnek az emberi jogok közül való kihagyása

1945 májusában véget ért a világháború második katonai menete, és Európa a győztes antifasiszta szövetségesek megszállása alá került: nyugati részét az Elbáig az USA-vezette NATO (Észak-atlanti Szerződés Szervezete) szállta meg, az Elbától keletre fekvő egész Középeurópa, benne Kárpátiával és egész Magyarországgal – az érdekelt népek akarata és minden tiltakozása ellenére, valószínű: a 30-as évek közepén létrejött amerikai-szovjet megegyezés szerint – a Szovjetunió megszállása alá került. 1945. június végén összeült San Franciscóban az Egyesült Nemzetek Szervezetét megalakító nemzetközi konferencia, amely a világ új politikai rendje kialakítása kérdésében hallgatólagosan jóváhagyta a megszállási övezeteknek az Elbai elválasztó vonalát. A továbbiakban pedig az 1938. szeptemberi Münchener Négyhatalmi Konferencia előtti országhatárok alapjára helyezkedett. Figyelemre sem méltatta, meg nem történtnek tekintette az 1941. június 27-i hadba lépés idejére a Verszályi Békerendszer

revíziója eredményeként létrejött, *a nemzetek közötti viszályt* megszüntető béke-intézkedéseket, közöttük a magyar-kisántant közötti új határokat. Bár az erdélyi kérdésnek ez a megoldatlansága Kárpátia és Középeurópa távlataiból a világbékét fenyegető viszályforrások közé emelkedett, fontossága az antifasiszta hatalmak háborús győzelme folytán bekövetkezett, az emberiség életét fenyegető globális válság *jelentősége mögé, a megoldatlan kérdések második sorába került*, az alapvető emberi jogok érvényesítése mellé.

Az emberiség hagyományos idealista értékrendje helyébe lépő anyagelvűség a főhatalom birtokosai számára szükségtelenné tették cselekvési indítékaiknak, szándékaiknak, céljaiknak az alávetettek társadalmával való közlését. Ennek folytán a halandó emberek társadalma, egyén és közösség annyira tájékozatlan a főhatalom tevékenysége felől, hogy történelemszemléletéből ki kell hagynia a hatalomtörténet vonalát és csak a hatalomnak alávetett, de arra semmi befolyással nem bíró nép történelmével lehet foglalkozni.

Az erdélyi magyarság szolgálatvállalása

A megszálló antifasiszta hatalmak ki is használták haderejük fizikai határain belüli cselekvési szabadságukat, amelyet egyedül csak a józan politikai belátás korlátozott, de sem jog, sem erkölcs, sem méltányosság, sem a másfélezer éves európai értékrend más normái nem korlátoztak. Az USA vezette NATO az Amerikában *1880-ra kialakult kapitalista szabad verseny* gazdasági rendjének Európában való érvényesítése érdekében nem volt tekintettel saját puritán yankee (jenki) örökségére, sem Európa társadalomtörténeti hagyományaira. Elkerülte a 20. század elején a kapitalizmus vetélytársává fejlődött szocializmus különböző irányzatainak – nemzeti és internacionalista, demokratikus és diktatórikus válfajaink – minden tudományos elméleti és gyakorlati tapasztalatain felépült „harmadik utas” és más modern gazdaságpolitikai rendszereket, és a gyarmatokon alkalmazott *korlátlan szabad verseny* rendszerét tukmálta Nyugateurópára. Nyugateurópa népeit pedig annyira demoralizálta az előző német megszállás, hogy – feladva történelmi öntudatukat – lelkesen fogadták a megszállóik egyébként elmaradott, elavult, meghaladott gazdaságpolitikáját.

A keleti térfélen a Szovjetunió megkezdhetette a *bolsevik proletárdiktatúra* gazdaságpolitikai rendszerének bevezetését a megszállása alatti népek akaratának figyelmen kívül hagyásával. A magyarság viselkedése gondot okozott ugyan a Szovjet megszállóknak, mert azok – a kúnbéliták 1919-es kommunista terroruralomnak tapasztalatai alapján kezdettől fogva utolsó erejükig ellenálltak – éppen emiatt azonban a magyarokkal szemben a megszállók mindenre feljogosítva érezték magukat. A négy antifasiszta győztes nagyhatalom küldötteiből álló *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* magyarországi elnökségét ellátó Szovjetunió 1945. április 4-i dátummal Magyarországnak még az államiságát is felfüggesztette. A társadalom külső és belső védelme – az állam kényszerhatalmi szervezetének legfontosabb feladata – ellátatlan maradt, mert a megszálló főhatalom nem érezte kötelességének a közrend fenntartását, az élet és vagyon biztonság feladatainak ellátását, *a társadalom életét csak a nép erkölcsi meggyőződése tartotta fenn a maga szintjén: Magyarországon így mindenki és minden a Vörös Hadsereg katonáinak és mellettük azonosíthatatlan huligánoknak szabad prédája lett.* Még az antifasiszta megszállást váró, békepárti magyar politikusokat – köztük a liberális volt miniszterelnököt, Bethlen Istvánt is – Szovjet börtönbe hurcolták, a fegyvert letevő magyar katonákat pedig nem engedték haza, hanem többéves kényszermunkára szovjet fogságba vitték. Ezek mellett sokszázezer magyar lakost – férfiakat, nőket vegyesen – némelyeket háborús bűn vádjával bírói ítélettel, másokat

minden ürügy nélkül sokévi kényszermunkára vittek a Szovjetunióba, olyan kibírhatatlan körülmények közé, hogy ott jórésük meghalt.

A győztesek 1945. július végi állítólagos potsdami konferenciája intézkedett *a háborús bűnösök* felelősségre vonására szervezett Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról és működési szabályairól. Mivel a potsdami konferencia határozatait egészében nem tették közzé, nem lehet tudni, hogy a Média milyen jogi vagy erkölcsi alapon nyilvánította háborús bűnösökké a németeket és magyarokat, megkérdezzük és minden bírói eljárás mellőzésével. A csehszlovák kormány azonban már 1945 tavaszától kezdve rendeleteket bocsátott ki – Benes-dekrétumok, Kassai-dekrétumok – több millió német és magyar nemzetiségű állampolgára teljes jogfosztására és kitelepítésére. Jugoszlávia pedig már 1944 őszén és telén minden dekrétum nélkül milliányi horvátot, németet és magyart gyilkoltatott le háborús bűnösség vádjával. Románia sem akart lemaradni, és négyszázezernyi magyar és német nemzetiségű állampolgárát küldte kényszermunkára a Szovjetunióba. Minden országban megtörtént a háborús bűnösök bírói felelősségre vonása, de nem egyforma mértékkel és súlyossággal: Magyarországon ezeket állítottak bíróság elé bizonyítatlan háborús bűnösség vádjával és ítélték el – köztük sok százat halálra –, amíg Romániában összesen még százat sem ítélték el, halálra is éppen csak néhányat.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi elnökségét ellátó Vorosilov marsall, a Vörös Hadsereg főparancsnoka annyira nem volt tekintettel Magyarország szuverenitására, hogy még a törvényes magyar kormány felállítása érdekében rendezett parlamenti választások jelöltlistáját is maga állította össze. Nem akadályozhatta meg a Független Kisgazda Pártnak a választáson való indulását, mert legfőbb antifasiszta szövetségese, az Amerikai Egyesült Államoknak erre vállalt volt kötelezettséget a Teleki-kormány megbízottjával, *Eckhardt Tiborral* a háború előtti megegyezésükben. Viszont a minden bolsevik fondorlat ellenére a választásokon abszolút többséget szerzett, győztes kisgazdapártot a maga által támogatott baloldali pártokkal való koalícióra kényszerítette úgy, hogy a tényleges döntéshozó minisztériumokba a maga kunbéli lista jelöltjeit ültette. Földreformot, háborús bűnperekben ítélező népbíróságokat, köztársasági alkotmányt kényszerített Magyarországra. Ezeken felül még a békeszerződések tárgyalására Párizsba küldendő magyar delegáció tagjait is maga jelölte ki, sőt, a magyar delegációnak a szovjet külügyminisztérium által összeállított békedokumentációt kellett sajátjaként előterjesztenie. Ugyanekkor a szintén legyőzött Romániában – a Groza Péter ügyes politikája eredményeképpen – az állam minden fő szerve, a királlyal együtt, az átállás után is a helyén maradt, csorbítatlan hatáskörrel. A békétárgyalásokon pedig Romániát a háborúközi Európában nagytekintélyű liberális miniszterelnök, Tătărescu képviselhette olyan eredményesen, hogy a vesztes Románia tetemes *területnyeréssel* került ki a háborúból. Magyarországon, jobboldali és klerikális szovjetellenes uszító tevékenység ürügyén, olyan ellenséges politikát folytatott a törvényes, kisgazdapárti koalíciós kormány ellen, hogy Bissei Nagy Ferenc miniszterelnök csak Nyugatra menekülésével menthette meg az életét.

A világháború második katonai menetét lezáró, 1947 februárjában Párizsban aláírt *békeszerződések* úgy intézkedtek, hogy *megszűnik a katonai megszállás* miután a legyőzött államok teljesítik kártalanítási és jóvátétel fizetési kötelezettségüket. Hogy a megszállás ügyében tetszése szerint intézkedhessék, a Szovjetunió – hatalmával visszaélve – 1948-ban

olyan új alkotmány elfogadására kényszerítette a megszállása alatti országokat, amely népköztársasággá, valami sajátos hűbéres állammá változtatta jogállásukat. A „hűségesen szolgáló” országok megszállását egymás után meg is szüntette, de ragaszkodott Lengyelország és Magyarország megszállásának további fenntartásához. Lengyelországra vonatkozóan ezt a megszállás alatt maradó Kelet-Németországgal való összeköttetéssel indokolta. Magyarország vonatkozásában pedig azzal az esetleges háborús veszéllyel, amelyet a megszállás elleni uszítások, mint a Mindszenty-féle mozgalom, idézhetnek elő.

A bolsevik proletárdiktatúra *gazdasági rendszerének alapja az osztályharc*, a társadalom minden rétegét, tagját, csoportját, egymással szembeállító, a társadalmi vonzalom helyett az általános gyűlöleten felépült gazdaságpolitikai rendszer. Ilyen rettegett népellenes hírű politikai rendszer nem számíthatott a népek elfogadására, ezért a Szovjetunió annak bevezetése előtt szigorúan elszigetelte egymástól hűbéres országainak népeit: 1948-ban átjárhatatlanná tette az országhatárokat, amelyeken addig még útlevélkényszer sem volt. Ezután a szovjet hűbéres közép-európai országok új, bolsevik proletárdiktatúra alkotmánya nemcsak megengedte az osztályharcot, hanem egyenesen annak folytatására is kötelezte ezeket az országokat. Minden polgárinak mondott szabadságjogot érvénytelenítettek: nemcsak a gondolat és szólásszabadság, valamint a sajtó, gyülekezés és szervezkedés szabadsága szűnt meg az egyéni és közösségi politikai jogokkal együtt, hanem a munkához és a tulajdonhoz való jog is megszűnt a bírói védelemhez való joggal együtt. Hozzá a hagyományos igazgatási, rendészeti és más végrehajtó hatalmi orgánum helyett *laikus pártaktivisták értelmezték és érvényesítették a törvényeket*. Egyik napról a másikra államosították a termelőeszközöket, földbirtokokat, műhelyeket, gyárakat, bányákat, bankokat, boltokat, lakóházakat, lakásokat, művelődési intézményeket és mindent a magasabb vagy alacsonyabb rangú pártaktivisták szeszélye szerint. Bárkit megfoszthattak munkájától, hivatása gyakorlásától, személyes szabadságától, testi épségétől, még életétől is, ugyancsak pártaktivista szeszélyek szerint. – Bizony, néhány év alatt soha nem látott, létbizonytalanság, kilátástalan nyomorúság általánosult Közép-európa felett.

Közép-európa százmilliónyi lakossága miért tűrte, hogyan tűrhette, hogy rajta, felette és ellene ennyi jogtalanságot, létét fenyegető gyalázatig menő méltánytalanságot elkövessenek? Miért nem tett ezek ellen semmit? – a felelet hihetetlen bár, de nagyon egyszerű: *várakozott*. Mindenki *várta a beígért nyugati felszabadítást*. A felszabadítók azonban késtek. Helyette „biztos forrásból” hírek szállongtak a késés magyarázatára. Idő múltával jutott Közép-európa tudomására, hogy 1938 szeptemberében a Münchener Négyhatalmi Konferencia csak annyit tett közé határozataiból, amennyi elegendő volt Németországnak a világháború második katonai menetébe való beugratására. A későbbiekben, az idő múltával tudomásul kellett vennünk, hogy Münchenben nemcsak Németországot, hanem Magyarországot és a kisantantot is háborúba sodorták a bécsi arbitriumok béke-kecsegtetéseivel. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmánya 1945-ben az Emberi Jogok és Szabadságok érvényesítését ígérte az Elba megszállási határvonal elfogadóinak. Két év múlva már a megszállás végét is kilátásba helyezték a Párizsi Békeszerződések, helyette azonban csak az államhatárok lettek átjárhatatlanná. 1948-ban az osztályharc-terror bevezetésekor már azt is terjesztették „a biztos források”, hogy *„1952 őszére lesz készen az amerikai haderő a szovjet rendszer megsemmisítésére”*. Nem érdemes ellenállni, lázadni, kockáztatni mindent, hiszen addig már kibírjuk – volt a népek véleménye. Hogy akkor sem jött a felszabadítás, már mindenki

beláthatta, hogy Sztálin súlyos beteg, rövidesen meghal, és magától fel fog bomlani a Szovjetunió. Hogy ez nem következett be, hanem helyette a megújult bolsevik rendszer atombomba birtokába jutott, Kínát is elhódította a kapitalistáktól, megszilárdította hatalmát a Távol-Keleten, kiterjesztette befolyását a Harmadik Világra, és átvette a kezdeményezést az Egyesült Nemzetek szervezetében. Ezeket már nem hagyhatta szó nélkül a nyugati szabad világ sajtópropagandája, és ezért nyíltan a bolsevik rendszer által elnyomott népek pártjára állt. Viszonzásul erre a bolsevik sajtópropaganda megfelelő választ adott, kitört a *hidegháború* az emberiség két tábor között. Mivel pedig a „liberális” médiának tekintettel kellett lennie közönsége erkölcsi érzékenységre, propagandája nem lehetett gátlástalan, nem ígérhetett teljesíthetlent. A „szocialista” média pedig figyelmen kívül hagyhatta a valóságot, propagandája felelőtlenül, nyakló nélkül ígérhetett bármit, a Szovjetunió vezetése alatti tábor nevezhette magát béketábornak, tevékenységét pedig békeharcnak. Igen, mi itt, a szocialista szabadságban élő népek, a *békeért harcoltunk* az osztályharcos párturalom nyomorúsága alatt.

Évtizedek múlva a Föld népei kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a világháborús győzelmük alapján az emberiség feletti korlátlan hatalommá lett *főhatalmak* szándékosan hagyják tájékozatlanságban az emberiséget: nemcsak kilétük, identitásuk, szervezetük és egymás közötti viszonyuk tekintetében tartják bizonytalanságban az emberiséget, hanem a népek, nemzetek, egyének és közösségek jövőre vonatkozó döntéseiket sem hozzák az érdekeltek tudomására. Az ezekre vonatkozó megfellebbezhetetlen, legfelső döntéseiket, határozataikat tartalmazó dokumentumaik szövegét *vagy egyáltalán nem tették közzé, vagy olyan hiányosan hozták nyilvánosságra, hogy azok útbaigazítás helyett inkább félretájékoztatják a világ közvéleményét.*

A világháború első katonai menetét megnyerő győztes *antant hatalmak – entente cordiale* = *szívélyes megegyezés* –, a *Verszályi Békerendszer* büszke létrehozói, tekintélyük elapadását észlelve, *fegyverszünetre degradálták* békeszerződésüket, *visszaállították a volt központi hatalmakkal szembeni hadiállapotot*. Németország megsemmisítésére a katonai hadműveletek folytatására határozták el magukat. E célból Antifasiszta Szövetség elnevezés alatt felújították, és az Amerikai Egyesült Államokkal, valamint a Szovjetunióval kibővítették táborukat. *Bár sem hírét, még kevésbé tartalmát, közzé nem tették azóta sem*, a 20. század történelmi eseményeiből bizonyossággal visszakövetkeztethetünk az 1930-as évek közepén kötött, világbékét és boldog biztonságot ígérő – Roosevelt–Sztálin-paktumnak nevezhető – megegyezésre, amely a legnagyobb megfontoltsággal a legapróbb részletekig menő körültekintéssel megtervezte, nemcsak a háború indításának idejét, hanem a haditervet és annak maradéktalan végrehajtását is. És döntött az emberiségnek háború utáni sorsa felől. Hogy a hidegháború, a kapitalizmus és szocializmus egymás elleni engesztelhetetlen ideológiai hadjárata, a nyugati és keleti média gátlástalan uszítása, amelynek folytán Középeurópa népeinek nyomorúsága a végsőkéig fokozódott – a nyugati média hírverésére megmozduló, az 1952 őszi felszabadítást várók ezrei kerültek bíróság elé, és ítéltettek sokan halálra, mások súlyos börtönre –, csak a népek félelemben tartását szolgálja, mert elnyomóik, kizsákmányolóik szövetségben vannak egymással a Roosevelt–Sztálin-paktum feltételezett megkötése óta, annak első jele az 1956 őszi Eisenhower–Hruscsov-levélváltás volt. A Kennedy elnök meggyilkoltatása már nagyobb alapot adott a háborús antifasiszta szövetség fennállására, de csak az 1990-es években vált bizonyossá az emberiség előtt, hogy nem kétoldalú az antifasiszta

szövetség, hanem a materialista-nihilista világszemléleten felépült, *anonim kozmopolita hiteltőke diszponenseinek, a Mammon szolgálóinak nagyon is egységes világuralma.*

...

- Az 1945. június végi San Francisco-i nemzetközi konferencia létrehozta az Egyesült Nemzetek Szervezetét, amelynek Alapokmánya világbékét és biztonságot, valamint az alapvető Emberi Jogok érvényesítését ígérte az emberiségnek. Ezeknek az ígéreteknek a teljesítésére azóta is vár az emberiség.
- Az 1945. júliusi-augusztusi potsdami konferencia annyit tett közzé határozataiból, hogy – többek között – bíróság elé kell állítani a háborús bűnösöket. Hogy kik, milyen jogalapon, kiket nyilvánítanak és ítélnek el háborús bűncselekmény vádjával, azt a közvéleménnyel nem tudatták.
- Az 1947 februárjában Párizsban a második világháború legyőzött országaival kötött békeszerződések – mellesleg: Németországgal azóta sem kötöttek békét – kártalanításra és jóvátételi kötelezettségekre vonatkozó rendelkezéstömege áttekinthetetlen volt és maradt.
- Az 1948 decemberében az ENSZ kezdeményezésére minden tagállammal elfogadtatott és ratifikáltatott *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* kötelezővé teszi az emberi jogok tiszteletben tartását és érvényesítését. Nem intézkedik azonban sem azoknak bíróságok által alkalmazható jogszabályokba öntése, sem értelmezése, sem szankcionálása felől. Hallgatólagosan mindezt a közvéleményre hagyja, azaz arra a Médiára, amely az eszközeit tulajdonában tartó tőkések érdekeit szolgálja.

...

Nyilvánvaló, hogy az emberiségnek, az érdekelt egyéneknek, közösségeknek, intézményeknek, népeknek és nemzeteknek, halandó embereknek semmi befolyásuk nincs, a sorsukat meghatározó jogszabályok alkotására, értelmezésére és végrehajtására, azaz az emberiség semmi befolyással nem rendelkezik a sorsa felett megfellebbezhetetlen döntéseket hozó nemzetek feletti főhatalomra. Az emberiség feletti új főhatalom akarati cselekvését ugyanis már nem a történelem kezdete óta érvényes idealista életszemléleten felépült európai keresztyén erkölcsi értékrend befolyásolja – annak művelődési hegemon szerepe az 1940-es években megszűnt –, hanem egyedül a gazdasági, *anyagi érdek*, a materialista-nihilista életszemlélet alapja. Az élet folytatásához nélkülözhetetlenek az anyagi eszközök, az anyagelvű, materialista életszemlélet a kezdetek óta ott volt az akarati cselekvést befolyásoló tényezők között az anyagi, gazdasági érdek, de csak második helyen, az eszményközpontú, ideocentrikus életszemlélet mögött. Az ideál, az eszmény a Homo Sapiens Antropus elvont, távlati életcéljainak tárgyiasult összessége, azaz az egyének meggyőződése szerinti eszmei értékek – jóság, igazság, szépség, becsület, béke stb. – megvalósítására irányuló törekvés, amelynek az anyagi javak csak eszközei. *Tehát a materialista életszemlélet nem képes célt adni az emberiségnek – azonos a nihilizmussal, a céltalanság, a semmicélú értékrenddel.* Mivel pedig az anyagi érdek egyénenként és közösségenként különböző, a társadalom tagjait, részeit nem egymás mellé, hanem egymással szembe állítja az élet gyakorlatában, érvényesülése megakadályozza a fejlődést, az élet elsőrendű megnyilvánulását. Ezért tartja legfontosabb feladatának *az élni akaró emberiség a jövőendő élet igényei szerinti új erkölcsi értékrend*

kialakulása felé vezető út keresését. Hogy az egyetemes emberiség megtalálhassa és követhesse az élet felé vezető Testvériség útját, a társadalom részeinek, a nemzeteknek, népeknek, osztályoknak és minden közösségnek a maga részérdekeit össze kell hangolnia az egyetemes érdekekkel. Az *erdélyi kérdés megoldására* – bár a magyarság legfontosabb érdeke – csak az emberiség összérdekei között, a maga helyén és a maga idejében kerülhet sorra.

Tudomásul kell vennünk, hogy az emberiség feletti szupranacionális főhatalom nem hozza többé az érdekelt alattvalók tudomására szándékait, döntéseit, hiszen azok érvényesítéséhez nem szükséges az alávetettek jóváhagyása: a főhatalom elérhetetlen, sztratoszférikus magasságba emelkedett, eltávolodott, elszakadt a halandó emberek társadalmától, mert érvényét veszttette az az erkölcsrend, amelynek szabályai az uralkodót összekötik alattvalóival.

Az erdélyi magyarság feladatvállalása az összmagyarság érdekében:
a [Buza László Intézet](#) megszervezése

A második világháborúban Magyarország végső erejéig harcolt a bolsevik diktatúra ellen, utolsóként tette le a fegyvert az antifasiszta győztesek előtt, azok ezért mindenre feljogosítva érezték magukat a magyarsággal szemben. Középeurópa országai közül a megszállás Magyarországra nehezedett a legsúlyosabban. 1945. április 4-vel még Magyarország államiságát is felfüggesztették, közrendje jogfolytonosságát megszakították, területét a trianoni határok közé szorították vissza, szuverenitását minimálisra korlátozták. Nemcsak a törvényesen megválasztott polgári kormány hatáskörét vették el, hanem még minisztereinek és országgyűlési képviselőinek jelölését is a maguk ellenőrzése alá vonták. Megszállói hatalmával is visszaélve, a Szovjetunió 1948-ban bolsevik proletárdiktatúra alkotmányt kényszerített Középeurópa országaira, amely – semmibe sem vette az elvben kötelező Emberi Jogokat – minden egyéni és közösségi polgári jogot megvont a lakosságtól, sőt kötelezővé tette mindenkinek a személyi szabadságát, életét, testi épségét, magántulajdonát semmibe vevő, a pártaktivistái szeszélye által diktált osztályharcot. A szovjet vazallus országok *ugyanakkor alkotmányos intézménnyé tették az emberi jogokat semmibe vevő osztályharcot.* Mindezt olyan nemzetek feletti főhatalom akaratára hivatkozva, amelynek rendelkezéseit közzé sem tették, nem is hozták az alávetett nép tudomására, tájékoztatlanságban, teljes bizonytalanságban tartották saját élete és jövő sorsa vonatkozásában, teljes bizonytalanságban hagyták a hatalmuknak alávetett népet.

Minden középeurópai népet terhelte ez a bizonytalan főhatalmi kényszer, de Magyarországot kivételes súlyossággal. Ezzel szemben például Románia, amely földrajzi fekvésének köszönhetően, elsőként tehetett le a fegyvert, 1944 augusztusában átállhatott Németország mellől az antifasiszta oldalra, ezért politikai megfontoltságból a győztes hatalmak Romániával szemben sokkal engedékenyebbek voltak: legyőzött volta ellenére tetemesen megnövelte országa területét, államisága, szuverenitása, jogrendje sértetlen maradt, közhatalmi szervei, hatóságai – országgyűlés, hadsereg, bíróság, király és minden hatóság – a helyén maradt. Groza Péter kiváló nemzeti érdekű politikájával ki is használta a kínálkozó lehetőségeket. Ortodox vallásával összefért az idegen kényszerhatalom szolgálata, sőt még a szovjet főhatalmat a társadalom felé közvetítő *zsidóság tevékenységét is tamponként fordította népe hasznára.*

Az erdélyi magyarság nemzetiségi jogait ugyan súlyosan terhelte az idegen román főhatalom, de birtokában maradt vallásszabadsága, egyházi, nevelési, művelődési, gazdasági, társadalmi szervezeteinek és intézményeinek, amelyekben politikai jogai kivételével – minden

személyi, egyéni és közösségi jogaival élhetett úgy, ahogyan azt trianon óta az erdélyi magyar nép javára gyakorolta. A második világháború utáni évtizedben tehát az erdélyi magyarság jogállása felette állt az Anyaországban élőkénél. Természetes, sőt magától értetődő volt, hogy előnyösebb helyzetének lehetőségeit az erdélyi magyarok nemcsak a saját, hanem az *összmagyar nemzet érdekeinek a szolgálatára fordították*. Megmaradt intézményeinek birtokában az erdélyi magyarság átmenetileg magára vállalhatta – az anyaországi intézmények működésének akadályoztatása miatt – a gazdátlanra lett feladatoknak legsürgősebb részét, illetve azokból annyit, amennyinek ellátása közhatalmat nem igényelt, hiszen tényleges közhatalma, a felettünk, velünk szemben érvényesülő kényszerhatalomból való részesedése, a kényszerhatalom működésének befolyásolására, még az erdélyi magyarság felett uralkodó román államnak sem volt.

...

- Vissza kell térni az erdélyi kérdésre, hogy magyar-kisantant közöttiről, európaira, kultúrákőzire terjesszük
- A kényszerhatalmat szolgáló módon kiszolgáló korabeli publicisztika „békeharc” abszurd ürügyével indokolta az évtizedekig folyó hidegháborúnak nevezett, globálissá hatalmasodott végzetes általános társadalmi viszályt.

...

Arra sem volt tekintettel az alapokmányában békét és biztonságot ígérő Egyesült Nemzetek Szervezete, hogy át ne hágja a történelem által a kelet-nyugati kultúrák közé húzott határvonalat. Azt a Theodoszusz császárról – később az Árpád- és Wasa-dinasztiákról – elnevezett, az Adriai-tengertől az Északi Jeges-óceánig húzódó vonalat, amely a nyugateurópai *evolutív, organikusan fejlődő keresztyén kultúrát a keleti ortodox tradicionális keresztyén kultúrától elválasztja*, és végzetesen megosztja a keresztyénség két irányzata közötti erkölcsrendi, eszmei szabályrendszert. Ezzel az intézkedésével az Egyesült Nemzetek Szervezete nemcsak a nemzetek közötti békét veszélyeztető feszültség-állapotot hozta vissza középeurópai viszonylatra tágitva, hanem a nemzetek közötti viszonylatról kultúrák közötti, egész emberiséget megosztó, kozmikus mélységűvé is fokozta azt.

...

- 1948 decemberében a Föld minden hatalmával ünnepélyesen elfogadtatott, minden állam által ratifikáltatott *Az Emberi jogok egyetemes Nyilatkozatában* megfogalmazott emberi jogok és kötelességek meghirdetése ellenére, 1949 januárjában megkezdődött minden emberi egyén és közösség között a minden anyagi és szellemi eszközzel, fegyverrel – még a legsúlyosabbal, az osztályharcnak az eszközével is – vívott hidegháború, a békéért való harc abszurd jelszavának a propagandájával.

...

Mindezekből bátran visszakövetkeztethetünk arra, hogy az egész világpolitikát eldöntő határozatok még a müncheni konferencia előtt születtek – valószínű az 1930-as évek közepén – az USA és a Szovjetunió között kötött paktumban. A Müncheni Négyhatalmi Konferencia, majd azután a teheráni, jaltai, San Francisco-i, potsdami és más helyen hozott nagyhatalmi határozatokat a győztes Antifasiszta Szövetség anélkül érvényesítette, hogy valaha is

nyilvánosságra hozta volna. Ez pedig azért történhetett meg, mert a népek érdekeit szolgáló alapvető jogokat és kötelességeket az antifasiszta hatalmak csak meghirdették, de sohasem fogalmazták meg *bíróságok által alkalmazható és szankcionálható* jogszabályokba. Ehelyett a közvéleményre, azaz a közvéleményt irányító, felelősségre nem vonható *Médiára* hagyta mind az *emberi jogoknak tételes szabályokba öntését, mind a jogszabályok értelmezésének szintén jogalkotói hatalmát is.*

...

A *Média*, a *Sajtó* azonban egyrészt elméleti, elvont – divatos kifejezéssel: *virtuális* – fogalom, másrészt olyan *gyűjtőfogalom*, amelynek *differentia specificája* logikailag nem rögzíthető, tehát nem lehet tudni kiket, miket, mely fizikai és jogi személyeket foglalja magába.

A publicisták csak a jogértelmezés *rájuk maradt szabadságjogával éltek* az emberi jogok társadalmi gyakorlatba ültetését célzó eljárásukban, amikor a háború *nyerteseinek érdekében, a háború veszteseit háborús bűnösökké nyilvánították.* A hiba ott történt, hogy a publicisták az érdekeltek megkérdezése, meghallgatása nélkül, azaz számukra védekezési lehetőséget sem biztosítva mondtak ítéletet. Nemcsak emberi egyéneket és közösségeket, fizikai és jogi személyeket, *egész nemzeteket nyilvánítottak háborús bűnösökké*, hanem azoknak *egész életét is*, minden alkotásukkal, gondolatukkal, eszméjükkel együtt egész múltjukat, jelenüket és jövőjüket is az *érdekeltek meghallgatása nélkül.* Viszont a Média – azaz annak nevében a felelősségre nem vonható publicisták, zurnaliszták – *nem éltek, hanem visszaéltek jogértelmezési szabadságukkal*, ugyanis értelmezésük ellentétes a jogalkotó Egyesült Nemzetek Szervezetének határozottan kinyilvánított céljával a *béke és biztonság megvalósításával.*

Tehát a Médiaira hagyott bizonytalan jogértelmezés folytán, az *Egyesült Nemzetek Szervezete nem a békét és biztonságot hozta el az emberiség számára, hanem annak ellentétét, a hadiállapot állandósulását és az általános létbizonytalanságot.*

...

- Beillesztendő: kelet-nyugat probléma, Párizsi béke, Nasszer, hidegháború, egységes szembenállás 1956-tal, Kennedy-gyilkosság, Nixon lemondatása;
- A kérdést hogyan tárgyalta a szilágysági közvélemény, de ezt már kombinálni kell az erdélyi kérdés ismertetésével. Foglalkozott vele a FIKE ([36. melléklet I.](#)), és a szilágysági közvélemény. Így kerülünk vissza a Szilágyságba. Ennek a szövege már megvan: én mindig ákosinak, tanyasinak vallottam magamat, annak a népnek a szószólója vagyok, és így az időbeli elbeszélés, a történelem, bekerül a földrajzba. Itt kerül elő, hogy mi az a Szilágyság.)

...

1948-1949-ben a békére és biztonságra vágyó emberiség reménységét az a hír tartotta ébren, hogy Nyugat még nincsen készen a Szovjetunió felszámolására katonailag, de 1952. őszére felkészül, és akkor felszabadítják nemcsak Középeurópát, hanem az egész Földet.

...

2. Az 1956-os magyar forradalom lehetősége

Az ENSZ-hez küldendő javaslat kezdeményezése: ez a Buza László személyes viszonyulásán keresztül, a róla elnevezett intézet tevékenységéből következett: az erdélyi magyar értelmiség köztudomására jutott, hogy a Buza professzor Erdélyből való távozása előtt itt maradó tanítványaira, első sorban rám, Dobai István tanársegédre hagyta az ügy képviselését. Az iskolai év végén, 1948 júniusában, Buza László belátta, hogy doktorrá avatásomra a bíráló bizottság kommunista tagjai – első sorban Demeter János dékán ellenkezése – miatt nem kerülhet sor. Az ezzel kapcsolatos későbbi teendőimről hosszú bizalmas beszélgetésre került sor. Akkorra a régebbi nemzetközi jogi szeminárium harminc tagja és a legendás hírű Buza László Intézet hat munkatársa közül már csak én maradtam a Professzor mellett. Nem is kellett nekem felhoznom az egyéni sorsom bizonytalanságát, ez magától is hosszú beszélgetéseink témája lett. Ekkor mondta a Professzor, hogy „ha kijön Magyarországra, lesz annyi befolyásom, ha jogtudománnyal akar foglalkozni, hogy katedrához segítsem, de ha diplomáciával akar foglalkozni, abban is segítségére leszek. Azonban, ha Maga is eljön, nem marad Erdélyben egyetlen magyar közjogász sem, aki jogi formába önthetné az erdélyi magyarság életigényeit. Köztudomású, hogy a két háború között az erdélyi magyarság minden közérdekű kisebbségi értelmiségi feladatra tudatosan nevelt magának szakembereket. A kisebbségi jog területére Mikó Imrét küldte ösztöndíjjal Párizsba. Ő ott valóban kiváló szakemberré képezte magát. Mikót azonban harctéri szolgálatra vitték a világháború második katonai menete idején. Azóta nem tudunk róla. Nem tudjuk, hazajön-e és mikor és milyen állapotban. Így tehát most csak Magára számíthatunk.”

Természetes volt tehát, hogy amikor 1956-1957 telén az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése napirendjére vette a *magyar kérdés* ügyét, akkor az erdélyi magyarság felelős értelmisége élni akart a rendkívül kedvező alkalommal, hogy az *erdélyi kérdés* méltányos megoldásának az ügyét az Egyesült Nemzetek Szervezete elé terjessze. Mivel az orosz hadifogságból hazatért Mikó Imre szigorúan elutasított minden nyilvános tevékenységet – csak magánkapcsolatunkban vállalt tanácsadói tevékenységet –, ezért az ENSZ-hez küldendő előterjesztés feladata egyedül rám maradt. Személyes barátaim, ismerőseim közvetítésével az erdélyi magyar értelmiség hozzám, a Romániában maradt egyedüli nemzetközi jogászhoz fordult az *erdélyi kérdésnek* és megoldási javaslatainak megfogalmazásának és megírásának feladatával.

- A kezdeményezés résztvevői ...

3. Az elaborátum szövege és magyarázata

- ([4. számú melléklet](#), illetve [5. számú melléklet](#))

4. A per ismertetése

- Letartóztatások ...
- A tárgyalások ...
- Az ítéletek ...

5. Az 1957-es ENSZ-per utóélete

- A Pax Nonsylvanica ([26. számú melléklet](#)): a nemzetiségi kérdés megoldásának más módjai, különböző nemzetiségi igények ütközése: párhuzamos és ellentétes törekvések; Pax Hungarica (szentistváni gondolatok); Dunai Konföderációs elképzelés; Erdély három nemzet uniója az erdélyi alkotmány nemzeti megoldása alapján; Magyarország megosztására vonatkozó német, szerb, román, szlovák, horvát, zsidó elképzelések és a hozzá tartozó térképek ([26. számú melléklet](#).)
- az 1990-es átállás következményei – az erdélyi kérdés 1990 utáni sorsa ([5. számú melléklet](#)), globális problémává általánosulása
- az erdélyi magyarság előtti lehetőségek, az Újévi gondok ([13. számú melléklet](#)) és a kolozsvári interjúk ([12. számú melléklet](#)) szerint

6. A Jugoszláv polgárháború

- Az erdélyi ENSZ-per módszerének alkalmazása a Jugoszláv belháború kérdésében
- (Melléklete: az Erdélyi kérdés című 1992-es szamizdat és annak magyarázata [5. számú melléklet](#), illetve [31. számú melléklet](#).)

7. A jövőbeli lehetőségei (utószó)

- a nemzetiségi kérdés megoldásának jövőbeli kilátásai
- Az erdélyi üzenet ([9. számú melléklet](#)); azóta is fájdalmas kérdéseink: Hazánk? – Himnuszunk? – Zászlónk? - ezekből már semmit nem ért a mai nemzedék

MELLÉKLETEK

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK ALAPOKMÁNYA

Kivonat

MI, AZ EGYESÜLT NEMZETEK NÉPEI, elhatározván azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett, hogy megteremtjük azokat a feltételeket, amelyek mellett az igazságosság és a nemzetközi szerződésekből, valamint a nemzetközi jog egyéb forrásaiból eredő kötelezettségek iránti tisztelet fenntartható, hogy előmozdítjuk a szociális haladást és a nagyobb szabadság mellett az életfeltételek javítását és, hogy ebből a célból türelmet gyakorolunk és egymással jó szomszédként békességben élünk együtt, hogy egyesítjük erőinket a nemzetközi béke és biztonság fenntartására, hogy alapelvekben való megegyezés, valamint eljárási módszerek létesítése útján biztosítjuk azt, hogy fegyveres erő alkalmazására, ha csak közérdek nem kívánja, sor többé ne kerüljön és, hogy nemzetközi szervezet segítségével előmozdítjuk valamennyi nép gazdasági és szociális előrehaladását, hogy megállapodtunk abban, hogy e célok megvalósítására erőfeszítéseinket egyesítjük. Ennek folytán Kormányaink San Francisco városában összegyűlt, jó és kellő alakban talált meghatalmazással ellátott képviselőik útján elfogadták az Egyesült Nemzetek jelen Alapokmányát és ezáltal nemzetközi szervezetet létesítenek, amelynek Egyesült Nemzetek lesz a neve.

1. cikk

Az Egyesült Nemzetek célja, hogy

fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető bűncselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek;

a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket fogantatosítson;

gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatok megoldása útján, valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása révén nemzetközi együttműködést létesítsen;

az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összegegyeztetésének központja legyen.

2. cikk

Az 1. cikkben felsorolt célok elérése érdekében, a Szervezet és tagjai a következő elveknek megfelelően járnak el:

A Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik.

A Szervezet összes tagjai abból a célból, hogy a tagságból eredő jogokat és előnyöket mindannyiuk számára biztosítsák, kötelesek a jelen Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen teljesíteni.

A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.

A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.

A Szervezet összes tagjai az Egyesült Nemzetek részére a jelen Alapokmánynak megfelelően folytatott bármely tevékenységéhez minden segítséget megadnak és tartózkodnak attól, hogy segítséget nyújtsanak olyan Államnak, amely ellen az Egyesült Nemzetek megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket foganatosít.

A Szervezet biztosítja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az Államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járnak el.

A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak és nem kötelezi a tagokat arra sem, hogy az ilyen ügyeket a jelen Alapokmánynak megfelelő rendezési eljárás alá bocsássák; ez az elv azonban a VII. fejezetben tárgyalt kényszerítő intézkedések alkalmazását semmiben sem érinti.

BIZTONSÁGI TANÁCS

Összetétel

23. cikk

A Biztonsági Tanács a Szervezet tizenöt tagjából áll. A Kínai Köztársaság*, Franciaország, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok a Biztonsági Tanács állandó tagjai. A Szervezet tíz további tagját a Közgyűlés a Biztonsági Tanács nem állandó tagjává választja meg, különös tekintettel elsősorban az Egyesült Nemzetek tagjainak a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és a Szervezet egyéb céljai tekintetében nyújtott hozzájárulására, valamint a méltányos földrajzi elosztásra is.

A Biztonsági Tanács nem állandó tagjait két évre választják. A nem állandó tagoknak a Biztonsági Tanács tagjai számának tizenegyről tizenötre történő emelése után megejtett első választása alkalmával a négy új tag közül kettőt egy évre kell megválasztani. A lelépő tagokat nem lehet nyomban újra választani.

A Biztonsági Tanács mindegyik tagjának egy képviselője van a Tanácsban.

Feladatok és hatáskör

24. cikk

A Szervezet gyors és hathatós cselekvésének biztosítása érdekében a tagok a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházzák és elismerik, hogy a Biztonsági Tanács e felelősségből folyó kötelességeinek teljesítésekor az ő nevükben jár el.

A Biztonsági Tanácsnak e kötelességei teljesítése során az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel összhangban kell eljárnia. Azt a különleges hatáskört, amellyel a Biztonsági Tanács ezeknek a kötelességeknek teljesítése végett fel van ruházva, a VI., VII., VIII., és XII. fejezetek határozzák meg.

A Biztonsági Tanács megvizsgálás végett évenként és szükség esetében külön is jelentést terjeszt a Közgyűlés elé.

25. cikk

A Szervezet tagjai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait a jelen Alapokmánynak megfelelően elfogadják és végrehajtják.

26. cikk

Abból a célból, hogy a nemzetközi béke és biztonság megalapozása és fenntartása a világi emberi és gazdasági erőforrásainak a fegyverkezés céljára történő minél csekélyebb felhasználásával legyen előmozdítható, a Biztonsági Tanács köteles a Szervezet tagjai elé terjesztés végett a 47. cikkben említett Vezérkari Bizottság segítségével a fegyverkezés szabályozását szolgáló rendszer létesítésére tervet kidolgozni.

Szavazás

27. cikk

A Biztonsági Tanács mindegyik tagjának egy szavazata van.

Eljárási kérdésekben a Biztonsági Tanács határozatait kilenc tagjának igenlő szavazatával hozza.

Minden más kérdésben a Biztonsági Tanács határozatait tagjainak az összes állandó tagok egybevágó szavazatait magában foglaló kilenc igenlő szavazatával kell hoznia. A VI. fejezet és az 52. cikk 3. pontja értelmében hozott határozatoknál mindazonáltal a viszályban érdekelt félnek tartózkodnia kell a szavazástól.

Eljárás

28. cikk

A Biztonsági Tanácsot úgy kell megszervezni, hogy feladatait folyamatosan elláthassa. Ebből a célból a Biztonsági Tanács mindegyik tagjának a Szervezet székhelyén állandóan képviselve kell lennie.

A Biztonsági Tanács meghatározott időközönként üléseket tart, amelyeken a tagok, ha úgy kívánják, kormányuk egy tagja vagy más, külön kijelölt képviselő által képviseltethetik magukat.

A Biztonsági Tanács a Szervezet székhelyén kívül minden más olyan helyen is ülésezhet, amelyet munkájának megkönnyítésére legalkalmasabbnak ítél.

29. cikk

A Biztonsági Tanács olyan kisegítő szerveket létesíthet, amelyeket feladatainak elvégzésére szükségesnek tart.

30. cikk

A Biztonsági Tanács maga állapítja meg eljárási szabályzatát, ideértve az elnök megválasztásának módját is.

31. cikk

A Szervezet minden olyan tagja, amely nem tagja a Biztonsági Tanácsnak, szavazati jog nélkül mindannyiszor részt vehet a Biztonsági Tanács elé terjesztett bármely kérdés megvitatásában, valahányszor a Biztonsági Tanács úgy véli, hogy az ügy az illető tag érdekeit különösképpen érinti.

32. cikk

Az Egyesült Nemzetek minden olyan tagját, amely nem tagja a Biztonsági Tanácsnak, vagy minden olyan Államot, amely nem tagja az Egyesült Nemzeteknek, ha Biztonsági Tanács által vizsgált viszályban érdekelt fél, meg kell hívnia arra, hogy a viszályra vonatkozó vitában szavazati jog nélkül részt vegyen. A Biztonsági Tanács állapítja meg azokat a feltételeket, amelyeket helyesnek tart olyan Állam részvétele tekintetében, amely nem tagja a Szervezetnek.

VISZÁLYOK BÉKÉS RENDEZÉSE

33. cikk

Minden olyan viszály esetében, amelynek elhúzódása a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére vezethet, a felek mindenekelőtt közvetlen tárgyalás, kivizsgálás, közvetítés, békeltetés, választott bírósági vagy bírósági eljárás, regionális szervek, vagy megállapodások igénybevétele vagy általuk választott egyéb békés eszközök útján tartoznak megoldást keresni.

A Biztonsági Tanács, ha szükségesnek tartja, felhívja a feleket arra, hogy a köztük fennálló viszályt ilyen eszközökkel rendezzék.

34. cikk

A Biztonsági Tanács minden viszályt, vagy minden olyan helyzetet, amely a nemzetek között súrlódást okozhat vagy viszályt vonhat maga után, megvizsgálhat annak megállapítása végett – vajon a viszály elhúzódása, vagy a helyzet fennmaradása nem vezethet-e a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére.

35. cikk

A Szervezet bármely tagja felhívhatja a Biztonsági Tanács, vagy a Közgyűlés figyelmét a 34. cikkben meghatározott természetű bármely viszályra vagy helyzetre.

Az az Állam, amely nem tagja az Egyesült Nemzeteknek, felhívhatja a Biztonsági Tanács vagy a Közgyűlés figyelmét minden olyan viszályra, amelyben maga is érdekelt fél, feltéve, hogy a jelen Alapokmányban a békés rendezésre vonatkozólag előírt kötelezettségeket a viszályt illetően magára nézve előre kötelezőeknek fogadja el.

A Közgyűlés az ennek a cikknek alapján elé terjesztett ügyekben a 11. és 12. cikkek rendelkezéseinek megfelelően jár el.

36. cikk

A Biztonsági Tanács a 33. cikkben meghatározott természetű viszály, vagy hasonló természetű helyzet bármely szakaszában megfelelő eljárási vagy rendezési módokat ajánlhat.

A Biztonsági Tanácsnak a viszály rendezésére vonatkozó minden olyan eljárást, amelyben a felek már megállapodtak, tekintetbe kell vennie.

Amidőn a Biztonsági Tanács e cikk értelmében ajánlásokat tesz, tekintetbe kell vennie azt is, hogy a feleknek jogi természetű vitáikat a Nemzetközi Bíróság Alapszabályainak megfelelően általában e Bíróság elé kell terjeszteniök.

37. cikk

Ha a 33. cikkben meghatározott természetű viszályt az érdekelt felek az ott felsorolt eszközök igénybevételével rendezni nem tudnák, úgy azt a Biztonsági Tanács elé terjesztik.

Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a viszály elhúzódása valóban a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának veszélyeztetésére vezethet, határoz abban a tekintetben, hogy a 36. cikk értelmében jár-e el vagy pedig általa megfelelőnek ítélt rendezési módozatokat ajánl.

38. cikk

A Biztonsági Tanács a 33-37. cikkekben foglalt rendelkezések fenntartásával bármilyen viszály esetében az abban érdekelt valamennyi fél kérelmére a feleknek a viszály békés rendezése iránt ajánlásokat tehet.

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA

Elfogadta az Egyesült Nemzetek Szervezete 1948. december 10-én

Bevezető

Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon,

Tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevevése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz,

Tekintettel annak fontosságára, hogy az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy az ember végső szükségében a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön,

Tekintettel arra, hogy igen lényeges a nemzetek közötti baráti kapcsolatok kifejeződésének előmozdítása,

Tekintettel arra, hogy az Alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg,

Tekintettel arra, hogy a tagállamok kötelezték magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletbentartását,

Tekintettel arra, hogy a jogok és szabadságok mibenléte tekintetében közös felfogás kialakításának a legnagyobb jelentősége van az említett kötelezettség maradéktalan teljesítésének szempontjából a közgyűlés kinyilvánítja az emberi jogok egyetemleges nyilatkozatát mint azt a közös eszményt, amelynek elérésére minden népnek és minden nemzetnek törekednie kell abból a célból, hogy minden személy és a társadalom minden szerve, állandóan szem előtt tartva a jelen Nyilatkozatot, oktatás és nevelés útján előmozdítsa e jogok és szabadságok tiszteletbentartásának kifejlesztését, valamint azoknak fokozatosan megvalósuló hazai és nemzetközi jogszabályok útján történő általános és tényleges alkalmazását és elismerését mind a tagállamok népei között, mind pedig a joghatóságuk alatt álló területek népei között.

1. cikk

Minden. emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.

2. cikk

Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonna, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.

Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak, vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.

3. cikk

Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

4. cikk

Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden alakja tilos.

5. cikk

Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.

6. cikk

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiságát bárhol elismerjék.

7. cikk

A törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a törvény egyenlő védelméhez. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.

8. cikk

Minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.

9. cikk

Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

10. cikk

Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bünygyi vád megalapozottsága felől.

11. cikk

1. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják.

2. Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.

12. cikk

Senkinek magánéletébe, családi ügyeibe, lakóhelye megválasztásába vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, sem pedig becsületében vagy jó hírnevében megsérteni. Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben a törvény védelméhez.

13. cikk

1. Az államon belül minden személynek joga van szabadon mozogni és lakóhelyét szabadon megválasztani.

2. Minden személynek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is, elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni.

14. cikk

1. Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.

2. Erre a jogra nem lehet hivatkozni közönséges bűncselekmény miatti kellőképpen megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes tevékenység esetében.

15. cikk

1. Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.

2. Senkit sem lehet sem állampolgárságától, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.

16. cikk

1. Mind a férfinak, mind a nőnek a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga van fazon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni és családot alapítani. A házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlő jogai vannak.

2. Házasságot csak a jövőendő házastársak szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni.

3. A család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelmére.

17. cikk

1. Minden személynek, mind egyénileg, mind másokkal együttesen joga van a tulajdonhoz.
2. Senkit sem lehet tulajdonától önkényesen megfosztani.

18. cikk

Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

19. cikk

Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást és hogy határookra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.

20. cikk

1. Minden személynek joga van békés célú gyülekezési és egyesülési szabadsághoz.
2. Senkit sem lehet valamely egyesületbe való belépésre kötelezni.

21. cikk

1. Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez.

2. Minden személynek egyenlő feltételek mellett joga van saját hazájában közszolgálati állásokra való alkalmazásához.

3. A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyenértékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell, hogy kifejezésre jusson.

22. cikk

Minden személynek, mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival- a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.

23. cikk

1. Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.

2. Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül egyenlő bérhez van joga.

3. Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki.

4. Minden személynek joga van a pihenéshez, a szabad időhöz, nevezetesen a munka időtartamának ésszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz.

24. cikk

Minden személynek joga van a pihenésre és szabadidőre, beleértve a munkaidő ésszerű korlátozását és az időszakos fizetett szabadságot.

25. cikk

1. Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen

élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a

szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség,

betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére szóló, valamint

mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akaratától független körülmények miatt elveszíti.

2. Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.

26. cikk

1. Minden személynek joga van a neveléshez. A nevelésnek, legalábbis az elemi és alapvető oktatást illetően, ingyenesnek kell lennie. Az elemi oktatás kötelező. A technikai és szakoktatást általánossá kell tenni; a felsőbb tanulmányokra való felvételnek mindenki előtt – érdeméhez képest – egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia.

2. A nevelésnek az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásának megerősítésére kell irányulnia. A nevelésnek elő kell segítenie a nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést, türelmet és barátságot, valamint az Egyesült Nemzetek által a béke fenntartásának érdekében kifejtett tevékenység kifejlődését.

3. A szülőket elsőbbségi jog illeti meg a gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában.

27. cikk

1. Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.

2. Mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.

28. cikk

Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.

29. cikk

1. A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.

2. Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.

3. Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.

30. cikk

A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az valamely állam, valamely csoport, vagy valamely egyén részére bármilyen jogot adna arra, hogy az itt kinyilvánított jogok és szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenységet fejtsen ki, vagy ilyen cselekményt elkövessen.

3 . s z á m ú m e l l é k l e t

KIK A BOLDOGOK?⁴

Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa.

Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.

Boldogok a szelídek, mert ők öröklik a földet.

Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra, mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.

Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják Istent.

Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak neveztetnek.

Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, mert övék a mennyek országa.

⁴ Biblia: Máté evangéliuma, 5. fejezet 3-12.

Boldogok vagytok, ha énmiattam gyaláznak és üldöznek titeket, és mindenféle rosszat hazudnak rólatok.

Örüljete és ujjongjatek, mert jutalmatok bőséges a mennyekben, hiszen így üldözték a prófétákat is, akik előttetek éltek.

BOLDOGOK A BÉKESSÉGRE IGYEKEZŐK

Az erdélyi kérdés ismertetése

„Mióta az első magyar király⁵, hagyományként öröklé utódaira szent tévedését: „Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est”, a magyar állam egyik életkérdése, megfejtés helyett, kímélettel utaltatott tova... /Azonban/ Jöhet idő, midőn egyszer meg kell hódítanunk e hont e fölösztás eszméinek hadjárata ellen. E küzdelemtől nem riadunk vissza, mert igazságunk érzetében erősek vagyunk, – tehát méltányosak.”

Száz esztendeje hangzottak el ezek a szavak a magyar országgyűlésen, és a magyarságnak ez az életkérdése még mindig megoldatlan. Mikor a Trianoni Békeszerződés szétzúzta a magyarság történelmi-politikai keretét, a magyar államot, a nyomasztó szükség nem engedte a kérdés további odázását. Bebizonyosodott, hogy a nemzetiségi kérdés megoldatlansága az egész nemzet életét veszélyezteti, és bebizonyosodott az is, hogy elfogadhatóan – számunkra és szomszédaink számára elfogadhatóan – csak a magyarság oldhatja meg a kérdést. Meggyőződve erről nemzetünk akkori vezetői – talán nem egészen helyesen, de mindenképpen menthetően – félretettek minden más súlyos feladatot, és teljes erőnket, maradék erőnket ennek az egynek a megoldására fordították. Tartozunk az igazság eszméjének annak a megállapításával, hogy ez a törekvés nem egy vékony felső réteg ködösítési kísérlete volt, hanem az egész magyarság céltudatos mozgalma volt. Hogy ez az ún. revizionizmus nem volt imperialista jellegű, hogy nem volt támadó szándékú, hanem egy egész nemzet békés, tiszta törekvése a legelemibb életigényeinek érvényesítésére. Tagadhatatlan sikerei voltak ennek a mozgalomnak, amelyek jelentősek voltak még így rövid tartamukban is. Utolsó kísérlete volt ez a magyar nemzetnek egy ezerévesnek mondott örökség megmentésére, és nem rajta múltott, hogy ez nem sikerült.

Azonban, ha ez sikerült volna sem oldotta volna meg a nemzetiségi kérdést, mert nem is célozta azt. Tétele a következő volt: Magyarország nemzetiségi politikája helytelen volt, és ezért területét felosztották, kétségbeejtő helyzetbe sodorván ezzel a magyar nemzetet. Ha visszaszerezük az elcsatolt területeket, megjavítjuk nemzetiségi politikánkat, minden jó lesz.

Bármennyire is tiszteletreméltó volt a teljes nemzeti erőtartalék mozgósítása e cél érdekében, és bármennyire is helyes volt az a bölcs mérséklet, hogy csak magyar többségű területeket csatoltak vissza, a második világháború végén meg kellett győződnünk arról, hogy ilyen tüneti kezeléssel a kérdés nem oldható meg. Ugyanis a területi elcsatolások elsősorban a régi Magyarország nemzetiségi állapotából következtek és csak másodsorban a helytelen nemzetiségi politikából vagy a kedvezőtlen nemzetközi helyzetből. Ezt az állapotot, pedig az jellemzi, hogy a nemzetiségek a magyarokkal és egymással keverten élnek. Világos, hogy ha

⁵ Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika, Minerva Kiadó, Kolozsvár, 1944, 93. oldal, Kazinczy Gábor 1861. május 27-én tartott XXX. ülésen elhangzott beszéde a magyar országgyűlésen

ez a kevertség nem lett volna, nem lehetett volna – a népek önrendelkezési jogára hivatkozva – idegen uralom alá kényszeríteni a magyarság egynegyedét, kilátástalan gazdasági és politikai helyzetbe szorítva az egész magyarságot.

A második világháború után természetes volt a nép idegenkedése annak a kérdésnek a felvetésétől, amelyre – szerintem – egyszer már ráfizetett. Persze az orosz-vazallus kormányzat kiaknáztatta ezt a helyzetet, és minden erejével igyekezett a „szomszédokkal való jó viszony”, „a béke”, „a trianoni ország tehermentesítése” stb. jelszavakkal elterelni a közvélemény figyelmét arról, hogy a szomszédokkal való jó viszony még csak nem is látszat, míg ennyire súlyos egymásközi kérdések megoldatlanok, hogy ez a feszültség a lehető legnagyobb mértékben teszi bizonytalanná a békét és a biztonságot, és, hogy Magyarország a teljes nyersanyaghiány miatt állandóan a gazdasági csőd szélén áll. 1956 őszén kiderült, hogy – a maguk szempontjából – igazuk volt az oroszoknak, amikor a Duna-völgyi népek közül a magyarság gyengítésére törekedtek elsősorban, és kiderült az is, hogy szomszédaink gyűlöletét csak fokozza az, hogy lemondunk az elcsatolt területekről, mert – józanul – nem hisznek ennek őszinteségében. És ez a gyűlölet juttatta őket többek között ahhoz, hogy függetlenségünk kivívása elé gáncsot vessenek.

A nemzetiségi kérdést tehát meg kell oldani, mert a legnagyobb mértékben veszélyezteti jövőnket. Ebben a megoldásban pedig – függetlenül pillanatnyi nemzetközi helyzetünktől – legyünk határozottak, de méltányosak. Nem mondhatunk le a jövőnket biztosító megoldásról, de ne kívánjuk szomszédainktól sem, hogy lemondjanak.

Mi, erdélyi magyarok, mint a legközelebbi érdekeltet vetjük fel most a kérdést az összes idegen uralom alá kényszerített magyar nevében. A magyar nemzet része vagyunk, és ezt a kérdést is az összmagyarság szempontjából nézzük. Közvetlen érdekeltségünk – hisszük nem megy tárgyilagosságunk rovására, hanem még fokozza azt azzal, hogy közelről látjuk a helyzetet, és azzal, hogy mi viseljük elsősorban a következmények kockázatát.

Magyarország a magyaroké: a világon élő összes magyaré. Ezen az egyen kívül sehol sincs hazánk a földön, Ez így volt évszázadok alatt a múltban, így van – minden ellenséges nyomás ellenére – a jelenben, és bizonyosan így lesz a jövőben, míg csak magyar él. Mindig kötelezőnek éreztük magunk számára is ezt, ami az otthoni magyarokat kötelezte, és soha nem vártuk máshonnan jogaink biztosítását sem – ha minden tőlünk telhetőt meg is tettünk – csak Magyarországtól. Csak egyetlen magyar nemzet van és csak egyetlen Magyarország. Mi ugyanúgy mindent meg akarunk tenni hazánk boldogulásáért, mint az otthoniak és elvárjuk, hogy Magyarország kormánya is mindent megtegyen az összmagyarság érdekében. Ezért terjesztjük Magyarország kormánya elé az *erdélyi kérdés* megoldása tárgyában ezt a javaslatot.

A.

I. A Trianoni Szerződés felosztotta Magyarországot. A népek önrendelkezési jogára hivatkozva számolt fel egy olyan államot, amelyben az 54,5% magyarral szemben 45,5% egyéb nemzetiség élt. Északi részét – amelyen 48,2% szlovák mellett 51,8% egyéb nemzetiség volt – Csehszlovákiához –, keleti részét, amelyen 53,8% román és 46,2% egyéb nemzetiség élt –,

Romániához –, és déli részét – amelyen 31,4% szerb-horvát és 68,6% egyéb nemzetiség lakott – Jugoszláviához csatolta. Az így keletkezett Csehszlovákiában a csehek és szlovákok 58,7%-os, Romániában a románok 66,7%-os, Jugoszláviában a szerben, horvátok, szlovének 74,5%-os és Magyarországon a magyarok 88,4%-os arányt értek el új és régi nemzetiségekkel szemben. A Trianon előtti Magyarország 8.319.906 nemzetiségi lakosa helyett 6.170.366 maradt vagy lett ugyanazon a területen. Tehát elcsatoltak Magyarországtól 3.319.579 magyar, hogy a nemzetiségek számát 2.149.540-nel csökkentsék. Magyarország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia együttesen 49.208.387 lakosából 30,2%: 14.859.555 lélek nemzetiségi sorsban maradt, vagy abba került.

Nyilvánvaló tehát, hogy az eredmény egyáltalán nem állott arányban a kétségkívül mindenki számára nagy megrázkódtatásokkal és még nagyobb áldozatokkal járó átrendezés méreteivel, ha az átrendezés későbbi negatív hatásai felelősség nagyságától el is tekintünk.

Ha Magyarország utódállamai népességének számát külön-külön a megfelelő nemzet összlétszámával vetjük egybe, akképpen, hogy a megfelelő nemzetek létszámát százal tesszük egyenlővé, a csehek és szlovákok esetében 165-öt, a románok esetében 148-at, a jugoszlávok esetében 132-öt, mindhároméban együttesen 148-at kapunk, míg ugyanaz a mutató szám a magyarság és országa lakói viszonyában csak 74. Ez azt jelenti, hogy a trianoni terület-rendezés az egyik félnek 48%-kal többet, a másiknak – a magyarságnak – viszont 26%-kal kevesebb lakosú területet szabott a méltányosnál.

Történelmi alapjai nem voltak ennek a rendezésnek, és csak egy pillantás Közép-Európa térképére, és megállapíthatjuk, hogy földrajzi okok sem készítették a trianoni rendezőket erre a magyarsággal szembeni méltánytalanságra.

A területrendezéssel a Trianoni Szerződés új alapokra fektette a Kárpát-medence népeinek gazdaságát is.

A Trianon előtti Magyarország agrárállam volt, és pedig lehetőségeihez képest eléggé elmaradott agrárállam. Mezőgazdasága azonban kiegyensúlyozott volt, mivel egészséges arányban oszlott művelési ágakra, és széles domborzati és éghajlati alapjai voltak. A szükséges belterjesedés lehetőségei megvoltak: először körül a Peremvidéken, aztán – nagyobb vízszabályozási munkák elvégzése után – az Alföldön. A Trianoni Szerződés egyrészt még elmaradottabb mezőgazdasági államokat szabott – mint Románia és Jugoszlávia –, másrészt a fejlődés lehetőségei elé vetett gátat Csehszlovákiában, és főként a trianoni Magyarországon, a Peremvidék kettészelésével és folyók felső szakaszainak az alsóktól való elválasztásával. Ezekhez járult még rosszul értelmezett nemzetiségi szempontok szerint végrehajtott földreformok, úgy, hogy az egyensúly mindenik utódállam mezőgazdaságában megingott: a művelési ágak, domborzati és éghajlati adottságok egyoldaliakká lettek. Még a Romániához csatolt terület – nagy méreteinél fogva is eléggé kiegyensúlyozott (korántsem annyira, mint a felosztott Magyarország), addig Csehszlovákiának jutott a hajdani ország legterméketlenebb, Jugoszláviának pedig – egész Európa – legtermékenyebb területe, Magyarország jórészt az Alföld sztyeppéjére szorult nagy mezőgazdasági emberanyaggal és csaknem semmi belterjesedési lehetőséggel. – Nyilvánvaló, hogy a Trianoni Szerződés minden érdekelt nemzet mezőgazdaságának többet ártott, mint használt.

Megállapíthatjuk, habár erre statisztikai adatok nincsenek, hogy a Trianon előtt a magyarság arányszámánál nagyobb mértékben részesült az ipari nyersanyagokból, bizonyosan a nemzetiségek kárára. A Trianoni Szerződés – az új terület lakosságának a számát nézve – 26,7%-kal kevesebb fát, 24,3%-kal kevesebb vasércet mért Magyarországnak a méltányosnál, sóból, nemes- és színesfémről pedig, semmit. Ha ezekhez még hozzászámítjuk az akkor még nem eléggé értékelték fontosabbját, a földgázt, vízen energiát, urániumot, építőipari nyersanyagokat, gyógyvizeket, akkor képet alkothatunk egy – mezőgazdaságában megingatott, és ezért – túlzott iparosodásra kényszerített ország gazdasági erejéről. Ha a terület átrendezéssel az ipari népesség addigi arányában változást okoztak volna, vagy, ha a magyarok kisebb mértékben foglalkoztak volna iparral, mint a nemzetiségek, lenne magyarázat a nyersanyagok ilyen elosztására, de az ipari lakosság a Trianoni Magyarországon kerek 10%-kal felülmúlja az általunk fentebb alapul vett általános arányszámot is. Hogy pedig a nemzetiségi vidékeken éppen a magyarság képviselte az iparosságot, az közismert. Tegyük még ezekhez azt is, hogy mindezek mellett Magyarországnak még jóvátételt is kellett fizetnie, és tiszta képet kapunk arról, hogy hogyan értelmezték Trianonban a népek önrendelkezési jogát gazdasági viszonylatban.

Kulturális téren a magyarság nemzetiségekkel szembeni fölénye szembeszökő volt a Trianoni Szerződés előtt. A gazdag nemzeti hagyományok, a régi és új intézmények, az írástudatlanok aránylag alacsony számának kialakításában kétségtelen szerepe volt annak, hogy az állam elsősorban az övé volt. Abban azonban, hogy gyönyörű irodalma, európai színvonalú zenéje és képzőművészete, korszerű tudománya és nagy hírű sportja volt, már kevés része volt az államnak. Kitűnik az abból is, hogy az utódállamok – minden társadalmi – gazdasági és kényszereszköz mozgósítása ellenére sem voltak képesek még lépést tartani sem e téren a magyarsággal mind a mai napig.

Igaz, hogy Trianon előtt az állam kevés iskolát létesített a nemzetiségek számára, de még ez is összehasonlíthatatlanul több volt, mint amennyit Trianonban a meglévőkből meghagytak a nemzetiségé lett magyaroknak. Az is tagadhatatlan, hogy Trianon előtti magyarság keveset tett például egy olyan elmaradott vidék kulturális felemelésére, mint Kárpátalja, de ebben a vonatkozásban a trianoni utódok sem sokat tettek: Kárpátalját a csehek ugyanúgy elhanyagolták tovább is, a románok pedig – saját tízmilliónyi analfabétájukat nem nézve – a nemzetiségi vidékeken folytattak sovíniszta kultúrpolitikát, ahol különben a legmagasabb volt a műveltségi színvonal.

Valószínű, hogy a Trianon előtti Magyarországon nem nézték jó szemmel, ha a nemzetiségek határokon kívüli kulturális központok felé fordultak, de mi volt ez ahhoz a minden eszközzel erőszakolt elszigeteléshez, amellyel az utódállamok akarták volna új határaik közé szorítani az embereket még a gondolatait is? Lehet, hogy Trianon előtt nem mozdították elő a nemzetiségek érintkezését határokon kívüli testvéreikkel, de mégsem ismerték azt az útlevéltilalmat, amellyel Trianon után módjában lett megismerkedni Közép-Európa népeinek. Trianon előtt elhanyagolták a nemzetiségek hagyományainak ápolását, Trianon után jó eset volt, ha csak tiltották azt, és nem kényszerítették a nemzetiségeket árulásra történelemül, nyelvük, irodalmuk, vallásuk ellen.

Ennyi után is nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a trianoni átrendezés által a nemzeti kultúrák kialakítására teremtett új lehetőségek összehasonlíthatatlanul kevesebbet értek, mint amennyit az általa megszüntetett kulturális béke és együttműködés jelentett.

A Trianon előtti Magyarország nemzetiségi politikája időszerűtlen volt, és nem nyújtott intézményes biztonságot a nemzetiségeknek nemzeti életük zavartalan folytatására. A trianoni átrendezők nem bízták továbbra is a Kárpát-medence népeinek irányítását az ezer éve uralkodó magyarokra, mert nem lehettek bizonyosak afelől, hogy nem tartják tovább is alárendelt állapotban ezeket a népeket. Viszont remélhették azt, hogy az évszázados szolgásgót viselt népek türelmesebb urai lesznek nemzetiségeiknek.

Mint ahogyan észszerűen várható is volt, a régi szolgák uralma betetőzte a méltánytalanságok amúgy is nagy gúláját. Az új nemzetiségi törvényeket – amellet, hogy kevésbé biztosították a kisebbségek szabad fejlődését, mint a sokat ócsárolt 1868-as magyar nemzetiségi törvény – csak a Trianoni Magyarország vette komolyan, az utódállamok kisebbségei állandó panaszosai lettek a Nemzetek Szövetségének. És nem nemzeti, gazdasági, kulturális szabad szervezkedésük és intézményeik hiányát panaszolták, vagy ezek állami méltányos támogatását kérték, és nem az állandósult mindenféle zaklatást kifogásolták, hanem csupán anyanyelvük szabad használatát, és iskoláiknak – nem támogatást – működési engedélyt kérték. Nem a részrehajló földreform törvények, nem a mesterséges telepítések, nem a hittagadás erőszakolása és nem a közszolgáltatból való kizorítás voltak elsőrendű sérelmeik, hanem csupán olyan jogok tiszteletben tartását kérték, amelyek minden afrikai őserőlakót megilletnek. Mindezt a huszadik században, Európa közepén.

A Trianoni Szerződés leg súlyosabb hibája pedig, az volt, hogy az addig felsorolt fájdalmas és erőszakos eszközök alkalmazásával sem oldotta meg a nemzetiségi kérdést. De elmérgesítette.

Mint fentebb láttuk, a baj fő oka a különböző nemzetiségek kevertségében van. Amíg ezek az egymással kevert nemzetek békében élhettek egymás mellett és között, nagy általában meg is tették. Ha a kérdés megoldatlanul is meredezett, a különböző nemzetiségekhez tartozó egyének személyes jó viszonyban élhettek, gazdasági és társadalmi téren együtt is működhettek.

A Trianoni Szerződés súlyos méltánytalansága azonban elvágott minden szálát, amely a különböző együtt élő nemzetek tagjait összekötötték, vagy összeköthették. Ha maga a súlyos nemzeti veszteség még nem is mindenkit, de a megalázó megkülönböztetések, a soha nem szűnő zaklatások és az egyre szaporodó sérelmek bizalmatlanná és gyanakvóvá, következésképpen magába zárkózottá tette a magyarságot. De ha a magyarság túl is tudta volna tenni magát ezen az ösztönös védekezési módon, akkor sem szűnt volna meg ez az elszigetelődés. A nyertes nemzetek bizonytalannak érezték nyereségüket, mert érezték méltánytalanságát. A magyarság volt az, aki veszélyeztette nyertes állapotukat és ezért természetesen – néha nem is tudatosan – szervezkedtek a magyarok ellen. Így íratlan – de általános – szabállyá lett a Kárpát-medencében, hogy mindenki ott és úgy ártson minden magyarnak, ahol és ahogy tud. Néha az ezzel szembeni magyar védekezés is ellentámadásba megy át, és ezzel tovább fokozódik és mélyül ez a mindenki harca mindenki ellen. Ezen nem fékez sem a liberalizmus, sem a szocializmus. Ott dűl ez a harc mindenütt: munkahelyen,

hivatalban, intézményben, iskolában, bíróságon, kórházban, mezőn, boltban, sportpályán, hadseregben, egyházban, vendéglőben, szakszervezetben. Mindenütt gyűlölet, áskálódás vagy háborúság. Az ember már szinte nem is ember, hanem csak magyar vagy román, vagy egyéb. Ha összekerülnek az egy nemzetbeliek Prágától Bukarestig, a tízedik mondatban már rátérnek erre az együttélésre és a tizenötödik mondat már egy újabb haditerv-javaslat.

Mondják, hogy ezt az értetlenséget és gyűlöletet mesterségesen szítják egyes csoportok vagy osztályok, ha igaz. Ez éppen úgy következik ebből az áldatlan nemzetiségi állapotból a már bekövetkezett történelmi események folyamán, mint az oxigén és hidrogén keverékéből a robbanás. Sőt, a felső oltás, simítás, békítés és szépítés még csak fokozza és mélyíti ezt az egyén és egyén, család és család, falu és falu, nép és nép közötti, vérbosszúként egyre fokozódó harcot. Az újszülött erre születik – már nevén kezdődik a vita –, ebben serül, ebben él, ha tud, mint ember, és ebbe hal bele. Még temetője felett is vita folyik.

Ez a semmi megoldást nem ígérő küzdelem közben felemészt minden résztvevő java erejét és tehetségét, lefékezi szorgalmát, megrontja jellemét és erkölcsi értékét. Közben a világ halad és mi itt a Kárpát-medencében időnként és erőnkönk arra pazaroljuk, hogy csendőrei vagy ellenállói vagyunk egymásnak, hogy drága szövetségeseket szerezzünk egymás ellen, közben a legégetőbb tennivalókat is elhalasztjuk, nehogy az ellenfélnek okozzunk vele hasznót és előnyt. Ha az egyik fél józanságából vagy kényszerből lanyhítja a harc lendületét, a másik ezt gyengeségnek veszi, és csak fokozza iramát, és az együttélési küzdelem egyre mélyül, terebélyesedik és tart haláláig.

Mivel a Trianoni Szerződés következtében a mi helyzetünk a leghátrányosabb, a mi hazánk alkalmas a legkevésbé arra, hogy otthonunk legyen, az együttélési harc a mi életünket veszélyeztetni elsősorban. Mi kell, tehát a megoldást kezdeményezzük és szorgalmazzuk. És, ha határozottságunk mellett méltányosak is leszünk, minden bizonnyal meg is találjuk a mindenki számára elfogadható megoldást.

II. Az általánosság után Erdély kérdését részletesebben is kell vizsgálnunk:

A Trianoni Szerződésben Magyarországtól Romániához csatolt 103.093 km², a trianoni Magyarországnál kb. két vármegyénnyel nagyobb területen az 1911-es népszámláláskor 5.257.467 lakos volt. Ebből 53,8%: 2.829.454 román, 31,6%: 1.661.805 magyar, és 14,6%: 766.208 egyéb (benn 10,8%: 564.789 német) nemzetiségű volt. Bizonyos, hogy ez az arány azóta a románok javára némi változást szenvedett, de ez nem lehet nagyobb 5%-nál, úgy, hogy még mindig ezek az adatok szolgálhatnak leginkább kiindulásul.

A magyarok egyharmada túlnyomó többséget alkot a Székelyföldön, másik harmada viszonylagos többséget a Peremvidék határ menti sávján, a harmadik harmad pedig, szétszórtan él a többi – az egész terület kb. háromnegyed részét kitevő – területen, ahol a románok élnek – a magyarokhoz viszonyítva hatszoros – többségben.

A Szigethegység Erdélyt két földrajzi és éghajlati részre: a Peremvidékre – és az Erdélyi Medencére osztja, ezért Erdély mezőgazdasága sem mutat egységes képet. Az Erdős Kárpátoktól az Aldunáig húzódó Peremvidék – az Alföld természetes szegélyét képezvén – átmenetet jelent síkság és a hegyvidék között. Változatos domborzata és éghajlata, gazdag

vízrendszere alkalmassá teszi a legmagasabb rendű mezőgazdaság művelésére. Mezőgazdasági szempontból ez Erdély legelőrehaladottabb része. Szántóföldjei – kivált déli felén – kiválóak. A széle dombvidék, szőlő és gyümölcsstermelésre, a hegyvidék pedig, legelő és erdőgazdaságra alkalmas. Állattenyésztése eléggé fejlett, bár lehetőségei egyáltalán nincsenek kimerítve.

Az Erdélyi Medencének csak egy része: a Maros és Olt középvídeke jelentős mezőgazdasági szempontból. Ez a rész, különösen a Küküllő vidéke, a Peremvidékkel is felveszi a versenyt, különösen gyümölcs, szőlő és takarmány termelésében. A Medence többi része – különösen a Székelyföld – mezőgazdaságilag csak óriási beruházásokkal fejleszthető. Állattenyésztése már nagyobb lehetőségeket kínál, de ezen a téren is nagyon sok a teendő. A Székelyföld erdőgazdasága most is jelentős, és könnyen fejleszthető.

Bányászati szempontból – a Medence északi részét, a Mezőséget kivéve – az egész Erdély fontos, de Hunyad és Bánát vasa és szene, Bihar bauxitja, urániuma és aszfaltja, Szatmár nemes- és színesfémje, Máramaros és a Székelyföld sója, valamint Közép Erdély földgáza gazdaggá tehetné az egész országot.

Erdély ipara – bár az utolsó évtizedekben sokat fejlődött –, lehetőségeihez viszonyítva még mindig nagyon elmaradott. Komoly lehetőségek nyílnak a kohászat, vas- és fémipar, faipar, vegyipar, műanyagipar, építőanyag-ipar, valamint a különböző könnyűipari ágak fejlesztésére. A mezőgazdaság fejlesztésével lehetőség nyílik majd az élelmiszeripar fejlesztésére is. Nagyon fontos, és bármilyen egészséges gazdasági rendben fontos és jelentős marad az erdélyi kisipar.

Erdély kereskedelme vérszegény. Még a Peremvidéken, ahol gazdagabb és igényesebb a lakosság és vasútja és közútja a közlekedést egyáltalán lehetővé teszik, van kereskedelem. De az Erdélyi Medence szegény és igénytelen népe megél európai értelemben vett kereskedelem nélkül is. Így Erdély nagy múltú polgársága jóformán csak a saját szükségletére kereskedik. Természetesen, az általános életszínvonal-emelés – elfogadható vasút- és úthálózat kiépítése – és az alkalmas jogi szabályozás meghoznák az erdélyi kereskedelem fellendülését. Erre pedig, olyan szüksége van Erdély gazdasági életének, mint a szervezetnek az egészséges vérkeringésre.

A felsorolt sok fejlődési lehetőség és feltételes mód egyben jelzi Erdély gazdaságának tragikus helyzetét: a mostani pangást. A Trianoni Szerződés olyan gazdasági vérereket vágott el, amelynek hiánya még a legtudatosabb gazdaságfejlesztési politika mellett is nehézséget okozna. Azonban ilyen gazdaságpolitikáról a Trianon utáni Erdélyben nem lehet beszélni sem. A balkáni népek általában, de a románok különösen idegenkednek a közületi beruházásoktól, közmunkáktól, de egyáltalán attól, hogy az államot nem csak egyéni meggazdagodási lehetőségnek tekintsék. A román politika elhanyagolta a régi román területek fejlesztését is, az Erdélyt pedig, egyenesen gáncsolta. Talán nem tévedünk, ha az erdélyi együttélési küzdelem egyik alapját, a gazdasági harcot, a román államnak erre az Ázsia-módszerű gazdaságpolitikájára vezetjük vissza. Mert gazdasági téren talán a legelkeseredettebb ez az együttélési harc, pedig éppen ott a legkevésbé indokolható, ezért jelent Erdély gazdasága egyelőre csak nagy lehetőségeket.

Erdély kulturális öröksége nagyon gazdag. Magáévá tette Erdély mindig Európa és Magyarország eszméit, nem egyszer, és nem kevés ideig, zászlóvivője is volt

Magyarországnak, sőt Európának is. A lelkiismereti szabadság első elfogadói és elismerői voltak eleink. Ezen a területen született a Magyar és Román irodalom. Évszázadokon keresztül innen kerültek ki az egész magyarság és az egész románság szellemi és politikai vezetői. Intézményeit mintául vették a szomszédos nemzetek, mert bizonyosan mintául is vehették.

A Trianoni Szerződés kettős – látszólag egymásnak ellentmondó – hatást váltott ki Erdély magyar kulturális életében: anyagszegényedést és eszmei gazdagodást. Anyagilag nemcsak az állam támogatását vagy jóindulatát veszítette el az erdélyi magyar művelődés, hanem az állam elismerését is. Ez persze az intézmények egész sorának felszámolását, a megmaradóknak pedig megterhelését jelentette. Sok nyomorúságnak és sok panasznak lett ez a forrása. Másrészt eszmei gazdagodást hozott Trianon: itt is érvényesült az a szabály, hogy ha egy nép kiszorul a politikai és gazdasági életből, kulturális téren kárpótolja magát. Politikus, katona, jogász, gazdász, hivatalnok és vállalkozó hajlamú emberek kerülnek a szépirodalomba és tudományokba, és kiszélesítik, elmélyítik, és élettel telítik az irodalmat. Ez következett be Trianon után az erdélyi magyar irodalomban. Hozzá a megmaradt intézmények is megtisztultak. Az egyházak, gazdasági és művelődési egyesületek, iskolák és a sajtó új tartalmat és új célt kaptak. A magyarság leszorított életet élt a Trianoni Országban is, és ez – a fenti szabálynak megfelelően – kétségkívül hozzájárult a szellemi élet megújulásához. Megszületett a népi mozgalom. Én nem véletlen az, hogy éppen az erdélyi írók megjelenése fordította győzelemre a mozgalom valószínű vereségét, mint ahogyan nem volt véletlen az sem, hogy a legnagyobb példányszámú magyar újság Erdélyben, az erdélyi magyar előfizetők számára jelent meg, és hogy Erdélyben jelent meg az első magyar népdalgyűjtemény. Természetes, hogy ezek nyomán megkezdődött az erdélyi magyar társadalom erkölcsi tisztulása egy szélsőségeket elvető, emberibb, hívőbb, megértőbb társadalom felé.

A románoknál e folyamat fordítottja játszódott le: gazdagodás anyagilag – tagadhatatlan, hogy ez nagyon rájuk fért –, és továbbszegényedés eszmeileg. Híg és tartalmatlan intézmények sora születik egyfelől, másfelől a kulturális élet minden épkézláb embere felcsap politikusnak, jogásznak, katonának, hivatalnoknak, gazdásznak és vállalkozónak. Az ezután következő természetes eredménytelenség és sikertelenség – úgy kulturális, mint politikai és gazdasági életben – még ingerültebbé tette a többségi nemzetet a kisebbségekkel szemben, és ez nem kis mértékben járult hozzá az erdélyi együttélési harc elmélyüléséhez.

Az erdélyi magyar művelődés anyagi szegényítése persze mégis csak a kultúra szilárd alapjának rombolását jelentette. Ezt a rombolást tetőzte be a haladó jelszavakat hangoztató – lényegében sovíniszta – államosítás: egyszerre megszűnt nemcsak minden magyar intézmény és szervezet – az egyházakon kívül –, hanem még az azok alapításához való jog is. Az igazság az, hogy ami nem sikerült a vasgárdistáknak, azt elérték a kommunisták. Ezzel párhuzamosan, a sajtó mind erősebb ellenőrzésével, és a tanszabadság felszámolásával a szerzőt teljesen elvágták a közönségtől, és ezzel az erdélyi magyarság lényegében kiszorult a kulturális életből is, a politikai és gazdasági háttérbeszorítás után.

Románia sohasem vette komolyan a kisebbségekre vonatkozó nemzetközi egyezményeket. Átfogó kisebbségi törvényt nem is alkotott soha. A kisebbségek – elsősorban a magyarok – jogi sérelmei közismertek voltak az orosz megszállásig, az 1944 utáni helyzet azonban még tisztázásra szorult.

A liberális és nacionalista román kormányok alatt zaklatva bár, de működhettek a magyar egyházak, léteztek magyar iskolák, szabad volt a magyar nyelv használata – az akkor még magánéletnek számító – gazdasági életben. A kommunisták uralomra jutása azonban a még megmaradt kisebbségi jogokat is eltörölte, mégpedig a demokrácia, az egyenlőség és a szocializmus jelszavaira hivatkozva. A régi pártokkal együtt megszűnt a magyarok pártja is. A régi társadalmi szervezetekkel együtt szüntették meg a magyar szövetkezeteket is. Az iskolák államosítása pedig, egyszerűen románosítás volt, mert a románoknak nem voltak felekezeti iskoláik. A gazdasági élet szocializálásával megszűnt a magyar nyelvhasználat a közélet egész vonalán, úgy, hogy már csak az iskolában és a családi életben beszélhetett anyanyelvén a magyarság. A mindezekért cserébe kapott közszolgálati helyek pedig, nemhogy a magyarság arányszámának, hanem még a magyarság munkásmozgalmi múltjának sem feleltek meg még számukat tekintve sem. Emellett minden fontos, irányító hivatali helyre románok kerültek, a magyaroknak csak az irányító fontosság nélküli – de annál háládatlanabb – agitációs és állambiztonsági helyek maradtak. Soha ilyen nagy kereslete nem volt még a jellemtelen, gerinctelen, nemzetietlen magyaroknak, és más mindenféle és mindenre elszánt emberi söpredéknek. Ezek foglaltak el minden helyet az államnál, a pártban és szakszervezetekben, és mindenütt, ahol érdemes volt helyet foglalni. Ezzel egy időben pedig tervszerűen folyt mindazoknak a magyaroknak a félreállítására, akik egyáltalán képeseknek látszottak áttekinteni a helyzetet. Háborús bűnperek, földreform, államosítás, internálás, purifikálás és osztályharc, valamint a demokrácia és a szocializmus minden jelszava alkalmas volt egy-egy csoport felszámolására, vagy félreállítására. Aki nem halt meg, az börtönbe került, aki börtönbe került, annak megélhetési alapja veszett el. Történt pedig mindez, a lelkiismereti szabadság földjén, egy kultúrát építő és hordozó kétmilliónyi magyarsággal.

Az együttélési harc a szocialista lehetőségekkel elérte teljes kifejlődését. Ahol ennyi mód van egymás életébe való beavatkozásra, ott nagyon sokat árthatnak egymásnak az emberek. Ahol az egyik nagyanya pálinkafőzője címén eltávolítják az unokákat az iskolából, ott nem is fontos utánajárni, hogy tényleg szociáldemokrata volt-e a gyanúsított, anélkül sem kockáztatja senki a védelmét, mert az is gyanússá lesz, aki ezeket védelmezi. Ez az általános keleteurópai állapot Erdélyben – a többek között – azt is eredményezte, hogy a kulákok listáján szereplők túlnyomó többsége magyar lett ott is, ahol különben több volt a román földműves. Hogy vállalatvezető magyar ritkaság számba ment. Ugyanakkor a magyarok munkásmozgalmi múltjára hivatkozva, a románok a magyarokat okolták az ún. demokrácia uralmáért. Ha valamelyik magyar hasonló módszerek alkalmazásával visszacsípett, úgy látták, hogy megvan a vélt bizonyítékuk erre és nyugodt lelkiismerettel folytatták a harcot – persze szocialista eszközökkel – a magyarok ellen. Mégpedig minden magyar ellen személyesen minden román. És viszont.

Hiányos lenne a szocialista eszközökkel folyó nemzetiségi elnyomás eszközeinek felsorolása, ha a földreform, az osztályharc, a sovinizmus vádja mellett nem említenénk meg az ún. kozmopolitizmust is. Ha valaki egyáltalán nem vádolható nacionalizmussal vagy sovinizmussal, mert hajlandó fenntartás nélkül közreműködni a magyar hagyományok felszámolásában, de ezt nem teszi elég meggyőzően a román térfoglalás érdekében, hanem valami áthidaló nemzetközinek is mondható megoldást is javasol, az kozmopolita, az ellene

való engesztelhetetlen küzdelem pedig kötelessége minden állampolgárnak, elsősorban pedig a magyar nemzetiségieknek.

Hogy az oktan megaláztatásoknak ez a tömege kiengesztelhetlenné tette a lepel alatti elkeseredett együttélési harcot, az természetes. Nem szolgálja a megértést az együtt élő nemzetiségek közötti kölcsönös lenézés és irigység sem. A magyarság a románokat tudatlannak, lustának, megbízhatatlannak, államukat a korrupció mintarendszerének tartja. A románok is igyekeznek mindenképpen kedvezőtlen színben látni és feltüntetni a magyarságot, barbárnak, gögösnek és összeférhetetlennek állítva azt. Mindezek pedig, azt eredményezik, hogy mindkét fél feljogosítva érzi magát arra, hogy ebben a mindenki közötti életre-halálra folyó, és egyre terjedő harcban a lovagiasság és emberiség szabályait minél gyakrabban áthágja, vagy tudomást se vegyen róluk.

Mindezeknek összegezeként kijelenthetjük, hogy Erdély jelenlegi helyzete elfogadhatatlan a magyarság számára, mert amellet, hogy méltánytalanul súlyos terheket ró az erdélyi magyarokra, az egész nemzet jövőjét kilátástalanná teszi.

B.

Vizsgáljuk az *erdélyi kérdés* megoldásának lehetséges módozatait, amelyek útján meg lehet szüntetni a magyarsággal szembeni súlyos politikai és gazdasági méltánytalanságot, meg lehet oldani a nemzetiségi kérdést, és fel lehet számolni ezt a világbékét veszélyeztető békétlen tűzfészket.

Erdély jövőjét négy politikai keretben vizsgáljuk:

I. Erdély román uralom alatt maradásának egyetlen előnye az, hogy kényelmes elintézési forma, mert egyszerűen nem kell tenni semmit. Ha Magyarország nemzetközi tekintélye nagy, akkor az emberi jogok mellett még különleges nemzetiségi jogokat magában foglaló törvény kibocsátására szoríthatja Romániát, sőt gazdasági élete számára különleges nyersanyag-szerzési és piaclehetőségeket szerezhet Erdélyben. Ezeknek a jogoknak és jogosítványoknak az érvényesülésére azonban kevés a remény, addig is, amíg a következő politikai hangulat Magyarország tekintélyét megcsorbítaná, és egyszerűen hatályon kívül kerülne a nemzetiségi törvény is, a gazdasági szerződés is.

Európa is a federalizálódás felé halad. Ha Magyarország és Románia a jelenlegi területi és népesedési állapotában lenne bármilyen államkapcsolat tagjává, annak első következménye az lenne, hogy az emberi jogokon kívül az erdélyi magyarság minden más jogának elismerését még csak nem is kérhetné. Lenne román közigazgatás, bíróság, hadsereg, államosítás, szocializmus; román törvényhozás (sic!) (= törvénykezés) döntene az esetleges magyar szervezetek, egyházak, iskolák, szövetkezetek és szakszervezetek, ősi könyvtárak és műemlékek kérdésében. Továbbá, egy federáción belüli Magyarország nem is kívánhatna nagyobb részesedést Erdély nyersanyagaiból, mint más állam.

Ha Erdély román uralom alatt marad, akár federációban, akár azon kívül, nem oldódik meg az alapkérdés: a nemzetiségek kevertsége. Így semmi remény nem maradna arra, hogy az

együttélési harc akár csak veszítene is hevedéséből. Mivel pedig a szabad határokon – vagy útlevéllel, vagy a nélkül – szabad lesz az emigráció – elvégre ez alapvető emberi jog –, az évszázados reménytelen küzdelembe belefáradt erdélyi magyarság kivándorol, vagy asszimilálódik. És nem Magyarországon fog letelepedni, mert onnan is nagyarányú kivándorlásra számíthatunk, hiszen Magyarország a trianoni keretek között nem alkalmas arra, hogy a magyarság otthonává legyen. Minél több kíváncsú szabadságot biztosítunk tehát népünknek: szabad közlekedés, szabad kereskedelem, szabad munkavállalás, útlevél- és vámkényszer megszüntetése, annál nagyobb tömegek győződnek meg majd arról, hogy jobb egy gazdag és békés idegen ország szabad polgára lenni, mint egy kilátástalanul szegény – és gyűlölködő szomszédok gyűjtőjébe zárt – szülőhazáé.

Erdély román uralom alatt maradásával nem lehet jóvátenni a magyarsággal szemben elkövetett trianoni méltánytalanságot, azt pedig a magyarság életérdeke követeli. Erdély magyarsága egyszerűen nem akar román uralom alatt élni, és nincs olyan jogelv, vagy érdek, amelyet méltányolni tudna, ha erre kényszerítik. Mert nincs is olyan méltányolható jogelv vagy érdek, amely idegen uralom alá kényszerítene ősei földjén kétfélmillió embert.

Ha Erdély román uralom alatt marad, mindkét ország kormánya hiába tenne meg minden erőfeszítést a békés egymás mellett élésre. Az Erdélyben folyó együttélési harcnak minden indítéka megmaradván, az továbbra is lehetetlenné fog tenni minden békés megegyezést a két ország között, mindkét nemzet – és az egész emberiség – nagy kárára. Itt marad ez a békétlen tűzfészek örök veszélyére a világkének és örök beavatkozási indoknak a nagyhatalmak számára mindkét ország ügyeibe.

II. Erdély magyar uralom alá kerülésének szembeszökő előnye az, hogy teljes jóvátétele lenne a trianoni méltánytalanságnak. Erdély visszakerülne természetes földrajzi, gazdasági és történelmi keretébe. A magyar gazdasági élet bőséges nyersanyagot és komoly piacot kapna. Erdély gazdasági lehetőségei becsületes és szakavatott emberek kezelésébe, európai állam igazgatása alá kerülnének. Gazdasági fellendülést hozna a Kárpát-medence számára. Az erdélyi magyarság elnyomtatása megszűnne, a magyar kultúra gazdagodna Erdély történelmi hagyatékával és élő szellemi erejével, Magyarország és a magyar nemzet képes lenne a legmesszebbmenően biztosítani a románok nemzetiségi jogait. Folytathatnánk és részletezhetnénk Erdély Magyarországhoz csatolásának előnyeit, azonban ...

Azonban: Erdély megszerzése kimerítené – talán túl is terhelné – Magyarország nemzetközi politikai és erkölcsi tőkéjét. A nagyhatalmak adósuknak tekintenék a magyarságot, irigyei és versenytársai pedig ellenségüknek. A természetesen induló román irredenta mindenütt támogatást kapna, míg az újabb politikai fordulat úgy venné el tőlünk Erdélyt, ahogy nekünk adta az előző.

Mert nincs olyan román, aki Magyarországon akarna élni, és nincs olyan méltányolható elv vagy érdek, amely erre kényszeríthetné.

Magyarország szegény ország. A két vesztes háború következtében annyira lemaradtunk Európa mögött, hogy nagyon nagy feladatot jelent számunkra a lemaradás behozása. Ha mi erkölcsi, fizikai, gazdasági, szellemi és tőkeerőnk még a Magyarországnál is elmaradottabb, nagyobb területű és rosszabb terepviszonyokkal rendelkező Erdély gazdasági és közigazgatási

berendezésére kell fordítsuk, az a gazdasági világversenyből való kiesésünket jelentené. Nem lennénk képesek Magyarországot a magyarság otthonává építeni. Ideje lenne pedig már, hogy érdemes is legyen magyarnak lenni, ne csak áldozatot jelentsen örökké a magyarsághoz tartozás!

Vagy hagyjuk Erdélyt gyarmati állapotban? Nem lenne méltó a magyarsághoz, és nem is lehetne megtenni, hiszen Erdélyben a lakosság harmada magyar.

Ha pedig utat, vasutat, gyárat, középületet építünk, erdősítünk, bányát nyitunk, gyümölcsöst és szőlő telepítünk, telkesítünk, vizet szabályozunk és belterjesítünk Erdélyben, az még azért is nehézséget jelentene számunkra, mert Erdélybe egy magyarra két román esik, akikkel meg kell elégednünk, ha hajlandók egyáltalán elfogadni minden áldozatunkat. Akkor még majd indokolni is tudják részvétlenségüket, elvégre nem az ő országuk, ők nem építik, és nem tartják karban. Mi majd építünk, karbantartunk, tisztviselőket, tanítókat fizetünk, és csendőröket tartunk nekik. Kegyeiket fogjuk keresni, és nem kapjuk meg. A legjobb esetben olyan lesz a helyzet, mint Trianon előtt, és ugyanolyan eredményekre készülhetünk el, vagy még rosszabbakra.

Trianon előtt az erdélyi együttélési harc – éppen a méltányosságra törekvő magyar uralom miatt – nem volt éles. A román uralom ezt a harcot a végletekig elmérgesítette, és nincs komoly kilátás arra, hogy egy elkövetkező magyar uralom számottevően enyhíteni tudna rajta. A nemzetiségek kevertségéből következik az összeférhetetlenség, és ez a kevertség kevertség marad magyar uralom alatt is. Ha a magyarság – felhasználva a kedvezőbb politikai helyzetét – erősebb eszközökkel folytatná a harcot, a nagyobb elkeseredés a románokat is fokozottabb ellenállásra készítetné. Mi Erdély megtartásáért fogunk, a románok Erdély megszerzéséért fognak harcolni. És harcolni fogunk, harcolni fognak minden eszközzel és minden erővel. És mivel a méltányosság abban az esetben inkább a románok, mintsem a magyarok oldalán fog állani, számítani kell arra, hogy a románok harca sikeresebb lesz a mienknél, és mi elveszítjük Erdélyt másodszor is, hiába emeltük európai színvonalra teljes testi és lelki erőnk feláldozásával.

A világbéke nem nyerne semmit Erdély Magyarországhoz csatolásával. A békétlen tűzfészek itt maradna az emberiség veszélyeztetésére. A román és magyar barátságnak pedig még kevesebb lehetősége maradna, mivel a románoktól nem remélhetünk olyan nagyvonalúságot, hogy felejtkezzenek el az általuk őshazájuknak tartott területen élő négymillió nemzettestvérükről. Nem méltó hozzánk, hogy azt tegyük mással, amit nem kívánunk, hogy más tegyen velünk!

III. Az önálló Erdély gondolata a trianoni korszak kezdetén született, a második világháború előtt és alatt elenyészett, de utána – jóval szélesebb körökben – újraéledt. Az erdélyi magyar értelmiség megbékélési vágyát tükrözi ez a kompromisszum. A románok – természetesen – szigorúan elzárkóznak előle a legutóbbi időkig. A magyarság nemzetközi tekintélyének növekedése következtében, 1956 ősztől a román értelmiség is mutat némi érdeklődést iránta.

A legismertebb elgondolások szerint, az önálló Erdély területe az egész Erdélyt: a Magyarországtól Romániához csatolt területet foglalná magába. Tehát határai Magyarország és

Jugoszlávia felől éppen olyan erőltetetten mesterségesek lennének, mint most a trianoni határok. Éppen úgy elválnának a természetes gazdasági és kulturális utakat, mint a mostani. Románia felől ugyan a Kárpátok természetes határt képezne, de annak is mindkét oldalán – mint az összes elképzelt határainak is – azonos nemzetiségűek élnének összefüggő tömbben.

Az önálló Erdély lakosságának abszolút többsége román lenne, a román uralom tehát továbbra is megmaradna Erdélyben. Ehhez járulna még az a veszély, hogy Erdély országgyűlése bármikor kimondhatná a Romániához való csatlakozást. Ezt a románság természetes törekvései követelnék, a demokrácia elvei indokolnák a szintén természetes magyar tiltakozással és az esetleges nemzetközi kényszerrel szemben. Így a románok keveset kockáztatva, nyugodt biztonsággal léphetnének az önálló Erdélybe, de mégsem hajlandók elfogadni, mert az erdélyi románok éppen úgy Romániában vágnak élni, mint a magyarok Magyarországon.

Erdély magyarsága viszont sokat kockáztatna az önálló Erdély elfogadásával. A Peremvidék magyarsága – bár teljesen ésszerűtlenül határ választaná el a nagy magyar törzstől – még élvezné a földrajzi helyzete előnyeit, a tervezett határközlekedési szabadságot gazdaságilag is, kulturális téren is. A Szórványvidék magyarsága számára akkor sem maradna más út, csak az asszimilálódás, vagy a kivándorlás. Így egyedül maradna Erdély legszegényebb vidékén a székelység. A székelységnek kellene akkor Erdély védőpajzsául szolgálnia. Mert nincs olyan román Erdélyben, aki hajlandó lenne Románia ellen fegyvert fogni, mint ahogyan magyar sincs – székely a legkevésbé –, aki életét áldozná azért, hogy Erdély ne tartozzék Magyarországhoz. Ezt az államalakulatot tehát, mindkét nemzet átmeneti kényszermegoldásnak tekintené, mindent megtenne mindkettő saját nemzete erdélyi útjának egyengetésére.

Ha a nemzetiségek kevertsége megmarad, az együttélési harc is tovább folyik. Sőt – demokratikusabb és kisebb államról lévén szó – az államhatalom közelebb kerülve a nemzetiségekhez, még inkább felhasználható lenne a másik nemzetiséggel szemben. Erre a lehetőségre számítva, az önálló Erdély hívei lakosságcserevel homogén nemzetiségű vidékek létrehozását tervezik, amelyek – svájci kantonok mintájára – biztosítanák az egymás mellettélést. A lakosságcsere olyan nagy áldozatot követel a néptől, hogy nagyon meg kell fontolni, kap-e annyit a szülőföldjéről elköltöztetett, mint amennyit feláldoz? Egy ilyen átmeneti, minden érdekelt számára kényszermegoldás, mint az önálló Erdély, nem ér meg ilyen áldozatot.

Gazdaságilag Erdély nagyon elmaradott. Óriási beruházásokat igényelne európaiasítása. Ennek legnagyobb hiánya a helyi tőke- és szakemberhiány. A lakosság teljes odaadására sem lehet számítani a biztonságérzés hiánya és az együttélési harc miatt. Ha pedig Erdély nem tudja majd a szükséges beruházásokat a saját erejéből elvégezni, menthetetlenül a nagyhatalmak gyarmatává válik, kiket a nélkül is csábít az itteni gyarmatosításra a jelenlegi elmaradottság, az itt található nyersanyag és a kínálkozó piac. Ha ezeket megfontoljuk, nem számíthatunk gazdasági jólétre az önálló Erdélyben.

Magyarországnak továbbra sem állana rendelkezésére az annyira szükséges erdélyi nyersanyag és piac, mert ettől Erdély románjai még inkább elzárkóznának, mint a nagyhatalmak gyarmatosításától. Románia erdélyi gazdasági térhódításának pedig a magyarok igyekeznének útját állani, úgy, hogy végeredményében Erdély elveszne, úgy Magyarország, mint Románia

számára gazdaságilag, néprajzilag is, politikailag is, anélkül, hogy Erdély népeinek haszna lenne belőle. Ezen pedig, nem segítene sem a belső kantonrendszer, sem a külső federáció.

Az általános művelődés minden valószínűség szerint nyerne az állami önállósággal, hiszen Erdélynek gazdag hagyományai, régi intézményei, és élő erdélyi kultúrája van. Azonban ezek a kulturális tényezők és javak nemzetiséghez vannak kötve, és Erdély nemzetei nem alkotnak kulturális közösséget, hanem a határokon túli nemzeti kulturális közösségnek részei külön-külön. Nyilvánvaló tehát, hogy Erdélyben a kulturális törekvések a politikai önállóság elnyerése után is centrifugálisak maradnának, és akaratlanul is az együttélési harc élesítéséhez vezetnének.

A magyar kérdést nem oldaná meg az önálló Erdély, hiszen Magyarország a trianoni keretek között maradna éppen olyan kilátástalan földrajzi, politikai és gazdasági helyzetben, mint addig, de kevesebb reménnyel a jövő iránt. Nem lenne alkalmas Magyarország arra, hogy a magyarság otthonául szolgáljon, ennek megteremtése pedig, az egész magyarság nagy, közös célja, amelyet nem adhatunk fel még akkor sem, ha a feladás a nemzet egy részének érdekeit szolgálná. Ha az önálló Erdély tényleg elfogadható lenne is az erdélyi magyarság számára, akkor is el kellene utasítania, mert elfogadása árulás lenne az összmagyarság életérdekeivel szemben.

Az önálló Erdély megteremtésével a világbéke kapna ugyan egy új tamponállamot, de ennek fennmaradását csak az állandó nemzetközi kényszer biztosíthatná. A békétlenség okai nem szűnnének meg, csak lokalizálódnának. Nem valószínű, hogy nyerne annyit az emberiség az önálló Erdéllyel, mint amennyi áldozatba kerülne létrehozása és fenntartása.

IV. Erdély Magyarország és Románia közötti elosztásával jóvá lehet tenni a magyarsággal szemben elkövetett trianoni méltánytalanságot, anélkül, hogy a románokkal szemben méltánytalanokká lennénk. Magyarország részesülne így az erdélyi nyersanyagból és piacból, Erdély hagyományai, élő magyar szellemi és népi erői nemcsak megmenekülnének, hanem meghatározóan gazdagítanák a magyarság erejét. Ez a megoldás nem merítené ki a magyarság nemzetközi erkölcsi tőkéjét, és ugyanakkor lehetőséget nyitna az *erdélyi kérdés* végleges megoldására, a nemzetiségi béke és a magyar-román jószomszédi viszony megteremtésére.

A Trianoni Szerződés óta mindkét érdekelt nemzetben ennek a megoldási formának volt a legtöbb híve. Ezt szándékozta megvalósítani a Bécsi Döntés is. Vannak tehát hagyományai a gondolatnak és vannak hasznosítható tapasztalatok ezen a téren. A bevált módszerek tágabb alkalmazásával és a Bécsi Döntés hibáinak elkerülésével minden bizonnyal sikerülni fog ezt a megoldásos formát általános megalégedésre megvalósítani.

Arra a kérdésre, hogy Erdélynek melyik része legyen Magyarorszáé és melyik Romániáé, mi nem válaszolhatunk, mert erről nem mi, hanem a nemzetközi hatalom fog határozni. Mi csak azoknak a szempontoknak a figyelembevételét követelhetjük, amelyek elvi elfogadása nemzetünk léteérdeke és szomszédunk számára sem méltánytalan.

A Bécsi Döntés közismert határvonalával sikerült Erdélyt egy magyar és egy román többségű részre osztani ugyan, de mindkét rész annyira meg volt terhelve nemzetiséggel, és mindkét fél részére annyira fájdalmasan szelte ketté Erdély csaknem valamennyi idegszálát,

hogy nem hozta meg a kívánt nyugalmat. Nem is hozhatta, hiszen az *erdélyi kérdés* a nemzetiségek kevertségéből született és él, és amíg ez a kevertség fennáll, az együttélési harc is folyik; hiú remény tehát így békére és nyugalomra számítani.

A területi elosztást lakosságcsere kell kövesse. Váljanak végre külön azok, akik együtt nem tudnak élni! Költözzék mindenki a maga hazájába békésen! Szűnjön meg már a gyűlölködő együttéléssel járó hallatlan erőpocsékolás mindkét oldalon, és a régi kor árnya felé merengés helyett építsük mindnyájan a messze jövő emberiségének földi otthonát. A mai nemzedék egy része fel kell áldozza szülőföldje iránti ragaszkodását, hogy gyermekei majd annál maradéktalanabban, annál kevesebb keserőséggel vegyítve szerethessék jövő szülőföldjüket a szép, gazdag és boldog, biztonságos otthont nyújtó hazában.

Erdély magyarsága kész erre az áldozatra. A Bécsi Döntés, de különösen 1945 után több százezer ember cserélt lakhelyet Erdélyben, anélkül, hogy a cseréből bármi előnye származott volna, csak egyszerűen a körülmények kényszerítették. Ha a lakosságcsere a költöző jól megfontolt érdekeinek sérelme nélkül, tervszerűen és szervezeten történik, és békés, biztonságos otthont nyújt majd egy olyan Magyarországon, amely éppen az ő költözésével bővül, erősödik és gazdagodik az egész magyarság otthonává, mindenki vállalni fogja ezt az áldozatot. Mindenkit szíve mélyéig sértettek az idegen uralom méltánytalanságai, a gyűlölködő együttélés keserősége, a gyermekei jövőjének kilátástalansága, a bántó gazdasági és szellemi nyomorúság, úgy, hogy szülőföldjének újjal – talán szebbel és gazdagabban – való felcserélése nem tűnik majd áldozatnak, ha ennek árán az őseiktől közösen örökölt, megszentelt haza földön, 1956 őszeinek hőseivel élhet majd együtt.

A lakosságcsere elvi elfogadása lényegesen megkönnyíti a terület elosztását, mert így az új határ megvonásakor nem kell szigorúan ragaszkodni a jelenlegi néprajzi állapotokhoz, amelyeknek szeszélyes kevertsége földrajzi, gazdasági, közlekedési, kulturális és történelmi szempontból már eleve torzszülötté csonkítaná Erdély mindkét felét. A lakosságcsere elvi elfogadása alapján meg lehet találni Erdély területén azt a vonalat, amelyen húzva, nem vágna gyógyíthatatlan sebet – sem a helyszínen, sem a szívekben – az új határ.

A Magyarországhoz méltányos nagyságú területet csatoló új határ legyen az összmagyarság jövő érdekeinek megfelelő. Legyen lehetőleg rövid, legalább nagy részén természetes határ, amely a Magyarországgal leginkább összefüggő – és főként a magyar gazdasági életnek fontos nyersanyagot, piacot, belterjesedést biztosító – területet csatolja Magyarországhoz. A cél az, hogy Magyarország alkalmassá legyen arra, hogy az egész magyarság otthonául szolgáljon.

Ha ezeket a célszerű és méltányos elveket szem előtt tartja majd a nemzetközi hatalom, nem lesz okunk panaszra akár a Bécsi Döntés, akár a Maros, akár a Királyhágó vonalán, akár másfele húzódják is az új határ.

Kétségtelen, hogy Erdély elosztásával és lakosságcsereével végleg elvesz a magyarság számára a román uralom alatt maradó rész. Elvesz vele a magyar történelem, a magyar művelődés egy része. Elvesz egy sor város, nagyszámú műemlékkel, sok – mindnyájunknak kedves – hagyománnyal, nagy értékű magyar beruházással. Elvesznek majd biztosan olyan vidékek, amelyek nélkül a magyar életet nem érezzük teljesnek. Ez lesz az áldozat, amelyet hoznunk kell. Mert ezzel végleg megmenekül az elvesztéstől a magyar történelem és művelődés

egy másik része, egy másik sor város és más vidékek, amelyek éppen olyan értékesek és kedvesek minden magyar számára, mint a végleg elveszettek.

Kétségtelen az is, hogy a lakosságcsere nagy áldozatot jelent és sok keserőséget okoz majd Erdély egész magyarságának, főként a költözésre kényszerülőknek. Hogy ez az áldozat ne legyen fájdalmas, és meg is hozza a maga lehető leggazdagabb gyümölcsét, komolyan elő kell készíteni és a legmesszebbmenő tervszerűséggel, nagyon szervezeten kell végrehajtani. Ha mindent megteszünk azért, hogy a költözés kényelmes legyen, hogy az elhagyott ingatlana helyett mindenki legalább azonos értékűt kapjon – hogy hasonló vidéken és környezetben ugyanolyan lakás és munkahely várja a költözőt –, hogy anyagilag inkább nyerjen a cserével, nem fogja majd senki kényszernek érezni a költözést. Ha falvanként, járasonként, városonként, vármegyénként, vidékeként, hagyományai és felekezete figyelembevételével történik a költöztetés, amely mögött az egész magyarság szerető támogatását és az egész emberiség jóindulatát érzi majd a hazatelepülő, nem lesz majd fájdalmas a szülőföld elhagyása. Ha pedig a lakosságcsere nagyszerű alkalmát felhasználjuk arra, hogy az új berendezkedéssel a magyarság jól megfontolt gazdasági, társadalmi és művelődési érdekei – a modern tudomány és technika lehetőségeinek kihasználásával – megvalósuljanak, a lakosságcsere meghozza majd a maga gazdag gyümölcsét úgy a erdélyi, mint az összmagyarság számára. Ha tekintetbe vesszük, hogy a lakosságcsere alkalmával ésszerűen irányíthatjuk a népsűrűséget, a földbirtok tulajdoni és művelési megoszlását, tetszés szerint irányíthatjuk a társadalom jövő foglalkozási- és réteg-tagozódását, gazdasági és művelődési szempontból legalkalmasabb nagyságú településeket teremthetünk a legalkalmasabb helyeken, hogy nincs olyan modern építkezési, gazdaság-, település- és közigazgatás-politikai elgondolás, amelynek alkalmazásától a józan megfontolás határán belül tartózkodnunk kellene, hogy a csaknem mindenki közreműködését megkövetelő nagyfontosságú hatósági funkciók ellátásával népünk olyan politikai iskolázottságot szerez, amelyről még álmodni is alig merünk, hogy az új és magrázó benyomások sorának kitett népünk megfontoltsága, szorgalma, jelleme, műveltsége, erkölcsi ereje nagymértékben fokozódhat – szemünk elé tárul az a mérhetetlenül sok előny, amelyet a lakosságcserevel nyerünk, a legnagyobb és legfontosabb eredmény: a nemzetiségi kérdés megoldása mellett.

Mert ezzel Erdély egész magyarsága megszabadul az idegen uralomtól, megmenekül a gyűlölködő és fojtogató együttéléstől és a vele járó szegénységtől, a románokba való beolvadástól, vagy a hazátlan kivándorlástól. Eltűnik majd vele a románokat és magyarokat széjjelválasztó ék, és lehetővé válik, hogy egymás mellett, békésen, egymás kölcsönös támogatásával vegyük ki részünket az egész emberiség sorsának irányításából.

A vitás terület méltányos és célszerű elosztása és a lakosságcsere útján megvalósulnak a magyarság évszázados vágyai: a nemzetiségi nyugalommal beálló belső és külső béke, biztonságos határok, kiegyensúlyozott gazdaság, nemzetközi versenyképesség és öncélú nemzetközi politika a legmesszebbmenő belső politikai, társadalmi, gazdasági és művelődési reformok lehetőségét teremtik meg hazánkban. Végre egyedül mi leszünk urai és gazdái országunknak. Megszabadulunk mindazoktól a terhektől, amelyek más nemzeteket nem terheltek és nem terhelnek. Nemzetünk nem lesz a világ gondhozója többé, mint Mátyás király óta mostanig, hanem minden tehetségével dolgozhat a maga és a világ összes népeinek

boldogulásáért. Lesz egy országunk, amelyben biztonsággal építhetünk, amelyre mindig, minden magyar számíthat, bárhol éljen is a Földön: Magyarország a magyarok otthona lesz.

A vizsgált négy megoldási forma közül ez felel meg az összmagyarság érdekeinek, ez sérti a legkisebb mértékben szomszédaink érdekeit, ez adja a legnagyobb támaszt a világbéke ügyének, és végül ez oldja meg végérvényesen az erdélyi magyarság kérdéseit.

Erdély magyarsága elfogadja ezt a megoldást.

C.

Magyarország első feladata Erdély területéből a számára méltányos rész Magyarországhoz csatolása. Hogy a többi szomszédal való területrendezés megtörténhet-e, ezzel egy időben, az az akkori nemzetközi helyzettől függ. Mindenesetre, az *erdélyi kérdés* megoldása a legnagyobb jelentőségű, és ennek sikere után a többi már nem jelent majd nehézséget.

Az átcsatolást előkészítő diplomáciai és propagandatevékenység során is az elsődleges cél a területrendezés kell legyen. A lakosságcsere-tervet – lévén az nagy tömegszenvédelek szítására alkalmas – helyesebb először csak elvben érinteni, nehogy az egész megoldás sikerét kockáztassuk.

A területátcsatolás után kötendő a lakosságcsereéről szóló egyezmény. Ennek az egyezménynek tartalmaznia kell a lakosságcsere elvi és jogi kérdéseinek megoldása mellett, a felmerülő összes gazdasági és pénzügyi, valamint politikai, társadalmi, vallási, kulturális és fizetési intézkedést a lakosságcsérével kapcsolatosan. Tartalmaznia kell főbb vonásaiban a lakosságcsere technikai tervét, és intézkednie kell a szükséges nemzetközi biztonsági, ellenőrző, gazdasági és döntőbírói szervek felállításáról.

Az egyezmény megkötése után az egész Erdély területén – a már működő nemzetközi szervek jelenlétében és közreműködésével – népszámlálást kell tartani. A népszámlálás csak a nemzetiségre, ingó és ingatlan vagyonra, lakás- és munkaigényre terjedne ki családonként, intézményenként, vállalatonként és közületenként. E népszámlálás adataira épülne a lakosságcsere kimerítő terve, amelyet a lakosságcsere lebonyolítására életre hívandó, legalább miniszteri rangú szerv készítene el. Ez az Erdély magyar részén székelő hatóság nagyszámú szakember és még nagyobb számú – főként önkéntes – különféle más munkatárssal kell rendelkezzen, hogy a reátháruló nagyon nehéz és nagyon terhes, de ugyanakkor nagyon magasztos feladatokat elvégezhesse.

Szükséges, hogy a lakosságcsere az egész magyarság nemzetmozgalmává legyen, és mint a világbéke ügyének fontos mozzanata az egész emberiség támogatását élveznie kell. Minden magyarnak tudnia kell, hogy az erdélyi lakosságcsere egy erős és boldog Magyarország megteremtését szolgálja, és a Föld minden nemzetének tudnia kell azt, hogy egy erős és boldog Magyarország szükséges a nemzete békéje, biztonsága, az egész emberiség jövődő boldogulása szempontjából.

Az *erdélyi kérdés* megoldása kétségkívül nagy és nehéz feladat, de nemzetünk jövőjét e nélkül nem biztosíthatjuk.

Az erdélyi magyarság vállalja az áldozatot, a nemzet többi tagja osztozik az áldozatvállalásban, Magyarország kormánya pedig, lehetővé kell tegye ezt az áldozatvállalást, hogy hazánk tényleg a magyarok boldog otthonává legyen. –

Kolozsvár, 1957. február 8.

AZ ERDÉLYI KÉRDÉS

Az 1957-es ENSZ-hez küldendő tanulmány időszerű tartalma

Az 1989-90-es közép-európai politikai fordulat után hozzáférhetővé váltak az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos dokumentumok. Ezek között az *erdélyi kérdést* tárgyaló egyetlen romániai politikai per, az 1957-es erdélyi ENSZ-per dokumentumai is. A magyar közönség joggal elvárhatná ezek közzétételét – különösen a per alapjául szolgáló, az ENSZ-hez küldendő elaborátum –, azonban a politikai helyzet ezt még nem engedi meg: a perben elítéltek ügyét 1991-ben ugyanis a román bíróságok újra tárgyalták, és helyben hagyták a hajdani hazaárulási per ítéletét. A közvélemény ez irányú tájékoztatását viszont a mostani jugoszláviai belháború megköveteli. Erre szolgál ez a tartalmi ismertetés.

Az erdélyi kérdés 1920-ban keletkezett, Magyarország keleti részének Romániához csatolása folytán, azzal, hogy a románságnak a magyarok ellen évszázadok óta folytatott gyűlölet-expanziója nem szűnt meg, hanem a Trianoni Szerződés-adta hatalmi lehetőségekkel és eszközökkel kiteljesedett. A román expanziós törekvések ürügyéül a történelem súlyos örökségeként előállott magyarországi nemzetiségi helyzet szolgált, az összes románnak egy államban való egyesítését tűzvé ki céljául. Ez azonban csak ürügy volt, hiszen a törekvések céljuk megvalósulásakor megszűnnek. Itt – pedig hiába valósultak meg Trianonban a román nemzeti célok – a gyűlölethadjárat tovább folyik a magyarok ellen. A hadjárat közvetlen célja az erdélyi magyarságnak szülőföldjéről való elűzése, hogy a magyarok évszázadok alatt vérrel, verejtékkel és minden testi és szellemi erővel összegyűjtött és megtartott erkölcsi, szellemi és anyagi vagyona a románság birtokába menjen át *ingyen*. Minden politikai irányzat, elv és jelszó, mindenféle propaganda, a tudomány minden eszköze a történelemhamisítástól a vegyi fegyverekig, minden törvényes és törvénytelen eszköz és mód, a földreformtól a szocializmusig és privatizációig, minden ideológia az ortodox fanatizmustól és náci fajelmélettől az ateizmusig és liberális demokráciáig, minden erény és aljasság, minden felhasználandó a magyarok ellen. Az arcvonal pedig – a két nép kevertsége folytán – olyan végtelenül hosszú, hogy a magyarság csak hasonló eszközök felhasználásával védekezhetne eredményesen, arra pedig a magyarság egyszerűen képtelen. Folyik hát a könyörtelen *együttélési harc* minden eszközzel és az élet egész területén, kizárva a két nép megbékélésének minden lehetőségét. Viszont a megbékélés nemcsak mindkét nép létérdeke, hanem, egész Európáé és az egész emberiségé is, hiszen a világbéke függ tőle.

Hogy a félretájékoztató nagyhatalmak a Trianoni Szerződésben – amelyet 1946-1947-ben megismételtek – nem oldották meg a nemzetiségi kérdést, csak lehetetlenül súlyosbították, az köztudott. Arra pedig, hogy a magyarsággal szemben mennyire *méltánytalan* volt, álljon itt a következő:

Magyarország területe 1920 előtt 282.870 km², azaz 28.287.000 hektár volt 19.208.000 lakossal, tehát minden állampolgárnak „jutott” 1,47 hektár terület fejenként. Ezzel szemben Magyarországból kapott:

468.000 osztrák	3.972 km ² -t, azaz 397.200 ha-t	tehát fejenként 1,70 hektárt
2.264.000 szlovák	45.906 km ² -t, azaz 4.590.600 ha-t	tehát fejenként 2,03 hektárt
516.000 rutén	15.201 km ² -t, azaz 1.520.100 ha-t	tehát fejenként 2,95 hektárt
3.111.000 román	103.193 km ² -t, azaz 10.319.300 ha-t	tehát fejenként 3,32 hektárt
686.000 jugoszláv	20.956 km ² -t, azaz 2.095.600 ha-t	tehát fejenként 3,05 hektárt
10.212.000 magyar	93.272 km ² -t, azaz 9.327.200 ha-t	tehát fejenként 0,91 hektárt

Tehát a románok csaknem négyszer annyit kaptak fejenként a magyarok országából, mint a magyarok!

Magyarország a területvesztéssel elvesztette földrajzi, vízrajzi, közlekedési egységét, gazdasági egyensúlyát, annyira, hogy *nem alkalmas így arra, hogy a magyarság nemzeti otthona legyen.*

A Trianon után Erdélynek nevezett kelet-magyarországi *terület* sem földrajzilag, sem néprajzilag *nem egységes*: területe felén a románok, másik felén a magyarok vannak abszolút többségben. A nehézséget az okozza, hogy mindkét nép többségi területének annyira kevert a lakossága, hogy a gyűlöletet ébren tartó súrlódások – a telek és lakásszomszédok közötti veszekedésektől a világháborúig – állandósultak és fokozódnak.

Ha Trianon után a román állam és a román nemzeti kollektivitás végrehajtotta volna a Békeszerződés és a Kisebbségi Szerződés rendelkezéseit, tiszteletben tartotta volna az erdélyi magyarság állampolgári jogait, mindenkinek megadva annyi becsületet és tiszteletet, amennyi a társadalom érdekében végzett munkája után megilleti – talán idő multával az erdélyi magyarok is hazájukul fogadták volna Romániát, mint ahogyan ez Nyugat-Európában egészen magától értetődő. Itt azonban nem Nyugat van, hanem Kelet, illetve itt van a kettő közötti határ: a horvátoktól, magyaroktól, lengyelektől, baltiaiktól, finnektől keletre húzódik az a vonal, amely kétezer éve kettéosztja Európát. Ettől keletre, a bizánci művelődési övezetben nem érvényesek a nyugati normák, a nyugati értékrend, a nyugati erkölcs. (Például: Nyugaton a haza az az ország, amelyért mindenemet, életemet is kész vagyok feláldozni. Keleten, pedig az, amely az én érdekeimet más nép fiaival szemben szolgálja. A románság ezen belül is különleges helyzetben van, mert kideríthetetlenül homályos történelme során soha politikai hatalom birtokában nem volt, volt urainak inkább hibáit, mint érdemeit örökölte és ötvözte: az oszmán Balkántól az engesztelhetetlen nemzeti sovinizmust, a dzsingiszida Aranyhordától az öncélú expanziót, a moszkovita pravoszláviától a fanatizmust.) Erdélyben ezek mellett még ott van a vendégmunkásoknak befogadóikkal szembeni szokásos gyűlölete is, hiszen a fanarióta uralom nyomorából menekülő románokat így fogadták be a magyarok. A román ember, az egyén, nem alábbvaló más nemzetbelinél, sőt, sok tekintetben erényesebb a magyarnál is. De a kollektivitás egyenlege negatív, *neveletlen vagy elnevelt*. Az ortodoxia maximalizmusának ingatag alapjaira a görög katolicizmus és a laikus nyugati felvilágosodás nagyon sokat épített ugyan, de az egész együtt nem alkalmas pozitív nemzeti közerkölcs hordozására. Jöhet itt bármilyen politikai

rendszer, az csak *a polonikárfőnök diktatúrája* lesz, és mindig a nép számításba vétele nélkül fogja a diktátor meghatározni, mi a jó, az igaz és szép, mi a románság megvalósítandó célja.

Tagadhatatlan, hogy Romániának az erdélyi magyarságot elűző politikája teljes sikerrel járt: nincs itt olyan magyar, aki elképzelhetőnek tartaná a jövőjét román uralom alatt. A könnyebben mozgók (hetven éve) mentek és mennek, a szerencsésebbje az Anyaországba, a többiek külföldre emigrálnak: Óromániába vagy Nyugatra. De mindenki menne, ha valahol otthont kapna, azonban senki sem oszthatja meg otthonát ennyi nincstelennel. Innen pedig csak mindenről lemondva, mindent itt hagyva mehet, hiszen azért üzik, hogy lemondjon Erdély területének őt megillető részéről, és a nemzeti vagyon – mintegy hetvenötmilliárd dollár – örökölt jussáról. És ez teszi lehetetlenné az erdélyi kérdés ilyen, román program szerinti megoldását, mert – minden isteni és emberi törvény szerint – *bűncselekmény nem statuál jogot*, a gyilkos nem örökölhét áldozata után. Az erdélyi magyarság románokkal szembeni *nemzetiségi számaránya* sem változhat semmiféle román állami vagy társadalmi jogellenes aktus következtében: a mi számarányunk mindaddig az 1920-as marad, amíg a kérdés méltányos megoldást nem nyer, amíg az akkoriak mai örökösei sorsukról, életükről, javaikról szabadon nem rendelkeznek, úgy, ahogyan ezt az alapvető emberi jogok mindenkinek biztosítják.

Sokan a születőben lévő Európai Uniótól várják a magyar-román megbékélés megteremtését, az erdélyi kérdés megoldását. Oh, sancta simplicitas! – Szent Együgyűség! – hiszen a béke teremti az uniót és nem az unió a békét! Ha Erdély így bekerül az európai közösségbe, miatta az egész építmény összedől, mintha a legszilárdabb házba hibás gázcsövet építenének. A hatalmak közötti egyetértést máris zavarja a jugoszláv kérdés különböző megítélése: mi lesz, ha Erdély vonatkozásában kétfelé kapacitálják őket a leghatásosabb lobbik?

Az országhatárok légiesítése, átjárhatósága? Ez ott segíthet, ahol mindkét oldalon hasonló érdekű az adminisztráció: Svédország és Finnország, Heves megye és Borsod megye, esetleg Tarcsa és Ladány között, de nálunk, Románia és Magyarország esetében más a helyzet. Hiszen éppen a *román adminisztráció* az, ami a román uralmat elviselhetetlenné teszi a magyarság számára. Sokak szerint ez azért van, mert a román ember született adminisztrációs *antitalentum*, mások szerint – és ez a valószínűbb – szándékosan, *rosszhiszeműen a magyarok elűzése céljából* igazgatják rosszul az országot is, a gazdaságot is. Persze, a határok áthelyezéséhez olyan politikai hatalom kell, amilyen a magyarság nem rendelkezik. A mi oldalunkon csak a jogrend áll, azt kell hát segítségül hívnunk az erdélyi magyarság elűzése ellen: minden erdélyi magyar ragaszkodjék szerzett egyéni és kollektív jogaihoz az *1920-as status quo* alapján, teljes erkölcsi, szellemi és anyagi vagyonához, földje, háza, minden ingatlana és ingósága tulajdonához, valamint szakképesítése, diplomája gazdasági értékéhez, nem feledkezve meg intézményeiről sem. Ebben segíthet a magyar állam és az anyaországi társadalom, nem, pedig az erdélyi magyaroknak az Anyaországban való *megtelepedésének tilalmával*, amely csak az erdélyi magyarságnak az egész világon való *földönfutóvá tételét szolgálja*. Groza Péter mondta volt: „Hát nem mindegy, hol van a határ, ha amúgy is átjárható?” Mire az öreg székel: „Ha másnak úgyis mindegy, tegyük vissza a határt a Kárpátokra!”

A magyarok és románok *megbékélése* mindkét nemzet *létérdeke*, az erdélyi kérdés megoldatlansága pedig ennek a megbékélésnek legfőbb akadálya. A megoldás nagyon nehéz. Ezt a megbékélés ellenségei, a román expanzionisták és kollaboránsaik, *a csonkamagyarok*, még azzal tetézik, hogy *tagadják az erdélyi kérdés létezését*, tagadják, hogy gyűlöletheadjárat folya, nehogy valami történjék a megbékélés érdekében vagy a magyarság védelmében. Nagyon nehéz, nagyon nagy fontosságú, nemzetközi érdekű kérdéstről van szó, amely Románia és Magyarország együttes kompetenciáját is meghaladja. Annak a nemzetközi fórumnak kell megoldania, amely a Trianoni Szerződéssel és az utána következőkkel az erdélyi kérdést kreálta, vagy erre lehetőséget nyitott. Egyszerűen folytatni kell, amit a Kisebbségi Szerződés, az ENSZ Alapokmánya, az Emberi Jogok Khartája, a Helszinki Zárónyilatkozat és más – eddig minden érdekelt hatalom által ratifikált – *nemzetközi jogforrás* kezdett, mégpedig nem újabb szerződésekkel szaporítani a bőséges nemzetközi érvényes szabályokat, hanem az eddigiek érvényesítésével, végrehajtásával. Ennek érdekében az államok olyan törvényeket kell, hozzanak, amely az állampolgárok egyéni és csoportos jogainak érvényesítését biztosítja, állami és nemzetközi *bírói jogsegély* lehetőségének kezességével. Az intézkedés szükséges voltának fontosságát nem lehet túlbecsülni, annál is inkább, mert itt az egész emberiség jövő békéje és biztonsága forog kockán.

Az erdélyi kérdés megoldása négy politikai keretben képzelhető el:

1. *Román uralom alatt*, a trianoni határok fenntartásával és légiesítésével, az erdélyi *magyarok autonómiájával*, az Európai Unión belül, vagy azon kívül: ez tűnik a legkönnyebben megvalósíthatónak, a nagyhatalmak számára is ez látszik a legkényelmesebbnek, mert nem igényli a határok megváltoztatását. Az erdélyi magyarság egyéni és kollektív jogainak intézményes biztosítása viszont sokkal nehezebb feladatot ró a nemzetközi hatalomra, mint a határok módosítása volna, mert a románság vonakodik azok teljesítésétől, nemzeti önérzetének sérelmét látván bennük.

Az erdélyi magyarság ún. *annexiós kisebbség*, *történelmi nemzetiség*, beenszüllött a maga lakterületén, az államot terjesztették ki rájuk megkérdezésük nélkül, *nem bevándorlók*, nem önként lettek alattvalói a román államnak. A szerzett jogok elve szerint az *annexiós kisebbség* csak szuverenitási, tiszteleti jogoktól esik el, *minden egyéb joga megmarad*: anyanyelve hivatalos nyelv, állami művelődési és társadalmi intézményei övéi maradnak az új állam helyett nemzetiségi autonóm szervezet ellenőrzése alatt. A nem katonai és nem politikai intézmények szabad kapcsolata a régi nemzeti központjával és nemzeti társintézményeivel az autonómia hatáskörében marad. Elengedhetetlen a nemzetiség kollektív identitásának közjogi, intézményes védelme, egy, a nemzetiség hiteles képviselőjére hivatott közjogi területi-, személyi- vagy mindkét elvi autonóm szervezet létesítésével. Természetesen, az autonómia hatáskörébe tartozó ügyekben, a nemzetiséghez tartozók nem gyakorolhatnak központi államhatalmat is az autonómiával párhuzamosan. Az erdélyi magyar nemzetiség a magyar *nemzet része*, ekként az összmagyarsággal való személyi és kulturális kapcsolatai kiveendők a román állam ellenőrzése alól. Nyilvánvaló, hogy ezek mellett az erdélyi magyarságot megilletik nemzetközi garanciával az alapvető emberi jogok, egyéni és kollektív viszonylatban, ideértve a nevelés teljes szabadságát stb.

Hátránya eme megoldási módnak az, hogy a románság nem bizonyította képességét *nemzetgazdasága* versenyképes *megszervezésére*, amiért is Románia állampolgárai külföldön kényszerülnek gazdasági érvényesülést keresni. Ez nagyobb kárt jelent szomszédai és a nagyhatalmak számára, mint emez ország gyarmati kizsákmányolásának haszna. Növeli a nehézségeket az is, hogy az expanzionizmusra nevelt román nemzeti kollektivitás csak óriási *diplomáciai nyomásra* hajlandó a magyar jogok törvényhozási biztosítására. Viszont az a *bizánci erkölcs*, amely a törvényeket csak érdeke függvényében tartja végrehajthatónak, már állandó nemzetközi vitát, nemzetközi karhatalom állandó intervencióját, végső fokon a *béke bizonytalanságát* eredményezi, a nagyhatalmak tekintélyének teljes lejárásával együtt.

Hogy ez a megoldási mód sem a magyarságot Trianonban ért méltánytalanságon, sem az együttélési harcon nem javít, az nyilvánvaló. A magyarok közül ezért senki sem volt és most sincs eme megoldás mellett – a kollaboráns csonkamagyarokon kívül.

2. *Erdély magyar uralom alatt*, az ezer éves határok visszaállításával és légiesítésével, az erdélyi románok autonómiájával, az Európai Unió keretein belül:

Ez elégtételt adna Magyarországnak a Trianon-Jalta-rendszerért, fellendítené gazdaságilag a térséget, kitűnő közigazgatást biztosítana mindenki hasznára, de a román nemzeti egység széttröése miatt *méltánytalan volna a románsággal szemben*, nem szüntetné meg az együttélési harcot, és olyan nagy gazdasági, társadalmi, politikai, rendészeti feladatokat róna a magyarságra, hogy azt képtelenné tenné az egyre fokozódó nemzetközi versenyben való helytállásra.

A magyar állam egyszerűen *fehér lapot* adna az erdélyi románságnak igényeik megfogalmazására, és minden egyéni és kollektív jogukat akarná is, tudná is biztosítani, mindenféle autonómiával együtt, mint ahogy mindig is jobban biztosította a román nép identitását, fejlődését a történelem során, mint a Kárpátokon kívüli fejedelemségek. *Márton Áron* püspök szerint az erdélyi románok olyan nagy része szavazna Magyarországra, ha ezt megkérdeznék, hogy egész Erdély túlnyomó többsége támogatná a magyar uralmat, *Lax Szalvátor* neológ rabbi pedig állította: „Az egész emberiség érdeke, hogy egész Erdély magyar uralom alá kerüljön, mert itt csak a magyar adminisztráció képes biztosítani *az emberi jogokat, még a románok számára is.*” *Kertész Gábor* zilahi ügyvéd, pedig – amellet, hogy magáévá teszi a zsidó rabbi álláspontját – a magyarság áldozatos kötelességének mondta *a románok európaivá nevelését.* *Józan Miklós*, *Vásárhelyi János* püspökök, *Dobri János* teológiai tanár, és sokan mások – inkább az idősebbek – pedig egyszerűen nem tudták az életet Magyarország nélkül elképzelni. Nyilvánvaló, hogy minden magyarnak erre hajlott, és hajlik a szíve, de a nagy többség nem tartja sem megvalósíthatónak, sem érdemesnek az ezer éves határok visszaállítását. – A románok ellenkezése és a nagyhatalmak várható elzárkózása nem sok esélyt enged ennek a megoldási módnak.

3. *Független Erdélyország*, az ezer éves és a trianoni határok között az Európai Unió keretében:

Ez olyan szépen hangzik, hogy nem csoda, ha a jóindulatú laikusoknak egyből megtetszik. Mindenki előtt feldereng a hajdani fejedelmi korszak dicsősége, a Helvét Konföderáció példája, és – természetesen – a megbékélés eszményi lehetősége. A hajdani Erdélyország valóban a *Hét*

Szabadság Országa volt, a három nemzet és a négy felekezet szabad autonóm szövetsége, de töretlenül Magyarország, a Szent Korona része volt, amelynek főhatalma biztosította az autonómiák szabadságát és egyenlőségét. Továbbá a svájci nemzetek mindegyike, németek, franciák, olaszok a saját anyanemzetük elleni háborúval szakadt el Anyaországától, és azok ellenében csatlakozott a Helvét Federációhoz. A fő különbség, pedig az *együttélési harc okának* a hiánya, mert Svájcban nemzetiségileg nem kevert a lakosság, homogén lévén minden kanton tagállam lakossága. A román-magyar megbékélésnek eme szépnek tűnő módja mögött azonban ott bujkál a salamoni ítélet álmányjának *irigysége*: ha nem lehet az enyém, ne legyen a másíké sem.

A második világháború után, a világ Magyarországot és a magyarságot a hitlerizmus és a világháború minden borzalmának bűnbakjaként ítélte el. Még Németországnál is súlyosabb ítéletet kapott, hiszen annak csak fele került szovjeturalom alá. A magyarságnál sokkal bűnösebb, de furfangosan felmentett, a magyarok ellen acsarkodó, irigy szomszéd népek gyűrlőjében, nemzetünk kilátástalanul vergődött a továbbélésért. Bizony, az erdélyi magyarok közül is sokan megtagadták az anyanemzettel való testvéri közösséget, viszonzásul az anyaországi *csonkamagyar* gondolkozásúak *önzéséért*, és az erdélyi függetlenség zászlaja alá sorakoztak. Olyan kiváló, jóhiszemű, becsületes emberek álltak a mozgalom élén, mint *Jordáky Lajos, Pásztai Géza, Abodi Nagy Géza, Wenetsek József, Bruder Ferenc*, szociáldemokrata értelmiségiek. Minden erényüket semmivé tette azonban *balekséggel* határos, végtelen *naivitásuk*: a semmiféle földrajzi vagy gazdasági egységet nem mutató területen a románságnak *abszolút és minősített többsége* maradna, tehát az erdélyi magyarok továbbra is román uralom alatt maradnának, a lakosság kevertsége miatt az *együttélési harc* pedig megszűnés helyett csak *kiéleződne*, mindkét szomszéd a maga testvéreit pártolván, csak fokozódna a magyarok és románok közötti ellenségeskedés. Azóta az emberiség ördögi gyakorlatban tapasztalhatta a mesterséges államok „békés együttélését”: Ciprus, Ceylon, Libanon, Jugoszlávia. Aki a *boszniai rémségek* előtt e modell mellett volt, csak tudatlan és balek lehetett. De, aki most ilyent akarna – persze nem magának, hanem a másíknak –, az egyenesen *gyilkos bűnöző*!

Amikor a legtöbben voltak a független Erdélyország magyar hívei, akkor sem haladták meg az tíz százalékot, románok pedig – az egyetlen Veşcan Teofilon kívül, akit ezzel gyanúsítottak – egyáltalán nem voltak. Újabban óriási propaganda hadjárat folyik Erdély függetlenségéért, valószínűleg, a román expanzionista nemzetközi lobbizervezésében, amely így akarja kifogni a szelet a magyarság jogérvényesítésének vitorlájából. Most talán Erdélyben több a román híve ennek a megoldási módnak, mint magyar, de együtt is csak törpe kisebbsége a lakosságnak.

A független Erdélyország létrehozása tehát nem megoldaná, de elmérgesítené az erdélyi kérdést, a maga két különböző kultúrkörhöz tartozó, egymással élet-halál harcot vívó népével csak hatványozná Európa és a világ instabilitását, örök veszélyére a békének.

4. *Erdély területének megosztása* Románia és Magyarország között, a méltányosság szabályai szerint, a lakosságcsere lehetőségének biztosításával, az Európai Unió keretein belül vagy kívül:

Wesselényi Miklós, a haladásnak, a szabadságeszmének, a gyengékkel szembeni társadalmi felelősségnek, a nemzetek testvériségének reformkori szószólója és nagymértékű megvalósítója, magyar és román jobbágiai sorsának javítási lehetőségeit keresve észlelte és tette

közzé először, hogy a *nemzetiségi ellentétek legfőbb oka a kevertség*. Ezért javasolta a kevertség megszüntetését *lakosságcsere, a béke népvándorlása* útján, autonómiát biztosítva az akkor még saját országgal nem rendelkező románoknak. Azóta térségünk felett sok és sokféle politikai alakulat és rendszer jött és ment, az Erdély feletti vita a két nemzet minden erejét felemésztette, milliók haltak meg a harctereken, veszőhelyeken, milliókat deportáltak, ítétek kényszermunkára, börtönre, tettek földönfutóvá – a kérdés megoldatlan maradt és tovább mérgesedett. Rengeteg elmélet, terv és próbálkozás után – az erdélyi kérdés előzőekben vázolt másik három megoldási módjának mérlegelése után is – megállapíthatjuk, hogy nem maradt más lehetőség a két nemzet békéjének megteremtésére, csak a terület méltányos megosztása. Tudjuk, a nagyhatalmak óvakodnak a határmódosítástól, holott a stabilitás alapja a hibás határoknak méltányosakra való változtatása, az érdekelt népek népszavazáson kinyilvánított többségi döntése alapján. A világ közvéleménye is fél a „lakosságcsere” kifejezéstől, holott ez – teljesen önkéntes lévén – éppen ellentéte a rettegett deportálásnak, és kevesebb kényszer hatna benne, mint a századunkban a lakosság többségét szülőföldjéről elmozdító politikai és gazdasági rendszerváltozásokban. Bizony nem ártana a módszert más válság-övezetekben is kipróbálni, mint a Közel-Keleten, Írországbán, Jugoszláviában, hiszen a mai műszaki fejlettség mellett könnyű megvalósítani azt, hogy egyénileg mindenki csak nyerjen a költözéssel.

Nem hiába jutott erre az eredményre mindkét nép legjobbjainak a többsége, és mostanra – bármilyen szomorúan, de meg kell állapítanunk – az erdélyi magyarság legalább kilencven százaléka: mindenki otthont, békét, nyugalmat, biztonságot akar magának is, gyermekeinek is. Az előző változatoknál nevetek írtam: ide a fentiek kivételével mindenkit fel kellene sorolnom, milliószámra! Az ellenzők – nyugodtan nevezhetjük őket a béke ellenségeinek – az expanzionisták és kollaboránsaik, a csonkamagyarok két hazug blöfföt sulykoltak a közvéleménybe: Erdély földrajzi egységét és Erdély lakosságának román többségét. A térképre nézve bárki megállapíthatja, Torontál Szegeddel, és nem Brassóval alkot egységet, Szatmár a Nyírséggel, Segesvár Udvarhelyszékkel, Nagyvárad Budapestrrel, és nem Nagyszebenrel. A román többség pedig olyan Erdélyben, mint a németeké volt a Hitler által megszállt Európában: vidéke válogatja. Lásd a Teleki-rendszerű néprajzi térképeket!

Kétféle határ húzható Erdélyben a magyarok és románok közé:

a) *Etnikai határ* abban az esetben, ha az Európai Unió biztosítja a *határok légiesítését*, gazdasági téren is, és megszünteti a határok stratégiai jelentőségét. Így tehát lehet bármilyen hosszú és kacskaringós a két népet elválasztó határ. Az etnikai határok esetében nem lenne szükség a lakosságcsere *államközi megszervezésére*, magánkezdeményezéssel is megoldhatják hatósági közvetítéssel.

b) *Természetes, racionális határ*, amely nemzetközi szavatolás nélkül is szilárd vonal a magyarok és a románok, Kelet és Nyugat között, jól megtervezett és kivitelezett lakosságcserevel, Wesselényi elvei szerint. Ennek a meghúzendó racionális határnak a szilárd alapját a *méltányosság* adja: mindkét népből ugyanannyi marad idegen uralom alatt, hogy a lakosságcsere részrehajlás nélkül, mindkét nemzet javára végrehajtható legyen.

Az erdélyi kérdés megoldása nagyon nehéz feladat, és csak nagyon komoly nemzetközi összefogással sikerülhet. Erre, pedig még nem érett meg a nemzetközi politikai helyzet. Most csak annyi kötelessége van a világ minden jó szándékú, becsületes emberének egyénenként,

testületenként, államonként és nemzetközi szervezetként, hogy ne beszéljen, és ne tegyen olyat, amely az erdélyi kérdés későbbi megoldását nehezítené. Ne ismételjék meg az emberiség felelős vezetői a bosnyák kérdésben tanúsított magatartásukat, amikor felelőtlenül tagadták az ottani valóság létezését, és addig hátráltatták az ottani népeknek a méltányosság alapján való megegyezését, amíg a fegyveres erősebbek világtörténelmi méretű szörnyűségek árán ki nem kényszerítették a vitatott területek megosztását, méltánytalanul kisebb részt juttatva az addig is elnyomott gyengébbeknek.

Magyarország kormánya és népe tartsa szent kötelességének, hogy ne akadályozza az erdélyi kérdés – *elvben* status quonak tekintve az 1920-as állapotot, ami a 1910-es magyar és az 1930-as román adatok átlaga, *gyakorlatban* az akkori politikai realitások lehetőségei szerint – későbbi megoldását! Ne tagadja az erdélyi kérdés létezését, és a megoldás szükségességét sem szerződéseiben, sem nyilatkozatokban. Az erdélyi kérdés megoldásáért viszont *ne kockáztasson*, és ne áldozzon fel semmit az anyaországi nép politikai, diplomáciai, gazdasági, biztonsági érdekeiből, építse és őrizze a magyar nemzet és állam tekintélyét és becsületét, de *ne tegyen hamis tanúbizonyságot a határon túli magyarok ellen* nemzetközi fórumok előtt és ne szövetkezzen elnyomóinkkal mi ellenünk. Nekünk nem anyagi segítségre, keservesen megkeresett fillérekre van szükségünk az anyaországiak részéről, hanem testvéri szeretetre, együttérzésre. Ennyit igazán mindenki részéről megérdemel kétmilliónyi magyar hosszú megpróbáltatása és az európai béke ügye.

A nemzetük jövője miatt aggódó, békeszerető erdélyi románok nagyon sokat segíthetnek maguk és az egész románság, valamint Európa és az emberiség ügyén, ha fékezik a történelmi és társadalmi realitások, a magyarság és Európa ellen acsarkodó, sovíniszta testvéreik gyűlöletét, és nyíltan szolgálják a megbékélés ügyét.

Az erdélyi kérdés megoldásának még nincs itt az ideje, de el fog jönni, ha Isten még életet ad az emberiségnek. Az erdélyi magyarok ne veszítsék el reményüket, türelmüket, józan higgadtságukat. Ne engedjék magukat sem provokátorok által beugrattatni, sem az elnyomók szolgálatában álló kollaboránsok által félrevezettetni. Románia törvényei minden állampolgárára kötelezőek, azokat áthágni a legtisztább célok érdekében sem szabad. De a törvényes eszközök igénybevételével minden egyéni és csoportos jogát, amely isteni és emberi törvények szerint megilleti, érvényesíteni mindenkor szent kötelessége minden magyarnak.

Az alábbiakban következő térképek és táblázatok a fent vázolt megoldási javaslatok mellékleteit szolgálják. 1990 tavaszán a budapesti Magyarságtudományi Intézet számítógépén foglaltuk össze több hatalmas ívre terjedő statisztikai táblázatba a feldolgozott lélekszámadatokat. A hatalmas számképzési dokumentációnak – kb. harminchatezer számadat – csak az összesítő statisztikai és térképanyaga került bele ebbe a tanulmányba. A térképeket Nagy Zsófia topográfus-kartográfus rajzolta meg.

Erdély lakosságának nemzetiségi megoszlása 1920-ban, azaz az 1910-es magyar és 1930-as román népszámlálások adatai és átlaga	
Összes lakosság 1910-ben	5.262.340 fő
Magyarok 1910-ben	1.663.248 fő
Románok 1910-ben	2.829.994 fő
Egyéb 1910-ben	769.098 fő
Összes lakosság 1930-ben	5.551.919 fő
Magyarok 1930-ben	1.480.846 fő
Románok 1930-ben	3.236.088 fő
Egyéb 1930-ben	834.985 fő
Összes lakosság átlaga 1920-ben	5.467.328 fő
Magyarok 1920-ben	1.586.055 fő
Románok 1920-ben	3.071.896 fő
Egyéb 1920-ben	809.312 fő

Az 1910-es és 1930-as népszámlálási adatok középátlánya alapján:

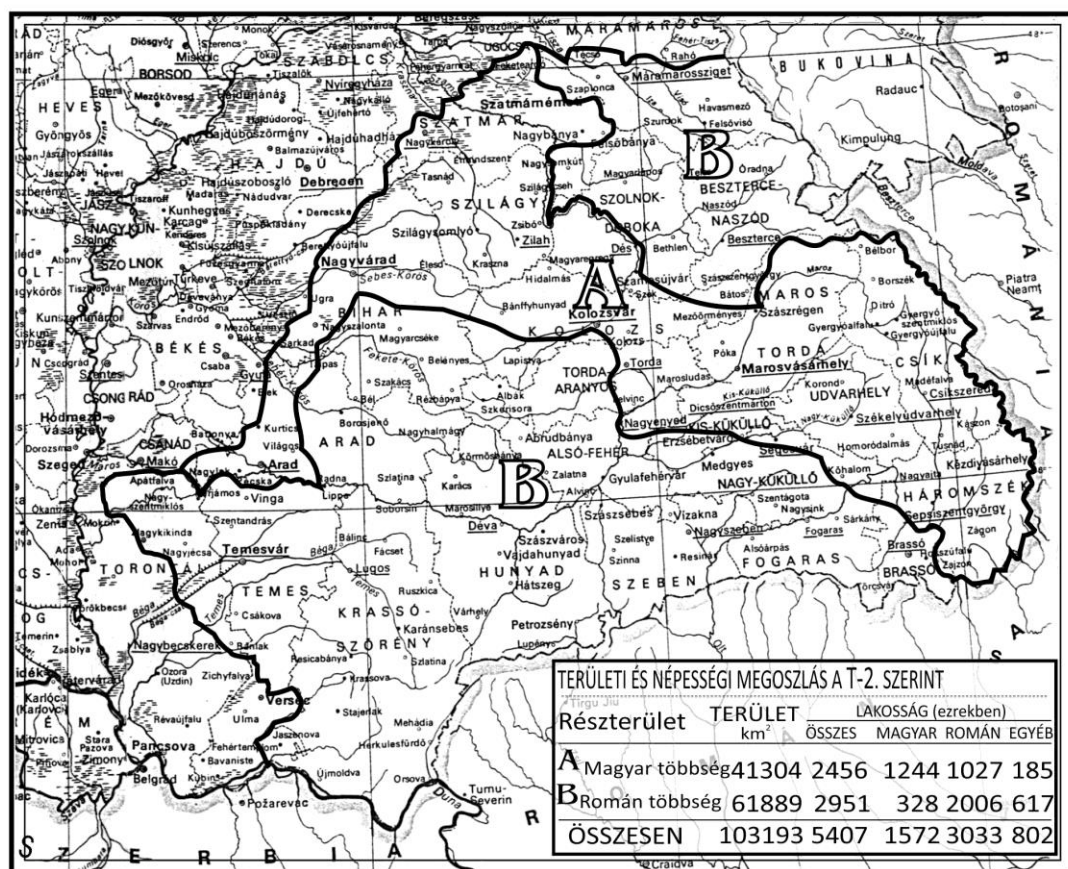
Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	1 205	91	24	62	5	2 450	138	10	120	7
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	2 638	247	96	105	46	3 366	165	13	148	4
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	5 052	376	192	165	19	2 845	139	13	124	1
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	1 497	112	39	40	33	-	-	-	-	-
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-
7.	Fogarás	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	3 888	151	122	27	2	-	-	-	-	-
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	-	-	-	-	-	7 931	338	47	277	15
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	1 697	121	35	60	26	-	-	-	-	-
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	3 639	263	106	144	12	1 520	53	4	42	7
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	-	-	-	-	-	11 120	452	28	332	92
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	4 186	228	134	79	15	77	3	-	3	-
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	1 247	73	25	31	16	2 134	72	2	42	28
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	2 730	136	18	56	62	623	19	1	10	-
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	4 246	281	143	116	22	669	44	5	39	1
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	184	9	123	57
18.	Szilágy	3 812	239	81	147	11	3 709	233	81	141	11	102	6	-	6	-
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	1 499	97	20	72	5	3 338	161	25	128	8
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	7 920	525	86	187	252	-	-	-	-	-
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	1 730	119	43	72	4	1 785	66	1	64	1
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	1
	Összesen	103 193	5 400	1 572	3 031	802	55 073	3 327	1 407	1 383	535	48 117	2 066	171	1 638	255

T-1. VÁLTOZAT

TÖBBSÉGI TERÜLETI MEGOSZLÁS ERDÉLYBEN
TELEKI RENDSZERE SZERINT

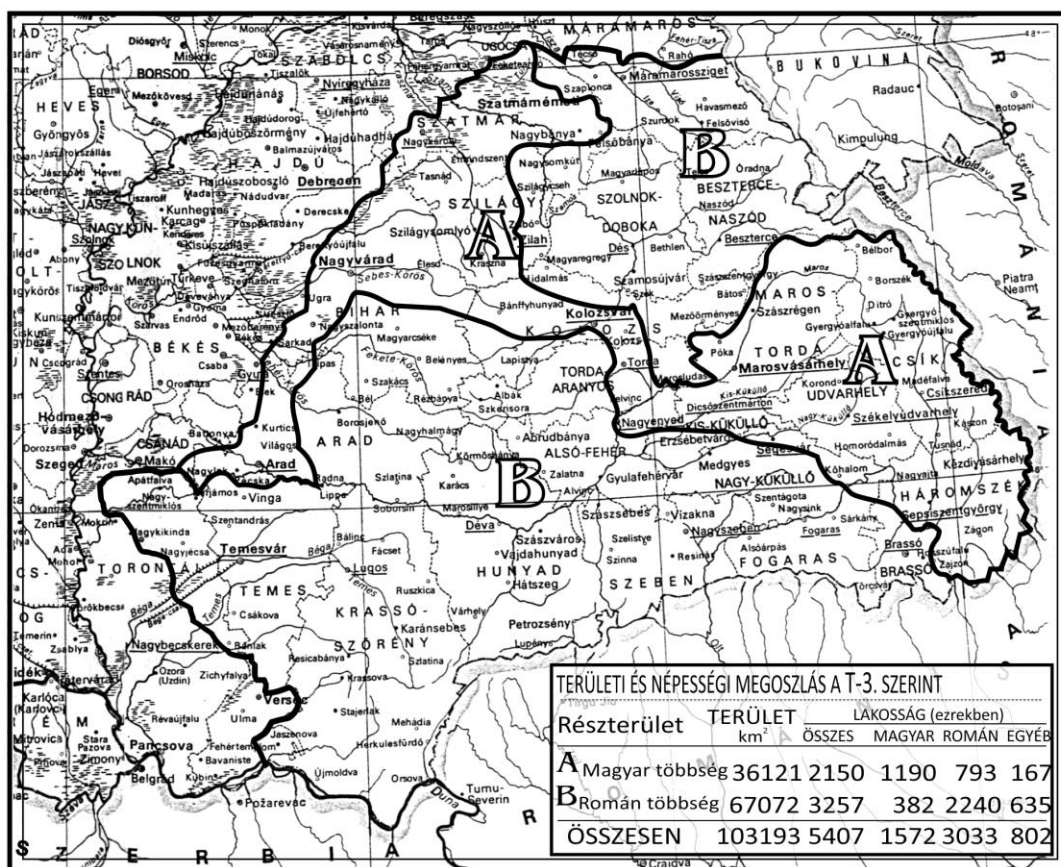
Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	604	484	18	29	1	3 051	180	16	154	10
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	2 638	247	96	105	46	3 366	165	13	148	4
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	5 052	376	192	165	19	2 845	139	13	124	1
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	235	9	3	3	3	1 262	103	36	37	30
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-
7.	Fogarás	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	3 888	151	122	3	2	-	-	-	-	-
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	-	-	-	-	-	7 931	338	47	277	15
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	1 358	100	33	46	21	339	20	1	14	5
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	3 639	263	106	144	12	1 520	53	4	42	7
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	-	-	-	-	-	11 120	452	28	332	92
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	4 186	228	134	79	15	77	3	-	3	-
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	-	-	-	-	-	3 381	153	21	83	49
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	651	37	10	14	12	2 702	119	9	52	57
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	3 827	263	142	101	20	1 089	62	6	54	3
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	182	9	123	57
18.	Szilágy	3 812	239	81	147	11	3 709	233	81	141	11	102	6	-	6	-
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	1 499	97	20	72	5	3 338	161	25	128	8
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	98	11	1	2	8	7 822	514	85	186	244
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	1 730	119	43	72	4	1 785	66	1	64	1
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	-
Összesen		103 193	5 400	1 572	3 031	802	41 304	2 892	1 244	1 002	184	61 887	2 942	327	2 007	616

TÖBBSÉGI TERÜLETI MEGOSZLÁS ERDÉLYBEN
TELEKI RENDSZERE SZERINT

T-2. VÁLTOZAT

Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben				Terület (km ²)	Lakosság ezrekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	604	48	18	29	1	3 051	180	16	154	10
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	2 638	247	96	105	46	3 366	165	13	148	4
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	5 052	376	192	165	19	2 845	139	13	124	1
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	235	9	3	3	3	1 262	103	36	37	30
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-
7.	Fogaras	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	3 888	151	122	27	2	-	-	-	-	-
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	-	-	-	-	-	7 931	338	47	277	15
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	1 358	100	33	46	21	339	20	1	14	5
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	1 575	165	87	69	9	3 584	151	23	117	10
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	-	-	-	-	-	11 120	452	28	332	92
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	4 263	231	134	82	15	-	-	-	-	-
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	-	-	-	-	-	3 381	153	21	83	49
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	492	19	7	8	5	2 861	136	13	59	65
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	3 779	260	142	98	20	1 137	66	6	57	3
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	184	9	123	57
18.	Szilágy	3 812	239	81	147	11	2 612	163	74	80	9	1 200	76	7	67	2
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	-	-	-	-	-	4 837	258	45	200	13
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	98	11	1	2	8	7 822	514	85	186	244
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	1 337	95	39	53	3	2 178	90	5	84	2
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	-
	Összesen	103 193	5 400	1 572	3 031	802	36 121	2 149	1 191	793	166	67 071	3 251	381	2 242	635

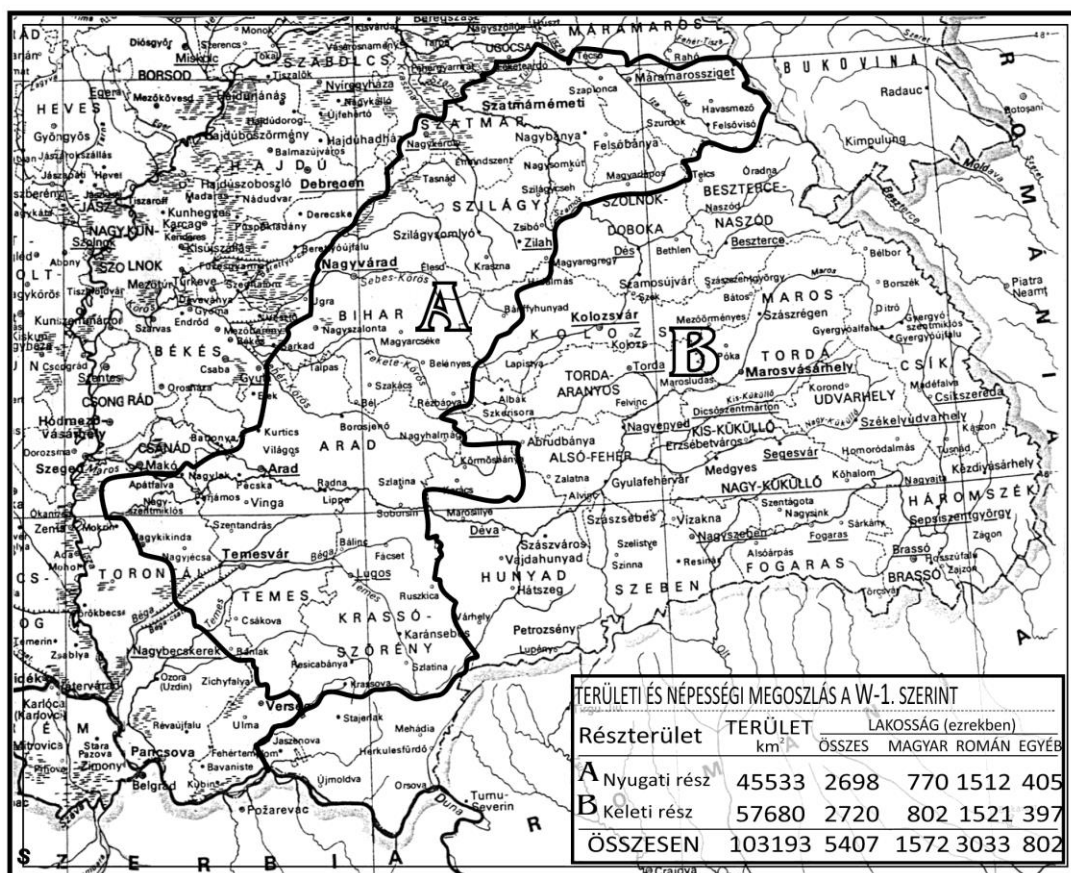

TÖBBSÉGI TERÜLETI MEGOSZLÁS ERDÉLYBEN

T-3. VÁLTOZAT

TELEKI RENDSZERE SZERINT

Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	-	-	-	-	-	3 655	228	34	183	11
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	6 005	412	109	253	50	-	-	-	-	-
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	7 897	514	205	289	21	-	-	-	-	-
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	-	-	-	-	-	1 497	112	39	40	33
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-	5 065	151	127	22	2
7.	Fogarás	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	-	-	-	-	-	3 888	151	122	27	2
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	1 040	54	2	50	1	6 891	284	44	262	14
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	-	-	-	-	-	1 697	121	35	60	26
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	1 773	73	17	54	2	3 386	243	94	131	18
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	6 785	295	25	214	56	4 335	157	3	118	36
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	-	-	-	-	-	4 263	231	134	81	15
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	3 177	153	21	83	49	204	-	-	-	-
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	-	-	-	-	-	3 353	155	19	66	69
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	4 916	326	148	155	23	-	-	-	-	-
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	184	9	123	57
18.	Szilágy	3 812	239	81	147	11	3 812	239	81	147	11	-	-	-	-	-
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	2 210	97	6	88	3	2 627	161	40	112	9
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	7 920	525	86	187	252	-	-	-	-	-
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	-	-	-	-	-	3 515	185	44	136	5
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	-	3 125	123	116	4	3
	Összesen	103 193	5 400	1 572	3 031	802	45 535	2 688	700	1 520	468	57 658	2 712	873	1 546	333

TERÜLET ÉS NÉPESSÉG MEGOSZLÁSA ERDÉLYBEN

WESELENYI TERVE SZERINT

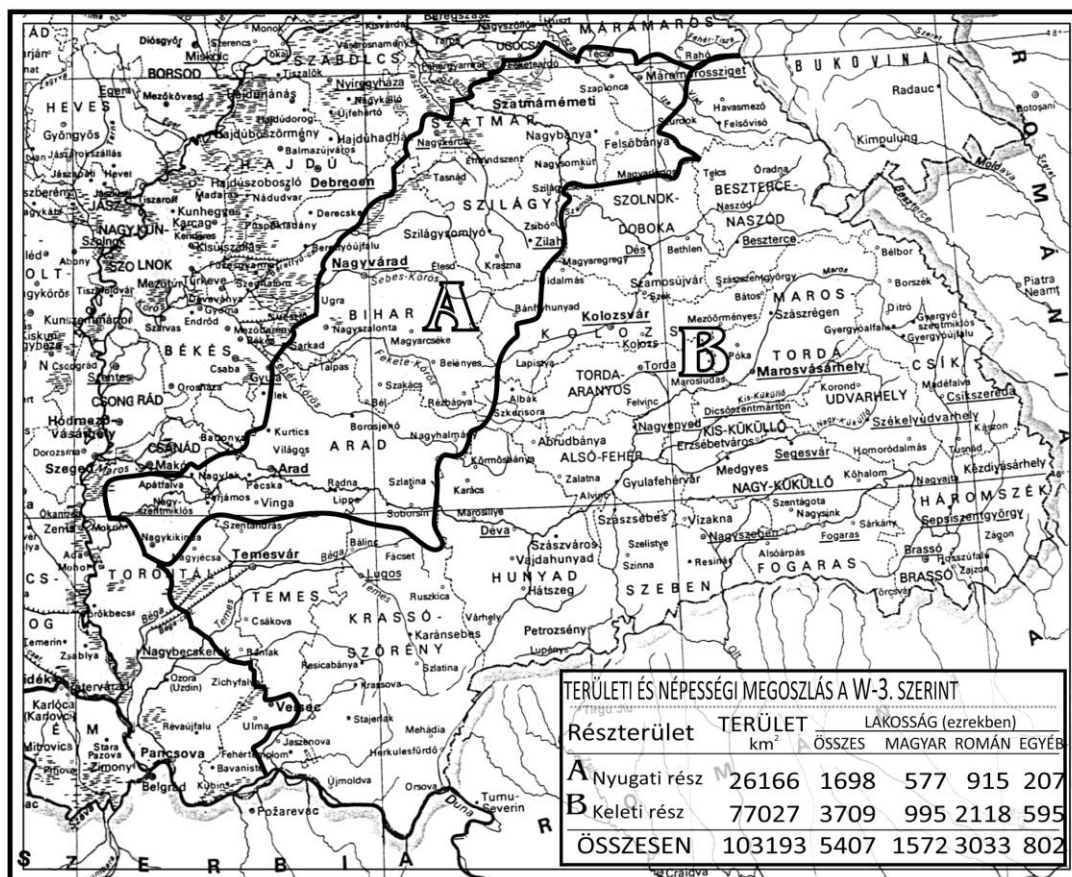
W-1. VÁLTOZAT

Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	-	-	-	-	-	3 655	228	34	183	11
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	6 005	412	109	253	50	-	-	-	-	-
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	7 897	514	205	289	21	-	-	-	-	-
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	-	-	-	-	-	1 497	112	39	40	33
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-	5 065	151	127	22	2
7.	Fogarás	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	-	-	-	-	-	3 888	151	122	27	2
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	-	-	-	-	-	7 931	338	47	277	15
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	-	-	-	-	-	1 697	121	35	60	26
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	279	7	-	7	-	4 880	309	110	179	19
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	2 700	136	18	99	19	8 420	316	10	233	73
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	-	-	-	-	-	4 263	231	134	81	15
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	3 177	153	21	83	49	-	-	-	-	-
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	-	-	-	-	-	3 353	155	19	66	69
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	4 916	326	148	155	23	-	-	-	-	-
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	184	9	123	57
18.	Szilágy	3 812	239	81	147	11	3 326	211	80	120	10	486	29	1	27	1
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	1 321	53	4	47	2	3 516	205	41	153	11
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	5 989	420	71	132	216	1 931	106	15	56	35
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	-	-	-	-	-	3 515	185	44	136	5
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	-	3 125	123	116	4	3
	Összesen	103 193	5 400	1 572	3 031	802	35 610	2 232	656	1 185	390	67 379	3 170	916	1 847	410

TERÜLET ÉS NÉPESÉGI MEGOSZLÁSA ERDÉLYBEN
 W-2. VÁLTOZAT
 WESELENYI TERVE SZERINT

Sor-szám	Vármegye	Trianoni Erdély					Magyar rész					Román rész				
		Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben				Terület (km ²)	Lakosság ezekben			
			Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb		Összes	Magyar	Román	Egyéb
1.	Alsó-Fehér	3 655	228	34	183	11	-	-	-	-	-	3 655	228	34	183	11
2.	Arad	6 005	412	109	253	50	5 842	401	108	243	50	162	11	-	11	-
3.	Beszterce-Naszód	4 215	131	8	94	29	-	-	-	-	-	4 215	131	8	94	29
4.	Bihar	7 897	514	205	289	21	7 897	514	205	289	21	-	-	-	-	-
5.	Brassó	1 497	112	39	40	33	-	-	-	-	-	1 497	112	39	40	33
6.	Csik	5 065	151	127	22	2	-	-	-	-	-	5 065	151	127	22	2
7.	Fogarás	2 467	95	5	86	4	-	-	-	-	-	2 467	95	5	86	4
8.	Háromszék	3 888	151	122	27	2	-	-	-	-	-	3 888	151	122	27	2
9.	Hunyad	7 931	338	47	277	15	-	-	-	-	-	7 931	338	47	277	15
10.	Kis-Küküllő	1 697	121	35	60	26	-	-	-	-	-	1 697	121	35	60	26
11.	Kolozs	5 159	316	110	186	20	279	7	-	7	-	4 880	309	110	179	19
12.	Krassó-Szörény	11 120	452	28	332	92	380	14	1	13	-	10 740	437	27	318	92
13.	Maros-Torda	4 263	231	134	81	15	-	-	-	-	-	4 263	231	134	81	15
14.	Máramaros	3 381	153	21	83	49	1 247	76	19	96	21	2 134	77	2	47	29
15.	Nagy-Küküllő	3 353	155	19	66	69	-	-	-	-	-	3 353	155	19	66	69
16.	Szatmár	4 916	326	148	155	23	4 776	320	147	150	23	139	6	-	5	1
17.	Szeben	3 475	184	9	123	57	-	-	-	-	-	3 475	184	9	123	57
18.	Szilágys	3 812	239	81	147	11	3 318	210	80	119	10	494	29	1	28	1
19.	Szolnok-Doboka	4 837	258	45	200	13	203	11	-	10	1	4 633	247	45	190	12
20.	Temes-Torontál	7 920	525	86	187	252	2 223	145	16	47	82	5 697	380	70	140	170
21.	Torda-Aranyos	3 515	185	44	136	5	-	-	-	-	-	3 515	185	44	136	5
22.	Udvarhely	3 125	123	116	4	3	-	-	-	-	-	3 125	123	116	4	3
	Összesen	103 193	5 400	1 572	3 031	802	26 165	1 698	576	914	208	77 025	3 701	994	2 117	595

TERÜLET ÉS NÉPSSÉG MEGOSZLÁSA ERDÉLYBEN
 W-3. VÁLTOZAT
 WESELENYI TERVE SZERINT

Kolozsvár, 1993. szeptember 14.

Bélteky Ákos álnév alatt Dobai István

Megjelent: Az erdélyi kérdés, Nyilatkozat az erdélyi ENSZ-perről, Vallomás Ötvenhatról című kötetben, Pongrátz Gergely 56-os Közhazsnú Alapítvány, Kiskunmajsa, 2018.

NYILATKOZAT AZ ERDÉLYI ENSZ-PERRŐL,

amely nyilatkozat eredeti formájában megjelent

az Erdélyi Magyarság folyóirat 1992. novemberi számában

Az eredeti nyilatkozatot később *Varga László*, elítélts csoportunk szóvivője⁶ kibővítette az alábbiak szerint. Mivel a bővített változat megfelel a történelmi valóságnak, azt a szerző egészében elfogadja sajátjaként.

Alulírott Dobai István (Dobai Bálint és Bay Sára fia, születtem Nagyváradon 1924. május 21-én), a volt kolozsvári R. 31. Katonai Törvényszék 1568/1957 számú iratsomó szerinti első rendű vádlott, akit az 1795/1957 számú ítélettel (Macskási Pál elnökletével) 1957. november 5-én életfogytiglani kényszermunkára ítélték, most, az ügyiratok előkerülése után, általános tájékoztatásul kijelentem a következőket:

1. Nem tudom, ki jelentett fel bennünket. Ennek a kijelentésére azért volt szükség 1990-ben, mert a bolsevik pártállamot kiszolgáló bolsevik kollaboránsok azzal rágalmaztak, hogy én és társaim a kiváló irodalomtörténészt, egyetemi tanárt, ifjabb abodi Nagy Gézárt vádoljuk csoportunk feljelentésével. Ez teljesen érthetően nagyon bántotta annak még élő özvegyét, miatta kellett ezt a rágalmat tisztáznunk. Tevékenységünk az erdélyi magyarság vezető köreiben közismert volt, amint az is, hogy a résztvevők és segítők száma felül volt a százon. A nemzeti szolidaritás gyönyörű példája, hogy a résztvevők nagy részének a kiléte az állambiztonsági hatóság előtt mindmáig rejtve maradt. A letartóztatásom után és a vallatások során az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy csak négy személyt jelentettek fel (Komáromy József, Bereczki András, Gazda Ferenc, Dobai István), mint az 1956-os magyarországi forradalommal rokonszenvező szervezkedőket. A feljelentők nem hozták az államvédelmi hatóság tudomására, hogy az *erdélyi kérdést ismertető tanulmány* elvi szerkesztése kiterjed az egész erdélyi magyar társadalomra, részes benne minden becsületes, tekintélyes erdélyi magyar vezető ember. Könnyű volt így vallomásainkban csak az éppen letartóztatottakra szorítkozni, mert a vallatók csak az általuk ismert (vagy koholt) tények „bevallására” kényszeríthettek. A mi vádunk alapja – az erdélyi kérdést ismertető tanulmány – írásban volt, azt kínzás nélkül is elismertük. Tény, hogy az én vallomásaim alapján senkit sem tartóztattak le és senkit sem üldöztek. Különben a vallatókat (az én fővallatóm Oprea Ioan volt Gruia Manea parancsnoksága alatt) nem lehetett rászedni, becsapni, hiszen minden eszköz, a hajdani inkvizíció egész lélektani arzenálja rendelkezésükre állt. Aki a Securitate átejtésével kérkedik, az hazudik és magát teszi gyanússá. Egyetlen esetben lehetett sikere a tagadásnak, ha nem

⁶ Mivel a szóvivő is ember, akinek saját érzelmi és társadalmi kötöttségei vannak, amelyek befolyása alatt fogalmazza meg mondanivalóját, azokkal a csoporttagjai nem mindenben érthetnek egyet. Az én véleményem sem egyezik mindenben a Varga Lászlóéval, ezért a szóvivő által bővített változattal magam sem értek mindenben egyet, de általában történelmi valósággként kell elfogadnom és a nyilvánosság előtt vállalnom kell a szóvivő kijelentéseit.

tudtak tanút állítani az ember ellen. Ezért sikerült nekem – így is Isten különös kegyelméből, egy hivatásos besúgó (Radulescu tengerészkapitány, a Belügyminisztérium fogdájában) „segítségének” a felhasználásával – Márton Áron püspök kimentése. (Úgy látszik, sokan imádkoztak érte!)

2. A román államvédelmi hatóságnak (és feltehetően a többi hatóságnak is) minden irata, jegyzőkönyve, dokumentuma annyira manipulált, hogy azokból a valóságot kihámozni nem lehet. Ezért ezeket történelmi forrásként használni nem szabad! Annál hasznosabbak viszont a hatóság szándékainak a megismerésére. A vádakra, vádlottakra vonatkozóan csak ezek függvényében lehet valamit következtetni. Egy biztos: éppen az nem denunciáns, akit a Securitate annak megnevez, hanem az emberi hitelét akarják annak rontani. A titkos politikai rendőrségek soha nem adják ki embereiket.

3. Az 1795/1957 számú ítélethez csatolt „*Mióta az első magyar király*” kezdetű 31 oldal terjedelmű tanulmányt – amelyet „Az erdélyi kérdés”, „Boldogok a békességre igyekezők”⁷ címen is emlegetnek – alulírott, Dobai István írtam, fogalmaztam, gépeltem Triumph írógéppemmel, láttam el „Kolozsvár, 1957. február 8.” keltezéssel és sok melléklettel. Sokak tanítását és segítségét felhasználtam. Ezek között a legfontosabbak: Balogh Artúr (nemzetiségi jog), Böszörményi Sándor (román közélet), Buza László (nemzetközi jog), Dobai Bálint (lakosságcsere-telepítés), Jordáky Lajos (független Erdély), Kertész Gábor (Wesselényi-elv), Komáromy József (kapcsolatok), László Dezső (politikai tájékoztatás), Mikó Imre (nemzetiségi jog), Ravasz László (erkölcsi elvek), Takács László (történelem), Varga László (Ötvenhatos forradalom), Venczel József (számképészet). Voltaképpen a második világháború utáni erdélyi magyar közvéleményt rögzíti úgy, ahogyan az akkor a kolozsvári egyetemről felmérhető volt, és ahogyan azt az erdélyi magyar intézmények vezetőiből álló ún. Magyar Tanács tagjai megállapították és politikájuk alapjává tették. Ezeket 1956-57-ben csak aktualizáltuk, amikor a második világháború óta először nyílt lehetősége az erdélyi magyarságnak a nemzetközi közvéleményhez való fordulásra, aminek legalkalmasabb eszközének egy politikai per látszott.

Bár az ismertető tanulmány általános részével mindenki egyetértett, az *erdélyi kérdés* – Erdélynek itt a trianoni határ és a Kárpátok közötti területet nevezem – négyféle megoldási módja között a vélemények megoszlottak. A szabadkőművesek tartózkodtak ugyan az állásfoglalástól, de közvetve, viselkedésükből vagy barátaik útján álláspontjuk kiismerhető volt. Tehát:

a) Erdély román uralom alatt maradjon a magyarok autonómiájának biztosításával. Ezt szorgalmazta akkor a Magyar Népi Szövetség vezetősége, általában a kommunisták és a kollaboránsok, az Ötvenhatos magyar forradalommal rokonszenvezők kivételével.

b) Egész Erdély magyar uralom alá kerüljön a románok autonómiájának biztosításával. Az ezeréves határok visszaállítása mellett volt – a szíve szerint – minden magyar, különösen az idősebbek. Ezek közül „Hát, ha Magyarország nem lehet, akkor...” előrebocsátásával a nagy többség más megoldás mellett nyilatkozott. Akik minden érvelésnek ellenállva, kitartottak

⁷ Boldogok a békességre igyekezők! lett volna a címe annak az erdélyi kérdést ismertető tanulmánynak, amelyet az ENSZ-hez küldendő diplomáciai ügyszeret mellékletül írtam 1957. február 8-i keltezéssel.

egész Erdély magyar uralma mellett: Dobri János református teológiai tanár („extra Hungariam non est vita” meggyőződésből), Józan Miklós unitárius püspök („Aki a szabadságra vágyik, annak a magyarok mellett van a helye!”), Lax Szalvátor neológ rabbi („Erdélyben az emberi jogokat csak a magyar kormányzat képes biztosítani – a románoknak is.”), Márton Áron katolikus püspök („Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges.”), Vásárhelyi János református püspök („Kánaán területe az elmúlt 3000 esztendőben még egy évszázadig sem volt zsidó uralom alatt. De tagadhatja-e valaki, hogy az Ígéret Földje Dántól Beersebaig terjed?”), és a letartóztatásunk után ide csatlakozott Kertész Gábor zilahi ügyvéd, csoporttársunk („A magyarságnak még saját érdekei ellenére is vállalnia kell a románok Európához csatolásának áldozatát.”).

c) A független Erdély pártján voltak általában a szociáldemokraták, de – mint később a börtönben mondta Lakatos István – sokakat csak a pártfegyelem vitt oda. Mindenesetre „Erdélyország” zászlóvivői voltak: Jordáky Lajos, ifj. abodi Nagy Géza, Pásztay Géza, Bruder Ferenc és sokan mások, különösen a kispolgárság köréből. Az ezen a véleményen lévők összes száma 1956-ban nem érte el az erdélyi magyarság 10%-át.

d) Erdély területének Magyarország és Románia közötti méltányos megosztása és az alapvető emberi jogok sérelme nélküli, önkéntes lakosságcsere mellett volt Erdély magyarságának legalább 80%-a, köztük: László Dezső, Nagy József, Gazda Ferenc, Bereczki András, Komáromy József, Varga László, Dobai István a csoportunkból és – nyugodtan állíthatom – az előző csoportokban nem említett, minden számottevő befolyással rendelkező ember Erdélyben: a fent felsorolt közreműködők – Jordáky kivételével –, Szász Pál, Török Bálint, Szász Ferenc, Szász István, Nagy Endre, Konopi Kálmán, Bánffy Miklós, Tavaszgy Sándor, Nagy András, Kós Károly, Lakatos István, Bányai Miklós, Demény Dezső, id. abodi Nagy Géza, Benedek Simon Fidél, Szabédi László, Makkai Endre, Sípos Endre, Maksay Albert, Erszényes Samu, Szeghő Dénes, Nagy Miklós, Juhász István, Szövérdy Ferenc, Gy. Szabó Béla, Borbáth Samu, Bethlen Béla, Bodor Bertalan. Bármilyen különösnek hangzik, a földművesek (elsősorban a székelyek) általában ezen az állásponton voltak. Az erdélyi magyar földművesek legalább háromnegyede mondta: „Mutassanak egy helyet, ahol magyar uralom alatt otthont kapok, ahová házamat-földemet átcsereélhetem, és már indulok is!”

4. Az eltelt emberöltő alatti események, tapasztalatok súlyos következtetésre látszanak engedni: Romániáról kiderült, hogy képtelen a kormányzásra. A független Erdély esélyeit az azóta létesített heterogén államok, Ciprus, Ceylon és elsősorban Libanon borzalmas tapasztalatai annyira lerontották, hogy azt már komolyan csak a magyarok ellenségei pártolhatják. (Jelen nyilatkozat megjelenésekor még nem ismerhettem a világtörténelem páratlanul szörnyű példáját, Bosznia heterogén államát.) Gyakorlatilag csak a Wesselényi-elv szerinti megoldás látszik most is alkalmasnak, ha az – az erdélyi magyarok tömeges elűldözése miatt – el nem késett. Sajnos, amíg ez az ötvenes években sokak szemében kényszermegoldásnak tűnt, addig ma már ez – 1990 után – akár vágyálomnak is tűnhet.

A megoldás mindenesetre a nemzetközi hatalom kezében van. Az pedig most „a határok változhatatlansága” mellett látszik állást foglalni, tehát az erdélyi kérdést a terület román uralom alatt hagyásával és az erdélyi magyarok autonómiájának biztosításával kell megoldani.

Imádkozzunk, hogy Isten szabadítsa meg népünket az idegen uralom alól – hogy a felettünk levő uralom ne legyen idegen –, és adjon békességet!

5. *Nem vagyok mártír!* Bár Ötvenhat elítélteit mártírnak tekintik, én nem érzem magam mártírnak. Az, hogy a nyugdíjazásomig kényszermunkát végeztem a román hadbíróság ítélete folytán, az inkább családtagjaimat sújtotta, mint engem, de őket sem kell kiemelniük a 20. századnak, a Gyűlölet századának sok százmilliónyi harctéri, vesztőhelyi áldozata, kivégzett, lebombázott vagy másképpen legyilkolt halottja, hadifoglya, kényszermunkása, a faji, vallási, társadalmi osztálya miatt üldözött deportáltja, kitelepítettje és minden más ártatlan üldözöttje és azok hozzátartozói közül, hiszen minden 20. századi ember földi élete mártírium volt. Én azonban mindig Isten atyai kezében érezhettem magam, megőrizhettem krisztushitemet, és a legsúlyosabb körülmények között is tiszta lelkiismerettel dönthettem a testi, anyagi érdekekkel szemben a lelki, szellemi, erkölcsi szabadságom mellett. Kitarhattam a magyar Ötvenhat testvériség-eszméje, az erdélyi magyar nép, az egész magyar nemzet és a Föld minden becsületes, jószándékú embere testvériségének szolgálata mellett.

Kelt Budapesten, 1991. július 15-én, a periratok előkerülése alkalmával

A **VALLOMÁS ÖTVENHATRÓL** nemcsak fele terjedelmét veszítette el a KAPU kiadásában, de leglényegesebb mondanivalói estek a cenzúra áldozatául. Aki meg akarja érteni célját, annak az írás eredetijét is el kell olvasnia – amint következik:

VALLOMÁS ÖTVENHATRÓL

A Kossuth Rádióban 1991. december 17-én Mary György rendezésében *A forradalom holdudvara* címmel interjú-kollázs hangzott el az erdélyi Ötvenhatról. Ennek bevezetőjében az erdélyi magyarság szerepét, részvételét bagatellizálják, jelentéktelenné minimalizálják. Bizonyításul idézik nyolc akkori politikai elítélt nyilatkozatát, köztük az enyémet is. Tiltakozom nevemnek, és más összefüggésben elmondott szavaimnak ilyen felhasználása ellen! Nem akarok a történelemhamisítók közé számlálódni! Ezért írom a következőket:

Mindenekelőtt köszönetet kell mondanom Mary Györgynek azért a szép és nemes cselekedetért, hogy a rádió nyilvánossága előtt olyan erdélyi politikai elítélteknek is szót adott, akik eddig semmiféle fórumon meg nem szólalhattak. Akkor is köszönet illeti Mary Györgyöt a Román Kommunista Párt politikáját elutasító ellenzéki magyarok szóhoz juttatásáért, ha mostani merészségével – az erdélyi viszonyokban való végzetes tájékozatlansága miatt – keveset használt. Az interjú-kollázs bevezetőjében az hangzik el, hogy 1956-ban voltaképpen nem volt semmi Erdélyben. A Kommunista Párt égisze alatt voltak ugyan valamilyen gyűlések, talán diáktüntetések, de teljesen jelentéktelenek. A bosszúálló hatalom mégis szörnyű, hétéves büntetésekkel sújtotta ezeket a csacska gyerekségeket, és az elítélteket rettenetesen meggyötörték a kényszermunkán. Mary Györgynek ezt kellett mondania, mert a magyar közönség ezt igényli – és Mary György is a piacról él. A koncepciós perek négy ártatlan áldozata hitelesen alá is támasztja a bevezetőben állítottakat – és Mary György ezek mellé még odaállít tanúságtételre öt másik hangot, a legnagyobb erdélyi magyar politikai perek elítélteinek a hangját. Ezt pedig én el nem fogadhatom, mert ez nemcsak történelmünk meghamisításában való cinkosság, de sok ezer, sokat szenvedett rabtársam és egész népem megpróbáltatásainak kicsúfolása is volna. Csak a magam nevében szólok én, Dobai István, senki sem hatalmazott fel arra, hogy véleményét képviseljem.

De én szólok, mert szólnom kell, teljes erkölcsi felelősséggel. Szavaim, véleményem senkire, még csoporttársaimra sem jelentenek semmilyen kötelezettséget. A hallgatóimtól sem kérem, hogy véleményemet osszák, csak azt igénylem, hogy az igazság nevében vegyék tudomásul azokat a tényeket, amelyeket most ismertetnem kell – a történelem számára.

„A forradalom holdudvara” címmel elhangzott interjú-kollázs része annak a történelemhamisító tevékenységsorozatnak, amelynek az erdélyi magyarság második világháború utáni élete áldozatául esett.

Amióta 1944 őszén Erdély szovjet hatalom alá került, a világon sehol, itthon még kevésbé jelenhetett meg valami is az erdélyi életéről, társadalomról. Csak azt közölték, amit az RKP a világgal tudatni akart. Igen, mirőlunk, kétmilliónyi európai emberről csak fojtogató ellenségeink érdeke és tetszése szerint tájékozódhatott a világ, mert övék volt a nyomtatott és sugárzott sajtó anyagi, műszaki felszerelésével és teljes személyzetével együtt, lehettek azok akár románok, akár magyarok vagy indonézek. És mi anyanyelvünkön olvashattuk negyvenöt éven át, hogy a mi nemzetünk a legaljasabb, leggonoszabb, legsemmirevalóbb szemete az emberiségnek. Az volt, amióta békés, művelt, szorgalmas szomszédaink megrontására az ördög idehozta. Hogy a mi történelmünk barbárság, kegyetlenség, hitszegések sorozata, jövőnk pedig attól függ, hogy emberséges és békeszerető szomszédainknak mennyire sikerül megnevelniük minket. Ennek a minden magyar erényt tagadó, de minden magyar bűnt eltúlzó, magyar múltat megmásító irányzatnak Ötvenhatot is jelentéktelenné kellett degradálnia, a magyarság szerepét pedig – különösen az erdélyiekét – a semmiig minimalizálni. De leminősíteni is szabad: 1990 őszén, a Budapesten rendezett történészkonferencián, egy akkor a Magyar Tudományos Akadémia tagjává avatott „erdélyi magyar történettudós” „kalandorok örültségének” nevezte a magyar Ötvenhatot – fenntartva és megerősítve az 1957-ben bosszút lihegő, kommunista hatalom által igényelt aposztáziát.

A magyar Ötvenhat megítélése, jellemzése, minősítése majd a történelem feladata lesz. Én erre nem vagyok hivatott, mert résztvevőként tárgyilagos sem lehetek, de különben sem kívánok részt venni ellenségeink kedvenc vitájában. Mi volt Magyarországon 1956-ban? Lázadás, felkelés, forradalom, ellenforradalom, szabadságharc vagy egyéb? Hajdani vallatóink *ellenforradalomnak* mondták és minket is erre akartak kényszeríteni. De Guy Mollet, akkori francia miniszterelnök azt mondta: nem tudjuk, nem értjük mi van Magyarországon, csak érezzük, hogy a nyugati szmogtól elgyötört tüdönkbe friss oxigén árad Budapest felől. Szerintem Ötvenhat ugyanúgy lehet minden a felsoroltak közül, mint ahogyan annak idején a Jeruzsálemben összegyűlt száztizenhatféle nép mindegyike másnak, de a magáénak hallotta Péter apostol pünkösdi beszédét. Lázadás, távlati cél nélküli spontán visszaütés volt a végső elkeseredésbe hajszoltak részéről. Felkelés, azaz fegyveres ellenállás azok részéről, akik a Vörös Hadsereg fegyvereiben látták a fő veszedelmet. Forradalom, azaz a közhatalom alávetettjei erőszakkal szerzik meg a hatalmat, hogy azt a nép érdekében, a nép nevében gyakorolják. Ezt általában mondják Ötvenhatról, ezt már nem kell részleteznem. Hogy államcsíny (vulgo: puccs) lett volna, tehát a hatalom addigi birtokosai teszik félre az alkotmányt? Bizony, a kommunisták voltak addig a hatalom birtokosai, köztük Nagy Imrével. Az ő oldalukról nézve államcsíny lehetett az alkotmánymódosítás. Moszkva és Bukarest amellet kardoskodott – hadd ne soroljak fel minden fegyvert, eszközt és argumentumot –, hogy ötvenhat őszén ellenforradalom volt Magyarországon, azaz forradalmi úton a nép kezébe került hatalmat a hajdani hatalom birtokosai, ugyancsak illegális eszközökkel, visszaszerezni törekednek. Itt az a bökkenő, hogy a világtörténelem nem ismer egyetlen ellenforradalmat sem, mert az ellenfelek által ellenforradalmároknak nevezettek ezt sohasem fogadták el magukról, egyszerűen legitimistáknak nevezvén magukat, mint a jogellenesség ellenzői. Mi, a

fő tárgyaláson mind forradalomnak mondtuk Ötvenhatot, egyrészt, hogy az ellenforradalmiság vádját elutasítsuk, másrészt, mert a közvélemény akkor ezt érezte pozitívnek. Csak Kertész Gábor mondta: Ellenforradalom volt – éppen azért rokonszenveztem vele! Ha szabadságharcnak, azaz idegen hatalom elleni fegyveres küzdelemnek mondjuk, lévén célja Magyarország orosz uralom alóli felszabadítása, távolabbi analógiát kell keresnünk, éppen, mert nálunk ennek annyi példája volt, és ez – nyilván – tárgyilagosságunkat vonja kétségbe tette kétségbe. Ellenfeleink a Flavius-kori zsidó szabadságharcra hivatkoztak: az évszázadok óta várakozásban élő zsidóság, az ószövetségi törvény-vallás védelmében, magasabb rendűnek hitt világuralmuk érdekében nemzeti Istenük segítségével bizonyosak lévén, fegyveres harcot kezdtek a Római Birodalom ellen. Persze, elbuktak. Akik – Josephus Flavius példájára – nem állottak a győztesek szolgálatába, azokat kivégezték, a zsidókat szétszórták, nemzeti létüket felszámolták. Joggal nevezi Josephus Flavius az egészet „fanatikus álmodozók őrültségének”, mert a zsidóság romlását eredményezte. Ezért mondták ellenségeink 1957-ben: Mit akartak a magyarok? Le akarták győzni a Vörös Hadsereget? „Kalandorok őrültsége” volt, amelynek az egész magyarság megsemmisítését célzó következményeitől csak a Josephusként a győztesek oldalára állók, a „józan okosak”, az „igazi hősök” mentették meg nemzetüket – állítják „az erdélyi magyar történettudósok” Budapesten még 1990-ben is. Akik Ötvenhatnak csak egyik oldalát veszik észre, azok úgy vannak, mint az első pünkösdi idején összeverődött tömeg: az is csak a szokatlan fényjelenséget látta és a különleges beszédet hallotta, de nem vette észre, hogy mindez csak külső jele az Isten országát építő Szentlélek eljövételének. Hogy a történelem hosszú folyamatának nagy állomásán vannak, nem azért, hogy itt legyenek, hanem mert – a Kalevala szavaival – „Innen megy az út ezentúl, az új ösvény innen indul!”. Ötvenhat jelentősége nem a nagyszerű hősi tettekben, nem a példamutató cselekményekben van, hanem abban az erkölcsi magatartásban, amelyet egy egész nemzet, a mi magyar nemzetünk tanúsított ott, azon a helyén a Földnek, és abban a társadalomban, amelybe Isten állította. Az összetartozásnak az a meggyőződése, amely Erdélyben is egyszerre dobantotta minden magyar szívét úgy, hogy mindenki a másik helyett is érzett és tett – ez volt a nagyszerű, a világtörténelmi nóvum. Hogy csak pillanatokig tartott, az mellékes. Fontos az, hogy felvillantotta az emberiség előtt ezt a lehetőséget. Örök tisztelet azok emlékének, akik az utcai harcokban elesetek, vagy akiket a senkiháziak bosszúja kivégezett, a börtönben meggyilkolt. Hogy a börtönviselteknek, kényszerlakhelyeseknek, hazájukból elűzötteknek, otthoni kényszermunkásoknak mi jár a társadalom szerencsésebb részétől, arról nem beszélhetek, mert magam is közéjük tartozom. De azt elvárom mindenkitől, aki úgy érzi, mellettünk lett volna a helye, hogy a legsúlyosabb veszteseket, a mi szeretteinket, gyermekeinket legalább jóindulatukkal igyekezzenek kárpótolni azért a sok méltánytalanságért, mellőztetésért, gyötrelemért, és bizony nélkülözésért, amelyet apáikért kellett elszenvedniük – teljesen ártatlanul.

Amit eddig mondtam, azt mások szebben is, jobban is elmondták, a Mary György féle interjú-kollázs sem szól ez ellen. Miért kifogásolom hát? Mondtam, Ötvenhat nagy jelentősége nem az egyes cselekedetekben, hanem az egész magyarság magatartásában volt. Szerencsére csak kevés helyen voltak utcai harcok, amelyekben meg lehetett halni, és olyan dolgok sem történtek, amelyekért halálbüntetés, börtön vagy üldöztetés járt volna. De a mieink mindenütt úgy viselkedtek, ahogy kellett, ahogy a „forradalom” ügye, az emberiség jövője ezt tőlük

kívánta: ezek éltek a szabadságért, hiszen nem kellett meghalniuk érte. Mit mondott Eötvös József Körösi Csoma Sándor búcsúztatóján? „Dicső látvány az olyan férfiú, aki egy magas célért áldozza fel életét. Legyen az hazája, a becsület, vagy vallásos meggyőződése, miért vérént ontá: lelkünk emelkedik a bátornak emlékénel, ki erős láncokat s gyöngéd kötelékeket, amelyekkel az élet szíveinket magához fonja, szét bírt szakítani, s lelkét Istenére, nevét a jövőre bízva a halállal szembe szállt, hogy példájából a zsarnok s elnyomatott megtanulják, miként van valami e világon, mit leláncolni nem lehet: a bátor, erős meggyőződéstől vezetett férfiakarat. De van valami e világon, mi ennél nehezebb és még fenségebb: azon tántoríthatatlan állhatatosság, mellyel a férfiú egy nagy eszme kivitelének szenteli egész életét”. (Nem dicsekszem idegen tollakkal, ezt a szöveget én a börtönben tanultam Jánosi József tusnádi kovácstól, aki pedig Hubbesz Márton szentgyörgyi könyvelőtől tanulta.) A sajtó nem tud arról, hogy mondjuk Kaposváron, Pakson, Hajdúdorogon történt volna valami ötvenhatban, mint ahogyan a Mary-kollázs szerint egész Erdélyben „sem történt semmi jelentős esemény”. Lehet, hogy a Kommunista Párt rendezésében vagy szemhunyása alatt semmi figyelemreméltó nem történt, mert a sajtó csak a Párt szemszögéből nézi a dolgokat – habár én ott voltam a hősök temetőjében azon az emlékező gyűlésen, és azt szép, felemelő eseménynek állítom. De én elhiszem a Mary-interjúban megszólaló „ártatlanoknak”, hogy semmit sem csináltak, és azért kaptak hét éveket. De az én csoportom tagjai, az érmihályfalviak, a Szoboszlai-csoport és az a sok ezer többi, súlyosan elítélt erdélyi magyar csak kapta valamiért a halálbüntetést, életfogytiglatit vagy a húsz évet!

Volt a zsilavai börtönnek egy Maromet nevű tajdag parancsnoka, akiről sok anekdota keringett a rabok társadalmába. Szerette végigjárni a cellákat, ott hatalmát fitogtatni az elítéltek előtt. Egyszer sorra kérdezett mindenkit:

- Mennyire van ítélve és miért?
- Tizenöt év szervezkedésért – mondja az első.
- Húsz év lázadásért – mondja a második.
- Én tíz évet kaptam – mondja a harmadik – pedig én nem csináltam semmit.
- Az nem lehet – válaszolta erre Maromet –, ha nem csináltál semmit, kaphatsz öt évet, esetleg nyolcat. De ha tíz évet kaptál, biztosan csináltál valamit!

Valószínű, a Román Kommunista Párt bíróságai valamiért csak adták azt a minimum húsz évet!

Az interjú-kollázs ártatlanjai pedig egyrészt megvetésre, másrészt sajnálatra méltók. Megvetésre méltók, mert ártatlanságukat hangoztatva és magukból kiindulva bagatellizálják és minimalizálják Ötvenhatot, pontosan ellenségeink szája és előírása szerint. Másrészt sajnálatra méltók, mert – ezt a börtönben tapasztaltam – nem voltak nyomorultabbak azoknál a raboknál, akik nem tudták, miért szenvednek, és ártatlan áldozatnak vélték magukat, mert ezek céltalannak, értelmetlennek tudták megpróbáltatásaikat. Hogy ezek élete a börtönkapun kívüli viszonylagos szabadságban is csak céltalan véletlenek sorozata, ez még szomorúbb. Különben – mi, jogászok, tudjuk – a politikai perek csak formailag hasonlítanak a bűnperekre, mert itt nem a megsértett jogrend helyreállítása a cél, hanem a fennálló hatalom jogrendjének védelme egy új jogrend létesítésével szemben. A vita tehát nem jogalkalmazási, hanem jogalkotási. A

per nem jogi, hanem erkölcsi. Nyilvánvaló azonban, hogy a közhatalom birtokosait is megilleti az önvédelem joga: a létét fenyegető veszedelem mértékéig még jogsértést is alkalmazhat önmaga védelmére.

Hajdan ez úgy ment, hogy a király rámutatott valakire a közelében:

- Vigyétek azt ott, vágjátok le a fejét, mert összeesküdött ellenem! Egy idő múlva megint odanéz, és kérdőre vonja hadsegédjét:

- Mi az, hát nem vágátok le a fejét?

- Dehogynem.

- Nem annak kellett volna, hanem ennek! Na, vigyétek ezt is!

Hogy ilyesmi ne történjék meg, az emberi jogok fejlődése hozta azt, hogy most szakértői testületre, a bíróságra bízzák annak megállapítását, ki mennyire veszélyezteti a közhatalmat: ha végzetesen, az életből, ha átmenetileg, akkor a polgári állapotból, a társadalomból kell kirekeszteni. Ez azt jelenti, hogy nem kell bűncselekményalapja legyen a politikai pernek, elég, ha a közhatalom birtokosa veszélyeztettnak érzi magát. És akkor csak azt a politikai elítéltet engedi haza, akitől már nem fél.

Nos, ez is mind amellettszól, hogy ötvenhatban nem az események, a cselekmények – bármilyen nagyszerűek is voltak azok – tették világtörténelmivé a magyarságot, hanem az impozáns, egységes magatartás, mert olyan rémítő büntetések kiszabására félemlítette az emberiség szabadságának az ellenségeit. Minket legalább szándékkal vádoltak – és akkor is elismertük: vádolhattak is. De az érmihályfalviakat nem is vádolták semmivel, illetve teljes képtelenségekkel. Mégis kivégeztek közülük kettőt, a többit pedig életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Pedig ezek tényleg nem csináltak semmit, csak éppen jelen voltak ott a magyar határ mentén, mint a magyar társadalom legtekintélyesebbjei. Pusztá jelenlétük végzetes veszélyt jelentett a Román Kommunista Párt uralma számára, azért mert ők vállalták ezt a jelenlétet, vállalták a tekintélyükkel járó felelősséget népük élén, vállalták azt a sorsot, amely velejárója az erdélyi magyar életnek. Ezért sajnálatosak a Mary György interjúkollázsának ártatlanjai, mert ők nem vállalják, hanem megtagadják még az eszmei részvételt is a magyarság Ötvenhatos szolidaritásában. Sőt, tagadják magát az együttes magatartás tényét is azzal, hogy eseményekre, cselekményekre egyszerűsítik azt.

Ötvenhat lehetett az események résztvevői és ellenfelek számára felkelés, forradalom, ellenforradalom, szabadságharc vagy egyéb, ezek közül bármelyik, vagy mindegyik egyszerre, de a történelem számára, az emberiség történelme számára az ötvenhatos események csak egy hosszú – addig csak remélt és csak sejtett, de nem észlelt – folyamatnak a láthatóvá lett részei voltak: az emberi társadalom, a politikai élet, az egész közélet itt emelkedett fel, pár napra csupán a történelemben, az egyéni és kollektív élet, az altruizmus, a hatalom, a kényszer, az elnyomás síkjáról a megtérés, a méltányosság és szabadság síkjára, tehát a társadalmi kapcsolatokban az érdek dominanciájának a síkjáról az erkölcs síkjára. Úgy mondtuk ezt akkor – és ezt igazán úgy is éreztük –, hogy a Szabadság és Egyenlőség után megszületett a Testvériség. Amint a tenger szintje fölé emelkedő tengerfenék szigeteket alkot, hogy odébb kontinensnyi területen emelkedjék majd fel újra, úgy emelkedett az ember állati őstőneinek

bábeli kiélési versenye fölé, és alkotott reménykeltő szigetet ötvenhatban a magyarság. Egyénenként, csoportonként és összességében.

Miféle dagályos szónokiasság ez? Hiszen ez a minden objektív racionalizmust nélkülöző hőzöngés még a kalandorok örülségét is alulmúlja – mondják az okos ellenfelek, a Kommunista Párt hűséges szolgálatában tántoríthatatlan kárörvendők, és a Mary Györgynek nyilatkozó, szintén okos ártatlanok. Soha sem mondtam magam tárgyilagos kívülállónak. Ötvenhatal kapcsolatban, mert mindig a forradalom oldalán állottam, és állok most is, harmincnyolc évi kényszermunka után, öregem, betegen és csaknem egészen vakon. Akkor senki sem lehetett tárgyilagos, ma is csak azok, akik éppen ezzel bizonyítják, hogy akkor is ellenségeink oldalán álltak, vagy azután helyezkedtek ügyesen a többiek nyakára. Ott állottunk akkor mindnyájan a népünk, a szabadság oldalán, akik magyarok voltunk, és mellettünk állott a világ minden becsületes emberének a rokonszenve, a magyarok mellett tüntető moszkvai diákoktól, a magyar utas cipőjét ingyen fényesítő nápolyi cipőtisztító gyermekén át, a magyar határon karácsonyozó amerikai alelnökig.

De ha nem is lett volna így, mi ebben a hitben éltünk, ez a meggyőződés határozta meg viselkedésünket, és ebből merítettünk erőt szörnyű próbák elviselésére. Mert – azt minden elítélt megmondhatja – a börtön szenvedéseit csak a hívők bírták ki, a hitetlenek hamarosan belepusztultak azokba. Leghatásosabb volt az istenhit, a vallásos meggyőződés, mert az – amellet, hogy a jövő tekintetében minden aggodalomtól megóvta a hívőt – minden más, kevésbé elvont meggyőződésnek erősítésére szolgált. De a Szabadságban, Becsületben, népe-nemzete Igazságában, Elhívottságában való hit is megtartotta a benne bízókat. (Ezért volt számunkra a legnagyobb megpróbáltatás a rabságunk utolsó esztendejében alkalmazott átnevelés, reedukálás – az „óvoda” – mert ez a megtartó hitünket támadta meg, bizonyította céltalannak áldozatvállalásunkat és kergette ezzel kétségbeesésbe, ideglázba a tizenöt évet könnyen végigült elítélteket. Isten legyen irgalmas azokhoz, akik ebben részt vállaltak.)

Ötvenhat folyamata negyvennégy őszén kezdődött, azzal, hogy Magyarország a második világháborúnak is vesztese lett. Helyzetünk sokkal súlyosabb volt, mint az első háború után, mert most nem európai jogállamok állottak irigy, gyűlölködő, büntudattal terhelt lelkiismeretű, ellenséges szomszédaink mögött, hanem a bizantinus-dzsingiszida etnikoidumot kommunista mezbe csomagoló keleti Leviatán. Ez kellően tájékozódott annak tekintetében, hogy kik állnak világhódító tervei útjában, s minden erejével és fondorlatával a magyarság ellen fordult, nem véve figyelembe, hogy Közép-Európában éppen a magyarság ártott neki katonailag a legkevesebbet, hiszen mi állottunk ellen legtovább és legsikeresebben a nácizmusnak, s a végsőkéig védelmeztük állampolgáraink emberi jogait és életét. Szívesen fogadták Beneš Eduardnak – aki Churchill szerint, Közép-Európa Rossz Szelleme volt – ötletét a magyarság bűnös nemzet voltáról és nálunk Batu kán óta ismeretlen kegyetlenséggel bántak nemzetünkkel: nem ismerték el a magyar államhatalom folytonosságát, új közhatalmat ültettek a magyarság fölé, annak legfőbb feladatául szabván ki „a bűnös magyar nemzet” minden anyagi, erkölcsi és politikai tartozásainak a megfizetését, – megtiltván ugyanakkor a követelési igénylését. A magyar koalíciós kormány – élén a Kiszgazda Párttal, de a kommunisták tényleges vezetése alatt – szolgálai módon engedelmeskedett. Még a német koncentrációs táborokba hurcolt, a magyarság érdekeit védelmezni képes politikusokat is kizárták az ügyintézésből és az egész közéletből. A „Haza Új Bölcsé”, akiről csak tíz év múlva derült ki, hogy tudatlan, gyáva, becsvágyó balek,

Veres Péter adta ki a jelszót: nem kiszolgáltatott legyőzöttek, hanem felszabadítottak vagyunk! És ezzel felmentette az egész garnitúrát a nemzet védelmének kötelessége alól. Nem volt a világon senki és semmi, aki legalább meghallgatta volna a magyar védekezést. A legelkeserítőbb az volt, hogy azok a magyarok is ellenünk fordultak, akik a győztesek rokonszenvére támaszkodva védelmünkre kelhettek volna: a zsidók és a kommunisták. Még a Római Egyház bíborosa sem volt tekintettel a magyar kormány kiszolgáltatott helyzetére, amikor a kormány – sután ugyan, de mégis – próbálta menteni a menthetőt, a bíboros az ország érdeke ellenére a kormány bírálataival rontotta hitelünket a katolikus világ előtt. Ne csodálkozzunk hát a háború után hadifogságba, deportálásba hurcolt többszázezer magyar végzetén, sem a béketárgyalásokon való siralmas szereplésen, még kevésbé kaján, kárörvendő nyertes szomszédainknak az uralmuk alá esett magyarok rovására elkövetett rémtettein. Hogy Erdélyben mi volt, az alulmúlta a legsötétebb várakozásokat is: a többi szomszéd legalább nyíltan ellenség volt, de Románia „népfelszabadító” jelszavak levantinus emlegetésével már negyvennégy őszén valójában proletárdiktatúrát vezetett be Észak-Erdélyben, kizsákmányoló osztályellenségnek nyilvánítva minden magyar értelmiségit, megvonván ezzel tőle a nép érdekében való szólás jogát. A teljesen uralmuk alá vont magyar nyelvű sajtóban, a kommunista Magyar Népi Szövetségben és úton-útfélen féktelen magyarellenes uszítás folyt, olyan gátlástalan agitátorok vezetésével, mint Balogh Edgár – hogy csak egyetlen nevet említsek –, a Beneš Eduardot bámuló tanítvány. Csoda-e, hogy becsületes erdélyi magyarok kényszerültek belépni valamelyik baloldali pártba? Hogy a „szocialista államosításnak” nevezett vagyonek Kobzás, a munkanélküliség, az internálás, deportálás, börtön, kínzás és halál elől az erdélyiek százezres tömegben menekültek az Anyaországba, vagy lettek bujdosóvá szerte a nagyvilágon – és ezeket az itthon maradottak csak irigyelték? És bizony az is igaz, hogy sok feddhetetlen jellemű, jó magyar ember tagadta meg nemzetével a sorsközösséget, olyan kilátástalannak látva a magyarság jövőjét, hogy a független Erdélyország magyarellenes mozgalmához csatlakozott. Bizony sokan szégyellték magyarságukat, mert nem volt kiszolgáltatottabb, elhagyottabb, megalázottabb és meggyalázottabb nemzet, mint a magyar! Később az ideológiai pártiskolák, mindenkre kötelező tanfolyamain megtudtuk, hogy nem történt velünk semmi különös, csak annyi, hogy a kommunista világmozgalom a magyarságot „deklasszálta”, „legyőzött ellenségnek” nyilvánította. Szomszédaink csak ezt a világproletáriátus végső győzelméhez szükséges ítéletet hajtották végre a magyarokon, ki-ki műveltségi és erkölcsi színvonalának megfelelően, így a románok is, a perfid, levantinus Groza Péterrel, a magyarság talán legnagyobb ellenségével az élen. Németh László írja valahol, hogy abban a társadalomban, amelyben minden ember egyenlő, az, aki mégis különbözik a többitől, az csak isten, vagy rabszolga-állat lehet – ember semmiképpen. Bizony meg kellett tanulnunk ennek igazságát: a személyi kultusz pozitív irányban istenné és félistenné emelte a pártvezetőket, akiknek ikonjai előtt hajbókolni illett, akiknek arcásai az új vallás körmenetein hordoztattak, akik erkölcsi normákat statuáltak az emberek számára, amelyeket az új klérus bányailászlói, gaálgabórai, baloghedgárai alapigeként prédikáltak. A személyi kultusz negatív irányban – amelyről csak mi tudtunk igazán, erdélyi magyarok – egész nemzetünket a deklasszált osztályába taszította. Ezeket bölcsen nem ölték le, hanem kényszerszolgálatnak használták a „szocializmus építéséhez”. A munkások államának értékrendje szerint ugyanis a testi munka, maga a munkás beosztás annyira dehonesztáló volt, hogy a bíróság kellett erre ítélni azokat, akik származásuknál fogva nem voltak azok, mint mi, magyarok általában. Persze,

mi, naiv európaiak, csak testvéreink osztályellenséggé nyilvánítását, kuláklistára vételét, deportálását, kényszermunkára, börtönre ítéletét láttuk és fájlaltuk. Csak később láttuk meg ezekben a kommunizmus építésének a boldog, osztálynélküli társadalom megvalósítására irányuló hosszú távú tervszerűségét, a (román) kommunista közhatalom és társadalom hierarchiájának érvényesítését: a legfelsőbb pártvezérek – voltaképpen a Sztálin szolgái – hatalmát az alattuk álló aktivisták tekintélye biztosítja, ezt viszont az ízletes koncokkal alájuk csábított agitátor csahosok sajtója, amely állandó, pozitív alternatívaként, mint mézesmadzag fityeg a halandó emberek orra előtt, akiket a deklasszázó ítéleteket hozó bíróság és bírói ítélet nélkül internáló politikai rendőrség állandó rettegésben tart – negatív alternatívaként. Ezek után következnek azok, akik tényleg dolgozni kényszerülnek, majd a lapátkezelésre vagy ládaigazgatásra ítélték hadai. Az egész hierarchia nem állhatna fenn, ha nem biztosítana felemelkedési lehetőséget. Még a páriasorsra ítélték is felsőbb kategóriába léphetnek ún. rehabilitációval, ha tetteikkel bizonyítják, hogy ők nem a többi pária és alávetett társai, hanem a fentiek mindenre képes és mindenre hajlandó, odaadó, hű szolgái. Ezen az áron még a börtönből is vissza lehetett kerülni az egyetemi katedrára, vagy még feljebb is.

Mondanom sem kell, hogy ezt az egész román kommunista párthierarchiát az erdélyi magyarság soha nem fogadta el érvényesnek, sőt a mi szemünkben süllyedést jelentett a párthierarchiában való emelkedés, annyira, hogy még a becsületes újságíróról is bizonyítani kellett a közösség előtt, hogy „ez – kivételesen – nem becsstelen”. De az igazság kedvéért azt is meg kell mondanunk, hogy a hatalmon levők egyáltalán nem is igényelték hierarchiájuk elfogadását a magyarok részéről, hiszen ez, a rendszer alapjául szolgáló, általános rettegésnek a feloldása lett volna.

És jött Ötvenhat. A magyarság pedig egyénenként, csoportonként és összességében a világtörténelem, csak a remélt jövőben elérendő magas erkölcsi színvonalára emelkedett! A győztes orosz despotizmus addig hű csatlósai, a magyar kommunisták és a zsidók álltak az első csatasorba, az elnyomók ellen. És jött Nagy Imre, a könyörtelen kollektivizáló, aki egész életében a proletárdiktatúráért harcolt, és megszüntette Magyarországon a proletárdiktatúrát. Vele szemben jött Mindszenty József, a klerikális reakció letéteményese és kihirdette: nem akarjuk a régi tulajdoni állapotok visszaállítását, hanem szociális igazság által korlátozott magántulajdont és a kizsart, kisemmizett utcai népek nem lopták el a nyitott ládákban gyűlő adományokat és a betört kirakatokból az ékszereket és a börtönből szabaduló ezrek nem koncolták fel kínzóikat, sőt még az orosz megszálló katonákkal szemben sem viselkedtek nemzetünk fiai a természetes gyűlölettel, hanem megbocsátó jóindulattal. Minden és mindenki bűnös múltjára lepel borult, minden vétek és büntett a szörnyű körülmények számlájára íratott. – Lehetett nem egyet érezni, érteni és tenni magyarnak akkor a magyarral?

Erdélyben? Rádió, sűrűsödő levelezésen keresztül, majd személyes látogatásokkal szoros kapcsolatban voltunk és lettünk az anyaországiakkal. Ötvenhat tavaszán és nyarán már magunkat is számba vettük: ki él és hol van? Otthon, kényszermunkán, börtönben. Mi, fiatalok kapcsolatot kerestünk és találtunk bálványainkkal, a népi írókkal, Kodolányival, Németh Lászlóval, és mindenki valakivel. Az őszi események alatt – gondolom – mindenütt úgy volt, mint nálunk a kolozsvári Molnár-Moser Kozmetikai Gyárban: a munka nem szakadt meg, csak a rádió szólott mindenütt. Ha valami jó hír hallatszott, az asszonyok felugráltak a munka mellől, összeölelkeztek, csókolóztak, a férfiak nagy vidáman kezét rázták. Gecse Géza, gyárunk

műszaki vezetője, volt cserkész és kereskedősegéd, mikor olyan hír érkezett, hogy két hét múlva a forradalom Erdélyre is kiterjed, lelkesen készült a gyár visszaszolgáltatására a volt tulajdonosnak. Keserőség nélkül készült odahagyni – a körülményekhez képest – magas állását, hogy visszaálljon szegény eladóként a pult mögé, valaki boltjában.

De így gondolkozott nálunk akkor mindenki, mintha megbolondult volna, nem a maga érdekét, csak a közösségét nézte. A magyarok háta kiegyenesedett, arca kisimult: mindenki a szabadság oldalára állott (néhány, tényleg megátalkodott bolseviket kivéve) származásra, vallásra, addigi politikai pártállásra való tekintet nélkül, kommunisták éppen úgy, mint azok addigi üldözöttjei. A románok némi félelemmel és nagy tisztelettel nézték a magyarokat: most mindnyájan meggyőződtek arról, hogy alaptalan volt a magyarokkal szembeni vád, miszerint a magyarok a kommunizmus szálláscsinálói és fenntartói. November negyedikére kétségbeesett sírással indult Kolozsváron, de bizakodó reménységgel folytatódott. Éppen egyházkerületi közgyűlés kezdődött a Farkas utcai templomban. Nagy András, a teológia rektora szolgált. A „Hallgass meg Izráel pásztora” éneklése alatt mindenki zokogott. De azután András bácsi prédikációja mindenkit megnyugtatót, eloszlatta aggodalmainkat, meggyőzte a gyülekezetet arról, hogy Isten keze, ha súlyosnak is érezzük, valójában szerető atyai kéz. Adjunk hálát Istennek, hogy megvetett népünket magának választotta, példaként állítva mindenki elé. Az új lelkészeket felszentelő szertartás már hitvalló őseinkhez méltó hangulatban folyt, és ha nem is ragyogó arccal, de azzal a biztos tudattal jöttünk ki a templomból (már aki bent volt, mert fele sem fért be a sokaságnak), hogy a magyar forradalom győzött, mert végérvényesen úrrá lett rettegésén, amely tényleg nem is tért többé vissza csak néhány, a Forradalmat megtagadó szerencsétlen aposztata esetében. Még azután a börtönben és az utána következő több évtizedes kényszermunkán is töretlen reménységgel néztünk a jövő felé.

Persze számtalan lelkes megmozdulás, népgyűlés következett, még magyar zászlós felvonulás is volt (pl. Sepsiszentgyörgyön), de a lényeges az erdélyi magyarság kollektív helytállása volt. Mindenki tudta, mi a kötelessége ott és akkor, és aszerint cselekedett. Az erdélyi magyarság vezetői, társadalmunk legtekintélyesebbjei, legtiszteltebbjei is tudták, milyen kötelességet ró rájuk népük megbecsülése. A sokat próbált erdélyi magyar nép jövőjének távlati lehetőségeit keresték. A kialakult nézeteket, mint egyetlen szakjogásznak, nekem kellett írásba foglalnom. Így született meg az *erdélyi kérdésről* szóló tanulmány, amely miatt aztán elítéltek minket. Az elaborátum méltányosságot, mindkét fél számára azonos mérték alkalmazását igényelte, állítván, hogy az *erdélyi kérdés* csak kölcsönös engedmények alapján és csak békésen oldható meg. Az egész keleti deszpotikus apparátus, a Szovjetunió, a Román Kommunista Párt, a Securitate azt állították, hogy *erdélyi kérdés* nincs, halál arra, aki létezését állítja. Jellemzésül csak egyetlen mondatot idézek a kolozsvári Katonai Törvényszék 1795/1957 sz. ítéletéből, amely szó szerint veszi át az elaborátum 25. oldaláról a vád legsúlyosabbját: Dobai vádlott (most is fenntartott) tézise: „Szűnjön meg már a gyűlölködő együttéléssel járó hallatlan erőpocsékolás mindkét oldalon és a régi kor árnya felé való merengés helyett építsük mindnyájan a messze jövő emberiségének földi otthonát”. Ennek az igénynek a megfogalmazásáért kértek halált reám, és kaptam életfogytiglani kényszermunkát. Ezzel kapcsolódott nevem az *erdélyi kérdéshez*, és az *erdélyi kérdés* az én nevemhez. Ezért lettem PERSONA NON GRATA egész életemre, nemcsak a letűnt deszpotikus rendszer előtt, de a mostani előtt is. Sőt, a határon előbb átlopakodott, majd testben,

lélekben, szóban és írásban az Anyaországba átcsődült magyarnak mondott – valójában román kollaboráns – sajtó embereinek a magyar közvéleményt félrevezető híresztelése következtében, hazám és nemzetem szellemi, politikai és társadalmi vezetői csak titokban mertek velem kapcsolatot tartani. (Erre csak egy magyarázó mondatom van: Az ellenség azt hirdeti, hogy én a románokkal való kapcsolat útjában állok, mert én a románság túlnyomó többségével – amely sajnos szélsőségesen sovíniszta – keresem a megegyezés lehetőségét, nem pedig a románság által árulónak minősített törpe kisebbséggel. Teleki Pál is „örök békét” kötött annak idején egy, később árulóként a hatalomból kidobott szerb kisebbséggel. Példája legalább figyelmeztetésül szolgáljon az utókor számára.)

Sajnos még élő csoporttársaim helyzetét nem veszélyeztethetem, hiszen könnyen az én sorsomra juthatnak, a halottakról beszélni viszont szent kötelességem.

Jan Palach prágai diák felgyújtotta és elégette magát 1968-ban, hogy nemzete szabadságigényére felhívja a világ figyelmét. Nem másokat ítelt tűzhalálra, mint a müncheni áruházat felgyújtó városi gerillák, hanem önmagát. Kertész Gábor is maga ment börtönbe, nem mást küldött maga helyett. Önként vállalta a vallatások kínjait, a börtön embertelen szenvedéseit, a halálig való élve eltemettetést, hogy az elkésérítően közönyös világ figyelme forduljon egyszer az Európa minden értékhagyományát megcsúfoló helyzetbe taszított, szegény erdélyi magyar népre. Az öngyilkosság egyik formájának mondta a börtönt, és tudatosan vállalta. Kihallgatási jegyzőkönyvei szerint – amelyek közül a nekik tetszőket a vallatók, kedvcsinálásra a többieknek is megmutatták – Kertész Gábor nemcsak a saját maga és csoporttársai, de még ismerősei rendszerellenes tevékenységét is mind magára vállalta. Persze, hogy vallatóit a végsőkéig bősztette az a kissé kaján, sztoikus nyugalom, mellyel Gábor részletesen elmondta minden beszélgetésünket a szellemi arisztokrácia jövődő érvényesülési esélyeiről Európában Wesselényi Miklós hagyatékában talált, vagy feltételezett társadalompolitikai elvekről, a szkíta néppolizmából testet öltő orosz Leviatánról, a kommunisták eljövendő megbüntetéséről, olyan államba kényszerítvén élni őket, ahol mindenki kommunista, tehát nem lesznek nem-kommunista alattvalók stb. Idéztem az előbb Eötvös Józsefnek Kőrösi Csoma Sándorról mondott szavait, hogy nagyobb hős az, aki hosszú élet szenvedését vállalja meggyőződéséért, mint aki életét egyszerre dobja oda. Kertész Gábor vállalta a börtön-élet szenvedéseit, de szerette volna megrövidíteni – elfulladok a szavak súlya alatt – halála siettetésével.

Közben Gábor nagyon, nagyon szenvedett. Nem külső, testi gyötrelem miatt – azokra ő csak mosolygott –, hanem mert a kétely ott rágt a életének tartalmát és célt adó hitét, saját igazságába vetett meggyőződését, jövőre irányuló reménységét. Ezeket mondta volt Szamosújváron, a kilencvenhatos cellában, ahol együtt voltunk ötvennyolc májusában, júniusában: „Rendben van, mi meghalunk Péter bácsi és Mari néni sorsának jobbrafordulásáért. Persze, ezt nekünk Péter bácsi és Mari néni még akkor sem köszöni meg soha, ha véletlenül megtudja, hogy mi valaha áldozatot vállaltunk értük, hiszen a Péter bácsik és Mari nénik tudatlanok és önzőek. De vajon nem hiábavaló a mi egész törekvésünk, szenvedésünk, áldozatunk, mert semmi eredménye nem lesz?” Persze nem volt nehéz dolgom lelki egyensúlya helyreállításával, mert ritka erős jellem volt, és leszögeztük: az áldozatok vére a történelem legjobb befektetése, mert a boldogabb jövődő csak abból fakadhat! Kertész Gábor aztán kimondhatatlan kínos betegség után meghalt, én pedig most összeszoruló szívvel gyötrődöm az emléke előtt, mert... Az semmi,

hogy a Mari nének nem tudják, hogy Kertész Gábor érettük halt meg, és ha tudnák is, köszönet helyett csak azt mondanák: ki kérte erre? De hiábavaló volt a mártírium, mert a Nagyvilág közönyösebb az *erdélyi kérdés* iránt, mint valaha. A román-magyar megbékélés híveit, vagy az ezzel gyanúsíthatókat mindkét nemzet magára hagyja, megtagadja. Isten kegyelmes volt hozzád Kertész Gábor, mert igazad győzelmének reményében vett ki a földi gyötrelmekből, nem kellett a börtön után még három évtizedes kényszermunkát végigsanyarognod, reménytelen kilátástalanságban!

Bár elhatároztam, hogy nem beszélek börtöneimről, erről a szamosújvári 96-osról mégiscsak szólnom kell, mert itt kerültem (sok és ismételt Securitate és karantén után) a régi elítéltek közé először, itt avattattam rabbá, és itt fogadtam meg az erdélyi magyar foglyok üzenetének továbbítását. Magyar társaim voltak itt: Venczel József közismert kolozsvári egyetemi tanár, Sipos János felsőbányai bányász, aki selypítve beszél, mert Szatmáron, a milliomosból lett szekus Weisz László, minden fogát kitaposta volt, afeletti haragjában, hogy Sipos úr – Venczellel csak per „Sipos úr–Tanító úr” szólították egymást – karján meglátta a katonakori tetoválást: a magyar címer köré írva azt, hogy „Éljen a haza!” Továbbá rabtársam volt Nagy Jóska autószerelő, aki Vietnámba került, mint idegenlégiós, és fogságba esett. Kínában és Szibériában raboskodott, amíg ’55-ben hazaküldték (itthoni börtönbe). A másik három magyar az ötvenhatos forradalom után került be: Szilágyi Árpád csíkszeredai geológus (apró testben nagy lélek), Kertész Gábor és én. Itt értük meg együtt a fegyházi hatóságok által rendezett „börtönlázadást”, amely után a trópusi lázas önkívületben fegyelmezetlenül viselkedő Nagy Jóska kivitték az ágyból. Véresre verve hozták vissza, Szilágyi Árpának pedig cafatokra botozták fenekét, mert az ablak közelében állott.

Először Sipos úr fogott iskolára, és bár még elemi végzettsége sem volt, elmagyarázta nekem, hogyan kötöttek őseink vérszerződést a honfoglalás előtt, hogy, akik a haza megszerzésében vesznek részt, az ország tanácsából soha ki ne zárassanak. Ez miránk, politikai foglyokra éppen úgy vonatkozik, mint a frontszolgálatosokra – magyarázza Sipos úr –, hogy mi Magyarország tanácsából ki ne zárassunk. Bölintgattam rá, hogy persze, persze, minek kell azt mondani, ami nyilvánvaló. Nem tudom, mi sorsra jutott Sipos János a kiszabadulás után, vagy, hogy csonttuberkulózisával meddig bírta a kinti kényszermunkát, és megtudta-e életében, hogy egyáltalán mi az „ország tanácsa”, amelyhez a vérszerződés alapján jogot formált?

Az Üzenetre már mind az öten tanítottak egyszerre:

- Magyarország a magyaroké – hajtogatta Nagy Jóska.
- Iszten, áldd meg a magyart! Én tudom, hogy ezzel kell kezdeni! – erősítette selypítve Sipos.
- Nem baj, hogy így vagyok – mondta hason fekve feneke miatt Árpi. – Minél rosszabb nekünk, annál jobb a magyaroknak, mert annál nagyobb lesz az előnyük.

Venczel a tőle megszokott, szép szabatos mondatokban fejtette ki, mennyire káros számunkra, ha Magyarország külpolitikáját a mi vélt érdekeink szolgálata címén az ellenség politikájának függvényévé teszi. Mert rajtunk csak Magyarország minél nagyobb tekintélye segíthet. Kertész Gábor az anyaországi adófizetők pénzének Erdélyre pocsékolásától óvott, mondván, hogy az megfontolatlanul kezelve mind csak ellenfeleinknek használ.

Fogadjam meg én is – szólítottak fel magyar rabtársaim –, amit minden magyar elítélt megfogadott, hogy ezt a rádióban bemondom, mihelyt odajutok. A szöveg pontos fogalmazása viszont elmaradt.

Ki gondolta volna akkor, hogy éppen nekem kell majd a fogadalmat teljesítenem? Meg kellett volna tanulnom rendesen a szöveget, mert így, amikor harminckét esztendő múlva, '90 februárjában a Kossuth Rádió Vasárnapi Újságjában alkalmam volt bemondani, bizony inkább kenetes szónoklatként hatott. Pedig valójában véresen és verejtékesen reális politikai program volt. Persze hatása nem lírai fogalmazás miatt maradt el, hanem a remekül működő román lobbis ügyeskedése folytán.

Ha jól emlékszem így mondtam be: „Isten, áldd meg a magyart, minden magyart a világon anyagi, szellemi, lelki erkölcsi erővel, tekintéllyel, bőséggel! Áldd meg Hazánkat, Magyarországot, az egyetlen magyar országot a világon, amelyet a világ minden magyarja egyformán örökölt őseitől. Nekünk Magyarország saját tekintélyével és minden téren való erejével, hatalmával segíthet a legtöbbet, semmi esetre sem azzal, hogy tekintélyét a románokkal szemben folytatott, kilátástalan vitával járhatja le. Nem szabad Erdélyre költeni a magyar adófizetők pénzét, mert az csak ellenségeinket gazdagítaná! Csak egyet kérünk: ne szövetkezzenek ellenünk ellenségeinkkel, ne tegyenek olyan nyilatkozatokat, amelyekkel megcsúfolják helyállásunkat és eltapossák megmaradt reményeinket! Mert eljön az idő, amikor majd Magyarországnak kell igazolnia a szabad világ előtt a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartását a szomszéd államokban, akkor majd az Anyaország ne tegyen hamis tanúbizonyságot a mi jogállásunkról miellenünk.”

Csoportunk másik halottja Szekeresi Nagy József, a '49-ben kényszerlakhelyre telepített érmelléki földbirtokos volt, nekem különben a sógorom, Ady Endrének pedig az unokasógora. Józsi, egy ezeréves, nemes törzs hajtása, nem amolyan hétköznapi, szürke állampolgár volt, hanem nagyon is ünnepi, kiváló erényekkel és hibákkal megáldott, regénybeillő úr, mint Szabó Dezső Boór Bálintja vagy Móricz Zsigmond Balázsa.

Roppant testi ereje, fékezhetetlen természete, fölényes intelligenciája, megnyerő modora, durva gögje, a legfinomabb érzelmek és törekvések iránti lelkesedése, nagyot akarása, a nézők szívét gyönyörködtető és magával ragadó mulatozása, tunya tétlensége – sehogy sem illettek a kényszerlakhelyen tengődő favágóhoz. Képességei alkalmasak voltak egy ezeréves birodalom jó kormányzatához, de a börtön idegen elemében valósággal megfojtották. Nem bírta a börtönt, hite sem volt, hogy erőt kapjon elviselésére. De persze vállalta ő is. Nekem csak elmondták azután, milyen kínos volt halála. Már kiszabadulásra készítettek elő bennünket hatvannégyben, amikor a cellánkba betett csoportból hozzám jött egy ember. Mondta, hogy őt Genatnak hívják, bukaresti – valami vasgárdista tevékenység, vagy efféle miatt van a börtönben – és jegyezzem meg a nevét, mert ő ott volt Nagy Józsival a cellában, amikor az meghalt. Domnu Genat mondom, hogy kiszabadulásunk után bizonyosan bíróságok elé kerülnek majd a velünk szemben elkövetett emberiség elleni bűntettek. Akkor én idéztessem meg őt tanúként, hogy elmondhassa, milyen galád módon, milyen rettenetes kínzásokkal gyilkolták meg Nagy Józsit. Mert ő – Domnu Genat – ugyan gyűlöli a magyarokat, de ezt a szörnyű szégyent, hogy így bántak egy politikai fogollyal – akkor is, ha ellenség volt –, nem hagyhatja az ő román nemzetén száradni! Mint tudjuk, a pribékeket senki sem vonta felelősségre, sőt az ún. proletárdiktatúra

bukása után még elő is léptették őket, hogy hathatósabban tevékenykedjenek volt rabjaikkal, és rabjaik sokat próbált hozzátartozóival szemben.

Biztosan sok emlékirat örököltette meg a romániai börtönök rémségeit, az ominózus interjú-kollázs is említett róla valamit. Én különben is elhatároztam, hogy nem beszélek ezekről. De azt a tényt, amelyről rettegve vagy politikusan hallgatnak, mégiscsak el kell mondanom, nehogy én is történelem-hamisítással vádoltassam valaha: mi erdélyi magyar politikai foglyok nemcsak egy ellenséges politikai rendszer rabságában voltunk, hanem az egész ellenséges román nemzetében is, beleértve a fegyházban ülő románokat is. Nem kell nagy képzelőerő annak felfogásához, hogy a magyar elítéltek számára, a börtönhatóságok sokat emlegetett embertelensége csak ráadás volt arra, amit nekünk román rabtársaink gyűlölete okozott. Az egyszerűbb románok közül többen is vállalták a cellabeli ügynökök szerepét, már a Securitatén is, a közös ellenség, a magyarok ellen – tiszta hazafiságból. Voltak, akik verőlegényi minőségben működtek a szekun egyéenként a cellában, (szegény Kertész Gábort is így verették), el egészen addig, hogy a börtönben verőkülönítményeket szerveztek. A szamosújvári 100-asban 1958 telén egy Renianu nevű galaci lumpenploretár volt a verőkülönítmény feje. Köztudott, hogy a román fegyintézetben tilos volt magyarul beszélni, azért, hogy minden magyar mindig megbüntethető legyen – mert persze beszéltünk. Szamosújvárott tehát Renianu gondoskodott a megtorlásról. Bizony sok magyar rab kiállott a csoportunkból. Olyan is, aki nyikkot sem tudott románul, de Torday Ferenc szalontai tanító, Székely Bandi kolozsvári munkásfiú, Kása Géza pusztakeresztúri gazdálkodó, Pálosi József székely földműves kijelentették, hogy: „ha megölnék is, magyarul beszélünk!” És a verőlegények nem mertek hozzánk nyúlni. De Barbu craiovai festőművészt naponta elverték, földre taposták, mert a magyarokkal szóba állt. Hiába kértem, hagyja el, mert nekünk nem használ, magának pedig, árt vele, azt felelte: „de a román nemzet becsületének használ!” És tovább verette magát. Nem annyira a verés, mint az állandó fenyegetettség, a minket körülvevő, fojtogató gyűlölet elviselése volt nehéz. Az ágyam végénél, a mellém adott ügynök, Păunescu craiovai tanár megtárgyalta cimboráival, hogyan fognak éjszaka pokrócot dobni rám és megfojtani, és én – egyedül Istenben bízva, de abban nagyon – hónapokon át emellett az „altatódal” mellett aludtam el. Nehéz volt továbbá elviselni azt is, hogy Gheorghiu jászvásári orvosprofesszor, csángó származású, buzgó, örökké imádkozó katolikus, megfogadta, hogy, magyarokat nem gyógyít, de úgy kezel, hogy mind megdögöljön. Maga is terjesztette a börtönben a politikai tiszt uszítását, miszerint a Dobai-csoport nagy tudományos apparátussal felkészült minden román csecsemő kiirtására, ezért vagyunk elítélve. Jellemző, hogy csak a Jehova Tanúi jöttek hozzám és mondták, hogy ők nem hiszik. Más hívő románok, akikkel együtt imádkoztunk esténként, azt mondták: bánjam meg bűneimet, és ők imádkoznak értem. Csak a börtönbe zárt, tényleges román politikai elittől, a kb. háromszázas létszámú, hazaárulásért elítél románok csoportjától kaptuk meg a sorstársnak kijáró tiszteletet. Az élve eltemetettek között tapasztaltam meg az emberségnek, az emberi szolidaritásnak olyan példáit, amilyenek a kinti világban csak regényekben olvashatók. De ezek sem lazítottak a gyűlöletükön: undorodtak a magyar beszéd hallatán és Artareanu Dezideriu szabadkőműves nagymester (!) „arcátlanságnak” mondta az erdélyi magyarok egyenjogúsági igényét, és mikor Basta generálisról volt szó, akkor kijelentette, hogy „ilyen bestiális könyörtelen bűnöző csak magyar lehetett”. Nem mondom, hogy minden román gyűlölte a magyarokat, de az ellenséges hangulatban nem mertek hozzánk

közeledni. Megkérdeztem erről a legkiválóbb emberségű sorstársunkat, Boila Matei görög katolikus papot, akivel nagyon sokat imádkoztam együtt, de csak annyit mondott: „a magyarok számíthatnak a románság türelmére” – méltányosságról még ő sem beszélt.

Ezeket azért kellett leírnom, mert nemcsak a kinti társadalmi életben számított román kötelességnek bármiféle magyar megnyilvánulásnak – munkahelyen, utazáson, sorállásban stb. – a különben ellenséges kommunista hatóságnál való feljelentése, hanem így volt ez a börtönökben is. Kivéve, mint mondtam, a román „hazaárulókat”, akik ezt nem tették.

Nem szabad elhallgatnom magyar sorstársaim viselkedését. Semmi sem igaz a magyar széthúzásból! A cellában tapasztalt, ellenünk irányuló többségi gyűlölet külön csoportba terelte a magyarokat (colonia maghiară) és ezek a bajtársi, testvéri szolidaritásnak olyan példáit adták, hogy méltán érdemelték ki nemegyszer a többiek elismerését. Én pedig, Istennek köszönöm, hogy magyarnak születtem! Különben a Szibériát jártak egybehangzóan mondják, hogy japánok, finnek és észtek után magyarok következtek az emberi minőség sorrendjében, messze megelőzve az utánuk következőket. Hát még Ötvenhat után!

Biztosan voltak magyar származású szekus ügynökök, besúgók, spiclik, provokátorok, de többnyire maguk is inkább áldozatok, mint pribékek. Persze bizonyíték nincs senkiről, semmiről, (ami van, az hamis). Csak egy ártalmas szekus megbízott nevét említem. Nemcsak azért, mert ez tényleg galádul viselkedett a börtönben is, utána is, hanem inkább csak azért, mert ő maga is elismerte a Securitatehoz fűződő kapcsolatát, amikor erdélyi üldözött, magyar mártírként Magyarországra kiszökött: Varró János jelenleg kecskeméti főiskolai tanár. Isten bocsásson meg neki!

Nagyon bántana, ha jelen vallomásomban valaki azt látná vagy hallaná, hogy én az erdélyi magyarság valami különleges hősiességét bizonygatom, vagy különbséget teszek az erdélyi és a többi magyar között. Sőt, mástól is azt követelem, ne merjen különbséget tenni magyar és magyar között, bármelyik vidék szülöttjei is volnának! Az tény, hogy a történelem elég szeszélyesen hozott egyes magyar vidékek lakosságára több balsorsot, mint víg esztendőt. Ez viszont egyáltalán nem függött az illető lakosság elhatározásától, ebből, tehát senki sem érdemet, sem hibát nem igényelhet, és nem ítélhet. Nyilvánvalóan természetesnek vesszük, ha megpróbáltatásainkban az egész magyarságot magunk mellett érezhetjük, hiszen nem érzünk különbséget magunk és a többiek között. Nagyon szégyenletesnek tartjuk és az egész magyarságra nagyon károsnak, az „Erdélyről koldulást”. (Magyarul már gyengén tudók kedvéért: a koldus nyomorúsága okáról énekel (kolindal – koldul), miközben a markát alamizsnáért nyújtja. Sajnos, ez most olyan jól jövedelmező üzletág, hogy már egyenesen bolondnak nézik azokat, akik nem gyakorolják.) Nagyon, nagyon szomorú, hogy ebben a koldulásban éppen erdélyi írók, tollforgatók, szómívesek járnak elől. Szerencsére arányszámuk nem éri el egy ezrelékünket, úgy, hogy könnyen elvegyülnek az Európát végigsíró cigány származású, hivatásos koldusok között. Mindenesetre a betevő falatjukért kéregetők nem olyan szégyenletesek számunkra, mint az anyaországi adófizetők zsebéből a magukéba százezreket átsíró „fennkölt poéták”.

Az erdélyi magyar sors, a mi sorsunk, nem érdemünk. Nem mi választottuk magunknak, csak vállaltuk. Ha már orosz uralom alá adott az Isten, oroszul gondolkodnak sorsunk legfőbb földi intézői, nyilván a mi életünk is sikerrel illusztrálható az orosz világszemlélet segítségével.

Az orosz lélekről, az orosz szellemi univerzumból azt mondja Németh László, hogy az éppen úgy ananke-alapú, mint a görög szellem tükrei, a sorstragédiák, csak az ógörög drámai, az orosz narratív szemléletről tanúskodik. Oblomov, Levin, Miskin, Karamazov, Rosztov, Nyehjudov, Bezuhov, Iván Gyeuszovics, Bezuhov öreg hadifogolytársa, és az orosz irodalom akármelyik regényalakja éppen úgy nem ura a maga sorsának, mint alkotói: Tolsztoj, Goncsarov, Dosztojevszkij, Szolzsenyicin, vagy a többiek. Egyik sem választotta sorsát, csak élte akarva-akaratlanul, mert az ellenállhatatlan erővel ragadta magával a semmittevésbe, mint Oblomovot, utópiába, mint Miskint, a lelkiismeret Szibériájába, mint Nyehjudovot, a szentségbe, mint Aljosát. De, aki maga is vállalta sorsát, annak célt adó rendeltetésévé, hivatásává, elhivatottságává lett. Aki nem hisz a predestinációban, az menjen végig a Háború és békén Rosztovval vagy Bezuhovval, de még inkább az öreg hadifogoly muzsikkal, aki annyira meg van győződve sorsa és rendeltetése szent céljáról, olyan megtisztelőnek érzi nehéz életét és halálát, hogy hálásan fogad Istentől minden nyomorúságot, mint a legfelsőbb helyről kapott kitüntetést. Van-e érző és gondolkodó ember, aki észre ne venné az öreg muzsik boldogságát és kicsit ne irigyelné? Vagy évszázadunk legsikerültebb eposz-hőse, Gyeuszovics Iván, nem a boldogságot kapja-e ráadásul életére, sorsa vállalásáért?

Mi, erdélyi magyarok sem választottuk sorsunkat, de vállaltuk, amit Isten számukra kiszabott idegen uralom alatt. Csacsiság azon tanakodni, hogy mit választottunk volna, ha módunkban áll: angolt, franciát, hindut, peruit. Ez a választás nekünk nem adatott meg. Még az sem, hogy ne Nagyváradon, hanem Veszprémben szülessék, ne református keresztyénnek, hanem szefárd zsidónak, nem férfinak, hanem tündérszép leánynak, nem földbirtokos gyermeknek, hanem lelencházinak. Meg kell mondanom, a magyar származásúak számára – különösen, akik az enyémhez hasonló, több százéves szerepvivő múltú családból eredtek – könnyen ment a sorsvállalás, mert nem kellett tenni semmit, csak vállalni magyarságunkat. Az örmény, zsidó, német, cigány, román vagy szláv származásúaknak más alternatíva is kínálkozott. A magyarság vállalása nekik már nehezebb, tehát értékesebb volt a mienknél. A két háború között, de főleg a második világháború után, sokan éltek a trianoni szerződés adta lehetőséggel és repatriáltak. Mások elmentek a világ minden tájára. De sem egyik, sem másik távozása nem jelentette a magyarság megtagadását és lemondást az erdélyiségről. Mi, itt maradottak, még az innen elmentek dédunokáit is „erdélyi magyarnak” ismerjük, ha ő ezt vállalja. De aposztata-gyanús mindenki előttünk, minden bős „transzilvanista”, aki megtagadja a testvériséget bármelyik magyarral is a világon.

Igen, voltak, akik nem vállalták, hanem megtagadták azt, amivel a magyarság járt Erdélyben: jogfosztottságot, zaklattatást, kétszeres munkáért fél bért, dupla adóztatást, hivatalvesztést és mellőztetést. A második háború után a kollektív bűnösség vádját, a deklasszált nemzet minősítést. Hazánk kormányának baleksége miatti szégyent, vagyonunk és anyagi alapjaink elkobzását, testvéreinktől való elszigeteltséget, üldöztetést, kényszermunkát, deportálást, börtönt, kínzatást, halált – de mindezzel lelkiismereti tisztaságot, annak a boldogságát, hogy Isten elrendelésére te azt felelheted: Ímhol van Uram a te szolgád, legyen velem a te akaratod szerint! Hogy amit őseidtől örököltél, gyermekeidre hagyhattad, az élettel együtt annak szenvedéseit és örömeit. Hogy a nemes harcot megharcoltad, a hitet megőrizted Istenben, nemzedet hagyományaiban és jövődjében és minden más istenadta értékében.

A két háború között csak kevesen, inkább a bizonytalan származásúak fordultak el népüktől. Negyvennégy évtől kezdve már kis létszámú, de annál hatékonyabb egész kollaboráns banda szövetkezett a Román Kommunista Párttal (és fiókjával, a Magyar Népi Szövetséggel) a magyarság ellen. Ismétlem, ezek óriási károkat okoztak, mert nélkülük nem lehetett volna ilyen sikerre vinni a magyarság elleni totális háborút, és az erdélyi magyarságnak a világtól való elszigetelését. Rólunk csak ellenséges tájékoztatás mehetett a világba, azt egészen ez a megfizetett (esetleg csak nem-üldözéssel fizetett) nyomorult társaság művelte média monopóliumával. Alább már említettem, hogy becsületes emberek is voltak a magyarsággal való közösség megtagadói között. A magyarországi állapotok láttán a románokkal kívántak társbérleti hazát egy független Erdélyországban. (Persze a románok akkor is, azóta is kiröhögik, esetleg ugratják ezeket.)

A berendezkedett diktatúra a szabad sajtótól fél a leginkább, azt számolja fel hát elsőnek. A magyarság melletti sorsvállalás nyilván nem került a sajtóba, megtagadása is csak az írásból élők esetében, akiknek viszont a „felszabadulás”, „szocializmus” jelszavak, illetve a „burzsoá-feudális kizsákmányolás elleni osztályharc”, „horthy-fasiszta, úri, elnyomó magyar rendszer négyéves garázdálkodása Észak-Erdélyben” és más hasonló megbélyegzőnek szánt frázisok véresen komolyan vétele és propagálása, a magyar múlt és jelen elítélése, és minden eszközzel – elsősorban történelemhamisítással – való csúffá tétele volt elsőrendű feladatuk. Mivel mindenki tudta, honnan fúj a szél, ezek hatástalanul pattantak vissza a társadalomról. De a rendszer másik nagy frontján, a nevelésben, már helyrehozhatatlan károsodás keletkezett. Az iskolák államosítása után a csúcsponton álló sztálinizmusnak teljesen kiszolgáltatott magyar nevelői karra olyan ellenállhatatlan nyomás nehezedett, amelynek ellenállni képtelen volt. Meg kellett vele alkudniuk. És ennek áldozatául esett minden új korosztály, nemzedék, hiszen megalkuvással nem lehet jellemre, erkölcsre nevelni, csak haszonleső, cinikus nihilizmusra. A félműveltség tetszetős világnézete, a materializmus mindenre kényelmes és kellemes magyarázatot adott és nevelőt, növendéket, mindenkit felmentett mindenféle erkölcsi felelősség alól. Amíg a nacionalistának, klerikálisnak, reakciónak kikiáltott tanárokat el nem távolították, még voltak, akik lopva megmondták növendékeiknek azt, amit ők igaznak tartottak a hivatalos tanterv román sovinizmusával vagy ateista materializmusával szemben. De később a tanárok csak szemhunyorítással vagy hangsúlyváltozással jelezték, ha – szerintük – hazug szöveg következett. Lehet, hogy a növendékek az elején ezt megértették, de a későbbi nemzedékek csak annyit tanultak belőle, hogy csak kacsintanod kell, aztán mondatsz bármit – ha hasznát látod! Így lett a dialektikus materializmusból – különösen a kommunista deszpotizmus bukása után – dialektikus cinizmus Közép-Európa új, általános „világnézete”, a maga hedonista etikájával. Bizony, az emberi lélek formálóinak, a nevelőknek sohasem szabad hazudniuk – még igazat sem!

Persze nem mindenki hunyorgott. A tanügy többsége lapított, de voltak a szocializmusnak odaadó – mármint másokat odaadó – építői, akik habzó szájjal szórták a titkot a népbutító egyházra, vallásra, népnéyző urakra, kulákokra, horthyista pribékekre, kapitalistákra, sőtétben bujkáló reakciókra, akik itt nálunk véletlenül mind magyarok voltak. Ákoson azzal kezdődött a tanítás az iskolában, hogy a kulákok gyermekeit kiállították az osztály elé, a tanító megmagyarázta, hogy ilyenek okozzák a nyomort a világon, ilyenek csinálják a háborút... (Kicsi általános iskolások voltak ezek, akiknek apját – ha már előbb nem vitték börtönbe, vagy

a Duna-csatornához esténként a milícia pincéjébe zárták, éjjelente veregették, és reggel a mezőre kergették dolgozni.)

Jött Ötvenhat és mint ahogyan a reggeli napsütés derűje elfeledtette az éjszaka rémálmaait, kitisztult, megtisztult minden és mindenki. „Nem történt semmi!” – mondja a Mary-kollázs, csak a rettegés, a gyűlölet egyszerre nem volt ott a szívekben. Az arcok kisimultak, a gerincek felegyenesedtek. Egyszerre senki sem volt ellenség, csak apa, anya, gyermek, testvér, mindenki ember volt, magyarok és mellettük más emberek. Nem történt semmi Erdélyben, az általános rokonszenvet, itt-ott némi lelkes kurjongatást leszámítva. Minek kellett volna történnie? Megvernünk a szekus pribékeket? Nyelvén át szeget verve akasztani az uszító tollnokokat? Feldarabolni a feljelentőket, tanítványaikat szüleikért gyötrő tanítókat? Akasztani, botozni, kínozni, bosszút állni a másikon, egymáson? A világtörténelemben addig ez jelentette a történetet. Ötvenhatban hát nem történt semmi. Én megmondhatom, mert megszenvedtem érte családotul, előtte és utána, hogy szívünkben nem volt egyéb, csak a szabadság húsvéthajnali öröme, a jövő tiszta reménye és szánakozó részvét azok iránt, akik addig velünk szemben, a másik oldalon állottak. Igen, sajnáltuk őket, mert nagyon is sajnálatraméltók voltak, hiszen őket nem mások kínozták meg, hanem ők saját magukat. Ez pedig elviselhetetlen fájdalmat okoz.

Most is előttem van Isky Vilma, ákosi tanítónő, ahogyan átszaladt hozzánk, a szomszédba és ott sír, zokog a konyhánk közepén állva. Akkor volt ez, kevéssel a kényszerlakhelyre szállítás (Magyarországon kitelepítés) után, negyvenkilenc márciusában. Isky Vica azt sírta, hogy most jön gyűlésről, ahol neki is fel kellett állnia és minden rosszat mondania a deportáltakra, hogy milyen embertelen népnézők voltak, hogy mennyire örül, hogy megszabadították tőlük a társadalmat – és zokogott Vica szívet tépően, mert az ő testvérnénje, gyámolítója is az elhurcoltak között volt. Táplálhattam volna-e haragot, bosszút én vagy akárki más Vica ellen? Mert Ötvenhatban senki sem tartotta számon senki bűneit, hiszen ezekben éppen a legendás vezérré lett hajdani rettegett kollektivizáló Nagy Imre bővelkedett leginkább – nem kellett „átállni”, bűnbánatot tartani, hanem derűs természetességgel egyszerűen a nép, a szabadság oldalán kellett kezdeni tevékenykedni, írni, szólni, vagy csak egyszerűen örövendeni. Még a legbőszebb kommunistákról is szép történetek keringtek akkor Kolozsváron. Nagy István mesélte, mint takarította ki Nápolyban egy kikötői cipőtisztító fiú a lábbeliét ingyen, mert megtudta, hogy magyar. Beniuc román költő Budapesten volt akkor. Elmondta, hogyan jártak a szálloda pincérei váltásban a barikádokra harcolni, és tértek vissza derűsen, de egyre kevesebben. Igen, volt néhány megátalkodott bitang, aki még akkor is „okos” volt. Örökítse meg nevüket cimborájuk, az ördög! A kolozsvári diákság nem csinált semmit, csak a mozgósított hadsereg és Securitate szeme előtt kiszivárgott a hősök temetőjébe, ott az „ellenség” elhanyagolt sírjait az öles burjánból kihámozták, tisztába tették, majd halottak napján, néhány szál virággal megemlékeztek azokról a honvédekről, akik Kolozsvár védelmében, a Vörös Hadsereggel szemben elesetek. Híre jött, hogy itt-ott gyűlés, felvonulás volt, de nem tulajdonítottunk különösebb fontosságot ezeknek, mert mellékesnek éreztük, a *nem eseményekben*, hanem a teljes társadalom felemelően együttes magatartásában mindenki előtt ott ragyogó Történelem mellett. És ez a történelem a mienk volt, a magyaroké, mert mi éltük eseményeit és eseménytelenségeit.

A történelem örök esemény, amely nem kezdődik és nem végződik. Ötvenhat sem kezdődött és nem végződött, mert a történelem része, a folyamat eddigi legkiemelkedőbb szakasza. Ami 1957-ben vagy azután jött, azt a csak eseményeket érzékelők megtorlásának érzik és mondják. Mi, akiken eme megtorlásokat alkalmazták, mi tudatában vagyunk, hogy Isten az ő örök üdvösségtervének megvalósulási folyamatában nekünk is helyet-időt-alkalmat, tehát feladatot adott az Ötvenhat előtti és utáni folyamatban – az emberiség és a magyarság e századi történelmének legmagasabb ívében – és ezt hálásan megköszönjük Istennek, hiszen a kiválasztottak közé sorozott minket is. Hogy én, Dobai István, többet kaptam a próbákból, mint más? Ez vele jár az erdélyi magyar értelmiséggel. Talán valamivel környezetem fölé emelkedtem, és az erdő fái közül is azok viselik a vihar nehezét, amelyek magasabbak.

Amit velünk szemben a deszpotizmus elkövetett, azt mi a sorsunk egyszerű velejárójának érezzük, a dancsok megtorlásnak. (Nem mondják meg, minek a megtorlásának?!) Maga az azt alkalmazó rendszer viszont eredeti politikája tervszerű, következetes folytatásának, mert erre az ötvenhatos „események” jó ürügyül szolgáltak: megerősíteni, és tovább építeni a Román Kommunista Párt (eredetében és alapjaiban magyarellenes) hierarchiáját, a legkülönbnek bizonyult magyaroknak bírói ítélettel való deklasszálását. (Úgy tanultuk a történelemből, hogy a spártaiak évente végigjárták a leigázott helóta falvakat, és egyszerűen megölték a legügyesebbeket és legokosabbakat, legerősebbeket. Erdélyben Ötvenhat ilyen jó minősítőnek látszott.) Akárhány évre szóltak az '57-'58-as ítéletek, azok életfogytiglani kényszermunkát jelentettek, hiszen a börtönből való szabadulás után is „deklasszáltként”, páriaként a társadalom alá került az elítélt, ha nem teljesítette a rehabilitációnak a hatóságok által olyan szívesen kínált feltételeit.

Nekünk kedvezett Isten, mert gyors letartóztatásunkkal megszabadultunk a fenyegetettség rémítő állapotából. De a le nem tartóztatottak egymást rémítették szűkülő félelmükben, és lelki öngyilkosságot jelentő aposztázishoz, Ötvenhat és a magyar sorsközösség megtagadásához folyamodtak – már a magukat „okosoknak” tartó, a „magyarságért még ezt is vállaló” gyáva haszonlesők, vagy csak egyszerűen egzisztenciájukban veszélyeztetett, eszményüket, hitüket vesztett szegény emberek. Ne feledjük, hogy az ötvenhetes aposztaták között ott volt le nem tartóztatott csoporttársunk, a feddhetetlen, becsületes Szabédi László is. Ő, a jámbor, naiv költő valószínűleg elhitte Németh Lászlónak, hogy megalkotandó művek érdekében, Galileiként meg kell alkudnia, ugyanis Szabédi ezt tette a hajdan jól, de akkor már szégyenletesen működő Bolyai Egyetem megtartásáért. Csak ennek kudarca után követte testi öngyilkosság a lelkit, mert nem tudta elviselni, hogy ő is oda állt a kalandorok örültségét vinnyogók közé. Megtorlás volt hát 1957-1958-ban azoknak, akik annak hitték: Szabédinek kétszeres halál, nekünk, sorsunkat vállaló csoporttársainak Isten terveinek végrehajtói méltósága, magyar embertársaink javára. Már aki ezt hiszi, mert nyilvánvaló, hogy az aposztatáknak 1957-ről is, Szabédiről is merőben más a véleményük. Szerintük a magyarság megmentése érdekében egyenesen szent feladatot teljesítettek azok, akik Ötvenhatot minimalizálták, a szórványos, véletlenül egyidejű történeteket kalandorok örültségének bagatellizálták, hogy (mint hajdanában Josephus Flavius) népünket a teljes kiirtástól megmentsék. Szabédi meggyőződéses kommunista volt, aki nem vállalhatott közösséget a „reakciós kalandorokkal”, de számára kiderült, hogy a bolsevikokkal való közösség nemzetárulás, és inkább a halált választotta, minthogy elárulja nemzetét.

Az aposztaták magyarázatát mi az 1944 óta többszörösen megunt, nagyon is átlátszó takarónak vettük (az is volt), az egész magatartást pedig egyszerűen a letartóztatástól való rettegés következményének. És bár sajnálatosnak vettük és magunk között legazembereztük őket, végeredményben megértéssel tértünk efelett napirendre. Ki gondolt volna akkor arra, hogy Ötvenhat megtagadása és a többi, az egész magyar hagyomány megtagadását vonja maga után – lévén pedig a nemzet elsősorban hagyományközösség, az aposztaták a magyarsággal való közösséget tagadták meg. Mivel pedig ezek a kétlábú, tollatlan (vagy éppen hogy tollas) lények a sajtó és katedra birtoklásával a tájékoztatás monopolistái voltak, az új erdélyi magyar értelmiség nemzettudata gyógyíthatatlanul eltorzult tevékenységük következtében. Hogy pedig a társadalom világnézeti-etikai alapszövege is elpusztíttassék, ugyanezek a dancsok tovább szajkózták az ifjúság fülébe azt a dőre materializmust, amelyről Ötvenhat után már mindenki tudta, hogy nihil, semmi vagy annál is kevesebb: negatívum. Hogy a jellemtelenség hasznát szemléletesebben bizonyítsák, a minden dzsingiszida deszpotizmust alulmúló (pozitív és negatív) személyi kultusz szolgálivá szegődtek. A mostani középnemzedéknek a nemzettudata után az embertudata is eltorzult, hiszen a jellemtelenség, a haszonleső megalkuvás nem eszményi tulajdonságok, eszmény nélkül pedig csak cinikus nihilista lehet valaki.

Hazudnék, ha azt mondanám most, hogy ezt mind előre láttuk. Csak a nyolcvanas években vettük észre, hogy még szótárral sem értjük egymás beszédét a fiatalokkal, holott mi az emberi szellem minden eddigi, sok évezredes megnyilvánulásának a nyelvén szólunk. De abban tévedtünk, hogy az 1957-es aposztáziát a félelem okozatának vettük, amelyet elkövetői szépen-csendesen majd visszavonnak, hogy legalább a jövő nemzedék jobb premisszákkal indulhasson. Bizony nem vontak vissza semmit (sőt 1990 őszén, Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémián...). Annyit hirdették a gyáva okosság üdvözítő voltát, amíg maguk is elhitték, és Hérosztrátosz-féle öntudatra kaptak. De árulásuk árulás maradt csupán: ők valószínűleg meg a Nicolae Iorga hajdani álmát, az erdélyi magyar nemzettudat megsemmisítését. Az árulás bére azonban elmaradt: senkit és semmit meg nem mentettek a magyar értékek közül, csak saját magukat. Az pedig igazán nem érték!

A Securitate a hajdani inkvizíció módszereit alkalmazta abban is, hogy „ügyfeleit” bajbajutott szövetségesekként kezelte, akiknek a megmentését elsőrendű kötelességnek érzi. Fenyegetéseiket, minél borzalmasabbak voltak, annál ügyesebben csomagolták. A veréseket, kínzásokat pedig valamelyik buta beosztott vagy szemét besúgó számlájára írta az utána sajnálkozó főnök. A cél a letartóztatott vagy elítélt „beszervezése” volt, tehát – jogászilag – a Román Kommunista Párt hierarchiájának az elfogadása azzal, hogy önként a társadalmi piramis legaljára áll, azok közé az alpáriák közé, akikre az egész deszpotikus rendszer hordozásának súlya nehezedik. A szekusok szírénhangon fuvolázták: ne engedd a barátodat valami butaságba keveredni! Ha szólsz nekünk, mi majd vigyázunk rá. Mi nem büntetni akarunk, hanem elkerülni a társadalmi nyugtalanságot stb. A románoknak még elmondták a mindig ható mondatot: Minden románnak össze kell fogni a magyar gonoszussággal szemben. A magyaroknak pedig (1956 után): segítsen népét tisztázni a kalandorok öröklésében való részvétel vádjá alól. A szövetségi dialógus lehetősége – bár mindenki tudta, hogy csak hazug lepel – annyira előnyös volt a vallatottak számára, hogy ezt tudtommal mindenki elfogadta – csak Kertész Gábor és Székely Bandi nem –, és ez a tárgyalás-beszélgetés szint adott a vallatásoknak. A túlnyomó többség nagyon vigyázott, nehogy valakinek ártson vele, inkább mindenkinek használjon

információval. A szekusok tették magukat, hogy ennyivel is megelégszenek, hiszen ez is eredmény volt a nagy cél, az ellenzék elnémítása felé. De voltak, akik tényleg beálltak és társaikra júdáskodtak, sőt a leggaládabbak még provokációra és hazugságra, „hamis tanúbizonyságra” is vetemedtek. Nem volt cella besúgó nélkül, ezt mindenki tudta, de tudnia kellett különösen a közellenség magyaroknak.

Hogy kik álltak a Securitate szolgálatában, azt soha megtudni nem lehet, mert minden erre vonatkozó adat vagy dokumentum hamis vagy manipulált. Azonban az egyéni sorsa mindenkinek csaknem bizonyos alapot ad a visszakövetkeztetésre. Ez sajnos erősen vádol néhány ötvenhatos magyar elítéltet is, akiket a börtön után egykettőre rehabilitáltak, visszaengedték mestersége folytatására, még az annyira bizalmi területre is, mint a művelődési élet. Ki kell hangsúlyoznom, hogy ezek az átállók, bár elárulták Ötvenhatot, megtagadták a magyar sorsközösséget és közéleti tevékenységük egyértelműen magyarelles volt, a már említett Varró János kivételével senki embertársuknak nem ártottak, sőt befolyásukkal sokakat segítettek egyéni érdekeik irányában. A börtönben is csak a reedukálásban vállalt aktivitásukkal ártottak rabtársaiknak.

Az 1964-es általános hazaengedés (nem volt amnesztia, mert nem mentesítette az elítéltet a hátralevő büntetés letöltése alól, csak ha külön feltételnek megfelelt) előtt minden elítéltet kihallgatásra vittek és felszólították, hogy kiszabadulása után „legyen a Szeku segítségére”. Aki vállalta, annak megígérték, hogy majd folytathatja képesítése szerinti foglalkozását, egyelőre beosztottként, de később főnök is lehet. Aki elutasította, az marad kényszermunkára és ne számítson jóindulatra. A cellába visszajött első felszólítottak persze elmondták az ajánlatot, és mindenki felkészülhetett a válaszra. Általános volt a vélemény, hogy a dialógus-viszony folytatását nem szabad megtagadni kereken, hanem mindenki lássa, hogy tud most kitérni a válasz elől, de még inkább később a szolgálattétel elől. A későbbi sorsán mindenkiről kiderült, ki mit vállalt, ki mit teljesített. Én nem számítottam arra, hogy engem is hazaengednek, nem készültem tehát feleletre. De engem is kihallgatásra vittek. Szilágyi Árpáddal várakoztunk sorsunkra. Neki is gyorsan elmondtam, amit a külvilággal közlendőnek tartottam, és hogy én milyen kitérő válaszra készülök. A Martinuzzi-kastély katakombái mögötti kis vattatőfülkék egyikébe kísérték. Ha jól emlékszem, százados fogadott ott. Azzal kezdte, hogy hajlandók megbocsátani szörnyű bűnömet, a román haza elárulását. Mondtam, hogy én mindig csak a békességre törekedtem a magyarok és románok között. Ezen feldühödött (mindig minden vattatőm feldühödött és kiesett szerepéből, ha a magyar-román megbékélést említettem) és letolt, hogy hagyjam abba, mert különben.... Éppen rátért, hogy mit szándékozom tenni kiszabadulásom után, hajlandó vagyok-e nekik segíteni, és én készültem a válasszal, hogy „hogy a kutyát sem lehet kiherélése helyére visszakecsegtetni” stb., amikor főnökféléje beszólt az ajtón hozzám: „Ce-i, Dobai?” (Mi van, Dobai?), az okítómhoz pedig „Lasă asta!” (Hagyd ezt!), és visszavittek a börtöncellába. Ezután, persze, nem is gondoltam a szabadulásra, és minden indulótól rendesen elköszöntem, mert nekem benn kell maradnom. Nem mondom, hogy víg lettem volna, de nem is aggodalmaskodtam: nekem végig kell vinnem! Annakidején a dési börtön tbc-kórtermében rendesen megvitattuk a magyar-román megbékélés esélyeit és a mi perügyünket. Iunian Nicu nagyon kedves rabtársam mondta ki a tréfás szentenciát: A románoknak annál jobb, ha te minél hamarabb szabadulsz, de a magyaroknak az, ha minél későbben! Annál inkább meglepett, amikor mégis hazaengedtek.

Az egyéves börtönbeli átnevelés után, meg az elengedtetésünkkel elhangzott fenyegetések után (még arra is írásban kellett magunkat köteleznünk, hogy soha senkinek nem beszélünk a velünk történelekről és senkivel nem keresünk kapcsolatot) nem volt meglepetés a kinti hatóságok hűvös fogadtatása. De akkor, 1964 augusztusában még udvariasak voltak és tényleg igyekeztek mindenkit munkába helyezni, ha nem is a szakmájukba, de írnoknak valami kisebb termelési aktivista mellé. Októberre azonban kiderült, hogy a közvélemény egyáltalán nem fogad be bennünket hősként, sőt még általános örömmel sem, mire aztán a hatóságok is levetették a kesztyűt a velünk bánó kezükről.

Igen, amit Szabó Dezső megírt volt a Feltámadás Makucskán-ban – ki hitte volna? – rajtunk beteljesedett. Az elítéltek helyét a társadalomban elfoglalták azok, akik csak pártsegítséggel remélhették, hogy egyáltalán szóba jöhetnek valamilyen állás vonatkozásában. Ezek és ezek rokonai valóságos védszövetségbe tömörültek ellenünk. Ne feledjük el, hogy Erdélyben döntő súlya van az óromániai társadalom meghatározó rendszerének, a polonikárságnak (közhatalmat magánérdekből szolgáló tisztviselő), amelyek nálunk való tagozatát alkották a magyar kollaboránsok és 57-es aposztaták. Habár ezek lélekszáma az egész társadalomhoz viszonyítva elenyészően csekély volt, mivel minden hatalom, befolyás és szólásmandátum az ő kezükben volt, teljes értékű támogatást adhattak a román kommu-soviniszta rendszernek a mi diszkriminációnk, deklasszálásunk, a társadalmi piramis alá szorításunk tekintetében. Az államnak könnyű volt a dolga: alkalmazta reánk is azt a rendelkezést, hogy „büntetett előéletű, értéket nem kezelhet!” – csak ha ez alól esetenként felmentést kap. Ezzel a sok ezer erdélyi magyar politikai fogoly otthon folytatta (éhbérért) a fegyintézetben kezdett kényszermunkáját, besoroztatva a társadalmi hierarchiában közvetlenül a kulákok, deportáltak, vagy a kényszermunkáról régebben hazatértek mögé. Sem velem, sem csoporttársaimmal szemben soha fel nem oldották ezt a tilalmat. Tudósaink, professzoraink, tanáraink nemhogy katedrához vagy doktori címhez nem juthattak, de még könyvtárba sem tehették be a lábukat. Engem a képügynökségtől és az antikváriumi könyvkezeléstől is eltiltottak.

Mivel ekkorra a Református Egyházkerület is az ateista deszpótizmus kezébe került, oda helyezett embereik valósággal versenyt stréberkedtek ellenünk, az Egyház ellenségeinek szolgálatában. (És most vannak, akik felszólítanak minket, akik a deszpótizmus üldözöttjei voltunk, hogy tartsunk bűnbánatot hajdani üldözőink helyett!) Persze mi nem azonosítjuk egyházunkat senki fia tekergőkkel. Annál is inkább, mert gyülekezeteink és a Krisztus hűségén maradtak (egyházunk mellőzött legkiválóbbjai) igaz, természetes szeretettel fogadtak (még akkor állami jóváhagyáshoz nem kötött presbiteri székünket is visszakaptuk.) Ez pedig azt jelentette, hogy mi nem lettünk kitaszítottjai az erdélyi magyar sorsüldözött, de szívmengetően testvéri-közösségi társadalomnak, mint minden kollaboráns, aposztata és átálló magyar polonikár, minél magasabbra emelkedett a deszpótizmus hierarchiájában, annál inkább.

Az élet azonban ment tovább. Előregedtek, majd rendre meghaltak az 1948 előtti idők szereplői, tanúi. Az 1956-57-esek is megritkultak, mindkét oldalról jövők. Új nemzedék nőtt fel, akik ártatlannak születtek ugyan, nem is kényszerültek övéik elleni bűnökre, de a nagyon szigorúan megkövetelt, következetes ateista (cinikus nihilista) nevelés áldozatai lettek. Isten különös kegyelméből mégsem lettek a rendszer janicsárjai, mellyé minden erejükkel formálni akarták őket kollaboráns, aposztata világnézetű nevelőik: írók, professzorok, tanárok, de –

nagyon kevés kivétellel – tudatlanok, neveletlenek és – ami a legfájdalmasabb – világnézetileg közönyösek lettek. De hogy az atyák vétkét a fiakon senki soha számon ne kérhesse, maga az ateista rendszer gondoskodott az isteni parancs érvényesüléséről azzal, hogy az árulók, aktivisták, szekusok, szerkesztők és más kollaboránsok – akiknek annakidején szörnyű tettekkel (csak ritkán volt elég írásokkal és szavakkal) kellett rendszerhűségüket (többször is) igazolni – gyermekeitől még a közönséges halandók gyermekei számára végig előírt reverzálist sem követelték meg iskolai vagy társadalmi haladásuk állomásain. Ezekkel szemben érvényesült hát legkevesbé az egész közép-európai társadalmat megnyomorító kontraszelekció. Ezért vannak kiváló értelmiségiek a második (és következő) nemzedékből, olyanok, akik erkölcsileg is épek maradhattak. És éppen erkölcsiségük számunkra is kötelező tisztelete miatt, el kell fogadnunk ezek részéről galád apáik minden eszközzel való pártolását. Hogy ez megnehezíti társadalmunk gyógyulását, az tény. Csökkentheti, de nem bagatellizálhatja afeletti örömről, hogy mégis van értékes, értelmes és erkölcsileg feddhetetlen, fiatal értelmiségünk, ha súlyos körülményeink miatt kevés eséllyel indulhat is a nemzetközi versenyben. Hogy pedig Erdélyt csaknem teljes létszámban elhagyta az aktív magyar értelmiség – az egyértelműen sajnálatos és rajtunk kívülálló okai vannak.

Közben eltélének a keleti Leviatánnak a Föld negyedrésze feletti hatalmának napjai, de azok, akiktől hatalmát kapta volt, elvonulását is nagylelkűen honorálták: a közép-európai államokat rodéziásították a Szovjetunió kedvéért. Ez nemcsak büntetlenséget biztosított a kommunizmus despotizmus szolgálatában elkövetett bűntettekért, még nyomozni sem lett szabad utánuk. Nem került hát sor Domnu Genatnak Nagy Józsi melletti tanúskodására, hanem árulása béreként kapott társadalmi pozíciója mellett mindegyik megtarthatta büntetével szerzett zsákmányát is, törvényes örökösödési joggal. Ugyanez történt nemzetközi viszonylatban is, a magyarság tehát ugyanolyan deklasszált maradt, mint mi, egyének. A közhatalmat visszaadták egy olyanszerű koalíciónak, mint amilyenről 1948-ban elvették volt. A felügyeletet a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyett most az alkotmánybíróságnak nevezett testületre ruházták (alkotmánynak nevezték ugyanis a Rodézia-kapitulációkat tartalmazó, az állami függetlenséget körülhatároló rendelkezések okmányát). A helyzet különben is kísértetiesen hasonlít az 1945-48-as időkére. Még a domináns nagyhatalmat is ugyanúgy szolgálja az országgal szemben ugyanaz az erőszakos kisebbség. Hogy ez most nem kommunizmusnak, hanem liberálisnak mondja magát, az nem teszi demokratává, hiszen éppen úgy harcot vív a parlamenti demokrácia, a többségi uralom ellen, mint Nagy Mesterük, a polgári radikális Jászi Oszkár tette volt. Különbség azért van, még hozzá óriási: a nyugati szabadelvű demokráciának és a mögötte álló nagyhatalmaknak most őszinte híve a társadalom túlnyomó többsége, ami egyáltalán nem állott fenn annakidején a Szovjetunió viszonylatában. Így van ez Magyarországon, de Romániában csak áhítozunk utána. Az erdélyi magyarság számára még többpárti koalíció sem jött, egyszerűen megmaradt a (kommunista despotizmus hajdani kiszolgálóinak ad. (Egy Kántor Lajos nevű kolozsvári újságíró a helyi Szabadságban, 1990. január 4-én írja, hogy a „tiszták hallgassanak”, mert szavuk csak azoknak lehet, akik a zsarnokság szolgálatából idejében az üldözöttek oldalára álltak. Hogy mi, a zsarnokság üldözöttjei hogy állhatnánk át? – azt elfelejti megírni. És ennek az embernek még érettségije is van!) Bármennyire hihetetlen, a romániai magyar politikai életben a kommunizmus egyetlen

ellenzékének sincs helye. Még nekem, magamnak sem, aki az erdélyi magyarság egyetlen független jogásza (nemzetiségi és nemzetközi jogásza) vagyok, amellet, hogy a legnagyobb romániai magyar politikai per fővádoltjaként ítéltetem el annak idején. Nincs olyan romániai sajtószerv, amely írásomat közölni merné, de ez az anyaországiakra is átragadt. Az én nevem ugyanis az *erdélyi kérdés* békés, megegyezésszerű megoldásához kötődött, a szovjet utódlás liberalizációs kapitulációi között viszont ott szerepel a nemzetek közötti vitás kérdések nemfeszítése. Egyszerűbb hát egészen elfogadni a román kommu-soviniszták véleményét, miszerint *erdélyi kérdés* nem létezik.

Hosszú és számunkra keserves út vezetett eddig. Bármilyen kellemetlen, meg kell mondanunk, hogy a folyamat Németh László csonkamagyar meggyőződéséből indult, ez pedig 20. századi legnagyobb magyar gondolkodónk egészségtelen feminoid (Szabó Dezső kifejezése) természetéből fakad. Kisebbrendűségi komplexusában értéktelennek tartja mindazt, ami reá, magára volna jellemző: a férfit, a magyart, a reformátust és mindenek fölé becsül mindent, ami ezzel ellentétes, pl. ami román. (Ezt elsősorban Németh Lászlót tisztelő román értelmiségiek – pl. Petre Țuțea filozófus – tartották nevetségesen együgyűnek egy zseni részéről.) Ez lehet nevetséges az idegennek, lehet különködés az anyaországiak számára (sőt, Németh László kultikus hívei számára lehet rosszindulatú rágalom), de a mi számunkra, erdélyi magyarok számára gyászos hatású csapás. Ugyanis nemcsak lovat ad az (egészen más okból) hasonlóan román felsőbbrendűséget hangoztató erdélyi magyar kollaboránsok alá, hanem – lelkes megértést ezeknél találva – személyes barátaivá fogadta ezeket, és így helyet szerzett a magyar művelődési életben és általában a magyar társadalomban azoknak, akiket az erdélyi magyar közvélemény árulóként kiközösített. Németh László nyomában jött e barátkozásban az erdélyi magyarság legjobb, legtisztább és legnaivabb barátja, Illyés Gyula, majd Csoóri Sándor és mások. És ezekből állt elő a Kántor Lajos által kimondott képtelenség: Nem az üldözők (és segítők) kell átálljanak az üldözöttek oldalára, hanem az üldözöttek kell elálljanak maguk mellől, vagy ... – immár magam is belezavarodom a mondókámba. Tagadjuk meg most Ötvenhatot, nyilvánítsuk kalandok örültségének mi is, akik akkoriban semmiféle kínzásra, fenyegetésre nem voltunk erre hajlandók? Jelentsük ki magunktól, hogy dilis hülyék voltunk, amikor a magyarság és az emberiség erényeinek (erkölcsi) győzelmében hittünk és irigyeljük elhalt (sok ezer, többszázezer) sorstársunkat, hogy nem kellett megérniük (a magyarság és az emberiség részéről) ezt az iszonyú megaláztatást? Nem, kérem szépen, mert sem a magyarság, sem az emberiség nem alázott meg senkit – még kevésbé minket. De a politikának vannak ilyen groteszk figurái, különösen olyan hanyatló válságos történelmi korszakban, mint a miénk. Mert éppen Ötvenhat villantotta fel egy pillanatra az emberiség szebb jövődjének, a tényleges testvériségnek a lehetőségét. Mi tehát aposztázia helyett konfirmáljuk Ötvenhat és minden értékes magyar hagyomány iránti elkötelezettségünket és megtagadunk minden közösséget történelmünk meghamisítóival.

A Helszinki Folyamat indulásakor arra gondoltunk, hogy Oroszország élére áll az emberiség békevágya teljesítésének és Helszinkit Jalta konzerválása helyett annak felszámolására fordítja. Persze az orosz érdekek primátusának biztosításával, hiszen erre minden lehetősége megvolt. Ha Oroszország a szkítiai népplazmát most becsületes méltányossággal nemzetekre osztja, és a Wesselényi-elnök megfelelően, független nemzetállamok sorában hazát ad mindegyiknek, nemcsak az egész emberiség rokonszenvét hódította volna el Amerikától, de megteremtette

volna azt, ami a németeknek nem sikerült: a nemzeti birodalmat, mégpedig nagyobb, hatalmasabbat, mint amilyent eddig a történelem ismert. Erre minden esélye megvolt. A nemzetiségi problémától szabadulva minden erejével a belső társadalom építéséhez láthatott volna, amelyhez itt volt a Nagy Imre receptje. Ez lehetővé tette volna, hogy az emberiség 20. századi nagy kísérletei: a szocializmus három-négy féle kipróbált (csődöt mondott) változatának egy szabad szintézise szabja meg a kapitalista gazdálkodás versenyszabályait. Oroszország azonban nem élt az alkalommal. Nem is élhetett, mert nem volt hozzá alkalmas társadalma, ennek neveléséhez pedig alkalmas embere. Reformokhoz pedig emberek, „kiművelt emberfők” kellenek. Ez pedig nemcsak Oroszországban, de a legfejlettebb szovjet birodalmi területeken, így Magyarországon is hiánycikk volt és maradt.

Az 1848 előtti reformkorszakban 15 magyar főiskola gondoskodott arról, hogy a legkisebb megyei hivatalra is szakképzett ember jusson, nemcsak magánjogi, közjogi, közigazgatási, politikai, de közgazdasági, valamint (katonai és diplomáciai) honvédelemi tekintetben is. A sok alkotmányjogi vita úgy átjárta a társadalmat, hogy „egy magyar csizmadia közjogi tudománya fölülmúlta bármelyik francia professzorét”. A marxizmus azonban még a vallásnál is nagyobb ellenségnek tartotta a jogot, és a vallást művelő klérust megtörte, de a jogászokat kiirtotta. Odalett egyetlen, valós alappal rendelkező, nemzeti büszkeségünk-erényünk, a magyar jogászat, a magyar jogászi gondolkodás. (Új törvénytövegek fogalmazásánál segédkeztem Magyarországon. Megdöbbenő volt, hogy jogi diplomás, magas értelmi és szellemi szintű emberek még a legáltalánosabb jogelveket sem ismerik. Hogy észlelhetnék ezek a társadalom spontán szabályosságait, hogy a jog fogalmához egyáltalán hozzáférhessenek!) Olyan kevés magyar jogász maradt és ezek szava annyira elvész a laikusok ordítózása között, hogy ne feledjük, annak idején Kölcseyn kezdve, Deákon, Eötvösön, Kossuthon folytatva Batthyányig és Rottenbillerig mindenki jogász volt, akik egész környezetüket is jogásszá tették – egyszerűen nincs megfelelő élcsoportha az új reformkorszaknak. Ami van, az nem megfelelő. A deszpotizmus olyan szigorúan vette a kontraszelekciót, hogy megakadályozta ellenzéki értelmiség kialakulását – vagy nagyon késleltette. A liberalizálódás legfőbb igénylői, akik az elégedetlenek élére álltak – micsoda paradoxon! – a deszpotikus rendszer elkényeztetettjei, a kommunista hierarchia felsőpolcain basáskodó, általánosan utált aktivisták gyermekei voltak. Ők tényleg igazolták a materialista tanításokat: minden anyagival bőven el voltak látva, hát természetes volt az igényük, hogy javaikat, lehetőségeiket szabadon élvezhessék, szabadon élhessenek (erkölcsi korlátozás nélkül) anyagi-testi gyönyöreiknek. Ezeknek a kommunistából nihilistává kiábrándult aranyifjaknak arra is volt alkalmuk (útlevelük és valutájuk), hogy a „szabad” világot megismerjék, mármint annak hedonista fonákját. De ez van, ezt kell szeretni. És mi szeretjük is őket, hiszen náluk nélkül még el sem indulhattunk volna. A baj legfőbb oka nem az, hogy ez az „élgárda” sem erkölcsileg, sem szellemileg nem alkalmas a vezető szerepre, hanem inkább az, hogy a társadalom egyáltalán nem, vagy csak alig akar utánuk indulni. A velük szembeni bizalmatlanságot csak növeli az, ha az őket édes tejével felnevelő kommunista rendszert szidják, a szociális bajokról és a szabadságról demagógoskodnak.

A deszpotikus rendszer társadalmi hierarchiája olyan, mint a csúcsára állított, felfordított gúla, amelyet csak a kényszer tarthat – mert erkölcsi alapja nincs. Erkölcs nélkül pedig nincs cél, nincs eszmény, amelynek megvalósítására törekedni érdemes volna. Ötvenhat alkalmas alap lehetett volna eme kérdés megoldására, de Nyugat kételkedő bizalmatlansággal, értetlenül nézi

most is Ötvenhatot, és a magyar liberálisok – akiknek ez elsőrendű kötelességük volna, alkalmasok is erre, és a világ hálásan is fogadná ez irányú tevékenységüket – nem akarják a világ közvéleményét híven tájékoztatni. Megzavarja őket az aposztaták véleménye („kalandorok örültsége”), elbátortalanítja őket Ötvenhatnak a nyers kapitalizmust elutasító, a nyugatiak számára is megszívlelendő, szociális tartalma? Vagy talán nem akarják apáik politikáját elítélni? Mindegy, az eredmény az, hogy a szabad világ közvéleménye tájékozatlan marad Ötvenhat, Magyarország és Közép-Európa kérdéseinek tekintetében – és ez már végzetes baj!

Mire én magyarországi útlevelemhez jutottam, az erdélyi aposztata magyar kollaboránsok már mind learatták és zsákjukba gyűjtötték anyaországi testvéreink sokat próbált szegény népünk iránti szeretetének minden megnyilvánulás-virágát, anyagi és társadalmi segítség-termését. Az a kisebb baj volt, hogy a raboknak szánt segítség a smaszereké lett. Nagyobb baj az, hogy becsapták az őket szeretőket, hazugsággal csalták ki az atyai áldást. Mintha szivárvány volna a trianoni határ felett, annyira átváltozik, aki ott átmegy. Itt magyarságát megtagadó, annak hagyományát szóban, írásban, tettben meggyalázó, népünket sanyargó elnyomókat szolgálva ellenünk segítő, gyáva haszonleső dancs volt, átérezve „sokat szenvedett, de népe mellett tántoríthatatlanul kitartó, a székely sors felett azonnal sírva fakadó, üldözött magyar értelmiségi, népének hűséges, bátor szószólója” lesz. Bolond az a koldus, aki arról koldul, amiért alamizsnára nem számíthat – itt is csak az utolsó tételt kifogásolom. Ezt az utolsó lehetőséget is elvették az erdélyi magyarságtól, hogy helyzetéről a világot tájékoztathassa. Mert ezek a „szószólók” negyvennégy ösze óta most is csak azt hajtogatják, amit a román kommunizista párt annakidején nekik leckéül feladott, hogy *erdélyi kérdés* nincs, a románság boldogan testvériesül a magyarsággal, az erdélyi magyarság jövője, identitása, mindene biztosítva lesz, ha a magyar kollaboránsok néhány (tényleg) szerény egyéni kívánságát teljesítik. És persze a régi nóta: európai integráció, a légiesített határok változhatatlansága – és ellenségeink egyéb szövege. Mire én és a hozzám hasonló – a néhány száz kollaboráns leszámítása után – kétfélmilliónyi erdélyi magyar az Anyaországba mehetett, ott már a számunkra készített sok szerető szív minden melegénél mások melegedtek, a mi panaszunk meghallására nyitott minden fülbe mások suttogtak szép sírva vigadó meséket, amit szívesen hallgat mindenki, nem mint a mi kiábrándító, súlyos áldozatvállalást igénylő és sürgető panaszainkat. Hogy minket „áskálódó, békebontó, szélsőséges, egységrontó, örült, gyűlölködő, nacionalista, reakciós” és minden más hasonlóknak titulálnak, az csak ráadás Ötvenhat következetes megtagadására.

Nem voltam én olyan mindentudó, hogy mindezt átláttam volna. Csak észleltem, hogy az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában Illyés Elemérnek olyan Erdély története jelent meg, amelyet a Securitate fogalmazhatott, hogy a Szabad Európa Rádió következetesen úgy szól, mintha minden erdélyi magyar ortodox kommunista volna, hogy Nemeskürty István – annyi kitűnő mű szerzője – valósággal ellenünk jelentetett meg kötetet, hogy egyik gyalázatos hóhérunk, a kommunizista „magyar” szervezet elnöke Budapestre szegyéntenekedett menni gyógykezelésre, és ott elhalálozván „az erdélyi magyarság mártírként” hivatalos dísztemetést kapott stb. – de minderről azt véltem, hogy hiteles információ hiánya miatt van így. Ezért, és mert ott mindenki erre biztatott és kért, hazajöveletem után egymásután szerkesztettem és gyűjtöttem a dokumentumokat, szamizdat cikkeket, és küldtem ki a

magyarországi liberális ellenzékhez, Szabad Európához, Külügyminisztériumhoz, tudományos intézetekhez és az erdélyi szamizdat szerkesztőségéhez. Akár a Főkonzulátus, akár a Nagykövetség, akár bizalmas futár vitte, minden cigányútra szaladt, mert mindegyik címzett azt állította, hogy nem kapott semmit. (Csak a szamizdat dolga tisztázódott: csak tette magát szamizdatnak, mert cégéres erdélyi kollaboránsok csinálták, olyan tartalommal, amely nyíltan is megjelenhetett volna Romániában. Az általam továbbított cikkek tehát nem szolgáltak egyébre, mint ellenségeinknek tájékoztatására a mi céljaink felől.)

A proletárdiktatúra megszüntetésének előkészítéséhez idejében hozzákezdett a Szeku. Hozzám görög katolikus és jehovista jóembereim közvetítették a tapogatózást 1988 vége felé. Akkor már magyar látogatóim is felszaporodtak, hiszen – bármennyire is halálra hallgatott az erdélyi „magyar” sajtó és a kollaboránsok – sokan akarták velem megbeszélni a helyzetet és a teendőket. Akkor én már hatvanöt éves, beteg öregember létemre nem vállalhattam semmi aktív szerepet egy politikai fordulat esetére. (Buza László is arra intett, hogy a jogász tartsa távol magát a politikától, mert a nőgyógyászhoz nem illik pácienseivel való szerelmeskedés. Hogy ezzel századunk legprecízebben fogalmazó magyarja sem az orvosokat, sem a politikusokat, sem a szerelmet, sem a politikát, még kevésbé a jogot nem akarta lebecsülni, hanem a tudomány tiszta imperatívuszát tartotta összeférhetetlennek a mindennapi élet elkerülhetetlen megalkuvásával, azt az a tény igazolja, hogy ezeket Buza László előttem volt kedves tanítványával, a kiváló jogásszal és feddhetetlen közéleti férfival, Bibó Istvánnal kapcsolatban mondta.) Visszavonultam hát a „tanácsadói karba”, megígérvén, hogy jogi politikatudományi és bármi másféle tanáccsal szolgálok mindenkit, aki hozzám fordul. A nemzetiségi ügyekben csak mint a megalakítandó Erdélyi Magyar Tanácsnak az Egyház részéről való tagja ígértem részvételt. Ezt az elhatározásomat nem bántam meg, azóta is tartom. Sőt, a Református Egyháznak is több gondja-baja hárul reám, mint amennyi ellátására energiámból futja.

Iszonyú csalódást hozott az erdélyi magyarságnak 1989 decembere, a proletárdiktatúra megszűnése: nem vártuk mi reményeink beteljesülését, legfeljebb egy pici májusi esőt reményeink kivirulásához. De májusi eső helyett fagyot kaptunk és – hetven esztendő óta először – olyan éjszötétre borult felettünk az égbolt, hogy azt sem tudtuk, melyik irányból várhatjuk a pirkadatot. Tudtuk mi, nem alkalmasak az idők az általános rendezésre, de most ipso iure hatályba lépnek az emberi jogok és a sorsunk felett hozott sok nemzetközi jogszabály: lélegzethez jutunk. Nem vártuk mi akkor Kertész Gábor áldozatának az eredményét, csak annyit, hogy megmondhassuk: hoztak népünkért ilyen áldozatot. Nem kívántuk, hogy Weisz Laci csináltasson fogsort Sipos János bányásznak, sem „helyet számára az ország tanácsában” – ez ellen ő tiltakozott volna a legjobban – csak annyit, hívják el a siposjánosokat néhány gyűlésre, deklasszálásukat névsoruk felolvasásával és egy kis tapssal szüntessék meg. Ehelyett addigi üldözői, gyötrői, kínzói, felügyelői szószólója kuszt mond nekik: A tiszták hallgassanak. Csoda-e, hogy a hetven éves babiloni fogságot és annak felsorolhatatlan próbáját kiállott magyarok most kétségbeestek és mind elvándorlásról kezdtek tervezgetni?

Hogy a Rodézia-kapitulációk alapján felállított Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek milyen kevés köze volt hozzánk, az abban is megnyilvánult, hogy semmit nem észleltek vezetői – különben is: távlattalan, gyalog emberek – közösségünk lelki állapotából. Mikor azt kértem, hogy ne blamálják népünket régi, cégéres bűnözőként üldözendő kommunistákkal, hiszen van

elég fiatal, akik nem is kompromittálhatták magukat – szavamnak nem volt foganatja, mert hiszen én is tiszta voltam. Csak Isten terveiből lehetne megtudni, milyen roppant feladatok jövőre elvégzésére készíti elő ezekkel az erdélyi magyarságot. Hiszen még Lengyelországban is megengedték, hogy a parlament fele része ne legyen kommunista, de az erdélyi magyaroknak ennyit sem.

A romániai fene-tudja-milyen deszpotizmus megszűnte után a magyar közélet és a politikai pártok nagyon sok kiválósága tisztelt meg látogatásával. Azért kerestek fel engem is (még akkor), hogy több oldalról tájékozódva, lehetőleg hiteles képet kapjanak Erdélyről. Nyilvánvaló, hogy minden kérdezőnek igyekeztem a legjobb tudásom szerint feleletet adni. A kérdések az erdélyi magyarság jogai körül forogtak, és feleleteimben tiszteletben tartottam az erdélyi elitéltek üzenetének azt a tételét, hogy Magyarország ne áldozzon és ne kockáztasson sem gazdasági, sem politikai, sem erkölcsi erőt miérettünk, mert mirajtunk nem ez, hanem Magyarország minden téren való megerősödése és ennek folytán a tekintélye segít. A mi jogaink nemzetközi szerződésekbe vannak foglalva – talán csak a jogi személyek nemzetisége vár még nemzetközi jogi megállapításra. Magyarország, mint aláíró fél érdekelt eme rendelkezések végrehajtásában, és erre felhívhatja az aláíró nagyhatalmak figyelmét. A trianoni szerződés jó is lesz kezdetnek: az akkor román uralom alá kerültek (és leszármazottaik) állampolgári jogai azóta sem biztosítottak. De nem tartják tiszteletben a mi repatriális („hazába költöző”) jogunkat sem, mert Románia nem kártalanítja a távozókat, és Magyarország sem optánsként, hanem Vaníliából szalasztott menekültként kezeli a mieinket. Jó-jó, tudjuk, a „nemzetközi közvélemény nem fogad most megértéssel revíziós igények feletti vitákat”, de azt is tudjuk, hogy a revíziós igények maguktól támadnak fel a nemzetközi jogi kötelezettségek be nem tartása esetén. A magyarságnak létérdeke a románsággal való megbékélés, amelynek még a lehetőségét is kizárja annak a tagadása, hogy egyáltalán harc folyik ellenünk. Meg kell győzni a világ közvéleményét arról, hogy a fegyveres kényszer ingatag alapot ad a biztonságnak. Hogy a határokat nem a kényszer állandósítja, hanem annak a feszültségnek a megszüntetése, amely a nemzetek közötti kérdések megoldatlanságából ered. A vitás kérdéseket megoldani kell és nem elhallgatni, a megoldásnak viszont egyetlen módja a méltányosság, mindkét fél számára azonos mérték alkalmazása, a vitás felek kölcsönös engedménye. Ezt semmiféle szofista mellébeszéléssel érvénytelenné tenni nem lehet. (Azóta itt van a végzetesen-véresen igazoló jugoszláv példa: aki két évvel ezelőtt még azt mondta, hogy az integráció és az átjárható határok mozdíthatatlansága megoldhat nemzetek közötti vitákat, az akkor még lehetett csak tudatlan. De aki ma ezt állítja, az már (cinikus) gonosz is, hiszen Jugoszlávia egységes volt, belső határai nemhogy átjárhatók voltak, de valójában hiányoztak is, a külsőket (és az egységet) garantálta a Föld legerősebb hadereje – és mégis tömegmészárlás folyik ott, méghozzá egy nyelven beszélők között.) Ha a világnak kedves a béke és a (politikai, gazdasági, társadalmi) stabilitás, Magyarország mellé kell állnia, mert a világbéke stabilitásának Közép-Európában van az Akhilles-sarka, biztosításának kulcsa pedig a nagyon gyenge Magyarországon. Ezeket azóta is (és egyebeket is) felelevenítem anyaországi látogatásaim alkalmával, az éppen aktuális belpolitikai, vagy világeseményekhez időzítve mondanivalómat.

Kollaboránsaink irigy, féltékeny ügyeskedése persona non grata-vá tett Magyar Hazám hivatalosai számára, szörnyen eltúlozva személyem fontosságát. Tudom, hogy ez Isten akarata nélkül nem lehet, tehát megnyugszom benne. De sem ez, sem semmi egyéb nem oldhat fel

őrállói kötelességem alól, amelyre engem (is) Isten törvénye kötelez. Ha az őrálló látja a veszélyt, és figyelmezteti népét, megmenti az ő lelkét, ha népe nem is hallgatott rá és elveszett. De ha az őrálló látja a közelgő veszélyt, de nem figyelmezteti népét és a nép elvesz, az egész nép vesztéért ő felel! Időről-időre hát felkeresem azokat, akiktől ügyeink előmozdítását remélhetem (vagy ha nem is remélhetem), akik segítsége szükségesnek látszik. Előfordul az is, hogy okvetetlenkedő, vén manuszként jól megvárakoztatnak, vagy komikus ósdi vidékinek, afféle Peleskei Nótáriusnak néznek és kezelnek. De ez ritka, mert akik ismernek, saját személyük és hivataluk tisztességét becsülik meg az én reverenciális fogadásommal. (Újabban ezt megkönnyíttem a számukra azzal, hogy erdélyi református főgondnokként jelentkezem, és ez kisegíti protokollgondjaikból azokat is, akik (nagyon sokan) nem tudják, hogy ez az erdélyi magyarság legnagyobb társadalmi méltósága. Megszoktam, hogy prófétaként fogadnak és hallgatnak meg, szent örülteként. Van, aki bosszúsan hallgat, mert elismeri magában, hogy ennek az örültnek teljesen igaza van, de ez az igazság nincs ínyére. A másik azon tanakodik magában, hogy védje ki szavaim igazát. Mások ismét azt latolgatják, hogy fordíthatnák az egészet pártjuk hasznára, de még többen azt, hogy miként árthatnának vele az ellenpártnak. De vannak, akik ha nem is örömmel, de szívesen veszik tájékoztatásaimat és megpróbálják értékesíteni is. Persze, mindez csak a döntéshozó hatalmasságokkal van így, mert – és ezt minden alkalommal tapasztalom – a magyar értelmiség legjobbjai mindent úgy érznek és látnak, mint én. Ezek lelkesen bátorítanak egy-egy nehéznek tűnő misszióm előtt.

Az Üzenetnek megfelelően igyekeztem Magyarországnak javára, erősítésére és hasznára lenni. Versenyképtelenül gazdasági csatát kell vívnia a szabadpiacon a világ legerősebbjeivel. Ha nem akar Banánia lenni – mert a külföldi lobbik szolgálatában álló ellenzékieknek, tehát a komoly, elvi ellenzékiekkel szemben az ellenzéki pártok kicsi, de nagyszájú, civilizálatlan, szélsőséges részének kormányellenes, destruktív-obstruktív tevékenysége ezt célozza – olyan erélyes, eszélyes és következetes politikát kell folytatnia, amelyre csak vitathatatlan tekintélyű törvényes kormány képes. Ellenzékre persze nagy szükség van, de az legyen konstruktív, azaz ne csak azt fűjja, mi a helytelen, hanem bírálatához csatoljon pozitív alternatívát, mi a konkrét teendő? Aki a törvényes kormány ellen áskálódik, az ország közhatalma ellen cselekszik, és éppen úgy hazaáruló, mint Rákosiék voltak. Aki a liberális demokrácia ellen vét, nemzetünk legértékesebb hagyományait, magyar identitásunk gerincét veszi semmibe. A keresztyénség győztes ugyan a társadalmi harcban, de annyira megfáradt, hogy szervei: az egyházak nem képesek egyedül a világ népeivel való aktív kapcsolattartásra. Ez a feladat a magyar liberálisokra hárul, ezért nagyon meg kell becsülni a valódiakat, és feltétlenül bírniuk kell a nemzet bizalmát. (Kár, hogy az átabotában alakult politikai pártok mindegyikében másodrangú a befolyásuk.) Magyarország legyen a kozmopoliták paradicsoma, de a politikában nincs helyük. (Amerikában azt sem szabad nyomozni, hány nevet visel az ember egyszerre, de választáson csak akkor van esélye, ha ükanyái becenevét is közzéteszi, ha már a nagyapja is ismert gyülekezeti zsoltárénekes volt, és sem vagyonbukott, sem házasságtörő nem volt a családjában.) A magyaroknak a zsidók (akár magyar, akár cionista vagy egyéb identitásúak) természetes szövetségesei, és mi önékik, mert valós érdekeink azonosak. Így tekintsünk hát egymásra! A nagy cél, az európai integráció, az Európai Nemzetállamok Keresztyén Közössége, amely a történelemben Európát és a földi művelődés legfelső szintjét jelenti, feltétlenül megvalósítandó, hiszen ez nem is cél, hanem csak eszköz az emberiség jövőjéért.

boldogulására. A megbékélés szent kötelességünk és életérdekünk, de megbékélés csak méltányosság alapján lehet. Nemzetközi szerződést nem kötök senkivel, míg a másik fél előbb szerződött kötelezettségeit nem teljesíti. Nem szabad egyetlen forrásból eredő információk alapján dönteni – különösen, ha az annyira kifogásolható erkölcsileg, mint az RMDSZ –, sem jó hadvezér, sem jó vállalkozó nem indul el többszörösen leellenőrzött realitású tájékozódás előtt. A társadalmi béke, a demokrácia védelme érdekében mindent meg kell tenni az erőszakos kisebbség hatalmának és befolyásának az őt megillető arányra szorításában, amit törvényes eszközökkel lehet. Ne csodálkozzunk, ha az emberek arcátlanságnak mondják a társadalom huszadrészét kitevő ateisták viselkedését! Az ateisták sorakozzanak be az arányszámuknak megfelelő helyre, a vallásfelekezetek közé! A jövő nemzedéket csak a mindenkori divattól, a változó közhatalomtól független autonóm testület nevelheti, és ezek sorában az egyház az első. És sok mindent szóba hoztam, ahogy a körülmények indokolták. (E beszélgetések mostani írásba rögzítése éppen azokra volna kompromittáló, akik magukévá tették azokat – tehát nem szabad ezeket emlegetni!) Javaslataim nagy részét megvalósították, így tehát a magyarság legbefolyásosabb emberei közé számíthatnám magamat – ha magamról szoltam volna mindazt, amit mondtam. De én csak azt mondtam az én szegény, némaságra kényszerített népem érdekében, amit tanultam családomtól, egyházamtól, iskoláimtól, könyveimtől, barátaimtól, azt, amit minden egészséges gondolkodású értelmes és becsületes magyar ember ugyanúgy tud, mint én, de nincs alkalmam megmondani. Nem vagyok politikus, ha az volnék, nem riasztanék el mindenkit magam mellől – még ezzel az írással is. (Egy jó emberem alkalmazta reám, amit Szabó Dezsőre mondtak volt: magános nagyság volt Dobai István. Nagysága lassan elmúlt, magánossága megmaradt.) Mint háta mögött lesajnált és kigúnyolt próféta, persona non grata, „Erdély bölcse”, magányos, beteg öregember, nem vagyok egyéb, mint útjelző tábla a történelem szélén, amelynek feliratai hitelesen és igazán mutatják a jövő felé vezető utakat és ösvényeket, de amely felől mindenki arra megy, amerre akar.

Persze, hogy ez a kivetettség nem tetszik nekem. Azzal sem áltatom magam, hogy „savanyú a szőlő”, mert az nagyon-nagyon keserű is volna. Szörnyű az, hogy „én vittem a legtöbbre” így is, hiszen – ha megvágott szöveggel is, de – én szólhattam a rádióban, TV-ben, és ha a „nyilvánosság kizárásával is”, de kifejtettem véleményemet a magyar közélet főintézői előtt. Mert sem csoporttársaim, sem a tizenkétezernyi elítélt, sem a százezernyi kényszermunkás, sem a kétmilliónyi erdélyi ellenzéki magyar ember közül senki sem érdemelte ki sok évtizedes gyötrelme árán sem, hogy valakik előtt szóra nyithassa száját. Hogy a hitszegők, népünk negyvenöt éven át való megkeserítői, panaszaink tolvajai és orgazdái, hagyományaink megbecstelenítői itt álljanak most is közöttünk és a világ füle és szíve között, hogy azért hallgasson kétmillió ember, mert tiszta tudott maradni a szennyáradatban.

Az aposztaták szerint ötvenhatban nem történt semmi Erdélyben. Hogy ez a semmi ebben az esetben sokat vagy keveset jelentett, azt azok tudják igazán megítélni, akik 1958 nyarán a szamosújvári börtön esti csendjében felülvöltő ősállati hangokat hallották, amely a legkeményebb férfiakkól is kitört az ötödik-hatodik botütés után. Minden este hol ebben, hol abban a másik cellában. A mi cellánkban nem történt semmi – ó, Mindenható, Kegyelmes Úristen! –, semmi. (Mostanában Boszniában történik valami, de a mi Erdély-cellánkban – hála Istennek – még semmi.)

„Kalandorok örültsége”, hangzott el a közelmúltban akadémiai berkekben. Kalandorok voltunk és vagyunk? A kalandorok ott vannak a barikád másik oldalán, ahol az Ötvenhatot, Hazánkat, Nemzetünket, Hagyományainkat, a Szabadságot megtagadók voltak és vannak. Sem társaim, sem én nem lehetünk azok: családom története hétszáz esztendő óta ismeretes, a térben pedig belefér abba a 100 km-es sugarú körbe, amelynek a szilágysági Doba a központja. Itt éltek őseim, megyei nemesek, mint urak, pásztorok, papok. Elődeim közül kettőt ismertem személyesen: Nagyapám, Dobai Péter, 48-as kisgazda politikus, talán Európa utolsó lovagja volt. Figyelmes tisztelettel, előzékeny udvariassággal bánt a szegény, öreg cselédasszonyokkal is. Csodálkozó kérdésemre azt felelte, hogy a szép, fiatal, előkelő, gazdag nőkkel szemben nem a lovag udvarias, hanem mindenki. Édesapám, Dobai Bálint érmelléki földbirtokos és sikeres vállalkozó életét is vesztette a gyengék és üldözöttek védelmezése miatt. Sem ez, sem az, hogy nagyapám nyolcvanévesen az éhhalállal vívódott az osztályharc miatt („Dögöljön meg a bitang kulák!”), mert eltartó unokái mind a börtönben, vagy deportálásban voltak, sem pedig az én sorsom – mint az előbbieken már mondtam – nem kivételes, hanem része annak az erdélyi magyar sorsnak, amelyet Isten számunkra rendelt, és amelyet mi Mennyei Atyánk és (az ő akaratából) magyar nemzetünk halandó gyermekei, alázatos szívvel vállaltunk, ahogy minket erre Mesterünk, Jézus Krisztus tanított.

Hogy örültek lettünk volna, mint az ötvenhetes aposztaták (és mai utódaik) mondják? A próféták sem voltak örültek, csak a távlattalan, „okos”, szemétdombon hatalmas judeai királyocskák szemében. A próféták „látók”, messzebblátók voltak, mert nem a szemükkel, hanem a szívükkel és a hitükkel néztek, messze-messze, térben és időben. Sokszor maguk sem tudták: kicsodák? miért? és hogyan? – de szólták és tették azt, amit tenniük és szólniuk kellett, mint az ötvenhatosok az utcai harcokban, tüntetéseken, gyűléseken, gyárakban, iskolákban, irodákban, mezőkön, templomokban, otthonokban, rádió mellett, társaságban vagy csak a szív tiszta szándékaiban, népünk és minden embertársuk szeretetében, a Testvériség érdekében. Mert Ötvenhat nem volt egyéb, mint a történelem örök folyamatának egy fokkal a megszokott fölé emelkedő, jövőbe vetett reménységet adó, rövid szakasza, amelyben minden magyar szíve egyszerre dobbant mindenhol a világon.

Lehet, hogy a Jövendő Útja mégsem Ötvenhat Kalevalájából indul? Majd a történelem válaszol a kérdésre. Mert az is lehet, hogy sokkal magasabbról, egyenesen Istentől indul, akibe a Himnuszt éneklő magyar nép olyan áhítatos, gyermeki bizalommal veti reménységét. Egy nagytekintélyű kolozsvári tanárnő a Magyar Reformátusok Világtalálkozójáról hazatérve újságolta a tanáriban: Annyi Himnusz volt!... Már egészen megtanultuk énekelni sírás nélkül! De nemcsak az erdélyiek, az idegen uralom alattiak imádsága a Himnusz, mert a budapesti külvárosi templomban is olyan áhítatosan énekelték, hogy el kellett gondolkozznom felette. Milyen különös: az ószövetségi zsoltároknak ez a kései testvére, amelyet a világ minden népe és felekezete saját hitvallásos imádságaként énekelhet (legfeljebb a „magyar” szót kell elhagyni, vagy mással helyettesíteni), ez az imádság nem rettegést keltő kényszerítő erőt, hatalmat, ellenség feletti diadalt, gögöt tápláló dicsőséget kér, hanem jókedvet, vígságot, azután bőséget, végül ellenségeivel szembeni védelmet kér bűnbánattal a szívében isten áldásaként. Létezik nemzet e világon, amely a jókedvet többre becsüli az anyagi gazdagságnál és ellenségeivel szemben sem azok megsemmisülését, eltiprását, csak a maga békéjének védelmét óhajtja? Ha pedig közelmúltunk történelmét nézzük: a rabság olyan szomorú évtizedeiben

Magyarország volt Közép-Európa „legvidámabb barakkja”, most pedig hazánk gazdaságpolitikája ígéri a legnagyobb anyagi bőséget. Hiszem, hogy Isten – mert, amit ember meg nem tehet, Istennek hatalmában van – ellenségeitől meg fogja védelmezni nemzetünket, és hozni fog reá és az egész emberiségre sok ezer víg esztendőt. Mert az nem lehet, hogy a százezrek ajkán epedező imádság ne találjon meghallgatásra annál, aki azzal biztat, hogy kérjetelek és megadatik néktek! Mert mi ötvenhatosok és próbákat kiállt gyermekeink, nem magunknak kérünk egyéneként és csoportonként szabadságot, egyenlőséget és testvériséget, hanem Isten minden földi gyermekének.

Kolozsvár, 1992. május 28.

BOLDOGOK A BÉKESSÉGRE IGYEKEZŐK!

Dobai István
jogbölcész-szakíró,
a nemzetközi jog doktora,
református presbíter,
az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka,
a Zsinat Kánonjogi Bizottságának elnöke

Ez az írás valóban az én vallomásomat tartalmazza Ötvenhatról. Nem a nyilvánosság számára készült, csak az Enyéim bizalmas tájékoztatására. Az Enyéim majd a lírai hangvételt, a szubjektív hozzáállást, a szentimentális pátoszt is elnézik nekem, megértvén, hogy sem a szeretetet, sem más érzelmet nem lehet a ráció hideg hangján kifejezni.

Megjegyzés: E vallomás írásakor még nem tudtam, hogy Ötvenhat első megtagadói a magyar írók voltak az 1957. szeptemberi nyilatkozatukkal.

Megjelent: Rövidített változata a KAPU című folyóiratban, Budapest 1992/10. szám.

Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfí, mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövőendővel komolyan vess öszve jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

Kölcsey Ferenc, Cseke, 1831. december 29.

AZ ERDÉLYI ÜZENET

1. Bár elhatároztam, hogy nem beszélek börtöneimről, erről a szamosújvári 96-os börtöncelláról mégiscsak szólnom kell, mert itt kerültem (sok és ismételt Securitate és karantén után) a régi elítéltek közé először (1958. április vége-július), itt avattattam rabbá, és itt fogadtam meg az erdélyi magyar foglyok *üzenetének* továbbítását. Magyar társaim voltak itt: Venczel József kolozsvári közismert egyetemi tanár, Sipos János felsőbányai bányász, aki selypítve beszélt, mert Szatmáron, a milliomosból lett szekus Weisz László, minden fogát kitaposta volt, afeletti haragjában, hogy Sipos úr – Venczellel csak per „Sipos úr-Tanító úr” szólították egymást – karján meglátta a katonakori tetoválást: a magyar címer köré írva azt, hogy Éljen a haza! Továbbá rabtársam volt Szatmári Nagy József autószerelő, aki Vietnámba került, mint idegenlégiós, és fogságba esett. Kínában és Szibériában raboskodott, amíg '55-ben haza nem küldték (itthoni börtönbe). A másik három magyar az Ötvenhatos forradalom után került be: Szilágyi Árpád csíkszeredai geológus (apró testben nagy lélek), Kertész Gábor és én. Magyarul tudó nem magyar cellatársaink is voltak, akik Nagy Jóskával együtt szibériai rabtáborból kerültek haza: Helmuth Falk erdélyi szász tisztviselő, Popa Nicolae „Magadan” aradi román tisztviselő, Faskó Johann szlovák származású bánati szabósegéd, aki szkizofrén elmebeteg lévén a fegyházi hatóságok büntető eszköze volt minden cellában. Magyarul nem tudó cellatársaink: Fotescu Constantin a Standard Román-Amerikai Petróleum Vállalat kereskedelmi igazgatója, Mihail Corneliu petróleum-mérnök, továbbá egy Munteanu családnévű fiatal bukaresti munkás és barátja, Druzának szólított szerb fiatalember, és domnu Santa, egy hallgatag román fiatalember.

Minden cellatársamtól sokat tanultam: a szibériai kényszermunka-táborokról, a nemzetközi olajvállalatok működési rendjéről és minden egyéb érdekes problémáról, többek között a románság olthatatlan magyargyűlöletéről, persze, rabtársakhoz illő személyközi bizalommal, sőt rokonszenvvel.

Itt értük meg együtt a fegyházi hatóságok által 1958. június 16-án rendezett „börtönlázadást”, amely után a trópusi lázas önkívületben fegyelmezetlenül viselkedő Jóskát kivitték az ágyból, véresre verve hozták vissza. Árpinak pedig cafatokra botozták a fenekét, mert a „börtönlázadás” miatti riadó idején az ablak közelében állt.

Először Sipos úr fogott iskolára, azaz az *Erdélyi Üzenet* megtanítására, és bár még elemi végzettsége sem volt, elmagyarázta nekem, hogyan kötöttek őseink vérszerződést a honfoglalás előtt, hogy „akik a haza megszerzésében vesznek részt, az ország tanácsából soha ki ne zárattassanak”. Ez miránk, politikai foglyokra éppen úgy vonatkozik, mint a frontszolgálatosokra – magyarázza Sipos úr –, hogy mi Magyarország tanácsából ki ne zárattassunk. Bólintgattam rá, hogy persze, persze, minek kell azt mondani, ami nyilvánvaló. Nem tudom, mi sorsra jutott Sipos János a kiszabadulása után, vagy, hogy csonttuberkulózisával meddig bírta a kinti kényszermunkát, és megtudta-e életében, hogy egyáltalán mi az „ország tanácsa”, amelyhez a vérszerződés alapján jogot formált.

Az Erdélyi üzenetre már mind az öten tanítottak egyszerre:

- Magyarország a magyaroké – hajtogatta Jóska.
- Iszten, áldd meg a magyart! Én tudom, hogy ezzel kell kezdeni! – erősítette selypítve Sipos úr.
- Nem baj, hogy így vagyok – mondta feneke miatt hason fekvő Árpi. – Minél rosszabb nekünk, annál jobb a magyaroknak, mert annál nagyobb lesz az előnyük.

Venczel a tőle megszokott, szép szabatos mondatokban fejtette ki, mennyire káros számunkra, az erdélyi és az egész magyarság számára, ha Magyarország külpolitikáját a mi vélt érdekeink szolgálata címén az ellenség politikájának függvényévé teszi. Mert rajtunk csak Magyarország minél nagyobb tekintélye segíthet. Kertész Gábor az anyaországi adófizetők pénzének Erdélyre pocsékolásától óvott, mondván, hogy az megfontolatlanul kezelve mind csak ellenfeleinknek használ.

Velem is megfogadtatták, amit minden magyar elítélt megfogadott, hogy ezt a rádióban bemondom, mihelyt odajutok. Az *Erdélyi Üzenet* szövegének pontos megfogalmazása viszont elmaradt.

Ki gondolta volna akkor, hogy éppen nekem kell majd a fogadalmat teljesítenem? Meg kellett volna tanulnom rendesen a szöveget, mert így, amikor harminckét esztendő múlva, '90 februárjában a Kossuth Rádió Vasárnapi Újság című műsorában alkalmam volt bemondani, bizony inkább kenetes szónoklatként hatott. Pedig valójában véresen és verejtékesen reális politikai program volt. Persze hatása nem a lírai fogalmazás miatt maradt el, hanem a remekül működő román lobbizás folytán.

Ha jól emlékszem, így mondtam be: „*Isten, áldd meg a magyart, minden magyart a világon anyagi, szellemi, lelki erkölcsi erővel, tekintéllyel, bőséggel! Áldd meg Hazánkat, Magyarországot, az egyetlen magyar államot a világon, amelyet a világ minden magyarja egyenlően örökölt őseitől. Nekünk Magyarország, az Anyaország saját tekintélyével és minden téren való erejével, hatalmával segíthet a legtöbbet, semmi esetre sem azzal, hogy tekintélyét a románokkal szemben folytatott, kilátástalan vitával járattja le. Nem szabad Erdélyre költeni a magyar adófizetők pénzét, mert az csak ellenségeinket gazdagítaná! Csak egyet kérünk: ne szövetkezzenek ellenünk ellenségeinkkel, ne tegyenek olyan nyilatkozatokat, amelyekkel megcsúfolják sok évtizedes helytállásunkat és eltapossák megmaradt reményeinket! Mert reméljük, hogy eljön az idő, amikor majd Magyarországnak kell igazolnia a szabad világ előtt a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartását a szomszéd államokban, akkor majd az Anyaország ne tegyen hamis tanúbizonyságot a mi jogállásunkról miellenünk.*”

2. A börtönviselt és az azóta eltelt fél évszázados idegen uralom üldözését átélő sorstársainkkal 1990 óta megvitatott, és velük egyetértve az *Erdélyi Üzenet* a jelenlegi formára bővített, újrafogalmazott szövege:

Isten áldd meg a magyart, minden magyart itthon és a szétszórtságban mindenütt! Áldd meg ezt a népet testi, szellemi és erkölcsi erővel, egészséggel, gyarapodással, és tedd kedvessé e nemzet fiait Magad és más nemzetek előtt, de egymás szemei előtt is!

Áldd meg Isten hazánkat, Magyarországot, az egyetlen magyar államot a Földön, minden magyar közös örökségét, otthonát! Áldd meg ezt az országot anyagi és szellemi gazdagsággal, belső és külső békével, szabadsággal, fiainak áldozatos szeretetével, bővelkedjék igazsággal, jósággal, szépséggel! Erkölcsi nagyhatalommá tedd ezt az országot, mert rajtunk, idegen uralom alá kényszerítetteken is csak Hazánk erkölcsi hatalmának tekintélye segíthet. Nem kell nekünk az otthoni adófizetők pénze, hiszen az csak elnyomóinkat gazdagítja, és kapzsiságukat növeli.

Elnyomóinknak velünk szembeni bánásmódja ne befolyásolja Hazánk politikáját, mert akkor mi túsokká, a magyar politika ellenségeink függvényévé, Hazánk zsarolhatóvá, tekintélye semmivé válik. A magyar kormány ne próbáljon diplomáciai ravaszsággal túljárni a bizantinusok eszén, mert az lehetetlen, és csak a mi legszentebb jogainkat teszi alku tárgyává, holott Magyarországnak az Emberi Jogok általános élharcosává kell lennie – közte a mi jogainké is! Ebben azonban legyen hajthatatlan, tántoríthatatlan és megvesztegethetetlen: „Ember sorsa felett nélküle senki sem dönthet, és származása, vallása miatt sem egyént, sem milliós közösséget nem lehet jogaitól megfosztani!” Nem lehet az elnyomott jogvédelmét az elnyomójára bízni!

Magyar testvéreinktől csak együtt érző szeretetet kérünk, hogy ne engedjék magukat velünk szembeni szövetségre csábíttatni, ne vezessék félre a világot a mi valóságos helyzetünkről, és felelőtlen nyilatkozataikkal ne csúfolják meg a mi sok évtizedes helytállásunkat, és ne tapossák el maradék reményeinket! Mert reméljük, eljön az idő, amikor majd Magyarországnak kell igazolnia a szabad világ előtt a demokrácia és az emberi jogok tiszteletben tartását a szomszéd államokban, akkor majd az Anyaország ne tegyen hamis tanúbizonyságot a mi jogállásunkról miellenünk.

3. Mint a legvénebb a hajdani magyar politikai elitéltek közül, megvallom és hitet teszek arról, hogy az *Erdélyi Üzenetnek* nemcsak minden szavát, de egész szellemét, értékrendszerét minden Ötvenhat utáni írásomban, szavamban, nyilatkozatomban, beszélgetésemben, interjúmban igyekeztem tiszteletben tartani és követni, így az alábbi kiegészítésekben is:

a) Az *Erdélyi Üzenetnek* elválaszthatatlan szerves része az 1990 őszén indult *Imitatio Christi Colloquium*: a hitvalló értelmiség beszélgető köre mozgalom az erdélyi megújulási mozgalom folytatására, amelynek célja az volt, hogy a Trianon utáni idegen megszállás alá került erdélyi magyar értelmiség – a politikai hatalom erkölcsi felelősségétől megszabadulva – minden erejével az erdélyi magyar nép vallási, művelődési és gazdasági életének lehetőségeit kutassa az Ige világosságánál.

Az *Imitatio Christi Colloquium* mozgalom célja, hogy a résztvevők az *Erdélyi Üzenet* korszerű európai, krisztianus-nemzeti értékrendjének megfelelően keressék, hogy az Élet felé vezető krisztusi törvény mi módon foganatosítható, ültethető a gyakorlatba a 21. század társadalmában; vizsgálják meg a felfedezések, új ismeretek rövid és hosszú távú etikai következményét, társadalmi hatását. (Részlet a *Imitatio Christi Colloquium* című írásból, 2011.)

b) Embernek fia! Őrállóvá tettelek téged Izráel házában. Ha ígét hallasz tőlem, figyelmeztess őket az én nevemben! Életemre mondom – így szól az én Uram, az Úr –, hogy nem kívánom a bűnös ember halálát, hanem azt, hogy a bűnös megtérjen útjáról, és éljen. Térjetelek meg, térjetelek meg gonosz utaitokról! Miért halnátok meg, Izráel háza? (Ezékiel 33:7-11)

c) Isten, a Történelem Ura, a krisztusi törvényt a tények és események kényszerével beültette az emberiség történelmébe, úgy, hogy abban minden egyén és minden nép megtalálhassa saját küldetése útját, amelyet, ha vállal és követ, üdvözülni, ha nem, megsemmisülni, megszűnni. Az Ő különös kegyelméből Erdély történelmi küldetése, *Krisztus Erdélyi Mandátuma*, gyötrelmesen nehéz, de gyönyörű szép. (Krisztus erdélyi mandátuma, Lyra Kiadó, Kolozsvár, 2008. fűlszöveg)

d) Isten, áldd meg a magyart, minden magyart, bárhol is éljen a földön! Áldja meg az Isten szeretett hazánkat, Magyarországot, egész magyar nemzetünket, népünket és a Föld minden népét! Szabadítsa meg Isten egész magyar népünket az idegen uralom alól, hogy ne kényszerüljön idegen uralom alatt élni a magyar népnek egyetlen fia sem, és más népek fiainak sem, senkinek a Földön! És adjon Isten a Föld minden népének békességet!

Ajándékozza meg Isten az emberiséget, adjon fölé olyan nemzetek feletti főhatalmat, amely képes a társadalom életéhez feltétlen szükséges rend fenntartására, és ajándékozza meg az Isten ezt a főhatalmat olyan – a főhatalmat a nemzetállamok és a felettük érvényesülő főhatalmi szervezetek közötti hatáskört megosztó – alkotmánnyal, amely elveszi a hatalom életellenes idegenségét, hogy azt minden alávetett nép sajátjának és ne idegennek érezze, érezhesse. Tudjuk, hogy ez lehetetlen az ember számára, de Isten számára semmi sem lehetetlen. Ő megadhatja, megcselekedheti ezt, mert mindenható Isten, és meg is akarja cselekedni, mert szerető Atyja minden népnek.

Így szabaduljon fel minden magyar és minden nép az idegen uralom alól! Ezért imádkoztunk és dolgoztunk eddig, és ezután is ezért fogunk imádkozni és dolgozni a Földön lakó minden becsületes emberrel együtt! (Elhangzott a Magyar Érdemrend lovagkeresztjének átvételekor Székelyudvarhelyen 2014. március 21-én.)

e) Mint minden nemzetállaménak, Magyarország törvényhozásának is kötelessége:

- az alapvető emberi jogok kodifikálásának előmozdítása, kimunkálása úgy, hogy azt a megszervezendő, kötelező hatáskörű Állandó Nemzetközi Bíróság érvényesíthesse, mielőtt a gonosz pazarlás minden életet elpusztít a Földön!

- a minden jövőendő jogalkotási tevékenység alapjának, az új humán etológiának rendszerezése, kimunkálása, megalkotása és megszerkesztése: a kaotikus bizonytalanságba szabadult társadalmi és szellemi erőknek az Élet felé vezető új útra terelése, az örök eszmei értékek szerinti emberi viselkedés szabályainak a megfogalmazása és az ezek megvalósítására igényelt minden szervezői munka elvégzése. (részlet a PER ASPERA AD ASTRA! című írásból, 2012.)

Megjelent a Kapu folyóirat XXX. évfolyam, 2018 februári számában

1956 ERDÉLYI MÁRTÍRJAI

Levél a marosvásárhelyi Mentor-könyvsorozat szerkesztőjéhez

Tisztelt Szerkesztő Úr, kedves Zoltán!

A 20. század legnevesebb szellemi alkotói mind boldognak érezték magukat, ha Ötvenhatal, a magyarságnak eme világtörténelmi fontosságú cselekményének kérdéseivel foglalkozhattak és foglalkoztak. Ezek sorában különös fontossága van a Te negyedszázados szorgalmas és becsületes tevékenységednek, amellyel az 1956-os magyar forradalom erdélyi vonatkozásait publicisztikailag feldolgoztad és feldolgozod. A nyomtatott és az elektronikus sajtóban közzétett cikkeid, interjúid, ismertetéseid, tanulmányaid és a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál megjelent *1956 erdélyi mártírjai* című sokkötetes könyvsorozatod, kétségkívül első helyet biztosít számodra a kérdéskörrel foglalkozók sorában. Nincs tehát szükséged elismerésre, dicséretre az én részemről sem. Annál szükségesebbnek érzem, hogy jogászi minőségemben elemezzem Ötvenhatal foglalkozó tevékenységedet.

A klasszikus jogtudomány szerint a politika a közhatalom megszerzésének és megtartásának elmélete és gyakorlata. A *hatalomnak, mások akarati cselekvését befolyásoló képességnek* két alakja van: *a tekintély és a kényszer*. Ezek megszerzéséért élete folyamán állandó versenyben áll egyénenként és csoportonként az emberi társadalom egésze. Eme verseny leírását nevezzük általában társadalomtörténetnek. A hatalom megtartása, az azt veszélyeztető versenytársakkal szembeni védelme már nem az egész társadalom, hanem csak a hatalom birtokosainak az érdeke. *A tekintély megvédelmezi, megőrzi önmagát, ha a hatalmat annak birtokosa, az alávetettek számára a közvélemény szerint elfogadhatóan gyakorolja*, mivel a kényszerhatalom nem a kényszer tetteles alkalmazásával, hanem annak a közvélemény által is elfogadott *fenyegetésével* érvényesül. Ennél fogva a kényszerhatalom már nem védelmezhető meg a fizikai kényszer tetteles alkalmazásával, hiszen így a hatalomgyakorló nem az alávetett akaratát befolyásolja, hanem a kivitelezését akadályozza meg. A közvéleménynek a kényszer alkalmazásához való megnyerésének régi bevált eszköze a bírói eljárás, a *politikai per*, amelyben a közhatalom birtokosa a hatalomgyakorlást bíráló elégedetleneket a hatalom a közrend, a közbiztonság, a társadalmi jólét veszélyeztetésével vádolja, és velük szemben megfelelő kényszereszközök alkalmazását kéri. Az önmagát védelmező közhatalomnak tehát két *állandóan változó* tényezőhöz – a vádhoz és a büntetéshez – kell a közvélemény jóváhagyását megnyernie, és azt az idő változásai között megőriznie. Továbbá: mivel a védekező közhatalom sohasem árulhatja el, mi az a veszély, ami benne félelmet keltett, az államvédelmi hatóság, politikai rendőrség, mióta a világ világ, szigorú titokban őrzi a politikai perek *valóságos indítékait*, csak megfelelően módosított híryanagot enged a nyilvánosság elé.

A közönséges bűncselekmények perétől eltérően a politikai bűnperek vádja csak ritkán tartalmaz tárgyilagos tényt, mert a hatalombirtokos egyrészt igyekszik eltitkolni gyenge oldalait, másrészt a vádolt bűncselekménynek a közvélemény szerinti legsúlyosabbnak kell lennie. A politikai perekben tehát megszokott módszer *a valóságos vád eltitkolása*, és helyette

a közvélemény félretájékoztatására más cselekmény állítása és annak megfelelő büntetés javaslata. És mindez a hatalmát féltő hatalombirtokos alanyi-érzelmi viszonyulásának szeszélyes változásaitól függ, vagyis attól, hogy a hatalom birtokosa kit tart, mit tart akkor és ott a maga számára veszélyesnek, a másik pedig az állandóan változó közvélemény viszonyulása a hatalmat fenyegető veszélyhez, hiszen a védekező közhatalomnak a közvéleményt a per tárgyában maga mellett kell tudnia. A politikai perek iratai, dokumentumai tehát egyáltalán nem adnak biztos alapot a korszak történetének megírásához. A publicisztika a közönség igényeinek megfelelően – a véleménynyilvánítás szabadságának korlátai között – a *perirat dossziék sok variációját* adhatja és adja közre tájékoztatásként. A társadalmi fejlődés uralkodó életszemléletének 20. századi változása az eszménycélú, idealista életszemlélettől fél évszázad alatt a materializmus különböző fázisain át a nihilizmus hegemon befolyásáig jutott. A periratok variációiban rögzített életszemléleti változásokat híven tükrözi a velük állandó kölcsönhatásban változó közvélemény, és a publicisztika ezek között a variációk között válogat a napi politika igényei szerint.

A Román Államvédelmi Hatóság – politikai rendőrség, Securitate – a világpolitika változó igényei szerint többször is átdolgozta a második világháború utáni erdélyi magyar közélet minden mozzanatát rögzítő politikai perek dossziéit. Ezek között azt is, amelyet Te, kedves Zoltán, a per első rendű vádlottjáról „Dobai-csoport” perének nevezel, viszont én szabatosabban és pontosabban: az *erdélyi kérdés* eldöntésére az Egyesült Nemzetek Szervezete elé terjesztés ügyperének – röviden: „*erdélyi ENSZ-pernek*” – nevezek. Ennek a pernek az anyagát ismerteted Te, kedves Zoltán, a marosvásárhelyi Mentor Kiadó *1956 erdélyi mártírjai* című sorozat harmadik kötetében.

Magas életkorommal velejáró testi, szellemi gyengeségem, vakságom, betegeskedésem miatt évtizedek óta nem vagyok képes közéleti tevékenységre. Annyira elmaradtam a világtól, hogy például a Mentor Kiadó ismeretlen volt előttem. Az internetről kellett kikerestetnem a róla szóló információkat. Olvasom, hogy a Mentor Kiadó az 1990 előtti *Utunk*, *Igaz szó*, *Új élet*, *Látó* folyóiratok tevékenységének folytatója kíván lenni. A szerkesztőség, munkaközösség tagjainak névsorából pedig látom, hogy ők a bolsevik diktatúra alatti erdélyi magyar irodalmi sajtó kiválóságainak a szellemi utódai. Sokukat még 1944 előtt a Március Körben ismertem meg, amikor az idősebbek már az egyetemi intézetekben, a *Hitel*, a *Termés*, a *Pásztortűz* folyóiratoknál és napilapok szerkesztőségében dolgoztak. A fiatalabbak diáktársaim voltak, akiket egyetemi szemináriumokon, előadásokon, diákszövetségi tevékenységeken, szórványmunkán, vagy az 1945 tavaszán szervezett Móricz Zsigmond Kollégiumban ismertem meg: mint Benkő Samu, Gazda Ferenc, Jánosházy György, Katona Szabó István, Kiss András, Kovács Ferenc, Marosi Péter, Nagy Pál, Paál Árpád, Sütő András.

1944 márciusában Magyarország német megszállás alá került. Az egyetemi évet gyorsított menetben le kellett zárni, a hallgatóságot szélnek kellett eresztetni, hogy kit frontszolgálatra, kit munkatáborba, kit leventének, másokat pedig hadi üzemi munkára rendeljen a hadvezetőség. Ezek egy része az október 15-i fegyverletétel után hazaszabadult, nagyrészüket azonban Erdély kiűritésekor az Anyaországba, onnan Nyugatra, hadi fogságba került, másrészüket pedig keleti frontszolgálatból szovjet hadifogságba esett. Nyugat felől már 1945-ben hazaszállingóztak a foglyok és menekültek, a Szovjetunióból azonban csak két-három esztendő múlva.

A Világháború második katonai menetének a végén, 1945-ben Európa a magát Antifasiszta Szövetségnek nevező győztesek megszállása alá került. Az Elbától nyugatra eső területen az USA vezetése alatti NATO volt a megszálló hatalom, az Elbától keletre pedig – Közép-Európával együtt – a Szovjetunió. Mivel mindkét megszálló hatalom – a nyugati kapitalista és a keleti kommunista – egyaránt *materialista, anyagelvű* volt, megszállásuk és világhatalomra jutásuk folytán véget ért a Földön az eszmei értékek: a jóság, igazság, szépség rendjén felépült *idealista*, eszményközpontú világszemléletnek a művelődéstörténet kezdete óta érvényesülő *hegemon* befolyása. Az idealista, eszményközpontú világszemlélet helyébe a gazdasági érdek, a *haszon* primátusán felépülő materialista, anyagelvű értékrend került. Az *eszmei értékek*, a jóság, igazság, szépség, valamint az ezeken felépülő egész *erkölcsi értékrend hatályát veszítette*. A becsület, a jog, a rend kifejezések fogalmi tartalma az addig érvénnyel ellentétes előjelet kapott. Mivel az idealista világszemlélet szerint abszolút értéknek tekintett Életnek a materialista értékrend szerint a létezésen kívül más célja nincs, maga az Élet is értéktelenné vált.

1944 őszén Erdély szovjet-román megszállás alá került. 1945 tavaszán a kolozsvári egyetemre szállingózó, gyülekező ifjúság a régi szervezetek közül csak a FIKÉ-t, a Főiskolás Ifjúsági Keresztény Egyesületet találta, amelyben minden felekezeti diák társaságra, oltalomra, otthonra talált. Ebből szerveződött ki 1945-ben Balogh Edgár tanácsára, a marxizmus iránt érdeklődőkből a Móricz Zsigmond Kollégium, amelynek alapító tagja voltam. Felmerül a kérdés, miért volt szükséges az egyetemi oktatást kiegészíteni egy szigorúan marxista-materialista életszemléletű intézménnyel. A felelet akkor egészen természetes volt, ugyanis az egyetemek szabadon művelték a tudományokat, és ehhez elengedhetetlen volt a marxista ideológiának a hiteles ismertetése, hiszen '45-ben kerültünk szovjet-román megszállás alá, amikortól a főhatalom hivatalos életszemlélete a marxizmus lett. Olyannyira beleillett a keresztyén társadalomba a Móricz Zsigmond Kollégium, hogy kezdetben a Református Teológia épületében kaptak elhelyezést, hogy a jövőbeni lelkészek alaposabban felkészülhessenek a hitvédelemre.

Az egyetemi ifjúság magyar sorsközösségi egysége 1946 májusáig töretlenül fennállt. Akkor a második világháború győztes hatalmainak külügyminiszter-helyettesi tanácsa az Erdély feletti uralom kérdésében Románia mellett döntött. Ez indította el a kolozsvári egyetemi ifjúság magyar egységének a bomlását: akik a magyarság kilátástalannak látszó sorsát nem vállalták, a Román Kommunista Párt csábítására Groza Péter miniszterelnök zászlaja alá mentek át. De a magyar közösséggel való kapcsolataikat nem szakították meg 1948-ig, a bolsevik diktatúra bevezetéséig.

Az 1946-os nyári szucsági FIKÉ táborban még együtt voltak nemcsak az erdélyi magyar fiatalság, hanem az egész erdélyi magyar értelmiség képviselői. Az is természetes volt akkor, hogy itt a marxista Móricz Zsigmond Kollégium is jól felkészült delegációval szerepelt, bár akkor már két hónappal az egyetemi ifjúságot megosztó párizsi külügyminiszter-helyettesi döntés után voltunk. Nekem is diákokotthoni lakótársaim voltak a Teológia internátusában olyan későbbi kommunista irodalmi kiválóságok, mint Katona Szabó István, Kovács Ferenc, Marosi Péter, Nagy Pál, Paál Árpád és Sütő András, a Mentor Kiadó munkaközösségének szellemi elődei. Talán nem tévedek, ha azt állítom, hogy a közöttünk bekövetkező szakadás nem is az

ideológiai elvi különbség miatt következett be, hanem az osztályharc ürügyével indított és folytatott kíméletlen magyarüldöző román politika miatt.

Az egész államosításnak nevezett hatalmi kényszer az iskolától és művelődési intézményektől kezdve a gyárakon, földbirtokokon, pénzintézeteken, közhivatalokon át a sportegyesületekig és lakóházakig valójában románosítást jelentett. Ráadásul a hatóságok gyanakvók és türelmetlenek voltak, különösen a mezőgazdaság kollektivizálása során ott is üldözendő ellenállást láttak, ahol nem volt. Tízezrével ítélték kényszerszolgálatra, börtönre a földjükhöz ragaszkodókat, és évente százazrekre menő számban kergették távoli gyárakba, bányákba a nincstelenné tett vidéki lakosságot. A műhelyétől, boltjától, lakásától megfosztott városi polgárság pisszenni sem mert a „munkáshatalom” terrorja alatt. Ezt kellett szabadságként ünnepelni a múltidéző tömegeknek, ezt kellett dicshimnuszban megénekelni a propaganda szolgálatot vállaló irodalmároknak. Nem csoda, ha szégyenletükben minden ismeretséget, barátságot megszakítottak a népükkel közösséget vállaló és ezért népükkel együtt üldözöttekké lett régi kollégáikkal. Pedig mi nem ítéltük el, hanem őszintén sajnáltuk őket, és örömmel hallottuk az esetleges sikerükről szóló híreket. A propagandistáknál, agitátoroknál még nyomorultabb helyzetbe kerültek azok a nagymenőknek látszó pártaktivisták, ügyészek, bírák, hivatalnokok, káderesek, rendőrök és más rabszolgahajcsárok, akiknek végre kellett hajtaniuk testvéreiken, szüleiken, rokonaikon, barátaikon a hatóságok embertelen rendelkezéseit.

A végzetes erkölcsi válsággal küszködő 20. század mindent titkosított. A nyilvánosság, azaz még a személyesen érdekeltek előtt is minden objektív információt elzárt. 1991 tavaszán az 1957-ben lefolyt perem újra tárgyalása alkalmával kezembe került perirataim dossziéja. Megállapíthattam, hogy sokkal vékonyabb, mint volt, és *valamilyen ismeretlen cél érdekében tartalmában is megváltozott*. A Budapesten megjelenő *Erdélyi Magyarság* akkori számában közzétett *Nyilatkozatomban* kötelességemnek tartottam figyelmeztetni az érdekelteket arra, hogy az Állambiztonsági Hatóság, a *Securitate* *üggyiratai manipuláltak, nagy óvatossággal kezelendők, és semmiképpen sem szabad hiteles bizonyítékul elfogadni azokat*.

Mindebben nincsen semmi rendkívüli, mert a politikai rendőrség a középkori inkvizíciók óta, a 19. századi szabadságmozgalmak üldözésén át a Gestapoig és az NKVD-ig, mindig elrejtette a nyomozási anyag legérdekesebb részeit. *Ügynökeinek a kilétét nem fedte fel soha*. Sőt, a felfedett „ügynökök, besúgók” közzétett névsorában szereplőkről józan ésszel azt mondhatjuk, hogy ezek nem álltak – illetve nem ezek álltak – a titkosrendőrség szolgálatában, és nevüket a hatóság csak a közvélemény megtévesztésére engedte „kiszivárogtatni”. És joggal feltételezhetjük, hogy a politikai rendőrség éppen a legmakacsabb ellenállók közvélemény előtti hitelét rontja azzal, hogy saját ügynökének állítja. Persze, az én figyelmeztetésem nem hallatszott át a pártsajtó harsogásán, és a szórakoztatásra vágyó Nagyérdemű Közönség félretájékoztatására egymás után jelentek meg a legkülönbözőbb perismertetések. Az az ember érzése, hogy a Klió védnöksége alatti történetírás művészetében az 1990-es politikai átállás óta valóságos *új publicisztikai műfaj, a perirat dosszié* született, az esetek többségében anélkül, hogy a még életben lévő szereplőkkel egyeztetnék volna azok tartalmát.

Az *1956 erdélyi mártírjai sorozat, III. kötet, a Dobai-csoport* című kiadvány figyelmes átolvasása után megállapítható, hogy az én üggyiratcsomómat az 1947-es megnyitása és az 1957-es letartóztatásom óta a marosvásárhelyi Mentor-sorozatig az elmúlt 60 esztendő mindenkori

aktuális pártérdekének megfelelően *legalább hatszor* átszerkesztették, átírták. Még a vallatási jegyzőkönyvek, tanúvallomások szövege és tartalma is változott, de mindig gondosan elfedődött a legérdekesebb kérdésekre a válasz, miközben – mint ügyes mutatványos bűvész a kalapból – olyan iratokat, tárgyakat és bűnjeleket varázsolt elő a dosszié-variációkból, amelyek a tényleges ügycsomókban soha nem voltak.

Bocsáss meg, kedves Zoltán, velem is több interjút készítettél perünkről, az *erdélyi ENSZ-per*ről, és annak elíteltjeiről is sok tudósítást, ismertető cikket, sőt, egész kötetet is tettél közzé, mindet a perirat dosszié Neked *leginkább tetsző variációja* alapján. Készségesen elismerem az epikus szerző teljes alkotói szabadságát, de szükségesnek látom kommentárként hozzászólni az alapul szolgáló szórványos, de hiteles történelmi tényeket.

1) A gondozásodban megjelent *Varró János emlékiratai* kötetet az 1956 *erdélyi mártírjai* sorozat részeként adta ki a Mentor Kiadó, amely arra enged következtetni, hogy véleményed szerint Varró János ötvenhatos mártír lett volna, holott a szöveg tartalma szerint – az 1968-ban záruló önéletrajzában – Varró János határozottan állítja, hogy *semmi köze nem volt az 1956-os magyar forradalomhoz*. Továbbá: mint a Varró-per vádtanúja, a bíróság előtt is állítottam, nekem semmi közöm, kapcsolatam nem volt Varró Jánossal, nem is ismertem, csak hallottam róla. Neve nem szerepelhetett egy nálam talált Márton Áron névvel kezdődő névsoron, mert én ilyen névsort soha nem írtam, ha ilyet „találtak” nálam, az *hamisítvány*. Nekem *nem vezett el aktatáskám*, hogy azt Varró János lakásán a házkutatás alkalmával megtalálhatták volna. Elhiszem, hogy Varró Jánost a vallatása során megverték a Securitatén, de nem olyan körülmények között, ahogyan a Mentor-könyvben szerepel: aki ezt írta, az nem volt a Securitate vallatása alatt. 1959 telén Varga Lászlóval együtt ott voltam a szamosújvári fegyház 25. számú rabterme karanténjában, ahová a Varró-csoportot tárgyalásuk után szállították. Bár én nem hallottam, de elhiszem, hogy Varró és Varga beszélgettek a per eseményeiről, de a Varró-emlékirat *végzetes hiányosságának* tartom, hogy a szövegben csak utalás van Dobai és Varga Varró elleni „bűnére”, anélkül, hogy azt az emlékirat megnevezné. Ugyanis Varró János ezzel indokolta a fél évszázaddal később bekövetkezett haláláig ellenem és közéleti tevékenységem ellen – valószínű: vádalkuban vállalt – minden eszközzel folytatott kíméletlen rágalomakcióit börtönben, munkatáborban, későbbi politikai és egyházi tevékenységi területein, Erdélyben és Magyarországon. És meghalt, szegény Varró, anélkül, hogy megmondta volna, mivel is vádol engem.

2) A Te gondozásodban megjelent Mentor-kiadvány: *Lakatos István emlékiratai* kötet szerzője csak filmről vagy regényekből ismeri a rabéletet, de maga soha nem volt börtönben. Sőt, politikai per tárgyalásán sem volt a bolsevik diktatúra alatt. Kevés a valószínűsége annak, amit Márton Áronnal kapcsolatosan ír, ideértve a püspöknek „az utolsó szó jogán” elmondott beszédét is.

Lakatos István a Szociáldemokraták Romániai Pártja magyar csoportjának elnökeként 1945 után az erdélyi magyar közélet fontos szereplője volt. Személyesen én a börtönben ismertem meg 1963-ban, amikor az átnevelési „óvodában” perének és elítéltetésének körülményeiről

nyilvános beszámolóra kényszerítették. Volt iskolatársam, a szintén szociáldemokrata *Bányai Miklós* közvetítésével őszinte barátság született köztem és Lakatos István között, amely Lakatosnak az 1990-ben bekövetkezett haláláig kiszabadulásunk után is nemcsak megmaradt, de egyre szorosabbá is mélyült. Tőle is tudom, az erdélyi magyarság körében közismert tény, hogy a magyar társadalmi szervezetek és intézmények vezetőiből, *Szász Pál* EMGE-elnök által összehívott erdélyi Magyar Tanács tagjaként ítélték el az erdélyi magyarság képviselete tárgyában, 1946-ban az ENSZ-hez küldött *Nagy Géza* kezdeményezte nyilatkozat aláírása miatt. Az „óvodában” mondta, amikor elítélésének ismertetésére kényszerítették, hogy valójában, persze, életfogytiglani kényszermunkára ítéltetésének oka a Szociáldemokrata Pártnak a Kommunista Pártba olvasztásával szembeni makacs ellenállása volt. A Márton Áronnal való ismeretsége csak az 1980-as években került szóba, a püspök tervezett kanonizálásával kapcsolatosan, de soha említést sem tett a püspököknek az *erdélyi kérdés* megoldása körüli szerepéről. 1989 őszén történt látogatásomkor Lakatos még az akkor ismét szőnyegre került erdélyi magyar képviseletről beszélt, miközben a román külügyminisztérium által a '30-as években szervezett antirevizionista tüntetésekről derűs történeteket mesélt. Sajnálattal láttam azután a Duna Televíziónak Lakatos Istvánnal készített interjút, amelyben a halálos ágyán Lakatos az életrajzától merőben idegen dolgokról suttog.

3) Amit a Varró János emlékiratai kötetéről írottaknál említettem volt, az a *Dobai-csoport* című kötetre is érvényes: nem veszett el aktatáskám; nálam nem találtak Márton Áron nevével kezdődő és Varró János nevével végződő névsort, mert én ilyen névsort soha nem írtam. A *Dobai-csoport* periratdossziéjában található „Mióta az első magyar király...” kezdetű letartóztatásomkor nálam talált ENSZ-hez küldendő ismertető tanulmány – amelyet csak Te nevezel következetesen Memorandumnak – a Securitate szerint 15 oldal terjedelmű. A tanulmány valójában 31 oldal terjedelmű volt a mellékletei nélkül, tehát a Dobai-csoport periratdossziéjában található – amelyre a Mentor-kiadvány is hivatkozik –, a vád alapját képező dokumentum a Securitate által gépelt változat, amely sohasem járt a kezemben, így annak első oldala fejlécére saját kezűleg nem írhattam semmit, tehát azt sem, amely a Mentor-kiadványban szereplő fényképen olvasható. Hogy mi célból készíthette a Securitate, azt nem tudom. Különben az irat többször is megjelent az eredeti, 31 oldalas alakban még a Mentor-sorozat kiadása előtt. Csodálom, hogy a Mentor-sorozatban mégis a Securitate változatát mellékelte, mert Te, Zoltán, tudsz arról, hogy az eredeti dokumentum 31 oldalas⁸.

A bűnjelekről készült általad közzétett Olivetti gyártmányú írógép fényképe alá Te azt írod, hogy „Dobai István írógépe, amelyen az ENSZ-memorandumot legépelte”, noha a Securitate által kiadott dokumentumon az szerepel románul, hogy *Dobri Ioan* írógépe. Nekem különben sem Olivetti, hanem Triumph márkájú írógépem volt. Hogy Te, kedves Zoltán, miért írtad a

⁸ Székelyhidi Ágoston szerk.: Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében, kiadta a Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, Budapest, 1996, 211. oldal, ahol te magad írod a következőket: „Jellemzésül csak egyetlen mondatot idézek a kolozsvári katonai törvényszék ítéletéből, amely szó szerint veszi át az Elaborátum 25. oldaláról a vád legsúlyosabbját: Dobai vádlott tézise: Szűnjön meg már a gyűlölködő együttéléssel járó hallatlan erőpocsékolás mindkét oldalon, ...”

kép alá, hogy az a Dobai István írógépe, és miért terjesztetted ezt a képet azóta is mindenféle kiállításon világszerte, arra csak Te tudod a választ.

A Mentor-kötet bevezetőjében azt ígértem, hogy a per egész lefolyásáról közölsz majd dokumentumokat, de a közzétett dossziéanyagban a tárgyalásunkra vonatkozóan semmi sem szerepel, illetve csak az ügyész vádbeszéde található, az is az ítélethirdetés jegyzőkönyvében. Tehát az általad sajtó alá szerkesztett Dobai-csoport című kötetnek az a legnagyobb hiányossága, hogy az 1957-es ENSZ-per tárgyalása teljes egészében hiányzik belőle, bár – román szempontok szerint – érthető politikai okai vannak, hiszen az *erdélyi kérdés* azóta is tabutéma Romániában.

A Dobai-csoport pere Romániának a legnagyobb politikai pere volt a 20. században, mert itt nyílt bírósági tárgyaláson vitatták, *vonták kétségbe Románia trianoni határainak a helyességét*. Jól tudom, hogy nekem, mint a hajdani per első rendű vádlottjának kötelességem volna legalább a tárgyalás részletes ismertetése, de hatvan esztendő után már csak emlékfoszlányaim maradtak. Vakon és félig süketen már képtelen vagyok a tárgyalás pontos rekonstrukciójára, még arra is csak homályosan emlékszem már, amit én magam mondtam. Amire azonban hitelesen emlékszem, azt leírom.

Az ítélethez csatolt ügyészi vádirat kiemeli, amit én Kölcsey Ferenc Huszt című költeménye alapján mondtam a tárgyaláson: „szűnjön meg már a gyűlölködő együttéléssel járó hallatlan erőpocsékolás mindkét oldalon, és a régi kor árnya felé merengés helyett építsük mindnyájan a messze jövő emberiségének földi otthonát”, mert én a népek közötti, a magyarok és románok közötti megbékélést az egész emberiség jövő életlehetőségének a biztosítása érdekében elengedhetetlennek tartottam. A nagy tárgyalótermet megtöltő odavezényelt pártaktivisták hangos zajongással érthetetlennek tették az általam mondottakat valahányszor a megbékélésről beszéltem.

Az elnöklő hadbíró minden vádlottól megkérdezte először azt, hogy mi volt Magyarországon '56 őszén: forradalom vagy ellenforradalom? Azután pedig azt, hogy egyetért-e Dobaival abban, hogy Erdély területét meg kell osztani Magyarország és Románia között? Az első kérdésre minden vádlott azt mondta, hogy '56-ban forradalom volt. A második kérdésre – a halálos ítélet fenyegetése alatt is – minden vádlott igennel felelt, Kertész Gábor kivételével, aki a letartóztatásunk után megváltoztatta álláspontját, és a következőket mondta: én is egyetértettem Erdély területi megosztásával, de most már azt vallom, hogy az egész emberiség érdeke, hogy egész Erdély magyar uralom alá kerüljön, mert itt csak a magyar kormányzat képes *biztosítani az emberi jogokat, még a románok számára is*. Mivel a terem megtöltő aktivisták zajongása elnyomta a szavait, Kertész megvárta, amíg a zaj elül, és azután nyugodtan megismételte kijelentését.

Ennyi emlékfoszlány alapján tehát perünk tárgyalásának megírására már nem vagyok képes.

4) A *Szoboszlai Aladár-* és a *Sass Kálmán-csoportról* általad gondozott Mentor-kötetek nem kerültek a kezembe, de a Fodor Pál peréről szóló igen. *1956 erdélyi mártírjai a Fodor Pál csoportról szóló IV. kötet* szövegezése olyan szép, következetes és folyamatos, hogy azt már csak számítógépen szerkeszthették, valamikor a 2000-es évek elején. Különösen a *Csiha*

Kálmán szerepének ismertetését (szerintem ugyan a Csiha ügyének inkább a Szoboszlai-csoportban volna a helye) találok hitelesnek, korhűnek, és a valós történetírás érdekében ennek a közzétételét tartom fontosnak és szükségesnek. Annál több az aggályom *Fodor Pálnak* az *erdélyi kérdés* megoldása körüli tevékenységéről írottakkal kapcsolatosan: bocsáss meg, kedves Zoltán, de Fodor Pálnak az egész munkássága és tevékenysége, *azzal a tartalommal, ahogyan azt Te írod*, egészében felesleges, hiszen az *erdélyi kérdés* megoldásának és minden módozatának, részletének évszázad óta közismert, gazdag publicisztikai irodalma van, amelynek kötetei ott vannak minden közkönyvtárban. Dokumentációja a statisztikai és térképészeti mellékletekkel együtt – közte Teleki Pál népsűrűség figyelembevételével készült nemzetiségi térképe – nemcsak a volt Erdélyi Tudományos Intézetben, hanem a magyar külügyminisztériumban, minden érdekelt magyar külképviseleten, főként a Nemzetek Szövetsége genfi központjában is ott voltak, sőt az anyag lényeges része külön kötetben is a nagyközönség elé került. Ezeket tehát nem kellett újra kimunkálni, elegendő volt a rájuk való hivatkozás. Különb, a statisztika és a kartográfia-topográfia – magyarul: a számképészet és a térképészet – nem nagy tudományok, ismeretrendszer, módszerek, de olyan szakmai alapismeretet (művelődéstörténeti, néprajzi, mező- és erdőgazdasági, bányászati stb.) és gyakorlatot igényelnek, amilyennel egy vasúti mérnök nem rendelkezhet. Hogy Fodor Pál mégis számolt és rajzolt, ebben nincs semmi rendkívüli, mert ez 1940 előtt Erdélyben természetes, és nemcsak elfogadott, hanem elvárható is volt minden becsületes magyar értelmiségi részéről, aki nem volt közönyös nemzetünk sorsa iránt. Fodor Pálnak tehát nem kellett terveznie és Márton Áronnal jóváhagyatnia semmit. A kérdést megbeszélne és az esetleges teendőket a püspökkel megtanácskozna viszont nagyon is indokolt és helyén való volt, ha az ügy érdekében valamit tenni is akart. Ezt bizonyítja a pere és ítélete is: az országhatár megváltoztatásának *tervezéséért hazaárulás büntette miatt ítélték volna el*, Fodor Pált viszont közrend elleni izgatás-lázítás, szervezkedés bűne miatt ítélték el. Fodor Pál nem tervezett bizonyíthatóan határmódosítást, azt állítani pedig, hogy az erdélyi szászokhoz hasonlóan Nagyrománia híve lett volna, egyszerűen rágalom. De – ahogyan azt te dokumentálsz, kedves Zoltán – Fodor Pál nem is tervezett kétoldalú lakosságcserét, hanem – Benešhez hasonlóan – a magyarok jogfosztó kitelepítését, azaz deportálást, ahogyan azt Sabin Manuilă is tervezte, és amely ellen – Szász Pállal az élen – általános volt a magyar tiltakozás. Ilyen tervet azonban józan magyar ember nem akarhatott Márton Áron magyar katolikus püspökkel – aki különben is a „szentistváni gondolat”, azaz az ezeréves magyar határok visszaállítása mellett foglalt állást – jóváhagyatni, így Fodor Pálról sem feltételezem.

Legnagyobb hiányossága azonban a Fodor Pál-csoport peréről általad szerkesztett, 2010-ben megjelent Mentor-kötetnek az, hogy egyáltalán nem vesz tudomást az 1940 és 2008 közötti publicisztikai irodalomról, többek között az én munkásságomról sem, amellyel én továbbfejlesztettem a történelmi Magyarország nemzetiségi kérdéseit tárgyaló publicisztikai irodalmat: a nemzeteknek és nemzetiségeknek az ország területéből való lélekszám-arányos jogosultságát. Pontosabban: lélekszáma arányában melyik nemzet és nemzetiség hány hektár területre jogosult a történelmi Magyarország területéből, ezzel szemben a trianoni szerződés mennyihez juttatta a különböző nemzeteket és nemzetiségeket.

1987 és 1990 között Komáromy Józseffel együtt készítettük el, úgy hatezernyi erdélyi település mindegyikére kiterjedő, aprólékossággal kimunkált dolgozatom számképészeti

anyagát, amit 1990 tavaszán a budapesti Magyarságtudományi Intézet számítógépén foglaltuk össze több hatalmas ívre terjedő statisztikai táblázatba. A nemzetiségek összlélekszámának a trianoni döntés idejére vonatkozó konvencionális állapotának a magyar (1910) és a román (1930) népszámlálás középarányát tekintettük. Engem a Magyarságtudományi Intézetbe Balogh Júlia vitt el, aki akkor Budapesten, azaz a magyarországi állampártnál „hivatalosan” képviselte az erdélyi magyarságot. Ott ismerkedtem meg Köpeczi Bélával, aki korábban a magyarországi egypárti kormány művelődési minisztere volt – aki Dobri János tanítványaként kolozsvári egyetemi hallgatókorában tekintélyes cserkészvezető volt –, valamint Keselyák Gergellyel, az intézet kárpátaljai illetőségű munkatársával, aki azonnal másolatot készített a statisztikai adatok összesítéséről saját maga és elvbarátai számára is. A Magyarságtudományi Intézetben ismertem meg Süle Andreát az intézet vezetőjét és Sebők László informatikust. Ennek az ügynek kapcsán ismertem meg Lipcsey Ildikót is a Történettudományi Intézet munkatársát, akihez engem Bányai Miklós küldött. Lipcsey Ildikó Jordáky Lajos életrajzához kívánta felhasználni az én dokumentumaimat, ezért elkérte tőlem a részletes dokumentáció egy példányát, amelyet nem is adott vissza nekem, hanem az Erdélyi Magyarság folyóirat szerkesztőségéhez juttatott, azzal a kéréssel, hogy támogatókat mozgósítsanak a nagy terjedelmű dokumentáció kiadásához.

A hatalmas számképeszeti dokumentációnak – kb. harminchatezer számadat – csak az összesítő statisztikai és térképanyaga került bele és terjedt el a Föld öt kontinensén az 1993-as *erdélyi kérdés* című szamizdatomban, amelyet én anyaországi politikus barátaim kérésére foglaltam össze, akik azt az akkori jugoszláviai belháború megoldásához akarták felhasználni. A statisztikai táblázatokat elhelyeztem minden illetékes intézménynél és minden magyar parlamenti pártnál.

A Magyarságtudományi Intézetben ez a tevékenység még az 1990-es magyar parlamenti választások előtt történt. A választást a Magyar Demokrata Fórum nyerte meg. A pártelnök Antall József rendszerváltó koalíciós kormánya megalakulása után már látszott, hogy a nyugat-európai és amerikai magát antifasisztának nevező politika materialista-ateista-nihilista, és annyira kizárólagos, hogy a nemzeti gondolatot csak a franciáknak engedi meg, de az is csonka, mert De Gaulle minden igyekezetére sem engedte a keresztyénséget megtartani, viszont a német nemzet-tudatot egészében felszámolta. A választások után pedig – mint a mellékletek között található *Imitatio Christi Colloquium* című írásomban írtam, amit 1991 őszén tettem közzé –, már a jövőendő lehetőségeinek a keresésére fordítottam a figyelmemet.

Nemcsak az én közép-európai érdekű dolgozatomról nem történik említés a Mentor-sorozatban, de hiányzik a VI. Pál pápa Palesztina felosztásáról készült globális jelentőségű javaslatának említése is: a pápa javaslata szerint Palesztina területének a felosztása előtt a területen-kívülséget igénylő minden vallásfelekezet kultikus helyeinek a kijelölése kell megtörténjen az Olaszország fővárosában, az olasz államterületből, az olasz állam joghatósága alól kivett Vatikán Állam mintájára. Azután következhet az államterület megosztása a zsidók és az arabok között. Azóta már mindenki belátja, hogy a pápa javaslatának elfogadásával nem mérgesedhetett volna megoldhatatlanná Palesztina kérdése.

Arra a megállapításodra vonatkozóan pedig, kedves Zoltán, hogy én nem ítélt meg jól a lakosságcsere lehetőségeit és annak időpontját, valamint arra, hogy az *erdélyi kérdésnek* a svájci

kantonokhoz hasonló megoldását Sass Kálmán is javasolta, azt mondhatom, hogy kedves Zoltán, csak Te voltál tájékozatlan. Én ugyanis az *erdélyi kérdés* megoldási lehetőségével kapcsolatos 20. századi minden közéleti eseményt és azok szereplőit jól ismertem, és azt is tudom, hogy a „kantonális megoldás” szorgalmazói a helvét egyetemeken tanult református lelkészek voltak, közöttük a legkiválóbbnak, Abodi Nagy Géza kolozsvári teológiai professzornak az eszmei örököse és európai távlatra való kiterjesztője ifjabb Abodi Nagy Géza a kiváló irodalomtörténész-tanár, a kolozsvári magyar művelődési élet legnagyobb tekintélyű egyénisége. Az ő elgondolása szerint a történelmi Erdély alkotmányában szereplő *hét szabadság eszméjével* ki kell egészíteni a Helvét Szövetség kantonális alkotmányát, és ki kell terjeszteni egész Európára, Oroszország nyugati határáig. Amint ifj. Abodi Nagy Géza mondta volt nekem, az semmi gondot nem jelent, hogy huszonöt kanton helyett több száz kantonra oszlik majd Európa, hiszen egyedül a történelmi Német Birodalomban több száz kisebb-nagyobb önálló tagállam működött. Engem is felkért-megbízott, hogy dolgozzam ki a vegyes nemzetiségű kantonok megszervezésének jogi lehetőségeit. Sass Kálmánt és társát, Holló Istvánt, nem a kantonális megoldási javaslatuk miatt, hanem olyan nemzetközi politikai tevékenység gyanúja miatt ítélték halálra és végezték ki, amely még ma is szigorú tabutéma.

De a fentiekben tárgyalt megállapításodra szintén bőségesen megfelelt már a szakirodalom, többek között az én 1990 januárjában megjelentetett *Újévi gondok* című írásom és az akkoriban publikált további cikkeim, interjúim, főként pedig az általam 1990 őszén kezdeményezett *Imitatio Christi Colloquium* mozgalom programja. A döntéshozó hatalmak egyrészt az államközi határok állandósítása mellett döntöttek, másrészt pedig a vallás témáját magánügynek tekintették, ami folytán a nemzetközi fórumokon vallási (egy a társadalom kétharmadát érintő) kérdésről említés sem történt. Hogy ennek milyen végzetes következményei lettek később, azt az iszlám fenyegetően nagymértékű térhódítása jelzi. A döntéshozó nagyhatalmak ragaszkodtak nemcsak az államközi és tartományközi határvonalakhoz, hanem a harmadik világban a gyarmatok közötti mesterséges határokhoz is, nem törődve a helyi lakosságnak semmiféle állapotával: sem törzsi-etnikai, sem vallási, sem hagyományával, sem azzal, hogy ez milyen mérhetetlen szenvedést okoz különösen Afrikában a törzsi ellentétek kiújulásával, végül Afrika őslakosainak előbb délre, majd északra, Európa-felé való menekülésével.

Kedves Zoltán! Figyelmedbe ajánlom még az eme kérdésre vonatkozó fontosabb dokumentumokat, amelyek a Pax Sylvanica című írásom mellékleteit képezik.

Az *1956 erdélyi mártírjai* Mentor-könyvsorozat megjelentetése Márton Áron püspök kanonizálása érdekében Erdélyben, Magyarországon és az USA-ban indított mozgalommal magyarázható, amivel a közvéleményt akarták meggyőzni, tehát az 1956-os magyar testvériség forradalmára való hivatkozás ebben az esetben nem egyéb, mint publicisztikai propaganda. A kanonizálást szorgalmazók kezdeményezték és finanszírozták a könyvsorozatot. A katolikus püspök kanonizálása érdekében a sorozatban megjelentetett valamennyi személy ötvenhatos tevékenységét ehhez a szemponthoz igazították hozzá, kedves Zoltán. Ami engem illet – mint ezt sokszor kihangsúlyoztam – a kanonizálásnak én is támogatója voltam és vagyok. Katolikus egyházjogi ismereteim szűk keretein belül ilyen irányú tanácsokkal is szolgáltam a

kanonizálási mozgalom szervezőinek, amennyire ezt a református egyházi tisztségviselői helyzetem korlátai megengedték. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az én ötvenhatos tevékenységem ennek a szempontnak alárendelhető volna, vagy bármi összefüggés lenne Márton Áron püspök személye, a püspök kanonizálása, az erdélyi ENSZ-per, illetve az én ötvenhatos tevékenységem között.

Székelyudvarhely, 2011. június 29.

Dobai István
jogbölcész szakíró,
a nemzetközi jog doktora,
az Imitatio Christi Colloquium alapító tagja

AZ IMITATIO CHRISTI COLLOQUIUM

A hitvalló értelmiségiek beszélgető köre Krisztus követésének időszerű kérdéseiről

Az 1989-1990-es „rendszerátalakítás” félévszázados késéssel Közép-Európában is többpártira változtatta az addigi egypárti politikai rendszert. Persze, fő hozadéka, az *egyéni polgári szabadság* – benne a *vallásszabadság* – általánosodása volt. Az egész folyamat a világhatalmak – új kifejezéssel: *globális hatalmak* – teljes egyetértésével, az orosz érdekeket képviselő bolsevik diktátor, Gorbacsov feltételeinek az elfogadásával történt. Mivel a Szovjetunió visszavonulása Gorbacsov által vezényelt politikai rendőrségnek a közreműködésével zajlott le, természetes, hogy az addigi egyetlen állampárt tisztségviselőinek érdekei nem sérülhettek a rendszerátalakítással, erről gondoskodtak az érdekelt tisztségviselők a több évtizedes, gondos előkészítés idején. Az is magától értetődő, hogy a szabadságjogok – és benne a vallásszabadságé is – a nyugati ultraliberális értelmezéssel terjedt ki Közép-Európára. Erről magam is meggyőződtem, amikor 1990 telén és tavaszán végigjárva Magyarországot, Ausztriát és Helvéciát sehol szó sem esett a krisztusi értékrend társadalomba ültetésének lehetőségéről.

Tehát a „rendszerátalakításkor” a közéletben szó sem esett Európa két történelmi eszmei alappilléreiről: a krisztianizmusról és a nemzeti eszméről, az Amerikai Egyesült Államokban érvényesülő annak a kozmopolita anonim hiteltőke-uralom globalizálódása miatt, amely az általános ideológiai-eszmei értékrendi válsághoz vezetett. A válság, az Élet céltalanná válása, nem az anyagi elszegényedés, hanem az anyagvilági meggazdagodásnak a következménye: olyan tömegű anyagi eszköz és lehetőség halmozódott és halmozódik fel a társadalomban, amely messze meghaladja az emberiség szellemi fejlődését. Ennek következtében az Ember nem tudja, melyik eszköz milyen célt szolgál, használatának mi a távlati következménye, tehát az Élet helyett a pusztító *semmire* használja lehetőségeit.

Ez tette szükségessé a hitvalló nem lelkeszi értelmiség beszélgető körének a megszervezését.

A hitvalló krisztianus értelmiségieknek ez a társasága 1990 őszétől kezdve minden hónap utolsó péntekén gyűlt össze Kolozsváron az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet tanácsstermében, hogy az Ige világánál a krisztusi értékrend érvényesítésének gyakorlati megvalósításáról beszéljessen.

Az első világháború utáni nemzeti kisebbségi sorsra jutott erdélyi magyarság – megszabadulván a többség politikai felelősségének terhétől – minden szellemi erejét a megmaradását szolgáló művelődési-vallási tevékenységre fordíthatta. – Ahogyan a hitvalló értelmiségieknek ezt a beszélgető körét kezdeményező, jelen ismertetés szerzője, Dobai István kifejtette. Célja: *Az erdélyi megújulási mozgalom folytatására indult az Imitatio Christi Colloquium mozgalom azért, hogy a résztvevők az Ige világánál keressék, hogy az Élet felé vezető krisztusi törvény mi módon foganatosítható, ültethető a gyakorlatba a 21. század társadalmában; megvizsgálni a felfedezések, új ismeretek rövid és hosszú távú etikai következményét, társadalmi hatását.*

Az *Imitatio Christi Colloquium* kezdeményezője az alapító tag Dobai István jogbölcész szakíró, az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka, a Romániai Református Egyház Zsinata Kánonjogi Bizottságának elnöke volt. A szervezet egy moderátorból – Sípos Gábor történész, levéltáros – és egy titkárból – Mikóné Jenei Judit matematikatanár – állt. A beszélgető kör munkarendje, természetesen, a legkövetlenebb volt, úgy, hogy a résztvevő tagok mind kifejthessék az időszerű témákról alkotott véleményüket. Az első hozzászóló minden esetben egy a vendéglátó Teológiai Intézetet képviselő teológiai tanár volt (Juhász Tamás vagy Geréb Zsolt), akik a Református Egyház hitvallásának, krisztushívő életszemléletének hivatalos álláspontját képviselték.

A minden hónapi beszélgetés végén a moderátor feltette a kérdést, hogy az akkori éves téma – a keresztyén nevelés – bevezetőjét melyik tag kívánja a következő összejegyzetelen tartani, és a következő hónapi beszélgetésre szóló meghívó levelében a moderátor a Kör minden tagjának ezt meg is küldte. A moderátor az esztendő végén pedig egy nyomtatott tájékoztató füzetben minden témáról mindenki elhangzott véleményét közzétette. 1991 nyarán, az időközben megalakult *Református Világszövetség* a keresztyén értelmiség feladatáról tartott debreceni összejegyzetelésén a kolozsvári *Imitatio Christi Colloquium* képviselői beszámoltak a Kör azelőtti évi munkájáról.

Az *Imitatio Christi Colloquium* tagjai kezdetben a kolozsvári református értelmiség közismert nem lelkészi személyiségei voltak – szaktudósok, írók, művészek –, később pedig az egész erdélyi magyar értelmiségre kiterjedt. Amikor pedig lehetőség nyílt, Magyarországról is csatlakoztak, pl. Végh László debreceni atomfizikus vagy Lakatos Károly miskolci gépészmérnök-tanár.

A hitvalló értelmiség beszélgető körének jövődjét az 1989-1990-es ún. „rendszerváltás” folytán bekövetkezett globalizációnak nevezett folyamatnak az emberiség életének társadalmi adottságaira gyakorolt következményei határozzák majd meg. A kérdésről alkotott véleményemet kifejtettem volt a *Per aspera ad astra* című dolgozatomban.

Az *Antifasiszta Szövetségesek* világháborús győzelme folytán a 20. század közepén megszűnt az *idealista életszemléletnek* az emberiség történetének kezdete óta érvényesülő *hegemon szerepe*. Ezzel vége szakadt Európa vallásának, a *monoteista krisztianizmusnak* tizenhat évszázados művelődéstörténeti uralkodó befolyása is, az egész *idealista, eszményközpontú erkölcsi értékrend alapja*. Az eszmei értékek: a Jóság, Igazság, Szépség egész szabályrendje érvényét veszítette. A Szabadság-Egyenlőség-Testvériség, a Becsület, a Tisztesség, a Szolidaritás, az Áldozatkészség és minden más *idealista érték* devalválódott anélkül, hogy az *idealizmus* helyét elfoglalni akaró, az Ember akarati cselekvését befolyásoló tényezők első helyére az *anyagi, gazdasági érdeket állító* világszemlélet, a *materialista nihilizmus* más általánosan elfogadott értéket tett volna. Az *anyagelvű materialista-nihilista életszemlélet ellentétben az idealista eszménycélú szemlélettel, tagadja az anyagnélküli élet lehetőségét, az élet indítékául csak az anyagi, testi létfenntartásra, táplálékszerzésre hajtó anyagi érdeket fogadja el. Az anyagfeletti, eszményi, szellemi és lelki léttávlát tagadása, kizárása, az ezekre irányuló életcél nem létezővé, semmivé nyilvánítása az emberi életet céltalanná, Semmi-célúvá, nihilistává teszi. A materialista-nihilista életszemlélet azzal, hogy az esetleges társadalmi, gazdasági különbségeket kiegyenlítő versenye nem a társadalmi*

kohézióra, szolidaritásra, vonzalomra, szeretetre vagy más idealista társadalmi értékre épül, hanem a társadalmi tasztításra, egyének és közösségek közötti feszültségre, a ténylegesen vagy mesterségesen szított érdekellentétre, gyakorlatilag kizárja az emberiség egyénenkénti és csoportonkénti békés együttélésének lehetőségét. Helyette pedig az egyének, csoportok, társadalmi osztályok közötti gazdasági érdekellentétet versennyel meg nem oldható, általános viszályvá, a Gyűlölet Uralmához vezető osztályharccá fokozza. A Gyűlölet 20. századi uralmának kezdeti szakasza, a katonai hadműveletek után beállott hidegháború, a győztes antifasiszta hatalmaknak, százmilliók életét megkeserítő egymás közötti oktalan versengése volt. A hidegháború a katonai megszállása után pedig, a hadi állapotot elmélyítő és állandósító gazdasági megszállás – az 1960-as években –, a kozmopolita anonim hiteltőke, a Mammon uralma következett, amely az egész emberiség életét megnyomorította, megnyomorítja, és a kilátástalan jövőben is meg fogja nyomorítani. Ne tévesszen meg senkit az, hogy az Ember nem érzékeli a válság halállal fenyegető voltát, hanem – az érzékelés megtevesztő is lehet – a Pénz Rabságában boldognak és szabadnak érzi magát, és ezért minden erejével és képességével, egyénenként és csoportosan a Mammon anyagi biztonságot ígérő magánhatalmi uralma alá törekszik.

A hiteltőke-uralom okozta ideológiai-eszmei értékrendi válság tette szükségessé az *Imitatio Christi Colloquium* létrehozását.

Az *Imitatio Christi* elnevezést – magyarul: Krisztus követése – a 15. században Hollandiában élt Ágoston-rendi kiváló hittudós, Kempis Tamás *De imitatione Christi* című munkájából vettük, amely a katolikus hitoktatásnak azóta is alapvető műve. Annak ellenére, hogy a papnevelés a legnagyobb tisztelettel tanítja Kempis Tamás művét, szigorúan megmarad az elméleti oktatás területén, egyáltalán nem szentelve figyelmet a tanítás gyakorlati alkalmazásának kérdésére. A 16. századi Tridenti Zsinat, amely a Római Katolikus Egyház szervezetét az akkori viszonyokhoz korszerűsítette, már a nevét sem említi Kempis Tamásnak. A 16. századi vallási reformáció is megelégedett annyival, hogy Kempis tanítása a középkori egyház tiszteletre méltó hagyománya, de külön figyelmet nem szentelt az előreformátornak tartott Kempis tanításának a társadalmi gyakorlatba ültetésére.

Mi, erdélyi református értelmiségiek azzal a bevallott szándékkal választottuk mozgalmunk elnevezésére az *Imitatio Christi* nevet, hogy ezzel a Krisztus-hívők egész Földre kiterjedő lelki egységének fontosságára hívjuk fel a figyelmet.

2011. június 29.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK AZ ERDÉLYI HELYZETRŐL

Beszélgetés Dobai Istvánnal, a nemzetközi jogtudomány doktorával, a nemzetiségi jog szakértőjével

I. Megbékélésünk nemzetközi feladat

Kérdés: Ön a nemzetközi jogtudomány doktora, Buza László professzor volt tanársegédje, akit az erdélyi magyarság jogainak védelmezéséért életfogytiglani kényszermunkára ítélt a letűnt diktatúra. Hogyan látja most Ön az erdélyi magyarság jogi helyzetét, jogaink biztosításának lehetőségeit?

Válasz: A kérdésre egyszerű is, de bonyolult is a válasz. Egyszerű azért, mert világos és egyértelmű a megvalósítandó cél és annak eszközei. Bonyolult azért, mert ezeket a jogi eszközöket most, itt kell először gyakorlatban alkalmazni.

A magyarok és a románok megbékélése mindkét nép élet-halál érdeke, de érdekelt ebben egész Európa, hiszen az itteni béke nélkül reménytelen a kontinens bármiféle integrációjával kísérletezni. Nyilvánvaló, hogy a nemzetek közötti béke kérdése nemzetközi jogi kérdés. De a magyar-román megbékélés ügyét a nemzetközi jog különben is hatáskörébe vonja, mert – éppen demokratikus államhatalmi szervezet esetében – a kisebbségi jogokat semmiféle államon belüli jogintézmény nem biztosíthatja. Persze, ezt eddig is tudta mindenki, akit illetett. A nemzetközi hatalom első szervezésekor, az első világháború után, az akkori Nemzetek Szövetsége azért kezdeményezte – mintegy feltételeként az államterületeket módosító békeszerződéseknek – a kisebbségi szerződések megkötését. E szerződések elég gyenge jogászai munkák voltak, mert az érdekeltek konzultálása nélkül készültek, és ráadásul kellőképpen még a megsértésük esetére felmerülő panaszok megoldásáról sem intézkedtek. Így történt, hogy az akkori Román Királyság, az 1923-as alkotmányba a kisebbségi jogokat ünnepélyesen beiktatta, és kijelentette, hogy ezzel a kisebbségi szerződésben vállalt kötelezettségeinek eleget is tett. Mivel a román jogalkotás semmiféle megfelelő törvényalkotásra, vagy bármilyen kisebbségi jogi intézkedésre nem volt hajlandó, ráadásul a végrehajtó hatalom minden ténykedésében egyértelműen rosszhiszemű volt, az 1923-as alkotmány e tétele a magyarok és a románok közötti meddő vitának, a fel-fellobbanó gyűlöletnek oka, végső fokon a magyar-román megbékélésnek akadálya lett.

A második világháború után Közép-Európa a Szovjetunió uralma alá került. Az itteni államoknak volt ugyan nemzetközi jogi alanyiságuk, de cselekvőképességük nem. Sztálin a nemzetközi jog értelmezésének jogát is magának tartotta fenn, és hűbéres államaiba helyezett diktátorai – mind Groza, mind Rákosi – lelkesen fogadták főnökük minden szavát. A Szovjetunió és hűbéresei is, az Egyesült Nemzetek Alapokmányának aláírásával arra kötelezték magukat, hogy az alapvető emberi jogokat tiszteletben fogják tartani. NB.: A Párisi Békeszerződések diktáló nagyhatalmak kijelentették, hogy a kisebbségi és nemzetiségi jogok az egyetemes emberi jogok részét képezik. Később ezt az Alapvető Emberi Jogok Nyilatkozata, amelyet Közép-Európa államai is aláírtak, részletesen is taglalta. Sztálin viszont kijelentette,

hogy az emberi jogok biztosítása állami belügy, megfosztván ezzel összes alávetettjét nemcsak emberi-, de egyáltalán élőlényi jogaitól is. Ma már mindenki tudja, hogy az emberi jogokat éppen az ember felett érvényesülő államhatalom túlkapásaitól kell megvédeni! Csak a sztálini diktatúrarendszer hanyatlása tette lehetővé, a Helszinki Nyilatkozattal kezdődően, hogy az emberi jogok ügye ismét a helyére, a nemzetközi kapcsolatok síkjára kerülhessen.

K: Ha az emberi jogok és velük immár a nemzetiségek jogai ennyire a nemzetközi politikára tartoznak, milyen szerepük van, milyen szerepük lehet ebben az egyéneknek, az állampolgároknak?

V: Jóhiszemű jogalkotás esetében döntő fontosságuk van az államok polgárainak, hiszen ők a közvetlenül érdekeltek. A jogszabály azért nem költészet, mert annak egy tényleges társadalmi igényt kell kielégítenie. Ezt az igényt a jogalkotó csak az érdekeltek konzultálásával állapíthatja meg. Nemzetközi jogalkotás esetében tehát a nemzetközi szerződést aláírandó kormányok. Ez magyarázza a második világháború után a romániai Magyar Népi Szövetség körül keletkezett vitát. Ugyanis a nyugati nagyhatalmak Sztálin álláspontját, hogy az érdekelt népeket nem kell saját ügyükben meghallgatni, nem fogadták el. És álláspontjukat – tudván, hogy a magyarság egy hollandiányi területen abszolút többséget alkot – az erdélyi magyarság véleményétől tették függővé. Ezért az itt, a Vörös Hadsereg támogatásával akkor szerveződő Román Kommunista Párt utasítást kapott arra, hogy magyar tagozatot hozzon létre, de úgy, hogy annak kommunista volta nyilvánosságra ne kerüljön. Így született akkor a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) a sztálini politika itteni támogatására, mind a belügyek, mind a külügyek vonatkozásában. Az MNSZ ki is nyilatkozta a világ felé, hogy a román állami közhatalom részese lévén, az itteni magyarság minden kérdését ekként, Románián belül, tehát állami belügyként kívánja megoldani. A jogilag nem szervezett, de valójában működő Erdélyi Magyar Tanács, az erdélyi magyar intézmények törvényes képviselői – Szász Pál, Márton Áron, Lakatos István és mások – tiltakoztak az MNSZ kompetenciája ellen. Mivel az egész sajtó a kommunista párt kezében volt, nyilatkozatukat itt közzé nem teheték, de írásban nyugatra juttatták, hogy az MNSZ nem képviseli az erdélyi magyarságot. Sajnos nyilatkozatuk lekészte a párisi konferenciát, az aláírókat viszont életfogytiglani kényszermunkára ítélték.

K: Amennyiben jelenleg egy illetékes szerv konzultálni kívánná az erdélyi magyarságot, Ön szerint jogosult-e az erdélyi magyarság képviselőre a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ)?

V: Tartsunk rendet, kérem! Ön jogi helyzetünkről kérdezett. Egyszer erre a kérdésre felelek, majd amennyiben az önök olvasóit érdekelné fogja, beszélhetünk a képviseletről is, esetleg egy másik alkalommal.

A mi helyzetünk most az, hogy a békeszerződés Erdélyt Romániához csatolta, és az itteni lakosokat román állampolgárokká tette. Az ebben a kérdésben is rosszhiszemű diktatórikus rendszer viszont Erdély magyarságát megakadályozta, hogy állampolgári jogai birtokába léphessen, úgy, ahogy azokat a közismert nemzetközi jogforrások megállapítják. Ezzel tehát a békeszerződés végrehajtásából az erdélyi magyarok jogainak biztosítása még hiányzik. Ahogyan ezt Iliescu, az NMF elnöke megfogalmazta: „A legutóbbi események lehetővé teszik az erdélyi magyarság egyéni és kollektív jogainak intézményes biztosítását Románia határain belül, és ezzel minden akadály elhárul Románia és Magyarország gyümölcsöző

együttműködésének útjából.” Eszerint jogaink biztosítása, mindkét állam kormányának ügye lévén, nemzetközi jogalkotási feladat. Persze, elsősorban a leginkább érdekelték, az erdélyi magyarok megkérdezésével, de – én még azt is hozzáteszem, hogy – minden románnak és minden magyarnak megegyező akaratával, mert mindkét nemzet minden egyes tagja érdekelt a két nemzet közötti békeség kérdésében. Nemzetközi síkon viszont a békeszerződést aláíró nagyhatalmak garantáló aláírása is szükséges, bár a Helszinki Nyilatkozat minden aláírójának pártoló csatlakozása sem lenne felesleges. A kérdés másik oldala, amelyről eleve mondtam, hogy nehéz rá feleletet adni, az, hogy miképpen kerülnek gyakorlati alkalmazásra a fenti általános elvek. Erre – politikai kérdés lévén – a jogász csak annyit mondhat, hogy jövőépítő, tiszta jogalkotás csak a jogsérelem előtti, status quo ante utolsó joghelyzetre építhető.

K: Ha jól értem, az erdélyi magyarság jogainak biztosítása a nemzetközi jog szerint két államnak, Romániának és Magyarországnak kezében van. Mi történik akkor, ha egyik sem hajlandó azt megnyugtatóan intézni?

V: Bizony, ad absurdum, az is megtörténhet, hogy a két kormány az érdekelt kárára egyezik meg – amint Rákosi és Groza idejében is történt. Ez esetben a békét és biztonságot veszélyeztető helyzet az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa (BT) elé terjeszthető. Az ENSZ-ben egyedül a BT hozhat a tagokra kötelező határozatot. Meg kell jegyeznem viszont, hogy bár ez az út nagyon nehezen járható, mégsem járhatatlan. A nemzetközi hatalom jobb és hatékonyabb szervezése egyetemes emberi érdek, a nemzetközi jog fejlődése tehát efelé halad.

Végül megismétlem: a magyarok és a románok megbékélése mindkét nemzet életérdeke, olyan kérdés, amelynek megoldása végső fokon nemzetközi feladat. Az egyének és csoportok közötti viták a kérdés megoldását nem segítik elő, csak a bizalmatlanságot, a gyűlöletet szítják. Kerüljük hát ezeket a vitákat, és reméljük, hogy igyekezetünket Isten majd békével jutalmazza!

Megjelent: a kolozsvári Szabadság újság 1990. január 21. számában.

II. Béke csak a realitások alapján lehetséges

K: Előző beszélgetésünkben Ön következetesen az „erdélyi magyar” és nem a „romániai magyar” kifejezést használta. Milyen súlya, milyen fontossága van ennek a megkülönböztetésnek?

V: Az *erdélyi kérdés* tulajdonképpen roppant súlyú problémátömeg, amelyről minden egyes szó előzetes mérlegelése nélkül beszélni nem lehet. „Romániai magyar” alatt a pillanatnyilag román fennhatóság alatt élő magyart értjük. Az „erdélyi magyar” alatt viszont minden erdélyi származású embert, bárhová is vetette a sors hét évtized alatt: Óromániába, Magyarországra, másfelé Európába, Amerikába, vagy éppen Ausztráliába.

K: Miért számítanak azok, akik kivándoroltak, vagy elmenekültek?

V: Mert a kényszerű kivándorlók, az áttelepültek, a menekültek külföldről talán még nagyobb súllyal terhelik az erdélyi kérdés megoldásának sürgősségét, mintha az itthoni létszámot gyarapítanák.

K: Mennyiben lenne megoldás számunkra a területi autonómia?

V: Több megfontolás teszi szükségessé azt, hogy az erdélyi kérdés tisztázására és megoldásának alapjaként nem valamely későbbi népszámlálásból vegyük az erdélyi magyarság számát, hanem konvencionálisan, Erdélynek román fennhatóság alá kerülésekor nemzetiségi arányaiból. Az 1910-es magyar, és az 1930-as román népszámlálások adatainak számtani középátlója elfogadható Erdély 1920-as adataként. Aszerint Erdély lakosságának 56 %-a román volt, 28 %-a magyar és 16 %-a egyéb nemzetiségű. Ezt az arányt kell állandónak vennünk, és eszerint az erdélyi magyarság lélekszáma fele a mindenkorin román lélekszámnak. Ez az úgynevezett jogi realitás! Természeti realitás viszont a nemzetiségek kevertsége Erdélyben. Tény, hogy kb. 50.000 km²-en a románok, kb. 40.000 km²-en a magyarok vannak abszolút többségben. A románok a terület 85 %-án, a magyarok pedig 75 %-án terjednek el 10 %-nál magasabb arányban. Tehát 90 %-on felüli, ún. tiszta román terület kb. 25.000, tiszta magyar pedig kb. 15.000 km²-nyi létezik. Nyilvánvaló, hogy ez csaknem lehetetlenné teszi a legkézenfekvőbb megoldást, a területi autonómiát.

K: Bennünket sokszor, sokan vádoltak s vádolnak irredentizmussal. Vegyük, ad absurdum, a másik végletet: mennyiben jelentene megoldást Románia határainak módosítása?

V: A kérdés indokolt, sőt, felvetése állampolgári kötelesség, mert a béke ügye egyszerűen közügy. A közhiedelemmel ellentétben, a kérdésnek nincs is „fullánkja”. A nemzetközi jog most kategorikusan kimondja, hogy az erdélyi magyarság jogait Románia határainak módosítása nélkül kell biztosítani, Románia szuverenitásának sérelme nélkül. Ehhez én még azt is hozzátenném, hogy a román nemzeti érzelmek sérelme nélkül. Felületes, vagy laikus szemlélő ebből csak azt veszi ki, hogy Románia határait a nemzetközi jog biztosítja, tehát csak Románia jogosultságát érinti. De gondolja csak valaki magát a román kormány, a román törvényhozás helyébe! Ezekre ugyanaz a nemzetközi jogi rendelkezés roppant kötelességeket ró, és ugyanakkor a megoldási lehetőségek körét jelentősen leszűkíti. Az első világháború végén a román hadseregnek módja nyílt Erdély megszállására. Ez a tény tápot adott a román közvélemény nemzeti illuzionizmusának, amely akkora nyomást gyakorolt Románia akkori politikai vezetőire, hogy azok a győztes hatalmakkal a trianoni határokat rögzítették. A győzelmi ünnepek után azonban kiderült, hogy Románia Erdéllyel törököt fogott, mert erejét és képességeit meghaladó feladatokat vett vele a nyakába. Az egymást követő kormányok még a mindennapi feladatok megoldására is képtelenek voltak, nemhogy a tényleges nemzeti célok felé akár egyetlen lépéssel is közeledhettek volna. A trianoni hibát viszont presztízsokból nem ismerték el, s magyarellenes intézkedések egész sora mellett még a közvéleményt is félrevezették, mert az iskolai nevelésben is első helyre a magyarellenesség, a gyűlölet szítása került. Nem véletlen, hogy az Erdélyt jól ismerő Iuliu Maniu volt az első, aki a realitások tudatában Magyarországnak az erdélyi kérdés megoldására területi engedményeket ajánlott fel. Az ajánlatot a magyar kormány nem találta kielégítőnek és elutasította. Maniut is elsodorta a belpolitikai vihar, és utódai a kérdés megoldását ismét csak a hatalmi elfojtásban, az ország minden értékét feláldozó szövetséges-vásárlásban vélték felfedezni. Tudjuk, hogy minden

kísérlet csődöt mondott, és 1940-ben Románia, Erdély ügyében nagyhatalmi döntőbíráskodást kért. A Bécsi Arbitrázst, amely Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolta, Románia elfogadta és végrehajtotta. Sztálint sem érdekelte, hogy a Bécsben húzott határvonal nem volt szerencsésnek mondható, de mert a román lakosságú Besszarábiát a Szovjetunióba kebelezte, a magyar többségű Észak-Erdélyt mintegy jutalmul a kiépítendő politikai rendszerért, Romániának ajándékozta. A berendezkedő és a közelmúltig uralkodó sztálinista diktatúra pedig azzal igyekezett magának a románság körében népszerűséget biztosítani, hogy egyrészt a nemzeti illuzionizmust valóságos történelmi hitvallássá fokozta, másrészt az erdélyi magyarság jogfosztásának haszonélvezőjévé a románságot tette.

K: Lehetne erre konkrét példát mondani?

V: Igen. A megszüntetett magyar intézményeket, iskolákat nem zárták be, hanem a románoknak adták. Bárki elképzelheti, milyen ördögi akadályt gördítettek ezzel a két nemzet megbékélésének útjába! Ráadásul a nemzetiségi jogokat kimondó alkotmány, vagy az ez irányú kommunista törvények soha nem alkalmaztattak. Sokszor a legelemibb ésszerűség kárára is: az egyetemes jogelvek a házasságkötés érvényességének feltételévé teszik, hogy az a felek anyanyelvén köttessék. A hatvanas évektől kezdődően Romániában házasságot kötni csak román nyelven lehet. Továbbá, a munkavédelmi törvények előírják, hogy senki sem állhat munkába anélkül, hogy anyanyelvén munkavédelmi kiképzést kapott volna. Valamint azt, hogy az életveszélyes helyekre megfelelő figyelmeztető táblát kell elhelyezni. Látott-e valaki a magasfeszültségű vezetékeknél magyar nyelvű figyelmeztető táblát?

Mindezekből látszik, milyen nehéz helyzetben van a román kormány. Egyik oldalról a nemzetközi jogi kötelezettségek, valamint a román nemzet valóságos, a megbékélést sürgető érdeke, másik oldalról pedig a diktatúra által rosszhiszeműen összekuszált erdélyi állapot, a román tömegek nemzeti érzékenysége között.

K: Mit ír elő a nemzetközi jog az államhatárokról vonatkozóan?

V: Az államhatárokat nemzetközi szerződések határozták meg, tehát azok újabb szerződéssel tetszés szerint módosíthatók. Új nemzetközi megállapodások kötése viszont, már nem a nemzetközi jog, hanem a politika kérdése. A nemzetközi hangulatnak, hatalomnak most az az álláspontja, hogy az európai határok a végleges európai rendezésig ne változzanak. Gondoljunk a két Németországra: közös beleegyezésükkel sem módosíthatják a közöttük húzott határt.

K: Mit tehet a román kormány a mostani helyzetben?

V: Az erdélyi magyarság egyéni és kollektív jogainak intézményes biztosítása olyan nagyszúlyú törvényhozási, kormányzati, közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatokat ró Romániára, hogy azok érdemi megoldásához a mostani ideiglenes kormány még csak az előkészületeket sem teheti meg. A választások után lesz majd olyan kormány Romániában és Magyarországon is, amelyek kellő körültekintéssel, nagy előkészítéssel ennek az európai vérkezésnek gyógyítását megkezdhetik.

Az ideiglenes forradalmi kormány esetleg megteheti azt, hogy sürgősen kezdje meg a kisebbségek elleni diktatórikus, diszkriminatív intézkedések hatályon kívül helyezését. Hogy azok jogi helyzetét a választásokig, legalább a kommunista törvények előtti szintre juttassa el. Például a magyarok által is lakott területeken – mint Kolozsvárt is – biztosítsa az anyanyelv

használatának lehetőségét. Azzal a törvény által is előírt intézkedéssel, hogy magyarul tudókat nevez ki a helyi tanácsokba. Továbbá intézkedhet, hogy a megszüntetett magyar szervezetek, intézmények, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Múzeum Egyesület stb. mielőbb újrakezdhessék működésüket. De a magyar nyelvű oktatás legsúlyosabb anomáliáinak megszüntetését is megkezdheti.

K: Mit tehetünk mi, erdélyi magyarok?

V: Tanúsítsunk messzemenő megértést és türelmet! Annyi évtizedes jogfosztottság után, talán csak néhány év van hátra jogaink biztosításáig. Tudjuk, milyen súlyos feladatok nehezedenek most a román kormányra, a román társadalomra. Ne nehezítsük meg az ország demokratizálásának folyamatát sürgető türelmetlenségünkkel. Mert újra megismétlem: a magyarok és a románok közötti méltányos megbékélés valamennyiünk érdeke. Jusson eszünkbe, hogy román nemzetiségű munkatársainkat, szomszédainkat éppen úgy nyomasztják a békesség hiányának terhei, mint bennünket. Még ha talán nincsenek is ennek annyira tudatában, mint mi. Türelmes, megértő magatartásunkkal könnyítsük meg az emberhez méltó társadalmi kapcsolatrendszer megvalósítását!

Megjelent: a kolozsvári Szabadság újság 1990. január 30. számában.

III. Isten segítségében reménykedünk!

K: Az előzőekben Ön minduntalan a magyar-román megbékélés élet-halál fontosságát hangoztatja. Úgy tudjuk, Önöknek, az 1957-es erdélyi ENSZ-per elítélteinek is Boldogok a békességre igyekezők! volt a jelszavuk. Az embernek az a benyomása, hogy valami béke-fanatizmusról van szó, amely eddig is csak propagandaanyag volt, most pedig, a proletárdiktatúra megszűnése után, már nincs semmi reális alapja. Hol a háború, amelyet a béke kell kövessen?

V: Ön az én nevem alatt akarja a sajtó nyilvánossága előtt tárgyalni ezt a nagyon is fájó, kényes és veszélyes kérdést, amely évtizedek óta csaknem minden erdélyi magyar társaságban napirendre kerül. Kénytelen vagyok hát a „nyilvánosságra hozás” kockázatát és ódiumát vállalni, bár nem szívesen próbálom ki: tényleg van-e olyan sajtószabadság nálunk, hogy megírhatja az újság, amit mindenki tud és hangoztat?

Történelmi tény, hogy a román nemzettudat döntő alkotó eleme negatív, a magyar tagadása: Román az, ami nem magyar. Ez minden európai náció esetében észlelhető azzal a másikkal szemben, amellyel a közös múlt közös hagyományt és közös értékeket eredményezett. (Gondoljunk csak a magyaroknak a németekkel szembeni kuruckodására!) Ezek azonban idő múltával felengednek és rendszerint mindkét nemzet közös értékévé, „európai” öntudata alapelemeivé válnak. Román-magyar viszonylatban – szerintem, a bűnösen téves román történelemszemlélet és sovíniszta nemzeti nevelés eredményeképpen – ez nem következett be, hanem a magyarnegáció (Ne feledjük: A bizonytalan függetlenségű román állam talán száz éves; a középkori román történelem a magyar része, az újkori pedig az oszmáné. Hogy a román

nyelvű művelődés genezisében a magyar illetékesek többet tettek, mint a románok, hogy a magyar uralom alá való betelepedés évszázadokig minden balkáni román vágyainak a teljesülését jelentette stb.) legdurvább változatainak nemzeti evangéliumként hirdetésével a román nemzeti öntudat alapelemévé tették a magyargyűlöletet, amely minden románnak minden magyarral szembeni, minden téren és minden eszközzel és minden erővel folytatandó harcát nemzeti szent kötelességgé tették. A román közvélemény annyira egyoldalú, hogy a magyarokkal szemben még semlegességet sem tűrt a közélet szereplői részéről, úgy annyira, hogy emiatt sok józan gondolkodású, emberséges, igazi román hazafi volt kénytelen lemondani a politizálásról. És – ami hihetetlenül hangzik minden máshol élő ember számára – ennek a programnak a támogatását várják el az itteni magyaroktól is, ha nem akarnak „soviniszta ellenség” vádjá alá kerülni! De, persze, szigorúan tilos észlelni, vagy kibeszélni ezt a magyarellenos román gyűlölet-háborút. A kollaboráns magyarok harsogják is teleszájál a két nép testvéri egyetértését.

Az anyaországi magyar közvélemény is káros túlzásnak tartja a románok gyűlölet-háborújáról szóló tudósításokat, hiszen magyar részről sem a múltban, sem a jelenben román-gyűlölet nem volt észlelhető. Értelmes embernek nincs mit vitatkoznia tények felett, akár elismeri, akár tagadja valaki. De ebben az esetben sem egyenértékű az állítás és tagadás, mert: Ha elismerjük, hogy van ez a gyűlölet-háború, akkor a magyarok védekeznek és keresik a megbékélés lehetőségeit. Ha a magyar közvélemény nem vesz tudomást a gyűlölet-háborúról, nem figyeli az ellenséges hadműveleteket és terveket, akkor nem szervezi meg a védelmet, és nem keresi a megbékélést. Ha nincs háború, és a magyarság résen volt, szervezte a védekezést és kereste a békét, minimális presztízsveszteség és felszabadult derű lesz az eredménye. De ha van háború, a magyarság pedig nincs résen, nem védekezik, és nem keresi a megbékélést, előbb a magyarság kerül végveszedelembé, azután a románság (mert ellenségként semmisítette meg történelmi szövetségesét). Azt hiszem, megmagyaráztam, miért vagyok a magyar-román megbékélés fanatikus híve.

K: Ön az 1920-as status quo-t mondta az erdélyi magyarság jogainak kiindulási alapjaként. Mi ennek a fontossága?

V: Jogállásunk szempontjából döntő fontossága van ennek. Ugyanis kétféle nemzeti kisebbség van a nemzetközi jog szerint (mint ezt az ENSZ 1949-es Főtitkári Jelentése a Kisebbségi Albizottság javaslata alapján megállapította): történelmi nemzetiség és bevándorló. A bevándorló önként lesz más állam alattvalójává, elfogadván annak teljes jogrendjét. Ezeknek csak az egyetemes emberi jogokra lehet igényük, egyébre nem. A történelmi nemzetiség nemzetközi jogi aktus folytán került más állam hatalma alá (megkérdezése és hozzájárulása nélkül), tehát minden addig élvezett jogának birtokában marad. Magánjogi (személyi, családi, tulajdoni, szerződési stb.) jogosultságaik vitathatatlanok, de csoportos és testületi, intézményi jogaik is alaptörvény jellegűek. Például intézményeik birtokában maradnak akkor is, ha azokat addig az állam tartotta fenn, és állami igazgatás alatt voltak. Ezután is az állam fogja fenntartani, de igazgatása a nemzetiség autonóm hatáskörébe kerül. A most annyit emlegetett anyanyelv használatra viszont az veendő kiindulásul, hogy 1920-ig Erdélyben a nyolc használatos nyelv közül minden állampolgár minden hatóság előtt tetszés szerintit használhatott, de ezen belül még minden község és vármegye a hivatalos államnyelv mellett, maga által megállapított nyelven végezte az adminisztrációt. Az iskolák és a nevelés ügye pedig az alapvető emberi

jogok közé tartozik, alanyi jog a szekularizáció óta: Az állam kötelessége minden gyermeket a szülő által kívánt módon nevelni, éppen úgy, mint minden polgárt a saját betegsége szerint kezeltetni az egészségügyi intézményekben.

Mint tudjuk, a Román Királyság még az állampolgári jogegyenlőséget sem terjesztette ki soha az erdélyi magyarokra, nemhogy addig szerzett jogait tiszteletben tartotta volna, habár ezt az 1919-es Kisebbségi Szerződés és az 1920-as Békeszerződés határozottan előírta. Minket most ez annyiban érint, hogy naiv, laikus balekség új nemzetközi szerződésekben rögzíteni az erdélyi magyarság kisebbségi jogait – hiszen ezekből az ENSZ Alapokmányától kezdve a Helszinki Zárónyilatkozatig már is több van a kelleténél – hanem a meglévő jogszabályok érvényesülését kell intézményesen garantálni. Ezt az intézményes biztosítékot pedig csak a bíróságok adhatják meg. A Párisi Szerződést aláíró négy nagyhatalom és a Helszinkit aláíró harmincnégy állam komoly erőt jelent, de garanciájuk nem intézményes, mert egyrészt nem jogorvoslati, hanem politikai, másrészt nem rendezi az érdekelt panaszosok kezdeményezési lehetőségeit. Igazat kell adnunk az angol jogelméleti iskoláknak, hogy jognak csak a bíróságok által érvényesíthető szabály tekinthető.

K: Ön az Erdélyi Magyar Tanácsot mondja a mi hiteles képviselőnknek, és tagadja a Romániai Magyar Demokratikus Szövetség képviseleti jogosultságát. Kollaboránsnak nevezte, kommunista népellenességnek bélyegezte az RMDSZ vezetőségét, politikájukat pedig „kutya farkán vitézkötés”-ként aposztrofálta. Igaz, Kántor Lajos pedig a „tiszták”-tól vonja meg a szót, és csak az átállott kollaboránsoknak enged közéleti szerepet. Nem tartja Ön megengedhetetlen hibának az erdélyi magyarság bármilyen megoszlását?

V: Higgycs el, kérem, semmi sértő szándék nem volt bennem, és nincs nálam szigorúbb őre az erdélyi magyarság egységének. Ez azonban nem jelenti a monolit kommunista egypártrendszer fenntartását, bármennyire is kiáll mellette Iliescu és a román posztkommunisták, és – érthetetlen miért? – jó szándékú anyaországiak. Nyilvánvaló, hogy nem azért kollaboráns valaki, mert én annak mondom, hanem azért, mert a román (kommunista) politikát szolgálta és szolgálja. Most például azt állítják, hogy a nemzetiségi kérdés Románia belügye. Ennek megfelelően jogainkat és kötelességeinket román jogalkotási és kormányzati szervek szabják meg, be kell hát kapcsolódni a román belpolitikai életbe, lehetőleg nem ellenzéki oldalon. Hogy a romániai magyarság a maga nyolc százalékával – éppen a demokrácia többségi elve miatt – soha semmit el nem érhet a 92%-kal szembe, az egyértelmű. Az nem árt, hogy legyen néhány képviselőnk, akik jelenlétükkel, és néha tiltakozásukkal figyelmeztetik az illetékeseket hatalmuk nemzetközi jogi korlátaira. Lehet, hogy ez több, mint „kutya farkán vitézkötés”, de nem sokkal.

Igen, az erdélyi magyarság képviseletére csak a minden magyar szervezet képviselőiből alakított Erdélyi Magyar Tanács hivatott, ez az erdélyi magyar közvélemény álláspontja, nem csak az enyém. Egyelőre csak az egyházak léteznek, azok legfelső szervei jelöljenek ki általános képviseletre jogosított személyeket (persze, világiakat) és sürgősen újjá kell szervezni az EMGE-t, Múzeum Egyesületet, EMKE-t, Munkásszövetséget, Nevelőrendet, egyetemet, mindenféle ipartestületet, érdekképviseleti kamarát és testületet, sportegyesületet és mindenféle társadalmi mozgalmat és szövetséget, hogy legitim képviselőikből megalakulhasson a Magyar Tanács. Nyilvánvaló, hogy semmiféle társadalmi, gazdasági és művelődési csoportot sem lehet kihagyni, de mindegyiknek szava annyit ér, amilyen az erdélyi magyar társadalomban az

aránya. Tudjuk azt, hogy – például – egymilliókétszázezerre tehető a kisajátított vagy anyagilag súlyosan károsított magyarok száma, ezek tizedrészét deportálták, vagy kényszermunkára vitték, de a politikai elítéltek száma is meghaladja a tízezret. Az RMDSZ vezetőségében egyetlen kisajátított, elhurcolt vagy elítélt sincs, hanem mindnyájan az erdélyi magyarság egy százalékát alig elérő kollaboránsok közül valók. Foglalkozás szerint pedig a földművesek, munkások, tanárok, mérnökök, közgazdászok, vállalati tisztviselők, orvosok, kisiparosok, és egyebek száma együttesen sem éri el az RMDSZ vezetőségében az erdélyi magyarság egy tízezred részét jelentő újságírók számát. Csak esztelen diktatúrista állíthatja, hogy az RMDSZ képes az erdélyi magyarság képviselőjére. De persze, ott a helye a Magyar Tanácsban, a többi szervezet mellett, és olyan súllyal, ahányan jelölték (nem megszavazták!) a küldötteket.

Az erdélyi magyarság érdekeinek a képviselőjéről beszéltem, de nem az erdélyi magyarság nevében való kötelességvállalásáról, mert erre jogosított szerv nincs. Jó volna, ha lenne, (például szabad népszavazás) mert az nemzetiségi autonómiánk megvalósulását jelentené. De nincs, és nehezen tudom elképzelni, milyen lenne, ha lenne. Ugyanis jogszabályt csak ugyanolyan alakiságokkal lehet jogszerűen módosítani, amilyennel az alkottatott. Ezek szerint a Trianoni Szerződés, az Emberi Jogok Khartája és a többi nemzetközi jogforrás rendelkezéseit csak ugyanaz a nemzetközi hatalom módosíthatja, amelyik azt létrehozta, de az módosíthatja. Az erdélyi magyarság 1920-ban létezett, a történelem során született jogait csak a történelem módosíthatja. Nincs olyan hatalom, amelynek erre kiterjedne a hatásköre, és nincs olyan erdélyi képviselő, amely azt elfogadná. Megismétlem azonban, hogy nincs szükség új jogszabályokra, vagy a régiak módosítására, hanem az érvényes szabályok bírói úton való érvényesítésének lehetőségéről.

K: Ön helyteleníti a politikai pártok szervezését, de ott látjuk a keresztyéndemokrata párt szorgalmazói között, viszont részt vállalni abban sem akar. Hol itt a következetesség?

V: Én az egypártrendszert tartom károsnak, a belpolitikai életben szereplő pártok pedig esélytelenek, ha kisebbségiek. A keresztyéndemokrácia megszervezését viszont nagyon is szükségesnek tartom az erdélyi magyarság nemzetközi kapcsolatai végett, hiszen Nyugat-Európában a keresztyéndemokrata pártoknak döntő befolyásuk van. A pártszervezésnél is fontosabbnak tartom viszont magának a politikai eszmének a szolgálatát, hiszen ez fejezi ki a most felszabaduló nemzetek legsürgősebb elvárásait. A diktatúra a demokrácia hiányát jelenti. A nemzeti diktatúra a más származásúak gyűlöletét, a proletárdiktatúra a más társadalmi osztályokhoz tartozókét és az ellenük folytatandó könyörtelen osztályharcot. A nemzeti sovinizmust akkor is elítéli már az emberiség, ha az (faji, nemzeti, felekezeti) kisebbség ellen irányul. Az osztálygyűlöletről és az arra uszítókról pedig még most is szemérmesen hallgat a sajtó. Tudjuk, hogy az erdélyi magyarságnak kb. 15 %-a nem rendelkezett ingatlan vagyonnal, bár ezek sem voltak proletárok („nincstelenek”), mert sokuk szakember, vagy diplomás volt. A társadalom 85 %-át jelentő nemproletárok likvidálását célzó politikai rendszer megszüntetésének igényét jelenti itt a keresztyénség. Nem mint vallás, hanem, mint a gyűlölet ellentétének, a szeretetnek a hirdetője. Bár sokkal népszerűbb és könnyebb párthíveket toborozni az emberek közötti különbség, a gyűlölet programjára, a társadalmi bajok megoldása mégis az emberek és emberek közötti összekapcsoló tényezőkön, az érdekazonosságon, vonzalmon és szereteten alapuló mozgalom útján képzelhető el. – Semmiképpen nem vagyok híve semmiféle „boszorkányüldözésnek”, megtorlásnak, de a múlt rendszer egyetlen

kollaboránsát sem fogadhatom el a jövőendő építésére, míg a keresztyénség és demokrácia elvi vállalásával múltbeli közvetlen és közvetett emberellenes lehetséges bűneiből meg nem tér. – Persze, akinek nem volt aktív szerepe a proletárdiktatúrában, arra ez nem vonatkozik.

Nem lehetek tagja semmiféle politikai szervezetnek, tehát a keresztyéndemokrata pártnak sem, mert jogász vagyok, és az erdélyi magyarságnak független jogászra van szüksége.

K: Ön egyrészt a megbékélés parancsoló szükségességét hangoztatja, másrészt pedig azt, hogy ugyanannyi magyar akar román uralom alatt élni, ahány román magyar uralom alatt. Hogy a román gyűlölet-támadással szemben meg kell szervezni a magyar védekezést. Úgy beszél Ön, mintha semmi sem történt volna decemberben az emberi jogok – és benne a magyarok jogainak biztosítása terén. Vajon a készülő Európa Ház, az államhatárok átjárhatósága, a Közép-Európa-szerte épülő demokrácia nem hoz-e megoldást kérdéseinkre?

V: Egyáltalán nem mondtam, hogy nem örömteljesek a decemberi változások, különösen a szabadságjogok érvényesülése (Még egy ilyen interjú megjelenése is lehetséges!). De nagyon félek, hogy – legalább is Romániában – csak stílusváltás történt, lényegi változás nem. Annyi máris látszik, hogy a román sovinizmus ezt az új lehetőséget is kihasználja – mármint a szocialista gazdálkodás felszámolása és a határok megnyílása – és újabb gazdasági és lélektani offenzívával menekülésre készíti a Szovjetunió visszaszorulásától és a vasfüggöny felszámolásától olyan sokat váró – és éppen ezért olyan nagyon csalódott erdélyi magyarságot. Ez ellen pedig csak jogaiknak az 1920-as állapothoz való ragaszkodás nyújthat védelmet. Természetesen a nagyhatalmak, a szabad Nyugat, a magyar külpolitika tüzéségi összítése segítheti hozzá a gyenge román demokráciát olyan hatalmi befolyáshoz, hogy legalább a későbbre remélhető összeurópai rendezésig, elviselhető állapotot kezdeményezzen az erdélyi magyarság számára.

Nagyon, nagyon félek, hogy a szabad világ közönye helyre nem hozható károkat okoz az erdélyi magyarságnak, a románoknak és a magyaroknak, Közép-Európa minden népének, az egész világ békéjének és stabilitásának.

Egyedül csak Istenben reménykedhetünk!

Kolozsvár, 1990. január 18.

MEGJEGYZÉS: Tibori Szabó Zoltán, a Szabadság főszerkesztője, közlésre hagyta itthon a velem készített interjút és Magyarországra utazott. Az első két rész meg is jelent, de a harmadik rész helyett a Szabadság 1990. február 1-i számában (és utána másokban is) olyan súlyos támadások jelentek meg velem szemben, amelyek mélyen felkavarták a közvéleményt. A lap szerkesztősége nem volt hajlandó közölni a mellettem állást foglalt írásokat. A romániai magyar sajtó azóta sem közölt tőlem (saját nevem alatt) semmiféle írást, és a nevemet is csak ellenséges minősítés kapcsán.

Magam is meglepődtem azon a lelkes együttérzésen, amellyel a megjelent interjút a magyar közönség fogadta. Személyes látogatások, elismerő, biztató, köszönő telefonok helyből, vidékről és Magyarországról a magyar közélet legtekintélyesebb személyiségei részéről is. „Végre! Ezt vártuk, ez kellett!” – hangoztatták ismerősök és ismeretlenek egyaránt. Ezután

jelentek meg a támadások ellenem, és jöttek a fenyegető telefonok ismerősöktől és ismeretlenektől, névvel és névtelenül, magyarul és románul. „Ha abba nem hagyom, vérfürdő lesz Kolozsváron, felrobbantják a házamat, a szerkesztőséget, mindenkit leölnék stb.” Még jóakaróim is arra kértek, sehol se mutakozzam, addig is, amíg Magyarországra menekülhetek.

Barátaimtól megkaptam támadóim névsorát: Buchwald Péter, Demény Pál, Fey László, Kapcza Imre, Kántor Lajos, Kiss András, Kovács András, Mócsy László, Pillich László, Podhorszky László és Szabó Pál Endre. Több jogász és történész ismerősöm mondta, hogy vele is alá akarták íratni valamelyik nyilatkozatot, de elutasította. A névsorból többeket ismerek, másokat nem. Közülük engem csak Szabó Pál Endre ismert jól, tudta, nem igaz az állítása, ezért csak az ő hamis tanúszása érintett fájdalmasan. A többiek – a román kommunista diktatúra másod- és harmadrendű kollaboránsai – tették, amit gazdáik parancsoltak. Úgy látszik, ez kellett közéleti tevékenységükhöz – a diktatúra szolgálatában szerzett érdemeik mellett –, mert azóta is hallani lehet róluk. Közülük a leggyengébbek még Tőkés László pártfogását is igénybe vették. – A támadó nyilatkozatok Románia határait védik tőlem, de én azokat egyáltalán nem támadtam ezekben az interjúkban, ezt bárki megállapíthatja, ha elolvassa. Hogy én hogyan viszonyultam életem során ehhez a kérdéshez – például az 1957-es memorandumban – arról csak a Securitate tudhat, annyit és úgy, ahogyan a politikai rendőrség ezt jónak látta terjeszteni. – Kíváncsi vagyok, hogy azóta miért nem kussolnak fenti támadóim, hiszen az én akkori állításaim nyilvánvaló igazságként szerepelnek a sajtóban, és sokszor még támadóim is érvként hivatkoznak rájuk.

A természeti tények, jelenségek lehetnek életveszélyesek, fenyegetőek, károsak, mint a vihar, a földrengés, nagyragadozók, mikrobák. Féltünk tőlük, de érzelmileg közömbösek vagyunk velük szemben. Én sem gyűlölöm népem elnyomóit, édesapám gyilkosait, fegyőreimet, hajcsárait, üldözőimet. A kertemet tönkretévő lótetűt, a véreget szívó poloskát, az undorító patkányt sem gyűlölöm, hanem megpróbálok gyűlölet nélkül védekezni tőlük. Miért gyűlölném éppen a fenti névsorban szereplő ellenségeimet, vagy sok ezer társukat, magam, családom, népem és az emberiség ellenségeit, kártevőit? – De védekezni, a veszélyes természeti tényezőktől is óvakodni kell!

Kolozsvár, 1996. szeptember 30.

ÚJÉVI GONDOK

Nagy időket élünk. Közép-Európában születőben van az egyének és nemzetek szabadsága. Mindenki reménnyel nézhet immár az alapvető emberi jogokat minden egyénnek, és az önrendelkezési jogot, a nemzeti függetlenséget minden népnek ígérő jövő felé. Nincs ember a Földön, aki a születésről hallatszó híreket ne lesné, míg mi, a hozzátartozók, itt szorongunk a szülőszobák előtt. Az Ígélet születése általában nyugodtan folyt le minden közép-európai országban, de itt, Romániában, az anya és az újszülött éltét veszélyeztető, véres sebészi beavatkozásnak kellett történnie. Mint legközelebbi sorstársak, mint testvérek állunk mi, erdélyi magyarok a szabadságukért küzdő románok mellett, és fiaink éltevel és vérével, mindnyájunk minden szellemi és anyagi erejével támogatjuk ezt a közös szabadságharcot.

A magyarok és románok megbékélése mindkét nemzet számára élet-halál kérdése. Nemcsak az erdélyieké, hanem mindkét nemzet minden tagjáé. Nem lehet népét és hazáját szerető, becsületes ember az, aki e két nép megbékélését ne óhajtana, ne akarna és képességei szerint ne munkálna, hiszen minden román és magyar vére folyt a két világháborúban, minden román és magyar verejtékes munkájának eredményét semmisítve meg a szocializmusnak nevezett gyűlölködés politikája, mindkét nemzetet egyformán tette rabszolgává a mindkét népre kívülről rákényszerített diktatúra, és koldussá az egymás ellen vásárolt nagyhatalmi szövetségek. Meg kell békülnie ennek a két nemzetnek a természeti, néprajzi, társadalmi, gazdasági, politikai adottságok alapján, méltányosan, egyenlő mértékkel mérve mindkét félnek. Csak békés megegyezés lehet az alapja a két nemzet jövőjét szabályozó jogalkotásnak mind nemzetközi, mind államon belőli vonatkozásban. A kiindulási alap kettős tény: Románia jelenlegi integritása, és az Erdélynek nevezett terület etnikai vegyessége. A jelenlegi változásokat kezdeményezők határozott elvárása az, hogy a jelenlegi államhatárok módosítása nélkül oldódjanak meg a magyarokat és románokat egymással szembeállító kérdések, de minden kísérlet már eleve csődöt mond, ha valaki nem venné figyelembe azt a realitást, hogy Erdély fele területén a románok, de a terület 40%-án – egy Hollandiányi területen! – viszont a magyarok vannak abszolút többségben.

A gyűlölet, az irigység, a gyanakvás szellemének kiküszöbölése és helyette a megértés, a jóindulat, a bizalom légkörének a kialakítása elengedhetetlen feltétele a békés kibontakozásnak, és ez nagyon-nagyon nehéz feladat ilyen hosszú és az élet minden területére kiterjedő ellenségeskedés után. Nehéz, de nem lehetetlen, és mindnyájunk legszentebb kötelessége egyénenként és csoportonként, személyenként és testületenként, családonként, foglalkozásonként, intézményenként, minden erdélyi magyaré, itthon, Óromániában, Magyarországon, bárhol Európában, Amerikában vagy Ausztráliába. Elsősorban az erdélyi magyarság türelmére van szükség: Ha már annyi évtizedet tört jogfosztottságban, üldöztetésben, nyomorúságban, számkivetettségben, még tűrjön néhány hónapot, immár kissé lélegzethez jutva a sztálinista diktatúra bukása után. Az erdélyi magyarság jogainak biztosítása a két nemzet megbékélésének előfeltétele. Ezt nemcsak a két közvetlenül érdekelt állam

kormányja jelentette ki, de közvetve érdekelt ebben a Közös Ház megalkotásáért munkálkodó egész Európa, és az egész Föld minden békeszerető nemzete.

A Békeszerződés román állampolgárokká tette Erdély lakosait. A különböző árnyalatú és színű diktatúrák uralma mind ez ideig megakadályozta az erdélyi magyarságnak az állampolgári jogok birtokába jutását. A feladat tehát az, hogy az erdélyi magyarok állampolgári jogai intézményesen biztosítassanak, úgy, ahogyan azok az Emberi Jogok Khartájában, a Helszinki Nyilatkozatban, minden idevágó, egyetemesen elfogadott normában megfogalmazódtak. Az ehhez szükséges nemzetközi és államon belüli jogszabályok megalkotása roppant nehéz feladat, mellyel csak majd a szabadon választott, parlamentáris román kormány foglalkozhat. A forradalmi Nemzetmentő Front részéről elég annyi, ha megakadályozza a magyarok üldözését, hatályon kívül helyezi a magyarokat diszkrimináló rendeleteket, és a magyarok részére is biztosítja a minden állampolgárt egyformán megillető, demokratikus jogokat. Majd az új, felelős kormánynak kell továbblépnie: Egyik oldalon az emberi jogaitól eddig szintén megfosztott román nemzetiségű állampolgárok alapvető jogaiba helyezése rendjén az új társadalmi, gazdasági, politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási rend kiépítésével, művelődési és egyéb intézményes létesítése során gondoskodik arról, hogy mindezekről a jogegyenlőség elve alapján a magyar nemzetiségű állampolgárok is részesedjenek. A 19. századi publicisztika nyelvén szólva: Jogegyenlőség, tekintet nélkül az állampolgárok közötti etnikai, vallási, faji stb. különbségekre. Másik oldalon pedig az erdélyi magyarság jogainak intézményes biztosítása végett, minden érdekelt fél meghallgatásával kidolgozza és kidolgoztatja azt a *Nemzetiségi Statútumot* – vagy más címet viselő alaptörvényt –, amely majd a román nép méltányos érdekeinek a sérelme nélkül, lehetővé teszi e két nemzet békés egymás melletti életét, teljes mértékben tiszteletben tartva a magyarságnak a *szerzett jogait*. A 20. századi publicisztika nyelvén: *Jogegyenlőség*, az állampolgárok közötti etnikai, faji stb. *különbségek tekintetbe vételével*. Vulgo: Nem lehet egy egész szakasz katonának egyforma méretű bakancsot osztani, hiszen a lábuk különböző nagyságú. Példát mutat majd ezzel a hasonló gondokkal küzdő más népeknek és nemzeteknek, hogy végső soron megszülethessék mindnyájunk álma, az Európai Egyesült Államok. Nézzünk bizalommal a jövő felé! Ne is gondoljunk arra, hogy reményeinknek ezt a kibontakozását akár magyar, akár román részről, egyéni vagy csoportos önzés megakadályozhatja!

Közvetlenül a Nemzetmentő Front megalakulása után, ennek támogatására megalakult Bukarestben a Romániai Magyar Demokrata Szövetség. Mindnyájan örömmel csatlakoztunk e Szövetségnek ahhoz a nyilatkozatához, amely a román nép szabadságharcának támogatására szólított fel minden magyart, hiszen ez a harc nekünk is szívügyünk, amelyben fiaink hősi helytállásával, a mozgalmak legkezdeté óta, sok drága élet és vér feláldozásával részt vettünk, és a jövőben is minden erőnkkel támogatni akarjuk. Azonban sok honfitársunkban aggodalmat váltott ki az a hangnem – a múlt keserű tapasztalatai alapján egyáltalán nem alaptalanul – mellyel az RMDSZ a magyarság érdekeinek képviselőire irányuló szándékát bejelentette. A sztálini pártidiktatúra, a „nép nevében” való szólás monopóliumának kisajátítása, és a letűnt, átkos korszak minden kísértete felképzett jó néhány nagyon sokat szenvedett honfitársunk előtt, különösen a sorra alakuló vidéki RMDSZ-szervezetek nyilatkozatait és az azokat aláírók névsorát olvasván. Bizony, a hevenyészve összeállított névsorokba olyanok is bekerültek, akik még a Groza-Dej-diktatúra idején cégekes sztálinistákként váltottak ki közutálatot a becsületes

emberekben. Aggódó testvéreink megnyugtatósára közöljük most, hogy nyugodt szívvel támogathatják az RMDSZ tevékenységét, amennyiben annak – megfogalmazói nevével fémjelzett – programját magukénak érzik, mint ahogyan minden más politikai, társadalmi, gazdasági, szakmai, szervezetet is tetszésük szerint támogathatnak, bármilyent tetszésük szerint alapíthatnak, hiszen a szervezkedési-, és szólásszabadságot korlátozó diktatúra megszűnt. Senki sem vonhatja meg senkitől azt a jogot, hogy amit saját maga, családja megélhetése, gyermekei nevelése, vallása gyakorlása érdekében, hagyományai ápolása, nemzeti és emberi műveltsége fejlesztésére, egyéni és kollektív jogai megszerzésére jónak, helyesnek és szükségesnek gondol, vágyait, akaratát, ki ne fejezhesse, és erre az ugyanazokat gondolókkal, ugyanúgy szándékozókkal ne szövethessen. Nyilvánvaló, hogy az ipari dolgozók érdekeinek szolgálatára csak a megfelelő szabad szakszervezetek – magyar vonatkozásban: vagy magyar szakszervezetek, vagy magyar szakszervezeti csoportok – vállalkozhatnak. Hasonlóképpen, a magyar földművesek is a maguk tetszése szerinti szervezetekben kereshetik a rabszolgaságukból kivezető utat. Vagy a diktatúra legkiszolgáltatottabb páriái, a magyar tantestületi tagok, továbbá, minden más szakma dolgozói: kereskedők, kisiparosok, tudományos kutatók, művészek, orvosok, jogászok, mérnökök, közgazdászok, mezőgazdászok, szállítók, köz- és magánalkalmazottak, egyik sem várhatja érdekei képviselését sem egyéni, sem szakmai, sem nemzeti vonatkozásban más szakmabelitől. És ne feledjük el, hogy az ifjúságnak, a fiataloknak még ezen kategóriákon belül is vannak olyan kérdései, amelyek megoldása csak az ő külön feladatuk lehet. Az RMDSZ magabiztosan „vállalja” minden társadalmi csoport érdekeinek a képviselését. Nyilvánvaló, ilyesmit csak olyan egyének hangoztathatnak, akik a régi pártokrácia frázisain felnőve nem tudnak különbséget tenni a politikai és (hivatásrendi) érdekképviselő között.

Régi szervezeteink, intézményeink – az egyházak kivételével – mind a diktatúra martalékaivá lettek. Újra kell tehát alakítani sorra mindegyiket, hogy mindenkiben feloldódhasson a szabad szólástól való rettegés görcse, amely az erdélyi magyarság minden őszinte szavát eddig elnémító, manipulált sajtópolitika örökségeként még mindig szorongatja a torkunkat. Ne féljünk attól – amivel kétes elemek riogatnak –, hogy a szabad szervezkedés árt a magyar egységnek, mert az csak a monolit pártokrácia rabszolga-egységének árt. A szabad szívekből feltörő tiszta, őszinte hangok előbb tiszta szólamokká egyesülnek, majd egy szép kórus harmóniájává állnak össze, amely nem uniszónó katonadalt fog zengeni, hanem az egész erdélyi magyarság békehimnuszát az egész békeszerető emberiség felé.

Egyesek az eljövendő országos választásokon az egész magyarságot egyetlen pártban szeretnék látni. Ha a különböző szervezetekből, irányzatokból összeáll majd egy egységes párt vagy magyar koalíció, akkor jó. De ennek érdekében nem szabad egyetlen csoport programját mindenkire rákényszeríteni. „Magyar választási egységgel” zsarolni most az erdélyi magyart, amikor az egypárt-rendszer megszűnt Romániában – ezt a módszert nem lehet eléggé elítélni!

Az erdélyi magyarság – Szándékosan és következetesen használjuk az „erdélyi”-kifejezést a „romániai” helyett, mert a tágabb fogalmat kifejező szót részesítjük előnyben. Sajnos, népünket a sors az egész világra szétszórta, nemcsak Romániába. Mi mindenkit magunkénak érzünk és tartunk, az egész magyarság lelki egységében, aki *erdélyi magyarnak* vallja magát, bárhol is éljen a Földön. –, ennek megfelelően, az erdélyi magyarság érdekképviselésére csak a kolozsvári központú *Erdélyi Magyar Tanács* vállalkozhat, amely minden erdélyi magyar

szervezet, intézmény, egyház, párt, szövetség, egyesület és frakció küldötteiből alakul, mihelyt a körülmények a szabad akaratnyilvánításnak lehetőséget engednek. Az Erdélyi Magyar Tanács majd összegyűjti, kellően rendszerezi mindenki óhaját, és gondoskodik majd arról, hogy minden gondolat, minden szó, minden szándék és akarat kellő súllyal jusson az arra hivatott és rendelt jogalkotási és kormánysszervek elé, nem hanyagolván el a békességszerzés nehéz erőfeszítéseiben nélkülözhetetlen nemzetközi lehetőségeket sem.

Az Erdélyi Magyar Tanács megalakulása bármilyen sürgős, nem előzheti meg azoknak a szervezeteknek a megalakulását, amelyeknek küldötteiből majd állni fog. Minden erdélyi magyar lásson hát munkához, ahogyan az egyre távoluló szabadságjogok lehetőségei engedik. Szervezetein keresztül szorgalmazza az Erdélyi Magyar Tanács minél előbbi felállítását, hogy ezzel hivatott szóvivője legyen mindnyájunknak, a magyarok és románok békességének megteremtésében. Addig legyen türelemmel, és ne kockáztassa mindnyájunk ügyének sikerét egyéni és csoportos akciókkal, követelések vagy engedmények propagálásával.

A demokrácia – a közvélemény szerint – a legjobb hatalom-szervezési elv, de éppen *azért, mert a többség konszenzusán alapszik, a kisebbség védelmére semmiféle jogi lehetőséget nem ismer.* Az alkotmányt is a többség hozza és változtatja. Államon belüli viszonylatban tehát a kisebbségek jogainak védelmére csak a többség erkölce marad. Ez pedig nem az az „intézményes garancia”, amelyet az erdélyi magyarság jogainak biztosítására minden nemzetközi fórum szükségesnek tart, és amelyet a román kormány is elfogadott. *A kisebbségi jogokat csak nemzetközi szerződésekben foglalt, nemzetközi jogi szabályok szavatolhatják.* Románia és Magyarország – mint a hajdani területváltozásokat aláíró békeszerződésben közvetlenül érdekelt felek – kormányai fognak majd ebben egymással egyezményt kötni, és a békeszerződést szintén aláíró nagyhatalmak szavatolása mellett.

Az erdélyi magyarság jogainak megállapítása, benne az ún. művelődési autonómia is, valamint a jogok érvényesítésének biztosítása tehát nemzetközi politikai kérdés, amelyet egyénileg és csoportosan helyileg tárgyalni, vitatni szükséges és kell ugyan, de sem a helyi hatóságokkal, és még kevésbé román nemzetiségű kollégáinkkal és lakótársainkkal nem szabad és egyáltalán nem célszerű felvetni.

Minden érdekeltnek tudomásul kell vennie, hogy a nemzetközi szerződések nem jelentenek csak jogokat és csak köteleességeket a felek számára, hanem jogokat és köteleességeket egyaránt mindkét fél számára, úgy, hogy a jogok csak a köteleességek teljesítésének feltételével élvezhetők. A trianoni országhatárok állandósítása is azt jelenti, hogy a terület, új birtokosa, pl. Románia, köteles az államcélokat megvalósítani, amelyekről általában mindenki tud annyit, hogy a békét és a külső és belső, élet és vagyon biztonság garantálását is jelenti, és köteles lehetőleg minél több embernek, minél nagyobb jólétet biztosítani. Ezeken belül pedig, a szerződés határozottan kötelezi Romániát az állampolgári jogoknak és az egyetemes jogelveknek, tehát a *szerzett jogoknak az 1920. június 4.-i status quo szerinti tiszteletben tartására.* Kimondja, hogy a későbbi jogfejlődés Erdélyben csak az állampolgári általános jogegyenlőségnek a szerződés aláírásakor állapottól való tovább fejlesztésével lehetséges, hogy Románia felelős úgy az egyéni, mint a csoportos és intézményi jogok és köteleességek fenntartásáért, hogy felelős továbbá a nemzetiségi számaránynak a fenntartásáért, a magyar nemzetiségű magánvagyonnak – úgy az anyagi, mint a szellemi vagyonnak –, a magyar

intézmények létének, szellemi és anyagi magánvagyonának fenntartásáért és megőrzéséért. Állami kötelezettség a más romániai nemzetiségek, a románok viszonylatában való fejlesztése az állampolgári jogegyenlőségek alapján. A kisebbségi szerződések gondoskodnak a művelődési autonómiáról, ennek az 1919-el és 1920-szal szembeni továbbfejlesztése is állami kötelezettség. Az 1945 utáni államosított magánvagyonnak és a kollektivizálással kialakult vagyoni állapotoknak az eredeti arány szerinti helyreállítása szintén annak az államnak a kötelessége, aki a felségjogokat a terület felett gyakorolja. Továbbá a Trianoni Szerződés *expressis verbis* is rendelkezik a természetvédelemről, a környezetvédelemről, az árvízvédelemről, mindarról, ami a területre és a területállag megőrzésére vonatkozik. Mindezek állami feladatok, és egyformán kell érvényesülnenek a terület minden lakója számára fajra, nyelvre, nemre és nemzetiségre vagy anyanyelvre való tekintet nélkül. Kötelező a Trianoni Szerződés, és kötelezőek mindazok a nemzetközi szerződések, amelyek azóta keletkeztek. Ezek biztosítják a mi jogainkat, és ezeket a jogokat jogi úton kell érvényesíteni, és nem politikai vitákkal és viszályokkal. Nem politikai vitákkal, amelyek a népeink közötti viszályhoz vezetnek, hanem megfelelő jogi úton, amelyek a békének a biztosítására szolgálnak.

Ne szítsunk hát ilyesmivel gyűlöletet vagy szakmai féltékenységet magunk körül, sőt, még kormány szinten sem vitassák magyarok és románok az erdélyi magyarság jogait, hiszen azok nemzetközi jogszabályokba vannak foglalva, hanem minden vitás kérdéssel az egyetlen békés és jogszerű megoldáshoz, a *nemzetközi bíráskodáshoz* kell folyamodni. Reméljük, hogy a forradalmi román kormány fokozatosan hatályon kívül helyezi a magyarokat diszkrimináló rendelkezéseket, és ahogyan majd a törvényes helyhatóságok a jogegyenlőség elvei alapján felállítatnak, az államhatárokon való közlekedés pedig teljesen szabaddá válik, a legtöbb vitás kérdés magától is megoldódik.

Szorgalmazni kell tehát az Erdélyi Magyar Tanács idejében való összehívását, hogy mindenki igényeinek, vágyainak, szavainak, akaratának szószólója legyen, elsősorban Románia kormányánál, de az érdekeinket nemzetközi síkon képviselő magyar kormánynál is, és szükség esetén más nemzetközi fórumokon is.

A békeesség minden magyarnak és minden románnak életérdeke, amelynek kidolgozásában, jogi formába öntésében és biztosításában nemcsak a közvetlenül érdekelt két állam közreműködésére, hanem a békeszerződést aláíró nagyhatalmak és a Helszinki Zárónyilatkozatot aláíró minden állam kormányának messzemenő jóindulatára szükség van.

Ismétlem, a magyar-román megbékélés mindkét nemzet életérdeke, amelynek megvalósítása utat nyit majd az általános európai békés rendezésnek.

Adjon Isten békeességet ez újesztendőben!

Tiszta szívvel,

Kolozsvár, 1990. január 2-án

Megjegyzés: E cikk közlését elutasította a kolozsvári Szabadság, Korunk, Utunk (Helikon) és a bukaresti Romániai Magyar Szó. Végül a budapesti Hítel (1990. 2. szám) közölte a szöveg enyhe „simításával”.

MIT VÉTETT A MI NÉPÜNK?

Ézsaiás 41,10-11: „Ne félj, mert én veled vagyok, ne csüggedj, mert én vagyok Istened, megerősítelek, sőt megsegítlek, és igazságom jobbjával támogatlak. Imé megszégyenülnek és meggyaláztatnak, akik felgerjednek ellened, semmivé lesznek és elvesznek, akik veled perlekednek.”

Az erdélyi magyarság menekülésének okairól kell bevezetőt írnom, hogy a Szentírás alapján együtt keressük a keresztyén ember ezzel kapcsolatos feladatait és teendőit.

Menekül az ember az ellenállhatatlan és elháríthatatlan veszedelem elől, az ilyennel való fenyegetés elől, vagy az elől, amit ilyennek tud az ember. A menekülésnek nincsen célja, csak oka, nem valahová menekül az ember, hanem valahonnan. Aki valahová megy, annak célja van, az nem menekül, hanem – esetleg – áttelepül, kevésbé jó állapotát jobbra cseréli, rossz állapotát pedig kevésbé rosszra. A menekülő pedig csak odahagy valamit a semmiért, fut a veszedelem elől, amerre tágasabb, a kisebb ellenállás irányába. A menekülés nem megfontolt tervszerű, céltudatos cselekedet, hanem ötletszerű, tudat nélküli, félelemérzésből támadó reflex. A félelem űzi a menekültöt szülőföldje, öröksége elhagyására, és kergeti a vakvilágba, a félelem készteti családja feladására és kényszeríti gyermektelenségre és dobhatja el vele életét, űzi öngyilkosságba. A félelem azonban csak a taszítást adja, amely meghaladja az addigi értékek vonzását. Az addigi cél vonzása megszűnik, nem cél többé, hiszen elérhetlenné vált. Cél nélkül pedig nincs remény, lévén a remény a cél megvalósításának valószínűsége. A reménykedő ember nem csügged, nem menekül sem a vakvilágba, sem gyermektelenségbe, sem öngyilkosságba, hanem céljáért még áldozatot is vállal, ha valószínűnek tartja annak megvalósítását. Mi tehát itt a teendő? Bátorítással oszlatni magunk és embertársaink félelmét, vigasztalással eltávolítani és távol tartani a csüggedést, a hit bizonyosságával célt állítani és valószínűsíteni, magunk és embertársaink reményeit erősíteni.

Az erdélyi magyarságot a történelem sodorta kilátástalan helyzetébe. Egyszerűen ez volt az európai fejlődés. Európa ugyanis a nemzetállamok földje, ahol a nemzeti hagyományokon felépült erkölcsi közösségek alkottak államot maguknak, még a középkorban. Amely nemzetek ebben valami miatt késtek, azok csak a legújabb korban jutottak el a nemzeti egységig, hősies harcok árán (Garibaldi). A románok is az egységes nemzetállamuk megteremtését tartották elsőrendű feladatuknak, mihelyt erre oszmán uralom alóli felszabadulásuk lehetőséget engedett. Szerencsés nemzetközi politikai konstelláció meg is hozta a román nemzeti egységet Trianonban, 1920-ban, de mintha jobban sikerült volna a kelleténél: a Magyarországtól annektált Erdély fele területén az abszolút többség nem román, hanem magyar. A további teendők felett a vélemények megoszlottak: magyarokkal vagy magyarok nélkül épüljön fel a román állama? A nemzeti egység érdekében kifejtett propaganda olyan engesztelhetetlen magyargyűlöletet oltott a románokba, hogy nem maradt olyan becsületes román, aki bármilyen közösséget is hajlandó lett volna vállalni a magyarokkal. Egységes volt és maradt a román törekvés: meg kell szabadulni az erdélyi magyaroktól. A két háború között még erős pártja volt

a magyarokkal való méltányos megegyezésnek is a románok között, a második világháború és az utána következő bolsevik deszpotizmus azonban annyira elsodort minden józanságot Közép-Európából, hogy a románok számára sem maradt más lehetőség, mint a magyarok elleni könyörtelen, lankadatlan, minden eszközzel vívott harc folytatása az erdélyi magyarok teljes eltűnéséig, legyen ez beolvasztás és bekeverés vagy elűzés által. A berendezkedő kommunizmus jó alkalmat adott újabb, hathatósabb eszközök bevetésére: az emberi jogok felfüggesztése a magyarokkal szembeni szellemi, világnézeti hadviselésre, az osztályharcnak nemzeti célra való felhasználására, a magántulajdon megszüntetése pedig a magyarság gazdasági alapjának elkobzására. Ne feledjük: az erdélyi nemzeti vagyonnak kb. 60%-a volt magyar tulajdon! A Securitate, a román állam és hadsereg és a Szovjetunió minden hatalmával a teljesen védtelen erdélyi magyarság – még sajtója sem volt, hogy magáról hírt adhasson a világnak! – ellen folytatott hadjárat természetes ellenérzést szült a románság jó részében is, de tehetetlenek voltak.

Az erdélyi magyarság kezdetben tartózkodóan – László Dezső kifejezése: „rezerváns” – viszonyult a román nemzetállam dolgaihoz. A Trianoni szerződést még a létrehozó nagyhatalmak is revízióra szorulónak mondták, úgy, hogy a második háború az erdélyi magyarok még az 1919-es kisebbségi szerződésben lefektetett jogai iránt sem mutatott érdeklődést. A román sovinizmus totális támadásával szemben csak a győztes nagyhatalmak nagyon is általános ígéreteibe – „mint megtört nádba” – lehetett kapaszkodni: nyugaton a meghirdetett emberi szabadságjogokba, keleten a kommunista internacionalizmusba. Nyugatot a leereszkedő vasfüggöny zárta el tőlünk, a kommunizmus pedig elnyomatásunk legfőbb eszköze lett. A Román Kommunista Párt ellenséggként kezelte és üldözte az ellenzékieket, most már nem elégedett meg uralmuk egyszerű akceptáltatásával, már a magyarellenés politikával való kollaborációt követelte a magyaroktól. És meg is kapta körülbelül az erdélyi magyarság 1%-ától. Groza Péter ügyes retorikája, a szabad világ teljes közönye – még 1956 után is! –, és a kíméletlen, keleti módszerek alkalmazása meghozta az eredményét már az első nemzedék életében: a teljes közzolgálat – ideértve a gazdasági igazgatást is, a vállalatvezetőkkel együtt – az aktivisták monopóliuma lett, a közélet többi része, a sajtó, a felsőoktatás és a művelődési igazgatás a kollaboránsoké. Az egyszerű párttagoknak, szimpla akceptánsoknak csak a tanügy és a gazdasági adminisztráció páriamunkája maradt. Persze mindez csak az úgynevezett értelmiségiekre vonatkozik, mert az erdélyi magyarság kb. 90%-át kitevő nem-diplomások számára csak a bolsevik diktatúra alatti munkásosztály teljesen passzív alávetettsége maradt, és a reménység a szabad világ rokonszenvében és ígéretében.

1989 decembere minden reménységet elsöprő csalódást hozott az erdélyi magyarságra, mert elszigeteltsége olyan nagymértékű volt, hogy nemcsak rólunk nem mehetett a világba információ a kommunista párt ellenőrzése nélkül, de hozzánk sem jöhetett semmi a szabad világból. A Securitate pedig nagyszerű munkát végzett: először a Groza-propaganda terjesztőivé tette a népi írók csonkamagyar ideológiáján nevelődött anyaországi közvéleményt, azután pedig a kommunistáknak a nyugati liberális mozgalomba való áttérelésével magát a proletárdiktatúrát felváltó nyugati politikát tette a sovinszta román törekvések pártfogójává, elhivatván a világgal, hogy a 25 millió románt csak az 1,5 millió erdélyi magyar makacs sovinizmusa zárja el a szabadságtól. Ezek mellett, a mi kollaboránsaink is idejekorán kiépítették kapcsolataikat a nyugatiakkal – ideszámítva már az anyaországiakat is –, persze a fenti

erősítésére. Ellenségeink diadala teljes volt: még a potenciális szószólónk, a magyar kormány is csak a kollaboránsok közvetítésével volt hajlandó az erdélyiekkel foglalkozni. Csoda-e, hogy Erdélyben senki sem bízik meg semmiféle szervezet kollaboránsaiban? Hogy még az egyházat sem érzi magáénak? Hogy reményei elvesztése után hitét is elveszni hagyja, Istenben is, emberben is, nemzetében is, de még saját magában is? Ne csodálkozzunk csüggedésünkön, kétségbeesésünkön – tudatosan számítom magunkat is népünkhöz –, és hogy kilátástalanságunk menekülésre készítet! Igen, az erdélyi magyarság minden reményét veszítve menekül otthonából idegenbe, örökségéből a máséba, a társaságból a mizantrópiába, gyermektelenségbe, öngyilkosságba, a halálba, a semmibe, a reménytelenségből a reménytelenségbe. Menekül, mert üzik, kergetik. Menekül, pedig mindenütt idegen, nem fogadják.

Ha feltesszük a kérdést: mit vétett a mi népünk, hogy Isten ilyen nehéz sorsot mért rá? – tiszta szívvel válaszolhatunk, hogy semmivel sem többet, mint bármelyik másik. Sőt! Azt pedig tudjuk, hogy életsorunk Isten kegyelmes akarata szerint, Isten örök tervei szerint alakul. Az emberi szemmel nehéz sors Isten terveinek alkalmas eszközeivé teszi az embert egyénenként is, de népenként is. Egy nép sem ment át annyi súlyos próbán, mint Izráel, mert az ígélet hordozására kellett alkalmassá lennie. De hány könnyebb terhet viselő, nagy nép veszett ki Izráel mellől az idők folyamán, mert Isten terveiben nem volt többé feladata?! A magyarság – az erdélyiekkel együtt – nehéz történelmet kapott, rengeteg veszedelmet és pusztulást. De Isten meg is őrizte. Most sem mi ellenünk folyik a gyilkos háború, és úgy látszik, számbeli apadásunk folyamata is megállt. Az 1989-es szörnyű csalódásunk miatt sem kell reményeinket feladnunk, hiszen nem Isten, hanem mi csaltuk meg magunkat, amikor gyarló, hitetlen, semmirevaló emberektől vártuk szabadításunkat és az emberiség életének megújulását.

Mindez elviselhetetlenül nehéz a benne élőknek. De nekünk, hívőknek, akik nem csak ez életben vetjük reménységünket a Krisztusba, nekünk ez ad erőt az Isten tervei szerinti próbák elviselésére, biztos reménységünk lévén a boldogabb jövő tekintetében.

Kolozsvár, 1993. november 3.

Megjelent: Az Imitatio Christi Colloquium bibliakörben 1993. november 5-én elhangzott vitaindító. Eredeti címe: A reménytelen ember. Az itt szereplő címet a szerző a budapesti Magyar Hírlap című napilapban 1994. január 27-én megjelent változatnak adta.

A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE JOGVÉDŐ IRODÁJÁNAK MEGSZERVEZÉSÉRE

A kolozsvári Imitatio Christi Colloquium, mint a Magyarok Világszövetsége tagja, az Alapszabály 10.§ 3) alapján a következő alapszabály módosító indítványt terjeszti a küldött-közgyűlés elé:

A Magyarok Világszövetsége Alapszabályának 44.§-a után, a mostani 45.§ elé iktattassék be önálló szakaszként a következő szöveg:

A MVSZ JOGVÉDŐ IRODÁJA

xx.§ A MVSZ Jogvédő Irodája segítséget nyújt tagjainak, amennyiben azok ezt jogi kérdéseikben és eljárási ügyeikben egyénenként, intézményenként, csoportosan, vagy testületileg, közvetlenül, vagy képviselőik útján kérik.

Államon belüli (magánjogi) jogviták és eljárási kérdések esetében a Jogvédő Iroda az illetékes állami szervektől és tekintélyes szakjogászoktól jogértelmező véleményeket és eljárásra vonatkozó eligazítást kér, és ezeket a Jogvédő Iroda a hozzáforduló gyakorló ügyvédek és magánosok rendelkezésére bocsátja. A tagok kérésére a Jogvédő Iroda ügyvédet, jogtanácsost, jogi képviselőt, vagy ügyintézőt ajánl a MVSZ tagjai sorából, vagy kívülállók közül.

A közjogi és nemzetközi jogi ügyekben a Jogvédő Iroda közvetít a hozzáforduló tagok és az illetékes hatóságok között, valamint gondoskodik a tagok dokumentumainak az illetékes kormánysszervekhez, vagy nemzetközi szervezetekhez való juttatásáról.

A tagok nagyobb csoportját érdeklő kérdésekben a Jogvédő Iroda szakkiadványokban és alkalmas helyen szervezett tanfolyamokon nyújt tájékoztatást.

A Jogvédő Iroda csak jogértelmezési, jogalkalmazási kérdésekkel foglalkozik, távol tartván magát mindenféle politikától.

A Jogvédő Iroda a MVSZ tagjainak ingyen adja szolgáltatásait. A Jogvédő Iroda tagjai, munkatársai semmiféle javadalmazásban nem részesülhetnek a törvényes költségterítésen kívül.

A Jogvédő Iroda tevékenységét a MVSZ Jogi Bizottsága szervezi, vezeti és ellenőrzi. Ügyintézését a MVSZ Főtitkára vezetése alatt a MVSZ Hivatala látja el.

Indoklás:

Csaknem az egész erdélyi magyarság érzi úgy, hogy anyagi, szellemi, erkölcsi, lelki javai pusztulnak el az egyre fokozódó ellenséges támadások következtében. Emberi méltóságunk, polgári tisztességünk, szent hagyományaink, becsületünk semmiféle védelemben nem részesül. Egyéni, intézményi, nemzeti vagyonunkat államosították és a privatizációja során tapasztaltak, a teljes, reménytelen kiszolgáltatottság érzését támasztják az emberekben. Politikai és társadalmi védelemre kilátásunk nincsen, csak a jogi védelemben reménykedhetünk. Ennek – a romániai általános jogbizonytalanság mellett – az is akadálya, hogy gyakorlatilag nincsenek jogászaink. Köztudott, hogy a kommunista diktatúra idején valójában nem vettek fel magyar hallgatókat a jogi fakultásokra, az a néhány, aki mégis oklevélhez jutott, nem tudott szakosodni, szabadulni az elszigetelésükre törekvő többségi kollégák rosszindulatától. Olyan kevesen vannak, hogy kérvényírásra sem jut belőlük, sem egymással, sem a szabad világ tudományos és bírói gyakorlatával nincs kapcsolatuk. Bármilyen hihetetlenül hangzik, senki sem tudja nálunk még azt sem, hogy hol és milyen jogszabály vonatkozik a földigénylésekre, hol és milyen kérést kell benyújtani, és milyen jogorvoslati lehetőségek vannak panasz esetén. A sokszázezer menekült és áttelepült, a millión felüli számú államosítási kárvallott nemzetiségi jogtalanságot érez magával szemben, és nincs, aki ügyével foglalkozna.

Az MVSZ Jogvédő Irodája csak minden politikai és gazdasági érdektől függetlenül végezhet hasznos tevékenységet. A jelen indítványt előterjesztő Imitatio Christi Colloquium úgy véli, hogy ezt a függetlenséget csak a Jogvédő Irodát szervező bizottság tagjainak körütekintő kiválasztása biztosíthatja. Ezért javasolja Barki Éva Máriát (Bécs), Dobai Istvánt (Kolozsvár), Kreiczinger Istvánt (Budapest) és Mészáros Vilmost (Budapest) – mások mellett – a szervező bizottság tagjaiul.

Kolozsvár, 1994. október 15.

Megjegyzés: Személyesen történt az előterjesztés a Magyarok Világszövetsége közgyűlésének Alapszabály-módosító Szakcsoport 1994. október 22-i ülésén, és írásban történt átadása Fekete Gyula csoportvezetőnek. Mivel a törvényes határidő lejártáig semmiféle intézkedés nem történt, 1995. január 22-én Sipos Gábor, az Imitatio Christi Colloquium koordinátora, Bakos István főtitkárhoz sürgető levelet küldött az ügyben. Semmiféle válasz nem érkezett arra sem.

JAVASLAT A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE ÚJJÁSZERVEZÉSÉHEZ

Nincs értelme kutatni azt, hogy a Magyarok Világszövetsége miért működik rosszul, vagy miért nem működik, hiszen mindenki látja az okot: annyi mindenféle célt tűzött maga elé az MVSZ, hogy azokat a legjobb szervezéssel sem lehet együtt megvalósítani. Nézzük meg, melyek azok a legfontosabb célok, amelyeknek a megvalósítására még jó eredmény reményében lehet vállalkozni. Az elsőrendű cél a Földön mindenfelé élő magyar nemzet valamilyen célszerű közösségbe szervezése a nemzeti identitás alapjául szolgáló hagyományok megőrzésére, a másik a világ magyarjainak tájékoztatással, gazdasági, társadalmi és művelődési információkkal való ellátása, a harmadik pedig a világ magyarjainak az óhazával és egymással való kapcsolattartása. Tehát, ha nem lesz más ezekkel össze nem férő cél, elegendő lesz három magyar nemzetközi szervezetet létesíteni:

1. A nemzeti identitástudatukban veszélyeztetett magyarok számára – lévén a nemzet egyetemes művelődési közösség, az anyanyelvi, származási, történelmi hagyományokat és magát a nemzethez tartozást értéknek valók közössége – művelődési, összefogó szervezetet kell létesíteni. A más népek (zsidók, görögök, örmények) nemzetközi kulturális szervezeteinek mintáját és az eddigi magyar hasonló intézményeket tanácsos követni. Szerintem a csaknem azonos célú, 1885-ben alapított EMKÉ-t (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) kell globálissá tenni *Egyetemes Magyar Kulturális Egyesület* néven, EMKE (Hungarian Global Cultural Union). Székhelye az ENSZ mellett New Yorkban, vagy az UNESCO mellett Párizsban legyen, egyrészt adminisztrációs célszerűségből, másrészt azért, mert elsősorban a szétszórtságban élő magyarság szolgálatát kell ellátnia. Szigorúan politikamentes és nonprofit magánjogi társadalmi szervezetként kell törvényesen bejegyeztetni, minden olyan országban, ahol a tagszervezetek száma ezt igényli. A szervezet előtt álló művelődési feladatok mennyisége és minősége szempontjából – az MVSZ eddigi gyakorlata szerint is – a Föld országai három csoportra osztandók: *Magyarországon* a magyaroké az állam, a területi és helyi közhatalom, szilárd mindenkire kiterjedő közületeik, egyházaik és intézményeik vannak, és tetszés szerint létesíthetnek közhatalmi akarattal, bármikor, bármilyenent. Itt csak a művelődés *műkedvelői*, önkéntes, amatőr, civil, azaz nem intézményes, nem hivatásos, nem javadalmazott tevékenységeinek a szervezése és támogatása vár az EMKE-re, míg ezeket is majd az államra vagy más intézményre bízhatja. Nem lebecsülendő fontosságú feladatok ezek, ha meggondoljuk, hogy Magyarországon hiányzik a tudományos, művészeti és a sportoló műkedvelőknek még a nyilvántartása is, nemhogy pártfogó szervezetük volna. A történelmi Magyarország *utódállamaiban* a magyarságnak vannak autonóm történelmi szervezetei, egyházai, intézményei és az államok is jól-rosszul ellátják a legfontosabb közművelődési, oktatási feladatokat. Az EMKE-re itt csak az állam és az egyházak, meglévő közintézmények által el nem végzett művelődési tevékenységek várnak, sajnos, a nemzeti identitás megőrzése szempontjából a legfontosabbak is, amelyek a többségi nemzetek hungarofóbiájának kivédésére és ellensúlyozására szolgálnak. A harmadik csoportba tartozik a Föld többi része, a *szórványmagyarság* területe, ahol a magyarságnak sem közhatalma, sem autonóm történelmi

szervezetei nincsenek. Az EMKE a világon mindenütt a maga segítő, szervező gyámi szervezetébe vonja a magyar közösségeket, egyházakat, egyesületeket, klubokat, anélkül, hogy a tagszervezetek autonómiáját bármiben is érintené – ha ezt az illetők elfogadják. Mindenütt, ahol szükségesnek látszik, magyar művelődési közösségeket alapít. Szervező tevékenységében igénybe veheti a már meglévő közösségek, a magyar külképviseletek, egyházak és más népek hasonló egyesületeinek a segítségét.

Az EMKE szervezete, tagsága és tisztségviselői is a feladatok szerinti három formában rendeződnek. Magyarországon besorakozik a Művelődési Minisztérium által koordinált, állami költségvetési többi tevékenység közé, – szerintem – magánjogi (önkéntes, civil) egyesületként, javadalmazás nélküli, tisztségviselőkkel. Az utódállamokban a javadalmazott ügyintézők munkája nem nélkülözhető, dologi kiadásai is nagyobbak lehetnek, ezért költségvetéssel működő EMKE szervezetet, országos titkárságot igényelnek. A tevékenység koordinálására a meglévő történelmi szervezetek, intézmények vezetőiből és képviselőiből álló tanács gondoskodna. Ez az elv érvényesülne a szétszórtságban élő magyarok EMKE szervezeteinél is, mindenütt a helyi sajátosságok legmesszebb menő tiszteletben tartásával. A világszervezet egész tevékenységét a szervezet központjában működő, magas diplomáciai képesítéssel és gyakorlattal rendelkező *igazgató* (mediátor, koordinátor), megfelelő segítőszeméllyel és az egész világra kiterjedő tekintélyű személyekből álló elnökség ellenőrzése alatt. Célszerű az elnököt a politikamentesség biztosítására a diaszpóra csoportból választani. Magyarországon jó volna pártoló, védnöki testületet létrehozni: elnöke a magyar államfő, tagjai pedig az országgyűlés elnöke, a miniszterelnök, a külügyminiszter, a művelődési miniszter, a történelmi egyházak első tisztségviselői, az akadémia és más központi művelődési intézmény vezetői, valamint a világszervezet elnöke, igazgatója és minden országos szervezet vezetője. Adminisztrációs feladatairól a külügyminisztérium gondoskodna. A védnöki testület gondoskodna az egész EMKE-tevékenység pénzügyi ellátásáról.

2. A világ magyarságának információkkal való ellátására, *tájékoztatására* a Magyar Állam létesítsen nemzetközi tájékoztatási irodát – lehetne a neve *Carphatia Information* – bevallott gazdasági célokkal. A magyar állami hatóságok és más szervezetek, valamint az EMKE állandó megrendelői volnának az információknak, a világ magyarsága teljes nyilvántartására, a mindenkit érdeklő munkapiac és vállalkozási lehetőségek, munkaközvetítés, tőkeközvetítés, nem utolsósorban a művelődési és művészeti nemzetközi tevékenységek információira vonatkozóan. Nyilvánvaló, hogy az EMKE-nek minden tagszervezete és minden hozzátartozó egyén elláthatja a *Carphatia Information* helyi ügynöki teendőit.

3. A világ magyarságának az óhazával és egymással való kapcsolattartását egy erre a célra szervezett nemzetközi utazási iroda láthatná el a legjobban. A cég nevéről szerintem a *Duna-Tisza Tour* név lenne a megfelelő. A magyar állam kezdeményezné ezt a vállalatot, lejegyeznék részvényeinek egy részét, csatlakozna hozzá részvényesként minden mostani magyar utazási iroda, együttműködési szerződést kötne a világ minden arravaló idegenforgalmi vállalatával. Amelyik sarkában a világnak nem volna a szerződéses vállalatok közül másnak ügynöksége, a *Duna-Tisza Tour* a helyi EMKE-re támaszkodva szervezhetne utazási irodát.

A Magyarok Világszövetsége újjászervezésére ez a vázlatos javaslat egyéni, magánvélemény, egyike a világon mindenütt élő magyarok számtalan véleményének. Az

MVSZ szervezőit senki és semmi nem kötelezi ennek a figyelembevételére – csak a józan belátás és az egyéni becsület. Az érdekeltek véleményének meghallgatása nélkül ugyanis nem lehet helyesen dönteni.

Kolozsvár, 2000. szeptember 7.

Dobai István
a nemzetközi jog doktora

NEMZETI KISEBBSÉG ÉS NEMZETKÖZI JOG

Hölgyeim és Uraim, kedves Fiatal Barátaim!

Önök most vitathatatlan bizonyítékai annak, hogy a közösség szolgálata milyen mártírium: Ahelyett, hogy közönséges, a saját józan érdekeit szolgáló halandóként valahol a strandon lubickolnának, ide jönnek engem hallgatni. A téma pedig, amelynek hallgatásával fokozzák siralomvölgyi szenvedéseiket, egyáltalán nem kellemes, sőt, egyenesen maga is gyötrelmes minden jó szándékú ember számára: A kényszerközösségek- és ezen belül a nemzeti kisebbségek kérdései. És ki kell jelentenem: Ezt a gyötrelmes témát nem lehet kellemesen ismertetni.

A nemzet erkölcsi értékrendi identitásközösség. Azoknak a közössége, akik azonos származás, azonos műveltség, azonos boldogulás reménye, vagy ezeknek csak hagyománya alapján egymással együvé tartozónak érzik és tudják egymást. Azoké, akik értéknek érzik a nemzetükhöz való tartozást. Mint maga az egész emberi társadalom, a nemzet is történelmi képződmény, mégpedig speciálisan a keresztyén Európa történelmi produktuma. A keresztyén ember a Láthatatlan Istent a látható földi eszményén, a nemzetén át kívánja szolgálni. Az európai államok a nemzetek kényszerhatalmi kereteiként keletkeztek, úgy annyira, hogy a nemzet, nemzetiség (nation, nationalité) fogalma nagyon sok nyelvben összemosódik az „állampolgár” fogalmával.

Előfordul, hogy egy államnak több nemzeti identitáshoz tartozó állampolgárai vannak, illetve, egy nemzet tagjai más nemzet államában élnek. A más államban élő nemzetrészek két-félék lehetnek: bevándorlók és (történelmi) nemzetiségek.

A *bevándorlók* (immigránsok, vendégmunkások, hospesek, gyarmatosok, telepesek) egyszerűen *idegenek* (étranger), akik előző lakóhelyüket érdekeiknek megfelelőbb joggal kívánják felcserélni ideiglenesen (átmenetileg), vagy véglegesen. Ilyenek az arabok, törökök, afrikaiak, ázsiaiak és más vendégmunkások a mostani Nyugat-Európában és ilyenek a megszálló oroszok maradványai a megszállt országokban. A bevándorló idegenek beköltözésükkel elfogadják a befogadó ország teljes jogrendjét. Jogi helyzetüket a befogadó állam szabályozza, minden kérdésük belügy – az egyetemes emberi jogok biztosításának nemzetközi kötelezettségén belül. Az állandó letelepülésre vágyó idegen igyekszik megszerezni a befogadó állam állampolgárságát. Célja a befogadó nemzethez való asszimilálódás („hasonulás”), és tiltakozik minden megkülönböztetés ellen. Teljes egyenlőségre vágyik, tekintet nélkül származására, fajra, nyelvre, vallásra. A bevándorlóval szemben a befogadó állam megköveteli a nemzeti értékek elfogadását, de nem tiltja az előző nemzeti identitást sem.

A *nemzetiség*, történelmi nemzetiség, nemzeti kisebbség, etnikai kisebbség (nationalité, minorité national, minorité ethnique) tagjai nem saját elhatározásukból lettek más nemzet államának lakóivá, hanem egy nemzetközi jogi aktus következtében. („Nem ők lépték át a

határt, a határ lépett át rajtuk.”) (Az 1948-as ENSZ jelentés „állam előtti nemzetiségeknek” nevezi őket.) Az idegenekkel szemben, az őslakos nemzetiség jogállása nem állami belügy, hanem annak a nemzetközi jogi tényezőnek a hatáskörében tartozik, amelyeknek intézkedése folytán a nemzetiség más állam alattvalójává lett. A szerzett jogok megőrzése egyetemes jogelvnek megfelelően a (történelmi) nemzetiség jogállása a más államhoz csatoltatásakor status quo-n alapszik: Semmiféle addig gyakorolt jogát nem szabad megvonni. (Nem tekintve az államalkotó nemzet különleges tiszteletjogait.) Erre épülnek az állampolgári jogegyenlőség szerinti további jogok és köteleességek az egyetemes emberi jogok elvei alapján. Minden (történelmi) nemzetiség könnyen azonosítható a létrehozó jogi aktus alapján, mindegyik egyedi identitás, mindegyiknek más a jogállása. Például, a franciaországi nemzetiségek: bretonok, baszkok, korzikaiak, elzásziak, mind különbözően viszonyulnak a francia többséghez. (Mellesleg: Mind lelkes francia hazafi.) Nyilvánvaló, hogy a nemzetiség nem akar asszimilálódni, hanem *adekvációra* (egyenlősődésre) törekszik, ragaszkodik ahhoz, hogy megkülönböztessék másoktól, az egyenlőséget nem a különböző származás, vallás, anyanyelv tekintetében vétele nélkül akarja, hanem éppen a különbségek figyelembevételével.

Az erdélyi románok a 14. században kezdtek bevándorolni az akkor már négyszáz éves Magyarországra, migrációjuk azóta is tart. A 18. században Erdély egyik felén többségre jutottak, és erre hivatkozva csatolta Romániához az egész területet a Trianoni Szerződés. Jogállásukat a magyar törvényhozás olyan bölcs nagylelkűséggel szabályozta, hogy az ma is modellértékű. Az erdélyi magyarokat – bár Erdélynek egy hollandiányi területén abszolút többséget alkottak – Románia alattvalóivá tette a Trianoni Szerződés 1920. június 4-én. Jogállásukat az akkori nemzetközi elvárásoknak megfelelően, megnyugtatóan rendezte a Trianoni Szerződés és csatolmányai. A későbbi nemzetközi jogalkotás (Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, az Alapvető emberi jogok Khartája, a Helszinki Zárónyilatkozat stb.) tovább szilárdította az erdélyi magyar nemzetiség jogi helyzetét úgy, hogy erre vonatkozó további nemzetközi jogszabályra nincsen szükség – amíg az eddigiek nem érvényesülnek. Mert az erdélyi magyarok azt panaszoják, hogy a román állam nem hajtja végre a magyar nemzetiségekre vonatkozó nemzetközi jogszabályokat – a nemzetközi jog végrehajtása ugyanis az érdekelt állam feladata – és nincs kompetens bíróság, amely ezt a jogvitát eldönthetné. Ezért mérgesedett a magyar-román viszony politikai nemzetközi feszültséget okozó politikai problémává úgy, hogy Önök is, kedves Hallgatóim hallottak róla. Szerénységem a békesség szorgalmazója lévén, nem kívánok ebben a vitában részt venni. Még kevésbé akarom a nemzetek közötti gyűlöletet szítani észérvekkel ott, ahol a szenvedély már elvakította és süketé tette azokat, akik a közvéleményt befolyásolhatják.

Inkább a közeli analógiát nyújtó jugoszláv helyzet ismertetésével kívánom helyzetünket megmagyarázni, mert – sajnos – az annyira pokolian rossz, hogy azon már semmi sem ronthat, de példájából mindenki okulhat.

Ismeretes, hogy annak idején az egész Mediterráneumot magában foglaló Római Birodalmat Theodosius császár ketté osztotta 395-ben Krisztus után. A keleti és nyugati rész közé húzott határ a 18. keleti hosszúsági fokon, a mai Jugoszlávia területén, Dubrovniknál hagyta el a Földközi tengert, a Drina folyó mentén haladt a Dunáig. Valószínű, hogy két rész közötti társadalmi-művelődési különbség már akkor fennállott és a felosztás alapjául szolgált. A két rész közötti különbség azóta kiegyenlíthetetlen erkölcsi-értékrendi ellentétte fokozódott, amely

meggátolja az azóta az Északi Jeges tengerig meghosszabbodott határvonal két oldalán elhelyezkedő népek kapcsolatát. A horvátok és szerbek, a magyarok és románok, a lengyelek és oroszok között még normális művelődési és kereskedelmi kapcsolat is nehéz, mert a keleti egyszerűen mindent elutasít, ami a nyugati szomszédtól jön. Hiába beszélnek a horvátok és a szerbek ugyanazt a nyelvet, hiába szlávok a lengyelek és az oroszok, a keleti gyűlöli a nyugati szomszédot. (Ez alól az emberszeretet példájaként ismert Tolsztoj sem kivétel, mert csak gyűlölettel és megvetéssel szól a lengyelekről.) Ezen a vonalon tört össze minden hatalom, amely az ellentétnek ezt az atavisztikus, irracionális tényét tagadta. A Hun, az Avar, a középkori Bizánci és Magyar, a későbbi Ozmán, napóleoni Francia, valamint a cári és szovjet Orosz Birodalom, mind elbukott ezen az ignoráción. A Versailles-Trianoni rendszer sem képes emiatt állandósulni, és a Páneurópai Mozgalom is ezen fog elvetélni, bármennyire is szorgalmazza Habsburg Ottó, Mécs Imre, vagy bárki más.

Jugoszlávia a Drina két oldalán helyezkedett el. Bár a nyugati oldalon élő bosnyákok, horvátok és szlovének valójában szerb alattvalókká lettek, hogy (történelmi) nemzetiségi jogigényeket ne támaszthassanak a szerbekkel szemben, uralkodó nemzetté nyilvánították őket tipikus bizánci ravaszsággal, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság alattvalóivá. (Az oroszok is „független” államoknak nyilvánították Közép-Európa megszállt országait, és egymástól független szovjet tagállammá Észtországot és Oroszországot.) Jugoszlávia nyugati kultúrájú népei hiába törekedtek hetven esztendő alatt a szerbekkel való tényleges egyenlőséget a maguk számára megszerezni, ez nem sikerült. Most tehát elszakadni akarnak a népek önrendelkezési elvének alapján. Hogy erre hogyan reagál a megtévesztett nemzetközi közvéleményt maga mögött érző Szerbia, azt mindnyájan szomorúan látjuk.

A jugoszláviai tragédia meggyőzően bizonyítja, hogy a nemzetek közötti vitákat csak a mindkét fél érdekeit szem előtt tartó, méltányos megegyezéssel lehet megoldani. Az integráció és a határok légiesítése – mindezek megvoltak Jugoszláviában – csak védtelenebbé teszi a gyengébbet. A Boszniához hasonló többnemzetiségű állam pedig egyenes uszítás a polgárháborús népiirtásra.

Kolozsvár, 1995. augusztus 14.

Megjegyzés: A Holland Református Egyházak – holland-magyar-román – diákcseréi programjának kolozsvári összejövételén, 1995. augusztus 15-én, elhangzott előadás.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG KÉPVISELETÉRŐL

Kérdés: Ön azt írta az elmúlt év őszén, a Magyar Köztársaság Elnökének átadott emlékiratában, hogy a román sovíniszta kommunista diktatúra kétmillió magyar kisemmizettjének nincs Önön kívül más, aki kérdéseit megfogalmazhatná. Ön tehát tagadja, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség az erdélyi magyarság legitim képviselője volna? Ön miért hitelesebb szószólója népének másoknál?

Válasz: Nyilvánvaló, hogy politikus ilyet nem állíthat, mert ez senkinek sem tetszik. Én viszont nem is politikusként, hanem jogászként szóltam, tehát mint a társadalom működési szabályainak ismerője. A jogász úgy viszonyul a politikához, mint az orvos, a biológus a szerelemhez: Az érdekelt fiatalok gyönyörű dolgokat mondanak egymásnak, csillagos, holdfényes égtől a virágkertészetten át a madarászatig, segítségükre van a sok ezer éves lírai költészet is, lényege a másik fél tetszésének elnyerése. Az orvost nem érdeklik sem a gazdag bájok, kegyek, sőt, a hozományok sem. Ő azt mondja, hogy egyik vagy másik fiatalnak örökletes betegsége van, nemigen alkalmas a házasesetre, szülésre még kevésbé, és nem is lehetnek egészséges gyermekei. A házasságot persze nem tilthatja meg, mert hiába is tiltaná, hiszen az érdekeltek még meghallgatni sem kötelesek az orvos aggályait. Az orvos viszont csak a tudománya kiábrándító igazságát mondhatja.

Az erdélyi magyarság érdekeit óvni és védelmezni nemcsak minden erdélyinek és minden magyarnak szent kötelessége, de a világ minden becsületes emberéé is. Szószóló tehát bárki lehet. Hiteles szószóló viszont csak sajátmagának lehet, és érdekazonosság mértéke határán belül szaktársaié, sorstársaié, azonos hivatásúaké. Így szólok én az erdélyi magyarság kisajátítottjai, üldözöttjei, deportáltjai, elítéltjei, kényszermunkásai érdekében. Nem magamnak kérek meghallgatást, hanem a fent felsoroltak mindegyikének a maga ügyében. Ha az RMDSZ vezetőségében volnának egyáltalán ezekből a társadalmi kategóriákból, azok szava hitelt érdemlő volna, mint ahogyan a letűnt diktatúra kollaboránsainak dolgában meg is kell hallgassák őket az illetékesek. Soha nem mondtam olyat, hogy bárkitől is meg kell vonni a szót. Nemcsak a sok nagy és értékes szolgálatot tett kollaboránst kell meghallgatni, hanem bármilyen büntetssel vádoltat is. De hallgattassanak meg saját ügyükben a kommunizmus kárvallottjai is.

Más kérdés a képviseleté: Mindenki csak megbízóját képviseli, és csak meghatározott ügyekben visszterhes megállapodást kötni, kötelezettséget vállalni más személy terhére pedig csak konkrét felhatalmazással lehet, ha lehet. Az erdélyi magyar nemzetrész az RMDSZ-re adott választói szavazatával a román törvényhozásban való képviseletével bízta meg a megválasztottakat, nyilvánvalóan azokban az ügyekben, amelyek a román törvényhozás hatáskörébe tartoznak. Az erdélyi magyar nemzetrész jogállása – nem lévén Románia ügye – nem tartozik a román törvényhozás hatáskörébe, tehát erre nem terjed ki az RMDSZ megbízatása. Tessék tudomásul venni, hogy az erdélyi magyarságnak nincs olyan „legitim” képviselője, amelynek felhatalmazása volna ezt a nemzetrészt valamire is kötelezni, vagy egyáltalán jogaira vonatkozóan alkuba bocsátkozni. A legitimitás elve előírja, hogy minden

jogszabály csak olyan alakiséggel módosítható, amilyennel alkottatott. Az erdélyi magyarság jogállását a nemzetközi hatalom állapította meg a Trianoni Szerződést aláíró 18 állam által reprezentáltatva, és a Párisi Békeszerződést kikényszerítő négy nagyhatalom garanciájával. A döntés joga tehát a négy nagyhatalomé, és nem Magyarország és Románia megegyezése. Magyarország ugyan a nemzetközi szokásjog alapján, törvényes gyámként eljárhat a nemzetközi jogi cselekvőképességgel nem rendelkező határon túli magyar nemzetrészek ügyében, de jogállásuk negatív megváltoztatásának elfogadására gyámi hatáskörük nem terjed ki. Az 1920. előtt szerzett jogaitól, valamint az alapvető emberi jogaitól senki sem foszthatja meg az erdélyi magyarokat – sem egyéni, sem csoportos, sem testületi vonatkozásban –, még a négy nagyhatalom sem. Az más kérdés, hogy kötelező hatáskörű bíraskodás hiánya miatt ezek a jogok nem érvényesülnek.

Azt is meg kell mondanom, hogy gyakorlatilag elképzelhetetlen olyan törvényes megbízás létrejötte, amely bárkiket is megbízna, felhatalmazna valamely kisebbség jogainak a feladásával, hiszen ez csak a nemzetiség minden tagjának beleegyező akaratával volna lehetséges, de a szabadságjogokról való lemondás még úgy sem volna érvényes.

Mostanában, határon innen és határon túl, nagyon sok hivatalos és magánszemély mind a határon túli magyarok jogait tárgyalja, nagyon sokan valamilyen alkura is hajlandók, – ez az emberek jó szándékának a jele az ügy iránt, de nem minden esetben. Sajnos, nagyon gyakran nem egyéb felelőtlen demagógiánál, vagy politikai szélhámosságnál.

Visegrád, 1996. március 7.

Megjegyzés: Állásfoglalás a Friedrich Naumann Alapítvány által rendezett Kisebbségek És Egyházaik témájú konferencián, Visegrádon, 1996. március 7-én.

KISEBBSÉG ÉS SZABADSÁG

A *kisebbség* kifejezéssel valójában a *nemzetiség*, *nemzeti kisebbség*, *etnikai kisebbség* fogalmát szokás kifejezni. A nagyközönség gyakran úgy használja a *kisebbség* kifejezést, mintha abszolút értéket jelezne, holott a fogalom többszörösen is viszonylagos. Értelme csak a többség-kisebbség szópár tagjaként van, mint a tetszőlegesen kijelölt mérendő egység a kevesebb mennyiségű rész nevének. Hogy a többség-kisebbség mennyire viszonylagos, sőt, esetleg fogalom, arra jó példa a Magyarországon most kormányzó párt: A választópolgárok 23%-os kisebbsége által választott képviselők 50%-on felüli többségét adják a parlamentnek, míg az országgyűlés kisebbségi képviselőire választókerületük többsége szavazott. Minket, erdélyi magyarokat azzal akarnak elhallgattatni, hogy kisebbségben vagyunk a románokkal szemben. Ha Románia határai Biharpüspöki helyett Hegyeshalomnál volnának, a kunsági, budapesti és dunántúli magyarok is kisebbségiek lennének, egyszerűen azért, mert a románok többen vannak összesen. Hitler is így igazolta volt hódításait: Európában van százhuszmillió német. Annektálhatunk tehát száztizenkilencmilliós népességet, akkor is abszolút többségben leszünk. A hitleri statisztikai szofizmust követte Sztálin, a kisantant, és minden imperialista. A hollandusok azt vethették ellene, hogy lehet német a többsége az egész Nyugat-Európának együtt, de Hollandiában hollandi a többség. Valóban úgy van, és csak annyit kell hozzátennünk, hogy Erdélynek hollandiányi részen a magyarok alkotnak abszolút többséget.

A *kisebbség* kifejezés tehát nem használható abszolút értelemben, mert többszörösen viszonylagos, speciális politikai fogalomra vonatkozik. Csak, mint a többség negatívuma fogadható el, a többség-kisebbség ellentétes szópárból. Ekként a demokrácia alapjául szolgáló többségi elvnek az árnyéka. A demokrácia a legkevésbé rossz kényszerhatalmi rendszer – bár az állampolgári jogegyenlőség, a szerzett jogok, és rólam-nélkülem-semmit! – általános, elvi követelményein épül fel – képtelen az emberi élet legfontosabb feltételeinek a biztosítására, hiszen az ember egyénként, családként, csoportban, hivatásrendként, közösségben éli az életét, ezek pedig mind kisebbségek az országgal szemben. Az ember csak kényszerszertől mentesen, szabadon érzi magát boldognak, ez az óhajtott szabadság pedig a demokratikus közhatalom negatívuma. Egy általános, egyetemes társadalomszervezési elv, a liberalizmus, a szabadelvűség foglalja össze az emberiség boldogulási törekvéseinek feltételeit a történelem kezdete óta. A laikus közönség gyakran egymást helyettesítő kifejezésként használja a demokráciát és a liberalizmust, holott ezek nem azonos fogalomra, hanem két egymás mellettire vonatkoznak, lévén az egyik a kényszer, a másik a szabadság rendszere. Hasonlatul azt mondhatjuk, hogy a demokrácia a közhatalom épületének az anyagi szerkezete, a liberalizmus pedig az épületnek a funkciója, rendeltetése, célja. A demokrácia jelenti az épület falait, kőből, betonból, téglából, fából, egyébből, az alaptól a tetőig. A liberalizmus jelenti a falak, oszlopok hiányát, a termeket, szobákat, folyosókat, ajtókat, ablakokat, tehát azt, amiért az épület készült. A kettőnek egyensúlyban kell lennie, és ez az egyensúly – Bibó István szerint – a *jog*. A két elv egyensúlyhiánya egyik esetben egyiptomi gúlát eredményez, az elképzelhető legszilárdabb épületet, amelyben azonban még a halál utáni élet számára sincs hely – ez a totalitárius állam

esete –, a másik esetben, egész stadiont befedő, felfújható műanyag sátor készül, amely alatt autójavító-műhely, áruház, popzene-hangverseny, buddhista gyülekezet, százágas szálloda is elfér, de tíz percnél tovább ember nem bírja ki benne a tömeget, a zajt és bűzt, amellet, hogy egy túske átszúrja a műanyagot, és megsemmisül az egész. Ez volna a nihilista anarhia esete. A képlet világos: A kényszerhatalmi szervezet, az épület nélkül nincsenek szobák, nincs tér az élet számára, nincs szabadság.

Az ember örök szabadságvágyát megfogalmazó liberalizmusnál nincs szentebb társadalomszervezési elv, ezért is történik ellene annyi visszaélés. A liberalizmus elveszíti életépítő szerepét és az emberrombolás eszközévé válik, ha saját alapelvét „Minden szabad, ami másnak nem árt”, vagy „mások hasonló szabadságát nem sérti” – elhagyja. A szabadelvűség legelső jellemzője a másság, a mások véleménye, hite, cselekedete iránti türelem – amennyiben az nem ártalmas az emberre. A szabadságot parancsoló, másokat lenyakazó Robespierre, Jászi Oszkár, Zsilinovszki éppen úgy nem liberális, mint a tradicionális vallási és nemzeti értékeket tagadó türelmetlen ateizmus, vagy a többség által elfogadott hatalom elpusztítására törekvő kozmopolita anarhista.

Mivel a demokrácia a többség konszenzusán alapszik, kizárja a kisebbség sikeres politizálásának lehetőségét. Kisebbségi csak a többségi nemzet valamelyik pártjában vehet részt az államhatalom gyakorlásában. Annál jelentősebbek viszont az egyéni, családi, felekezeti, hivatásrendi, helyhatósági, területi és más autonóm testületeken át gyakorolható jogosultságok. Ezen az úton, ha az államnak felsőháza van, még vétőjoggal is rendelkezhet a kisebbségi testület – persze, nem országos politikai, hanem hivatásrendi érdekképviselőként.

A *vallás, hitfelekezet, egyház* ugyanolyan társadalomtörténeti kategóriák, mint a *nemzet, nép* és az *állam*. Ezek vagy vannak, vagy nincsenek, ezeket csinálni nem lehet, csak elfogadni, elismerni, vagy elutasítani és tiltani. Nagyon óvatosan kell bánnunk mindkét kifejezéscsoporttal, mert a nyugati társadalomelméletben újabb értelmezésük van kialakulóban. Az óvatosság azonban nem indokolja azt, hogy eredeti, európai értelmüktől megfosszuk ezeket a kifejezéseket és a mögöttük álló fogalmakat. Mi, erdélyiek, különben is szívügyünknek érezzük az európai hagyomány fenntartását, hiszen annak első megfogalmazása éppen Erdélyben történt. Az erdélyi polikonfesszionális vallásalkotmányi rendszer Mikó Imre és Eötvös József buzgólkodásának eredményeként kiterjedt volt Magyarországra, majd általánosult Nyugat-Európában – már ahogyan az államok a tradicionalizmust és az aktuális politikai érdekeiket egyeztetni tudták. Az európai egyházak teljes belső autonómiával rendelkező közületek, közöttük jogegyenlőség és viszonylagosság áll fenn. Az egyházi törvények érvényesítését szavatolja az állam, de senki nem kötelezhető semmiféle vallásos szertartáson való részvételre. Magánéletében minden ember szabadon cselekedhet az állam törvényein és a közérkölcshatárain belül, tehát bármilyen vallási szertartást is végezhet. Az állam polgári és rendészeti védelmet ad minden vallási közösségnek, amelyek magukat magánjogi egyesületként bejegyeztetik és ezt a védelmet kérik. – Ez az amerikai, ún. szabad-egyház-rendszer. A vallási közösségek közül azok, amelyek képesek az egyház társadalomépítő feladatainak ellátására, *elismert felekezetként* – az egyházak történelmi jogai kivételével – egyenlőkké válnak az egyházakkal, sőt, ma már *egyház* elnevezést is viselnek. Az országosan el nem ismert felekezetek *szektaként* működhetnek, maguknak híveket toborozhatnak, de maguk felelőtlenek lévén a társadalmi feladatok tekintetében – nem veszélyeztethetik az

egyházak munkáját. – Ez volt a helyzet a kommunista diktatúráig. Az viszont az egyházak közület-jellegét elvette, belső autonómiájukat a liturgikus szolgáltatásokra korlátozta, intézményeiket, iskoláikat, vagyonukat elkobozta, és még a pártfogolt ortodox egyház működését is alacsonyrangú, ateista pártideológus szeszélyének vetette alá. A jogi szervezeti és anyagi rombolásnál súlyosabb volt az egyházak lelki, szellemi, nevelési tevékenysége elleni nyílt háború. Még most, hat évvel az ateista diktatúra megszűnése után is megszokott jelenség a vallásszabadság semmibevétele a türelmetlen ateisták részéről, különösen az erdélyi magyar oktatásügyekben. Így nem lehet csodálkozni azon, hogy egyházainkban még a törvényes szervezetet sem sikerült helyreállítani, intézményeink autonómiájáról nem is beszélve. Sajnos, ez az egyházak tevékenységének tétova bizonytalankodásán is meglátszik.

A történelem úgy hozta, hogy az erdélyi magyar nemzetrész az ortodox egyházi státus közvetítésével, kapjon valamit az Örök Birodalom valláskormányzati rendszeréből. Kevesen tudják, hogy az iszlám jog – bár erősen korlátozta a nem-muzulmánok állampolgári jogait – biztosította a keresztyének szabad vallásgyakorlatát, tiszteletben tartotta az egyház teljes belső autonómiáját, sőt, az ortodox egyházat a híveik nemzeti érdekképviselőjeként is elfogadta, elismerte. Ennek volt köszönhető, hogy a két világháború között Románia hajlandó volt magyar nemzetiségi képviselőként elfogadni a magyar egyházakat. Valószínű, a román állam most sem zárkózna el hasonló autonómia kialakításától, de – sajnos – egyházaink jó ideig még vallási érdekeik képviselőtét sem tudják ellátni, annyira megrongálta szervezeti és személyi állapotukat az ateista despotizmus. Azt is számításba kell vennünk, hogy értelmiségünk nagy része ateista nevelésű, és idegenkednek a fideizmusnak mindenféle befolyásától, különösen művelődési és oktatási téren, ahol leginkább természetes volna az egyházi autonómia kiterjesztése.

Az erdélyi magyar nemzetrész – ha úgy jobban tetszik, a romániai magyar nemzeti kisebbség – életében felbecsülhetetlen fontossága van az egyháznak, hiszen az egyház az egyetlen intézményünk. Többi nemzettestvéreinknek ott van az állam, a helyhatóság, szakszervezet, akadémia, egyetemek, iskolák, kamarák, sportegyesületek, és minden. Nekünk azonban még egy focicsapatunk, énekkarunk, orvosi rendelőnk sincs, csak az egyház. Még a világgal való kapcsolatunk is az egyházakon keresztül működik – és jól működik, mert – az anyaországiak kivételével – összekötnek minket a világ minden népével, a közös hitvalláson át.

Maga, az egyház pusztá létezése és működése már megadja az országosan kisebbségi magyarságnak azt a biztonságérzést, amely nemzeti identitása megőrzéséhez szükséges. Ismétlem, az egyház működésének felbecsülhetetlen fontossága van ott is, ahol a magyarság helyi többséget alkot. Ahol azonban ez a helyi többség nincs meg, sőt szórványban él a magyarság, az egyház fontossága is csak fokozódik, bármennyi gyalrlóság is van tevékenységükben. Mindez azonban csak az egyházakra, azok közül is csak a magukat magyarnak valló egyházakra vonatkozik, a szektákra nem. Tagadhatatlan a vallási szekták pozitív szerepe a román társadalomban, különösen az egész társadalmat megpezdító neoprotestáns mozgalmaké. A szekták azonban vegyes nemzetiségűek, magyar tagjaiknak egyenes missziós kötelességévé teszik a románokkal való keveredést, asszimilálódást.

A *cigányság* problémáit szándékosan nem említettem, mert azt nem tartom sem nemzeti, sem etnikai, sem faji kisebbségnek, hanem nagyon súlyos pária-kaszt-kérdésnek. A cigányok kirekesztettjei a társadalomnak, őket nem asszimilálni kell, mint más bevándorlót, nem is

adekválni, mint őslakosokat, hanem *adoptálni* a többségi társadalomba. Ebben, persze, az egyházaknak is szerepet kell vállalniuk, ha keresztyének.

Visegrád, 1996. március 7.

Megjegyzés: Állásfoglalás a Friedrich Naumann Alapítvány által rendezett Kisebbségek és egyházaik című konferencián, Visegrádon, 1996. március 7-én.

A Magyar Alkotók És Gondolkodók Független Szakértői Társasága útján

KÉRELEM A JOGTUDOMÁNY MAGYAR MŰVELŐIHEZ

A Romániai Magyar Keresztyéndemokrata Párt 1994 tavaszán felkért, hogy a *jogi személy nemzetiségei* fogalmát, elméletét és gyakorlatának módszerét dolgozzam ki. Mivel én magánjogász nem vagyok, és nem látok úgy, hogy alapkutatásokat végezhetnék, azt ajánlottam, hogy a kérdéssel forduljanak a Független Jogász Fórumhoz. Tudtommal ez meg is történt, de még semmi eredménye. Most a MAG elé terjesztem a kérést, juttassa el a RMKDP kérdését a Jogtudományi Intézethez, az egyetemek jogi fakultásához, hogy szakjogászok tudomást szerezhessenek róla. A MAG jogászhai tekintélyük latba vetésével szervezzék és támogassák a tevékenységet, hogy a *jogi személy nemzetisége* kérdéskör – lehetőleg még ez év vége előtt – kidolgoztassák, és az illetékes fórumok elé terjeszthető legyen.

A személyi jellemzők közül a mai jog általában csak az állampolgárságot alkalmazza a jogi személyekre. Az egyházak és művelődési intézmények vallása, illetve anyanyelve logikusan megállapítható bár, de a tételes jog rendszerint ignorálja. A történelmi jog Magyarországon is – nemcsak állampolgárságát, illetőségét, vallását és nyelvét, de nemzetiségét is ismerte nemcsak magánjogi társulatoknak, de a közületeknek is. A nemzetiségi és helyhatósági testületek privilégiuma messzemenően biztosította a személyi jellemzőkből folyó jogait és kötelességeit a jogi személyeknek is.

A határon túli magyarság érdekvédelmében felbecsülhetetlen fontossága van ma annak, hogy melyik intézmény, alapítvány, vállalat milyen nemzetiségűnek tekintendő. Ezért kérem mindenki segítségét.

Kolozsvár, 1996. június 11.

Dobai István

a Romániai Magyar Keresztyéndemokrata Párt

jogi tanácsadója

MEDDIG LESZ MÉG SZÓNOKI BANALITÁS A HATÁRON TÚLI MAGYAROK ÜGYE A POLITIKUSOK SZÁJÁBAN?

Kérdés: Ön 1995 őszén személyesen átadott emlékiratban kérte Göncz Árpád köztársasági elnököt, hogy kezdeményezze egy Határon Túli Magyar Tanács és ennek adminisztrációs kiszolgálására alkalmas Határon Túli Magyar Hivatal létrehozását. Ön szerint, tehát a határon túli magyarok gyámi képviseletének adminisztrálására nem alkalmas a jelenlegi Kisebbségi Hivatal, vagy a miniszterelnökség kisebbségi államtitkársága?

Válasz: A kérdésre a legfrappánsabb felelet az, hogy még a kezdeményezést kérő javaslatomra sem kaptam semmiféle választ. Hogy a Magyar Köztársaság Elnökének hatásköre még arra sem terjed ki, hogy kabinetirodájának utasítást adhasson egy emlékirat – akár negatív – megválaszolására, az végeredményében Magyarország alkotmányos belügye. Az azonban, hogy külföldi állampolgár, közte négymilliónyi magyar nemzetiségű, ne élhessen az anyaország népének tiszta szívvel adandó erkölcsi támogatásával, jogi képviselettel adott segítségével, egy megfelelő hatáskörű magyarországi hivatal hiánya miatt, az képtelenség. A jelenlegi Kisebbségi Hivatal hatásköre – ha egyáltalán van ilyesmi – nem terjed ki a határon túliak ügyeire. A kisebbségi államtitkár viszont – személyétől függetlenül – nem egyéb, mint minden hatáskör nélküli kisebbségi szóvivő. Egyetlen feladata az, hogy a hozzáforduló határon túli magyar szervezeteket és egyéneket kioktassa, milyen feltételekkel folyósít a magyar kormány pénzügyi segélyeket határon túliak számára. Eddig ezek a feltételek még mindig a határon túli magyarságot idegenként kezelő csonkamagyar ideológiának mindenben a kisantant-doktrínát szolgáló szempontjai szerint alakultak. Ez az egész tevékenység voltaképpen nem más, mint a határon túli magyarság elhallgattatása, és így merőben ellentétes nemcsak a határon túli magyarok érdekeivel, de az anyaország lakosságának érdekeivel és szándékaival is; következésképpen Közép-Európa stabilitásának a veszélyeztetése útján ellentétes az egész emberiség érdekeivel.

Kérdés: Miért nem sürgette Ön a választ emlékiratára mostanig?

Válasz: Egyrészt gyakran, a legkülönbözőbb utakon és módokon sürgettem a bármilyen választ, másrészt időt hagytam Göncz Árpádnak arra, hogy ígéretéhez híven kezdeményezze a Magyar Országgyűlésnél a javasolt szervek felállítását. Nyilvánvaló, hogy a magyar kormánynak és országgyűlésnek sok más gondja is van, de egyik sem előzi meg annyira a határon túliak ügyét, hogy másfél évig szóba se kerüljön. Most én kérdezek: Van-e olyan politikus Magyarországon, aki szemébe merne nézni azoknak a választóinak, akiknek azt ígérte volt, hogy szívén fogja viselni a határon túli magyarok ügyét?

Kérdés: Megismerhetnénk emlékirata tartalmát?

Válasz: Nincs többé okom rá, hogy ne hozzam nyilvánosságra. Tessék, itt van a teljes szövege.

Kolozsvár, 1997. február 22.

A KÖZVÉLEMÉNY HATALMA

Részletek Horváth Barna A közvélemény ellenőrzése (Szeged, 1939) című dolgozatából

Mi a közvélemény?

Hogy világosan áttekinthessük a közvélemény társadalmi összefüggéseit, elsősorban attól kell óvakodnunk, hogy azt valami elkülönített dolognak tekintsük, amely mintegy kínai falakkal lenne körülvéve. Ellenkezőleg, a közvéleményt leghelyesebb mindjárt kezdettől fogva a maga közvetlen társadalmi környezetében szemlélünk, amellyel elválhatatlanul összefügg. Leghelyesebb ezért a közvéleményt *a közös tudattartalmak egy szelvényének* felfognunk. Ezek a közös tudattartalmak maguk is csupán a *közös lelki tartalmaknak* a közös tudat küszöbét áttörő szelvényét jelentik.

Hogy a közvélemény csak egy részlete a közös tudattartalmaknak, az könnyen belátható. Hogy a Duna Budapestnél Észak-Dél irányban folyik, az nem közvélemény, hanem *köztudomás*. A feltámadásban való hit sem közvélemény, hanem *közös hit*. A meghatottság, amellyel a visszatérő Felvidék népét fogadtuk, *közérzelem*. A türelmetlenség, amellyel a megoldást vártuk, *közhangulat*. Véleményünk vitatható, de érvekkel eldönthető kérdésekben van. Hitünknel és ismeretünknel tehát kevésbé szilárd, de viszont érzelmeinknel indokolhatóbb és hangulatunknál maradandóbb állásfoglalás. A vélemény mégis mindig vitatható és változásnak kitett, van benne valami merész síkraszállás és egyúttal fenntartása az újra megfontolásnak. *Lactanius* szerint *Opiniot* fiatal női alakkal ábrázolták, akinek merész a tekintete és állhatatlan a kifejezése (*Tönnies, Ferdinand, Kritik der öffentlichen Meinung, 1922, 12. l.*).

A vélemény kevésbé szilárd, mint a hit és az ismeret, de szilárdabb a hangulatnál és az érzelmenél. Amit meg lehet indokolni anélkül, hogy szabatosan bizonyítani kellene, az „vélemény dolga”. Még szűkebben és még élesebben akként írhatnók körül a vélemény körét, hogy végső impulzusok, értékelő állásfoglalások és ténybeli, okozatos összefüggésekre vonatkozó ítéletek között közvetít, eszközöket mér célokhoz, *közbenső célokat állapít meg és posztulál*. Ezzel a merő *nézet* és a *törekvés* szálait is szétválasztottuk a vélemény szövedékében. Kérdés azonban, nem szűkítjük-e meg túlságosan a vélemény fogalmát, ha azt *gyakorlati állásfoglalást* tartalmazó nézetekre korlátozzuk?

Ennyi talán elég is a vélemény fogalmának elemzéséből. E téren Tönnies végzett érdemes munkát. Az ilyen fogalomelemzés jelentősége annyi, hogy tisztába jövünk a vizsgált fogalom környezetével és azokkal a finom átmenetekkel, amelyekkel fogalmi környezetébe olvad.

A közvélemény fogalomelemzéséből is az a benyomásunk marad hátra, hogy nincs sok értelme a pedáns skatulyázásnak. A közbeszédben sokszor fogjuk közvéleménynek nevezni azt, ami csak közhangulat, ilyenkor kitágítjuk a közvélemény fogalmát. Máskor viszont leszűkítjük, amikor csak a kikristályosodott, határozat formájába öntött gyakorlati állásfoglalást ismerjük el közvéleménynek, sőt a „meghamisított” közvélemény mögött az „igazit” keressük, azaz csak

azt a közvéleményt ismerjük el, amelynek alapján emberek cselekedni, áldozni, szenvedni, meghalni is hajlandók.

Annak, ha a kiterjesztő és megszorító szóhasználat között a fogalom magvát élesen megvilágítjuk, az a haszna, hogy a véleményt a tudat *legvilágosabb*, leginkább megvilágított szelvényeként ismerjük el. Aki „*véleményt alkot magának*”, az tudatvilágának legéberebb, legelevenebb, legfelelősebb, legöntudatosabb pillanatait éli. Épp ezért az, hogy valakinek *legyenek véleményei*, öntudatos személyiségének valóságos kritériuma. Innen van a véleményalkotás erkölcsi értéke és felelőssége is. Harmonikus, fejlett, teljes lelki életet és szellemi értékességet nem tudunk elképzelni jól megfontolt és egyensúlyba hozott vélemények nélkül. Aki elkészült véleményei megalkotásával, az elkészült szellemi életének kifejtésével.

A vélemény a léleknek *caeteris paribus* az aránylag legvilágosabb pillanata, a legsikerültebb *lucidum intervalluma*. Ebből természetesen nem következik az, mintha minden vélemény világos lenne. Sőt a vélemény fogalmi környezetének áttekintéséből azt látjuk, hogy a vélemény szelvénye tulajdonképpen csak egy *elsuhanó, átröppenő világosság* a lélek és a tudat egyéb folyamatain. Tönnies a közvélemény *halmazállapotairól* beszél. A hit „sziklaszilárd”, a hangulat „légnemű” halmazállapotban van, a vélemény pedig a páraszerű, cseppfolyós és a lazán összeálló testek halmazállapotát mutatja.

A vélemény és a lélek egyéb folyamatai között folytonos és észrevétlen átmenetek vannak. A vélemény, az önálló, a tudatos, a független, a tiszta, a szabad vélemény tulajdonképpen csak eszmény, posztulátum, a lélek szomja a világosság és a fény után. A vélemény a lélek érintkezése az eszmével, kigyúló pillanatnyi fény a Valóságon, amely azt az Értékkel egy pillanatra összekapcsolja. Azt is mondhatnók, hogy a tiszta vélemény csak *vágykép*, a szabadság *álma*, csak *illúzió*. Sugár pásztazza végig a lélek légkörét, megcsillannak a porszemek a levegőben. Nap, fényszóró vagy lidérc fénysugara játszik-e a lélekkel?

Bárhogy legyen is ez, figyelmünket két pontra irányítja. Egyrészt felismerjük a vélemény óriási erkölcsi jelentőségét. Ameddig a szabadság, a személyiség, a szellem az eszményünk, addig *öntudatos szabad vélemények nélkül nincs erkölcs és szabad közvélemény nélkül nincs magas színvonalú társadalom*.

Másrészt azonban azt is látjuk, s talán még ríkítóbb világításban, hogy a vélemény mily messzemenőleg függvénye a lélek egyéb tényezőinek.

A közvélemény irracionális tényezői

Mindennap megfigyelhetjük, miként homályosítják el az emberek ítéletét, véleményeit az elfogultságaik, szenvedélyeik, érdekeltségeik és még számos olyan irracionális mozzanat, amelyről nem tudnak maguknak számot adni. Ilyenkor szoktunk *előítéletekről* beszélni. Ha ezeknek az öntudatlan befolyásoknak a mechanizmusát szemléletesen magunk elé akarjuk képzelni, akkor olyan hajóra kell gondolnunk, amely ugyan kristálytiszta átlátszó víz tükrét szeli az orrával, de viszont uszonyával iszapos medret horzsol könnyedén s ezzel a tiszta vizet zavarossá teszi. A vélemény tisztasága is az irracionális tényezők leülepedésének, nyugalmanak, háborítatlanságának köszönhető, mint ahogyan a víz is akkor tiszta és átlátszó,

amikor az iszap nincs felkavarva. A hajó a véleményalkotás tárgyát tevő kérdés. Ha ez nem érinti, nem horzsolja és nem zavarja fel a mederfenék iszapját, azaz ha nem kavarja fel a tudat alatti irracionális tényezők sötét áramlásait, akkor a vélemény is tiszta marad, mint az átlátszó víztükör. Ha ellenben felkavarja őket – és csak kedvező határesetnek, csak eszménynek tekinthetjük, ha nem bolygatja meg őket – akkor a logikai következtetések kristálytiszta tükörét többé-kevésbé mindig ellepik az irracionális tényezők iszapos, zavaros áramlásai. (*Dicey szerint hiú feltevés az, hogy bármiféle tan is az érvelés pusztá erejével szerzi meg követőinek többségét. Law and Public Opinion in England (1905) 1926, 224*)

Az egyéni véleménynek ez az irracionális meghatározottsága természetesen a közös vélemények kialakulására is nagy hatással van. A *megrögzött véleménynek* a társadalmi véleményalkotás folyamatának, a problémák értelmi megemésztésének mint hatalmas megemésztetlen tömbök állanak útjában. A társadalmi érintkezés virtuózai az ilyen megrögzött véleményeket óvatosan kikerülik. Vannak kérdések, amelyek felől egyik vagy másik embertársunkkal nem lehet vagy nem érdemes vitatkozni. Az irracionális véleménykötöttségnek ezeket a *rögeit* türelmes munkával kell felderítenünk és mechanizmusuk átvilágítása által feloldanunk.

A közvélemény megismerése érdekében igen fontos felderíteni az összetételét a kérdéses társadalom *lelki állományának*, azaz az egyéni vélemények tipikus irracionális kötöttségeinek. Ha valamely adott közvéleményt leírni, jellemezni, változásait megfigyelni és ellenőrizni kívánjuk, akkor először is ezeket a kötöttségeit, mintegy a „szemellenzőit” kell számba vennünk. E kötöttségeknek különböző mélységű rétegei lehetnek. *Hivatásbeli* véleménykötöttségek aránylag sokkal könnyebben oldhatók fel, mint az egész világkép, a látókör, a *vélemény éghajlatai* által meghatározott kötöttségek. (*A vélemény éghajlatainak meggyőző értelmezését adja Becker, Carl L., The Heavenly City of the Eighteenth Century Philosophers (1932) 1935, Climates of opinion, 1-31*). De még sokkal mélyrehatóbbak az egyéni lelki élet sorsából, megrázkódtatásaiból, a tudat alá szorított, elnyomott vágyak rejtett működéséből eredő kötöttségek. Valamely közvéleményt nem lehet híven jellemezni, lefényképezni, megismerni anélkül, hogy a legjellemzőbb lelki kötöttségeit számon ne tartanók.

A vélemény irracionális kötöttségeinek a kifejezésére szolgál az *osztályideológia* kifejezés, általában az *ideológiafogalom*. Az ideológia általában jelent mindenféle irracionálisan kötött, meghatározott véleményt. Az *osztályideológia* a *társadalmi rétegződés* által megkötött vagy meghatározott véleményt jelenti. Az ideológia fogalma természetesen sokkal tágabb, mint az osztályideológiáé, mert hiszen a vélemény irracionális kötöttségei a társadalmi rétegződésen kívül még igen sok tényezőtől függenek. Ezek közül kiemelkednek egyrészt az egyéni lélek sorsszerű megrázó élményeiből magyarázott mélylélektani kötöttségek, a hagyományos világkép határoltóságával magyarázott véleményéghajlati kötöttségek, és a mindezeknél sokkal felületesebb foglalkozási vagy hivatási véleménykötöttségek. Ez utóbbiakat kissé általánosítva testületi vagy közösségi véleménykötöttségekről is beszélhetnénk, mert bármely közösséghez vagy testülethez tartozás is kétségtelenül kifejleszthet olyasféle, csakhogy sokkal enyhébb véleménykötöttséget, mint amilyen az osztályideológia. Ez utóbbi tehát a közösségi véleménykötöttségnek egyik igen súlyos, idült alakja.

Valamely társadalom lelki arcképe épp a lelki sajátságoknak mikénti eloszlásától függ. A közvélemény természetesen csak részlete ennek a lelki arcképnek. De a közvélemény irracionális alapjai is a különböző lélekcsoportok alakulásában találhatók meg, azaz abban az egyszerű adatban, hogy milyen természetű véleménykötöttségek mily arányban oszlanak meg, illetőleg más oldalról nézve, hogyan csoportosulnak a társadalomban.

Az egyéni vélemény irracionális lelki tényezőinek ez a csoportonként való eloszlása a közvéleményben rávezet bennünket arra a gondolatra, hogy magának a közvéleménynek nincsenek-e külön irracionális tényezői, olyanok, amelyeket az egyéni véleményben nem találhatunk.

Ezzel a gondolattal már különbséget teszünk a közös egyéni vélemények és az egyéni véleményt rohanó árként magával sodró közvélemény között. Nyilvánvaló, hogy más dolog két egyéni vélemény önkéntelen azonossága és ismét más dolog a közvélemény ragályozása, szuggesztív ereje, amelynek az egyéni vélemény oly könnyen hódol be és oly nehezen tud ellenállni.

Nyilvánvalónak látszik, hogy a közvélemény kialakulásában is olyasféle irracionális tényezők játszanak szerepet, amelyeket a tömeglélektan megfigyelt. Természetesen nem azonos két eset az, amikor fizikai közelségben együtt jelenlevő, összeverődött tömeg lelki állapotáról, és az, amikor elszórt, anonim közönség lelki tényezőiről van szó.

Mégis vannak a közvéleménynek a tömeglélekhez (szabatosabban: lélektömeghez) hasonló tradicionális tényezői. A hasonlóságot és különbséget egyaránt megmagyarázza az a meggondolás, hogy épp a tömeglélek benyomulása a közvéleménybe az az irracionális tényező, amely a közvélemény kialakulásának különlegessége. A közvéleménynek ez a különleges kialakulásbeli irracionális kötöttsége természetesen kisebb vagy nagyobb méretű lehet éppúgy, mint az egyéni vélemény irracionális kötöttsége. Azt hisszük azonban, hogy aligha fognak valaha is teljesen hiányozni a tömeglélek nyomai a közvéleményben.

Ennek az az oka, hogy a közvélemény alakulása arra nézve, aki abban részt vesz, azaz maga is véleményt alkot, nem közös kaleidoszkópforgatás. Még abban a ritka esetben is, amikor hasonló gondolkodású emberek szűk körének tagja utólag és kerülő úton tudja meg, hogy fontos kérdésben alkotott véleménye a többiekével egyezik, úgy érzi, mintha kő esett volna le a szívéről. Miért? Mert a közvélemény kialakulása mindig *lelki nyomást* gyakorol ránk. Tudjuk, hogy a spontán egyezés vakszerencsájától eltekintve, vagy harcolnunk kell egyéni véleményünkért, szemben a közvélemény egész áradatával – s tudjuk azt is, hogy ez micsoda martírium – vagy pedig elviselnünk a meghunyászkodásnak, a többé-kevésbé meggyőződéstelen alkalmazkodásnak azt a szégyenét és gyalázatát, amelyet mindenki elől eltitkolhatunk, csak magunk elől nem. Rájövünk arra is, hogy a hallgatás, a véleménynyilvánítástól való tartózkodás nem megoldás, mert az élet tele van helyzetekkel, amelyekben a hallgatás már maga is vagy martírium vagy megalázkodás.

(...)

Az élőszó hatása a közvéleményre

Szavaknak, olykor üres szavaknak is mágikus hatása lehet a lélekre. A szavak leegyszerűsített kifejezést adhatnak hosszú gondolatsoroknak, közérthetővé tehetik, ami lappangó előfeltevése volt homályos eszmetársításoknak, megfoghatják, mágnesként magukhoz vonhatják, oldhatatlan tömbök módjára feltarthatják és megakadályozhatják a gondolkodást. Ki ne tapasztalta volna a jelszavak félelmetes erejét a közvéleményben?

A szónak ez a varázsa független attól, hogy élő, írott, nyomtatott vagy talán csak gondolt szó-e az, amely hatalmába keríti a gondolkodásunkat, a véleményünket. A szó hatalma és az élőszó hatalma tehát két különböző dolog. Az élőszó mindennapos, egyetemes módszere a gondolatok, a vélemények kicserélésének. A beszélgetés folyton örlő malma a vélemények képződésének, a közvélemény alakulásának.

Az élőszónak ez a közvéleményképző működése tág területet ölel fel. A fesztelen magánbeszélgetésen, a teljesen alkalmi csevegésen és pletykán kezdve a feszesebb, etikettszerűbb beszéden, a bizalmas vagy elmélyedő eszmecserén, a többé-kevésbé már formált vagy vezetett vitán, tárgyaláson vagy tanácskozáson keresztül a nyilvános szónoklatig, előadásig, szóharcig terjed. Az élőszóval történő közvéleményképződésben egyszerűen mindenki részt vesz, aki véleményt érintő beszéddel fordul máshoz.

(...)

A sajtó hatása a közvéleményre

A klasszikus közvéleményalakító tényező a sajtó, elsősorban pedig a napisajtó: a naponta termelt és fogyasztott nyomtatott szó. Az élőszó már a sajtó születése óta, a mozi és a rádió pedig legújabbán vetélytársai a sajtónak a közvélemény alakításában. Valamennyivel szemben a sajtónak, a nyomtatott szónak mégis külön varázsa van. A nyomtatott szó, még ha naponta termelik és fogyasztják is, mégis maradandóbb és hitelesebbnek tűnik fel, mint a röppenő élőszó és mozgókép azonnal elmosódó benyomásai. Mindazonáltal a hírszolgálat gépesítése a rádió, és filmesítése a mozi által kétségkívül érinti a sajtót, bizonyos értelemben árt neki, mert konkurál vele, más szempontból azonban talán használ is neki, mert épp a verseny nagyobb teljesítményekre kényszeríti.

A sajtó lényege a gyors, fürge, hű és érdekes hírszolgálat, azaz új tényekről való friss és szabad szempontú, újság iránti étvágyunkat kielégítő, azaz szenzációs értesítés egyfelől, a független szabad gondolat közvéleményképző erejének a közvetítése másfelől. Az első funkciót szerencsésen jelzi a *hírlap* vagy *újság* kifejezés, a másikat pedig a *journal d'opinion*, véleményes újság kifejezése. A bulvárlap a merő szenzációs hírszolgáltatásra szorítókozó hírlap típusa, amely óriási olvasótáborot kíván megnyerni és kielégíteni. Ezzel szemben a véleményes újság típusa az a lap, amely megelégszik kisebb, de válogatottabb olvasótáborral, kisebb példányszámmal, miért is drágán kell egy példány árát megszabnia, viszont azonban magas színvonalú véleményalakító munkájával a válogatott olvasóközönségen keresztül esetleg sokkal inkább irányítja a közvéleményt, mint a mamutpéldányszámú, de véleményüres tömeglapok.

(...)

A helyes közvéleménypolitika épp ezért a helyes vélemény kínálása, a téves vélemény cáfolása és a hamis vélemény üldözése. A helyes közvéleménypolitika a kritikai tárgylagosság propagandája. Ennél többet nem lehet tenni a közvéleményért, és ami ennél többnek látszik, az előbb-utóbb zsákuccába vezet. A közvéleményalakítás titka annak a belátása, hogy azt közvetlenül, drasztikusan csak igen kevésbé lehet irányítani, mert a folyamat lényege a véleményközösség spontán kialakulása. Az oktrojált közvélemény görögtűz, amely legtöbbször magát a tüzmestert vakítja el. Az igazi művészet nem a közvélemény elbódítása vagy elvakítása és megmérgezése. A közvélemény nagy mesterei nem annak hipnotizálói és varázslói. Hanem az értesültség virtuózai, akik a leghívebben figyelik meg áramlatainak spontán alakulását és finom, rejtett, észrevétlen módszerekkel dolgoznak akadályok elhárításán, valamely természetes áramlat útjának megtisztításán, medrének kiszélesítésén vagy elmélyítésén: azok, akik meg tudják ragadni az alkalmat és előre tudják látni a jövőbeli alakulást és azt a pillanatot, amikor a legkisebb beavatkozás hatása is óriási. A közvélemény-politikára is áll, hogy irányítani és kormányozni tulajdonképpen annyi, mint előrelátni.

A NEMZETISÉG JOGI FOGALMA

A folyó évben igen sok nemzetközi konferencia foglalkozott a nemzetiségi, vagy kisebbségi kérdéssel. Nem volt könnyű feladat és nem is született egyértelmű válasz a kérdésre: Mit kell érteni nemzetiség alatt, kiket és milyen mértékben illetnek meg a nehezen születő kisebbségi jogok?

Sokan úgy gondolják, hogy minden embercsoport, amely más nemzet államának területén él, azonos kategóriába tartozik. A közép-európai laikus zszurnalisztika, még mindig a szovjet főhatalom korabeli gondolkodásmód szerint, egybemossa a *nemzetiség* (*nemzeti kisebbség*) fogalmát az *idegen*, a *bevándorló*, a *menekült*, a *vendégmunkás*, a *hazátlan* fogalmával. Különösen a magyar utódállamok politikai zsargonja igyekszik egyenlőségi jelet tenni, pl. az őslakos szlovén, az impozáns kulturális örökséggel rendelkező erdélyi szász, a bevándorló cigány és a bangladesi menekült közé.

Miért éppen a kisebbségben élő magyarok igénylik a megkülönböztetést e kategóriák között? Nagyon könnyű a felelet: Európa egyetlen történelmi nemzetiségének sem jogi státusát, sem történelmi, kollektív identitását nem vonja kétségbe senki, csak a miénket. A régi Magyarország utódállamaiban viszont tisztázásra várnak ezek a kérdések, első sorban a magyarok vonatkozásában. A mi jogaink rendezése felé nem lehet előre lépni történelmi identitásunk megfogalmazása nélkül, mert így – egyes ellenséges körök már ezt is hangoztatják – az USA-ba áttelepült Puerto Rico-iak státusába utalhatnak bennünket. Fenyegetően áll előttünk a volt Jugoszlávia agóniájának réme. Ott is el lehetett volna kerülni az emberiség megcsúfolását, ha a fegyverek bevetése előtt józanul mérlegelték volna egymás igényeit.

A *nemzet* (középkori latin: *populus*, ma: *nation*) történelmi adottság, az azonos hagyományt tisztelő, származási, anyanyelvi, művelődési és más közösségformáló örökséget magukénak vallók erkölcsi közössége. Európában – pontosabban Nyugat-Európában – a *nemzetállamok földjén*, ahol az államok valamely nemzet közhatalmi szervezetként keletkeztek és fejlődtek, az *állam* fogalmi eleme lett a *nemzetnek* és a *nemzet* fogalmi eleme az *államnak*, ahol a nemzet tagjait erkölcsi kötelék, a hazaszeretet fűzi államához, országához. Az államnak azok az alattvalói csoportjai, amelyek az államalkotó nemzettől eltérő hagyományok alapján alkotnak maguk között erkölcsi közösséget, *nemzetiségnek* (*nationalité*) nevezetnek. Akkor is, ha másik állam államalkotó nemzetének részei, akkor is, ha nincs anyanemzetük, vagy ha eltérő hagyomány-örökségük (anyanyelvük) ellenére, az államukat alkotó nemzet tagjainak érzik és tudják magukat. A nemzetiség tehát szintén történelmi adottság, az államalkotótól különböző hagyományai és öröksége alapján, minden esetben könnyen azonosítható (identifikálható), leírható, és a másoktól különböző *identitás* öntudatával rendelkező közösség.

A *nemzetiséggel* azonos jelentésű a köznyelvben meghonosodott *kisebbség*, és a tételes nemzetközi jog terminus *technicus*, a *nemzeti kisebbség*, *etnikai kisebbség* (*minorité nationale*, *minorité ethnique*) kifejezések, habár ezekkel szemben méltánylást érdemlő kifogások merülhetnek fel jogelméleti és gyakorlati politikai oldalról egyaránt. A *kisebbség* kifejezés

használat mellett szól viszont az, hogy ez a demokráciában oly annyira fontos általános kisebbségi jogbiztosítékok igényére utal, valamint az, hogy az alapvető emberi jogok – mint a faji, származási, vallási, anyanyelvi kisebbségi jog – érvénye a nemzetiség tagjaira is közvetlenül kiterjed. Az nem értelemzavaró, hogy a köznyelvben a *nemzetiség* nemcsak a most vázolt értelemben használatos kifejezés, hanem valamely nemzethez tartozás személyi tulajdonságát is jelenti (Például: „francia nemzetiségű” = „a francia nemzet tagja”), mert a logika minden adott esetben könnyűszerrel kiveszi a helyes értelmezést.

Igen, a nemzet és a nemzetiség az emberek számba vehető csoportjának szubjektív viszonyulása egy közösség objektív valóságához. A nemzet és a nemzetiség között az államhoz, az eredeti uralkodó hatalmú területi közülethez való viszonyban van a különbség. Az állam viszonylatában csoportosíthatók a nemzetiségek is, történelmi adottságaik alapján: Vannak az állam alakulása előtti, őslakos nemzetiségek, és vannak az állam alakulása után betelepédettek, vannak önként csatlakozottak, és kényszerrel – hódítással, dinasztikus örökösödéssel – anektált nemzetiségek, és mindezekkel szemben vannak az államnak olyan alattvalói – vagy állampolgárok, vagy sem – akik (vagy akiknek ősei) egyéenként, családonként szivárogtak be, immigráltak, ideiglenesen, vagy véglegesen. Nyilvánvaló, hogy az utóbbiakat nem tekinthetjük *történelmi nemzetiségnek*, hanem *bevándorló, idegen, telepes, vendégmunkás, menekült* (étranger), vagy a középkorias *vendég* (hospes) elnevezés illeti őket, – jó volna egy elfogadhatóbb kifejezés erre a fogalomra – akár polgárai az államnak, akár átmeneti otttartózkodók, lehetnek bár ugyanúgy az államalkotóktól eltérő hagyományaik, mint a történelmi nemzetiségeknek.

A *bevándorlók* és a bevándorló ivadéakai különböznek a *történelmi nemzetiségektől* történelmi adottságaikban, abban, hogy mikor és milyen körülmények között lettek az állam alattvalóivá. A különbség elsősorban jogállapotuk között van. Az államalapításban résztvevők azonos jogállásúak a honfoglaló nemzet többi részével, az önként csatlakozók és később közösségi kötelékben beköltözők kialakított státust kaptak, a dinasztikus háborúk, vagy örökösödés útján hajdan hódítottak pedig még államnevüket és alkotmányukat is megtartották. A múlt századi nemzetközi kongresszusokon, valamint a jelen századi nemzetközi jogi aktusokkal más államok uralma alá került népcsoportok jogi helyzetét viszont nemzetközi jogszabállyal rendezték a határmódosítást elrendelő hatalmak. Ez a szuverenitást megközelítő társországi státustól, az autonóm tagállamok és az öröklött közjogi helyzet tiszteletben tartásán át, a nemzetiségi jogok minimumáig: a szerzett kollektív jogok és az identitást is tiszteletben tartó teljes állampolgári jogegyenlőség garantálásáig terjedt. A bevándorlót nem illeti meg semmiféle kollektív közjogi személyiség, hiszen egyéenként jönnek. Önkéntes beköltözésükkel egészében elfogadják a befogadó állam jogrendjét – amely korunkban nem szállhat az alapvető egyéni emberi jogok szintje alá az idegenekkel szemben sem.

Az őslakos, történelmi nemzetiségeknek is be kell illeszkedniük az új államkeretbe, de *adaptációjuk* különbözik a bevándorlókétól: A *nemzetiség* alkalmazkodási módja az *adekváció* (egyenlősödés), a *bevándorlóé* az *asszimiláció* (hasonulás). A nemzetiség identitását úgy látja biztosíthatónak, ha *megkülönböztetik* az államalkotóktól és bevándorlóktól, és a különбözőség alapján *nyilvántartják*, a bevándorló viszont *elkeveredni* akar, és személyi jogaik sérelmének tart minden megkülönböztetést, annál inkább nyilvántartást. Mindkét kategória *jogegyenlőséget* igényel, de a bevándorló a (faji, származási, anyanyelvi, vallási stb.) *különbségekre tekintet*

nélkül, a nemzetiségek viszont a *különbségek figyelembe vételével*. (Az elsőre példa: Minden állampolgár férfi köteles katonai szolgálatot teljesíteni, tekintet nélkül – egyebek mellett – lábfejének méreteire. A másodikra pedig: Minden katonának bakancsot kell adni tekintetbe véve lábfejének méreteit.)

A történelmi nemzetiségek közismertek *objektív* ismérveikkel együtt. Például: A kelta eredetű *bretonok* 1213., illetve 1532. években, uralkodójuk házassága folytán lettek Franciaország alattvalóivá, alkotmányjogi különállásukat megőrizvén a francia forradalomig. Azóta nem igényelnek különleges jogállást. A finnországi *svédek* 1249. után, mint hódítók kerültek az akkori Finnland svéd tartományába. 1809-ben az országgal együtt kerültek Oroszország fennhatósága alá, majd 1917-ben a független Finnország állampolgárai lettek. Az orosz főhatalom alatt a Finn Nagyfejedelemég svédjei megőrizték uralkodó nemzetjellegüket a többségi finnekkel szemben (Íme a „nemzetiség” nem azonos a „kisebbséggel”!) a rendi kiváltságok megszüntetéséig. A független Finnországban viszont, minden régi intézményük megőrzése mellett, fehér lapot kaptak mindennemű igényük vonatkozásában. Tirol hajdani német tartomány olasz többségű déli részét az első világháború után nemzetközi egyezmény Olaszországhoz csatolta, nemzetközi jogszabály szavatolta az ottani német nemzetiség jogait. Az erdélyi szászok a 12. században vándoroltak be, nemzetiségi közületük, az Universitas Saxorum, *natio* alkotmányjogi jelleget kapott a magyar királyoktól. A huszadik században bekövetkezett román uralom alatt veszítették el remek nemzetiségi intézményeiket (a jogaikat garantáló Kisebbségi Szerződés rendelkezései ellenére).

A történelmi nemzetiség *szubjektív* ismérve a nemzeti *identitás-tudat*. Az állammal szembeni *érzelmi* kötöttség milyensége, hogy hazájának érzi-e, tudja-e országát, az, az adott nemzetiség konkludens viselkedéséből állapítható meg, de nem szükségképpen folyománya a nemzetiség jogállásának. (Történelmi tapasztalat az erdélyi szászok passzivitása a magyar állammal szemben, és a Finnországi svédek áldozatos hazaszeretete.)

Vannak népcsoportok, amelyek történelmi identitástudata nem eltérő, vagy csak részben különböző a nemzetétől, illetve összefér vele. Ilyenek, például, a katalánok a spanyolokkal szemben, a skótok Nagy-Britanniában, ilyenek voltak a székelyek a magyarságon belül. Ezeket identitástudatuk nem választja el a nemzettől, hanem összeköti vele. Ezek tehát nem nemzetiségek, hanem *történelmi nemzetrészek*. Mivel azonban az identitástudat szubjektív, könnyen változó tartalmú fogalom, az ilyen történelmi nemzetrészek bármikor *nemzetiséggé* nyilváníthatják magukat, ha a nemzettől eltérő identitástudatuk így kívánja. Ez történt a hajdani Magyarország északnyugati szláv alattvalóival: Évszázadokon át a hazaszeretet legszebb példáit mutatták Hungária iránt, élenjárói voltak még a szabadságharcoknak is, míg a múlt században a magyartól eltérő identitástudatuk alapján *szlovák* nemzetiséggé lettek az addigi nemzetrészből.

A *bevándorló, idegen* (étranger), *bevándorló ivadéka* elnevezések egyértelmű *objektív* fogalmi elemet takarnak, de mellőle hiányzik a *szubjektív*, az öntudati elem, a származási különbség pozitivitásának érzelme, inkább hajlik arra, hogy a befogadó nemzet tagjaival szembeni minden megkülönböztetést megbélyegzésnek, diszkriminációnak tart, és a fenti elnevezéseket pejoratívnak, sértőnek érezvén, mindegyiket elutasítja. Minden törekvése arra irányul, hogy a jogrend meg ne különböztesse, hogy ne kerüljön külön nyilvántartásba, illetve,

hogy minél előbb kikerüljön abból. Szélső esetekben ez a bevándorló-múlt a teljes identitás, az egyéniség megtagadását jelenti, amely gyökértelenséget, minden társadalmi kötelék feloldását, kalandorrá, vagy főgelfrájjá válást von maga után. Az eseteket túlnyomó többségében azonos inkább a *többes identitás* pozitív irányába tereli az immigráns öntudatát és önértékét: Azonosul a befogadó nemzettel, anélkül, hogy megtagadná egyéni, családi, származási, anyanyelvi, vallási hagyománya öntudatát, és megőrzi érzelmi kötődését régi nemzetéhez, egyházához. Sokszor ez annyi társadalmi identitás szerinti kötődést jelenthet, ahány vallott társadalmi tulajdonsága van az embernek, gazdagabbá téve ezáltal saját magát is, befogadó társadalmát is.

Az USA bevándorló modellállam. Az őslakos indiánok mellé az ősfoglaló pionírok, majd hollandi, angol, ír, francia, német, olasz, spanyol és egyéb telepesek sorakoztak fel még az Államok függetlensége előtt. Ezek együttesen harcoltak a függetlenségért, mint annakidején az európai nemzetek honfoglaló ősei és együtt alkották meg az Amerikai Egyesült Államokat és annak nemzetét. Azután jöttek a bevándorlók, és igyekeztek állampolgársághoz jutni, minél hamarabb letenni az állampolgári esküt, angol nyelven, bibliára tett kézzel, feltétel nélkül elfogadván az alkotmányt és a teljes jogrendet. Később a néger és félvérek, a rabszolgák ivadéka is állampolgárságot nyertek, és ennek a világ minden fajtájából, népéből, vallásából *amerikaivá* hasonult („asszimilálódott”), a nemzetnek minden tagja – bevándorló ivadéka lévén – minden megkülönböztetést sérelmesnek tart. Magyarországon viszont az államalkotó magyar nemzet tagjai vannak túlnyomó többségben. Mellettük élnek nemmagyar hagyományú népcsoportok, egyesek ősidők óta, mások kései bevándorlás eredményeként. Egyelőre identifikált történelmi nemzetiség egy sincs Magyarországon, mert ez az állampolgárok nemzetiség szerinti megkülönböztetését jelentené, amelyet az érdekeltek beleegyezése nélkül megtenni, az egyéni szabadságjogok sérelmét jelentené. Ahogyan a magyar társadalmat a múlt felmérései alapján ismerjük, feltételezhetjük, hogy – csekélyebb lélekszámuk ellenére – a magyartól eltérő nemzeti identitásuk megkülönböztetését, nyilvántartását és törvényes védelmét igényelnék a németek, szlovének, horvátok, szerbek, szlovákok, de minden megkülönböztetés ellen tiltakozna a cigány és a zsidó származásúak többsége és a legújabban bevándoroltak. Lehetőséget kell adni minden magyar állampolgárnak arra, hogy a magyar nemzet tagjának, vagy valamely más nemzetiséghez tartozónak, vagy kozmopolitának vallhassa magát, hogy a jogrend mindenkihez a szerint viszonyulhasson. Szabad tehát a választás a kategóriák között, de összekeverésük nem. Mit szólnának, például, a bretonok, korzikaiak, elzásziak, ha bekevernék őket a sokmillió franciaországi idegenek közé? Vagy a dél-tiroli németek, akár a német turistákkal való összekeverésükhöz Olaszországban?

A Helszinki Zárónyilatkozat visszahozta a jogrendbe az identitás fogalmát, mint jogilag védelmezendő társadalmi értéket. Ezzel lehetővé válik a régi speciális és partikuláris jogok intézményének visszahozása, amelyet a múlt századi jogegyenlítési lendület (mint bába a gyermeket a fürösztő vízzel együtt) kidobott a modern jogalkotásból. Ugyanis az identifikált nemzetiségek mindegyikére, minden állam külön törvényt kell alkosson, nemcsak egy általános nemzetiségi törvényt államonként. Ez a törvény az állam előtti nemzetiségek vonatkozásában (például Romániában: Legea minorităţii germane stb.) szigorúan tartsa magát annak a nemzetközi jogszabálynak az előírásaihoz, amely a nemzetrészt nemzetiséggé tette, tehát minimum az intézmények és szerzett jogok megőrzését kell biztosítani. Ez alá szállhat a jogalkotás az állam utáni nemzetiségek vonatkozásában – ebbe a csoportba tartoznak a

magyarországi nemzetiségek – de biztosítani kell identitásuk védelmét és fejlesztését annak minden elemével együtt (anyanyelv, történelmi, művelődési hagyomány), az alapvető emberi jogok nemzetközi jogi rendelkezéseinek a tiszteletben tartásával.

A bevándorlók jogállását nem nemzetközi jogszabály, hanem államon belüli jogalkotás szabályozza, a mindenkor közérdek politikai igényei szerint, külön az állampolgárokét (ha erre szükség van), külön az állandó letelepedettekét, és külön az átmenetileg ott tartózkodókat, idegeneket, menekülteket, de minden embernek, idegennek és menekültnek biztosítani kell az alapvető jogait a nemzetközi jogi normák szerint. Íme, ezért kell megkülönböztetnünk a nemzetiség (nemzeti kisebbség) fogalmát a bevándorlóétól és minden más társadalmi csoportétól – minden kategória javára.

Sajnos, mindez csak a nemzetközi jogalkotásra irányul, habár fölös számú nemzetiségi jogszabály alkottatott eddig is nemzetközi és államon belüli vonatkozásban egyaránt. Az alkotott jogszabályok végrehajtása, érvényesítésére azonban semmi intézményes biztosíték nincs addig, amíg államon belüli és nemzetközi bíróságok igazságszolgáltatási garanciáját létre nem hozzák. Megfelelő hatáskörű független bíróságok nélkül a legépítőbb nemzetiségi jogszabályok is csak áldatlan vitákat provokálnak, konfliktus helyzeteket eredményeznek megbékélés helyett.

Kolozsvár, 1993. szeptember 18.

IDENTITÁSUNK JOGI VÉDELME

A nemzet történelmi adottság, az azonos hagyományt (származási, anyanyelvi, művelődési és más történelmi közösségformáló örökséget) magukénak vallók erkölcsi közössége. Európa – pontosabban: Nyugat-Európa a *nemzetállamok* földje, ahol az államok valamely nemzet közhatalmi szervezeteként keletkeztek és fejlődtek, ahol a nemzet tagjait erkölcsi kötelék (hazaszeretet) fűzi államához, országához. Az államoknak azok az alattvalói csoportjai, amelyek az államalkotó nemzettől eltérő hagyományok alapján alkotnak maguk között erkölcsi közösséget, *nemzetiségnek*, nemzeti, etnika *kisebbségnek* neveztetnek. A nemzetiség tehát szintén történelmi adottság, minden esetben azonosítható (identifikálható) és leírható ismérvekkel, saját történelemmel és öntudattal rendelkező közösség. (Az 1975. Helsinki Zárónyilatkozat tovább pontosította a fogalmat, bevezetvén a „határon túli nemzetrészek” elnevezést az olyan nemzetiségek megkülönböztetésére, akik anyanemzetükkel történelmi kapcsolatban voltak és maradtak.)

A közép-európai laikus zszurnalisztika, különböző politikai lobbyk kedvét keresve, még mindig a szovjet főhatalom korabeli zsargon szerint, egybemossa a *nemzetiség* (nemzeti, etnikai kisebbség) fogalmát az *idegen*, a *bevándorló*, a *menekült*, a *vendégmunkás*, a *hazátlan* (föggelfráj) fogalmával, megnehezítve nemcsak a kapcsolatos problémák megoldását, de még a tárgyalását is. Közismert, hogy Franciaországban élnek baszk, breton, elzászi, korzikai nemzetiségek, és ezek összlétszámát többszörösen meghaladó olasz, afrikai és mindenféle bevándorló (és ki tudja, mennyi idegen és turista), de senki ezeket össze nem keveri. Olaszországban is sokmillió albán, görög, arab, német, angol, amerikai és mindenféle bevándorló, idegen, turista él, de ezektől mindenki megkülönbözteti a néhány ezer dél-tiroli német etnikumot. Belgiumban is százszor annyi a bevándorló és az idegen, mint a német nemzetiségi, de megkülönböztetik őket. Csak a magyar utódállamok politikai zsargonja tesz egyenlőségjelet az őslakos szlovén, az impozáns művelődési örökséggel rendelkező erdélyi szász, a bevándorló cigány és bangladesi menekült közé.

A *nemzetiségek jogállása* attól függ – hiszen történelmi kategóriáról van szó –, hogy mikor és hogyan kerültek más nemzet államának az uralma alá. Amennyiben együtt alapították államukat annakidején, vagy később önként csatlakoztak, vándoroltak be (rendszerint kollektív privilégiumokat biztosítva), vagy önként fogadták el meghódíttatásukat, éppen úgy erkölcsi kötelék fűzi őket államukhoz, éppen úgy hazájukként szeretik országukat, mint a többségi nemzet fiai, jogállásukat történelmi normák szabályozzák (amelyek nemzetiségi identitás-tudatuk fontos alapjai). A később hódított, annexiós nemzetiség (határon túli nemzetrész) jogállását az a nemzetközi jogi aktus szabályozza, amely a nemzetiség tagjainak állami alávetettségét megváltotta. Amennyiben az uralomváltás megegyezett a nemzetiségi akaratával, a továbbiakban a történelmi szerzett jogait kell statuálniuk, felesleges annak érvényesítéséért további kényszert alkalmazniuk. Ha azonban valamely nemzetiség akaratát ellenér kerül más nemzetállam uralma alá, a történelmi szerzett jogokat nemzetközi

jogszabályként újra kell fogalmazni, és ezek érvényesülését az annexiót elrendelő hatalmaknak kell garantálniuk. Természetes volt hát az első világháború végén, hogy az új nemzetállamokat létrehozó nemzetközi jogi aktusok (békeszerződések, kisebbségi szerződések, Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya) a kisebbségbe szorított nemzetrészek jogállását is szabályozták (Aaland, Dél-Tirol, Szilézia, magyar utódállamok). Ezekhez csatlakoztak a későbbi kétoldali szerződések, a Nemzetek Szövetsége döntései, majd a második világháború utáni békeokmányok, az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, az alapvető Emberi Jogok Khartája, az ENSZ 1949-es Kisebbségi Jelentése és a Helszinki Zárónyilatkozat, – hogy csak a legfontosabbakat említsem a minden érdekelt állam által ratifikált szerződések közül. (Ez utóbbi előre is lépett, amennyiben behozta a nemzetközi jogba az *identitás* fogalmát, és vele a jogegyenlőség elvi bővülését: A hajdani *jogegyenlőség tekintet nélkül a különbségekre*, mellé a *jogegyenlőség a különbségekre tekintettel*.)

Kijelenthetjük, hogy a nemzetközi jogalkotás – legalább is az elvi alapok lerakásában – elvégezte feladatát a nemzetiségek jogvédelme tekintetében. Hiányzik azonban a *nemzetközi végrehajtás*, a nemzetközi jog szabályainak érvényesítése. A nemzetközi hatalomnak ugyanis nincs végrehajtó hatalmi szerve, az érdekelt államokra lévén bízva a nemzetközi jogszabályoknak területükön való érvényesítése. A Nemzetek Szövetsége Tanácsának volt ugyan intézkedési jogköre, de ezt a Biztonsági Tanács vonatkozásában az ENSZ Alapokmánya később az állandó tagok feltétlen konszenzusához kötötte (ún. *vétójog*), kiszolgáltatván a nemzetközi jog értelmezését és érvényesítését egyes hatalmak politikai érdekeinek és szeszélyeinek. (Így születhetett meg – például – a *szuverénitásnak* az az abszurd értelmezése, hogy a szuverén államot önként vállalt nemzetközi jogi kötelességei sem kötik.) A nemzetközi jog rendelkezései – tehát azok a szabályok, amelyeket két vagy több állam alkotott (aláírt és ratifikált) –, tehát az érdekelt államok intézkedései által érvényesülhetnek. Az állam alkotmányát összhangba kell hozni a nemzetközi jog rendelkezésével, államon belüli törvényeket kell alkotni, nagyszámú rendelet és utasítás kell pontosítsa a rendelkezést, és a bíróságok hatáskörét ki kell ezekre is terjeszteni. Közismert milyen nehezen születik egy jogszabály. Hány politikusnak hány száz nyilatkozata után ül össze a két fél vagy konferencia, annak hány javaslata közül fogadnak el egyet, hány elfogadott javaslatot foglalnak szerződésbe, okiratba, hányat írnak alá, és az aláírtak közül hányat ratifikálnak. Ezzel meglett az érvényes, elismert nemzetközi jogszabály, de tényleges érvényesítésére hiányoznak a végrehajtás szervei és hiányoznak a bíróságok annak megállapítására, hogy egyáltalán mi a jogszabály adott esetben, és végrehajtották-e vagy sem. (Mindnyájan tudunk példát arra, hogy a kisebbségi jogokat sértő hatalomgyakorló igazolja a jogok tiszteletben tartását.) Van tehát kisebbségvédelmi jogszabály bőven, felesleges újabb szerződésekkel, khartákkal szaporítani, amíg az eddigiek érvényesítése meg sem kezdődött, hiszen az új szabályoknak az eddigieken kell felépülnie, ezt követeli a jogfolytonosság elve.

A címben foglalt kérdésre vonatkozó jogi véleményt kért tőlem az Erdélyi Magyar Kereszténydemokrata Párt. Válaszomat a fentiekben megadtam: Nemzetiségi, nemzeti, etnikai kisebbségi identitásunknak semmiféle jogvédelme nincs, mert hiányoznak a nemzetközi jogszabályokat érvényesítő államon belüli törvények, és *hiányoznak a jogszabályok végrehajtását ellenőrző államon belüli és nemzetközi bíróságok*. Véleményem jogászi, tehát nem kötelező erejű a politikára, a Kereszténydemokrata Pártra sem. A jogot a politika, a

politikusok alkotják, a jogász csak értelmezi az alkotott szabályt. A politikusok éppen annyira negligálhatják a jogászok véleményét, mint a szerelmes fiatalember az őt AIDS-től óvó orvos intelmeit, de tanácsként meghallgathatja. Így tanácsolom azoknak, akiknek ez módjukban van, szorgalmazták megfelelő bírói szervezet létrehozását (vagy a meglévők hatáskörének kiszélesítését) a kisebbségi, nemzetiségi jogok védelmére.

Egészen más a helyzet a *bevándorlók*, (idegenek, menekültek) jogainak vonatkozásában. Ezek ugyanis egyéni érdekeiket jól megfontolva, önként jöttek az országba, előnyösebbnek tartván itteni állapotukat az előbbieknél, jogaik szempontjából is. Önkéntes bejövételük tényével elfogadták a fogadó állam egész jogrendjét. Persze, az emberi jogok statuálásával ezekre is kiterjed a nemzetközi jog védelme, és az államnak ezek figyelembevételével kell törvényt hoznia, de ezeknek nem lévén nemzetiségi (kollektív) identitástudatuk, hiszen nem nemzetiségek, csak bevándorlók, identitásuk jogi védelmét nem igényelhetik. A szervezkedési jog szerint azonban magánjogi egyesületeket alkothatnak a bevándorlók is, ezt származási, anyanyelvi, felekezeti alapon is megtehetik, és utána ezek a szövetségek kérhetnek közjogi státust, közösségi identitásuk garantálását, az állam alkotmányának keretein belül. Az állam ezt ugyanúgy megadja, mint hajdan a csoportosan betelepülő menekülteknek a hagyományaik ápolását biztosító privilégiumokat. A bevándorlók jogainak biztosítása nem nemzetközi jogi, hanem államjogi feladat. Ebben a vonatkozásban érvényesíthetők a tiszteletreméltó Független Jogász Fórum khartájában foglaltak, azzal, hogy az nem vonatkozhat sem a kisebbségi magyarokra, sem Európa más nemzetiségi kisebbségeire, hanem csak a bevándorlókra.

Annyi tárgyilagosságot elvárunk mindenkitől „nemzeti, vallási, anyanyelvi, etnikai, pártpolitikai, állampolgári hovatartozástól függetlenül”, hogy a nemzetközi jogban garantált jogaik érvényesítésében – még jó szándékkal sem – ne gátolják a határon túli magyar nemzetrészeket. A mi jogaink biztosítása nemzetközi hatalmi feladat, minden állam minden nemzetisége identitásának vonatkozásában, külön-külön.

Ha így emel szót mellettünk a sajtó, így nyilatkoznak a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező pártok képviselői, így tájékoztatják a nemzetközi közvéleményt mindazok, akinek ez módjukban van, akkor nagyon meg fogjuk köszönni, az eljövendő emberiség nevében, amelynek békéjét csak a méltányosság általános alkalmazásával lehet megteremteni.

Kolozsvár, 1993. április 28.

Megjelent: az *Új Magyarország* 1993. június 6-i számában.

A „MAGYAR INTERPARLAMENTÁRIS UNIÓ” ÉS A NEMZETISÉGI AUTONÓMIA KÉRDÉSE

Megnyugvással fogadtam a *Bécsi Napló* 1999. 2. számában megjelent híradást a *Magyar Állandó Értekezlet* megalakulásáról. Sokan és régóta várják és sürgetik az anyaországi és a határon túli magyarok kapcsolatának intézményessé tételét. Magam is konkrét javaslatot terjesztettem elő erre vonatkozóan a magyar államfőnek az 1995. szeptember 28.-án átadott emlékiratomban. A magyar országgyűlés mellett működő olyan Tanács szervezését javasoltam, amelynek a hatásköre minden olyan magyar kérdésre kiterjedne, amely Magyarország határait meghaladja. Az előtt már nagyon sok tanácskozás, konferencia, megbeszélés volt ezekben a kérdésekben, amelyek közül csak a zártkörűek és a nyilvánosságra nem került határozatokat hozóknak volt valamelyes döntési hatásköre. A nyilvánosak voltaképpen sajtóértekezletek voltak, amelyeken a magyar kormány egy szóvivő államtitkára megnyugtatta a határon túliakat, hogy anyagi segítyeiket továbbra is megfogják kapni. A hivatalos közlemények zengzetes elnevezéseket adtak ezeknek az összeröffenéseknek („Magyar-magyar Csúcstalálkozó” stb.) A sajtón kívüli közvélemény azonban inkább „Magyar Postkominform” névvel illetve arra célozván, hogy résztvevői a letűnt kommunista diktatúrák kollaboránsai voltak. Még legutóbb is emlegették a határon túli képviselők „legitim” voltának szükségességét, ami a jogász számára egyértelműen a hajdani kommunista pártokhoz kapcsolódó jogfolytonosságot jelenti. Nagy előre lépés volt a kommunista legitimitás feltételének a „parlamenti képvisellel rendelkező szervezetekre” cserélése. Ugyanis a nemzetközi kapcsolatokban pozitív szerepet játszott az Interparlamentáris Unió és ez a mostani kezdeményezés valamilyen Magyar Interparlamentáris Unió körvonalait sejtette. A *Bécsi Naplóban* megjelent nyilatkozat azonban sem, az összetételét sem a hatáskörét nem rögzítette a megszervezendő Magyar Állandó Értekezletnek és így féltő, hogy nem lesz egyéb az eddig ismert sajtókonferenciáknál. Az előirányzott szakbizottságok munkája még hozhat pozitív eredményt, ha valóban a különböző kérdéskörök szakemberei lesznek a munkatársai, nemcsak politikusok. A politikusok helye ugyanis magában a Magyar Állandó Értekezletben van, hiszen azt egyedül ők alkotják. A szakbizottságok azonban csak úgy felelhetnek meg céljuknak, ha azokban különféle vélemények és álláspontok ütközhetnek. Sajnos, a közéletben 1990 után sem érvényesült ez az igény, mert, a tanácskozásokra egyszerűen nem hívták meg azokat, akik rendezőkéntől különböző álláspontot képviselhetek. Ezért határon túli magyarság még mindig hiába várja, hogy nem politikai érdekei, hanem valós életérdekei – jogi, művelődési, gazdasági, oktatási és egyéb problémái – végre tárgyalásra kerüljenek, hogy legalább a megoldások módozatai körvonalazódhassanak.

Az anyaországi és határon túli magyarság kapcsolatainak rendezése a szomszéd népekkel *modus vivendi* szempontjából is elengedhetetlen fontosságú. Az a Trianon-i Szerződés, amely a magyarságot nyolc közép európai állam között osztotta szét, felperesi minőséget adott a magyaroknak az utódállamokkal szemben és ezzel – nyilvánvalóan akaratlanul – Közép Európa legbefolyásosabb nemzetévé tette a magyarokat. Minden attól függ, hogy a magyarok mennyire

szervezetten és tudatosan élnek az elosztottságuk negatívumából eredő pozitív lehetőségeikkel. Minél inkább állítják a magyar hivatalosak, hogy senkivel szemben sincs semmiféle igényük, ez egyáltalán nem nyugtatja meg az utódállamok hungarofóbjaikat, sőt sok esetben, egyenesen paranoiás megnyilvánulásokra irritálja őket. Még a legártatlanabb, legközömbösebb családi összejövetelben is magyar összeesküvést sejt az eltorzított lelkű, gyűlölködő sovíniszta és ez nemcsak abban akadályozza meg, hogy minden erejével hazája felépítésén, nemzete boldog jövőjében munkálkodjon, hanem abban is, hogy a vele sorsközösségben élő magyarban ne ellenséget, hanem természetes szövetséges társat lásson. Ezért elsőrendű életérdekünk nekünk, hogy a többségi nemzettel való viszonyunkat minél egyértelműbben, minél szabatosabban meghatározzuk. Minden elhallgatás, minden felületes említés csak növeli a velünk szembeni gyanakvást, hogy vajon mi lehet mögötte? Ha a sajtóban jelenik meg egy olyan semmit mondó, általános tartalmú nyilatkozat, mint a legutóbbi Magyar Általános Értekezletről szóló – hiába tükrözte az a leghitelesebben a valóban minden érdemi tartalmat nélkülöző értekezletet – kiújul a gyanakvás és a felizzó gyűlölet tovább mérgezi az életünket. A megoldás egyszerű és kézenfekvő: tessék a magyar államnak a határon túli magyarokkal való kapcsolatait olyan jogi formába önteni, amely alkalmas a határon túli nemzetrészek érdekeinek a szolgálatára, anélkül, hogy az állampolgári hűségük bármilyen csorbát szenvedne, és az Anyaország számára sem jelent semmiféle politikai és gazdasági terhet. Nyilvánvaló, hogy a jogi formák megkeresésében a döntő kezdeményező szerep az érdekelt államok parlamenti tagjaié, tehát az ún. „Magyar Interparlamentáris Unióé”. Az általuk képviselt parlamentek és kormányok közreműködésével azonban csak az elvi lehetőségek, a politikai keretek, az autonómiák szükségessége állapíthatók meg, amelyeknek tartalmát a valóban érdekelték igényei alapján szakértők kell majd megállapítsák. Ezek pedig nem politikai, hanem szakfeladatok, amelyeket az érdekelték igényei alapján szakértők fogalmaznak és véleményeznek, a közhatalmat gyakorló politikusokra maradván a döntés hatásköre.

A *szabadság* minden élőlény eredeti, természetes állapota, életének feltétele. Azt jelenti, hogy az élőlény saját természetes ösztönei, reflexei, készségei indíttatására a természeti adottságok lehetőségei között megvalósíthatja élete céljait. Az ember is élőlény életfeltétele, életcélja megvalósítására irányuló tevékenységének a szabadsága, amelyeket az ember esetében nemcsak a természeti, hanem a társadalmi adottságok is korlátoznak, tehát az ember szabadsága addig terjedhet, amíg a másik ember hasonló szabadságába nem ütközik. Szabad tevékenységeik eredményesebb folytatására, céljaik könnyebb megvalósítására az emberek társulnak, közösséget alkotnak. A közösségek tagjainak egyéni érdekeinek előmozdítása mellett, a közérdeket is megfogalmazzák és szolgálják. A legelső rendű közérdek éppen az egyéni szabadság biztosítása annak közérdekből való korlátozásával és külső veszélyektől való védelmezésével. Ez a közérdek, az ember egyéni szabad élet lehetőségeinek a biztosítására alkotta az ember a társadalmat a maga kényszerhatalmával együtt. A társadalmi hatalmat olyan épületnek kell tekintenünk, amelynek védelme alatt szabadon élhetnek a lakók. A szabadságvágy, a szabadelvűség, a liberalizmus tehát örök emberi törekvés, olyan, mint az élő szervezetek sejtjeinek saját élete, amely nélkül nem él a szervezet, de a sejtek sem a szervezet összelete nélkül. (Az élő organizmusokban előforduló rákos sejtburjánzáshoz hasonló jelenség az emberi társadalomban is előfordul, amikor az egészséges szabadság igény túl lépi a szabadelvűség határait, ultraliberális *anarhizmusba* megy át és a szabadságot biztosító

társadalmi rend épületének a lebontására törekszik.) A társadalom hatalmi szerkezete, az állam alkotmánya állapítja meg a maga határait, amelyeken belül az emberek, egyének és csoportok a maguk természetes ösztönei, erkölcsi meggyőződésük, saját tetszésük szerint élhetnek, viselkedhetnek, egyéni és csoportos céljaik megvalósítására törekedhetnek. Ez az ún. közhatalmi negatív státus, a kényszer hatalom alóli kivétel, az állampolgári szabadságjogok zónája. Az emberi tevékenységek túlnyomó többségében a közhatalom nem korlátozza az egyént (étkezés, öltözködés, lakás, munka, helyváltztatás, párválasztás, barátkozás stb.), így az egyének szabadon szervezkedhetnek, társulhatnak megengedett céljaik megvalósítására. Az eredményesebb termelő munka érdekében munkaközösségeket, műhelyeket, társulásokat, céheket, faluközösségeket, közbirtokosságokat, ipartestületeket, szövetkezeteket, vállalatokat lehet létrehozni. A gyermekek nevelésére, a betegek ellátására, köztisztasági, közlekedési feladatok ellátására az egyének intézményeket alkothatnak, politikai, gazdasági, társadalmi, művelődési igényeik kielégítésére, vallásuk gyakorlására, sportolásra, szórakozásra egyesületeket, klubokat alakíthatnak, valamint minden egyéni érdekük közös védelmére szakszervezetet, szakmai testületet, hivatásrendet, kamarákat alkothatnak. Ezek túlnyomó része alkalmi közösséget, közhatalmi elismerést nem kívánó szervezetet egyesületet eredményez. Más részük, a magánjogi társaságok és egyesületek, *magánjogi* elismerést és működési garanciát igényelnek a közhatalomtól. Vannak azonban olyan általános fontosságú szabadságjogok, amelyek *közjogi*, kényszerhatalmi garanciák nélkül nem felelhetnek meg rendeltetésüknek. A totális állam (diktatúra) ezeket a tevékenységeket kiveszi a szabadságjogok közül és a maga tevékenységi körébe vonja. Az egyetemes emberi erkölcs azonban nem fogadja el a szabadságjogok ilyen megsemmisítő korlátozását, ezért az ilyen közhatalmi garanciát igénylő szabad emberi tevékenységet végző közösségekkel megosztja a maga kényszerhatalmát. Az államhatalomnak ezt a megosztását nevezzük *autonómiának* (öntörvényűség, önrendelkezés, önhatóság, önszabályozás, önkormányzat, öngazgatás), mostani divatos, helytelen általánosítással önkormányzatnak. Az autonóm közösségeket ugyanúgy a nyugati keresztyén történelmi fejlődés szülte, mint azt a keresztyén nemzetállamot, amely a hatalmát osztotta meg alattvalói közösségeivel. Kezdetben csak a szerzetesi közösségek rendelkeztek autonóm jogokkal, kiváltságokkal, ezeket követték a városi polgári közösségek, lovagrendek és céhek és velük párhuzamosan intézmények, speciális testületek (egyetemek). Az autonómia differentia specificaja a hatalom funkcionkénti megosztása a központi államhatalom és alávetett közössége között, tehát *kétoldali* aktus. A központi hatalom egyedül nem létesíthet autonómiát, csak már létező, öngazgatást igénylő közösség kívánságára, mint ahogyan a legjobb futball csapat sem tud egyedül, ellenfél nélkül mérkőzést lefolytatni, vagy sakkozni sem tud egyedül senki. A központi hatalom csak olyan mértékben lehet jelen az autonómiában amilyenel nem gátolja a közösséget a célját adó funkciója ellátásában. Nemcsak végrehajtó hatalmi szerveket, vezető és ellenőrző tisztviselőket nem nevezhet ki az autonómiákba, de a központi törvényhozás akaratának érvényesülése az autonómiában annak megsemmisítését jelenti. Ezért kell nagyon óvatosnak lenni a törvényhozást gyakorló politikai pártoknak az autonómiákban való jelenléte és befolyása vonatkozásában.

Az *autonómiának*, a kényszerhatalom állam és állampolgári közösség közötti megosztásának több változata ismeretes, közülük legfontosabbak a területi, a személyi és az intézményi autonómiák. A *területi autonómia* a központi államhatalomnak a helyi és területi

(községi, városi, megyei, regionális) közösségekkel való funkciók szerinti megosztását jelenti. Abban különbözik az államhatalom decentralizációjától, hogy a helyi, területi autonómia esetében közhatalmi feladatok (közigazgatás, nyilvántartás, közrendészet, köztisztaság, közvilágítás, közlekedés, építésügy, környezetvédelem stb.) kerülnek a helyi és területi hatóságok hatáskörébe, amelyek a decentralizáció esetén államhatalmi funkciók maradnak úgy, hogy azokat az állam kirendelt szervei látják el (közoktatás, adóügy, közlekedés). A területi autonómiák esetében két vonatkozásban is ajánlatos az óvatosság: korunkban az emberi célok nagy része nem a szeparációt jelentő autonómiával valósítható meg, hanem éppen az integrációval, hogy például csak a gazdasági és közlekedési feladatokat említsük. Más vonatkozásban az autonómiával felruházandó területi közösségnek képesnek kell lenni személyi és anyagi, gazdasági vonatkozásban az autonómiával járó feladatok ellátására. Párszáz hagyomány nélküli lakos szegény közössége képtelen kiállítani és javadalmazni a maga elöljáróit, még kevésbé viselni az autonóm funkciók költségeit. De még Budapest megapolisza is szeretné fenntartási és fejlesztési költségeit az állammal viseltetni. Ezek a nehézségek azonban nem jelentik a helyi és területi autonómiák mellőzhető voltát hiszen nélkülük az állampolgárai nem érezhetik szabadnak magukat. A területi autonómia alapfeltétele a *helyi illetőség* pontos rögzítése, azaz, azoknak a személyeknek a meghatározása, akik a helyi, területi közérdek megállapítására jogosultak, azoknak tehát, akiknek a helyhatósági és regionális választásokon szavazati joga van.

A személyi elvű autonómia kitűnő példája az *egyház*, az azonos vallásúak közösségének autonómiája, amely lakóhelyétől és hivatásától függetlenül foglalja magába az azonos felekezethez tartozókat. A sok száz éves történelmi tapasztalat bizonyítja, hogy a jól körvonalazott célú autonóm közösség nem sérti, hanem könnyíti a hasonló célú másik közösség működését. A többféle identitás békés együttélése a személyi autonómia épülő közösségek és intézmények közhatalmi garanciával való felruházásával biztosítható a legkönnyebben. A személyi autonómia, de a területi és az intézményi öngazgatás sem valósítható meg a társadalomnak az identitási elemeket felölelő, minél részletesebb felmérése nélkül. Hiszen rejtett célok megvalósítását nem támogathatja a közhatalom. A népszámlálásnak ki kell térnie a társadalom életkori, anyagi, jogi, lakóhelyi, illetőségi kategóriáinak számbavétele mellett, a nemzetiség, anyanyelv, vallás, családi állapot, foglalkozás, iskolai végzettség, szakképesítés felleltározása mellett még a fontosabb egészségvédelmi és társadalom védelmi adatok nyilvántartására is. Az ilyen nyilvántartás végtelen fontossággal bír a társadalom bármilyen vonatkozású kisebbségi identitásainak védelme szempontjából.

A Magyar Állandó Értekezlet a közvéleményt fejezte ki akkor, amikor nyilatkozatában leszögezte, hogy a nemzetiségi kérdések megoldása most az *autonómiák* biztosításában érhető el. Az autonómiák tartalma, hatásköre és szervezési formái azonban kidolgozásra várnak. Éppen a felállítandó szakbizottságok feladata lesz a szervezésre ajánlott autonómia-rendszer működési feltételeinek és szabályainak a kidolgozása. Mi csak néhány általános szempontot vethetünk fel ezen a téren. A *területi* autonómia a községek (városok) lakosainak és helyi illetőséggel rendelkező polgárainak nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása szerint három csoportba osztandók: Az A) csoportba azok a községek tartoznak, amelyekben az autonómiát igénylő nemzetiség többséget alkot. A B) csoportba azok, amelyekben a nemzetiséghez tartozók arányszáma 20% felül van, a C) csoportba pedig azok, amelyekben annál kevesebben. A területi

(vármegyei, tartományi) autonómiákon belül a községek csoportjaik szerint képviselhetik lakosaik érdekeit. A személyi nemzetiségi autonóm szervezetek lakóhelyüktől függetlenül felölelik az illető nemzetiséghez tartozókat, éppen úgy, mint az egyházak a felekezetükhöz tartozókat, mindazoknak a közhatalom által elismert állampolgári célok megvalósítására szervezett közösségekben. Itt elsősorban különböző művelődési, nevelésügyi, jóléti és társadalmi célú közösségek számíthatnak közjogi garanciára. A politikai autonómia, tehát az egész nemzetiségnek a közhatalom gyakorlásában való együttes részvétele, maga is közhatalmi kérdés, tehát az államon belüli és a nemzetközi politikai hatalmi helyzet függvénye. Nyilvánvaló, hogy a hatalom birtokosainak senki nem írhatja elő, hogy kit és kiket tekintsenek egy-egy határon túli nemzetrész, vagy bármilyen embercsoport vagy közösség hiteles képviselőjének. A demokrácia, valamint a most az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásának *elvben* kötelező volta az érdekeltek akaratának a figyelembevételét írja elő, tehát éppen a szóban forgó autonómiát. Az állampolgárok politikai akarat nyilvánításának egyik fő akadály az, hogy a proletárdiktatúra kizárta volt a közhatalom gyakorlásából a társadalom kilenc-tizedét, és a mai hatalom birtokosok – a régi egytized „legitim” örököse – nem érzik hiányát az alávettettek véleményének. Ennél is nagyobb akadály az, hogy a régi elnyomott kilenc-tized nemcsak leszokott a politizálásról, de gyanakvóan és ellenségesen viszonyul mindenhez, ami politikának nevezhető. Ennek a viszonyulásnak káros következményei közül az ma kisebbik, hogy nem vesznek részt az országos választásokon, de ártalmasabb a politikai közönynek közerkölcsöt romboló hatása. Tudomásul kell venni, hogy Középeurópa társadalmát megbetegítette a félévszázados bolsevik-ateista-despotikus szovjetország imperializmusa, és a betegség gyógyítása, a társadalom újra nevelése még akkor is hosszú és nehéz feladat lesz, ha a közhatalmat annak birtokosai autonómia formájában sürgősen megosztják az alattvalók civil szervezeteivel. Ennek a kezdeményezését várjuk a Magyar Állandó Értekezletről.

A magyar nemzetiségi autonómiák rendszerének kiépítésében hasznos adminisztrációs szerepet játszhatna a *Magyarok Világszövetsége*, ha maga is nem volna a magyar társadalmi betegségek hordozója és aktív terjesztője. Arra a *csonkamagyar-kisantant* szellemre gondolok, amelyet annak idején Beneš fogalmazott meg és a Világszövetség Veres Péter–Fekete Gyula féle maoista, népi kommunista ideológusai tartottak és tartanak fenn a mai magyar társadalomban. Messziről fel lehet ismerni őket arról, hogy osztályhelyzetük, származásuk, állampolgárságuk és minden féle negatív szempont alapján megosztják a magyarságot, gyűlöletet hirdetnek az anyaországiak és határon túliak, a társadalmi osztályok és más csoportok között – és ami a legfontosabb – a magyar nemzetet, a magyar nemzeti hagyományokat – még 1956-ot is – és a magyar nemzet tagjait nem tartják egyenértékűnek más nemzetekkel, és ezért egyenesen ellenségesen viszonyulnak a határon túli nemzetrészekkel szemben, mindig az őket elnyomó nemzet igazát hangoztatván, a magyarokat önfeladásra készítetik, persze, jól hangzó nemzeties szólamokkal. Nem a szomszéd népekkel szembe akarjuk állítani a magyarságot, hanem éppen a velük való megbékélésre. Mindenkinek tiszteletben tartjuk identitása megválasztásának a jogát, annak minden elemével együtt. Ha valaki nem tartja értéknek a maga számára valamely nemzethez tartozást, legyen kozmopolita, de erre ne akarjon mást kényszeríteni. Aki nem érez kötődést egyetlen vallás irányában sem, legyen ateista, de hagyjon békét más ember hitének. Megengedett a homoszexualitás is, de ez nem jelentheti a természetes nemiség tilalmát. Tehát nem a kozmopolitizmus és az ateizmus

ellen szólok, hanem azok *agresszivitása* ellen. Meg kell mondanom, hogy a sebtében összedobott 1989-es szimultán alkotmány sérti a lelkiismereti szabadságot, mert tilalmazza a nemzetiségnek és a vallásnak még a nyilvántartását is. Mindez a félévszázados proletárdiktatúra csonkamagyar nevelésének az eredménye, amely a magyar értelmiséget súlyosam megfertőzte ezzel a szellemi-erkölcsi betegséggel.

Félreértés ne legyen! A többpárt rendszerű népképviselői parlamentarizmus biztosítja a kényszer hatalom demokratikus gyakorlását, de csak a legfelső, központi államhatalom, az országos politika szintjén. Az emberek élete azonban valójában az államhatalomnak alávetett közösségekben, intézményekben és közületekben, a családban, hivatásrendben, helyi és más területi egységekben folyik. Ezért kell a közhatalmat megosztani, a közhatalom alávetett egyénei, csoportjai, közösségei között autonóm hatóságokat szervezve a közhatalom különböző szintjein. Az autonómia ugyanis az emberi tevékenységnek azt a körét jelenti, amely ki van véve a felettes hatóság intézkedési köréből, amelyet tehát az ember a közhatalmi akarattól függetlenül, saját tetszése szerint intéz. Persze, az autonómia körének meghatározása, tehát „a hatáskör megállapításának a hatásköre” mindig a főhatóságé. Az európai társadalmi gyakorlatban az emberi tevékenység óriási többsége az egyéni autonómia „a személyes szabadság jogok” körébe tartozik, illetve a családokéba. A mindennapi élet, az étkezés, pihenés, öltözködés, lakberendezés, háztartás, szórakozás, művelődés, vallás, munkavállalás és sok minden egyéb az egyéni autonómia körébe tartozik. A termelőtevékenységek, a javak előállításának és forgalmazásának szabályozása a hivatásrendek, a köztisztaság, közszolgáltatás a helyhatóságok intézkedési és döntési hatáskörébe tartoznak. Még a központi államhatalom hatáskörébe tartozó ügyekben is csak közvetve, autonóm intézményeken át – közoktatás, közegészségügy, közbiztonság stb. – érvényesül az államhatalom. Nyilvánvaló, hogy minden hatósági intézkedésnek az érdekelték igényéből, az érdekelték kezdeményezéséből kell kiindulnia. A szakértők által rendszerezett és véleményezett közvetlen állampolgári igények felett a döntés joga a mindenkori főhatóságé. Elengedhetetlenül fontos tehát a közvetlen érdekelt állampolgári igények kifejezése számára a lehetőségek biztosítása, hogy ezeket ún. érdekképviselők megfogalmazhassák, és szakértői véleményekkel elláthassák, hogy döntésre a politikai hatalom elé terjeszthessenek. (Persze, azok az ügyek, amelyek nem oldhatók meg az érdekelték legalsó fokozatú autonómiájának szubszidiáris módszerével.) Az egyéni és csoportos autonómiák rendszerét központi hatalomgyakorlás útján megvalósítani nem lehet, mert azokat az érdekelt alattvalók igényei alapján lehet csak megállapítani. Az államhatalom csak annyit tehet, hogy fehér lapot ad azoknak az állampolgári csoportoknak, amelyeknek tevékenységében nem kíván beleszólni, hogy fogalmazzák meg a maguk igényeit saját tetszésük szerint. Hogy pedig kiknek, amely egyéneknek és csoportoknak kell fehér lapot adni, azt a társadalom felmérésével, minél részletesebb népszámlálással lehet megállapítani. Az előzőkben említett anyagi, szellemi, közerkölcsi elproletarizálódás miatt ugyanis a társadalom nagy része – elsősorban is a határon túli magyarok nagy része – egzisztenciális érdekeit tartva szem előtt, nem igényli ügyei autonóm intézésének hatáskörét. A pedagógusok például fontosabbnak tartják a biztos javadalommal járó állami alkalmazást, mint a nevelői tevékenységnek a napi politikától való függetlenségét, holott így lehetetlen a nevelés eredményessége. Szélső eset a színházaké, amelyben a színészek létfenntartásuk érdekében a közönségtől való elszakadásra kényszerültek, tehát lemondtak alapvető hivatásukról, a

közönségszolgálatról. Ilyen körülmények között lehet-e annak a művelődési autonómiának a megvalósításáról beszélni, amelyet különben az 1919-es Kisebbségi Szerződés biztosított az erdélyi magyarság számára, vagy annak a Helszinki Zárónyilatkozat általi általános kiterjesztéséről? A kommunista oktatásügy egyoldalúan csak a szorosabb értelemben vett művelődési dolgozók képzésére szorítkozott, teljességgel elhanyagolva a társadalmi élet más területeit, leginkább a jogász és közgazdászképzést. Teljes a szakember hiány a közigazgatásban és a gazdasági életben. Nemcsak helyhatósági, községi, városi szinten hiányoznak a szakemberek, de még megyei és országos intézményi szinten is. Bizony, az autonómiák kiépítését a legalsó szinten kell megkezdeni.

Közismert, hogy a társadalom életének megismerése, igényeinek kifejezése csak az ún. *civil szervezetek* útján lehetséges. Első teendő tehát minden társadalmi feladat területén az érdekeltekből álló civil szervezet létrehozása, amelyek céljuk megvalósítása során addig fejlődnek, hogy közhatalmi autonómiát igényelhetnek maguknak. Az államhatalom és a központi politikai szervek, a kormány, a törvényhozás, a politikai pártok nem létesíthetnek autonómiává erősíthető civil szervezetet, hiszen azok éppen az alattvalók egyéni és csoportos érdekeinek a központi hatalommal szembeni szolgálatára hivatottak. A határon túli nemzetiségi autonóm szervezetek mintájául az évszázadok óta jól és közmegelegedésre működő *egyházak* szolgálhatnak. Az egyházakat autonómiáját azonban nem szabad kockáztatni semmiféle olyan tevékenységgel, amely meghaladná a szabad vallásgyakorlat körét. A lelkészek, kántorok, hitoktatók, diakónusok egyéni munkája viszont nélkülözhetetlen a társadalmi szervezetek létrehozásában. Sajnos, minden politikai párt és szervezet, valamint a közhatalom kezdeményezésére eddig létrejött fantom szervezetek (Például: EMGE, EMKE, ME stb.) közvetlen szerepvállalását egyenesen károsnak tartjuk a civil szerveződésben, egyrészt azért, mert kommunista párt eredetük miatt az embereknek nincs bizalma irántuk, másrészt azért, mert 1990-es politikai célú, gyors és felületes megalakulásukra ráment minden erkölcsi tőkéjük. Ez nyilván nem jelenti azt, hogy mindezeknek a szervezeteknek a tagjai magánemberként ne kellene részt vegyenek a személyi autonómiákat létrehozó társadalmi tevékenységben.

A társadalom által igényelt minden cél megvalósítására társadalmi szervezetet, együletet, klubot, kört, egyesületet, szövetséget, szövetkezetet, és más szervezetet kell létrehozni. Ha ezek működésük során annyira kiterjednek, bővülnek, vállalt feladatuk olyan fontossá válik, hogy azt egyszerű egyesületi, vállalkozási (magánjogi) autonómiával el nem láthatja, akkor alakulhat közjogi autonóm szervezetté, illetve kérheti az államtól *hivatasrendi érdekképviselőként* való ilyen elismertetését. A jövő szempontjából legkevésbé halasztható feladat a *nevelés, közoktatás* feladatainak a megoldása. Szerintem, kezdetül a Pedagógusok Szövetsége indítsa el tagjait a magyar gyermekek összeírására. (Valószínű, a tanfelügyelőségek rendelkeznek erre vonatkozó statisztikákkal.) Minden gyermek szülőjétől meg kell tudni, hogy milyen iskolába, milyen nyelven, milyen szakmát kíván tanulni a gyermek. Ezeket összegezni kell a hat-tíz, tizennégy és tizennyolc éves korosztályokban, és előttünk áll majd a közoktatási ügyben szembeni társadalmi igény: hová, milyen elemi, általános, közép és főiskolát kell létesítenie az államnak. Az e körül most folyó áldatlan politikai vita az ezzel egyszerű kimutatással magától elül. Mint ahogyan a másik közszolgáltatási ágban, a közegészségügyben sem hatalmi-politikai szóval kell eldönteni, hogy hol, milyen kórházakban, milyen betegségek ellen kell a gyógykezelést végezni, mert azt a betegségek számának társadalmi ténye dönti el. A

Pedagógusok Szövetsége javaslatai alapján létrehozott intézmények szakembereiből, valamint a szülők (iskolaszékek), egyházak és más nevelésügyben esetleg érdekelt szervezetek képviselőiből és a Szakminisztérium által kinevezett tagokból megalakulhat az Országos Magyar Közoktatási Szervezet (Szövetség, Testület) amelynek autonóm hatásköre az egész erdélyi magyar oktatásügyre kiterjed.

A másik sürgős feladat az *agrárium* civil szervezeteinek létrehozása. Össze kell írni családonként és művelési áganként a föld birtokosait, egy másik kimutatásban ugyancsak családonként és művelési áganként a mezőgazdasággal foglalkozókat (főfoglalkozásként, melléktevékenységként, kedvtelésként) az általuk használt területek szerint. Részletes összeírás kell készüljön minden mezőgazdasági szaktevékenységről (kalászos, takarmány, zöldség, ipari növény, mag- és gyümölcsstermelésről és termelőkről, a tehenet, sertést, juhot, baromfit tenyésztőkről, szőlészekről, méhészekről, borászokról, szesztermelőkről stb.) és minden tevékenységre egyletet, tanácskozást kell szervezni, hogy a teljes igény áttekinthető legyen. Azután községenként meg kell állapítani minden agrártevékenység szükségait és igényeit: hányan és mennyi területet akarnak bérbe vagy művelésre adni, illetve venni. Kiknek milyen gazdasági felszerelésre van szükségük és milyen hitelgaranciával rendelkeznek. Milyen beszerzési és értékesítési gondjuk van a gazdáknak művelési áganként és termékeként. Az így kiderülő társadalmi igények alapján az érdekeltek kell egyesületekké, szövetkezetekké, szakvállalatokká szervezni. Hogy a későbbi területi, megyei és országos igény milyen és hányféle szervezetet, egyesületet, szövetkezetet eredményez az a nagyon nagy türelmet és odaadást igénylő nagyon nehéz szervező munkának a végén fog kiderülni. Még jóslásokba se lehet bocsátkozni afelől, hogy az erdélyi magyar mezőgazdaság milyen országos autonóm szervezeteket fog majd igényelni. Persze ugyanolyan fontos és sürgős az *ipari, kereskedelmi, forgalmi és szolgáltatási* erdélyi magyar tevékenység felmérése és szervezeti igényeinek a megállapítása. A legnagyobb nehézséget az egész erdélyi magyar gazdasági életre jellemző csaknem teljes *szakember* hiány okozza. Mérnökök és agronómusok, ha kevesen is, de vannak és várják, hogy szakértő és odaadó munkájukat felajánlhassák a társadalomnak, viszont közgazdászok és jogászok nincsenek a szervező munkára. (Ha az anyaországi vagy a nyugati magyarság tudna szervezési szakembereket kölcsönözni Erdélynek, nagyobb reményekkel lehetne hozzákezdeni a munkához.)

A *művelődési élet* megszervezése könnyebbnek látszik, hiszen a legfontosabbak az egyházak és a nevelésügy már megvannak, illetve remélhetőleg meg lesznek. Meg kell szervezni a tudományos és művészeti tevékenységet külön a hivatásosat, és külön a műkedvelőt. Ezek autonóm szervezetei alkotják azt a kulturális autonómiát, amelyet a Kisebbségi Szerződés előírt volt. A Helszinki Zárónyilatkozat szerint a nemzetek művelődési közösségek, amelynek az államhatárokkal elválasztott részei szerves egységet alkotnak. Ebből az következik, hogy a határon túli magyarok részesei az egységes magyar művelődés központi intézményeinek (Tudományos Akadémia, Nemzeti Múzeum, Nemzeti Színház, Közszolgáltatási Hírközlés) a legfelső szellemi, oktatásügyi tevékenységekkel foglalkozó szervezeteknek és autonómiájuknak ezekben a vonatkozásokban is érvényesülnie kell. Hogy ezt milyen formában lehet megvalósítani azt majd a Magyar Állandó Értekezlet és szakbizottságai javaslatainak alapján dönti el majd az illetékes politikai hatalom.

A közvélemény érdeklődése elsősorban a határon túli nemzetrészek *politikai* autonómiájának a megszervezésére irányul. Az a nemzetközi hatalom, amelynek a hatáskörébe a nemzetiségek jogállásának a meghatározása tartozik – ugyanis, a nemzetiségi jogok nem belügyei az államoknak – legújabb megnyilvánulásaiban is leszögezte (például, a dél-vidéki magyarok esetében), hogy nem fognak dönteni az érdekeltek megkérdezése nélkül. A nagy kérdés az, hogyan nyilváníthatja ki akaratát egy nemzeti kisebbség? A meglévő politikai szervezeteknek a megbízatása parlamenti, államon belüli képviseletre vonatkozik, nem nemzetközire. A belőlük szervezett Magyar Állandó Értekezlet és más hasonló nemzetközi összejövetelek csak eszmecserére alkalmasak és szakbizottságaik megszervezésével sem terjed túl a hatáskörük a véleményezésnél. Nyilvánvaló, hogy népe érdekeit minden ember minden lehető szinten előadhatja és tárgyalhatja magánszemélyként, vagy testülete hatáskörének keretein belül. Egy határon túli nemzetrész hiteles képviseletére csak a nemzetrész egész társadalmát és minden társadalmi tevékenységét felölelő országos autonómiák képviseletéből alakult, ún. *Magyar Tanács* jogosult. (Ilyen volt a kommunista diktatúrát megelőző időkben az egyházak és más országos intézmények, szervezetek, politikai pártok képviseletéből alakult Erdélyi Magyar Tanács.) Ez a Tanács előterjesztheti a nemzetrész igényeit, tárgyalhat azok felől, szigorúan szem előtt tartva azt az általános jogelvet, hogy az állampolgárok egyéni és közösségi szerzett jogairól, szabadság jogairól, állampolgári jogegyenlősége, valamint a nemzetközi jog és az állam alkotmányában biztosított jogairól még alku sem folytathat, nem, hogy azoknak valamelyikéről lemondhatna. A tárgyalások után megállapodást is írhat alá népe nevében a Tanács, ez azonban csak a nemzetrész egészének népszavazás általi jóvá hagyásával válik érvényessé. Ennek a népszavazásnak a megszervezési lehetőségét biztosítja majd a személyi autonómiák rendszere. A jogtörténet sok ezeréves tanulsága és a mi nyolc évtizedes tapasztalatunk alapján ki kell jelentenünk, hogy *nemzetközi bírói garancia* nélkül érvényesíthetetlenek a nemzetiségi jogok, bárki alkotta volna azokat bármilyen érdekelti jóváhagyással. Nyilvánvaló, hogy a nemzetközi hatalom érvényes döntést hozhat tetszése szerinti személyek és közösségek véleménye alapján vagy azok nélkül is. Nekünk, államhatalom nélküli embercsoportnak csak abban a belátásban lehet a reményünk, hogy a nemzetközi hatalom érdeke a béke és a biztonság stabilitása, amelyet egyenesen veszélyeztetnek azok a nemzetközi jogi aktusok, amelyeknek létrejöttében az érdekeltek hiteles igényeit nem vették figyelembe.

Reméljük, az alakulóban lévő Magyar Állandó Értekezlet szakbizottságai (tagjainak legtöbb fele lehet párttag, publicista, politikailag elkötelezett!) előmozdítják majd a világ magyarsága életkérdéseinek megoldását nemcsak alkotmányjogi, művelődési és gazdasági vonatkozásokban, hanem a kevésbé említett erkölcsi értékek terén is. Mi mindnyájan egyetlen nemzeti identitási közösség vagyunk, közös örökölt értékünk a magyar történelem egésze, a magyar nyelv és művelődés egésze, tehát mindaz, amit a magyarság évezred alatt alkotott, ideértve közös hazánkat, annak minden társadalmi és politikai intézményét is. A határon túli magyarokat egymáshoz és Magyarországhoz, annak népéhez, hagyományaihoz, hatóságaihoz, intézményeihez nem olyan jogi köteletség fűz, amilyennel országaink iránt tartozunk, hanem érzelmi, erkölcsi kötelékek. Nemcsak legfontosabb érdekünk Magyarország politikai, gazdasági és szellemi erősödése, valamint a szomszéd államokkal való lehető legjobb viszonya, de mindnyájunkat boldog örömmel tölt el minden sikernek a híre, amelyet a magyarok otthon

vagy bárhol a világon elértek, és elszomorít minden kudarcuk. Nekünk fájdalmat okoz, ha nemzetünk egészére vagy részére, történelmi örökségünkre, küzdelmeinkre, megvalósításainkra, hőseinkre, politikusainkra, tudósainkra, költőinkre, művészeinkre, vagy akár sportolóinkra valaki rosszat mond. Ezt minden megbízás és felhatalmazás nélkül kijelenthetem az anyaországi csonkamagyarok ellenében és az utódállamok gyűlölködőivel szemben. Minden jövőt építeni akaró ember számára idézem az Üdvözítő szavait: *Boldogok a békességre igyekezők, mert ők Isten fiainak mondatnak!*

Kolozsvár, 1999. június 4-én

Dr. Dobai István jogbölcész

PAX NONSYLVANICA

A szomszéd népek valós viszonyulása a magyarokhoz úgy, ahogyan azt a sajtó sohasem közölte

Közismert történelmi tény, hogy Magyarország – akkor még *Hungária* – régi néprajzi állapotát a török hódoltság korának eseményei teljesen felforgatták. Az utána következő százötven év alatti, az őslakosság számát meghaladó tömegű népesség betelepítése pedig állandósította a nemzetiségek egymással szembeni aránytalanságait. 1848-ig, ha voltak is társadalmi viszályok, fegyveres lázadások, azoknak társadalmi alapjai voltak és nem nemzetiségiek. A nyolc-tíz hazai nemzetiség – köztük a legnagyobb számú *magyarság* – mind elfért az államalkotó *hungár nemzet* egységében. Amikor azonban a liberális reformok az ország nevét Hungáriáról Magyarországra változtatták, a többi nemzetiség úgy érezte, hogy a magyar anyanyelvűeknek több jut a közös Hungáriából, mint nekik – okkal vagy ok nélkül –, szembe fordultak a magyarokkal és a magyarok mellett kitartókkal. Hiába jöttek azután az együttélés gyümölcsöző évtizedei, az ország népcsoportjai közötti választóvonal sánccá és szakadékká mélyült, annyira, hogy a világháború első menetének végén már fel is szabdalták az ország ezeréves történelmében jónak bizonyult területi egységét. Mivel pedig az akkori döntéshozók Magyarországot egyszerűen zsákmánynak, felosztandó prédának tekintették – mintha elejtett vad teteme volna, nem pedig *mindenki számára* életlehetőséget biztosító természeti alap –, eljárásukban csak indulataikat követték, de semmiféle ésszerűségű vagy más szabályt nem – persze, erkölcsit a legkevesbé. Nemhogy a földrajzi, gazdasági, közlekedési, természeti és társadalmi tényezőket figyelembe vették volna, még arra sem vigyáztak, hogy az új határvonalak lehetőség szerint etnikailag többségi területeket válasszanak el, hogy a felosztás, *béke helyett, ne engesztelhetetlen viszály forrása legyen*. Évszázad múltán megállapíthatjuk, hogy annak idején csak a dolgok intézésénél minimálisan elvárható *jóhiszeműség* kellett volna ahhoz, hogy a kérdések nyugodt, tárgyilagos megvitatásával a megingott bizalom helyre álljon a viszálykodó felek között, most már késő, az akkori lehetőségek már végleg oda vannak. A megszülető Európai Unió hiába szünteti meg, vagy teszi átjárhatóvá az államhatárokat, azok továbbra is *elválasztják egymástól a szomszéd népek közigazgatását*. Az *idegen igazgatás* pedig, *közelebbi lévén* a társadalmi valóságban, sokkal fájdalmasabb, mint az *idegen kormányzat*.

A történelmi Magyarországnak a trianoni szerződés általi felosztása után a magyar értelmiség figyelmét a védekezési ösztön a nemzetiségi kérdésre irányította, hiszen a romlás közvetlen oka – erre támaszkodtak Wilson elnöknek a népek önrendelkezési jogát követelő pontjai – Magyarország *etnikai heterogenitása* volt. A magyarság *határrevíziós* igényének alátámasztására indult *tudományos* kutatások azonban a néprajzi és történelmi, azaz néptörténeti és jogtörténeti területre szorítkoztak, azaz csak tudományosan szigorúan bizonyított társadalomtörténeti adatokat dolgoztak fel tudományos módszerekkel, oda sem figyeltek az akkori társadalmi valóságra, világpolitikai helyzetre, még a közvéleményt irányító sajtóra, propagandára sem. Azt sem vették észre, hogy az országot felosztó szomszéd népek

már fél évszázada nép-nemzeti legendáriumaik alapján formált *történelmi jogaik* érvényesítésére fordították minden társadalmi, politikai, katonai erejüket. A *politikai folklór* gyér adatait többnyire kitalált történelmi tényekkel bőségesen feldúsítva egyszerűen a népoktatás *iskolai tananyagává* tették. A világ közvéleményének meggyőzésére hivatott propagandájukat pedig, a *bulvársajtóban* terjesztették, messze elkerülve a tudományos akadémiákat és a nemzetközi politika hivatalos színtereit. Fanatikus magyarellenes népnevelésük elméleti tananyagát sikerült gyakorlattal is demonstrálni, bemutatni igényeik kivitelezhetőségét: az első világháború utáni politikai rendezés előtt katonai megszállásuk alá vették Magyarország igényelt részeit. A hivatalos magyar politika tudományos alapokon állt, a józan emberi belátásra számított, figyelmen kívül hagyva a népi tömegek *ösztönös indulatait*. A „boldog békeidők” pozitív emléke a '20-as évek elején egy népszavazást még Magyarország melletti döntésre késztetett volna. A pozitív emlékek azonban a régi nemzedék öregedésével elhalványultak, az új nemzedék pedig, már ősi jussának érezte a legendákon alapuló nemzeti igényeket.

Ezt a tárgyilagos eszmefuttatást személyes élményeimmel támasztom alá. Mi, az első világháború után született erdélyi magyar nemzedék, untig hallottuk a dákó-román elméletet és bizonyosan más megszállt területek magyarsága is az ő szülőföldjükre vonatkozóakat, de – a Millennium verőfényében nevelkedett, minket oktató és nevelő értelmiségiek hatása alatt – nem tulajdonítottunk kellő fontosságot a problémának. *Nem vettük észre magát az életet*: napról napra, évről évre gyermekek születnek, ezek egy-két évtized alatt új román nemzedéket alkotnak, akiknek már az ősök vérével megszentelt nemzeti hagyományaikká válik a régi propagandaanyag, tekintve, hogy milliónyi román katona esett el a világháborúban.

Amikor 1957-ben a *Boldogok a békességre igyekezők* elaborátum megírása után börtönbe kerültem, ott szembesültem a kérlelhetetlen nyers társadalomtörténeti valósággal. A román társadalom minden rétegéből, minden politikai és szellemi irányzatából börtönbe került rabtársaim mellett, mindig volt annyi más nemzetiségű és vallású – német, szerb, rutén, zsidó, szlovák, görög, bolgár, török és egyéb –, hogy korunk minden problémáját minden oldalról megvilágíthassuk és megvitathassuk. A román nemzetpolitika kérdéseit román rabtársaink a mi jelenlétünkben voltak kénytelenek megtárgyalni, mi viszont kénytelenek voltunk végighallgatni magyar ember számára elviselhetetlen tartalmú beszélgetéseiket, vitáikat. Alaposan megismerhettük így a románok és más szomszédaink magatartását irányító minden indulati és tudati, érzelmi és értelmi tényezőt, az őstörténeti kezdetektől a – reményeik szerint Magyarország teljes felosztását és a magyar nép megsemmisítését jelentő – belátható jövőig. Bizony, a sok száz más börtönbeli vitatéma között nagyon sokszor visszatért az államhatárok kérdésével együtt a magyarság jövőjének – *életének vagy halálának* – a sorsa, egészben vagy részben, és – a legszélsőségesebb sovíniszták lévén a lehangosabbak – mindig a magyarok számára elfogadhatatlan, elviselhetetlen vagy még elviselhetlenebb módon és tartalommal.

Megismerhettük és megtanulhattuk hát a börtönben *a szomszéd népek valós viszonyulását a magyarokhoz*, a magyarság múltjához, jelenéhez és jövőjéhez. Az akarati cselekvés pszichológiai indítékul szolgáló *vágyat és törekvést*, nem az erkölcsi és értelmi mérlegelés utáni cselekvési akaratot, hanem a minden természeti és társadalmi akadályt elsöpörni igyekvő

ösztönös indulatok diktálta *nemzeti tömegvágyat* – a nyers *magyargyűlöletet* – ismerhettük meg, úgy, ahogyan azt a sajtó soha nem közölte, és mindmáig elhallgatja.

Sorra vesszük a Kárpát-medence területére igényt tartó magyarokat, valamint nemzetiségeinket és szomszédainkat. Először minden esetben a történettudomány általánosan elfogadott álláspontját ismertetjük, utána pedig az illető nemzetiségnek a *publicisztikai folklór* szerinti közvélemény alapján kialakított *szubjektív állásfoglalását*.

I. A Kárpát-medence, azaz Hungária nemzetiségei

1. A magyarok

A társadalomtörténet *logikai* fejlődés vonalán az időben visszafelé haladva arra a következtetésre jutunk, hogy a Kárpát-medence őslakói, első letelepedői *kaledobalti fajtájú, csúd* – ma finnugornak mondott – *nyelvű* nép volt, az, amelyet *magyarnak* nevezünk. Az őskorban ez a nép nagyon kezdetleges alacsony műveltségű szinten, fejlődésképtelen *anyajogú* társadalmi rendszerben, létét tudatos gazdálkodás nélküli, *gyűjtögető*, halász-vadász tevékenységgel tartotta fenn, nem „biztosította”, hanem nagyon is bizonytalanul, állandó koplalással, gyakori éhhalállal. Kr.e. kb. 3000 táján Közép-Európa turáni fajtájú, türk nyelvű szkíta, azaz lótenyésztő, lovas *gazdálkodó ogur* hódító nép uralma alá került. Ezek a hódítók az itt talált *földnépét* magasabb, fejlődőképes társadalmi szervezetbe, apajogú aulokba emelték, gazdálkodásra, földművelésre, növénytermesztésre, állattenyésztésre tanították, szoktatták. Kényszeríteni nem kellett, mert a kétféle nép kitűnő életközösséget alkotott egymással: Az uralkodó fegyveres ogurok megvédelmezték a föld magyar népének egyéni és családi életét, vagyonát, gazdaságát, vetéseit és nyájait minden rablótól és újabb hódítótól. Cserében a föld népe eltartotta urait. A Kr. e. 3. évezred során újabb hódítók – árja fajtájú, indogermán nyelvű kelták, görögök, latinok, germánok, szlávok, szarmaták – érkeztek Kelet felől és a régi földnépével elkeveredett urakat hódoltatva a maguk uralma alá vetették Európát. Közép-Európa *szarmata-szkíta* hódítók uralma alá került. Ez az uralkodó katonanép néhány emberöltő alatt – valószínű – átvette legnagyobb számú hódolt népétől a *szláv* nyelvet, úgy, hogy egymást az uralomban követő törzseik – dákok, géták, jazigok, roxolánok, trákok, albánok, illírek – többségükben már nem is ősi nyelvüket, hanem a szlávot beszélték, egész Kelet-Európában, hagyva, persze, a földnépének magyar vagy más anyanyelvét.

Az átmeneti kelta és római uralom, valamint az azokat követő rövid hun és germán főhatalom alatt nem változtak Közép-Európa néprajzi viszonyai. A Kr. u. 6. században a szkíta, akkorra magas szintű, vérségi társadalmi szerkezetben fejlődött, turáni fajtájú, türk nyelvű *avarok* uralma már gyökeres változásokat hozott. Szláv alattvalóikkal elkeveredve azok nyelvét vették át, viszont magas szintű, differenciált szerkezetű vérségi politikai rendbe szervezték népüket. Nemcsak az Elbáig és Alpokig terjedő birodalmuk területén élő népek társadalmi szervezetét alakították ki, de hatásuk egész Európa társadalomfejlődésén megérzett. Jellemző, hogy a legmagasabb természetes társadalmi közösség, a *nemzet uralkodójának* a neve az európai nyelvekben – a könig, kunink, king, király, král, knáz – mind az avar *kagán* szóból ered. Az avar *bán*, pán = tartományúr, herceg méltóságnevet azóta is használják Közép-Európa népei. A 9. század második felében, az *Árpád kagán* vezérlete alatt érkező turáni fajtájú, türk

nyelvű *onogurok*, *hungárok* uralma alá került a Kárpát-medence, és ezért lett az akkor itt alapított, és azóta is fennálló állam neve *Onogurország*, *Hungária*, *Ungárn*, *Ungária*, *Vengria*. Az országon uralkodók nyelve először a türk nyelvek közé tartozó *ogur* volt, amíg a föld népe, kezdettől fogva – már 4000 éve – a magyar nyelvet beszélte. A keresztyén királyság kezdete óta a legújabb időkig a hivatalok írásbeli nyelve *a latin* volt, de a nemesség még sokáig megőrizte a maga külön *ogur* nyelvét, miközben a föld népe a magyar nyelvet beszélte, végig az idők során. A lakosság által használt *köznyelv* előbb az Árpád előtt meghódoló avar-ivadék urak nyelve, *a szláv* volt. A királyi udvar nyelve Szent László uralkodásáig az avar uralommal elterjedt szláv nyelv volt. A *magyar nyelv* – bár Európa legrégebbi ma is beszélt nyelve, és legnagyobb számú föld népének anyanyelve a magyar volt – használata csak Szent László uralkodása alatt kezdődött, és csak a 14. században általánosult. Államnyelvvé a magyar a reformáció korában lett, Hungária keleti részén, *Erdélyországban*.

A magyarság kezdettől fogva sorsközösséget vállalt a hungárokkal, azok egész társadalmi és művelődési örökségét magáénak érezte, úgyannyira, hogy a *hungár* kifejezést nem más nép nevének, hanem a *magyar* elnevezés fordításának érzi és tudja. A magyarság az onogur-hungár hagyomány örökségét egészében magáénak vallja és vállalja. A 19. század közepéig ezt Hungária más nemzetiségei is természetesnek tartották, akkor azonban – nem érezvén többé magukat a hungár nemzet részeinek – nemzetiségi érdekeikre sérelmesnek vették a magyarságnak Hungária egész hagyatékára vonatkozó kizárólagos igényét, elsősorban az *ország területére* vonatkozóan. A liberalizmus mellett ugyanis *a nemzetiség* lévén a 19. század uralkodó eszméje, az európai politikai közvélemény kedvezett a *népek önrendelkezési jogának* elvére támaszkodó nemzetiségi igényeknek. Mint tudjuk a világháború első menetének a végén az országnak a Hungária történelmi, erkölcsi hagyatékát nem vállaló nemzetiségei felosztották az ország területét, mindegyik kivette abból a jogosnak vélt örökrészt.

Magyarország területi felosztásának nemcsak méltánytalan, de ésszerűtlen kivitelezése a magyarság számára elfogadhatatlanná tette az egész eljárást. Békés, de következetes és kitartó politikával elérte a magyarság, hogy a világháború második menetének kezdetéig a Trianonban meghúzott országhatárok *méltányossá*, elfogadhatóvá változzanak. A háború végén azonban a győztes antifasiszta szövetségesek nemcsak a trianoni határokat állították vissza, hanem még az ezeréves magyar államhatalom folytonosságát is megszüntették. Nemcsak a politikai, de az egész magyar történelmi hagyaték megtagadására kötelező olyan új Magyarországot létesítettek 1945-ben, amely még *emberiség elleni bűnként* üldözte a határok megváltoztatására irányuló törekvéseket is. Az országra nehezedő elviselhetetlen szovjet katonai megszállás és az antifasiszta világsajtó egyértelmű magyarellenes propagandájának nyomása alatt a magyar nemzeti egység megtört, és egy kisebb, de annál hangosabb csoport hajlandónak mutatkozott a történelmi örökség feladására. A feldarabolt, *csonkává* tett Magyarországra utalóan, *csonka magyarnak* nevezhetjük azokat, akik, a nemzet nagy részével ellentétben, elfogadták a magyargyűlölő szomszédok ún. kisantant-*doktrínáját*. Ez pedig egyenesen magyar nemzeti érdeknek minősíti az ország területi felosztását, az annak megfelelő történelmi, művelődési, erkölcsi hagyatékról való lemondással együtt. A magyarság többsége a fölényes világhatalmi, politikai, katonai, gazdasági és propaganda nyomás alatt kénytelen a csonka magyar uralmat elviselni egy akár távoli, de jobb jövő reményében.

2. A hazai németek

A magyarság évezredes *szövetségei*, mint becenevük jelzi, *nem testvérei*, hanem *sógorai* a magyaroknak, akiket *nem érzelmi tényezők*, hanem jól megfontolt *érdekeik* kötöttek és kötnek a magyarokhoz. Különböző időben, különböző körülmények közül, különböző természeti és jogi körülmények közé telepedtek Magyarországra, nyilvánvaló tehát a különböző csoportoknak hozzánk való viszonyulása. A 12-13. században *szászok* telepedtek Erdélybe, a Déli-Kárpátok és a Küküllő közé, az ún. *Királyföldre*, valamint az Északi-Kárpátok alá, a *Szepességbe*. Az *erdélyi szászok* egész tartományt kaptak kiváltságos birtokul Hungária királyaitól. Autonómiájuk, öntörvényűségük, önkormányzatuk, öngazgatásuk kiterjedt az élet egész területére, éppen csak állami szuverenitásuk, külpolitikai önállóságuk hiányzott. Mint az erdélyi Három Nemzet egyike a szász tartomány békéjének és biztonságának a védelmét elsősorban az ország erős központi hadereje biztosította, persze, a szászok részvételével. Így az erdélyi szászok Hungáriával való viszonya hasonló volt a hajdani Római Impérium limes-városaiéhoz: a polgárok birodalmi területen, biztonságban végezheték termelő, ipari, kereskedelmi munkájukat, a limesen kívüli Barbaricum fogyasztó lakosságának az ellátására. Az szász városok fogyasztó piaca volt nemcsak a szomszédos Valahia, hanem az egész Balkán is. Az erdélyi szász városok lakossága – a balti szász testvéreik Hanza-városaiéhoz hasonlóan – szorgalmas, becsületes, fegyelmezett munkájuk nyomán, megérdemelten, nagyon meggazdagodtak. Hungária fennhatóságát a szászok mindig elismerték annak nyilvánvaló előnyei miatt, de erdélyi nemzettársaikkal, a magyarokkal és székelyekkel szemben, gőgösen lenézően viselkedtek. Még a magyarok összességével és a magyarok országával szemben is – bár minden kötelezettségüket maradéktalanul teljesítették – elzárkózóan, ridegen viselkedtek a szászok. A magyarok azonban tudomásul vették, hogy ilyenek a szászok, nem haragudtak érte, legfeljebb megmosolyogták magatartásukat. Amikor követek még a fejedelem előtt is tiszteletlenül kérkedtek vagyonukkal, Bethlen Gábor azzal csendesítette le tanácsosai felháborodását, hogy: „Hagyjátok őket, csak gyarapodjanak, hiszen minden vagyonuk az országot gazdagítja!” Még művelődési téren is különállásra törekedtek.

Már a középkorban rávették a királyt, hogy egyházi hatóságukat, a szebeni prépostot, vegyék ki az erdélyi püspök felügyelete alól, hogy közvetlenül az esztergomi érsek főhatósága alá kerüljenek. A reformáció után pedig anyanemzetükhöz csatlakozva, a lutheri irányzatot választották, és ki is tartottak mellette végig, és Erdély többi lakosaitól – katolikusoktól, reformátusoktól, unitáriusoktól – független, saját egyházi szervezetet hoztak létre. Az akkori európai átlagon felüli, gazdag művelődési intézményeket létesítettek maguknak, és – mert gazdagságuk megengedte – bőséges segélyben részesítették anyaországuk birodalmi egyetemeit és egyéb intézményeit. A Szatmári Béke utáni általános, lendületes fejlődésből is bőségesen kivették a részüket, élve – néha visszaélve is – a Habsburg császár német és németesítő politikájának számukra kedvező voltával. Hiába volt Kolozsváron Erdély kormányzó főhatósága, Nagyszebent tette az ország tényleges fővárosává a bécsi udvari Főhaditanács és Kamara, erdélyi kirendeltségeinek és ezek nagyszámú s jól fizetett tisztviselőikárának odatelepítésével.

A Felvilágosodás folytán indult nagy művelődési fellendülés is a szászok számára termett először gyümölcsöt korszerű, tudományos és művészeti intézmények megalakulásával. A Felvilágosodás azonban felülbírálta Európa nemzeti-keresztyén hagyományait, előbb az

anyanyelv alapján az azonos származásúak közösségtudata erősödött meg, és ez nem kedvezett a magyar-szász viszonyoknak, és csak fokozta az erdélyi szászoknak a magyarságtól való eltávolodását. Például a szász történettudományi kutatás fogalmazta meg a *dákó-román kontinuitás* elméletet a maguk germán-gót-gepida-teuton-szász történelmi folytonosság-elméletének támogatására, de mindenképpen a hungár-magyar történelmi hagyomány rontására, amely azonban csak 1848-ra vált végzetessé.

Az 1848-as mozgalmakban a császár oldalán álltak. Közismert, hogy a szászok uszítása vezette a mókokat a magyar szabadságmozgalom elleni, semmivel sem indokolható, szégyenletes lázadásra. Körömszakadtáig ellenezték Erdélynek Magyarországgal való unióját, és amikor ez mégis megtörtént, mindent megtettek, hogy az általános jogegyenlőséget biztosító magyar liberális jogállam adminisztrációjával szemben megmaradjanak a szászok számára előnytelenebb feudális privilégiumok. Annak ellenére, hogy a magyar közigazgatási törvény értelmében a szászok lakta vidékekre csak németül jól beszélő köztisztviselőt neveztek ki, tiltakoztak a magyar *államnyelv* bevezetése ellen, és iskoláikban végig szabotálták a magyar nyelv oktatását. A '67-es korban a szászok nemzeti ünnepként ülték meg március 4-ét, az 1849-es oktrojált alkotmány kibocsátási napját. Iskolai ünnepélyeiken megemlékeztek nagy szabadsághősükről, *Stefan Ludvig Roth*-ról, akit a „lázadó” magyar hadbíróság kémkedésért halálra ítelt, és kivégeztetett.

Az erdélyi szász küldöttek ott voltak 1918. december 1-én a gyulafehérvári *román nemzetgyűlésen*, és *feltétel nélkül* elfogadták Erdélynek Romániához való csatolását. Nem óhajtottak élni a Kisebbségi Szerződés számukra kulturális autonómiát biztosító lehetőségével sem. Nem tiltakoztak németül nem beszélő román tisztviselőknek vidékükre való kinevezése ellen, és iskoláikban lelkes odaadással tanulták a román államnyelvet. Nem vállaltak sorsközösséget a kisebbségbe került magyarokkal, sőt mereven elutasították azoknak minden közeledési próbálkozását. Lelkesen csatlakoztak a hitlerista mozgalomhoz, és elősegítették a német-román szövetséget minden tekintetben. Miután háborús viselkedésükre hivatkozva az antifasiszta győztesek Németországba kitelepítették az erdélyi szászokat, ők még akkor sem hagytak fel magyarellenességükkel. Még mindig a Trianon előtti magyar elnyomást panaszozzák, sőt a szülőföldjükről való elűzetetésükért is a magyarokat teszik felelőssé. Hogy ez miként történhetett? Kérdésünkre azt mondják, hogy valóban a szovjet-orosz főhatalom, a kommunisták voltak a tettesek, de a kommunista diktatúrát a magyarok csinálták. A magyar-román vitás kérdésekben, Németországban az erdélyi szászok a románok mellett foglalnak állást, és agitációjuk még most is egyik legfőbb akadálya a magyarság Európába való természetes integrálódásának.

Bizony, az erdélyi szászok viselkedése jó bizonyítéka annak, hogy a nemzeti gyűlöletnek nincs szüksége semmiféle tárgyi alapra, okra, még megfogalmazható ürügyre sem.

A *szepesi szászok*, „cipszerek” őseit a 12. században határőrökül telepítette II. Géza király az Északi-Kárpátok hegyei közé. A katonai kötelezettségük jól összefért polgári ipari, kereskedelmi tevékenységükkel, és városaik – inkább városkáik – csakhamar anyagi jólétükről híresültek el. A környező szláv lakossággal kezdettől fogva végig kitűnő gazdasági és társadalmi kapcsolatban voltak. Katonai kötelezettségük, királyi szolgálatuk kiemelte őket a szlávok jobbágykörnyezetéből, és szabad városi polgár státusuk megőrzése mellett speciális,

nemesihez hasonló, *szepesi lándzsásnak* nevezett jogállapotba kerültek. Később fiaiknak a rendes királyi-császári hadseregben való szolgálatával többségük tényleges nemesi rangot szerzett. Bár mindenek felett büszkéek szász eredetükre, hungár, majd magyar nemzetiségűnek mondták magukat, a magyarsággal példás sorsközösségben éltek a legutóbbi időkgig. A környező szláv lakossággal is megőrizték és fejlesztették társadalmi kapcsolataikat úgy, hogy valóságos művelődési hidat alkottak a magyarok, szlovákok és a birodalmi szászok között. A magyarság fegyveres és szellemi szabadságharcaiból is bőven kivették részüket mindenkor. Élenjáró szerepük volt a kuruc mozgalmakban, döntő részük a Rákóczi-féle szabadságharcban. Az 1848-49-es tevékenységükről elegendő csak a honvédseregeket diadalra vezető *Görgey Artúr* tábornok cipszer voltát megemlítenünk. A cipszerek magyar nemzeti öntudatára biztonsággal lehetett építeni a világháború második menetéig. Valószínű, hogy azóta az ellenséges antifasiszta proletárdiktatúra eltávolította őket a magyarság mellől, de nem lettek ellenségei történelmi sorstársaiknak.

A kiváltságos közösségi jogi helyzetbe, tömegesen betelepedett szászok mellett, a magyar történelem egésze során folyamatos volt a *németek* betelepedése. Egyénenként, családonként, kisebb csoportonként jöttek Németország minden vidékéről a számukra létesített németjogú városokba, a felvidéki bányavárosokba és minden más magyarországi településre mesterlegények, polgárok, bányászok, iparosok, kereskedők, szerzetesek, papok, tanítók, művészek, orvosok, hivatalnokok, katonák, szőlőmunkások, urasági inasok, fogadósok, fuvarosok és mindenféle más foglalkozású németek, mert Magyarországon megbízható, tisztességes munkájuk miatt, mindig és mindenütt szívesen fogadták őket. Anyanyelvüket és származási identitásukat igyekeztek megőrizni, természetes volt a magyarokhoz és más hazai nemzetiségekhez való állandó, természetes asszimilálódásuk. Bár magyar szakmai versenytársaikkal sokszor kerültek hétköznapi viszályba, de az országot mindig hazájuknak tekintették, a magyarság melletti szolidaritásukat még áldozatvállalással is bizonyították. Az 1848-as szabadságharcban még a magyarságnál is nagyobb arányszámban vettek részt a – sok esetben magyarul sem tudó – hazai német polgárok.

A legnagyobb tömegű német betelepedés a török pusztítás folytán elnéptelenedett vidékekre a 18. századi *sváb földművesek* bejövetele volt. A nyugati határ mentén, Buda környékén, a Dunántúl dél-keleti részén a lakosság többsége is német lett. A magyar Délvidéken, a Bácskában és a temesi Bánságban pedig szintén úgy, hogy ezt a területet méltán nevezték *Schwäbische Türkei*-nak, a szerbek viszont – bár kisebbségben voltak – Szerb Vojvodínának. A török alól 1718-ban felszabadult temesi Bánságot a bécsi udvari haditanács nem adta magyar vármegyei adminisztráció alá, hanem a maga közvetlen kormányzata alatt sváb jellegű kormányzatot létesített, Temesvár székhellyel. Erre támaszkodva a délvidéki svábságnak úgy megnövekedett számbeli, társadalmi, gazdasági és művelődési fölényük más nemzetiségekkel szemben, hogy az egész Egyesített Habsburg Monarchiából kiemelkedett mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi tekintetben. Művelődési és gazdasági szervezete mintaszerű, közművei, közlekedési infrastruktúrája tekintetében pedig élenjáró volt. Temesvár európai viszonylatban is az elsők között modernizálódott – például: a legelsők között lett itt villanyvilágítás és villamosközlekedés. A katonai kormányzat megszűnte után is megőrizte a svábság a befolyását, nemcsak a maga többségi területén, hanem az egész Bánságban és annak környékén. Nemcsak a bányászatot, kohászatot, vasútépítést, gépgyártást vette saját kezelésbe a délvidéki németiség,

hanem az újabb népesség betelepítésének szervezését is. El kell ismerni, hogy mindent jól végeztek.

1848-ban még ingadoztak a német császári hadsereg és a honvédség támogatása között, de utána egyértelműen a magyarság oldalára álltak, bár az országot ők szívesebben nevezték *Österreich-Ungarn*nak. Megtanultak magyarul, elmagyarosodtak, de sajátos, kettős identitással, osztrák-német öntudatukat is megőrizték. Magyarországnak az első világháború végén történt felosztásakor nem szívesen, de elfogadták a sváb társadalmi fölényt továbbra is támogató román és jugoszláv uralomváltást.

Külön zárt közösséget alkottak az 1730-as években Szatmár megyébe a Károlyi-birtokokra telepített svábok. Bár katolikus vallásuk miatt nehezen hasonulhattak a vidék református magyarságához, a magyarsággal szembeni rokonszenvük közismert volt. A második világháborúig nyelvükben is elmagyarosodtak, pedig – nehezen magyarázható társadalmi jelenség – településeiken nem voltak elkeveredve a magyarokkal. A szatmári svábok, a régebben betelepedett népcsoportok, a székelyek, palócok, kunokhoz hasonlóan, *magyar népcsoporttá* lettek.

A hazai német nemzetiségűek a történelem során végig Magyarország legértékesebb állampolgárai közé tartoztak. A második világháború utáni kitelepíttetésük pótolhatatlan veszteséget jelentett úgy Magyarországnak, mint a magyar nemzetnek.

Mint az előzőkben láttuk – az erdélyi szászokat kivéve – a hazai németiség az egész történelem folyamán végig, sorközösséget vállalt a magyarsággal. Részükről nem volt tehát semmi szembenállás. A szomszéd *osztrák-német* népnek már bizonytalanabb a magyarsághoz való viszonya. Országuk, Ausztria lakossága előbb szláv nyelven beszélt, és csak az után, de még a középkorban, németesedett el. Nemzeti öntudata – német-e vagy osztrák – még mindig kialakulatlan. A magyarokhoz és a magyarok országához való viszonyukat erősen a bécsi polgárság sznobsága és felemás szemlélete határozza meg: a magyar arisztokrácia *feltétlen tisztelete*, valóságos bálványozása, a magyarországi polgárság – talán nagyrészből német eredete miatt – jóindulatú *elfogadása*, de a magyar nép *teljes lenézése* az általános. Valószínű, ezt a magyarok velük szembeni gögös, lenéző viselkedése váltja ki. Bár szláv szomszédai, szlovének és csehek viszonylatában természetesnek tartják azoknak Ausztriától való függetlenségét, történelmi jogaikra hivatkozva egész Hungária feletti politikai uralmat igényelnének maguknak.

Szélsőséges nacionalistáik egészen kisantant-szellemben beszélnek a magyarokról: a *német* érdekek képviselőit Ausztria lett volna hivatott, az azonban a világháború vesztese lévén, nem tudott aktív szerephez jutni, meg kellett elégedniük egy szűk határmenti sávval, és tehetetlenül kellett nézniük „történelmi birtokuk”, egész Magyarország elszakítását. Mint ahogyan a magyarofóbiájáról elhíresült *Maderspach* nevű bánáti bányamérnök – nem tudom, rokona-e a neves vadász-írónak, Maderspach Viktornak – hangoztatta a börtönben: „*Franz Joseph* 1867-es árulása már kétségbe vonta a német nemzetnek ezer év alatt nagy áldozatokkal kiépített Duna-völgyi szupremáciáját, és *Österreich* határait a Keleti-Kárpátokról ide hozta Bécs alá, a barbár, durva, műveletlen, cigány magyarok duhaj szeszélyeinek szolgáltatva ki Ungarn egész népességét, köztük a rómaiakat Daciában felváltó gót-szász kultúrnépet, az österreichisch-deutsch-öntudatú nagy Leopold császár (akire jellemző, hogy a karlowitzi

békeszerződés latin szövege szerint, a meghódított területet egyszerűen Austriához csatolta, említést sem téve sem a magyarokról, sem országukról) alatti nagy áldozatokkal a törököktől elhódított területen civilizációt teremtő sváb és más német polgárságot és az ezeréves magyar iga alatt szenvedő mindenféle más népet.” Azzal folytatta, hogy „Ungarn” felosztásakor feltétlen igényt tartanak a Dunántúl német részére, azaz a Balatontól nyugatra eső területre, továbbá legalább Fehér vármegyére és Budapestre.

Meg kell mondanom, hogy az ilyen és az ehhez hasonló megnyilatkozások, noha soha nem jelentek meg a sajtóban, a magánbeszélgetésekből kiderült, hogy ez a svábság általános véleménye. Semmiképpen sem szabad megengednünk, hogy az efféle komolytalanságok bármiképpen is befolyásolják a németekhez való viszonyunkat.

3. A Kárpát-medence szláv lakossága

A most általánosan elfogadott történettudományi nézet szerint, az árja népfajhoz, az indogermán nyelvcsaládhoz tartozó szlávok ősei Kr.e. 2000 körül jöttek Ázsiából és telepedtek meg az Elbától keletre fekvő európai területen, valószínűleg a Balkánon is.

Hogy az idetelepedésüket a velük rokon fajú katona hódító *szarmaták* szervezték, az valószínű. Erre lehet következtetni abból, hogy a történettudomány meg sem különböztetett, nem is ismert szarmatától különböző szlávokra vonatkozó nép nevet, másrészt, hogy a jazig, dák, géta, rokszolán, trák és más népnevek mind szarmatákra vonatkoznak, de nem említik ezek által beszélt nyelvet.

A szlávok a Kr.u. 6. évszázadban a remek katona és kitűnő szervező avar hódítók uralma alá kerültek. Egy-két emberöltő alatt a nagyon kisszámú avar hódító nyomtalanul beolvadt a szlávokba, de társadalmi és politikai szervezeti rendszerük – az *aul*, az apajogú *háznép*, nagycsalád, amely a tágabb és magasabb vérségi társadalmi szerveződést lehetővé tette – megmaradt nemcsak a szlávoknál, hanem a germán és más európai barbár népek között is. Illik tudni, hogy az európai nyelvekben a legmagasabb természetes közösség, a nemzet uralkodójának méltóságneve – kunink, könig, king, király, král, kneáz szavak – mind az avar *kagán* szóból ered. A tartományurat, herceget, markgráfort jelentő *bán*, *pán* szintén avar eredetű. Az avar korban, tehát valószínű avar szervezetben, *avar faji eredetű*, de már szláv nyelvű uralkodók vezetése alatt ismerte meg a világ a szlávokat, mint a Keletrómai Impérium ellen harcoló avar hadsereg katonáit, így kerültek be az írott történelembe.

A 7. évszázad elején Herakliosz kelet-római császár, az Impérium védelmére *szláv nyelvű horvát népet* telepített az Odera-Visztula vidékéről a Száva és az Adriai-tenger közötti területre, Illíriába. Egy évszázad alatt a horvátok saját politikai szervezetet, *bánságot* hoztak létre, amelyből a 9. századra horvát királyság fejlődött. *Horvátországtól* északra, a nyugatrómai-germán impérium keleti határa mentén, a Balti-tengerig sok más apró *avar-szláv* politikai szervezet, *bánság*, hercegség létesült a 7. és 8. század folyamán, és került Karoling fennhatóság alá 800-ban, amikor Nagy Károly császár hadai az avar kagán birodalmát felszámolták.

A 7. évszázad utolsó harmadában, *Iszperik* onogur kagán, nem akarván meghódolni a Szkítiát akkoriban elfoglaló *kazárok* előtt, az Al-Duna mentén a Kárpátok és a Balkán-hegység között saját birodalmat, bolgár országot, hozott létre. Ő és utódai elfoglalták a Keletrómai

Impérium észak-nyugati részét az Adriai-tengerig és Horvátországig, hódoltatván eme terület akkor már egészen szláv nyelvű népét. Ennek a Bolgárországnak a hatalma váltotta fel a 9. században megszűnő avar uralmat a Kárpát-medence keleti felében, és lett határos a Duna mentén az ún. *Nagy-Morvaországgal*, amely – valószínű – a mai Kelet-Ausztria, Észak-Dunántúl, Vág és Garam völgye, Moravia és talán még nagyobb területen feküdt, Bécs környéki központtal.

Szvatopluk, morva uralkodó hódolt meg annak idején a honfoglaló Árpád előtt. Egy országnak a hódító előtti együttes *meghódolása* a turáni népek politikai rendszerében nagyon fontos alkotmányjogi aktus, mert ebben az esetben a meghódolók addigi birtokaik nemes urai maradnak a hódító fennhatósága alatt. Így maradt Hungária nyugati fele avar-szláv urak hatalma alatt és lett az ezredik évben megszületett keresztyén királyság *udvari nyelve* a szláv, kb. Szent László király koráig. Hogy a Kárpát-medence keleti felén csak a 9. század elejétől, a bolgár hódítástól általánosult a szláv nyelv használata, az nem valószínű. Inkább az itteni szarmata-dák uralom korára látszik valószínűbbnek. Persze, a szláv nyelvűség csak az itteni őslakos földnépe nyelve fölé helyezkedett. Ez a földnépe pedig már a Krisztus előtti harmadik évezred óta többségében *a magyar volt*. A földrajzi nevekből visszakövetkeztetve a Hungária szláv lakossága többféle nyelvjárást beszélt: a dél-keleti részen bolgár-szerb-horvát nyelven, dél-nyugaton szlovénül. Az északi részen – bár nem vagyok nyelvész – két szláv nyelvjárást tudok megkülönböztetni: a ma beszélt cseh-morva-szlovák – a *g* hangot *h*-nak ejtő – nyelvet megelőzte Észak-Hungáriában a minden szláv nép által használatos *g* hangú kiejtés. Ennek bizonyossága a Vág, Garam folyó neveknek, a leírt hangzástól való eltérő mai szlovák kiejtése: Vah, Hrán stb.

Vitathatatlan, hogy az észak-nyugati felvidéken már Hungária megalapítása előtt – nem a magyar nyelvűek letelepedése előtt! – szláv volt a lakosság nyelve. Észak-Keleten, Kárpátalján pedig szintén, és minden valószínűség szerint ezeken a helyeken a mai szlovákok és rutének ősei éltek. Ugyancsak valószínű, hogy Hungária déli területein már a Honfoglalás előtt szlovákok éltek a magyarokkal vegyesen. Hogy a szláv-magyar nyelvhatár hol húzódott a középkorban, annak ma már csak nyelvtörténeti fontossága lehet, mert a 16-17. századi, két évszázados török háborúk egészen felborították a Kárpát-medence etnikai helyzetét. Politikai, gazdasági, művelődési szempontból ma már csak a török korszak után kialakult néprajzi helyzet vehető figyelembe, úgy és azokkal a népekkel, akiket a történelem a 19. században itt talált.

4. A délszlávok területi igényei

Az általánosan elfogadott történettudomány megállapítása szerint, a *szerbek ősei* a mai Szerbia déli részén, Koszovótól északra, *Rasciában*, Rácországban éltek. Délszláv testvéreiktől, a bolgároktól és a horvátoktól társadalmi szervezetük különböztette meg őket. A Dinári Alpok és a Balkán hegység völgyeiben élő szláv lakosságot az *avar uralom* annak idején nem szervezte be saját auljaiba, a bánság főhatósága alá, így azok szabadok – szerb = szabad – maradtak. Ugyanez történt a 7. századi bolgár hódítás idején is, a szerbek ősei azoktól is szabadok maradtak és csak később szerveződtek a rájuk jellemző zadrugákba. Sovány természeti körülmények között éltek hegyeik között évszázadokig, sertés, kecske és juhtenyésztéssel, pásztorkodással foglalkozva, a szervezett szomszéd államok, Hungária,

Bulgárország és a Keletrómai Impérium többnyire csak névleges fennhatósága alatt: mindegyiknek hódolatukat jelentették, ha az követelte, de földrajzi elzártságuk miatt ennek semmi tartalma nem volt egyik hatalom irányában sem.

A Keletrómai Impériumot az ortodox keresztyén vallás belső viszályai elgyengítették úgy, hogy a 7. századtól kezdődően az iszlám hit által erkölcsileg megerősített arabok hódításának nem volt képes ellenállni és azok az első évezred végére az egész Közel-Keletet elhódították. A 10.- 12. évszázadban az arab uralmat előbb a *szeldzsuk*, azután a 13. századtól kezdődően a *türkmén Ozmán* uralom váltotta fel. A 13. században az ozmánok egész, nemcsak kitűnő, állandó hadsereget szerveztek, de az ókor minden szellemi vagyonát öröklő iszlám tudományosság birtokában birodalmuk kormányzatát is a kor legmagasabb színvonalára emelték. Az ozmán közhatalmi szervezet egészében *katonai jellegű*. Legfelső szinten minden kényszerhatalom a *szultán* kezében összpontosulván, az ozmán birodalom a szélsőséges önkényuralmi, *katonai autokrácia* mintája. A kormányzat felső szintjén a szultánnak személyesen alávetett fő parancsnokok, beglerbégek, pasák, bégek, bejek *katonai arisztokráciájának* a kezében van, a területi közigazgatás főnökei pedig a szintén katonai parancsnokok, bégek és agák. Kis-Ázsia meghódítása és megszervezése után, 1356-ban *I. Murád* szultán hadaival átkelt a Helles-Pontuson Európába, elfoglalta a Balkán dél-keleti részét, Bizánc falai közé szorította vissza az Impérium fennhatóságát, és 1365-ben fővárosát is Európába, Drinápoly-Edirnébe tette át. Egy emberöltőre lelassult az ozmán katonai előnyomulás, hogy a folytatás politikai- diplomáciai előkészítését elvégezhesse. Előbb Bulgárországot kényszerítették hűbéri esküre, utána albánokat, rácokat és szerbeket. Az addigi stratégiájukat követve előbb kikémlelték és megismerték úgy a célterület földjét és népét, hogy utána könnyű szerrel behálózhasák kereskedelmi, társadalmi eszközeikkel. Már az előzőekben megismerték az ortodox egyház gyengéjét: A görög klérus nemzeti göggel, féltékeny ellenszenvvel kezelte – a szlávok kivételével – a Balkán régi népeit, az albán, türk és valah lakosságot. Ezeket felületesen megkeresztelték ugyan, de – liturgiájuk görög és szláv nyelvű lévén – hitüket tanítással el nem mélyítették, megkönnyítve ezek muzulmán misszióját. A muzulmán-ozmán törökök először Kelet-Trácia török nyelvű népét nyerték meg az iszlám anyanyelvi tanításával, azután az albán törzsek hadurait. A görög és szláv keresztyén lakosságnak a bizánci birodalmi és egyházi hatóságokkal való kapcsolatait a török hódítás elvágtatta úgy, hogy azok kénytelenek voltak a nyugat-balkáni szlávok, rácok, szerbek védelme alá menekülni. A bizánci menekültek, hogy a helyi hatalmasságok jó indulatát megnyerhessék, bőkezűen bántak úgy az egyházi, mint a birodalmi címek adományozásával. A szláv kolostorok szerzetesei egyre magasabb egyházi méltóságokat nyertek el, ahogyan a régi görög méltóságviselők kihaltak. Végül már a *pátriárka* címet is az ipeki kolostor főnöke viselhette. A birodalmi méltóság címeit is a hegyi pásztor zadrugák főnökei töltötték be, esetleg egyszerre többen is: a helyi krónikákban a későbbi történetkutatás egyre- másra dominusz-küriosz-goszpodár címmel találkozunk, azután despota, király, sőt császár- cár méltóság nevek sem ritkák. Az ősi legmagasabb világi hatalom jelképét, a kétfejű sast is többet használták a valah, a szerb és az albán tartományurak közül. A 19. századi délszláv nemzeti ébredés történetírása ezt az anarhikus méltóságghalmazt komolyan vette, tényként a nemzeti öntudat történelmi alapjaként kezelte. Mi csak mosolygunk a középkori délszláv birodalmak és dinasztiák sokaságán, mindegyikük tündöklésének és hanyatlásának hősi történetén, holott ezekben

gyökereznek azok a délszláv hatalmi álmok, vágyak, törekvések, amelyek a 20. században a Balkán népeit egymás-, és szomszédaik leigázására hajtották.

Murád szultán követjeinek könnyű dolguk volt a Balkán kecskepásztor, juhász és kondás „fejedelmeinek” a meghódításával. A többség még a renegálásra, keresztyén hitének muzulmánra cserélésére is képes volt, ha a szultántól nemcsak magas katonai rangot, hanem kisebb- nagyobb tartományuraságot, jövedelmező birtokokat is kapott. A többiek hűségeskü fejében megtarthatták keresztyénvallásukat és régi birtokaikat. Ilyen előkészítés után 1389-ben indult Murád a *Nemanja Lázár* szerb despota zászlaja alá a Rigómezőn gyülekező, nem hódoló délszlávok ellen. A szerbek oldalán csak a magyar uralom alatti bosnyák bánok segélycsapatai voltak a sok délszláv renegáttal bővült, amúgy is kitűnően szervezett török sereggel szemben. A vitézül harcoló keresztyén seregnek nem sok esélye volt a győzelemre. Győzött is a török sereg, bár Murád szultán is életét vesztette. A keresztyének rigómezei veresége pedig öt évszázadra ozmán török uralom alá juttatta a Balkánt. A csatateren hősi halált halt Lázár fejedelem utódja is hűbéri esküre kényszerült. Hét esztendő múlva, 1496-ban, *Zsigmond magyar király* vezetése alatt a török ellen vonuló keresztyén lovagi sereg Nikápolynál vereséget szenvedett. A szerbek sem ebben, sem a későbbi török ellenes háborúban már nem vettek részt. Sőt, az *Ulászló lengyel- magyar király*, és *Hunyadi János* parancsnoksága alatt, a várnai 1444-es vesztes ütközet után, a hozzá menekülő Hunyadi *Brankovics György*, szerb despota fogságra vetette és csak magas váltságdíj ellenében engedte szabadon. Nem vettek részt a szerbek a keresztyének diadalával végződő 1456-os *Nándorfehérvári* ütközetben sem. Azután pedig megszilárdult a határ a keresztyénség és az iszlám között a Duna vonalán. Hat évtizedig a szultán nem vezetett hadat Magyarország ellen, hanem kiterjesztette uralmát a Közel- Keleten és Észak- Afrikában, valamint felkészült Európa, azaz Magyarország meghódítására.

Az ozmán uralkodó *II. Szulejmán* szultán, korának legműveltebb emberei közé tartozott. Gyönyörű lírai versek költője, bölcséleti és történettudományi művek alkotója, de hírnevét elsősorban *jogtudósi* nagysága – *Szulejmán kanuni* = *törvénytudó, azaz, igazságos Szulejmán* elnevezést kapott a történelemtől – alapozta meg. Hungária meghódításának előkészítésében a régi módszert folytatta: kikémleltette, leíratta, a török döntéshozókkal megismertette a célterület földrajzát, történelmét, néprajzát, társadalmi viszonyait, műveltségének minden ágát, az ország katonai és gazdasági erejének, minden befolyásos személy, minden fontos adatával együtt. Azután küldte ügynökeit az ország nagyokhoz, ismeretséget, kapcsolatot keresve. Akkor már Valahia és Moldávia vajdái a szultán hűbéresei voltak, természetes hát, hogy Erdély vajdája, *Szapolyai János* volt az első személy, akivel kapcsolatot keresett és valószínű, talált is. A Duna menti végvárok, elsősorban Nándorfehérvár- Belgrád parancsnokaival és főtisztjeivel létesített kapcsolatai után az ország minden főméltósága és mindegyiknek felesége is megkapta, nemcsak a szultán, de balkáni hűbéreseinek is tiszteletteljes ajándékait. Magyarország tudósaival, humanistaival, első sorban a híres jogtudós, *Werbőczy Istvánnal* keresett és talált kapcsolatot a török diplomácia. Ravasz ármánykodással, rágalmakkal, a magyar döntéshozók közötti bizalmat rombolta le, úgy, hogy mindenkit – elsősorban a törökre legveszélyesebbeket – török cinkossággal lehessen gyanúsítani. A magyar *nemzeti jellem* erősségét bizonyítja az a szinte hihetetlen tény, hogy – az ozmán hódítás útjába került minden más néppel ellentétben – a török minden csábítsa, ígéretei, minden ajándéka sem volt képes egyetlen magyart sem árulásra, hite hagyásra bírni. A két évszázados hadjáratok során semmikor.

A tényleges katonai hadműveletek, a reguláris török sereg támadása előtt, az ősi turáni stratégia szerint, előbb az utolsónak meghódított nép, illetve annak irreguláris seregei, martalócai támadtak a meghódítandó országra. Szulejmán seregei is az előzőleg hódoltatott népet – elsősorban szerbeket, rácokat – hajtotta maga előtt, a meghódítandó terület pusztítására, népének irtására, elűzésére, kirablására. A támadó ozmán sereg az első, második, harmadik győztes hadjárata után még kivonult az országból, csak a déli melléktartományokat szállta meg, Nándorfehérvár 1521-es elfoglalásával együtt. A negyedik, ötödik hadjárat után – a Mohácsnál végződő volt az ötödik, Buda megszállása, pedig a kilencedik – már katonai megszállás alá vették a meghódított területet a törökök. A hadsereg kiszolgálására, a polgári lakosság adminisztrálására, valamint a társadalmi igények ellátására kényszerzővetségeik, a betelepített szerbek bizonyultak a legalkalmasabbaknak. Ugyanis a sok hadjárat a felvonulási területnek és környékének, végül az egész hódoltsági területnek a pusztulásával járt. A lakosság elmenekült, nemcsak a kiírtatás elől, hanem a rabszolgaság elől is. Akkor ugyanis már elrabolni való anyagi érték nem volt, a rabszolga viszont könnyen szállítható és értékesíthető portéka volt az egész korszakban. Rabul ejteni viszont a Felső-Padisah alattvalóit, a délszlávokat, szerbeket nem volt szabad, csak az ellenséges hatalom népét, a magyarokat. A százötven éves török hódoltság végére nemcsak a régi magyar délvidék, a Duna-Tisza köze, hanem az egész hódoltsági terület lakossága délszláv jellegűvé lett. Nemcsak Pécs, Szeged, Baja, Székesfehérvár, Buda és Szentendre, de Tata, Vác, Hatvan, Eger is a nagy komáromi rác kolónia háttérjévé lett. Az Álszent Lipót császár alatti felszabadító háború kezdetekor az egész magyarországi rácság a keresztyének oldalára állott át. A kétszáz év előtti történelmi tényeket figyelmen kívül hagyva, úgy tettek – és ezt nagy hangon addig ismételték, amíg maguk is elhitték –, hogy az ozmánok ellen kezdettől fogva hősiiesen harcoló, soha meg nem alkuvó és nem hódoló egyetlen nép a szerb volt. Most a keletrómai császárral szembeni alattvalói hűségüket Lipót császárra ruházták át a bizánci császárnak az autokefál ortodox egyház feletti felségjogaival együtt, elvárva, hogy a bécsi császár méltóságában megerősíti az ipeki pátriárkát és annak, valamint igaz hitű rác népének Hungáriában megfelelő területet lakóhelyül. Egész seregtesteket állítottak fel a törökök ellen, azzal az egyetlen feltétellel, hogy magyar nemzetiségűekkel nem harcolnak egymás mellett. Álláspontjukat azzal indokolták – és ezt a keresztyén seregek parancsnoka, *Eugen de Savoya* is magáévá tette –, hogy a magyarok vissza akarnak térni állítólagos ősi helyeikre, elűzve onnan a szerbeket, a császár leghűbb és legáldozatosabb harcosait. A karlócai béke után, a Kollonich programnak is megfelelő lévén, a szerbek nemcsak megtartották, de meg is erősítették magyarországi állásaikat. Jött azonban a kuruc háború, azután a szatmári béke, a további törökellenes háborúk és végül *Mária Terézia* katolikus, azaz magyar párti uralma. A szerbek egyházi és polgári jogállását ugyan messzemenően biztosították, de csak a régi területek töredékén kialakított határőrvidéken. A magyarok azonban – amellet, hogy svábokkal, magyarokkal és románokkal telepítették be – állandóan szűkítették a katonai igazgatás alatti területeket, végül, pedig, 1848-ban végleg magyar vármegyévé alakították, azaz meg is szüntették. A szerbek persze éltek alkotmányos jogaikkal, kötelességeikkel és hősiiesen harcoltak a császár zászlaja alatt a lázadó magyarokkal szemben, de ezzel is csak egy részét, a Vojvodinát sikerült a magyarok uralmától megmenteni. 1867-ben a hitszegő császár megtagadta több évszázados szerb szövetségeseit és a magyarok uralma alá kényszerítette a szerbeket. Nem maradt más lehetőség a szerbek és a többi osztrák-magyar elnyomás alatti népek számára, mint az orosz és az Antant szövetség. Természetes,

tehát, hogy a győzelmes első világháború után nem elégedhetnek meg a *Vojvodinával* – annak csak nyugati felével, még kevésbé –, jogosan követelik maguknak őseik vérével és verejtékes munkájával megszerzett országrészüket: nyugaton a Balatonig, azután Székesfehérvár, Tata és Komárom feletti szerb fennhatóság, keleten a Déli Kárpátok és a Fehér Körös, Szolnokig a Tisza, azután, pedig a redempciókor szerb nemzetiségű kunságot a szerb Anyaországhoz csatoló határvonal. A *horvát* testvérnemzet – az ősi Jugoszlávia visszaállításában a szerbek társai – jogos igénye csatlakozik ehhez Somogynak, Zalának, és a balatoni hegyvidéknek hatalmuk alá helyezésével.

5. A szlovákok területi igényei

Az avar-szláv bánok, hercegek, főurak Árpád előtti hódolata *Onogurja-Hungária* – mai nyelven szólva – teljes jogú polgárjaivá tették a Kárpát-medence itt talált szláv lakosságát. Persze, sorrendben az onogurok kazár-palócok és székelyek után, de a földnépe magyar anyanyelvűek előtt. Hogy mennyire azonosultak a honfoglalókkal az megállapítható abból is, hogy az onogur vezérek és leszármazottjaik közül nagyon sok a szláv személynévű és – mint fentebb írtuk – még Szent István udvarában is és kormányzatában is nemcsak a méltóság nevek voltak szlávok, hanem maga az általánosan használt, beszélt nyelv is. Már az első évszázadok alatt a szláv nyelv használata visszaszorult a Kárpát-medence észak-nyugati felvidékén élő szláv, a magyarokéhoz hasonló sorsú földnépre. Az avarszláv eredetű urak pedig teljes mértékben elkeveredtek Hungária nemesei között. Az egész szláv lakosság teljes mértékű sorsközösséget vállalt Hungária népeivel, az egész középkoron végig. A török hódoltság idején Hungária felségterülete nagyobb részt a felvidékre szorulván vissza, Hungária államalkotó nemessége, az ország nemzetfenntartói többségükben szláv eredetűek voltak, egyszerűen ők voltak a később magyarnak nevezett hungár öntudat hordozói. A 16-17. században, a reformációban, a vallási viszályokban és szabadságharcokban a Felvidék szláv eredetű lakosai, a mai szlovákok ősei, végig ott voltak a közös haza többi fiai mellett. Így volt ez az 1848-49-es szabadságharcban is. Csak a 19. század legvégén különbözött el a szlávok nemzeti öntudata a magyarokétól: az akkor születő szlovák nemzet fiai egyszerűen megtagadták Hungária minden politikai és művelődési örökségét, de annál inkább igényt tartottak az ország területéből őket megillető részre.

A *szlovákok* területi igényeinek történelmi jogalapja annyira nyilvánvaló – szerintük –, hogy beszélni sem kell róla. A barbár magyarok ősei annak idején kihasználták Moravia pillanatnyi belső zavarait, és hatalmuk alá vetették a Kárpát medence népeit. Ezer esztendeig tartó uralmunk idején minden eszközzel elnyomták és gyötörték szláv alattvalóikat, annak ellenére, hogy azok végig a *Sacra Corona Hungariae* védelmezői és fenntartói voltak, sőt, élen jártak annak idején az ország szabadságharcaiban is. Nyilvánvaló, hogy Trianonban a cseh testvérnemzet és az Amerikába emigrált szlovákok segítségével érvényesíteni akarják önrendelkezési jogaikat, anélkül, hogy más népek – szerbek, románok, németek, zsidók – hasonló jogait sértenék. Országok határai: Dévénnytől Budapestig a Duna, azután a Duna-Tisza közén át olyan határvonal, amely Kisköröst és Szolnokot Csehszlovákiához, Kecskemétet Jugoszláviához kapcsolja, Szolnoktól Záhonyig a Tisza, onnan, pedig a Kárpátokig az Ung.

A románok a hajdani Dacia és a Római Impérium idején és azóta itt laknak őshazájukban, ezer esztendeje a barbár magyarok elviselhetetlen zsarnoksága alatt. Végre eljött ősi szülőföldjük felszabadulásának az ideje, de ezt sajnálatosan éppen az ortodox testvéri szerbek akadályozzák. Még legfontosabb szövetségeseinket, Franciaországot is rávették arra, hogy azok ne teljesítsék szerződési kötelezettségüket a Tiszától keletre eső egész területnek Romániához csatolására vonatkozóan, és így a románok kénytelenek a vérük hullatásával szerzett területnek, a Bánát legértékesebb részét, valamint Arad és Békés vidékét a Körösig a szerbeknek átengedni. A Tisza csak a Körös torkolatától Záhonyig, onnan, pedig az Ung határolja Romániát nyugat felől. A dicsőséges román hadsereg 1919-ben ugyan a Dunáig szállta meg a legyőzött Magyarországot és a fővárost is felszabadította, de a világpolitikai helyzet nem engedi a román érdekeknek a Tiszától nyugatra fekvő területekre való igényeinek érvényesítését.

6. A bolygó zsidó is hazát keres

Tudom, sokakban megütközést, ellenérzést vált ki a zsidóságról szóló minden beszéd, és még inkább az írás. A Gyűlölet századának gazdasági versenye olyan szakadékot ásott a versengő egyének, családok, csoportok, felekezetek, foglalkozások, osztályok, nemzetek közé, annyira szembe állított minden embert minden emberrel, hogy a béke és egymás megértésének még a szándéka is gyanús és minden gyűlölködő, hadakozó oldalt ellenséggé, *védekező agresszivitásba* taszít. Kötelességemnek érzem viszont, hogy – ismereteim és tájékozottságom hiányos volta ellenére – előmozdítsam embertársaimat egymás megértésében, hiszen mindnyájan jót akarunk. Az emberi élet *egész jövője* függ attól, hogy a zsidó és a nem zsidó egymást megértse és halálos ellenség helyett egymást *versenytársnak* tekintse, és együtt keresse az Élet megmaradásához feltétlenül szükséges versenyszabályokat.

Európában a zsidóság nem érkezhett el a szabadságmozgalmak nemzeti megvalósításáig, mint ahogyan azok a népek és társadalmi csoportok, akik – jog nélküli *bevándorlók* lévén – csak a szabadságmozgalmak során jutottak személyi szabadsághoz, amely nélkül nemzetközösségi szerveződésre nem is gondolhattak. A nemzetiségi és vallási üldözéstől, vagy a könnyebb megélhetés érdekében a történelem során többféle népcsoport került szórványként Európába. Ezek közül a legfontosabb a zsidóság. Igen, a *Bolygó zsidó*, hazát, otthon keresve Eurázsia nyugati félszigetére, Európába került, és a szabadságmozgalom megfelelő szakaszában, a keresztyén államokban polgárjog birtokába jutva kereste a helyét egyéni- és családi- vagy felekezeti- és nemzetiségi közösségként. Előre kell bocsátanom, hogy sem a zsidóság valós történelmét, és még kevésbé a zsidó vallást nem ismerem kellőképpen – az az, alig tudok többet róla, mint egy átlagos zsidó értelmiségi –, mert a zsidóság tudományos igényű történelme a mai napig sem íródott meg, a zsidó hitvallás pedig élőszó-tanításként, hagyományként száll nemzedékről nemzedékre, nem publikus, tehát a nagyközönség nem ismerheti meg. Mégis elkerülhetetlen számomra, a zsidó élettörténet tárgyalása, hiszen ez korunk egyik nagy alapvető kérdése. Nem vállalkozhatok arra, hogy a zsidó tudósok helyett rendszerezem a zsidók történelmét, csak arra, amennyit abból mi, erdélyi magyarok megéltünk. A zsidóság történelmének a második világháború előtti részét az 1930-as évek Kelet-Magyarországi magyar-zsidó együttélésben kialakult közvélemény alapján tárgyalom. A bolsevik proletárdiktatúra Közép-Európa feletti uralmának korához és az utána következőkhöz

már csak egyéni, személyes élményeim alapján viszonyulhatok, tehát kevesebb tárgyilagossággal, de több őszinteséggel. A zsidó vallásra vonatkozó nagyon kevés, de annál fontosabb mondanivalóm a következő: A Magát az Ószövetségben Jáhve néven kijelentő Egyetlen Örökkévaló Mindenható Isten valósága Abszolút Tény, ahhoz nem kell és nem szabad semmit hozzátenni. Az emberek részéről való megközelítése, az embereknek Róla alkotott fogalma, tehát az Istenről és az Ő Törvényéről szóló minden tanítás és magyarázat már minden korszak és minden társadalom embere hitének, értelmének a függvénye – lévén a hit az ember, amely – a Lélek indíttatására, Isten felé törekvő ember értelmi és érzelmi viszonyulásának tudati egysége – állandóan fejlődik a történelem, azaz az üdvtörténet során. Az Ábrahám, Izsák, Jákob Istenébe vetett gyermeki hit a Mózes általi kijelentés után már Izráel tizenkét törzsének Istene, akivel a hívők a Tízparancsolat és a kor társadalmi szokásainak megfelelő vallási eljárásokkal – szertartásokkal, ünnepléssel, áldozatokkal, körülmetélkedéssel, étkezési, nemiségi, gyógyászati előírások betartásával – tartják a kapcsolatot. Az ígéret földjének elfoglalása, a jeruzsálemi szentély lévita papsága a próféták, isteni látnokok által kapott kijelentések során a Jáhve kultusz Izráelen belül tovább fejlődött a babiloni fogságig. Babilonban, a világ akkori művelődési központjában – ahonnan annakidején Ábrahám is hozta az egyistenhit eszméjét – egyrészt az izraeliták megismerkedtek a rendszeres hittudománnyal, másrészt a monoteizmus és politeizmus között bizonytalankodó mindenféle más nép is megismerhette és elfogadhatta az Isten egyetlenségének tiszta eszméjét. A fogság után Ezsdrás papnak már félnie kellett attól, hogy Izráel beolvad a vallását elfogadó mindenféle népben, és ezért szűkítette az Isteni Ígéret várományosainak a körét a test szerinti izraelita anyától való szülöttekre, erre a jól meghatározhatók zárt körére. Így valóban megmaradt Izráel faji közössége és az egyistenhit elegyítetlen tisztasága a megváltó Jézus Krisztus eljöveteleig, akinek tanításai szerint az üdvösség ígérete nem az Ábrahám testi ivadékaik – bár azok a judaitákon és izraelitákon kívül már az izmaelitákra, edomitákra és a Közel-Kelet minden szemita népére kiterjedt – hanem Ábrahám hitének minden örökösére. Az egyistenhívők *többsége*, a Názáreti Jézus messiás voltát elfogadó keresztyének, el is széledtek a világ minden népe közé, és a krisztusi megváltás örömhírének elterjesztésével az egyetlen igaz hit követésére térítették a többi népeket is. A Jáhve-kultuszt követők *kisebbsége*, akik elutasították Jézus Krisztus megváltását és csak az izraelita *testi leszármazottakra* tartották érvényesnek az üdvösség ígértét, Jeruzsálem lerombolása után szentély hiányában nem gyakorolhatták tovább áldozatvallásukat, a világban szétszórott izraelita származásúak kicsi közösségeikben tanító és imádkozó vallássá lettek. Tanításuk alapjául azonban nem használhatták a teljes Ószövetségi kijelentést, mert a prófétai könyvek logikai sora a krisztushit követésére vezette volna őket, ezért törvénytánításukat az ezsdraí reformtól kezdődően, a próféták mellett a babiloni hittudomány didaktikáját is felhasználták.

A Tórát a Talmud alapján – sokszor a Szentírás betű alakjának fétisizálásáig menő kabalisztika módszereinek felhasználásával – magyarázó, élőszóban fenntartott hitrendszer semmiképpen sem hasonlítható a krisztianizmushoz. Először azért, mert a talmudita zsidó vallás megfoghatatlan, elvi, szigorúan *absztrakt* Istenébe vetett hit nem személyes Istenre irányul, sőt, még kevésbé a krisztushit jól meghatározott Mennyei Atyjára, aki úgy szerette földi gyermekeit, hogy egyetlen fiát feláldozta megváltásukért. A második nagy különbség az, hogy a krisztianizmus több tízezer hittudós kétezer év alatti munkájával az emberélet minden

részletére kiterjedő egységes írásos rendszerbe van foglalva, amely így bárki számára hozzáférhető, vitatható, elfogadható, vagy elutasítható és így annak tantételei a hívő ember tudatának meghatározó részévé válik. A zsidó vallás az őseurázsiai monoteizmus családjába tartozik, ahová a keresztyénség előtti európai monoteisztikus vallások is tartoztak. A kínai absztrakt istent elismerő valláshoz hasonlóan, a zsidó vallás nem áll kifejezett ellentétben az ugyancsak logikai spekuláció eredményezte ateizmussal, mint ezt már a római korban az alexandriai tudósok megállapították. A zsidó vallás alapja az Ábrahám-tól való testi, materiális leszármazás lévén – Ábrahám ivadékaiei lesz a Föld feletti örökös uralom – elfogadhatóvá teszi a zsidóságot számára a materialista életszemléletet.

A Kimondhatatlan Nevű Isten tisztelete a ceremóniális törvényekből alakult *vallási népszokás* szigorú gyakorlására szorítkozik. Ez a szombat és a tradicionális ünnepek megtartása mellett a nem zsidóktól való szigorú társadalmi elzárkózás, és a minden Közel-keleti nép által gyakorolt körülmetélkedés és kóser étkezés.

Helytállása, beilleszkedése útjában nagy akadályt jelentett a zsidóságot *kalmárnép* volta, mert így csak fejlett őstermelő és iparos társadalomban kereshetett megélhetési lehetőséget magának, ott mutatkozott szükség a megtermelt áru forgalmazására, a kereskedelemre és a pénzgazdálkodásra. A rövid merkantilista átmenet után a gazdaságtörténeti fejlődésben általánossá lett a liberalizmus gazdasági rendszere, a *kapitalizmus*. Ez a materialista világszemléleten, tőkés hitelgazdaság szabadpiaci versenyén felépült rendszer mindenben megfelelt a zsidóságot igényeinek, és természetes, hogy ennek társadalmi rendszerében otthon érezte magát: minden szellemi képességével, minden gazdasági, pénzügyi erejével a kapitalizmus fejlesztéséhez és kivirágztatásához látott, és ennek eredményeképpen a zsidóságot fejlődésének más népeket felülmúló magaslatára emelkedett. A zsidóságot európai elterjedését is a különböző népek gazdasági és társadalmi-jogi fejlettsége határozta meg, és az Amerikába való átvándorlásukban is ez volt a döntő tényező: csak az amerikai pionír földművesek és állattenyésztők után kifejlődött nagy ipari fejlődés adott a zsidó bevándorláshoz indokot. Ezért érkeztek a zsidók mindenfelé a társadalmi fejlődés végén, és lettek nem szívesen látott, de sikeres versenytársai az előttük induló, őslakosnak tekintett népeknek. Sikeres tőkés vállalkozásaik profitját a gazdaságba visszaforgatva, rövidesen a nemzetközi pénzpiacon is meghatározó befolyásra jutottak. A kereskedelem után tevékenységük az ipar minden ágára kiterjedt, ideértve a szórakoztató, kulturális és művészeti ipart is. Profit érdekében ruháztak be a sokszorosító iparba, a sajtóba is. Nyomda, kiadó és laptulajdonosi minőségükben lettek a zsidó vállalkozók a közvélemény formáló média befolyásos tényezői. A zsidóknál a sajtó útján való politikai hatalomszerzés mindig második helyen maradt, az üzleti érdek a profitszerzés mögött.

Magyarországon nemcsak jogegyenlőséget – itt az *izraelita felekezetet* is a keresztyén egyházakhoz hasonlóan, bevett vallásnak nyilvánították – és biztonságot nyertek, hanem a magyar *nép rokonszenvét* is. Ez persze, nem jelentette azt, hogy Magyarországon mindenki boldogsága feltételének tekintette volna a zsidó bevándorlást, de itt semmiféle ellenérzés sem fogadta őket. Nem húzódoztak a szomszédba települő zsidó családtól, és a kereskedelemben, iparban általános konkurencia-harcban sem lépték át a szokásos versenyszabályokat a zsidókkal szemben. Ennek köszönhetően a zsidóságot olyan gazdasági-, pénzügyi-, vagyoni gyarapodásnak indult, hogy csakhamar az ország legbefolyásosabb tényezőjévé lett. A helyzet jellemzésére fel

kell hoznunk a Magyarországra telepedő zsidóknak az egész világon egyedülálló *művelődési* gyors felzárkózását: A *neológ* hitvallású izraelita felekezet Magyarországon létesült, és szervesen kapcsolódott a protestánsokhoz. Az önálló vallási szervezkedés mellett a zsidó nemzeti mozgalom, a *cionizmus* is idevalósi, hiszen kezdeményezője, *Herzl Tivadar* is Pesti születésű. A *magyar nyelv* szépsége, gazdagsága, varázsa hódította meg a zsidó értelmiséget, úgyhogy nemcsak a *hírlapírás és publicisztika*, de a magyar *szépirodalom* minden ága is olyan sok zsidó származású alkotóval gazdagodott, hogy ezek nélkül a magyar irodalom kétségkívül szegényebb maradt volna, úgy mennyiségi, mint minőségi szempontból. A tudományokban és a művészetekben is annyira jeleskedtek Magyarországon a zsidó származásúak, hogy még évszázad múlva is a Föld más tájain is vita folyhat afelől, hogy a magyar szellem hatása serkentette-e alkotásra a zsidókat, vagy a zsidó szellem számára volt kivételesen kedvező a magyar társadalmi talaj.

Amint a fejlődés, előbb szóhoz, majd győzelemre juttatta a kapitalizmus melletti másik materialista gazdasági rendszerét, az európai társadalom vagyoni feszültségeinek feloldására törekvő *ultraliberális szocializmust*, a zsidóság ebben is helyet keresett és talált magának. A történelmi materialista ideológiát rendszerező *dialektikus materializmus*, közismert néven *marxizmus* – helyesebb a marxizmus kifejezést, az ideológia legfőbb diktátor-dogmatikusai nevére, Marx, Engels, Lenin, Sztálin nevére MELSZ, *melszizmusnak* egyszerűsíteni – az emberi cselekedetek egyetlen indítékául a gazdasági érdeket fogadja el, tagadván minden más logikai, etikai, érzelmi indíték mellett az ember természetes társadalmi közösségeinek alapjául szolgáló *vonzalom* befolyását. Ez egyrészt az emberi társadalom természetes közösségeit: család, nemzet, vallás, hivatás és munkaérdekű közösség létét és létjogosultságát tagadja, és csak a gazdasági érdekellentétből következő társadalmi taszításon, a gyűlöleten alapuló *társadalmi osztályt* – amelynek *fogalma* sem határozható meg a klasszikus logika módszereivel, a társadalom életében pedig *gyakorlatilag* nem található – fogadja el politikai rendszere alapjául. Politikai céljai érdekében tagadja a melszizmus, az érdekeltek elfogadásával érvényesülő társadalmi szabály, a jog létezését és a közgazdaságtan tudományos alapjául szolgáló, a kínálat és a kereslet által meghatározott piactörvény létét is, továbbá a társadalomban érvényesülő sok más tényező létét is. Az embernek ember általi kizsákmányolását lehetővé tévő *magántulajdont* felszámoló osztályharcnak két politikai módszerét fogadja el a szocializmus: a demokratikus alkotmányosság, a parlamentarizmus módszereit használó *szociáldemokráciát*, és a radikális, forradalmi kényszereszközökkel céljára törő *kommunizmust*. A szocialista mozgalom mindkét iránya olyan nagymértékben igényelte a sajtópropagandát, hogy a kapitalista vállalkozók szívesen vásároltak maguknak kelendősége miatt gyors és nagy profitot biztosító *szocialista hírlapot* és röplapkiadót. A műveletlen olvasótömeg meglegedett a félművelt hírlapírók közéleti írásaival, ha azok a vagyonos osztály elleni, szívük szerinti osztályharcot propagálták. Rövidesen jellemző lett a szocialista sajtóra a klasszikus társadalomtudomány számára érthetetlen, az értelmi, erkölcsi, művelődési igénytelenség vonásait magán hordozó, az iskolázatlan német kereskedelmi alkalmazottak utcanyelve, a vigécnyelvnek nevezett zsargon, az agitátorok tömegeket manipuláló eszköze. Nemcsak a társadalom természetes közösségeinek hitelét rontották le az osztályharc propagálásával, hanem azon felül a jövőbeli társadalmi megbékélést is kizárták – erkölcstelennek minősítve azt – az osztálygyűlölet érdekében. Annyi új, és a régivel szemben

annyira ellentétes tartalmú, a társadalomtörténetben addig ismeretlen fogalom várt meghatározásra, hogy annak a melszizmus alig művelt ideológusai – közismert, hogy maga a hittudósi hivatásra készülő Marx Károly sem rendelkezett az általános műveltség szintjén történelmi, néprajzi, természettudományi ismeretekkel – még a vigéczsargon többértelmű kifejezéseinek erőltetett általánosításával sem tudtak megfelelni. Például: a társadalmi osztályhoz tartozás ismérvéül használt „a termelőeszközök tulajdonlása” alapján nem lehet megmondani, hogy a milliárdos gyártulajdonos fia miért nem proletár, hiszen sem tőkéje, sem más termelő eszköze nincs, vagy akkor miért proletár az utcalány által eltartott strici? De meghatározhatatlan magának a *munkásnak* a valós fogalma is. Miért kizsákmányoló az egy tanoncot a mesterségre oktató foltozó cipész, és miért tekinti magát proletárnak a francia kommunista párttagok többségét jelentő milliós rentier-tőkés kispolgár? Az a kérdés sem érdektelen, hogy a szocialista osztályharc vezérei rendszerint miért voltak nagy vagyonú emberek? A nehezen megválaszolható kérdések mellett sokkal súlyosabbak a szocialista vigéczsargon használata folytán keletkezett társadalmi ellentétek: a fogalom tartalma sok esetben nemcsak elfogadható, de el is fogadott az egész társadalom részéről, csak a vigécnyelvnek a fogalomra alkalmazott kifejezése elfogadhatatlan. Itt van például a *náció*, a *nemzet* kifejezés. A francia nyelvben a nation, national még a Nagy Forradalom által szentesített klasszikus értelemben, honfiak, hazafiak összességét, a démosz értelemben vett népet – németül volk, völkisch – jelentvén nemcsak pozitív, de eszményi, szent kifejezés is. Németül viszont a nazione, nemzet, a nép, völkisch ellentétét, a szocialista osztályharc ellenfelét jelenti, negatív értelmű, mert a vigécnyelv kialakulásakor a német nemzeti egység primátusát az osztályharcra szembe állította. A vigéczsargonnak ez a jelentéktelen értelmi különbsége katasztrofális társadalmi következményekkel járt később Közép-Európa népeinek életében, mert itt a szocialista ideológia nyelve a jiddis-német anyanyelvű fordítók tolmácsolásában már a nemzet, nemzeti, nacionalis, *nacionalista* nemhogy egészeben immorális és elfogadhatatlan értelmű, de egyenesen büntetőjogilag üldözendő szitokszó lett. Bizony, Közép-Európa százmilliónyi, tizenkét nemzethez tartozó lakosságát a 20. század második felében uralkodó proletárdiktatúra a nacionalizmus vádjával ítélte elviselhetetlen nyomorúságra! Bármennyire is furcsa, de a kapitalista sajtó is szívesen használta a vigécnyelv kifejezéseit, hiszen azok befektetéseik nagyobb üzleti hasznát szolgálták a természetes társadalmi közösségek hitelének rontásával, a társadalmi ellentétek szításával.

A hátrányos közéleti helyzetben lévő európai zsidóság könnyen kapcsolatot talált a vagyoniilag hátrányos helyzetben lévő keresztyénekkel, hiszen a szocializmus szerinti azonos társadalmi osztályhoz tartoztak. Elősegítette a hátrányos helyzetűek osztályának – amelyet az akkori friss publicisztikai divat által *proletariátusnak* nevezett – egységbe szerveződését a 19. század végén a nemzetközi közvéleményben döntő befolyásra jutó ultraliberális szélsőségesen, kizárólagosan materialista ideológia, az osztályellentétben alapuló, *gyűlöletet és osztályharcot hirdető marxizmus*. Két politikai szerveződés indult a marxizmus alapján: Mindkét irányzat agitátorai meghatározó többségben zsidók voltak. Az előbb említett társadalmi-, politikai- és vagyoni jogi okok mellett, a zsidóság azért is könnyebben simult az *ateista marxizmushoz*, mint a keresztyének, mert a talmudita zsidó vallás megfogadhatatlan, elvi, szigorúan *absztrakt Istenébe* vetett hit nem állott olyan ellentétben az ugyancsak logikai spekuláció eredményezte ateizmussal, mint a bibliai *személyes Isten*, vagy éppen a *keresztyének Mennyei Atyja*, aki nem

túrhette, hogy a krisztusi testvériség szeretet törvényét gyűlöletté változtassa a politika értelemzavaró bábélének szofisztikája. Másfél évszázad távlatából visszatekintve, a bolsevik kommunista erőszakuralom megszűnte és a szocializmus egész ideológiájának hitelvesztése után, megállapíthatjuk, hogy a zsidóságnak nem is volt szüksége a nyugati népek társadalmába való beilleszkedéshez semmiféle ultraliberális gyűlölet-ideológiára, semmiféle forradalmi erőszak-politikára, mert a nyugati népek amúgy is, minden kényszer nélkül is befogadták a közéjük települt zsidóságot. Európának a keresztyénség és a nemzetiség hagyományos értékein felépült liberális jogállama már alkotmánya megfogalmazási szakaszában teljes egyéni jogegyenlőséget biztosított, származásától függetlenül, minden alattvalójának. Nemzeti és keresztyén értékekre való utalás, amely a zsidóság számára esetleg akadálnak tűnt, eltűnt a kifejezések korszerű, szabadkőműves értelmezésével: a jogállam minden polgára, állampolgára, az államalkotó *nemzet tagja* lévén, nemzetpolgár. És amelyik ország alkotmányából kimaradt volna, a 19. század végéig az *izraelita vallásnak* a keresztyén egyházakkal azonos jogi státust biztosítottak. Semmi akadály nem volt hát a zsidó nemzetiségűeknek, izraelita vallásúaknak az államalkotó nemzetekbe való beilleszkedésének. Tetszésük szerint vásárolhattak ingatlant, foglalkozhattak bármilyen ipari tevékenységgel, kereskedelemmel, bármilyen közhivatalt betölthettek. A római katolikus egyház soha nem ismerte el ugyan a zsidó vallásnak, izraelita felekezetnek a katolikussal való egyenlőségét. De ha az érdekelt zsidó egyén katolizált, semmi kifogást nem emelt a római egyház sem. Ha pedig valamelyik zsidónak nem volt tetszésére az európai hagyományokon felépült liberális jogállam, azok számára ott volt Amerika, a bevándorlók önkéntes alávetettségén felépült országa, a Szabadság Tamasza és Hazája, ahol a vallás magánügy, nincs nemzetiség, sem semmi más közösségi kötöttség, mert mindenki szabad *kozopolita*, annyira, hogy saját tradicionális identitását – nevével, személyi ismérveivel és foglalkozásával együtt – akár évenként cserélheti, ahol a *szingellé* magányosodott individuumok életének egyedüli célja a gazdasági haszon, a profit, tehát a *Pénz*. Persze az amerikai szabadság megengedi a legsúlyosabb vallási, nemzetiségi, családi és bármilyen más társadalmi tradíció *önkéntes* vállalását és követését, még a pénz becsületének a tagadását is, csak a szabadság elvi elutasítását tiltja.

Ment is Amerikába a zsidók közül mindenki, aki mehetett, mihelyt az ottani termelőgazdaság az áruforgalomra, kereskedelemre, pénzgazdálkodásra lehetőséget nyitott. Mire az európai liberális jogállam minden utat szabaddá tett a zsidóság érvényesülése előtt, a frankfurti, amszterdami, londoni pénzközpontok mellé és helyett már ott voltak a New York-i és Chicago-i központok. Amit a faji, nemzeti, vallási eredetből a kozmopolitizmus el nem takart volna, azt a hiteltőke, a pénz anonimitása fedte el.

A környező népektől való elzárkózáshoz, elszigetelődéshez, gettóhoz ragaszkodtak az ősi vallási tradíciók hívei, hiszen nyilvánvaló volt, hogy előbb-utóbb a zsidóság beolvad a befogadó népbe, elveszíti zsidó voltát, identitását, még ha a moderné liberalizált zsidó hitvallású *neológ felekezet* meg is maradna. A habotnikok féltett zsidó identitásának nem volt neve, hiszen az európai zsidóságnak nem volt közös anyanyelve – a német jiddis idioma nem számíthatott annak – a nemzet, nemzetiség elnevezés kiváltására új kifejezést kellett hozniuk, és ez lett a *faj*, a *rassz*, a zsidó anyától születettek kategóriája, ahogyan azt két és fél évezreddel korábban Ezsdrás főpap szabályozta volt. Milyen furcsa, hogy éppen a népüket az elkeveredéstől féltő zsidóság vetette fel Európában a rasszizmust, a zsidóság alkalmazta először

Európában a rasszista megkülönböztetést, amelyet később olyan tragikus, végzetes eredménnyel velük szemben alkalmaztak ellenségeik.

A huszadik század fordulóján egész későbbi sorsát meghatározó kérdésekben kellett az európai zsidóságnak döntenie: asszimilálódna-e, hasonulna-e a befogadó néphez Európában vagy Amerikában természetes, békés együttéléssel, a közhatalommal szembeni passzivitással, vagy a befogadó nép elégedetlenjeinek forradalmi mozgalmaiban való aktivitással, vagy maguk is olyan európai nemzetté szerveződnek, mint a többiek, és saját *nacionalista mozgalmat* szerveznek. A budapesti születésű *Herzl Tivadar*, bécsi újságíró hívta össze 1897-ben Bázélbe az első *cionista kongresszusra* a 19. században sokfelé szétszórt, zsidó nemzeti állam létrehozását kezdeményezőket. A meginduló mozgalmat nemcsak a keresztyének, hanem az amerikai kozmopolita zsidóság is vagy közönnnyel, vagy jóindulatú érdektelenséggel fogadta. A zsidóság körében viszont véget nem érő, elkeseredett viták indultak, amelyek a zsidó népet részekre szakították úgy, hogy egységük még egy évszázad múlva sem állott helyre. Az európai nemzetekkel való érzelmi, szellemi, erkölcsi, társadalmi szakítást, és zsidó nemzeti állam létrehozását a zsidóságnak csak törpe kisebbsége pártolta. Ennek a kisebbségnek a többsége sem a Palesztina területén létrehozandó zsidó országot támogatta, hanem valahol Európában, esetleg a legsűrűbb zsidó lakosságú Galíciában és környékén – ezt propagálta a kiváló publicista *Menachem Mendel* is – látta legcélszerűbbnek nemzeti otthonuk megteremtését. Az európai zsidóság túlnyomó többsége pedig egyszerűen elutasította a cionista célokat. A *habotnik*, fanatikus talmuditák vallásukkal össze nem egyeztethető szentségtörésnek minősítették a cionizmust, mert szerintük Izrael Országát majd a Messiás fogja helyreállítani. Kezdetől fogva végig ellenségei voltak a cionizmusnak a *szocialista* mozgalmakban résztvevő *zsidók*. Valószínű, hogy a munkásmozgalmakban és a 20. század forradalmaiban betöltött vezető szerepük kielégítette társadalmi befolyási vágyukat, még ha az a proletariátus világuralma esetén igen nagyratörő is lett volna. *Az európai zsidóság túlnyomó többsége viszont nem akarta feláldozni európaiságát*: évezredekig vágyott a más népekkel való egyenlőségre, vágyott a más népek általi megbecsülésre, tisztességre, és talán emberi vonzalomra, érzelmi kapcsolatra, mint minden nép fia a világon. Mikor az európai liberális jogállam ehhez utat nyitott számukra, – talán elenyésző kisebbségüktől eltekintve – a zsidóság a befogadó néppel való azonosulás mellett döntött. Mint *Herzl Tivadar* unokatestvére, *Heltai Jenő* magyar író mondta volt, nemcsak a magyar nyelv sajátjaként való használatának gyönyörűsége, a magyar nemzetet ért sorscsapásoknak a többiekkel való együtt viselése, a haza szabadságának önfeláldozó védelme, és minden magyarnak az élet minden területén elért minden sikere feletti öröm és büszkeség számomra olyan értékek, amelyek az életnél is többet érnek.

A huszadik század apokaliptikus történelmi eseményeiben a világ zsidósága mindenütt a befogadó nemzet oldalán állott. A világháborút előkészítő nemzeti propagandából a zsidó zszurnaliszták talán még nagyobb részt vállaltak, mint a keresztyének, mintha elfelejtették volna, hogy tevékenységük az ellentábor zsidó publicistáival szembeni állásfoglalást jelenti. A háborúban való tényleges részvétel, a harctereken való hősieis áldozatvállalás tekintetében már a zsidóság visszafogottabb volt, és csak asszimilációja mértékéig vállalta az áldozathozatalt. Már a háború közepén minden nemzeti oldalon álló zszurnaliszta pacifista lett, később pedig csatlakozott a szocialista forradalmi propagandához. A zsidó nacionalizmusnak, a cionizmusnak szószólója sem akadt. A háború végén a diadalmas szabadkőművesség által

összehívott párizsi békekonferencia ugyan kötelességévé tette a Palesztina feletti hatalom mandatóriusát, Nagy-Britanniát, hogy ott *zsidó nemzeti otthont* létesítsen, ennek azonban még a híré is kiszorították a közvéleményből a kommunista forradalmak. A proletárdiktatúra világalmaért harcoló oroszországi, magyarországi és németországi forradalmak valóban zsidó irányítás alatt folytak, olyannyira, hogy az indokoltan töltötte el zsidókkal szembeni ellenszenvvel az egész keresztyénséget. Oroszországba a Vörös Hadsereg ellen harcoló fehérek támogatására az Antant hatalmak intervenciós hadsereget küldtek, Magyarországra a magyarországi kommunista hatalmat irigy szomszédai hadainak támadásával szüntették meg, a németországi kommunista felkeléseket viszont az ottani szociáldemokrácia győzte le. Ahogyan a liberalizmus erkölcsi hitelét semmisítette meg a világszabadság nagy múltú szervezetének, a szabadkőművességnek megosztódása a háború győztesei és legyőzöttei között – a győztesek maszonistái meg sem hallották a legyőzött testvéreik panaszát – a szocialista internacionálét is semmivé tette az a könyörtelenség, amellyel a győztes hatalmak szocialista kormányai bántak a legyőzöttek munkásaival. Bizony, a francia szocialista párti rentierek nemcsak a háború effektív kárait, de még a maguk hadikölcsöneinek többszáz százalékos hasznát is meg akarták fizettetni a németországi szocialista munkássággal. A békeszerző szerepében tetszelgő Amerikai Egyesült Államok – mint évtizedek múlva bebizonyosodott – *a háború* tényleges, egyedüli nyertesei is megkísérelték a maguk profitjának Németországból való kisajtolását, a német haditartozások szanálásának felajánlásával. Amikor pedig ezt Németország elutasította, az erkölcsi felsőbbrendűség méltóságával indokoltnak vette az addigi és a jövőbeli Németország elleni könyörtelen hadviselését. Az amerikai zsidóság mindenben országa politikáját támogatta – nem igaz az antiszemita vád, hogy ők irányították ezt a németellenes politikát – és ez végzetesen szembe állította az amerikai zsidóságot az európaiakkal, a sikeres, gazdag, irigyelt nyugatiakat a szegény, keleti rokonaikkal. Végeredményében: az 1930 körüli világválság végére kudarcot hozott a zsidóság számára a befogadó *európai* nemzetekbe való illeszkedés politikája, és előtérbe került ismét a *be nem illeszkedést propagáló cionizmus*. Ez egyrészt a zsidóságnak a világ minden nemzetével – de első sorban az európaiakkal – való szembe fordulását jelentette, másrészt a zsidó nemzetpolitikának az Európa meghódítására törekvő hatalmakhoz való csatlakozását. Természetes, hogy a zsidóság további történetét ezeknek a hatalmaknak, Szovjet-Oroszországnak és az Amerikai Egyesült Államoknak a története keretében tárgyaljuk.

Budapest hovatarozása kérdésében nem tudtak megegyezni. Mindenki elismerte, hogy a németeknek elévülhetetlen érdemeik vannak a város létrehozásában és felépítésében, de a szerbek ősi jogait sem lehetett tagadni, hiszen a város legrégibb egyházi méltósága mégiscsak a budai szerb püspök. Mindezek mellett, Pest lakosságának szlovák a többsége és az egész várost szlovák munkások építették fel. A 20. században – az 1919-es kommünben betöltött gyászos szerepük ellenére – semmiképpen sem lehet a zsidó lakosság fontosságát kétségbe vonni, hiszen azok tették Budapestet civilizált világvárossá. A magyarok budapesti jelenléte csak átmeneti és mellékes. A három tényleges igényjogosult, Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia megegyezésének a hiányában, Budapestnek nemzetközi, szabad városi státus biztosítandó, ahol zsidó adminisztráció alatt minden szomszéd nép – sőt, még a magyaroké is – érdekei érvényesülhetnek majd.

Bizony még negyven esztendő múlva Trianon, húsz évvel a második világháború után és néhány évvel a mindenki által az egész emberiség szabadságáért harcoló magyar forradalom után, a romániai politikai elitéltek még azon veszekedtek egymással, hogy kinek és kiknek az árulása miatt nem sikerült Magyarországnak a térképről való letörlése. Hogy sikerült a magyaroknak Horthy Miklósról rátalálni, hogy annak a vezetése alatt a Kárpát medence legértékesebb részét a magyarok országa számára megszerezhesse? Kik és hogyan követtek el árulást, hogy a jó ütőkártya, Budapest, kiesett a románok kezéből? Nehogy a tisztelt Olvasó hamis képet alkosson magának a románokról, sietek leírni, hogy ezek a beszélgetések, viták, viszályok nem jellemezték a román politikai elitéltek összességét, csak annak legalsó rétegét az életszemléleti, erkölcsi, *politikai proletariátust*. Ezeket az értelmiség alatti természetes paraszti méltóságra egyáltalán nem nevelt embereket ezrével vetették börtönbe akkoriban román hatóságok egyszerűen társadalmi fegyelmezetlenségük miatt. Ítéletük néhány évre szólván, a komoly politikai elitéltekkel csak a karanténban, vesztetgárban eligazításra várva keveredtek a más társadalmi rétegekből való elitéltekkel. Éppen neveltelenségük miatt voltak őszinték és ezért lehetett tőlük megtudni, milyen erkölcsi, értelmi, érzelmi szinten és milyen távlati nemzeti célokra nevelték őket. Hogy iskolai tankönyveikben mit találtak, azt mi is olvashattuk: Történelmi vezérek hogyan csábították törbe hízog viselkedésükkel a magyarokat és a törököket, és hogyan mészárolták le azután azokat. Hogy *Vlad Țepeș* miként húzatott karóba több tízezer török foglyot, hogy *Horia, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu* hogy irtották a román nép ellenségeit, láthattuk, a történelemkönyvek utolsó lapján a román vitéség apoteózisának a képét: a magyar fővárost 1919-ben megszálló román hadsereg díszszemléjét a budapesti Hősök Terén, a millenniumi emlékmű előtt. De arra csak karantén rabtársaink vitáiból következtethettünk, hogy félművelt vagy egészen műveletlen sovinszta tanítók élő szóval mit magyarázhattak növendékeiknek. Az előbbieken vázolt nemzetközi politikai rendezés körüli viták gyakran tettelegességgel fenyegettek, de rendszerint megmaradtak a hangos handabandázásnál. Nekünk, magyaroknak hallgatnunk kellett még az egyenesen hozzánk intézett provokáló kijelentéseket is. Ha valaki a magyarokat védelmezni próbálta, azt a bösz dákóromán ivadékok *megverték*. Szomorú tény, hogy a román börtönökben a magyar verések napirenden voltak, persze, csak a garázdaságért elítélt nemzeti erkölcsi proletárokkal kevert cellákban. Közülünk még az sem volt biztonságban, aki hallgatott. Aki, pedig felelt a provokációra azt bántalmazták, úgy, hogy a megtámadottnak nem volt szabad védekeznie. Szegény *Kertész Gábornak*, akit arisztokratikus viselkedése miatt különösen gyűöltek a kisebbségiek, a megbetegedését és végül a halálát is, nem közvetlenül a rabtartó szekusok, hanem az általuk a magyar elitéltekre uszított román politikai foglyok vele szembe tanúsított embertelen viselkedése okozta.

Ilyen körülmények közt, nyíltan, egyetlen román politikai elitélt sem mert a fent vázolt politikai rendezés ellen szót emelni. Még a legnagyobb műveltségű, leghiggadtabb románok is csak négy szemközt, suttogva merték mondani, hogy azért a magyaroknak is kellene valami országot hagyni.

Később, a magas értelmiségi román politikai elitéltekkel komolyan és higgadtan megbeszéltük nemcsak a népeink közötti viszály okait és tényeit, de a börtönben is garázdálkodó népi viszonyulást is, hogy ez valójában a román *nemzeti folklór*, a népi ideológiai örökség ponyvaszintű megnyilvánulása. Nem a román nép politikai akaratát fejezi ki, hanem

annak érzelmi összetevőjét, a *román nép vágyait*. Ez azt jelentette, hogy ezekkel szemben nem léteznek érvek, hiszen az álmok mindig irreálisak. Érzelmileg azonban döntően befolyásolják az ember egyéni és kollektív akarati cselekvését. Ennek eredménye a magyarok szomszéd népeinek elégedetlensége, mert nem azt látják, hogy *mennyi területet szereztek* Magyarországból, hanem azt, *hogy mennyit nem kaptak meg abból, amennyire vágytak*. Rá kellett döbbsenünk arra a rémítő tényre, hogy a románok nem is az Erdély *területe feletti*, hanem a *magyarok feletti uralomra* vágnak, hogy a *magyarok megalázásával* megbosszulhassák azoknak, velük szemben tanúsított gőgjét. És mivel a magyarok viselkedését még börtönbeli meggyalázottságukban is a maguk viselkedése felettinek érezték, csak a *magyarság nem létezővé tételében* látták boldogságuk megvalósulásának lehetőségét. Így válik érthetővé az, hogy a magyarok minél megértőbb és minél tiszteletteljesebb magatartást tanúsítanak a románokkal szemben, az mindinkább megalázza a románságot, és csak fokozza magyargyűlöletüket. Számomra, aki életemet a magyar-román megbékélés szolgálatára szenteltem, kétségbe ejtő volt a magyargyűlöletnek ez a lélektani mélysége. Bizony csak a román nemzeti nevelésnek a krisztusi alapokra helyezése hozhat megoldást, és ennek elősegítése minden békességre igyekező ember kötelessége.

Mi, keresztyén erdélyi magyarok csak a proletárdiktatúra börtönében ismerkedhettünk meg a népek közötti gyűlölet tényeivel, bár azok már a 20. század elejétől uralmuk alatt tartották a világot, megindították a totális világháborúkat, a fegyveres harcoknál kegyetlenebb békéket. Ezeknek csak egyik epizódja volt a kisantant, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia szövetsége, amelyet ilyen fanatikus, sovíniszta társadalmi háttérrel maguk mögött hozott létre *Beneš Eduard*, csehszlovák és *Titulescu Miklós* román külügyminiszter. A kisantant ideológiai alapjául szolgáló elvet *Beneš Doktrínának* nevezi a 20. századi publicisztika, holott az – bármilyen paradoxálisan hangzik is – a 18. századi felvilágosodás liberalizmusára vezethető vissza. A pánszlávizmust és a dákóromán teóriát megfogalmazó szlovák, cseh, szász és román történettudósok anyagát a 19. század uralkodó eszméit tolmácsoló, az oknyomozó történettudomány nagy képviselője, *Ranke Lipót*, kiváló tanítványa, Jorga Miklós fogalmazta meg gyakorlatba ültethető politikai programként. *Beneš* szerint meg kell bocsátani a magyaroknak – elfelejteni nem lehet – a Közép-Európa népei ellen elkövetett bűneiket, ha megfelelő *bűnbánatot* tanúsítanak. A nagylelkű trianoni rendezés a magyarokat is felszabadította az osztrák uralom alól, nekik is juttatott független országot, hogy alkalmuk legyen bebizonyítani, hogy helyük van a civilizált Európában. Jorga levantinusz, laza moralitással – különben vezető szabadkőműves volt, és ő volt a hírhedt II. Károly, román király nevelője – nagy távlatú politikai programot hirdetett: a román nép történelme során a magyarok és az ozmánok uralma alatt élt, sohasem volt saját országa, amelynek hazafiságán román nemzeti öntudat épülhetne fel. Az ozmán főhatalom nemrégiben szűnván meg, olyan negatív emlékeket hagyott az európai közvéleményben, hogy *vitathatóvá tehető*. Ezt a feladatot Jorga Miklós magára is vállalta, és megírta az Ozmán Impérium történetét úgy, hogy az ne sértse, hanem segítse a román nemzeti öntudatot. A magyarokkal azonban nincs mit tenni, egyszerűen *tagadni kell őket egész történelmükkel együtt úgy*, hogy ők nem voltak és nincsenek. Ennek keresztülvitelére és a világ közvéleményében való elterjesztésére, Románia másik két nyugati nemzetiségének, a németeknek és a zsidóknak a szövetségére van szükség. A hivatalos román történetírás, földrajz, néprajz és Románia törvényhozási politikája, valamint az egész román

sajtó és diplomácia összehangolt tevékenységére van szükség. Nagyrománia kisebbségi politikájában nemhogy teljes egyenjogúságot biztosítson német és zsidó állampolgárainak, hanem többletjogokat még a román nemzetiségűekkel szemben is, nehogy azok világpolitikai befolyásukkal a magyar nemzetiségi követelések mellé álljanak, sőt még jóindulatú semlegességet se tanúsítsanak a magyarokkal szemben. Tudjuk, hogy Jorga Miklós a világ közvéleményében valóban a szabadelvűség hőse és mártírként maradt meg. Politikája a szászok irányában sikeres is volt, a zsidók tekintetében, azonban már a románok ortodox fanatizmusából eredő antiszemitizmusa miatt, csak részben és csak ideiglenesen ment át társadalmi gyakorlatba. Így is elegendő volt arra, hogy a nagy világpolitikai befolyással rendelkező amerikai zsidóságot a magyarok ellen hangolja és Beneš Eduard doktrínáját a második világháború utáni politikai rendezésben sikerre támogassa.

Visszatérve eredeti feladatunkhoz, az erdélyi kérdés megoldásának és ehhez kapcsolódóan a közép-európai valóságos béke lehetőségeire, azt a sajnálatos tényt kell megállapítanunk, hogy ennek útjában a legnagyobb akadályt a csonkamagyarország, a Beneš doktrínának a magyar társadalomban való elfogadottsága jelenti. Ne döbbenjen meg a tisztelt Olvasó, hogy léteztek olyan magyarok, akik elfogadták azt a Beneš doktrínát, amely a magyar származású, magyar anyanyelvű, magyar nemzetiségű egyéneket egyenként és összességükben *alsóbbrendűeknek* nyilvánít, akiket ennél fogva *nem illetnek meg az alapvető emberi szabadságjogok, tehát az egyéni és kollektív egyenjogúság sem*. A második világháború után maga Beneš Eduard csempészte be a nemzetközi jogalkotásba az európai társadalomtörténettel és a sok évezredes általános jogelvekkel ellentétes *kollektív bűnösség*, a bűnös nemzet fogalmát és alkalmazta elvben is, és gyakorlatban is a németekre és a magyarokra. A győztes antifasiszta hatalmak a háború utáni politikai rendezésben már alkalmazták is Magyarországgal szemben – Németországgal nem kötöttek békeszerződést, azzal szemben elvben nem, de gyakorlatban annál inkább alkalmazhatták – élve és visszaélve megszállói hatalmukkal: a parlamenti választásokon induló *jelöltek névsorát* a megszálló Vörös Hadsereg marsallja állította össze és olyan helyi kormányt állítottak Magyarország élére, amelyik a ma élő és *eljövendő* magyar nemzedékek bűnös voltát elismeri az elmúlt korokban élt őseiknek állítólagos büntetetei miatt, ezekért bűnbánatot tart és vezekel úgy a sajtóban, mint az iskolai oktatásban és nevelésben, valamint minden belpolitikai és külpolitikai aktusában. A trianoni határokon kívüli magyarokkal szemben a maguk államhatalmai gyakorlati alkalmazásba is tették a *kollektív büntetést*: Jugoszláviában sok tízezer magyar nemzetiségű ember lemészárlásával és még többnek elűzésével, Csehszlovákiában a magyarok általános jogfosztásával a Beneš dekrétumok által, a Szovjetunióban a malinki robot és a munkahelyek több ezer kilométer távolságra való kijelölésével, Romániában, pedig minden magyarellenessé kényszerhatalmi és társadalmi eszköz – az alapvető emberi jogoknak magyaroktól való megvonása úgy, hogy *panaszjoga* azóta sincsen, szovjetbeli és belföldi kényszerszolgálat, leplezett tömeggyilkosságok, egyoldalú telepítéspolitikák, diszkriminatív gazdasági és művelődési jogalkalmazás stb. – olyan mértékű alkalmazásával, amennyit a nemzetközi figyelem elterelésével megtehetett. Az 1990-ig tartó szovjet katonai megszállás gondoskodott a magyarország bűnösnek való kezeléséről. Az 1990-es fordulat után, pedig olyan nemzedék kezébe került Magyarországon nemcsak az államhatalom, hanem a teljes gazdasági és művelődési társadalmi befolyás is, amelyik már szigorúan ortodox csonkamagyar szellemben nevelkedett, azaz *tudatalattijába beépült a*

kisebbrendűség komplexusa. A „csonkamagyar” kifejezés Magyarország területi feldarabolásából, megcsonkításából ered. Vitatható is a kifejezés ilyen értelmű használata. Azonban a „bűnös nemzet” minősítésnek a magyarságra való elfogadása, már valóságos *lelki csonkulást* jelent, amely ugyanúgy képtelenné teszi az egész embert a cselekvésre, mint a testi csonkítás, a kasztrálás teszi képtelenné azokat, akiken ezt alkalmazták. Bizony, mi a 20. század három magyar nemzedéke abban a szörnyű állapotban vagyunk, hogy nemcsak közéleti, politikai, gazdasági vezetőink-, de nevelő és hitéleti testületeink is *csonkaelkűek*, *csonkaelméjűek* és *csonkaszelleműek* a magyarság történelmi, jelenkori és eljövendő értékei tekintetében. Persze, az összmagyarság többsége egyáltalán nem csonka semmiféle tekintetben, de ezek ki vannak zárva minden társadalmi és politikai befolyás lehetőségeiből és a csonkamagyar mindenféle hatalmas, legfőbb kötelességének az *egészséges magyarok* elnémítását tartja, annak ellenére, hogy azok a nemzet túlnyomó többségét alkotják. Hatalmuk és befolyásuk azonban múltóban van: a határon túliak között csak az elenyésző számú kollaboráns bizonyult és bizonyul csonkaerkölcsűnek, az Anyaországban is – mint a 2004. decemberi népszavazás bizonyította – kevéssel bár, de többségben vannak a *minden magyarral közösséget vallók és vállalók*.

Az *erdélyi kérdésnek* és Középeurópa népeinek együttélési problémájának megoldásával addig foglalkozni sem lehet, amíg a magyarság politikai képviseletét csonkamagyarok látják el, hiszen így, nincsen, aki a kérdést egyáltalán felvesse és még kevésbé olyan közhatalmi szerv, amely a nemzetiségi kérdés különböző vonatkozásait és távlatait felmérje. Az 1990-es fordulat utáni magyar hatalombirtokosok csak a második világháború utáni „békekötésen” elhírhedett *fakutya-külpolitikára* – így nevezte ezt *Balogh Artúr*, a nemzetiségi jog tudósa – képesek, mint ezt a józanész és a tényleges nemzetközi politikai helyzet lehetőségeinek ellenére megkötött *alapszerződések* bizonyítják. Reméljük, a csonkamagyarok az ember földi életének mulandósága folytán, nem is a távoli jövőben, *kikopnak* majd a magyarság képviseletéből, úgy az Anyaországban, mint annak határain kívül. Helyüket az ép emberi és nemzeti lélekkel, szellemmel, erkölccsel bíró új nemzedék foglalja majd el, akik nemcsak az emberélet jövője kérdéseinek felvetésére lesznek majd képesek és hajlandók, de azok megoldására is.

Kolozsvár, 2005. november 6.

SZILÁGYSÁG LABANC URALOM ALATT

Részlet Bay Bálint Szilágysági népesedéstörténeti adalékok⁹ című írásából

Szilágyság a tiszántúli *Peremvidék* középső részének a neve. A tájnév a „szilágyság = szilágyság = szilágyság völgy” szóból ered úgy, mint a Közép-Szamos kis mellékfolyójának, a Szilágyság patakának a neve és Szilágyság vármegye elnevezése. A földrajzban a Szilágyság szűkebb

⁹ A teljes tanulmány elérhető az [Imitatio Christi Quolloquium tanulmányok](#) menüből.

értelemben a millenniumi Szilágy vármegyének a Meszestől és Közép-Szamosztól nyugatra fekvő tája, tágabb értelemben a Tiszántúlnak a Berettyó és a Szamos közötti vidéke, de még tágabb értelemben – ez a legésszerűbb – a Tiszántúlnak a felső Tisza és a Fehér-Körös közötti területe. A történelemben használatos *Sylvania* = Erdőség, Erdővidék az erdőelvét, Erdélyt, *Transsylvania*t Magyarországtól elválasztó terület, helyesebben: a Magyarországot Erdéllyel összekötő terület neve.

A történelmi *Partium* – magyarul: Részek, Külső-Erdély – a latin *Partium Regni Hungariae* = Magyarországnak az Erdélyi Fejedelemség uralma alatti Részeinek a neve. Területe a két magyar uralkodó tényleges politikai hatalmának mindenkorai nagyságától függött: kezdetben Kelet-Magyarország egészére kiterjedt, később a Felső Tisza vidék egészére, a 18. században pedig csak Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd vármegyék területére. A 20. században, amikor Magyarországnak román uralom alá került egész keleti része „Erdély” elnevezést kapott, *Partium* a Romániához csatolt területnek a Sziget-hegységtől nyugatra fekvő egész területnek lett az elnevezése.

Labanc, török nyelven: „*yabanci*” = *idegen*, azaz nem magyar, magyarellenes, nem honfi, nem hazafi, nem hazai, külföldi. Általánosan használt jelzője Magyarországon a Mohács utáni Habsburg-Lothringen uralomnak és annak mindenféle kiszolgálójára, politikai pártra, sőt országrésznek is: szokás volt a „Királyi Magyarország” helyett „*Labancia*” néven említeni az ország nyugati részét és „*Magyaria*” névvel illetni Erdélyországot. A *labanc* jelző *határozottan negatív jelentéstartalma* a magyar történelemben találja magyarázatát. Ellentétes értelmű jelző a „magyar”, nem pedig a „kuruc”, törökül: felszabadító, szabadságharcos, mert az csak az 1672 és 1711 közötti idegenellenes mozgalom résztvevőjét jelenti.

A hagyományos történetírás a közhatalom birtokosainak viselt dolgait tárgyalja. A mi feladatunk a *néptörténelem*, a nép mindennapi életének a leírása – a nép a közhatalom alávetettjeinek az elnevezése lévén – munkánkat a hatalomtörténet adatainak alapjára építhetjük, hatalmas egyének, személyek, családok, kis embercsoportok cselekményeire, hiszen azok befolyásolták a nép mindennapi életét. A *labanc uralom* ismételtetéséhez tehát vissza kell mennünk annak közhatalmi történelmi kezdeteihez.

Hungariam esse dividendam! = Magyarországot meg kell osztani! – fogalmazta meg magyar politikája programját a Habsburg család kétségkívül legértékesebb tagja *I. Maximilián* – uralkodott 1493 és 1519 között – a 16. századi Habsburg Világbirodalom – Nyugaton „*Ausztria dinasztia*” a Habsburg család neve – összenősülője, összenősítettője, apjának, a gyáva III. Frigyes császárnak, Mátyás magyar királlyal szembeni *háborús sikertelensége tanulságaként*. A klasszikus *divide et impera!*, azaz oszd meg és uralkodj! stratégiának és az öreg Cato *Cartaginem esse delendam!*, azaz Kártágót le kell rombolni szentenciájának pragmatikus vegyítése nemcsak Maximilián humanista műveltségét, hanem politikai bölcsességét is bizonyítja: Saját házasságával Burgundia, Lotaringia, Flandria, Belgium, Hollandia megszerzése és fiának, Fülöpnek a házasságával Aragonia, Kasztília, Amerika és az Indiák a család hatalma alá hajtása megtörténhetett, *de mindennek a megtartása lehetetlen*, ha Európa akkori legerősebb katonai hatalma, Hungária bármikor elfoglalhatja Ausztriát, a dinasztia ősi örökségét. Egészen meghódítani Hungáriát nemcsak nem lehet, de nem is szabad, hiszen a büszke magyar urakon még a dicsőséges Luxemburg Zsigmond is csak megalkuvással

volt képes uralkodni. *Megosztani azonban lehet és kell: a magyar nemzetet társadalmi és területi alapon egyaránt. Társadalmilag pártokra kell bontani, a pártok közötti ellentétet pedig – nehogy egymással megegyezhessenek – állandóan és következetesen ápolni kell. Úgy a belső pártosításhoz, mint a külső hódításhoz pedig olyan alkalmas szövetségeseket kell keresni, akiket a magyarok megosztására hajlamossá lehet tenni.* A megosztási politikát a világ hatalmasai rendszeresen gyakorolták – a történelem kezdete óta *Erisznek*, a viszály démonának, istennői rangja volt a görög mitológiában. Machiavelli írásában csak felelevenítődik – nem volt hát új találmány -. De gyermekei, unokái és minden leszármazottja *házasságának, családi életének* a hatalmi érdekek való alávetése és a mindenkori családfő parancsuralma alá helyezése már a reneszánsz erkölcsű Maximiliánnak, az állítólagos Házi Törvény állítólagos kibocsátójának a találmánya volt. Fia halálával Maximiliánra maradt a három unoka, *Károly, Ferdinánd és Mária* gyámsága, neveltetése, rajtuk kezdte hát Házi törvényének gyakorlatba ültetését: Károly a tengeren túli hódításban versenytárs *Portugáliával* kötött házasságot. Ferdinánd és Mária házasságát pedig magyar politikájának oltárán áldozta fel a céltudatos császár: kisgyermek korú unokái nevében kettős házassági szerződést kötött Jagelló II. Ulászló magyar és cseh királlyal: Ferdinánd nőül veszi Jagelló Annát, Mária pedig feleségül megy Jagelló Lajos trónörököshöz úgy, hogy a gyermektelenül maradó házaspár trónját a másik pár fogja örökölni. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a kiváló szellemi képességekkel megáldott *Habsburg Mária* – aki Maximilián programjának tényleges megvalósítója lett – *nem szülhet gyermeket, hanem azt is, hogy gyengélkedő gyermek férje életben tartása „nem érdeke” a Habsburg családnak.* A két királyné-jelölt kislányt, Annát és Máriát eme tervnek megfelelően nevelték és ők ennek a tervnek megfelelően éltek házasságukat. Máris százszázalékosan teljesítette feladatát: Lajos el is veszett Mohácsnál és *a magyar nemzet négyszáz esztendőre egymással ki nem egyeztethető két pártra – Habsburg-aulikus és nemzeti alkotmányos pártra – szakadt.* Károly is sikerre vitte a magyar terv ráeső részét és Ferdinándot is erre szorította: Diplomáciája tovább haladt Maximilián pártosító útján: sikeresen bomlasztva a magyar nemzeti egységet legyengítette Hungária katonai, társadalmi erejét, és másrészt Szulejmán török szultánnal fenntartotta a Magyarország felosztására vonatkozó szövetséges társi viszonyát. *Maximilián politikai programját Károly be is tetőzte azzal, hogy a Sacco di Roma alkalmával, 1527-ben véget vetett a pápa-császár több évszázados háborúskodásának és a Szentszéket mindkét fél számára hasznos szövetségesévé tette a lázongó ispán hűbérurak és a német vallási reformáció ellen.* A burgund-ibér dinasztikus házasság Európát túlnövő, világtörténelmi fontosságúnak bizonyult azzal, hogy a vallási reformációt az északi germán organikus evolutív iránya mellé, a déli latin radikális revolutív két szélsőséges iránya is kifejlődhetett: *a merev ortodox katolikus szélsőséges klerikális jezsuitizmus és a minden dogmatikus kötöttséget elutasító, antitrinitárius unitarizmus.* A hatalompolitikai, felekezeti verseny az unitárius irányzatot később annyira visszaszorította vallási területen, hogy az a gondolatszabadság zászlóvivőjeként, az általános szellemtörténetben működhetett tovább. A jezsuita radikalizmus előbb a krisztusi tanításoknak társadalmi gyakorlatba ültetésében élenjáró, protestánsnak nevezett evangéliumi kereszténység követőit exkommunikáltatta a katolikus Egyházból, hogy azután a mai napig a katolikus hívők szent kötelességévé tegye a protestánsok elleni harcot. Másrészt viszont a lelkész nevelés monopóliumát megszerezve, a jezsuiták úgy átszervezték, megújították a katolikus klérust, hogy annak feje, a pápa tényleges világhatalmi befolyás birtokába jutott. Ennek köszönhetően lett katolikus kereszténnyé az emberiség többsége. A jól szervezett klérus missziói munkája a

katolikus egyháznak olyan mennyiségi gyarapodását eredményezte, hogy mögötte messze elmaradt a hitéleti minőségi fejlődés úgy, hogy éppen a klérus nem képes a hívő tömegek vallási igényeinek a kielégítésére. Másrészt a Jézus Társaságának nevezett egyházvédelmi szellemi jezsuita hadsereg olyan magas tekintélyre tett szert a katolikus Egyházon belül, hogy olyan messze eltávolodott a hívő néptömegtől, hogy azzal csak a papság útján közvetve érintkezhet. Nyilvánvaló, hogy így lehetetlen lévén a jezsuitáknak a társadalom tényleges állapotáról való tájékozottsága, a katolikus papságnak rájuk bízott nevelése is három-négy nemzedékkel lemarad a világi értelmiség szellemi fejlettségétől. A katolikus klérus a lelkes kar szellemi elmaradottsága – lévén a katolikus Egyház a kereszténység egyetlen aktív hierarchikus szervezete – egyik fő oka nemcsak a krisztushívők, hanem az egész emberiség jelenlegi erkölcsi válságának.

A Habsburg-dinasztia nem meghódítani, hanem megosztani akarta a magyarságot, azt maga a Történelem bizonyítja: Az 1526 és 1711 közötti, *Török Hódoltságnak* nevezett korban a két országrész közötti állandó háborúskodás több szakaszában is lehetőség adódott a Habsburg-dinasztiának Magyarország egész területének elfoglalására, de nem tette. 1551-ben, 1601-ben a keleti országrész önként adta magát a dinasztia uralma alá, de az pár évi rabló uralom után önként távozott. Mielőtt pedig az 1699-es karlócai béke után a török hódító végleg elvonult, megszűnván ezzel az ország területi megosztásának az alapja, a dinasztia másik szövetségese, a jezsuita parancsnokság alatt működő katolikus Egyház ajánlkozott segítségül a magyarság megosztására és a *katolikus-protestáns vallásfelekezeti ellentét* lett a pártos megosztás alapjává. A jezsuita neveltségű *bigott II. Ferdinánd császár* – „a cél szentesíti az eszközt” és „ha a pogányok elleni harc megengedett, az eretnekek elleni egyenesen kötelező” jelszóval – háborút indított saját evangélikus alattvalói ellen zsoldos martalócokat küldött legmagasabb műveltségű, legszorgalmasabb népe lelkiismereti szabadságának megtörésére. Harminc éves pusztító háborúval sikerült Németország déli felét katolikus fejedelmek uralma alá kényszeríteni. A németországi siker után, a túlnyomó evangéliumi keresztény többségű Magyarországra került a sor jezsuita leleménnyel a törökökkel elpusztíttatta az Erdélyi Fejedelemség legerősebb katonai bázisát, a reformáció legfontosabb országos központját, Nagyváradot, miközben az Erdélyre szabadított török-tatár sereg rabolta ki az országot és hurcolta rabszolgavásárra annak lakosságát. A Kollonich Lipót esztergomi érseknek tulajdonított program: „*Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá és végül németté kell tenni!*” értelmében, az ország védelmére kész főúri rendet számolta fel. A már előzőleg katolikus vallásra térített magyar főméltóságokat hamis vádak alapján elítéltette és kivégeztette, vagy minden bírói eljárás nélkül halálba küldte. Az után a magyar értelmiségre került a sor: a katolikus vallásra áttérni nem akaró protestáns lelkeseket és tanítókat zsoldos martalócaival elfogadta és a Pozsonyban felállított törvényszék elé hurcoltatta. Aki nem volt hajlandó sem katolizálni sem külföldi száműzetésben részt venni, azokat a törvényszék gályarabságra ítélte és külföldi hajótulajdonosoknak eladatta. Ezzel párhuzamosan a vagyonosabb magyar nemeseket és polgárokat fogták el, zsarolták el a vagyonát, ölték meg vagy külföldre, bujdosásra, menekülésre kényszerítették. Erre indult 1676-ban Magyarország felszabadítására a kuruc szabadságharc. A törökök elleni keresztény háború alatt 1683 és 1699 között szünetelt ugyan a kuruc felkelés, de az után kiújult és csak az 1711-es szatmári békével fejeződött be. Ekkor állandósult Magyarországon a találón labancnak, idegennek nevezett uralom, mert

idegen volt és maradt annak minden kitervezője és végrehajtója a Habsburg dinasztia tagjain és a névtelenség álarca mögé rejtőző tanácsosain át minden kiszolgáló tisztviselője, ügynöke, katonája, és rendőre. Hogy végül a német főhatalmi igénnyel szembeni magyar nemzeti ellenállásban állandósuljon. Magyarország megosztása helyett már Magyarországnak az egységes német Ausztria uralma alá kényszerítése lett a dinasztia kitűzött célja. A *Kollonich-program szerint Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá és végül némétté kell tenni!*

Szilágyság vészorszaka

A 16. század világtörténelmi ajándéka, a lelkiismereti és gondolati szabadság közerkölcsi szempontból neveletlen nemzedék kezébe került és az visszaélt vele. Így és ezért hozott a 17. század pusztító történelmi vihart Európára. A vihar a reformáció és ellenreformáció közötti ellentétekből, a polgári ekléziánizmus és az abszolút monarchiával szövetkezett klerikalizmus, azaz ennek a vezérkara, a jezsuita rend társadalmi hatalmi versenyének a következménye volt. Nyugat-Európában, Itáliában, Hispániában, Galliában, Britanniában, Skandináviában – ha erőszakos eszközökkel is –, de nagyobb megrázkódtatások nélkül történt. A Germán Impériumban azonban, ahol mindkét irányzatnak a súlypontja volt, harmincéves pusztító háború nyitott utat a haladásnak. Közép-Európa keleti szélén, ahol a Keletet Nyugattól elválasztó ezeréves Antonius határvonalat az ozmán előnyomulás Pannónia közepére nyomta vissza, világhatalmi csatatér alakult ki, ahol az engesztelhetetlen gyűlölet féktelen rombolása és pusztítása általánosult. Isten akaratából ennek az addigi európai történelemben nem tapasztalt vésznek legnagyobb csapását éppen Szilágyságnak és Érmelléknek, Ákos környékének kellett elszenvednie.

A harmincéves háborút lezáró, vesztfáliai békével a Közép-Európa feletti tényleges politikai hatalom a jezsuita rend kezébe került. Ezt a hatalmukat akarták most minden erejükkel a tényleges társadalmi életbe beépíteni. Terveik első részét már megvalósították Lengyelország hatalmi tényezőként való kiiktatásával, itt csak ezt kellett fenntartani. Germánia déli fele, Csehország, Ausztria és Nyugat-Hungária, a Habsburg császár birodalma lett a legfontosabb jezsuita misszióterület, itt kellett kiépíteni az egységes katolikus abszolút monarchiát, hatalmuknak örök időkre szóló fundamentumát. A számukra megbízhatatlannak látszó Ferdinánd trónörökös helyett – aki szíves volt időközben előzékenyen elhalálozni – III. Ferdinánd császár halála után annak öccsét, az engedelmes eszközzé nevelt, Álszent Lipót főherceget ültették a császári trónra. Több évszázados távlatú terveik útjában egyetlen akadály, a polikonfesszionális vallásszabadság fellegvára a nagy regionális tekintélyű Erdélyországnak nevezett Kelet-Magyarország volt. A tervük megvalósítását már itt is előkészítették egy nemzedékkel előbb, amikor a Bethlen Gábort felváltó Rákóczi György fejedelem családjába, a trónörökös feleségeként beépítették Báthory Zsófiát. Terveik útjában egyetlen személy, Lorántffy Zsuzsanna, a fejedelem felesége állott. Ez az Isten áldotta asszony volt Bethlen Gábor gazdaságpolitikájának a folytatója. Nemcsak a család és az udvar, de az egész ország háztartását is irányította, még a hadsereg és a közhivatalok pénzügyeit is. Elsőrendű kötelességének a nevelésügyet tartotta, iskolákat alapított és tartott fenn, támogatta a református egyházi és tudományos tevékenységet. Nemcsak levelezési és diplomáciai kapcsolatai terjedtek ki Európa egész protestáns felére, de erkölcsi tekintélye is. Ezt az asszonyt szilárd hite, puritán keresztyén

erkölce miatt hiába ostromolták a jezsuiták. Férjének antijezsuita viszonyulását sikerült közömbösíteniük, talán még gyermekeik nevelése tekintetében is sikerült külön véleményt formáltatni a házastársak között. Férje haláláig azonban az erdélyi udvarban csak titkos párthívek lehettek a jezsuitáknak – mint később kiderült az ifjabb György és a felesége körül. I. Rákóczi György a vesztfáliai béke évében, 1648-ban hunyt el. Zsuzsánna asszony nem érezte jól magát idősebb fia, II. György fejedelem udvarában, és ezért saját családi örökségében, Sárospatakon rendezte be özvegyi udvarát.

Két fia nőtt fel, mindkettő kiváló képességű, fejedelmi neveltségű fiatalember. György, aki a fejedelemséget örökölte, talán mintha büszkébb és erélyesebb lett volna Zsigmondnál, aki inkább szelídebb és megnyerőbb volt. Kettejük között házasságukkal még jobban kihangsúlyozódott a különbség: György felesége a Báthory család legutolsó sarja, Zsófia lett, aki családi hagyományával a lengyelek, és általában a katolikusok felé nyit kapcsolatot. A Zsigmond felesége Palatinatusi Henrietta lett, Frigyes választott cseh király leánya. Ez a rokonszenves hölgy szegényebb volt ugyan Zsófiánál, de királyleány lévén sokat segíthetett férjének Magyarország koronájának elnyerésében. Azaz, segíthetett volna, mert ez a jól sikerült emberpár, kiknek házassága az európai protestantizmus nagy sikere és reménysége lehetett volna, három hónap alatt halott volt. Egyszerűen megbetegedtek és meghaltak mind a ketten. Hogy haláluk elősegítése kinek állott annyira érdekében? Találgatások azóta is folynak, de csak találgatások.

II. Rákóczi György fejedelmi udvarában Zsuzsánna asszony elköltöztetésével megszűnt annak kiegyensúlyozó, mérséklő, józan, puritán hatása, és mindenben az európai nagypolitika egyik műhelyévé változott. Moldávia és Havaselve – Ogli Mihály óta: Valahia – az európai keresztyén jog szerint Magyarország hűbéres tartományai voltak. Ezen nem változtatott az, hogy ez országok uralkodói a szultán hűbéres szolgálói voltak ténylegesen. Székük elfoglalásakor rendszerint hűbéri fogadalmukat jelentették az erdélyi fejedelemnek, aki a Szent Korona jogait itt képviselte. Ezen kívül, Moldávia hűbére a lengyel király is igényt tartott, és rendszeresen ki is kényszerítette a hűbéresküt a moldáviai vajdákból, akik talán még a krími tatár kánnak is hódoltak és adóztak. A krími kán alattvalói voltak a kozákok is (olyanszerű keresztyén menekült nép, mint nálunk a hajdúk, de pravoszlávok), onnan kerültek a lengyel király uralma alá, amint a kán hatalma lehanyatlott. A lengyel-jezsuita kormányzattal szembeni indokolt elégedetlenségüket az akkori ravasz moldáviai vajda, az albán származású Lupu Vazul is szította, remélvén, hogy a kikiáltandó kozák királyság trónjára őt hívják meg. A kozákoknak tetszett is a független állam gondolata, nem is ellenezték, hogy ahhoz az összes délkeleti lengyel tartományok, köztük Moldávia is tartozzék, de királynak jobban szerették volna a kiváló és bölcs uralkodó hírében álló erdélyi királyt, Rákóczi Györgyöt. A kozákok megkeresését nem utasította el Rákóczi, de a válaszadást addig mind halogatta, hogy közben meghalt. Fiára, II. Györgyre maradt tehát Kozákország felajánlott királyi széke. A létesítendő ország a lengyel-litván korona pravoszláv alattvalóit foglalta volna magába. A lakosság többsége rutén volt – másként vörös-orosz, kisorosz, ruszin, rusnyák, podolák, ukrán, hajdemák, és kozák: a velük szomszédos magyar nép egyszerűen oroszoknak nevezte őket –, akik a Rákócziakat mindig fajtájukbelinek tartották. A lengyelországi jezsuita uralom felelevenítette a 15. században annyira maradt egyházi uniós törekvést, és a pravoszláv hitű rutének számára a római pápa egyházfőségét elfogadó, görög rítusú egyházszervezetet hozott létre. A mozgalomnak

határozott sikere volt a rutén társadalomban: a pravoszláv klérus jogállása megerősödött a Lengyelországban uralkodó római egyház keretében, és végezte tovább görög liturgiáját. Az uniót elfogadó rutén pravoszlávok pedig rendjük szerint – nemesek, polgárok, jobbágyok – teljes jogú alattvalói lettek a lengyel koronának. A mozgalom legerősebb támasza a Kárpátok két oldalán, Magyarország és Lengyelország területére kiterjedő Rákóczi uradalom volt. II. György ugyanis nemcsak, hogy nem akadályozta, de támogatta is ezt a számára politikailag hasznosnak látszó mozgalmat, és szívesen vette feleségének, Báthory Zsófiának abban vállalt tevékeny szerepét.

Ilyen körülmények között érkezett a fiatal, becsvágyó erdélyi fejedelemhez a svéd király követsége, felajánlván neki a lengyel koronát, ingyen, felesége jogán, hiszen az Báthory leány volt. Az ifjabb Rákóczi György örömmel fogadta a svéd felkérést, mert már 1648-ban, mihelyt a fejedelmi széket elfoglalta volt, komolyan kezdett foglalkozni a lengyel trón megszerzésével. Nemcsak azért, mert Lengyelország akkori állapotában minden szomszéd hódításvágyát ébren tartotta, hanem – és elsősorban azért –, mert a lengyel nemesség jelentős része tényleg Rákóczit akarta királyául, akit a rutének született, természetes uruknak tekintettek. Melyik reálpolitikus utasított volna el egy ilyen, soha meg nem ismétlődő alkalmat? Mondják, ez a megfontolatlanul tartott ifjabb Rákóczi György minden döntését annak a figyelembevételével hozta, hogy „hát Báthory István, vagy Bethlen Gábor mit tenne helyében?” És még van egy jelentős tényező, amelyről – kényes volta miatt vonakodva bár – de szólnunk kell: II. Rákóczi György közismert messianizmusa, amelyet anyjától, az isteni eleve elrendelést alázatosan elfogadó Lorántffy Zsuzsánnától örökölt. Ugyanez anyai ősapjának, a keresztyén politikai republikánus humanista, Werbőczy Istvánnak Erdélyországban megvalósult politikai rendszerének kiterjedését is szolgálta. Hogy neki, Isten kiválasztottjaként kötelessége a lengyel korona megszerzése, hatalmának gyarapítása, hogy mindenki tiszta hitének a szabadságát az erdélyi példa szerint biztosítsa, hogy sanyargatott magyar nemzetén segíthessen, és minden befolyása alatti népnek hazához jutását előmozdítsa. És mindezt – micsoda naivitás! – a jezsuiták barátjaként és szövetségeseiként. Környezetében nem arról folyt a vita, hogy menjene vagy ne, induljon-e vagy ne, hanem arról, hogy mikor és hogyan? György fejedelem követi sorra járták az európai protestáns uralkodókat, hogy egységes fellépésre bírja őket, de sikertelenül. Hollandia és Dánia féltékenyek voltak Svédországra, Franciaország sem nézte jó szemmel a svéd túlhatalmat, Angolország magával volt elfoglalva, Brandenburg kötelezettség nélkül akart foglalatni, X. Károly Gusztáv svéd király pedig – bár hívta Rákóczit –, egyedül magának akarta Lengyelországot. Nem tárgyalt senkivel, semmiféle szövetségről, hanem pompás hadseregével támadást indított az ország elfoglalására. A jezsuita király képtelen volt ellenállni a svéd hadaknak, még valamire való sereget sem tudott ellene felvonultatni. Végül is a svéd királynak a lengyel nemzeti öntudatot sértő döllye jött a jezsuiták segítségére. A lengyel nemesség egy emberként szembefordult Károllyal. Ha most alkalmas vezérük lett volna a lengyeleknek, illetve, ha hajlandók lettek volna maguk közül bárkinek is engedelmeskedni, Lengyelország nem került volna a hanyatlás útjára – de a jezsuitákon kívül nem volt a közérdeknek más szószólója. Ezek aztán nagy kapkodva, fűt-fát ígérve mindenkit segítségül hívtak, a császári nagybácsit, a krími tatárokat, a kozákokat, és – talán elsősorban – kérték Rákóczi segítségét, kínálva a lengyel koronát neki is, kisfiának is, csak szabadítsa meg a svédektől az országot. De hát mehetett-e Rákóczi a jezsuiták gyenge pártjának hívására? Hiszen

ő éppen a jezsuitáktól akarta megszabadítani a világot. Ekkor jött a X. Károly ajánlata: osszák meg egymás között a Szarmata Birodalmat! Legyen a Rákóczi Györgyé Kis- és Nagy-Lengyelország és Galícia, a többi a Károlyé. Induljon azonnal, mert Krakkó még az övék, ott meg is koronáztathatja magát. És II. Rákóczi György 1657 januárjában elindult a Rákóczi-ház és Erdély minden erejével Lengyelországba. Bevonult Krakkóba, de pártja nem merte megkoronázni, mert a közvélemény már idegen hódítónak, és nem felszabadítónak nézte. Átvonult seregével Varsóba, az új fővárosba is. Éppen csak találkozott a svéd kollegával, de az gyorsan visszavonult. Rákóczi mellett csak valami rabló kozákok maradtak. A lengyelek viszont megtámaszkodtak a jezsuiták vezérlete alatt, és végre erős sereget állítottak csatasorba. Nyilvánvalóvá lett, hogy a jezsuitákkal való szövetség nem a Rákóczi oldalán volt összeegyeztethetetlenül ellentmondásos, hanem a másik oldalon. A jezsuiták részéről Rákóczi behívása csak fondorlatos kelepce volt. Rákóczi csapdába került, és a visszavonuláson kívül más szabadulási lehetősége nem maradt. A lengyel üldöző seregek a visszavonuló erdélyieket a lengyelek segítségére éppen érkező, nagy tatár hadsereg karjaiba hajtották. A fejedelemnek sikerült hazamenekülnie, de hadai vezérestül tatár fogságba estek.

Rettenetes szégyen volt Erdélyország hadseregének tartár fogsága, de sokkal súlyosabb veszteséget jelentettek a lengyelországi hadjárat politikai, katonai és gazdasági következményei: ami erkölcsi, szellemi, politikai, gazdasági tőkét gyűjtöttek fel fél évszázad alatt kiváló uralkodók alatt az erdélyiek, most mind elveszett. Az államot, a nemzeti közösséget ért veszteségről szól Erdély későbbi történelme. A magánveszteségek, a bosszúhadjáratok pusztításai és rablásai is sajnálatos előképei voltak a következő korszaknak. Ami akkor a legfájóbb volt, az a fogságba kerültek váltságdíja volt, amellyel az ország minden készpénze odalett. A nem fizetés szóba sem jöhetett, hiszen a ki nem váltott foglyot egyszerűen Eurázsia rabszolga piacain értékesítették. A tatár hadvezetőség alapos nyomozás után állapította meg mindenkinek a váltságdíját, úgy, hogy az csak a legnagyobb áldozattal, birtokeladással és a család elszegényedésével legyen kifizethető. A fővezér, Kemény János és a leggazdagabb főúr, Apafi Mihály családi gazdaságának egyensúlyát is felbillentette a váltságdíj előteremtése. Az ákosi nemesség is lelkesen indultak a dicsőséget ígérő hadjáratra, fogságba is estek. Két ákosi fogoly kiváltásról írnak a korabeliek: A *Dobai György* váltságdíját összeadta az akkor nagyszámú család és rokonság. *Ákosi Pap Istvánnak*, a Zsigmond fiának váltságdíjáért viszont testvéreinek a családi birtokot kellett eladniuk. A hazatért fogoly azután későbbi örökségét engedte át testvéreinek részbeni kárpótlásul, maga pedig a semmivel maradt. Így veszett el Ákos hajdani unitárius reformátorának, *Ákosi Vid Istvánnak* – a fáma szerint – ebül gyűlt vagyona. Sajnos, az ákosiak esete nem kivételes, hanem nagyon is általános volt akkor.

Már a kortársírók is, de azóta is mindenki elítéli Rákóczit lengyel hadjárata miatt, hogy vállalkozása nem volt kellően előkészítve, hogy még a szultán engedélyét sem kérte ki, hogy még azt sem vette tekintetbe, hogy időközben Törökországban a háremi majommá korcsult padisah hatalmát nem korrupt nagyvezér gyakorolja, mint eddig, hanem olyan kiváló, erélyes politikus, mint Köprülü Mohamed, aki rá is szabadította a tatár kánt. A történetírói közvéleménnyel szemben *Benedek Fidél Simon*, a Szent Ferenc rendjének erdélyi tartományfőnöke szerint – és én az ő véleményét teszem magamévá –, Rákóczi valóban megfontolt reálpolitikusként járt el. Számolt a törökkel is. Kérte is a szultán engedélyét Lengyelország megtámadásához, de nem várta meg megérkezését. Nem sok reménye lehetett

az engedélyhez sem, sőt azt is tudta, hogy ha megkapná is, azt bármikor visszavonhatják. De ha már egyszer Lengyelország az övé, sem a szultán, sem semmiféle kiváló nagyvezér nem tehet egyebet, mint jó képet vág hozzá, hiszen Lengyelországgal nem tanácsos ujjat húzni.

Tekintetbe vett hát Rákóczi minden tényezőt, csak eggyel nem számolt: a jezsuitákkal, illetve a jezsuiták *álnokságával*. Közismert, hogy a 16. század folyamán a magyarság túlnyomó többsége elfogadta a reformációt. Mire a jezsuiták vezette ellenreformáció felfejlődhetett volna, már a papi hatalom szervezete is úgy megszűnt Magyarországon – a pápizmusnak a Habsburg családi hatalmon kívül még fogódzója sem maradt. Ezt használták fel a jezsuiták, és éppen ebből látszik, mennyire nem ismerték, nem értették mi is az a reformáció, mi is az a nép nyelven szóló, evangélium szerint reformált vallás, amely kiküszöböl mindenféle közbenjárót Isten és földi gyermekei között? Azt gondolták, hogy valami társadalmi presztízs-kérdéssel állnak szemben, nem pedig az öntudatra ébredt ember lelkiismeretével. Egyszerűen nem hitték, hogy az ember hiszi is azt, amit vall! Ez bizony enyhe kérdőjelt tesz a jezsuiták saját hite mellé! Még a Bocskai, Bethlen, Rákóczi mozgalmak, az egész magyarság fegyveres felkelése sem ingatta meg tévhitüket, hiszen egész Dél-Európában, Csehországban, Lengyelországban sikerrel járt a rekatolizáció, miért volna Magyarország kivétel? Ha az eddigi eszközök nem hoztak eredményt, nem kell visszariadni a legerélyesebb, legszokatlanabb eszközök alkalmazásától sem, ha azok célravezetőek, hangoztatták Pázmány tanítványai, akiknek fanatizmusát már nem mérsékelte mesterük bölcsessége. Ezekkel nem számolt Rákóczi, de persze, hogy számolnia kellett volna.

Míg Rákóczi azt hitte, hogy a békeszerződések kötik a császárt és birodalmát, a jezsuiták úgy értelmezték a vesztfáliai békét, hogy szabad kezet kaptak Magyarországon is. Csak ez az Erdély ne volna! Ha sikerül Erdély fenyegetésétől megszabadulni, magukra maradnak a magyar főurak, akik egyetlen akadályai annak az abszolút monarchiának, amely egyedül képes Magyarországot rekatolizálni. Vesznie kell tehát Erdélynek, utána a protestáns nemességnek, azután a katolikus főuraknak! A veszteség nem számít, mert minddel csak az eretnekek gyengülnek. Hát ezzel nem számolt ifjabb Rákóczi György. De vajon számíthatott-e épeszű ember ilyesmire? Nem számíthatott, de mégis számítania kellett volna!

Amint Rákóczi elindult Lengyelországba, a Habsburg követek megjelentek a Velencével nehéz háborút vívó Ozmán Birodalom nagyvezérénel, és „intézkedésre” kérték: engedetlensége miatt mozdítsa el Rákóczit Erdély trónjáról, büntesse meg ezt a békét minduntalan megbontó, semmi kis országot, tegyen olyan fejedelmet oda, aki majd hűséges szolgája lesz a Felséges Padisahnak. Ha a szükséges akciók során Várad török kézre kerülne tartományával együtt, az nem érintené a császár érdekeit. Sőt, bár a békeszerződés tiltja, de ha padisah birodalmát sértő néhány magyar végvárat török támadás érne, a császár azt nem tekintené békeszegésnek. Viszont, ha a szultán nem fegyelmezné meg hűbéresét, az igenis békebontás lenne, és a császár kénytelen lenne maga intézkedni Erdély ellen, de Velencével szövetségben. A történetírók általában azt mondják, hogy nem kellett erre a bőszi Köprülit biztatni, és a császár követi csak kérték Rákóczi visszarendelését, de egyebet nem. Hogy később is, a töröknek evés közben jött meg az étvágya, azért vezetett Erdély ellen négy rabló hadjáratot, a tatár és román irtóztató pusztításról nem is beszélve – ezt, sajnos, sem a későbbi fejlemények, sem a józanész nem igazolják. Mert a Velence elleni háború éppen elég volt Törökországnak, nemhogy Erdélyre fecsérelje haderejét. Rákóczit elintézik a tatárok. Nem fogja a császár birodalmával határos

minden pasáját Erdélybe küldeni, ha csak a legkisebb gyanúja is fennállhat annak, hogy a német támadást indíthat ellene. De ha éppen nem-támadás esetére fenyegetik háborúval, hát akkor támad. De a szeme mindig Bécsen van, és egyet sem lép újabb biztatás nélkül.

És az Ozmán Birodalom megmozdult Rákóczi és a teljesen védtelen Erdély ellen. Újabb és újabb török, tatár és román seregek jöttek, és mind újabb fejedelmek, ki a törökök, kik a keresztyének pártján. Mert Rákóczi és utána Kemény János a német-római császár védelme alá helyezték magukat és Erdélyt. Erre szállta meg Szabolcs és Szatmár vármegyét, valamint Szatmár várát – később Kővárat, Szamosújvárt és Kolozsvárt is – Montecuccoli vezérlete alatt a császár hadserege, de Váradra, a váradi őrség és polgárság, az erdélyi urak, Magyarország akkori minden főméltósága minden kérése, könyörgése ellenére, nem küldtek erősítést. Végül a török volt szíves elfoglalni a hajdani Magyarország legerősebb várát, ha már éppen annyira nem kell a keresztyéneknek. Utolsó pillanatban még a Rákóczi családi katonaságot is visszarendelte belőle az özvegy Báthory Zsófia! De a törökök kénytelenek voltak a háborút tovább folytatni, mert az erdélyiek nem voltak hajlandók a szultán jelöltjeit, Barsait, majd annak halála után Apafi Mihályt fejedelmül elfogadni. Jobban tetszett nekik Kemény János, aki a császári sereg védelme alatt jött, és megígérte, hogy kiveri a pogányokat. Sajnos, nem tehetett eleget ígéretének, mert a császári seregek minden indok és magyarázat nélkül segélyadás helyett kivonultak Szatmárra. Az újabb török-tatár támadás során aztán meghalt Kemény, Erdély maradék hadserege elveszett, és tatár rabságba vitetett a csíki székelyek közül, aki még elvihető volt – mint Benedek Fidél fájdalommal írja.

A jezsuita-terv első szakasza tehát fényes sikerrel zárult: nem állott már Erdély a császár abszolutista politikájának útjában. Ami maradt a nagy fejedelmek hagyatékából, az már ország sem volt. A nép egyik része otthon pusztult el az ellenség fegyverétől, másik része rabszolgaként szerte Euráziában. Minden lábas jószág és minden mozdítható a rablók zsákmánya lett. Ami nem volt elvihető felégetődött. Gyulafehérvár, a főváros is annyira, hogy soha újjá sem épült. Még az ország területének is legjobb részét, a Körösök vidékét, magának foglalta a török. Mindenütt gyász és siralom, korom és hamu, éhség és minden panasz várta az új, török-csinálta fejedelmet, *Apafi Mihályt*. És ez, az azóta sem eléggé becsült, uralomra nem vágyó, tudományokat kedvelő, szelíd ember nem tért ki roppant kötelességei elől: mentse meg legalább az ország maradékát, tegye alkalmassá arra, hogy – ha nemzeti otthonná nem is –, de legalább nemzeti menedéke lehessen a magyarságnak. Hogy valahol átvészelve a zord időköt a magyar nemzeti szellem, az évezredes politikai örökség, benne Erdély Hét Szabadságra épült alkotmánya, és egyáltalán a magyar lélek és a magyar név. Ha valaki, akkor Apafi tényleg megtette, ami emberileg megtehető volt. Nem gögös, imponáló kiállással, hanem szerényen, tettetett alázattal. Hányszor szerelte le a török számonkérést, például azzal, hogy személyesen ő a hibás, mert részegen nem tudta, mit cselekszik? Mutassanak még egy uralkodót, aki népe békességéért és javáért ilyesmire képes!

Sajnos, Szilágyság nem élvezhette a bölcs fejedelem védelmét, mert itt Várad elestével, 1660-ban megkezdődött a *vészkorszak*. A váradi pasa Kraszna és Közép-Szolnok vármegyét is Várad tartományához számította, és könyörtelenül adóztatta, sarcoltatta. Ha a fejedelem tiltakozott, az csak tovább súlyosbította a nép szörnyű helyzetét, mert a váradi pasa elismerte e vidék erdélyi fennhatóságát, azaz, hogy az nem tartozik a Fényes Kapu Birodalmához, népe nem a Felséges Padisah alattvalója – azokat ugyanis nem volt szabad rabszolgává tenni –, és

ezerszámmra fűzte rabszíjra és vitte rabszolgavásárra a szilágyságiakat. A szomszéd Szatmárban unatkozó német császári katonaság gyakran sietett a szilágysági nép „segítségére”, ahányszor csak étvágya támadt egy kis falusi eszem-iszomra, duhajkodásra, egy kis tartalék-élelem gyűjtésére. Csak megjelent egy-egy még ki nem rabolt faluban „keresvén a pogány törököt”, és hősi fáradozásáért illő ellátást igényelt. Ha nem kapott, vitt kétszer annyit és pocsékolt tízannyit. Ha a falu ellenállt, felgyújtották. Mivel a törökök is éppen így jártak el, lassan minden szilágysági falut felégették, sokat többször is, hiszen harminc esztendeig tartott ez az állapot. A váradi pasa is, a szatmári kapitány is elismerte, hogy küldött csapatokat, de a Szilágyságot sokkal több csapat járta. Mindegyik azzal jött, hogy ők tényleg hivatalosak, az előzőek valami rablók lehettek. Sajnálják, de ami adót azoknak fizettek, az nem érvényes. Vagy fizetnek még egyszer, vagy rabolnak embert, jószágot, és felgyújtják a falut. Mi maradt itt a törvényes uralkodónak, az erdélyi fejedelemnek? Az élet- és vagyonbiztonság fenntartásának *kötelessége*, de minden eszköz – főként pénzügyi – híján. Szegény, kis létszámú, gyengén felszerelt kővári, somlyai és szilágycsehi várkatonák! Ha azonnal indultak volna is valamely sarcoló csapat jöttének hírére, biztos, hogy későn érkeztek, legfeljebb az esetleges halotti toron, temetésen, siratáson, romeltakarításon vehettek részt. De már sietni is kellett másfelé, újabb rablók hírére.

Következett a jezsuiták magyarországi programjának második pontja, a *vallásüldözés*. Bebizonyosodott, hogy jól választottak akkor, amikor céljaik megvalósításának eszközeként a Habsburg Ház kényszerhatalmának gyakorlására neveltjüket, *Álszent Lipót* főherceget ültették a császári trónra. A világ közvéleménye akkor is, azóta is mind az *Aula*, a császári udvar megfoghatatlan, nem létező jogi személyének akaratát látja a politikai intézkedésekben. Azt mindenki tudta és tudja, hogy nem az evangéliumi hit szolgáit fogságra vető és megkínzó lánckénétek – így mondták magyarul a Landknecht = császári zsoldos – a felelősek, sem parancsnokaik, a zsoldos kapitányok. Már Szelepcsényi érsek felelőssé tehető volna, ha nem állna a jezsuita római generális parancsnoksága alatt. Így jutunk el a mitikus udvari hatóságokhoz. A történetírók több-kevesebb beleérzéssel írják, hogy sírt az álszent császár, amikor a vallásüldözés rémtetteinek végrehajtásáról szóló rendeletét aláírta, és hogyan vonta ki magát minden erkölcsi felelősség alól gyóntatója, akinek a biztatására aláírta a rendeletet. Hogy a rendelet megfogalmazói kik voltak? Valami névtelen udvari tisztviselők. Később derengett fel az, hogy a középeurópai jezsuita ellenreformáció minden terve és ténye előre jól megfontolt szándékkal történt, úgy, ahogyan ez később a *Kollonich-tervben* megfogalmazódott: az országot először rabbá, azután koldussá kell tenni, hogy végül katolikussá és németté tehető legyen. Valójában, ez volt a 17. század fennen hangoztatott katolikus abszolút monarhia politikai programja, de azóta is ez minden népellenes – új kifejezéssel: antidemokratikus – kényszerhatalmi törekvés célkitűzése: első lépés a katonai megszállás, a lakosság teljes politikai jogfosztása, azután minden vagyonának elvétele, és ezek után következhet eszményi céljainak hitelrontása, hogy végül a hódító hűséges alattvalójává legyen. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen terv elkészítéséhez és megvalósításához elengedhetetlen a higgadt, következetes, körültekintő kollektív agy – akkor ez nem a császári udvar, hanem a jezsuita parancsnokság volt – de gyakorlatba tételére társadalomba jól beágyazott, tekintélyes tényezőkre, egyénre, családra, csoportra van szükség.

A jezsuita ellenreformáció tervének kivitelezésében a legnagyobb segítség a vallásszabadság addigi legerősebb védelmezője, a *Rákóczi-ház* volt. Beérett ugyanis az ifjabb Rákóczi György

és Báthory Zsófia házasságával annak idején elültetett gyümölcsfa. Zsófia 15 évesen lett Rákóczi György felesége. A férj családja kívánságára, titkos jezsuita tanácsadói jóváhagyásával a helvét hitvallású rítust követte, azaz annak követését tette – nem nyelte le az úrvacsorában kapott kenyeret, hanem titokban kiköpte azt – férje haláláig. Utána a pápa hűségére tért kiskorú fiával együtt, egész hátralevő életére vezeklést fogadván előbbi eretnekségeért jezsuita gyóntatója utasításai szerint, és annak ellenőrzése alatt. Tehát nem saját bigottságát, hanem gyóntatóit terheli Isten és emberek előtt a felelősség ennek a szegény, labilis jellemű, lelki beteg nőnek a tetteiért. Megözvegyülve 1660-ban a Rákóczi domínium – kb. Hollandiányi nagyságú magyar és Lengyelországra kiterjedő volt a *Munkács és Makovica Hercegség* – tényleges ura lett, és minden hatalmát a jezsuiták rendelkezésére bocsátotta. Fia, I. Rákóczi Ferenc címzetes fejedelem nagykorúsága, sőt házasságkötése után sem vehette át a családi birodalom irányítását anyja jezsuitáitól. Rangja elkerülhetetlenné tette az országos politikában való részvételt, a többi országnaggyal kötött Wesselényi féle megegyezést. Anyja, illetve a jezsuiták nem avatkoztak be csak akkor, amikor ennek az ideje eljött. És akkor – világtörténelmi ritkaságú rémtett – Báthory Zsófia feljelentette saját fiát, hogy a császárnak ürügyet szolgáltatson a magyar főnemesség megsemmisítésére. Persze, a jezsuiták ezt is a maguk térnyerésére fordították, mert a fiatal Rákóczinak, a vérpadot elkerülendő, óriási váltságdíjat kellett fizetnie, és azt anyjától, Zsófia asszonytól kellett kölcsönöznie, amelynek fejében anyjának adta át az összes birtokai feletti rendelkezési jogot. Késői nemzedékünkben, a *cui bono, cui prodest* elv alapján felmerül a gyanú, hogy volt-e egyáltalán Wesselényi-féle összeesküvés? Vagy csak a katolikus abszolút monarchia híveinek a mahinációja volt. Minden esetre – I. Rákóczi Ferenc rövidesen elhalálozván –, Báthory Zsófia 1680-ban bekövetkezett haláláig zavartalanul gyakorolta hatalmát úgy, ahogyan ezt jezsuita gyóntatója parancsolta, úgy, hogy cselekedetei alapján a nép méltán nevezte az *Apokalipszis Nőstény Fenevadjának* – az Érmelléken röviden: *Sátánszukának* – nem találva a világirodalomban ennél súlyosabb jelzőt.

Az evangéliumi vallás megsemmisítésének programja a prédikátorok, tanítók elűzésével, perbefogásával, kínzásával, gályarabságra ítélésével kezdődött, mert ezek elhallgattatása nélkül nem léphettek tovább. Még a török hódoltság alattiakat is véstörvényszék elé idézték. Élen járt ebben az embertelen akcióban is, mint minden református gyülekezet, iskola és magánember üldözésében a bigott katolikus Báthory Zsófia, aki szabályos hajtóvadászatot rendezett a Rákóczi katonákkal a menekülő, védtelen emberek ellen. Vérebként nyomozott és nyomoztatott a jezsuiták ellenségei után, és mindenkit feljelentett az üldöző hatóságoknál. Hajdan a Rákóczi birtokokon virágzott a reformáció a legszebben. Most, az üldözés tengődésre kárhoztatta nemcsak a protestantizmust, hanem az azt valló magyar népet is. Mert a Nőstény nem tűrt református jobbágyot! Vagy katolizál, vagy megy, amerre lát! Jön helyette majd görög-katolikus rutén. És a császári katonasággal elfoglaltatta, és a jezsuita rendnek adományozta a sárospataki kollégiumot, világgá üzve tanítóit és diákjait. És nem volt senki, aki szót emelt volna a jogtiprás ellen. Ebben is teljesült a jezsuiták előirányzata.

A Habsburg uralom alatti magyarság, a Linzi békével beállott belső nyugalomban a teljes hanyatlás és züllés jeleit mutató Törökország felé fordította a tekintetét: nem jött-e el még a felszabadítás ideje? A török-velencei háború kezdete után pedig – kitűnően, hogy az ozmán katonai erő már egyáltalán nem félelmetes – ostrom alá vették a bécsi haditanácsot, hogy kezdjen háborút a szultán ellen. Magyarország legelső főméltóságai, a legnagyobb főúri

családok tagjai: Zrínyiek, Frangepánok, Nádasdiak, Wesselényiek, Thököliek, Rákócziak, mind a török elleni fellépést szorgalmazták, félretéve még protestánsüldözés miatti panaszuikat is. Zrínyi Miklós, az ország főkapitánya saját családi seregével több győzelmes csatát is vívott a törökkel, bizonyítva, mennyire a múlté már az ozmán haderő félelmetessége. Persze, nem érték el semmit a bécsi jezsuitáknál, ha hős Zrínyi hirtelen halála nem a sok kellemetlenkedés viszonzása volt. Az új, erélyes nagyvezér, Köprüli Mohamed – mint Rákóczival kapcsolatosan láttuk –, nem volt bolond a bécsi udvar perverz magyar politikáját kihasználatlanul hagyni, és hadat indított „Bécs ellen”. Elérkeztek Szentgotthárdig, ahol a császári seregek fényes győzelmet arattak felettük. Ezután kötötték azt a vasvári békét, amely olyan volt, mintha a szultán serege győzött volna. Most már kinyílt a magyarországi urak szeme is. Meglátták, hogy a bécsi udvar nem a muzulmán, hanem a reformátust, nem a törököt, hanem a magyart tartja ellenségének. Hogy elsőrendű célja a Magyarország különállását és nemzeti szabadságjogait a Vérszerződés óta biztosító alkotmány megsemmisítése, és elsősorban ez alkotmányhoz egzisztenciálisan ragaszkodó magyar főúri családok hatalmának megtörése. Ez az, amit mi fentebb – az egyszerűség kedvéért – „jezsuita-programnak” neveztünk: a Habsburgok uralma alatti összes országokból egyetlen, egységes, német, abszolút monarchiát kovácsolni (ha kell, pöröllyel is). Hiszen Spanyol- és Franciaországban már meg is van. Hogy ott, egyetlen nemzetnek egy államhatalom alatt élni, egyenesen kívánatos volt az alattvalóknak, nem, mint a Habsburgok tízféle nemzetének, népének. Az angol király ilyen kísérletének kudarcából észrevették a lényegét, hogy protestáns nép nem tűri senki emberfia autokráciáját. Katolizálni kell tehát Magyarországot, hogy abszolút Monarchiát lehessen csinálni a császár számára, és abszolút monarchiát kell csinálni, hogy katolizálni lehessen Magyarországot. A feladat nagyon nagy és nehéz, megoldására külső hatalom fenyegetése alatt nem lehet vállalkozni. Kössünk hát békét az Ozmán Birodalommal, és azt a békét minden, de minden áron tartsuk fenn.

Magyarország főméltóságai Wesselényi Ferenc nádor vezetése alatt megvizsgálták a helyzetet, szomorúan megállapították, hogy az ország függetlensége érdekében nekik kell sorompóba lépniük, mert a király ezt a kötelességét elmulasztja. Sőt! Nincs mit tenni, kénytelenek Erdély és a szultán segítségét kérni. Apafi nem segíthetett, de közbenjárt a szultánnál Wesselényiék érdekében. De – mint tudjuk – elkéstek: a bécsi jezsuiták már lekenyerezték az ozmán főméltóságokat. A magyarok tehát csak magukra voltak utalva. Zrínyi Péter horvát bán és veje, Rákóczi Ferenc lettek volna a mozgalom vezérei, de képtelenek voltak határozott fellépésre. Nem úgy a mindenről részletesen tájékozott bécsi udvar: megvárta, míg a Nöstyén hivatalos feljelentést tett az „összeesküvők” ellen, aztán letartóztattak mindenkit. Előbb a főurakat – mind katolikusok voltak! – azután a kisebbeket, de gazdagabbakat, tekintélyesebbeket, végül minden olyan protestánst, akit honfitársai számontartottak. Az intézkedések foganatosítását egész Európa emberi szemétjéből válogatott császári ún. katonákra bízta, és ezek ügybuzgalmát azzal is növelték, hogy nem kívántak tőlük elszámolást sem a lefogottak, megkínzottak, kivégzettek számáról, sem azok személyéről, esetleges vétkeiről, sem az elkobzott értékekről. E célra felállított „törvényszékek” hozták százszámra a legsúlyosabb ítéleteket, nem egy-két hónapig, hanem hosszú éveken át. Hogy az alkotmány biztosítja az ellenállás jogát is, meg hogy egyáltalán mit mondanak a törvények, semmit sem számított, hiszen éppen Magyarország alaptörvényei ellen folyt ez a hadjárat. Senki nem volt

biztonságban a császár pribékjeivel szemben. Egyetlen módja maradt annak, hogy legalább a pusztá életét megmenthesse valaki: a menekülés, a bujdosás.

Így kezdődött a magyar történelemben dicsőnek nevezett *kuruckor*, a bujdosók szabadságharcának a kora. Nem nagy távlatú politikai stratégia, hanem az egyéni és nemzeti életben maradásnak a kényszere indította ezt a mozgalmat, amely felbecsülhetetlen áldozatok és hihetetlen nagy anyagi és szellemi károsodás árán, több évtized kínja és szenvedése után is csak a pusztá tovább éles lehetőségét eredményezte, dicsősége nem katonai és politikai diadalokban áll, hanem a *nemzeti becsület* olyan helyreállításában, amely biztos támaszt adott a magyarságnak a következő évszázadok nehézségeinek legyőzésére. Egyelőre csak a menekülés volt: az erdőkbe, nádasokba, török területre, Erdélybe. Százak és ezrek kényszerültek odahagyni mindenüket, családjukat, szülőföldjüket. Legszívesebben Erdélybe jöttek, de a bécsiek – a jezsuiták a muzulmánok szövetségesei lévén – a szultán által megtiltatták az erdélyi fejedelemnek, hogy bujdosókat fogadhasson be, így már inkább Biharba mentek, a váradi pasa védelme alá. Újabb bécsi intervencióra a váradi pasa is megkapta felülről a tilalmat. Csak Erdély maradt, most már az eddig Kárpátalja erdőségeiben bujdosók számára is, mert ott a Nöstény vesztegében vadásztatott rájuk a császáriaknál. Apafi megoldotta a kérdést, és megoldása mellett sikerült is kitartania: akinek Erdély területén birtoka van, az nem menekült, hanem idevalósi. A többi, pedig menjen a Szilágyságba, mert az nem Erdély. És nem szűnt meg számukra a szultán segítségét kérni, legalább annyira, hogy ne tiltsa meg a bujdosók támogatását, ha azok fegyvert fognának jogaikért. A törökök persze, rokonszenveztek a bujdosók ügyével, de kötötte cselekvésüket a bécsi jezsuiták befolyása.

Minden magyarországi üldözött számára csak egyetlen menekülési hely maradt, a Szilágyság. Erre menekült mindenki, akit vagyona, nemzetisége, vallása miatt üldöztek. Erre kergették a hitükhöz ragaszkodó papokat, tanítókat, és híveket a Nöstény pribékjei és a rabló császári zsoldosok. Mindenki számára Közép-Szolnok vármegye jelentette a menekülést és annak első határszéli mezővárosa, Ákos. A Csenger felől érkező menekülő, a géresi erdőből kilépve messziről meglátta az ákosi templom kettős tornyát, és ez a reménység szimbóluma lett a számára. Tudták ezt az üldözők is, és már 1662-ben leégették a tetejét. Hogy a hívek újrafedték, újra leégették, és azután éppen ez lett a sorsszerű szimbólum: Nyugat-Európa első virágzási korának nagyszerű műemlékének csupasz, kormos falai, tető nélkül – vagy ami még rosszabb, szalmafedéllel – meredeznek az ég felé. Véletlenül megmaradt ajtaján még kivehető a régi felírás kezdete: *Pax omnium – mindenki békéje...* – ahogyan még *Marosi István a Descriptio Sylvaniae* szerzője a felszabadító háború kezdetén olvashatta – kísérteties bizonysgául annak, milyen mély lehet az élet békéjéből is gúnyt űző emberi gonoszság! Az ákosi templom azonban így, megcsúfoltan is az élet reményét jelentette. Csak a pusztá életét. Az ákosiak, magyar nemes közösség lévén, otthonunkba, védett helyükbe fogadták bujdosó testvéreinket, de ennek az otthonnak nincs a hó, eső és vihar ellen védő fedele, a személyi védelmet is bármikor lehetetlenné teszik a császári zsoldosok, a szomszéd Béteken lévő Rákóczi-katonák és mindenféle zsidóbanda. Mégis, akkor ez az egyetlen hely volt Magyarországon, ahol a magyart nem tekintették idegennek.

Nagyon kicsi képzelőerő kell annak megállapításához, hogy mit jelentett Szilágyság nyomorult állapotában a kuruc bujdosók bejövetele. Az elsőket, szabadsághősöket megillető tisztelettel, rokoni szeretettel fogadták a szilágyságiak, és anyagi képességeiket meghaladó

móddal vendégelték. Egy nap, két nap, egy hét, két hét, egy hónap, egy emberöltővel korábban ítéletnapig is tarthatott volna a vendégeskedés, lett volna miből. De most, e vidéket több mint egy évtizede rabló, pusztító, égető váradi török és szatmári német katonaság és mindkét féle szabadrablók prédálása után, bizony, a helyi lakosságnak is nehezen volt betevő falatja, és örvendett, ha valamilyen fedél volt a feje felett. És mind újabb bujdosók jöttek. Nem tudták már szeretettel fogadni őket Szilágyságban. És mert azok – mit tehettek volna a szerencsétlen, éhező, fázó menekültek? – követelők, már közömbösen sem voltak képesek fogadni, hanem csak sehogy. És a bujdosók száma már tízezer fölé emelkedett, még mindig jöttek. És már nem egy-két hónap vagy egy-két év telt el, és még mindig nem indult a felszabadító háború, hogy elmennének már! Bizony, a török és német „adószedők” mellé most felsorakoztak a kurucok is. A valóságosak is, és a magukat kurucoknak mondó rabló zsványok is. És ez most már „jogossá” tette a németek sarcolását is, Szilágyságra minden emberi képzeletet felülmúló nyomorúság szakadt. Messze Isztambulban meghalt Köprüli nagyvezér, és utóda, Kara Musztafa – okosabb akarván lenni elődjénél – változtatott a török politikán, és megengedte a kurucok fegyveres fellépését. Most már mehettek volna, de nem volt ki vezesse őket. Először Apafi fejedelem minisztere, Teleki Mihály, maga is alföldi menekült próbálkozott a hadvezetéssel, de legyőzetett. Utána Wesselényi Pál lett a kurucok vezére, de neki féltékenységből nem engedelmeskedtek a bujdosók. Végül Thököly Imrében megtalálták a kurucok méltó vezérüket. Ez a minden erőnyel megáldott fiatalember szintén menekült volt, Árva várának elűzött ura, Zrínyi Ilonának férje, egy-kettőre elosztatta a bujdosók ingerült egyenetlenségét, megszervezte, és győzelemre vezette a kurucok seregét. Rövidesen az egész Felvidék a felszabadító hadak uralma alá került, és Thököly Imre „Magyarország fejedelmévé” választott – igaz, a török szultán hűbéreseként.

Ezek után következett a Bécs elleni újabb török támadás, és annak visszaverése, amely Magyarországnak az ozmán uralom alóli felszabadító háborúját vonta maga után. A török katonák és martalócok elmentek, de helyettük itt voltak egész Európa söpredékéből verbuvált, mindenre képes császári zsoldosok, akik egyedül is képesek voltak tovább folytatni az azelőtti sokféle martalóc rablásait és pusztításait. A főparancsnokság nem tudta megfékezni a zsoldosok romboló és pusztító szenvedélyét, kapzsi harácsolását, de nem is akarta. *Lipót* császár Óálszentsége tartotta magát a jezsuita *Kollonich-programhoz: Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá és németté kell tenni*, hogy az Egyesített Monarchiába olvasztható legyen. A rabbá tétel megtörtént azzal, hogy az egész Magyarországot „a keresztyén felszabadító háború” hadszínterévé nyilvánították – ez valóban tény is volt –, ahol a hadműveletek befejezéséig katonai kormányzat, igazgatás és törvénykezés érvényesül, tehát nem az ország alkotmányos jogrendje. A második programpontot is végrehajtották: az ingó javaiból a zsoldosok már kifosztották az országot és minden házat, viskót, kunyhót felégettek, ami éghető volt a felszabadított területen. Az ingatlanok tekintetében az ősnemesi allodiális és feudális birtokok ügyeinek a tisztázására Óálszentsége felállította a *Neoaquistica Commissio-t*. Ez a bizottság úgy találta méltányosnak, hogy a birtokaikat visszanyerők, birtoknagyságuk arányában térítsék meg a császárnak az ország felszabadításáért viselt költségeit, amellet, hogy csak az írásos dokumentumokkal igazolt javakat szolgáltatva vissza azelőtti birtokosának. A többi, mint a királyra visszaszállott adománybirtokot újraadományozta, vagy értékesítette. A nemesek koldussá tétele eredményes volt, egyrészt, mert a legősibb birtokokról nem volt írott

dokumentum, másrészt, mert senkinek sem volt pénze a hadiköltségek megtérítésére. A városi polgárságra, pedig már könnyű volt annyi adót kivetni, amennyit a bécsi kamara szeszélye kívánt. Nem a jogaitól és vagyonától való megfosztás volt a legfájdalmasabb – ezt jó lesz a mostani materialistáknak is számontartani –, hanem a jezsuiták fondorlatos protestánsüldözése, amely még Erdélyt sem kímélte. Erdély bölcse fejedelme, *Apafi Mihály* 1690-ben, amikor a felszabadító háború országa határaitra ért, készségesen fogadta el a Szent Koronát képviselő király-császár fennhatóságát, a Hét Szabadságot biztosító erdélyi alkotmány tiszteletben tartásának feltételével. Erre a császár a *Diploma Leopoldinum* kibocsátásával fogadalmat is tett. A Diploma rendelkezéseit azonban a jezsuiták értelmezték, és ennek következtében – hogy, hogy nem – előbb a tárgyalásokat vezető új kancellár *Bethlen Miklós* vettetett börtönbe, majd az apja fejedelmi székét öröklő ifjabb Apafi Mihály került haláláig hatósági felügyelet alá Bécsben, hogy azután az erdélyi fejedelmi vagyon egészét a jezsuiták rendelkezésére bocsássa az *Erdély Nagyfejedelme* címet felvett császár. Magyarországon az *artikuláris helyek* szabad vallásgyakorlatát elrendelő 1645-ös Linzi béke megkötése után, a jezsuiták felszólították a protestáns gyülekezeteket szerzett jogaik igazolására, protestáns működésük kezdetének bizonyítására. Egy emberöltő múlva 1672-ben, pedig elővették a listát és az összes középkori templomot elvették a protestáns gyülekezetektől – ez a jezsuiták szerint nem volt a törvények által tiltott templomfoglalás –, hiszen azok eredeti katolikus javak, mert a reformáció előtt épültek. Hogy az erdélyi vallási törvények szerint a helység temploma a hívek helyi gyülekezetének tulajdonát képezik, az nem számít, hiszen – Erdélyország megszűnővén – nincs hatalom eme szabály érvényesítésére. Ahol nem lehetett betiltani, megengedték reformált prédikátorok működését, azokat híveik fizethették is, de a katolikus plébánosnak járó dézsmát, keresztelésért és esketésért járó stóla díjat a protestánsoknak is meg kellett fizetniük. Régi iskolákat továbbra is fenntarthaták a protestáns gyülekezetek, ha ugyanannyit fizettek a nem létező katolikus iskola fenntartására. Ahol pedig a jezsuiták parancsait a császári darabontok képesek voltak végrehajtani, a plébánosnak járó dézsmát több évtizedre visszamenően beszédtek a protestáns hívektől. Ez elsősorban a fizetőképes városi polgárságot sújtotta. A Kollonich-program negyedik pontja, a *németesítés* is beindult. Bár az ország hivatalos nyelve – Erdély kivételével – a latin maradt, a kamara főhatósága alá tartozó szabad városi polgárok terheinek megkönnyítésére a városok kormányzati nyelve – előbb részben, végül egészben – a német lett.

Közép-Szolnok vármegye Erdélyország fennhatósága alatti „Magyarországi Részeinek” – Partium – tartozéka volt. Az előbbieken láttuk, mit jelentett ez a Várad Veszte utáni török hódoltsági korban, azután, hogyan súlyosbodott a Szilágyság és Érmellék nyomorúsága a kuruc korban, és hogy ez nem enyhült, hanem tovább romlott a keresztyén felszabadítás után. A háborút lezáró karlócai béke csak legalizálta és állandósította a lakosság mérhetetlen nyomorúságát, mert a Kollonich-program megvalósítása most már gátlás nélkül folyhatott. Az adóbeszedés címén folyó rablás ellen elsőnek a Tokaj-hegyaljai jobbágyok lázadtak fel, de a császári zsoldosok levertek, és kegyetlenül megtorolták a felkelést. A magyar nemesség jogfosztása, vagyonának elkobzása tovább folyt – ez felszaporította a bujdosók számát, és újragerjedt a törökellenes háború kezdete óta szünetelő kuruc felszabadító mozgalom. A „kuruc”, *koruci*, *kuruci* törökül szabadító, bujdosó. Ellentéte, a „*labanc*”, *yabanci* törökül idegent jelent. A császári jogfosztás sora végül a fiatal Rákóczi Ferencre került, őt is

letartóztatták, halálra ítélték, hogy Hollandiányi nagyságú fejedelmi örökségét elkobozhassák. De sikerült a börtönből megszöknie és Lengyelországba menekülnie – ott keresték fel 1703-ban a kisnemes- és jobbágy-bujdosók, és hívták haza, hogy legyen vezére szabadságharcuknak. Most már magas politikai szinten, nemzetközi kapcsolatokkal, nagy seregeket mozgatva indult újra a háború. Nyolc esztendő alatt sok szép haditettel, sok élet és vagyon feláldozásával folyt a háború, de döntő sikert nem hozott. A nép, urak és parasztok, gazdagok és szegények, csak a háborúval járó szenvedésben és nyomorúságban részesültek. A császári hatóságoknak az adó, élelem- és takarmány-beszolgáltatás, a mozgó katonai csapatok beszállásolása és minden más teher nem volt olyan változatos, mint a török hódoltság idején, de behajtása kíméletlenebb és könyörtelenebb volt. A török-labanc-kuruc-martalóc világban még valahogy lehetett ügyeskedni a sokféle sarcolással szemben, de most a jól szervezett császári igényekkel taktikázni sem lehetett, nemhogy ezeknek ellenállni. Élni azonban kellett, és ennek csak egyetlen lehetősége volt, a *megalkuvás*. Megalkuvás a szó eredeti értelmében: alku kellett kötni *egyenlőtlen* feltételekkel. Úgy, hogy a kényszerhatalom birtokosa kénytelen legyen a semmiféle védekező lehetőséggel nem rendelkező féllel szemben betartani az alku feltételeit. Embertelenül nehéz feladat volt, hiszen, ha készségesen teljesítetted a török, a császári, a kuruc, a labanc-követeléseket – az egyetlen törvényes adóztató az erdélyi fejedelem igényeinek kielégítése mindig csak a végére maradt –, néhány hét vagy hónap múlva ismét megjelentek ugyanazokkal a követelésekkel ugyanazok. Ha késve, vagy egyáltalán nem teljesítetted, akkor jobb volt idejében elmenekülni az egész falunak, minden embernek és állatnak, mert a követelő főhatalom mindenkit megölt, rabságra vitt vagy elpusztított. Arra hivatkozni, hogy nincs miből fizetni, az volt a legrosszabb, mert akkor a szóvivőt a helyszínen fogták el és vitték el túsul. A boldogabb korszakok embere egyáltalán nem is érti, miért nem lett öngyilkos mindenki? Miért nem menekült el mindenki? Miért kellett még termelni, dolgozni, kínlódní? És főként, miért kellett gyermekeket nevelni? Azért, mert az Élet szent okokból élni akar!

A Szilágyságnak és Érmelléknek, Ákos környékének az Úristen becsületes, tisztakezű, rátermett, kiváló tehetségű *alkuszt* rendelt *Dobai Dániel* személyében. A Szapolyai korban a vidéken nagy szeretet játszó Dobai Székely Tamásnak ez az ükunokája ügyvédként és vagyonkezelőként kényszerült rá a legkülönbözőbb adószedőkkel és sarcolókkal való tárgyalásra. Már ifjúkorában részt vett a tatár fogságba került nagybátyja váltságdíjának az összeszedésében, később joggyakornokként is állandóan foglalkoznia kellett ilyen ügyekkel. Első házassága idején – akkor a hadszínterektől távolabbi Menyőben lakott – inkább a fejedelemnek járó adó beszédében buzgólkodott. Nem valószínű, hogy ő találta volna ki, de ő terjesztette el és általánosította azt a módszert, hogy az adót gabonában, takarmányban és más természetbeniekben fizesse a nép. Az idegen sarcolókkal meg tudta értetni, hogy hagyják felégetetlenül a vetéseket, és akkor ők is részesedhetnek majd belőle. Így mindenki jól járt – már amennyiben jól lehet járni az adófizetéssel. Török és német nyelvtudása, Várad és Szatmár felé való személyes kapcsolatai mind keresettebbé tették szolgálatait. Ennek és vármegyei tisztségének jobb ellátása érdekében költözött vissza szülővárosába Ákosra, második feleségének, az Ákos nemzetségből való Bályoki Szénás Zsófiának a birtokára, az itteni nagytekintélyű és nagyszámú nemesi közösség védelmére. Munkája, jó ellátása érdekében szoros kapcsolatot kellett tartania – apósa, Szénási Gáspár mellett – vármegyei legfőbb támogatóival, Érszentkirályi Szikszai György szolgabíróval és Kövér Ruben esküdttel, Berei

Bíró Istvánnal, a somlyai uradalom tisztjével, Szomódi Görze Istvánnal, a tasnádi uradalom részéről, és Daróczi Miklóssal, a bélteki Drágfi-Rákóczi uradalom igazgatójával. Bíró Istvánnak nagy befolyása volt magára Báthory Zsófiára is – ez nagyon sokat jelentett, hiszen ez a nőszemély patronálta a vallásüldözéseket –, Szomódi a törökökkel és a kuruc szabadcsapatokkal tartott jó kapcsolatot, Daróczi pedig a szatmári kapitánnyal és a labancokkal. Hírhedt volt ez a Daróczi, nemcsak Zsófia asszony bélteki pribék csapatának vezéréként, de népníró uradalmi adószedőként is. Erről szól a fennmaradt gyermek-mondóka: „Diksi, duksi, Daróczi, feneketlen Rákóczi.” Szomód, Görze Istvánnal úgy összebarátkozott, hogy elősegítette a család Ákosra telepedését.

Nem könnyültek meg Dobai Dánielnek a feladatai 1690 után sem, amikor már Erdély is császári szuverenitás alá került. Az országos politikának most sem került a közelébe sem, de ha ott lett volna, akkor sem tehetett volna semmit, mert Álszent Lipót még azt a Bethlen Miklóst is börtönbe vettette, akit maga nevezett ki kancellárrá. A magyarországi labanc kormány a magyar nemességnek még az ősi birtokaihoz való jogát is kétségbe vonta, nemhogy politikai kiváltságait tiszteletben tartotta volna. De, aki a Vészkorszak addigi szakaszát végig élte éppen a vitatott hovatartozású Szilágyságban, annak látnia kellett, hogy a császár katolikus abszolút monarchiájával szemben nincs érvényesülő hatalom: mindenkinek követnie kell, bármilyen megaláztatás árán is *Wesselényi István* példáját, aki gyakorlatilag *Rabutin* herceg, erdélyi katonai parancsnok fogságában élt Szebenben. Ellenállni lehetetlen lévén, csak alkudni lehetett. Erre, mint láttuk Dobai Dániel volt a legalkalmasabb, tehát ő alkudozott a császári hatóságokkal Közép-Szolnok és Kraszna vármegye és a népe érdekeiben. Persze, az adóról, a császári zsoldossereg ellátásáról, a katonai beszállásolásokról. A főispánok, alispánok semmit sem voltak képesek intézni, ezt mutatja sűrű változásuk. A vármegyei közgyűlések mind csak az előző pusztítások miatti általános nyomorúságot sorolták, és hogy képtelenség megfizetni a követelt adót és szolgáltatást. Előbb csak Közép-Szolnok közgyűlését tartották Dániel ákosi birtokán – még szálláshely is nehezen volt az elpusztított vidéken –, azután Kraszna is csatlakozott és együttes lett a közgyűlés a hasonló panaszok összeírására. Utána, pedig indulhatott Dániel Szatmárra, Kassára, vagy Bécsbe, hogy a követeléseket úgy mérsékelje, hogy abból még az erdélyi guberniumnak is jusson valami. Mint közvetítő és jogász nem lehetett az egymással szembenálló vagy hadat viselő pártok egyikének sem a tagja, a császár túlhatalma sem tett lehetővé semmiféle ellenzéki állásfoglalást. Pártatlanságát meg kellett őriznie a második Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt is, bármilyen nehéz is volt ez lelkiismereti és erkölcsi tekintetben. Nem tudta azonban megakadályozni, hogy fia, Gábor, a többi ákosi fiatal nemessel együtt ne csatlakozzék 1705-ben itt áthaladó kuruc hadsereghez.

1705-ben meghalt Álszent Lipót császár. Trónját idősebbik fia *József* foglalta el – az Érmelléken *Ebura József* néven emlegették –, aki tagadhatatlanul jóindulatú ember volt ugyan, de bősz hadvezérei konoksága miatt nem volt képes véget vetni a spanyol trónért folyó Habsburg–Bourbon-háborúnak. Bár személyes jó viszony fűzte Rákóczihoz – a kurucok a franciák szövetségesei révén – kénytelen volt hát folytatni ellenük a háborút Magyarországon, mindaddig, ameddig a spanyol örökösödési háború érdekei ezt megkövetelték. A Bourbon-párti spanyol hadsereg kiverte az országból Habsburg Károly seregét úgy, hogy a helyzet megmentésére József császár haderejét az Itáliába áttevődött francia hadszíntérre kellett átirányítani, a kiváló, törökverő, de magyargyűlölő Savoya Eugén – érmelléki neve: a Fataró

Eugén – parancsnoksága alatt, a magyarországi hadjárat vezényletét, pedig *Pálffy János* nagytekéntélyű, törökverő tábornokra bízta. Pálffy császárhű labanc volt ugyan, *de magyar*, aki az ország és a nemzet érdekét párt-ellentétek fölé helyezte, és a kurucokban nem ellenséget, hanem ellenfelet látott. Ezért kinevezése után nem igyekezett kihasználni a labancok hadi fölényét, hanem azonnal kapcsolatot keresett Rákóczival és környezetével, hogy végre béke és nyugalom lehessen az országban. Sietnie kellett Pálffynak a békéltetéssel, mert a Bourbon-párt kiverte Spanyolországból Károlyt a Habsburg legitim trónkövetelőt. Félő volt, hogy a Spanyolországból kiszorult, különben ép és erős Habsburg hadsereg a magyargyűlölő Fataró Eugén herceg parancsnoksága alatt megjelenik a magyar hadszíntéren, és egyszerűen megsemmisíti a magyar ellenállókat. A Habsburg udvari párt háttérbe szorult, ellenfeleivel, a Wittelsbach-pártiakkal szemben, akik Ebura József császár rövidesen bekövetkezett halála után, helyére a távollevő Károly helyett József leányának férjét, Miksa Emánuel bajor választófejedelemet, Rákóczi szövetségesét készültek a császári trónra emelni. Ez pedig nemcsak a Habsburg-dinasztia hatalmának, de az Egyesített Monarchiának is végét jelentette volna. Sürgősen véget vetettek az alkudozásoknak, Pálffy és a kurucok vezérei Károlyi és társai sebtében aláírták a békeokmányt és azt szentesítették is azonnal Eleonóra özvegy császárnéval. Igaz, hogy a kurucokkal való megbékélés elsősorban a Habsburg-dinasztia érdeke volt. Magyarország az Egyesített Monarchia része maradt, de államjogi függetlenségét biztosító alkotmánya megmenekült a megsemmisítetéstől. Végre 1711-ben Szatmáron megkötötték a békét: a kuruc sereg harminckilenc évi küzdelem után letette a fegyvert, itt, az ákosi templom csonka tornyáról is látszó *Majtényi síkon*.

A történetírók sokáig vitatták a Szatmári Béke magyar szempontból való elfogadásának helyességét. Maga Rákóczi Ferenc sem volt hajlandó elfogadni, mert az nem tartalmazta az alkotmány tiszteletben tartásának garanciáját, Erdélyország függetlenségét, csak a nemesség rendi kiváltságait és az előző békekötések szerinti vallásszabadságot. Választási lehetőség azonban nem volt: vagy ennyi, vagy semmi. Károlyi Sándor és Pálffy Miklós – a közvetítő kiváló diplomata, Rádai Pál, Rákóczi kancellárja tanácsára – a *valamit* választották, nem a *semmit*. A rendi jogviszonyokat nem ismerő későbbi publicisták felelőtlenül vádolják hazaárulással a Szatmári Béke létrehozóit, hogy csak a nemesség avicitási, ösiségi jogaihoz ragaszkodtak, nem törődtek az egész nemzet érdekeivel. A nemesi birtokok ösiségi joga ugyanis a jobbágybirtokok ősi sérthetlenségét is garantálta: a jobbágyok birtokhasználati jogát nem lehetett elvenni a törvényes örökösöktől, akkor sem, ha a földesúr kicserélődött. Közjogi vonatkozásban pedig – ezt is elfelejtette az utókor –, hogy akkor a *nemesi kiváltságok jelentették az ország függetlenségét* és alkotmánya fennmaradását. Ez a *nemesi vármegye* autonómiájának a garantált tiszteletben tartását jelentette – mai kifejezéssel –, valójában a vármegye magyar nemzeti *rezervátum* lett. Önkormányzata kiterjedt az országgyűlési követek küldésére, a teljes helyi közigazgatás és bíraskodás egész területére. A legfelső közhatalom, a király-császár kezében, azaz a központi udvari hatóságok kezében maradt. Magyarország és Horvátország belügyi kormányzatának ellátására Budán helytartó tanácsot létesítettek, Erdély számára pedig guberniumot, kormányshéket. A külügy és a hadügy nemcsak az Egyesített Monarchia, hanem az Itáliával és Belgiummal kiegészült Germán Impérium ügyeivel együtt intéződött. Legfájdalmasabb volt Magyarország pénzügyi függetlenségének elvesztése, mert a pénzügyek az összes adó, vám és bányaügyek mind a bécsi Kamara ügykörébe kerültek, a

szabad királyi városok kormányzatával együtt. A vármegyék vethettek ugyan adót a jobbágytelkekre és a mezővárosokra, de ennek mértéke csak minimális lehetett. Ha valamelyik mezőváros vagy más település nagyobb adójövedelemmel kecsegtetett, kivétetett a vármegye fennhatósága alól, *szabad királyi várossá nyilvánított*, és minden jövedelme azután a császári Kamarát illette. Az utókor azután csodálkozhatott azon, miért nem fejlődtek a magyar városok? Legsúlyosabb jogi vonzata azonban a Szatmári Békének az volt, hogy rendelkezéseit a jezsuiták értelmezték. Ez pedig nemcsak a vallásszabadság bizonytalanságát jelentette, de a Kollonich-program minden tervének következetes érvényesítését is: Magyarországot rabbá, koldussá, katolikussá, németté kell tenni!

A békekötés véget vetett ugyan a háborúnak, a háborús pusztításnak, de az újjáépítést csak megengedte, annak nem volt képes lehetőségeket biztosítani. A 200 éves török háborúk az egész ország lakosságát ötödére csökkentették más országokkal való összehasonlításban. Szilágyság lakossága, pedig a Várad elestétől a Szatmári Békéig tartó vészorszak alatt csaknem egészében kiveszett. Az emberveszteség kicsi része volt a természetes és háborús elhalálozás, a nagyobb rész az elvándorlás volt, a legfőbb emberveszteséget viszont a gyermekek *meg nem születése* okozta.

Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék összlakossága 1650-ben 100440 lélek, az 1715-ös összeíráskor pedig 21752 lélek volt. Ezek nemzetiségi megoszlása 1650-ben = magyar 81000, román 19440. 1715-ben pedig magyar 16718, román 5034. A 21752 lélek veszteségből magyar 16718, román 5034. *Ákos község* lélekszáma 1650-ben 950, 1715-ben pedig 330, mind magyar. A veszteség tehát 620 magyar lélek. Ákos 1715-beli lakosságára vonatkozóan tudnunk kell, hogy a 330-as szám csak a község *állandó lakosságát jelzi* – túlnyomó többségük nemes, az adófizető jobbágyok száma összesen 8. Az ideiglenes, átmeneti lakosság száma pedig éppen Ákos esetében – néha többszörösen is – rendszerint meghaladta az állandó lakosokét. Ákos ugyanis nemcsak megye és országhatár szélén volt, hanem Közép-Szolnok érmelléki járásának szolgabírói székhelye is, ahol minden kivándorló és hazavándorló nemes hivatalból megfordult. Az átvándorlás pedig nagyon nagy mértékű volt: először az ozmán hódoltság elől menekülők, majd a császári üldözöttek, a bujdosó kurucok jöttek, mentek tovább, szétszéledtek az egész megyében és egész Erdélyben. Később pedig az azelőtt Erdélybe menekültek tértek haza Magyarországra, és velük együtt a török alól felszabadult területeken megtelepedni szándékozó erdélyiek. A nagy jövés-járást jelzik a vidéken megjelenő új családnevek: Belső-Erdélyből Bölöni, Székely, Szász, Kászoni, Fogarasi, Kövendi, és hasonlóak, nyugat felől pedig a Szenci, Szikszai, Érsekújvári, Pécsi, Somogyi, Sárosi, Kun, Miskolci, Pataki, Sarkadi, valamint a Horváth, Tóth, Német családnevek.

Ne csodálkozzunk a Szilágyság nagy lakosságcseréjén, mert az nemcsak nagyobb méretű, de súlyosabb következményekkel fenyegetőbb is volt az Alföldön. A 16. század elején az ozmán hódoltság előtt a lakosság tetemes része – különösen a nemesek és tehetős polgárok – keresztyén területre menekültek. Az ott maradottak számát a háborús pusztítások, és a rabszolgaságba vitel tovább gyérítette. A magyarok üres helyére, pedig a Balkánról jöttek rácok és más délszlávok. A városokba elsősorban a kereskedő és az iparos polgárok telepedtek, de vidékre is jöttek a szpáhi birtokokra földművelőnek, rájának. A török uralom megszűnte után a délszlávok nem távoztak, sőt újabbak jöttek, többek között negyvenezer rác család, szervezeten, az ipeki pravoszláv pátriárka vezetése alatt. Olyannyira délszláv lakosságú volt

Közép-Magyarország, hogy az egész előbbi török hódoltsági területet a rácok magukénak tekintették Komáromig, Egerig, Aradig. A hajdani magyar területre, Karlócára telepedett pravoszláv érsekség alá előbb a budai szerb püspökséget, majd még másik ötöt létesítettek az országban. Közismert, hogy a Rákóczi szabadságharc alatt a rácok végig hősiiesen harcoltak a *kurucok ellen*, Szavoya Fataró Eugén leghűségesebb katonái a rác önkéntesekből alakított ezredek voltak. A rácok hajlandók voltak saját költségükön harcolni, azzal az egyetlen feltétellel, hogy *magyar nélküli* csapattestekben szolgálnak. Szavoya Fataró Eugén közismert magyargyűlölete talán innen nyeri magyarázatát, és a rácoknak a magyar vármegyék szervezése elleni állandósuló fegyveres felkelése is ebből ered. A kései olvasó megértheti miért jelentettek magyar országépítést a nemességnek a szatmári békében biztosított kiváltságai és vele szemben a vármegyeszervezéssel szembeni rác ellenállás. Azt is kevesen tudják, hogy a Trianonban Magyarország teljes felosztására törekvő szomszéd népek között a szerbek még mindig igényelték maguknak a régi török hódoltsági országrészt. Ezért voltak elégedetlenek, amikor a 18. században a Délvidéki határőrvidékre szorították vissza őket, és erre hivatkozva üzték el, vagy gyilkolták le a 20. században, a Jugoszláviának juttatott terület magyarságát.

Erdélyben, Keletmagyarországon, tehát a Szilágyságban is a középkor óta éltek *románok*, számuk azonban a balkáni török előnyomulás következtében állandóan gyarapodott bár, de a vészkorszak előtt nem volt tetemes. Azután viszont a 18. század folyamán számuk annyira felszaporodott, hogy a 19. századra meghaladta a magyarokét. 1650-ben az egész Szilágyságban 81000 magyarral szemben élt 19440 román, abból 1715-re 16718 magyarral szemben 5034 maradt. 1750-ben 34764 magyarral szemben 33057, 1800-ban 45321 magyarral szemben 51939 román találtatott. Ákoson 1650-ben a 950 magyarral szemben, valamint 1715-ben a 330 magyarral szemben, továbbá 1750-ben 700 magyarral szemben egyetlen román sincs. 1800-ban 970 magyarral szemben már van 180 görög-katolikus román. Ákos birtokos nemesek községe volt – összesen nyolc adófizető jobbágy volt a faluban –, és a nemesek birtokai kiterjedtek a szomszéd *Újnemet* határára is. A nemzetiségi viszonyokra realisabb képet kapunk, ha Ákos adatai mellé odatesszük az újnemetieket is. Újnemeten 1650-ben 500 magyar élt, román nem volt. 1715-ben a 78 magyarral szemben már van 66 román, 1750-ben pedig 327 magyar és 323 román, 1800-ban viszont 120 magyar mellett már 680 román él. Bár a románok arányszáma a hegyvidékekről leköltöző szolgák, cselédek és uradalmi béresek megtelepedése folytán tovább növekedett, a magyar többség még a 20. század végéig is megmaradt, nemcsak Ákos, hanem a két falu összesítésének vonatkozásában is. Tudni kell, hogy – a magyarsághoz kezdettől fogva ellenségesen viszonyuló szerbekkel szemben – a románok, különösen a szilágysági és érmelléki románok az első világháború végéig soha nem fordultak a magyarok ellen. Határozottan *oláh* nemzetiségűeknek mondták magukat – ez volt akkor népük neve – bár többségük anyanyelve magyar volt, a szabolcsi magyar görög-katolikusság hatása alatt.

Kaplyon nembéli Károlyi Sándor, Rákóczi Ferenc mozgalmának alvezére *nem színből, hanem szívből* híve volt a Szatmári békében létrejött Habsburg-magyar kiegyezésnek. Hogy a kuruc szabadság elárulásával vádolták az Érmelléken, azzal nem törődött, sőt – ha lúd, legyen kövér – katolizált is és a jezsuita Kollonich-program megvalósításán fáradozott. Mint ilyen esetekben azóta is szokás, viselkedését a nemzet érdekeivel igazolta: magyar embernek is kell lennie a döntéshozatalnál, bármennyire is undorodik a jezsuitáktól. A Budán felállított, Magyarországot kormányzó Helytartótanács elnökeként sokat tehetett és tett is nemcsak

családja, de az ország érdekében is. A történetírás felmentette, sőt megdicsérte országépítő munkásságát. A tiszaháti magyarok szemében azonban áruló volt és az is maradt. Különös, hogy inkább hitelhagyása, mint politikai páfordulása miatt ítélik el, úgy, hogy még a katolikusok is szükségesnek tartják a mentegetőzést és magyarázkodást az ő esetében. Rákóczi Ferenc nem tett hűségesküt, birtokait hát elkobozták, és a császár hűségére térőknek adományozták, nagy részét – közte a Szatmár vármegyei régi Drágfi- és Báthory-birtokokat, az Ákos melletti bélteki uradalommal együtt – Károlyi Sándornak. Az előbbieken láttuk mennyire lepusztult állapotban volt ez a vidék mindenféle szempontból. Károlyi a legnagyobb eréllyel, tervszerű körültekintéssel látott birtokai felemeléséhez. Először jobbágynak kellett szereznie, hogy legyen, ki megművelje földjeit. A legjobb helyekre svábokat telepített, a másod- harmadrendűekre románokat. A magyar ősiségi törvény nem engedte a jobbágyoknak telküktől való megfosztását. A jezsuita jogtudósok viszont úgy értelmezték a törvényt, hogy az megengedi a jobbágytelkeknek a földesúr tetszése szerinti *áthelyezését*. Erre hivatkozva Károlyi a magyar jobbágyokat egyszerűen kitelepítette Béltekről, Erdődről és más központi helyről, mert azokat ellenségének tekintette. Ez az érzület kölcsönös is volt, mert a szatmári, érmelléki magyar kálvinista nép szemében mindig is áruló ellenség volt és maradt. Jó gazda volt Károlyi, megbecsülte a Rákócziaktól örökölt, Béltek környéki szőlőültetvényeket. Jól tudta, hogy a szőlőművelés legnagyobb mesterei a bélteki és erdődi magyar jobbágyok ezért bár kitelepítette őket Dobrára és Géresre, de jobbágyi robotmunkájukkal műveltette meg szőlőjét, amíg majd a betelepített svábok meg nem tanulják. Persze Károlyi az ország más részein lakott, Nagykárolyban is ritkán tartózkodott, nemhogy Bélteken. Itt buzgó vagy túlbuzgó intézői hajtották végre a rendeleteit, illetve hajtották végre ispánaikkal és hajdúikkal. A szőlőművelést művészi szinten ismerő dobrai jobbágyok csak ezekkel érintkeztek, ezeket átkozhatták, ha nem félték a botozástól. Nyilvánvaló, hogy a sváb telepeseket a környék magyarsága ellenségének tekintette, hiszen valóban azok is voltak. A magyarok felháborodását tovább fokozta a sváb telepések számára 1812-ben alapított szatmári katolikus püspökség. A szatmári „sváb püspök” lett a Felső Tisza-vidék legnagyobb földesura. A 19. század közepén uralkodó Hám János püspök még mindig a Kollonich-programot akarta érvényesíteni, és fékezte a reformkor szabadelvű mozgalmát. Tízezres lélekszámú magyar református jobbágya jellemezte a püspöki uradalom Tímár nevű igazgatójának eljárását: *Tímár kicserzi a bőrünket Hámnak*. Ugyanez a Hám János nemcsak rosszra használta roppant jövedelmét, hiszen a katolikus intézmények is hasznosak általában a társadalomnak, ha nem is irányulnak nemzeti célokra. Ő alapította és látta el gazdag birtokokkal az Irgalmas Nővérek világszerte népszerű apáca rendjét szatmári anyaházzal épített óriási apácázárdát és jezsuita konviktust, és létesített itt irgalmas rendi kórházat, valamint ferencrendi zárdát. Azonban, ha más felekezetűek lévén nehezen és késve is, de a 20. századra a szatmári svábság magyarra asszimilálódott. A két világháború közötti román uralom mindenben kedvezett a németiségnek, hogy a magyarságnak annál inkább ártasson. A szatmári svábok azonban kitartottak a magyarság mellett, bizony nagyon sok esetben még jobban, mint az ősmagyar származásúak. Mi, akik a 20. században születtünk, már úgy tekintünk a szatmári svábokra, mint más nem magyar eredetű, de magyar öntudatú népcsoportra, mint a kunokra, vagy éppen a székelyekre.

Az 1710-es években a vészkorszak háborús emberveszteségét még súlyosbította a nagy kolerajárvány is, főképpen a népmozgalom akadályozásával. Ezért lehetett olyan nehezen

megkezdeni és azután is rendszeresen folytatni a vidék *újjaépítését*, a pusztítás nyomainak eltüntetését. Ez lett volna a legsürgősebb feladat, mert az egész vidéken egyetlen ép ház vagy egyéb épület sem maradt: ha Ákoson a templomnak is fedél nélkül kellett állnia hetven esztendeig, hogy épülhettek volna rendszeresen fel a lakóházak, istállók, ólak, aklok, színek? Persze, minden tűzvész után gyorsan készült egy-egy paticsfalu, szalmafedeles viskó-kunyhó a családok számára – ezt osztották meg annakidején a bujdosókkal, sőt néha bizony kényesebb háziállataikkal is. Később, ha paticsból is, vagy sárból is, de már házak épültek, persze, nem nemesekhez illő kúriák, hanem parasztnak valók. Kezdetben ezek is ideiglenes jellegűek voltak, csak az 1730-as években, amint a társadalom újjá szerveződése megtörtént és a gazdasági élet lendületet vehetett, kezdtek épülni rendszerint szerény igényű, de maradandó lakóépületek.

A gazdálkodásnak, a termelésnek és fogyasztásnak az akkori rendi jogegyenlőtlenség keretei között kellett történnie. A fő foglalkozás a földművelés és állattenyésztés volt. A föld tulajdonjoga viszont a nemeseké volt, akik vagy közvetlen, saját kezelésben, vagy jobbágygazdák közvetettségével gazdálkodtak. A föld jobbágyokkal való műveltetésére csak a nagy birtokoknak volt lehetősége, ott a birtokos megelégedhetett a termésnek a jobbágyok által fizetett tizedrészével. A kisebb birtokú nemesek ezt nem engedhették meg maguknak, tehát inkább maguk kezelték, vezették gazdaságukat, vagy intéző, gazdatiszt, számvevő közbejöttével – nagyobb birtokok esetében, és ahol a birtokos nem lakott helyben, vagy beteg volt – vagy pedig ispánok, béresgazdák ellenőrzése alatt dolgozó cselédekkel, kocsisokkal, béresekkel, lovászokkal, gulyásokkal, juhászokkal, kondásokkal. A még kisebb birtokokat – ilyen volt az ákosiak többsége – maguk a nemesek művelték szolgák segítségével, úgy, ahogyan a jobbágygazdák is dolgoztak. A szolgák helybeli teleknélküli jobbágyfiak, zsellérek mellett szegény birtokokat vesztett nemesek voltak. Ákoson a jó termőföldek lehetővé tették a búza, árpa, köles, kukorica és más takarmánynövények termelését, amelyhez megfelelő rétek és legelők járultak és viszonylagosan magas szintű állattenyésztés – elsősorban nemesekhez illő lótenyésztés és a tej, igát, húst adó, közhasznú szarvasmarha – folyhatott. Mint az állattenyésztés, üzleti érdek feletti, művészi ágazata a *lótenyésztés*, úgy a növénytermelés minden gazda által áhított legfelső minőségi ágazata a *szőlőművelés* volt és maradt. Mint az Érmellék dombos helyein mindenütt, úgy az Ákos környéki dombokon, Dobra, Béltek, Újnemet határában is jó minőségű szőlőt lehetett termelni. A szőlőművelés azonban különleges szakértelmet és szakképzettséget igényelt, amely évezredek óta apáról fiúra öröklődött a szőlővidékeken. Az ákosi nemes urak állandó versenyben voltak egymással, ki tudja a legjobb vincelléreket szegődtetni szőlője telepítésére és gondozására. A lapos helyeken nem volt szokás szőlőt termelni, ott a belterjes gazdálkodás a *dohánytermelés* volt. Ez nem fokozta a gazda büszkeségét, rengeteg kézi munkát igényelt és ezért művelését szolgarendű *részes* dohányosokra bízta. Bár messze erdélyi vidékeken, mindenütt az ákosi dohánynak volt a legjobb híre, a legnagyobb mértékű dohánytermelés a szomszédos Mihályfalván és a közeli magyar falvakban folyt. A fiziokrata gazdálkodásban az *ipar* természetszerűleg a mezőgazdasági termékek feldolgozásából, és a lakosság kézműipari cikkekkel való ellátásából áll. A kenyérliszt *őrlése*, a takarmány *darálása*, a köles *hántolása* és nem utolsósorban a növényi olajos magvak feldolgozása, az *olajütés* – egyszóval a malomipar számára Ákos ideális hely volt. A falu mellett folyó, Krasznának nevezett *Nagyér* esése itt nagyobb volt, mint másfelé és ezért itt sok vízimalom – néha nyolc-tíz – is működött a faluban, az egész környék

gabonájának a feldolgozására. Az ákosi malmosok, molnárok mindig a társadalom felső rétegéhez tartoztak.

A méhes kultúra

A társadalmi rend és a gazdálkodás megszervezése épületek emelése, tehát az egész *civilizációs tevékenység* előtt azonban előbb az építés lelki, szellemi és anyagi feltételeinek kellett megszületnie, hogy legyen a *lelki*, kultusz tevékenységből *szellemi*, kulturális érték, hogy legyen mit civilizációvá szekularizálni, *testi*, társadalmi és anyagi valóságba önteni.

A liberális történetírás a 18. századot a tespedtség és pangás korszakának nevezi, főként az 1772 – a jezsuita rend megszüntetésének éve, amelytől a *felvilágosodás* korát szokás számítani – előtti időszakot. Nincs a világtörténelemben ehhez fogható más *igaztalan*, *téves* minősítés, mert valóban ez a kor, éppen Magyarországon a leglendületesebb fejlődés és építés kora volt. Persze a politika, a kényszerhatalmi szervezet működése nemzetietlen és maradi volt, hiszen labanc-jezsuita szellem jellemezte. Ez azonban csak az Udvar befolyási körében, a legfelső közhatalmi szervekben érvényesült. Nagyon megnehezítette ez a helyi, vármegyei, önkormányzati szervek egészséges működését, de nem tette lehetetlenné. A földig rombolt országban természetesen, az első feladat a *gazdaság újjászervezése* volt, hogy legyen ki, miből, mire építsen. Az Alföld egyszerűen üres volt, nemhogy épület, de ember sem volt rajta. Az ország többi részének is nagyon gyér volt a lakossága – a Mátyás-korinak kb. ötödrésze –, hogy nem volt, aki a lerombolt országot felépítse. Elsősorban a munkáskéz hiányzott, mert munkaszervező-vállalkozó került volna bőven, hiszen a magyar lakosság negyedrésze birtokjogú nemes volt. A nemeseket azonban a politikai hatalom Neoaquistica Commissio-ja gátolta a vállalkozásban, de ezt a nehézséget is felülmúlta az általános szegénység és nyomorúság.

A nemesi vármegyék újjászervezése

A törökök elől menekült nemesség szabad földön állította fel vármegyei szervezetét és a béke beálltával visszatért a vármegye területére. Illetve, a birtokaikat visszanyerő nemesek önmagukban vitték vissza a magyar közhatalmat jelentő vármegyét. Székhelye előbb költözött a mindenkori alispán udvarházába, birtokára, később állandósult székvárosba. A birtokaikat visszanyerő nemesurak mellett jöttek a többiek, kisebb birtokú megyei nemesek, akik a helyszínen igazolták birtokjogukat, éppen a vármegye segítségével. Még több nemes jött abban a reményben, hogy majd visszakaphatja családjá hajdan volt, vagy nem is volt birtokait. Akinek pedig pénze volt, vásárolhatott. A háború elől annak idején városba menekültek és ott iparral vagyonhoz jutott nemesi származásúak visszamentek birtokosnak. Amennyi Szabó, Varga, Kovács, Tímár, Molnár, Szűcs, és más foglalkozás-nevű birtokos család élt az Alföldön, mind akkor és így került oda. A nemesek volt jobbágyai visszakapták telekbirtokaikat, ha volt igájuk és felszerelésük a megművelésére. A volt jobbágyok mellett pedig, akárhány újat szívesen fogadtak a birtokosok, hiszen a föld semmit sem ért művelő nélkül.

A fiziokrácia erkölcsi fölénye

Ezt a társadalmi réteget a török és a kuruc háborúk termelték ki, mert az uralkodók pénzhíányában nemeslevéllel fizették a zsoldot. A háborúk végeztével hazaszállingózó vitézek – ilyenekkel volt tele Ákos is, éhező, rongyos, földönfutókkal, akiknek legvérmesebb vágya az volt, hogy valahol *jobbágytelekhez jussanak*. A jobbágyot ugyanis nem lehetett megfosztani ősi örökölt telkétől – egy jobbágytelek vármegyénként különböző, 25 és negyven hold szántó és

annak tartozékaiból állott –, tehát hivatalból *nagygazda* volt minden jobbágy, aki földesurának a későbbi közteherviselési adónál kevesebb tizeddel tartozott. Aki tehette, ment jobbágyinak az Alföldre, ahol bárki kaphatott földet, akinek volt ökre és felszerelése annak megművelésére. Bizony, sok városi polgár – első sorban a városokba menekült kisnemesek fiai – is mindenét pénzzé tette, hogy rajta gazdasági felszerelést vásároljon, hogy egy- vagy többtelkes jobbágygazda lehessen. Aki nemesembernek nem volt egy 25-40 holdas jobbágybirtok megműveléséhez szükséges igája és felszerelése, nemesi jogával élve néhány holdas birtokot szerzett, hogy a *maga gazdája* lehessen. A természettől elszakadt, a városi beton és aszfalt, a por, szenny és zaj, a gépek halálos fenyegettetése között, azaz az *indusztrializmus* fogságában élő ember nem ismeri, milyen *élelményt* adhat a természet. Aki szabadnapján, kiránduláson gyalogol erdőn-mezőn, élő természetet, fűvet, fát, állatot lát, csörgőpatakra talál, virágot, gombát, vadgyümölcsöt szedhet, annak sejtelve támad, milyen lehetett a vidéki élet. Azok a városi cipészek, borbélyok, hivatalnokok, szatócsok, munkások, tanárok és minden négy fal közötti életre kényszerült ember, aki horgászként csípeti magát a szúnyogokkal a folyóparton, vagy vasárnapi vadászként szép pénzt fizet azért, hogy vad után csatangolva a napot lopja semmiért, az már látja, mit veszített az ember az ösfoglalkozások odahagyásával. A *boldog szabadság élménye* azonban csak azé, aki a saját búzatáblája szélén megállva végig tekinthet kalászbba szökött vetésén, kertjében az első érett gyümölcsöt, fűrt szőlőt odaadhatja gyermekének, aki az általa nevelt csikót vakarhatja, ápolhatja, aki elmondhatja, hogy a *maga kenyérét eszi* – olyan szűköset vagy bőségeset, amilyen termett. Bizony, minden *parasztnak becsmérelt* földművelő szuverén uralkodónak érzi magát, akár kicsi, akár nagy birtokán. Az emberi társadalom természetes fejlődésének eredménye, az emberi kapcsolatok társadalmi energiája, a *hatalom* nem juttatott minden életgazdaságban munkálkodó embernek földbirtokot, de mindenkinek részt juttatott az *élettermelés* élményéből. Az ősi földnépét egyetlen hódító honfoglaló sem űzte el, hiszen mindnek legfontosabb érdeke a földművelők zavartalan munkájának biztosítása volt. A jobbágygazda nemcsak termésének, de élettermelési sikerének is nagy részét magának tarthatta meg, csak tizedét adta a földesúrnak. Később részes munkásként is élvezhette munkája sikerének a gyönyörét. A *szolgai állapot* sem olyan volt a vérségi, az aul rendszertől el nem szakadt agrártársadalomban, mint a proletár és *singelképző* indusztrializmusban, mert ott a szolga is, a bér munkás is része volt előbb a családnak, a háznépnek, később a faluközösségnek és naponta tapasztalhatta, hogy a termés *inkább* az ő keze munkájának, mint az anyagi természetnek az eredménye. Nemcsak a juhász és más pásztor méltán büszke a maga nyájára – a szép csikó és a nemes szőlő, pedig éppen a tényleges tenyésztő dicsősége, nem a tulajdonosé. A 20. század embere is megértheti hát, hogy a fiziokrácia, a vissza az agráriumhoz, a mezőgazdasághoz, *vissza a természethez* valójában a magasabb rendű emberi élet melletti döntést jelenti, a gazdasági érdek ellenében.

A nincstelen nemesek nehéz helyzete

A kisnemeseket nem szívesen fogadták jobbágyul a birtokosok, mert öntudatosabbak, rátartibbak voltak a többiekénél. Ezért volt mindennapos jelenség, hogy egy nemes, ha napszámos vagy szolgai munkával szerzett keresetéből saját birtokra nem futotta, de sikerült gazdasági felszerelést vásárolnia, letagadta nemességét, hogy jobbágytelekhez jusson. Az ügyesebbek és szerencsésebbek pedig többtelkes jobbágygazda leányát vették feleségül, hogy örökség útján jussanak jobbágytelekhez. A liberális történetírás azt is elhallgatja, hogy egész Európában a magyarországi jobbágyi állapot volt a nép legvérmesebb vágya. A Germán

Birodalomból még a módosabb parasztok is mindenüket eladták, és ezrével jöttek jobbágnak Magyarországra. Erdélyből is mentek volna az Alföldre, de földesuraik nem engedték, azoknak szöknüük kellett. Jöttek hát tömegesen a románok, előbb pásztornak, majd szolgának, béresnek, végül földműves jobbágnak. A 18. század második felére már minden föld jobbágyhoz jutott, a földesurak is inkább az uradalmi gazdálkodásra tértek át a jobbágyi helyett, megkezdődött a földnélküli jobbágyok, a zsellérek számának a növekedése. A jobbágytelket ugyanis csak fél teleknyire lehetett elosztani, ha valamelyik jobbágnak több gyermeke volt, a kettő felettiek nem örököltek semmit. A földesúr ezeknek ház helyett kiskertet, épületfát, nádat adott, hogy házat építhessenek, cserében ezek a zsellérek gyalog robottal adóztak a földesúrnak. A szabad napjaikon pedig napszámosként, szolgaként dolgoztak az uradalomban, vagy a jobbágygazdánál. A nemesek itt is rosszabbul jártak, mert azok nem kaptak házhelyet, sem semmit a földesúrtól, napszámosként, részes-munkásként, szolgaként kellett kenyerüket megkeresniük, ha apjuk udvarában lakást építhettek maguknak, hogy egyáltalán a faluban maradhassanak. Különben mehettek világgá, hiszen szabadok voltak. Nem volt ritka az sem, hogy nemesember állott jobbágygazda szolgálatába, sokszor – háza nem lévén –, béresként, hogy családja számára lakáshoz juthasson.

Nem pangás, hanem jövőalapozás

A „pangás” korában tehát Magyarországon mindenki minden erejét összeszedve dolgozott. Ha másképpen nem, kézi erővel művelték meg a földet, hogy bevethessék, hogy kenyerük legyen, és ami sokszor fontosabb volt, takarmány legyen állatok nevelésére és tartására. Az után jött a rendes talajművelés, újabb állatok nevelése, hogy azok értékesítéséből pénzt szerezve építkezhessenek. Nagy keletje volt az építőmunkásoknak, ácsoknak kőműveseknek. Különösen a vagyontalan falusi nemesek szerveződtek építőmunkás csapatokba és jártak el messze-földre dolgozni. Nyilvánvaló, aki tehette, *iparos polgárrá* képezte át magát és városba költözött. A társadalmi felemelkedésnek a gazdasági útja ilyen nehézkes volt. Könnyebb volt a társadalmi érvényesülés, *tanulás* és az *iskolázás* útján, hogy tanító, írnok vagy ritka jó esetben pap lehessen. Egyedül a tanulás terén voltak előnyeik a nemesi származásúaknak, mert azok, ha nem kaptak egyházi szolgálatot, nem kényszerültek alantas uradalmi szolgálatra, mert számukra ott volt a vármegyei önkormányzati tisztviselői élethivatás, mert ezekre csak nemesi származásúakat lehetett választani. A nemesi öntudat pedig az írás-olvasás-számolás elsajátítása utáni továbbtanulásra is serkentette a nemeseket, hogy ezzel is kifejezzék a tanulatlan parasztokkal szembeni fölényüket. A polgári foglalkozásuk számára is ajánlatos volt a minden protestáns gyülekezetben működő népiskola elvégzése mellett, tán még középfokon is továbbtanulni, hiszen ettől függött társadalmi érvényesülése. Kellő számú *latin iskola* működött az országban, hogy az ország hivatalos latin nyelvét minden nemes ifjú elsajátíthassa. A 18. századi „pangás kora”, tehát valójában a *tanulás kora*, az irodalmi és tudományos műveltség megalapozásának a kora volt Magyarországon. Igaz – és ez némi alapot ad a felvilágosultak lenéző ítéletének –, a szellemi műveltség egészében *vallásos* és *vidéki* volt. De volt: könnyen utána számolhat bárki, hogy minden faluban, minden héten legalább egy *prédikáció* elhangzott, tehát egy több-kevesebb gonddal megszerkesztett retorikai írásmű született. Az ambiciózusabb prédikátorok – legalább az összes 1%-a – verset, zsoltárt, dicséretet is költött. Bármilyen szerényen is számoljuk, csak a 4000 református prédikátor 100 év alatt, 5000 héten húsz millió prédikációt mondott, amelynek, ha csak egy ezreléke volt értékes, akkor is húszezer az értékes irodalmi művek száma. Ezek mellett ott vannak azok a vallásos

költemények, amelyek más népek irodalmában az első helyet foglalják el, nem becsmérlik őket *pangásnak*, azok, akik nem is ismerik. A vallásosság mellett, a 18. századi magyar szellemi műveltség *vidéki* is volt, azaz rurális, rusztikus, falusi. Bizony, akkor, amikor Nyugateurópa lakossága a *polgárosodás* és a *városiasodás* legnagyobb lendületében élt, Magyarországon még a középkorban kialakult polgárság is odahagyta a várost, hogy falun megtelepedve földműveléshez lásson, hogy – *merkantil* tevékenységre lehetősége nem lévén – a *fiziokrácia*, természetgazdaság útján emelje fel, gazdagítsa anyagilag az országot és népét. Nyilvánvaló, hogy rurális körülmények között a népes fogyasztó közönség, a *publikum* jelenlétét igénylő, urbánus kulturális tevékenység nem is indulhatott, nem is fejlődhetett. Ezért késett Magyarországon másfél évszázadot, a dráma, a színművészet és legfőképpen a zeneművészet fejlődése. De végig élt a korszak alatt a nem látványos, de melengető *méhes kultúrának* nevezett mennyiségileg kevés, de minőségileg annál magasabb szellemi műveltség. A zsúpfedeles parókiákban, tanítólakásokban, kisenemesi kúriákban, de igényes földműves házakban is téli estéken, pislogó mécses mellett, nyaranta a tornácon, vagy a méhesben állandóan ott volt, és olvasták a Bibliát. Minden házban ott volt a legszebb magyar versgyűjtemény, a Zsoltáros Könyv, a kalendáriumok mellett vallásos kiadványok – ezek között a mai napig legnépszerűbb, *Érszentkirályi Szikszai György* Keresztyén tanításai –, a nemeseknél pedig a státusszimbólumnak számító, klasszikus auktorok és a Corpus Juris Hungarici latin eredetiben. A leányok és az ifjak pedig másolták, kézírással terjesztették, könyv nélkül megtanulták a hozzá férhető szép verseket, virágénekeket. Sok széplelkű ömlengést, de még több értékes költeményt, köztük Csáti Demeter, Balassi Bálint, Rimay János és ismeretlen szerzők műveit. Ezzel kapcsolatosan tagadhatatlanul dicséretes ugyan, azoknak a művelődéstörténészeknek a nemzeti buzgalma, akik a 19. századi reformkori fellendülés előtt magyar szellemi alkotó nagyságokat keresnek, de hiábavaló, mert ilyen alkotók nem voltak, ha voltak, nem voltak versenyképesek a nyugatiakkal. Voltak viszont kiváló vallásos költőink, íróink, jogtudósaink, ha nem is ismeri és becsüli is őket, a magát felvilágosultnak tartó utókor. A magyar műveltség 19. századi diadalmas fellendülése a 18. századi méhes kultúra talajában gyökerező *evolútív felvilágosodásnak* volt az eredménye.

A közélet iránti elkötelezettség

A kezdet nagyon nehéz volt, hiszen a családközösségen kívül semmi társadalmi szervezet nem volt, a nemes-községekben nem lévén jobbágy faluközösség, sem eklézsia. Volt azonban nagyhangú jövőépítő szándék, amely elszánt, kemény munkával a gazdaság elemi alapjait lerakta, a földművelést, állattenyésztést elindította, valamilyen fedelet is szerkesztett a család feje fölé. Az 1720-as évek kezdetén az ákosiak már a magasabb igényű társadalmi becsvágyuk kielégítésére a *lótenyésztés* és *szőlőművelés*, nemes emberhez illő tevékenységéhez láttak. Távlati terveik nem voltak, azok helyett – mindez a háborúk utáni összevisszaságban, tájékozatlanságban lenni szokott – a valós életlehetőségektől eltávolodva, csodaváró, ábrándos légvárakat építettek komoly tervek helyett. Nem mondtak le – hiszen nemesek voltak – az országos, nemzeti szabadságérdekek tárgyalásáról, vitatásáról, de ez a külső szemlélőben sokszor a nevetséggel határos, komolytalannak, mesésen groteszknek tűnt ott, a kúriának csúfolt szalmafedeles, szabadkéményes viskókban. Nem volt azonban mégsem gúnyolnivalóan nevetséges, hanem az emberi élet mélyéből fakadó valóság, mint minden népmese.

Az ákosiak életszemléletének jellemzésére leírjuk, hogyan viszonyultak az 1720-as években a világpolitikai eseményekhez. A Szatmári Békét a szívük mélyén mind örömmel fogadták, hiszen a kétszáz éves háború után mindenki békére vágyott. Bár soha ki nem mondták, de rosszalották Rákóczi Ferenc makacsságát, hogy inkább száműzetésbe ment hűségeskü letétele helyett, mert ezzel az általános társadalmi megbékélés ügyét veszélyeztette. Hangosan viszont mindenki gazemberezte, és árulónak minősítette Károlyi Sándort. Minden beszélgetésben többen is előhozták Károlyi széltére hangoztatott mentségét, hogy mindent csak az ország, a nemzet érdekében cselekedett. A kuruc kapitulációt ez indokolná is valahogy, de Károlyi katolizálása, hitehagyása, a család ősi hagyományainak megtagadása már *nemesi becsületének* az elvesztését jelenti, amit semmivel sem lehet indokolni. Volt ugyan egy nagy nemzeti érdek – III. Károly király trónörökössé nyilvánított lányának a házassága – amire Károlyi hivatkozhatott, de ezt az ákosiak nem fogadták el. Az örökös nőnek az ifjú Apafi Mihály, erdélyi fejedelemhez kellett volna feleségül mennie, de őt a császári család alkalmatlannak találta. Rákóczi Ferenc két fia, György és József valamelyike mindenki számára a legjobb megoldás lett volna, ezt azonban apjuk megátalkodott hűtlensége kizárta. Mit tehetett más Károlyi, mint saját fiát jelölte a trónörökös nő férjéül? Ez rendben is lett volna, hiszen ez valóban elsőrendű nemzeti érdek – mondták az ákosiak – de miért kellett hitét, becsületét feláldoznia egy *eb ura-császár* leánya kedvéért? Itt vagyok én, állott elő Kávási Csontos János, én is a Kaplyon nemzetségből való vagyok, Bendegúz ivadéka – nincs nagy birtokom, csak a két szép csikóm, nem is bánám, ha fiam az ország érdekében feleségül venné *Fingos Trézsi főhercegnőt*, de megkövetelném, hogy térjen át az igaz református vallásra. Ha én, vagy a fiam hagynák el hitünket, a császárságnál nagyobb értékünket, magyar nemesi becsületünket vesztenénk el – ebben egyetértett minden ákosi. Nemcsak a labanc, de minden jól nevelt ember fülét sérti a *Vitam et sanguinem pro rege nostro*-val össze nem egyeztethető vulgáris kifejezés, amellyel az akkori Európa legnagyobb uralkodónőjét – aki Szent István koronáját is viselte, a kuruc köznyelv később is, egy soha senki által el nem fogadható, vulgáris jelzővel –, Lapatrotyi Öfelsége címmel illette, ami azonban híven tükrözi az akkori társadalomtörténeti valóságot. A rongyos nemeseknek ez az ésszerűtlen, megmagyarázhatatlan viselkedése lehet nevetséges az idegenek szemében, de szentségesen komoly azoknak az embereknek a részéről, akik évezreden át élt ősik hagyományai alapján akartak évezredes jövőt építeni. Ezért családjuk vagyonát, saját maguk életét és vérért *valóban* feláldozták, és valóban minden földi értéküket el is veszítették. Eszményük a haza, a szabadság, amiért az áldozatot hozták, szertefoszlott a Majtényi síkon, a négy évtizedes véres, verejtékes küzdelem egyetlen eredménye a *szégyenletes Semmi*. Igen, megszegyenültek az ősi erények és hozzá még minden alternatíva nélkül. Hol tévedtek? Mit kellett volna másképpen tenniük, hogy a szégyenletes Semminél, valamivel többjük maradjon? Az Iskariotás Júdás Messiásában való csalódása miatt lett árulóvá – mondják a szakértők, a kurucoknak viszont Majtény után sem nyílt lehetőségük.

A nemesi becsület helyreállása

Az élet ment tovább. Az akkori magyar nemzet lélekszáma alig haladta meg a milliót, az ország lakosságának talán harmadát tette ki, jogfosztott rab, vagyontalan koldus volt. A nemesség következő nemzedéke viszont már fegyvert fogott, a hozzá segítségért forduló királynő védelmére dicsőséges csatákkal. Feledtette a Majtényi gyalázatot, lassan újjáépült a nemzet testileg és lelkileg, úgy, hogy másfél évszázad múlva, '48-ban a világ minden népének

példát mutatott önfeláldozásban ez a lesajnált magyar nemesség, amikor a nemesi kiváltságokat nemcsak megszüntették, azokat minden nemzetpolgárra kiterjesztették, hanem még fegyvert is fogtak *mások szabadsága* érdekében. És megszületett a nyugati civilizáció felső szintjén a magyar liberális jogállam, a társadalom *intézményes* építője.

A közéleti evolúció nehézségei

A Szatmári Béke után kezdődő országépítés a körülmények-engedte lehetőségek között, a legnagyobb lendülettel folyt, úgy anyagi, társadalmi, testi, mint szellemi és lelki – ezek sorrendjét talán jó volna megfordítani – vonatkozásban, de csak a magánélet területén. A közélet megszervezése csak a vármegyei autonóm közigazgatás területére szorítkozott, a Kollonich-program az ország egész kormányzatát, gazdasági és pénzügyi életét az idegen érdekeket szolgáló bécsi udvari hatóságok alá rendelte, a józan ésszel meg nem magyarázható jezsuitizmus pedig, még a katolikus egyházszerkezet kiépülését is akadályozta. Ezek folytán a *középitkezések* megindulása évtizedeket késett, vagy a 19. századra halasztódott. A 20. század embere csodálkozva látja, hogy – egész Nyugateurópától eltérően még a háborúban megrongálódott középületek helyreállítása sem történt meg a 18. században, sőt, a *templomoké sem*. A Budavári királyi palotát a törökök távozása után egyszerűen legyalulták, hogy törmelékei fölé másat építhessenek. Ugyanez történt Esztergomban a Szent István Főtemplomával és az Árpád-kori királyi palotával, valamint a legszebb középkori magyar város, Nagyvárád épületeivel. Ami pedig Székesfehérváron történt döbbenetes, mert a Kollonich-program magyargyűlöletét a katolizálás érdekei fölé helyezi, amikor a magyar királyok temetkezéséül szolgáló koronázó templomot, katolikus volta ellenére lerombolták, hogy a középkori magyar történelemnek emléke se maradjon. A Székesfehérvárra kinevezett új katolikus püspök – miközben Szent István király kultuszát propagálta – a templomát legyalultatta, hogy fölé püspöki palotáját és udvarát felépíthesse úgy, hogy a szent király sírja fölé éppen a püspök lóistállójának a trágyadombja került.

A templom helyreállítása

Az *ákosi templom* helyreállítása ilyen körülmények között sokáig váratott magára. Közép-Szolnok vármegye partiumi terület lévén, hol a budai Helytartótanács, hol a kolozsvári Kormánysház fennhatósága alá tartozott. A budai jezsuiták, pedig még a protestáns eklézsiák újjászervezését is akadályozták, nemhogy templomépítésüket jó szemmel nézték volna. Ákoson pedig, ahol a hívek nagy többsége rátarti nemes – köztük néhány magát a szuverén uralkodóval egyenrangúnak tartó – ősi birtokos volt, még rendesen működő, kálvinista presbitériumot sem lehetett szervezni a Szatmári Béke előtt, bár papja már volt 1701-től kezdve, Körtvélyesi János személyében. A vészidő alatt, a kuruc korban a régi lakosság előbb elmenekült, majd egy részük visszajött, újak jöttek és mentek, nehezen lehetett volna a mozgó lakosságból élő gyülekezetet szervezni. Végül állandósult a lakosság, rendeződtek a birtokviszonyok, művelés alá vették a földeket, felépültek előbb az ideiglenes, azután a végleges lakóházak és megújították a szőlőtelepítvények. Csak templom nem épült: valami új, olcsó templomot – amilyen más faluban épült – nem építettek, hiszen itt voltak a réginek a romjai. Annak a megújítása viszont olyan nehéznek látszott, hogy a hívek nem vállalhatták. Akaratuk ellenére, a jezsuiták indították meg az ákosi templom helyreállítását: 1725-en utasították a somlyai plébánost, hogy tevékenységét Közép-Szolnok vármegyére is kiterjesztve, szatmári császári darabontok segítségével gyűjtse össze és szállíttassa a váradi püspöki kincstárba a szilágysági

reformárus gyülekezetek nemes fém klenódiumait. Ez annyira felbőszítette a református híveket, hogy versengésüket félretették és összefogtak az egyházuk segítségére. Ákoson is úgy nekilendült a hitbuzgalom, hogy komoly anyagi áldozatot vállalva megszervezték, megtervezték és kiviteleztek – a mester, vagy mesterek nevét nem ismerjük – a templom helyreállítását. Az 1731-es vallásszabadságot sértő császári rendelet is csak tovább erősítette elhatározásukat, hiszen azt is meg kellett mutatniuk, hogy nekik, ősnemeseknek nem parancsol holmi jött-ment Spanyol Károly. A tevékenység élén a legnagyobb adakozó, *Bőnyei Török János* és felesége *Ákosi Papp Kata* állottak – síremlékük ott van a templom bejárata előtt –, és ott voltak mellettük a régi családok, az Ákos nemzetségből való *Bályoki Szénási* és *Szunyoghi Szúnyog* az Ákosokhoz nőágon csatlakozó *Sulyok*, *Dobai*, *Veres* családok, az újonnan ide települt *Szekeresi Nagy*, *Sarkadi*, *Szomódi*, *Bölöni* és más családok az egész vidéken szétterjedt rokonságukkal együtt – persze, *Enyedi András*, akkori ákosi pap közreműködésével. 1732-ben, hetven esztendő után végre kiegészültek a romlott falak és följük mennyezete, fedélszéke és zsindelyfedele lett az ákosi templomnak. Illő berendezésére azonban nem maradt anyagi erő. Az ideiglenes berendezést csak negyven év múlva követte a végleges.

Török János és Papp Kata

A templomot megújító házaspárról többet is kell írnom. Ákosi Papp Kata annak az Ákosi Papp Vid Istvánnak az ivadéka, aki a 16. században előbb unitáriussá, azután szombatossá tette a községet, végül az egyház birtokait eltulajdonítva, sajátjaként hagyta fiaira. Az ő ükunokája lehetett az a Papp István, a Zsigmond fia, akinek a tatár rabságból való kiváltásáért testvérei kénytelenek voltak egész apai örökségüket – a hajdan jogtalanul eltulajdonítottat – eladni. A Papp családnak csak az anyai, a sándorházi örökségből való birtoka maradt. Ennek a maradéknak a jövedelméből áldozott később Papp Kata tetemes összeget a templom javítására. Török János származásáról furcsa anekdota szól. Nagyanyja, *Ákosi Veres Zsuzsánna*, *Bőnyei Török Mihály*, girolti birtokos, malomtulajdonoshoz ment feleségül. A férj magtalan volt, de mindenképpen gyermeket akart. A felesége egy szintén Török Mihály nevű, gulyásbojtárból lett molnárlegény segítségével szült örökösöket a családnak. A férj azután meghalt és az özvegy törvényesen is a molnárlegény felesége lett. Ez kiváló molnárnak és nagyszerű gazdának bizonyult, nagy vagyont szerzett – többek között Ákoson is vagy két vízimalmot – és öreg korára felesége örökségébe Ákoson telepedett meg. A malmok továbbra is jól jövedelmeztek, a földek, szőlők is jól termettek, az unokák is kiváló embereknek bizonyultak. Közülük való volt a templomépítő: *Török János*.

A Szunyogh család

Az ákosi templom bejárata előtti síremléknek az egész magyar művelődéstörténetben is fontossága van: mint az Ákos nembéli Szunyogi Szunyogh család mellékelt leszármazási táblája mutatja, Török János és Papp Kata ükunokája volt a magyar reformkor kiválósága, *Kölcsy Ferenc*, a himnusz költője. Török János testvére, Török István ükunokájának unokája volt vidékünk legnagyobb szülötte, *Ady Endre* és Török János unokatestvérének, Szunyogh Zsuzsánnának ükunokája volt a nyelvújító irodalmár, *Kazinczy Ferenc*. Arról nincs tudomásunk, hogy Kazinczy járt-e Ákoson. Azt azonban tudjuk, hogy Kölcsy Ferenc Wesselényi Miklóstól Nagykárolyba, Csekére és Szatmárra vezető útjában gyakran megszállott ákosi rokonainál és megilletődve beszélt a templomról. Ady Endre is gyakran mulatott ákosi

rokonainál, barátainál, a templombelső fényességét is megdicsérte, a hívekkel azonban elégedetlen volt, mert nem énekelték szépen a Zsoltárokat.

Jól tudjuk, hogy az emberiség szellemi alkotásai – bár létre jöttüket egyes személyek nevéhez szokta kapcsolni a művelődéstörténet – nem egyéni, hanem társadalmi közösségi művek, hiszen kezdeményezőjük, kigondolójuk, megfogalmazójuk, tervezőjük, kivitelezőjük más és más egyén vagy embercsoport volt és a megalkotott művek sem haszonélvezője sem egyetlen személy vagy család, hanem olyan szűkebb vagy tágabb közösség, kisebb-nagyobb társaság, gyülekezet, egész nép vagy nemzet, akiknek szükségleteik kielégítésére az alkotott mű szolgál, akiknek vágyait, érzelmeit kifejezi, céljait megvalósítja. Ez nemcsak a műszaki, tudományos és művészeti alkotásokra érvényes, hanem az ember viselkedését meghatározó társadalmi, politikai szervezetek létrehozására is. A művelődéstörténeti alkotásokat csak az a közösség értékelheti, minősítheti, amelynek a szolgálatára létrehozták. Helytelen tehát a magyar nemzeti történetírás részéről ördöginek minősíteni a Magyarország megrontására irányuló, Maximiliánnak tulajdonított tervet, *Maximilián és a Hungaria-tervet kivitelező unokája, Mária, valamint minden ivadéka, örököse, az 1918-ban trónjától megfosztott Utolsó Károllyal bezárólag nem magyarok, hanem németek voltak, akik tiszta szívvel híven szolgálták a német nemzeti érdekeket.*

...

Hasonlóképpen, nem a magyar, hanem a saját érdekeik szempontjából kell megítélnünk a Habsburg-politika szövetségeseinek, a Szentszéknek és a háromszáz évvel ezelőtt megszűnt, hajdanvolt Török Hódoltság kérdéseit is.

A SZAMOSÚJVÁRI 96-OS CELLA ÉS A DÉSI FEGYINTÉZET TBC KÖRTERME

Noha nem szívesen beszélek börtöneimről, kivételt kell tennem a szamosújvári fegyház 96-os cellájával – ahol 1958 áprilisa és júliusa között voltam – és a dési, a hazaárulók számára szervezett különleges fegyintézet TBC kortermével, ahol 1961 márciusa és 1963 januárja között voltam.

A szamosújvári 96-os börtöncellába kerültem (sok és ismételt Securitate és karantén után) először a régi elítéltek közé, itt avattattam rabbá.

A szamosújvári 96-os cellában magyar társaim voltak: Venczel József kolozsvári közismert egyetemi tanár, Sipos János felsőbányai bányász, aki selypítve beszélt, mert Szatmáron, a milliomosból lett szekus Weisz László, minden fogát kitaposta volt, afeletti haragjában, hogy Sipos úr – Venczellel csak per „Sipos úr-Tanító úr” szólították egymást – karján meglátta a katonakori tetoválást: a magyar címer köré írva azt, hogy Éljen a haza! Rabtársam volt továbbá Szatmári Nagy József autószerelő, aki Vietnámba került, mint idegenlégiós, és ott fogságba esett. Kínában és Szibériában raboskodott, amíg '55-ben haza nem küldték itthoni börtönbe. A másik három magyar az Ötvenhatos forradalom után került be: Szilágyi Árpád csíkszeredai geológusdiák (apró testben nagy lélek), Kertész Gábor és én. Magyarul tudó nem magyar cellatársaink is voltak, akik Nagy Jósikával együtt szibériai rabtáborból kerültek haza: Falk Helmuth erdélyi szász tisztviselő, Popa Nicolae „Magadan” aradi román tisztviselő, Faskó Johann szlovák származású bánáti szabósegéd, volt SS-katona, szibériai hadifogoly, rosszindulatú informátor, aki szkizofrén elmebeteg lévén a fegyházi hatóságok büntető eszköze volt minden cellában. Magyarul nem tudó cellatársaink voltak: Fotescu Constantin a Standard Román-Amerikai Petróleum Vállalat kereskedelmi igazgatója, Mihail Corneliu petróleummérnök, továbbá egy Munteanu családnévű fiatal bukaresti munkás és barátja, Druzsának szólított szerb fiatalember és domnu Santa, egy hallgatag román fiatalember.

A régi elítéltek 1948-ban Venczellel egy időben kerültek börtönbe. Jól ismerték egymást. A Szibériából érkezettek és mi, ötvenhatosok, csak itt kerültünk össze a neves professzorral. Mindenki az őt érdeklő kérdésekben fordult Venczel Józsefhez. A sok száz kérdés közül én csak egyre, az álmok magyarázatára emlékszem, amelyet Falk Helmuth vetett fel, de mindenki érdeklődéssel hallgatta. Az álommagyarázat minden börtön és rabtábor lakóinak általános vitatémája volt. Venczel előbb szabadkozott, hogy az álomfejtés neki nem szakterülete, csak annyit tud róla, amennyit a letartóztatása után a börtönben hallott. A Szibériát-jártak azt mondták, hogy őket éppen ez érdekli, és kitarottak kérésük mellett. Venczel megadta magát, majd a tőle megszokott szabatos, rendszerezett előadásmódjában kifejtette, hogy a mai pszichológia háromféle álmot különböztet meg. Azonban az emberi elme öntudat nélküli működésében általában a háromféle álom között nem lehet határozott választóvonalat húzni.

A *fizikai álom* során a fizikai környezeti hatások közvetlenül befolyásolják az álom tartalmát, például, ha fázik a lábunk, mert altunkban kidugtuk a takaró alól, azt álmodhatjuk, hogy hideg

vízben sétálunk, vagy, ha a szomszédban körfűrész dolgozik, mi álmunkban hegedűszót hallhatunk. Az állat- és növényvilágban naponta tapasztalt tér és idő korlátait átlépő telepatikus ösztön – a vándormadarak tájékozódása, a tojásaikat a szárazföldön lerakó tengeri állatok visszajárása keltető helyükre, valamint a minden élőlényre jellemző életveszély előérzete és az életben maradásukat biztosító ösztönös védekezésük nem tartoznak témánkhoz, az emberi elme tudat nélküli működésének körébe.

A *transzcendens álom*, amelyben az emberi elme anyagvilágon kívüli, túlvilági erővel kerül kapcsolatba, egészében egyéni, személyre szóló élmény, amelyet önmaga értelmez.

A *szimbolikus álom* értelmezésével, magyarázatával az álomfejtés (*oniromancia*) foglalkozik a történelem kezdete óta. Az ókor hosszú évezredei alatt az álommagyarázat nagyon megbecsült tudós papi tevékenységnek számított, és a jól jövedelmező jövőmondói szakma kialakulásához vezetett. Sok ezer lejegyzett álom rendszerezése kimutatta, hogy az emberi elme az álom tudat nélküli állapotában az értelem korlátozása nélküli szabad képzelet lehetőségében rendkívüli teljesítményekre képes. Például a tér és idő korlátait átlépve képes felfogni, érzékelni a még meg nem történt eseményeket, ha azok már készülöben vannak, mert azok az álomlátó személyétől függetlenül az eseményre jellemző álmokképekben, szimbólumokban fejeződnek ki. Tudományos tárgyilagossággal beigazolódott, hogy az álmokképek szimbólumai nemcsak jellemzőek a Homo Sapiens Antropus élőlényre, hanem az emberi elme tudat nélküli, tudatalatti működésében sok ezer nemzedék alatt azonos jelentéssel öröklődnek is. A nyugat-szibériai vogulok és szamojédek például oroszlánt, elefántot, esetleg olyan már kihalt élőlényeket látnak álmukban, amelyeket sok ezer éve nem láthattak, de az álmokkép ugyanazt a valóságot szimbolizálja. Ennek a jelenségnek a magyarázatára, értelmezésére már nem vállalkozhatom – fejezte be Venczel József –, mert ez szaktudóst igényelne.

A 96-os cella régi lakóit nagyon érdekelték a szibériai rabtáborokból érkezettek – első sorban a Vietnámot és Kínát is megjárt Szatmári Nagy Jóska autószerelő – tapasztalatai, én viszont inkább a háborúközi román társadalmi életről beszélgettem az 1948 óta börtönben ülő rabtársaimmal, első sorban az ágyszomszédommal, Fotescu Constantinnal, a Standard Román-Amerikai Petróleum Vállalat kereskedelmi igazgatójával. Megtudtam, hogy Fotescu úr, mint az egész román nagypolgárság többsége, görög származású, eredeti neve Fotache. A Fotescu nevet hétéves korában kapta az elemi iskolai tanítójától, aki egyszerűen közölte a gyermekkel, ezentúl Fotescunak fogják hívni, így szerepel majd minden okmányában a neve. Ugyanabban az időben édestestvére vagy unokatestvére a Fortunescu nevet kapta a tanítójától.

Elmesélte például azt, hogy a Petróleum Vállalat egyszerűen nem alkalmazott dohányzó embereket, és ezt nagyon szigorúan ellenőrizték már az alkalmazás előtt egy fél évvel. A kinti embereket a vállalat kapujában szigorúan megmotozták, és minden gyújtószerszámot elvettek tőle. Engem persze jobban érdekelt az, hogy egy világcég romániai vállalata hogyan volt képes a román közélet fanarióta-polonikár öröksége gazdasági életet megbénító korrupciója miatt működni. Fotescu úr mosolyogva mondta, hogy a világcégek a korrupcióval fenyegetett országokban a vállalatok tényleges működésének nyilvántartás-számvitel-könyveléstől elkülönített ún. „intervenciós osztályt” szerveztek a helyi tevékenységek gördülékeny ellátására. Kérdésemre, hogy milyen nagy veszteséget jelentett ez a cég számára, Fotescu úr közölte, hogy ne gondoljam, hogy veszteség lett volna rajta. Többnyire nagyon is nyereséges

volt az „intervenciós osztályok” működése, mert így maga a cég is profitálhatott az „intervenciókból”. Például az ő cége a legdrágább petróleum termékeket – benzin, parafin, vazelin, naftalin – és közönséges pakurát, kazánfűtő olajat exportált, amelyek vámja-adója terhének és az áru exportkedvezményének, illetve szállítólevelének és számlázásának manipulációja busás profitot termelt a cég számára.

Ezt a jelenséget különben én is jól ismertem édesapám hizlalt sertés exportálása körüli – becsületes állampolgár számára egyszerűen érthetetlen – tapasztalatából: a román állam aránytalanul nagy pénzjutalmat adott az első rendű nemzetgazdasági érdeknek elismert hizlalt sertés exportálónak. Viszont a nagy jutalom sem fedezte az export miniszteri engedélyének költségeit, mert az meghaladta a román közéleti bizantinizmus hétköznapi borravaló-baksis-csubuk mértékét, illetve az egyszerű polonikáriának azt a mértékét, amelynek a 18-19. századi fanarióta oszmán uralom idejének volt a gyakorlata. Ezért édesapám is kénytelen volt betársulni egy szatmári sertésexport vállalatba, hogy az exportengedélyt kiadó minisztérium főtisztviselőinek járó ajándékok terhéért másokkal megoszthassa.

A Szibériából hazaengedettek között említett Faskó Johannel is csak szóba álltam ismerősei – szerint Faskó elmebetegsége rossz szándékú, alattomos, veszedelmes besúgóí tevékenysége – figyelmeztetése ellenére, mert Faskó elejtette az, hogy ő nem keresztyén, hanem buddhista. Kíváncsi voltam a buddhizmusra, hiszen hallgatott róla eleget Szibériában. Kérdésekre, hogy mi is az a buddhizmus, nem válaszolt, de felpanaszolta magányos életét, mondván, hogy neki nincs és nem is volt soha se apja, se anyja. Ellenvetésemre, hogy sok ember előtt ismeretlen apjának a kiléte, de az anyja mindenkinek be van írva az anyakönyvbe. Faskó kijelentette, hogy neki nincs anyja, mert őt nem az édesanyja szülte, hanem egy nagynénje. Ebből én is meggyőződhettem, hogy Faskóval nincs értelme beszélni. Későbbi börtönéletemben sokszor voltam cellatársa Faksónak, tényleg rosszindulatú állinformációkkal traktálta a börtönhatóságokat, csak azért, hogy ártó viselkedésével a maga egyéniségének a fontosságát bizonyítsa. Meg is mondta, hogy „ha barátságomat nem értékelték, majd értékelni fognak, mint ellenséget”. És valóban minden cellaközösségnek veszedelmes ellensége lett. Még a dési fegyintézet TBC-s kórterme kiváló lakóegyüttesének az életét is súlyosan terhelte az informátornak mellém helyezett Faskó.

Első börtönben töltött vasárnapomon is a börtönszokás szerint istentiszteletet tartottunk. Venczel József kijelentette, hogy ő katolikus lévén, nincs felhatalmazva papi funkció végzésére, de tudja, hogy a protestáns kollégiumok filozófia osztályát végzett növendékei diakónusi esküt tesznek a kollégiumi törvények aláírásával, subscribálásával, és így a szentségek kiszolgáltatásának kivételével diakónusi szintű istentisztelti szolgálat elvégzésére jogosultak, tehát tartsam én a vasárnapi istentiszteletet. Nekem ez semmiféle nehézséget nem okozott, hiszen gyermekkorom óta bibliakörös voltam, majd subscribálásom után legációban és a szórványmisszióban számtalan alkalommal prédikáltam már. Így akkor vasárnap én tartottam az istentiszteletet azoknak, akik erre igényt tartottak. Alapigéül a Mózes könyvéből a József történetéből azt az ígét választottam, amely szerint József, ami után felfedi magát a gabonavásárlásra jött testvéreinek, azt mondja: ti rosszat akartatok nekem, amikor eladtatok rabszolgának, de Isten ezt később javamra és a ti javatokra fordította. Én Cáfénat-Panéah lettem, az egyiptomi birodalom teljhatalmú gazdasági ügyintézője, és ekként segíthetek most titeket is.

Igehirdetésemben kifejtettem, hogy a mi életünkben és helyzetünkben itt a börtönben nagyon közéről szól hozzánk ez az Ige. Mi itt a börtönben valamennyien keressük a minket börtönbe juttatót, hogy ha nem is bosszúra készülünk ellene, de legalább haragudhassunk rá. De Isten Igéje visszaterel az ő útjára, ahogy a hitvallásunk is mondja, hogy Isten szerető atyánk, aki még a ránk bocsátott rosszat is javunkra fordítja; hogy gondoljuk csak meg a kinti életünket és a börtönben töltöttet, hiszen ennek a Józseftől idézett Igének a kinti és itteni életünkben napról napra tapasztalhatjuk igaz voltát.

Igemagyarázatom számomra is olyan meglepő hatást váltott ki rabtársaimból, hogy például Venczel professzor többször is megszakította prédikációm, és lelkesen bizonygatta saját tapasztalatai alapján annak igaz voltát – mint az alábbiakban kifejttem –, amit magam is örömmel hallgattam, így csak egy-két óra múlva folytathattam és fejezhettem be prédikációm. Később Venczel lelkesedésében napokon keresztül idézett olyan börtönbeli, de főként otthoni élményeket, amelyek mind az én igemagyarázatom helyességét bizonyították számára. Ezeket szeretné velem részletesebben megbeszélni – mondta.

Először saját élettörténetét mesélte el. Szülei gyergyói örmény katolikusok voltak: édesapja kistisztviselő, édesanyja tanítónő. Édesapja már a háború kezdetén hősi halált halt a harctéren. Édesanyjára maradt a családfenntartás minden terhe. A nyomortól az Actio Catholica segélye mentette meg a családot, és annak a támogatásával tanulhattak a gyermekek, és szerezhettek olyan képesítést, amiből megélhettek később.

A háborús körülmények miatt a középiskolák még az alapvető általános műveltséghez sem juttatták növendékeiket. A háború után pedig a román megszálló államnak sürgősen aktív értelmiségre volt szüksége, ezért az addig nyolc évfolyamos gimnáziumokat hét évfolyamosra redukálták. Így érettségizett Venczel József is tizenhét éves korában. Magyar egyetem nem lévén Erdélyben, a kolozsvári román egyetem jogi karára iratkozott be, ahol akkoriban a román diákok tandíjmentességet, teljes ellátást és ösztöndíjat kaptak, egyszerűen azért, mert román származásúak voltak.

Mi magyar diákok tanultunk volna – folytatta Venczel –, hogy megfelelő szaktudást szerezzünk, de román diáktársaink teljes fegyelmezetlensége még a legkiválóbb professzorok munkáját is csaknem lehetetlenné tették. Az *Erdélyi Fiatalok* mozgalom csak világnézeti nevelésünk irányításával segíthetett rajtunk, és az erdélyi magyarság akkori legsürgősebb igénye kielégítésére a tanárképzésre fordította minden erejét és lehetőségét, de a jogi képzéssel egyáltalán nem foglalkozott, hiszen kiváló képzettségű magyar jogászokat örökölt az erdélyi magyarság a háború előttről. A megszerzett jogtudományi ismereteink így is messze meghaladták a tanulmányaikat elhanyagoló román társainkét. Csak később, amikor az anyaországi képzettségű kollégáinkat megismertük, tapasztaltuk tudásunk tragikus hiányosságait.

Mint ismeretes 1936-ban a kolozsvári román egyetem magyar hallgatói katolikus egyetemi lelkészt kaptak a későbbi püspök, Márton Áron személyében. Márton Áron az Actio Catholica erdélyi irányítója kipurancsolta az *Erdélyi Fiatalok* mozgalomból a katolikusokat, mondván, hogy az protestáns-szabadkőműves szervezet, ugyanakkor az Actio Catholica minden katolikus vallású igénylőnek ösztöndíjat adott, hogy tanulmányait nyugat-európai egyetemeken folytathassa – fejezte be Venczel József.

Az Actio Catholica jóvoltából szereztek jogtudományi diplomát olyan hírhedt kommunista pártaktivisták, mint Bányai László a Román Kommunista Párt fő ideológusa és Demeter János a Bolyai Egyetem jogi karának dékánja, 1948-ban az egyetem bolsevizálója.

Börtönbe kerülésem előtt én a jogszabály genezisével foglalkoztam, és Venczellel, mint statisztikussal, a társadalomtudomány szakemberével akartam beszélni. Mosolyogva világosított fel Venczel, hogy életében egyáltalán nem foglalkozott statisztikával, mert ő ugyan az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület Statisztikai Ügyosztályának vezetője és később a Bolyai Egyetem statisztikaprofesszora lett, de neki jogi végzettsége van. Ő az Actio Catholica erdélyi vezetőjének, Márton Áron püspöknek az utasítására került mind az EMGE-hez, mind az egyetemi katedrára. Egyszerűen katolikus vallása okán került ezekbe a tisztségekbe. Ugyanis az Actio Catholica következetes programja szerint csak katolikus vallású kerülhet mindenféle közéleti funkcióba. Erdélyben csak a személy vallási hovatartozása volt a döntő szempont, még az sem számított, hogy szabadkőműves-e az illető, vagy sem. Ugyanis az erdélyi társadalomban a szabadkőműves mozgalom legnevesebb szószólói is katolikusok voltak. A protestánsoknál pedig, még a hitbuzgó megújulási mozgalom szószólói is páholytagok voltak, így ellenérzés nélkül fogadták a katolikusok megjelenését a közéletben, mert valósággal nyomasztó volt a reformátusok közéleti túlsúlya.

Venczel József Márton Áron püspökben nemcsak lelki atyját tisztelte, hanem életének fenntartóját is. Természetes volt, hogy házasesetük egészét is Márton Áron tanácsai szerint rendezték. Venczeléknek két leányuk született, akik után felesége nem vállalkozott több szülésre. Mivel a püspök tilalmazta a fogamzásgátlást, a házasesetük évekre nyomorúságossá vált. Ezután következett 1944 őszén a szovjet megszállás, és azzal együtt a kolozsvári nők megerőszakolása. Venczel felesége így esett teherbe. Az akkori törvények az erőszak következtében beállott terhesség művi megszakítását engedélyezték, a püspök azonban megtiltotta ezt a beavatkozást. Az asszony meg is szülte a gyermeket, egy kisfiút. Venczel saját szavaival mondta nekem a 96-os cellában, hogy minden ismerőse őrajta „röhögött”. Azelőtt nem éltek a fogamzásgátlás módszereivel, megnyomorodott a házasságuk, most pedig a felesége megszülte az erőszak eredményét, aki az ő nevét viseli. Kérdezte Venczel, hogy mi a véleményem: helyes volt-e szerintem a püspöknek való engedelmesség, amikor ez neki milyen nagy társadalmi ártalmat okozott. A bibliai József történetéről szóló igemagyarázata alapján, Asszisztens úr, hogyan látja ezt a kérdést? Ön szerint mit mond a Szentírás nekem az én megalázó, fájó esetemre? – kérdezte Venczel.

Kifejtettem, hogy Krisztus egyetemes emberiségre érvényes tanítása szerint minden ember élete már a teremtés előtt ott volt Isten akaratában, ott volt a Venczel József orosz apától fogant fiának az élete is, el kell tehát szigetelnünk a kérdést a Venczel történetek pillanatnyi szubjektív viszonyulásától. A Jákób fia, az ifjú József számára rettenetes volt a rabszolgává, házi állattá válás. Évek múlva mondhatta csak a házi rabszolgaság és a szabadulás reménye nélküli tömlöc után, hogy valóban isteni kegyelemből lett a fáraó teljhatalmú minisztere azért, hogy megmondhassa bátyjainak az igemagyarázatomban mondottakat: ti rosszat akartatok nekem, amikor eladtatok rabszolgának, de Isten ezt később javamra és a ti javatokra fordította. Nem hiszem, hogy most tizennégy évvel '44 után a Professzor úr még mindig büntetésnek érezné az Önt édesapjaként tisztelő és a Venczel családnévet fenntartó fiút. Annál is inkább, mert az Ön feleségének valóban szeretett és szerető gyermeke. A 20. században, a Gyűlölet századában

hány házaspár kényszerül vadidegen gyermek örökbefogadására egészséges, természetes életösztönétől indítva, mert a háborús körülmények miatt nincs saját gyermekük. Korunkban nemcsak a rosszindulatú pletyka, de sok esetben valószínű tény, hogy házaspárok a születési anyakönyvbe is hamis adatot csempésznek azért, hogy őket szerető gyermekhez jussanak, akit ők is gyermekükként szerethetnek. És gondoljon a Professor úr arra a társadalombölcseleti törvényre, hogy az ember akarati cselekvését nem az anyagi valóság ténye befolyásolja, hanem az embernek az anyagi valóságról alkotott hite és meggyőződése. Petőfi Sándor édesapjának tudta, szerette és tisztelte a „jó öreg korcsmárost”, a mészáros és vendéglős Petrovics Istvánt. Nem tudott, nem is akart tudni más apáról, amely az otromba mendemonda szerint a „legnagyobb magyar” Széchenyi István lett volna is.

A dési TBC börtönkorház terme

A magyar kolóniának hat rendes tagja volt: két református, Bányai Miklós zeneművész, okleveles operarendező (a börtön után ékszerész) és Dobai István, illetve négy római katolikus, Andrassy Ernő szülész-nőgyógyász orvos, elismert régész-muzeológus, Érmihályfalváról, Bittenbinder Mátyás a bánáti Nagyősz plébánosa, Boros Béla temesvári római katolikus püspök, Dávid László gyulafehérvári katolikus teológiai tanár. Csatlakozott hozzánk, a magyar kolóniához, Schlezinger Salamon brassói orvos, ultracionista rabbi. A kórteremben, annak lakói közül, magyarul tudtak még Faskó Johann szkizofrén beteg, bánáti szabósegéd, háborús SS-katona, szibériai hadifogoly, Popa Nicolae Magadan aradi tisztviselő, szibériai hadifogoly, '58-ban a szamosújvári 96-os cellában is mindketten társaim voltak, és Petrisor Emil bihari származású prahovai petróleummérnök.

Összesen harmincan voltunk. A többi húsz rabtársunk nem beszélt magyarul. Volt két török nemzetiségű muzulmán pap is közöttünk: Emin Musztafa a dobrudzsai Medzsidiáról, a Romániai Törökök Szövetségének titkára és a Kemal-féle lakosságcsere szervezője, Recep Sali Ada Kale-i hatib. Két zsidó rabtársunk: egy nagyon súlyos beteg moldáviai ember, akit csak Icig néven említettek és az európai műveltségű, nagyon kedves, barátságos bukaresti textilmérnök Leon Marcus.

A többi tizenhat rabtársunk románnak tartotta magát: Alexandru Iscu hivatásos katonatiszt kapitányi rangban, Daniel Cantemir mérnök, aki a szobafőnökünk volt, Enescu lovassági kapitány és Andreievici tengerészkapitány. Emil Leca bukovinai, tehát ausztriai alattvaló volt az első világháború előtt, hivatásos katonatiszt, a világháború után pedig Románia hivatásos diplomatája, katonai attasé, többnyire Stockholmban. Híres teniszjátékos volt, de a legfőbb érdeme, hogy a tekintélyes diplomáciai testülettel rendelkező fővárosokban az unatkozó diplomatafeleségek örök kedvenc sexpartnere volt. Több barátot szerzett Romániának még Titulescunál is. Továbbá Constantin Zahirnic nagyhírű pszichológiai professzor, Ferdinand román király törvénytelen fia, Románia állandó YMCA-képviselője. Nicolae Iunian világfi, a parasztpárti Iunian miniszter fia, Románia leggazdagabb embereinek egyike. Az ő barátja volt Stefan Gheorghiu orvostanhallgató, a jászvásári egyetem csángó katolikus, veszett magyargyűlölő orvosprofesszorának fia. Dumitrescu ezredes a királyi testőrség parancsnoka, aki 1944. augusztus 23-án Antonescu diktátort letartóztatta, valamint egy Atanasiu ezredes, magas rangú szabadkőműves. Volt még egy ezredes rabtársunk, akinek a neve vagy Olteanu

vagy Filipescu volt, de magunk között „Színművész ezredesként” emlegettük. A görög származású Leandru Solacolu bukaresti nagyvállalkozó, a magyargyűlölet állandó szítója a cellában, Mihai Orleanu a vasgárdista Orleanu miniszter fia, zenerajongó, egy Florin nevű mérnök, gazdag bukaresti vállalkozó. Volt egy Besszarábiából menekült képesítés nélküli erdődi állatorvos – magunk között csak baytarként emlegettük (baytar törül állatorvost jelent) –, közismert tekergő rabtársunk, akit mindenki utált, nem véletlenül, és aki itt a korteremben mindent megtett az én bosszantásomra. Például cellaszolgálatos korában a seprűt belerázta a kávémba. Bányai Miklós egyenesen félt tőle, mert az nagy hangon dicsekedett egy Derdák György nevezetű kolozsvári magyar lapterjesztő barátságával, aki felesége révén a mi kolozsvári társaságunk tagja is volt, de szekus ügynökként tartottuk számon. Bányai Miklós meggyőződése szerint őt is Derdák jelentette fel. Senki nem is állt szóba ezzel a tekergő besszarábiaival.

A cellatársaim a háborúkőzi román társadalom kiváló reprezentánsai, magas értelmiségiek voltak mindnyájan. Hosszú börtönre ítélt fertőző tüdőbetegek, akiknek semmi esélyük nem volt a szabadulásra. Viselkedésükből az egész háborúkőzi román értelmiségi elit világszemlélete kiolvasható volt. Szigorúan elkülönítve nemcsak a külső világtól, de a dősi fegyintőzet háromszáz főnyi többi részétől is. Valóságos konklávő-közössőget alkottunk. Itt, ebben a szigorúan elszigetelt közössőgben nem létezett cenzúra, ellenőrző. Ebben a közössőgben mindenki teljesen szabadon beszélhetett, fejthette ki a véleményőt mindenről, mindent megvitathatott, bírálhatta az egész kinti világot, benne a romániai bolsevik diktatőrá is. Hosszú életőm során mindig az erdőyi magyar társadalom felső értelmiségőnek társaságában éltem, de a TBC-kőrtőrem konklávőjét meg sem közelített változatosságában, színességőben a kinti közössőgem. Kitőnőően éreztem magamat ebben a társaságban.

1961. márciusi odakerőlésem után a viták, beszélgetések első témája őn magam voltam: a román haza elárulásáért elítőlt magyar értelmiségő. Bár román cellatársaink maguk között kellett döntsőnek a velem való kapcsolatukról. Persze mi is ott voltunk, magyarok, a vitájuk és beszélgetősük minden szavát hallottam, hallottuk, de azért voltunk konklávő. A hozzám való hozzáállásuk témáját Daniel Cantemir cellafőnök vetette fel, és vezette végig. A határozatot is ő foglalta össze, fogalmazta meg: a románság nemzeti hősei mind hazájuk, Magyarország árulóői voltak, mint például Mihai Viteazul, Horea, Avram Iancu, Ion Axente Sever, legutóbb a memorandisták mind, és végől Iuliu Maniu, felsőorbai Alexandru Vaida-Voevod, Gheorghe Barițiu, Gheorghe Pop de Băsești is hazájuk árulóői voltak, ha őket nem ítőljük el Magyarország elárulásáért, akkor Dobait sem ítőlhetőjük el az ellentáborból, amiért a népe érdekében elárulta Romániát. De mindenki saját lelkiismerete szerint ítőlkezzék és viselkedők Dobaival szemben – mondta Cantemir. A görög származáső Solacolu tovább szította a magyargyűlöletet, kiterjesztve rám is. Az ezredesek hallgattak ugyan, de nem barátkoztak velem. A többiek viszont a lehető legmelegebb, őszinte barátsággal viszonyultak hozzám is, Bányai Miklóshoz is, akit cinkosomként ítőltek volt el életfogytiglanra és Andrassy Ernőhöz is, aki szintőn hazaárulásért volt elítőlve, mint a magyarok általában.

Jellemző volt a magunk között Szőnművésznek nevezett ezredes hozzáállása, aki együttélősünk első esztendőjőnek a vége felő nagyon kellemes beszélgetőtársammá lett. Űgy egy esztendő múlva megkérdeztem tőle, hogy miért őlyen barátságos velem, nem gyűöl őngem? Miért nem gyűöl? Akkor azt mondta az ezredes, hogy ő egyőnenként nem gyűöl senkit,

bármilyen nemzetiségű is, és hogy engem – láthatom – különösen kedvel. „De, ha a halálom után választhatok a mennyország és a pokol között azzal a feltétellel, hogy a magyarok is mind velem jönnek, minden további nélkül a poklot fogom választani” – mondta az ezredes.

A romániai fegyrintézetek minden egyes cellájában a magyarok külön „kolóniát” képeztek. A Szibériát járt rabtársaink szerint a szovjet rabtáborokban is elkülönültek a magyarok, a japánok és az észtek. Az ezekhez a nemzetekhez tartozók nem vegyültek el a többiekkel. Mindenütt híresek voltak a magyarok az egymással való szolidaritásukról, összetartásukról. Szibériában magyar kiváltság volt a szakácsság, mert valamikor egy magyarnak sikerült a főzőüstökhöz hozzáférni, és az mindig magyar társat választott, és azután is évtizedeken át magyar maradt a szakács. Romániában pedig, ahol közbüntényesek főztek, ott a cellabeli ételosztást bízták a magyarokra, mint általános elismert becsületes emberekre.

A dési TBC kórteremben is elkülönült a magyar kolónia, de a kolónia főnöke személyében nem tudtak megegyezni a magyarok egymás között. Addigi celláimban magas ítélem és tudós hírem alapján mindenütt én voltam a magyar kolónia főnöke, de itt a TBC-n mindenkinek egyforma magas ítélete volt, mind magyar értelmiségi, ezért nem vállalhattam a kolóniafőnökséget. Én Boros Béla temesvári püspök főnökségét javasoltam. Ő viszont határozottan elutasította, mondván, hogy ő nem magyar, hanem római, hiszen az ő temesvári püspöksége híveinek többsége nem magyar és több nemzetiséghez tartoznak. A cella közvéleménye, a cellabeli románokkal együtt, Boros iránt viselkedtek a legnagyobb tisztelettel, de nagyon népszerű volt még Andrassy Ernő orvos, aki valóban általános közmegebecsülésnek, tiszteletnek örvendhetett még a románok között is. Viszont általános engedékenysége miatt nem volt képes határozott, egyértelmű döntésekre, ezért gyakorlati kérdésekben mégis csak én voltam a kolónia főnöke, úgyhogy a szobafőnök Cantemir is hozzám fordult a magyar kolóniát érintő ügyekben.

Mint már előbb említettem a TBC-kórterem román tagjai először a hozzám való viszonyulásuk kérdését vitatták meg. Ennek a kapcsán került szó a hazaárulásról. Ezen bősztültek egymás ellen a kórterem román lakói. A vita, nekünk, magyaroknak, a fülünk hallatára folyt, mert szegény románok össze voltak zárva velünk. Csak arra lettünk figyelmesek, amikor Solacolu magyarok iránti gyűlöletében megtámadta Zahirnic Constantint, a kiváló, tekintélyes pszichológia-tudóst, amiért az YMCA-ról beszélt velem bizalmasan, mint magyar IKE-sel. Solacolu árulónak nevezte Zahirnicet, mert a román állam pénzét az YMCA külföldi kapcsolataira költötte. Zahirnic úgy védekezett, hogy az ő pénzköltése óriási hasznot hajtott külföldön Románia politikájának, mert a protestáns világban a nyugati protestáns egyházak magyarbarát közvéleményét sikerül ellensúlyozni, amire sem Titulescu, sem az egész román diplomácia nem volt képes. A Zahirnic tevékenységének köszönhetően a romániai YMCA-ról elterjedt a világban, hogy az egész YMCA világmozgalom a romániai YMCA-ra mindig számíthat, mert bőkezűen adakozik minden világmozgalmi célra.

Román kórterem-társaink tovább vitatkoztak a hazaárulás problémáján, amelybe csakhamar már az ezredesek vették át a szót, akik addig nem nyilvánítottak véleményt a *magyar kérdésről*. Ekkor azt mondták, hogy itt nem a Dobai-félék vagy a görög-katolikus románok árulása a fontos, hanem az első világháború végén az egész román hadvezetőség, mert Budapest megszállását és a románoknak a Tiszaig terjedő területi igényeit nem lett volna szabad feladni

és átjátszani Horthy Miklósnak. Képzeljék el a magyar revíziós igényeket – mondták –, ha a Tiszántúl Románia része lett volna, ott élnek ugyanis a legveszedelmesebb magyar revizionisták. Azonban Moşoiu tábornok átadta Budapestet ingyen Horthynak. Aztán folytatták a vitát magunk között, hogy Jugoszlávia és Csehszlovákia sem egyezett volna bele a tiszai román határvonalba, mert a szerbek és a csehek – a kisantant kezdeményezői – magunk is a trianoni Magyarország felosztását tervezték a szomszédaik között úgy, hogy a magyar állam területe visszaszorult volna Budapestre, egyszerűen azért, mert a németek is, a csehszlovákok is és a jugoszlávok is maguknak igényelték Budapestet. De Budapestet első sorban a zsidók követelték magunknak. Nem tudván megegyezni, így maradt meg a trianoni Magyarország és birtokában Budapest. Végül is a románok belátták, hogy ilyen körülmények között, legfőbb szövetségeseikkel szemben nem ragaszkodhatnak a tiszai határhoz, lemondtak a róla, és elfogadták a trianoni határokat. Így a trianoni Magyarország megmaradása végső soron a zsidóknak köszönhető, mint a *Pax nonsylvanica* című dolgozatunkban részletesen kifejtjük. Lassan viszont a hazaárulás és a román nagyhatalmi igények ügye lekerült a TBC-s kórterem napirendjéről, és átadta a helyét az elit értelmiség magas szintű szellemi, erkölcsi témái megbeszélésének.

A TBC kórterem napi életrendje

Az ébresztő, mint Románia minden kaszárnájában, fegyintézetében, börtönében, a TBC kórteremben is, reggel öt órakor volt. A reggeli számbavétel hét órakor történt, amelyen a fegyintézet parancsnoka személyesen részt vett minden reggel. Nálunk a TBC-n csak egy lépésre jött be a terembe, ott szó nélkül megállt, Cantemir szobafőnök jelentését végighallgatta, majd szó nélkül megfordult és elment. Azután következett a reggeli. Kiosztották a személyenkénti 1,5 kg napi kenyéradagot, reggelire pedig kb. egy liternyi édesített feketekávé. Tíz óra előtt jött a szanitéc, és beadta a napi sztreptomycinadagot, és hetenként egyszer ilyenkor osztotta ki a betegek heti gyógyszerét. Tíz órakor – mint minden TBC kórházban – a kötelező két órányi pihenő következett. Le kellett vetkőzni, és befeküdni az ágyba hanyatt fekvéssel, mellettünk kinyújtott karral, mozdulatlanul, amit délután meg kellett ismételni.

A mozdulatlan fekvés volt a legnagyobb teher az egész kezelésben. Csak néhányan bírtuk ki nagy erőfeszítéssel. Andrásy Ernő orvos tanított meg, hogyan lehet kibírni: először csak öt percig erőltessük, hogy nem mozdulunk meg, másnap hat percig, majd hét percig stb., naponta egy-egy percet hosszabbítva az időtartamon. Nagy akaraterővel néhányan megtanultuk, és a végén talán egyetlen egy megmozdulással kibírtuk a délelőtti két órányi fekvést. A délután már könnyebb volt, mert akkor rendszerint elaludtunk. A fegyőrök azt még elnézték, hogy oldalt fordultak a betegek, de felülni nem volt szabad. Ha ilyen történt, azonnal bejöttek a fegyőrök, patáliát csaptak, és fenyegetőztek, hogy jelentik a hatóságnak, és akkor kiteszik az érintett beteget a kórteremből.

A hajnali ébresztőtől a hét órai számolásig sétáltunk végig fel-alá a terem közepén szótlanul, meditálva, hallgatolagos közös egyességünk alapján. Persze, csak azok, akiknek nem volt állandó ágyba fekvés előírva. A reggeli számolástól a kötelező pihenésig tanórák voltak: mindenki tanult vagy tanított valamit. Leggyakrabban idegen nyelveket, de számtant, fizikát, történelmet is tanultunk-tanítottunk, ki mire volt kíváncsi és mire volt előadó.

Én is szerettem volna tanulni: első sorban folytatni szerettem volna angol nyelvtanulásomat, mindenképpen szerettem volna a török és valamelyik szláv nyelvet elsajátítani, amellet, hogy azokat az idegen nyelveket, amelyeket már ismertem, szerettem volna megszilárdítani, gyakorolni. *Magyar anyanyelvemet* ugyanis, nagyon alaposan ismertem és beszéltem, hiszen otthon csak magyarul beszéltünk és végig, minden tanulmányomat magyar tanítási nyelvű iskolában végeztem. A pontos, szabatos, helyes magyar beszédet pedig Buza Lászlótól tanultam. Idegen nyelveket – román, francia, latin, német – iskolámban ismertem és alapoztam meg úgy, hogy franciául szépen beszéltem és írtam, románul, németül ki tudtam magam fejezni szóban és írásban, jól értettem a klasszikus és középkori latint, olvastam és értettem az olasz nyelvet, és konyítottam valamicskét a spanyol nyelvhez is. Mint mondtam, nagyon szerettem volna az angol elsajátítása mellett török és szláv nyelveket megismerni és tanulni, de sem kint, sem a börtönben nem találtam nyelvtanárt. Rabtársaim többsége beszélt ugyan angolul vagy valamilyen szláv nyelven, de az én tanításomra nem vállalkoztak.

A dési fegyintézet TBC-kórtermében két török lelkész-tanító cellatársam – Emin Musztafa és Recep Sali – is volt. Közülük Recep – kitartó kérésemre – elvállalta török nyelvi oktatásomat. Bár maga is minden börtön-adta lehetőséget felhasznált nyugati nyelvek tanulására, és addigi tizenkét évnyi börtönében értelmiségi szinten meg is tanult franciául, angolul és németül.

Nagy örömöm telt a török nyelvtanulásban. Recep ugyan napi tíz-tizenöt percnyi oktatásra vállalkozott, de írásra a börtönkörülmények nem adtak lehetőséget, csak élő szóban tanulhattam, mégis megtanultam úgy az oszmán török nyelvet, hogy azon képes voltam magamat elég jól kifejezni. Engem is meglepett az a megdöbbentő felfedezés, hogy a török nyelv milyen közel áll a magyarhoz. Nem csoda, hogy például Vámbéry Ármin a magyart is török nyelvek közé sorolta. Egyéni igyekezetem, hogy magyarokat török nyelv tanulására bírjak, egészében kudarcba fulladt.

Börtönbeli mindenféle tanulásomat nehezítette az is, hogy a romániai börtönökben olyan hírnevem volt, hogy én milyen tudós és kiváló előadó vagyok, és minden cellába, ahova kerültem valósággal kényszerítettek rabtársaim előadások tartására. Így nem maradt időm tanulásra. A dési TBC-kórteremben is csak szervezetlen párbeszéd formájában volt alkalmam a tanulásra, de így is ez maradt számomra egész életemben a legmagasabb fokú tanintézet. Minden sorstársamtól tanultam valamit, de legtöbbet Dávid László gyulafehérvári katolikus teológiai tanártól, aki hajlandó volt velem, a reformátussal a Szentszék hivatalos álláspontját ismertetni felekezeti kérdésekben.

Egy a kórteremben, Andrássy Ernő szülész, nőgyógyász szakorvos előadása után, amelyet én nem hallottam, csak azokat a kérdéseket, amelyeket az érdeklődők feltettek az előadás után. Azokról kértem Dávid Lászlótól teológusi véleményt. Nőci bácsi ugyanis azt állította, hogy az összes emlős állatfajok közül csak az ember nőjének van szűzhártyája, és ennek óriási jelentősége van, mert így az Ember Leánya nemi érettségének nem egy, hanem két lépcsője van: az első, mint minden emlősállatnál, a peteéréssel a hímek iránti érdeklődéssel kezdődik. Ameddig ép a hymenje csak a hímek másságának elfogadása és az azutáni érdeklődésben merül ki a nemi ösztöne, és csak a szüzesség elvesztése után mutatkozik a testi közösülés utáni vágyban, ezért őrizheti meg az Ember Leánya, akár haláláig is a szüzességét. Kérdeztem Dávid Lászlót, hogy mi erről a kérdéstről a véleménye egy katolikus papnak. Azt felelte rá, hogy ezt

minden katolikus pap tudja, mert ennek az ismerete nélkül senkit sem lehet gyóntatásra felhatalmazni. Kérdeztem, hogy laikus híveikkel miért nem közli ezt a katolikus hitoktatás, azt felelte, hogy akkor a nőknek nem lenne bizalmuk intim kérdéseiket a gyóntatójuk tudomására hozni, ezért kell a bűnvallás titkos, „fülbe gyónás” legyen. Szó szót követett, majd azt mondta, hogy más vonatkozásban sem lehet nyilvános a gyülekezet színe előtt, mert akkor nincs, aki feloldozza a bűntudat nyomasztó önvádja alól, hiszen legbelső szándékait, vágyait egyetlen öntudatos ember sem hozza nyilvánosságra. Ennek a logikának a helyességéről könnyen meggyőződött Dávid László, de azt az ellenvetésemet, hogy a gyóntató pap így befolyása alá kényszerítheti a hívő akaratát, és ezzel a hatalommal a gyóntató pap visszaélhet, és társadalomtörténeti gyakorlatból tudjuk, hogy rendszerint vissza is élt. Ez mind igaz lehet, felelte Dávid László, de őszinte, bizalmas, egyéni gyónás nélkül, a penitencia elfogadásának az ígérete nélkül lehetetlen a feloldozás, tehát éppen a társadalom legaktívabb, cselekvőképes tagjait, illetve egyéneit bénítja meg a mindig egyéni bűntudat. Ellenvetésül én felhoztam, hogy a gyónó tevékenységét megbénító feloldozási feltétel vezetett a vallástörténet legsúlyosabb zsákutcájához, a bűnbocsátó cédulák árusításához, mert a bűnbocsátó cédula megvásárlója a bűn elkövetése előtt már elfogadta az azért kiróható penitenciát, és valójában egy kis pénz ellenében a Római Egyház egyenesen felhatalmazza az embert a bűn elkövetésére. Dávid László azonnal válaszolt, hogy mielőtt az Egyházat bírálnám, gondoljam meg, hogy az egyház el is ismerte a bűnbocsátó cédulák veszélyét, és azért intézkedett is a Tridenti Zsinaton annak betiltásáról. Ezen az alapon meg is született a Dávid László által képviselt katolikusok és az én általam képviselt protestánsok közötti békesség közös alapja, egyelőre a kettőnk egyéni szintjén, és a reményteljes jövőre hagyhatjuk a felekezetek közötti megbékélés lehetőségének a kiterjesztését minden Krisztus-hívőre, amelyhez elsőként a TBC-kórterem legkülönbözőbb vegyes vallású közössége csatlakozott.

A következőkben én vettem fel a nyugati és a keleti keresztyén felfogás közötti elvi különbség kérdését: a Bizáncban kifejlődött keleti és a nyugat-európai erkölcsi viszonyulás közötti különbséget. Az ókori hellenisztikus művelődés hagyománya a szóban jelentkező elvi maximalizmus és a gyakorlati minimalizmus értékrendjében nyilvánult meg és rögzült, és az idők folyamán állandósult. Ez elfogadhatatlan volt a keletiből levált nyugati keresztyénség számára, amely ugyan általános műveltség szempontjából messze elmaradt a keleti egyház szemléletétől, de erkölcsileg tiszta és határozott értékrend mellett maradt. Dávid László ugyan elfogadta a két egyházrész szervezeti különválását (keleti és nyugati), de a keleti ortodox egyházat minősített szakadárnak, szkizmatikusnak. De már az én művelődéstörténeti szemléletem iránt, miszerint a nyugati keresztyén egyház *Confoederatio Christiana Barbarorum*, már nem mutatott érdeklődést.

Amíg mi Dávid Lászlóval ketten egyháztörténeti vitánkat folytattuk, a TBC kórterem lakói kicsi csoportokban nagy horderejű kérdésekben hozott általánosan elfogadott döntéseket: mindenki véleményét türelmesen meghallgatva megegyezett a népek egymás melletti életét megmérgező kérdések nyílt és őszinte megbeszélésével, kibeszélésével.

Előbb az oláh-vlah-valah népnév használatát tisztázták úgy, ahogyan azt 1958 tavaszán-nyarán Venczel József magyarázta volt meg a szintén a börtönben román történészekről szervezett információi alapján: Nyugat-Európában a brit szigeteken, továbbá Belgiumban és Helvéciában a kelta és germán hódítók a neolatin anyanyelvű lakosokat mindenütt *vlasnak*

(azaz olasznak) nevezték. Minden nép el is fogadta. Nem érezte sértőnek sem a walesi, sem a vallon, sem az olasz. Egyszerű ténymegállapításnak vette minden érintett, és nem érezte ezt leértékelésnek egyik érintett nép sem. Nálunk, Közép-Európában a szláv uralkodó népek – szlovének, horvátok – *vlasnak* nevezik ma is az olaszokat. Emiatt senki nem gyűlöl senkit. Délkelet-Európa vándor juhász népe is büszkén utasította el a kumán, Kumánia elnevezést és magukénak csak a vlah-valah népnevet fogadták el. Havaselvét büszke öntudattal nevezték Vlahiának, Ungrovlahiának Kumánia helyett. Jó tudni, hogy a valah, Valahia elnevezést csak az Erdélyt is hódoltató, havaselvi Ogli Mihálynak – Mihai Viteazul – a 16. század végén sikerült a valah, Valahia elnevezést elfogadtatni az európai politikában. A TBC kórteremben ezt román történészek magyarázták meg honfítarsaiknak.

A másik gyűlöletgerjesztő kérdésnek is, a „büdös oláh, бүдös zsidó” kifejezést is sikerült a kórterem lakói közötti tárgyilagos ésszerűséggel megnyugtató magyarázatát adni az elnevezésnek. Muzulmán vallású cellatársaink/sorstársaink, Recep Sali és Emin Mustafa zsidó rabtársainkkal magyarázatot adtak a „büdös” jelzőre: minden ember, egyén és csoport, amelyik nemzeti vagy vallási hagyományait követve, a többitől különböző ételeket fogyaszt, ami természetesen megjelenik a test verítékében és kipárolgásában is. Messziről megérezhetők a más embercsoporthoz tartozók. A muzulmánok és zsidók kóser koszon élnek, kerülnek a disznóhús és származékainak a fogyasztását, helyette juh- és marhafaggyút használnak ételeik elkészítéséhez. Ezt persze, testük kigőzölgésében messziről érzik a disznóhús fogyasztók, azok, akik nem szoktak hozzá a faggyú szaghoz, és бүдösnek találják. Ebből származik a „büdös zsidó, бүдös oláh” valóban sértő jelző. Különösen a juhásztor hegylakó románokon volt érezhető a legjobban a faggyú és brinza szaga, akiket a hegy alatti lakosság, nemcsak a magyarok, de még a románok is, orrfacsaró бүдösnek éreztek.

Közép-Európában a németek testszagában – a „büdös sovábon” – is érzett az állandó tejfogyasztás. A franciák a németeket sörszagúnak érzik, akiket viszont a németek éreznek borszagúnak. Tessék elképzelni, hogy a halzsír-fogyasztó északi népeket milyen бүдösnek érzik a halolaj szagához nem szokott, sertés- és marhahús-fogyasztók!

A TBC kórterem zárt közösségében, ahol mindenkinek minden szavát hallotta a kórterem minden lakója, nem lehetett elkerülni a zsidókérdés és az antiszemitizmus problémáját sem. Ha jól emlékszem, a liberálás gondolkozású Iunian Nicolae vetette fel a kérdést, röviden csak Icignek nevezett zsidó sorstársunkkal kapcsolatosan. A laboratóriumi analízisek világosan jelezték, hogy Icig súlyos tuberkulózisban szenved, annyira beteg volt, hogy felkelni sem tudott az ágyból. Mivel nem találták a rabkórházak orvosai sehol a TBC fészket az Icig szervezetében, ahányszor válságosra fordult az állapota, a dési fegyintézet igazán emberséges viselkedésű orvosnője elküldte Iciget a bukaresti rabkórházba. Amikor visszahozták Iciget Désre és a kórteremben mindenkit megelőzve Orleanu Mihai – becenevén Mison – Iciget a saját ágyába fektette, ami egyúttal a cellabeli gondviselésének – etetésének, itatásának – vállalását is jelentette. Iunian évődve belekötött Misonba, mondván, hogy: te Mison, egészen hülye vagy; te meggyőződéses vasgárdista, antiszemita vagy, azt vallod, hogy minden zsidót el kell pusztítani, most itt van ez az egy, akit nem is kell megölni, magától is meghal, de te mégis gondjaidba veszed. Mire Orleanu azt válaszolta, hogy: nekem itt Icig nem zsidó, hanem embertársam, sorstársam és nem politikai ellenfelem.

Erre elkerülhetetlenül következett a zsidókérdés és az antiszemitizmus megvitatása. Először a bigott ortodox románok egységesen elpusztításra ítélték minden zsidót. Amíg meghallgatták Orleanu álláspontját, amelyet azután a kórterem közhangulata magáévá is tett, Orleanu kifejtette, hogy ők nem a zsidók elpusztítására törekszenek, sőt éppen a zsidógyűlölő keresztyének közül a zsidók eltávolítását, tehát kimentését javasolják: menjenek az zsidó Izráel államba vagy Amerikába, vagy akárhová, ahol a többség még a saját avatatlan népi tömegeik gyűlöletével szemben meg tudják védeni őket.

Én, persze, a kórterem magyar kolóniája tagjaihoz hasonlóan nem vettem részt a nyilvános vitában. Négyszemközti beszélgetésben megkérdeztem Marcus Leont, a magas műveltségű izraelita cellatársunkat – akivel azelőtt is gyakran folytattam bizalmas, őszinte beszélgetést –, hogy mi a véleménye a vitában. Nagy meglepetésemre Marcus kijelentette, hogy elvben ő is elfogadja az Orleanu álláspontját, mert természetesen ők, a zsidók, maguk között számontartották évezredes üldöztetésük alatt az antiszemitizmusnak nevezett zsidógyűlölet minden társadalmi jelenségét, és ő, Marcus Leon szolgálhat az antiszemitizmus tudományos tárgyilagossággal megállapított matematikai képletével is: az antiszemitizmus egyenes arányban áll a zsidóság társadalmi befolyásának nagyságával. Tehát egyenes következménye az idegengyűlöletre örökké kész avatatlan néptömegek előtt, hogy mennyire érezhető abban a társadalomban a zsidóság közéleti befolyása. Tehát ahol ez nem érezhető, ott nincs antiszemitizmus. Elvben ezért fogadható el a nagy társadalmi befolyással bíró vagyonos zsidók elkülönítése a keresztyénektől, ahogy Orleanu is mondta. A zsidó problémát emberségesen kezelni akaró keresztyén állam részéről a zsidóság számára átmenetileg sem elfogadható, de egyik elviselhető megoldás lehet a gettózás. Az évezredes üldöztetésben, a szétszórtságban maga a zsidóság is a gettóba zárkózással védekezett a társadalom részéről tapasztalt nem tetszéssel szemben. Ha ezeket a zsidó értelmiségiek ilyen jól látják, miért nem közlik ezt a zsidó tömegekkel? – kérdeztem. Azért – felelte Marcus Leon –, mert a zsidó tömegek körében évezredes nemzeti hagyománnyá lett a keresztyénekkal szembeni bizalmatlanság.

A továbbiakban Marcus felhívta a figyelmemet arra a tényre, hogy a zsidók egyáltalán nem ismerik tételesen a saját vallásukat, még a zsidók szűk értelmisége is csak annyit tud az izraelita vallásról, amit a rendszeres hittudományban jártas protestáns lelkészekről közvetve a zsidó értelmiség tudomására jutott. Ebben a tekintetben éppen a rabbik a legtájékozatlanabbak, mert azok a Talmudnak is csak a saját rabbi iskolájuk szektás részleteit ismerik, de azt is csak élő szóval történt elsajátítás útján. Még a legmagasabb műveltségű, izraelita vallású értelmiségi sem tartja érdemesnek – már nemzeti önérzetből sem –, hogy egy – szerinte – nála alacsonyabb társadalmi és művelődési szinten álló protestáns lelkésztől kérjen eligazítást. Engem annyira meglepett az, amit Marcus Leontól hallottam, hogy más témára tereltem a beszélgetésünket, és csak hetek múlva tértem vissza hozzá, és voltam képes ennek a kérdésnek a feszegetésére.

Eközben a TBC kórterem román plénuma vitatta végig a zsidó kérdést, és az őszinte és nyílt veszekedések lecsillapultával, egymás értesülésének a meghallgatása után a legszélsőségesebb sovíniszta románok is tudomásul vették a náluknál jobban értesültek véleményét: a világnak tudomásul kell vennie, hogy Iorga Nicolae magyarellenes, sovíniszta, egyoldalú programja a 20. századra elavult. Mammonizmusig szélsőséges kapitalista felfogásában a társadalomtudomány 20. századi eredményeiről nem vesz tudomást, teljesen figyelmen kívül hagyja azokat. Mint ezt nekem annakidején 1957 tavaszán a román belügyminisztérium

fogdájában Petre Țuțea tekintélyes román filozófus mondta, a társadalomtudomány azóta túlhaladta úgy a tőkés, mint a vele szemben álló mindenféle osztályellentétet felépült, magát szocialistának nevező ideológiákat. Az emberiség gondolkodói most nem a tőkés és szocialista ideológiai ellentétet rágódnak, valamint a zsidó-kérdés hínáros közegében vesztegelnek, hanem a jobb- és baloldal közötti Harmadik Út társadalmi gyakorlatba ültetésének lehetőségein, és ebben a tevékenységben a magyar gondolkodók az élvonalban haladnak, amíg a román értelmiség még a Iorga Nicolae sugallta, a magyarokkal szembeni nemzeti elfogultság zsákutcájában topognak messze lemaradva a nyugati népek és a magyarok mögött. Számomra is kellemes meglepetés volt, amikor a nemzetközi publicisztikában jártas román cellatársaimtól hallottam, hogy a nyugat milyen sokra becsüli az 1927-es magyar alkotmányreformot, amely a hivatásrendek képviselőinek többségi helyet és szavazatot adott. Magyar létemre is túlzásnak tekintem a TBC közösség román tagjai részéről a magyar jogalkotásnak ezt a világon élenjáró voltának hangoztatását.

A TBC kórteremben a népek közötti viszályokról szóló viták során gyakran hivatkoztak Gárdonyi Istvánra, egy temesvári magyar zsidó újságíróra, aki a román börtönökben a magyar nyelv és kultúra apostola volt. Gárdonyi következetesen vallotta és terjesztette, hogy nemcsak a magyar nyelv, hanem az egész magyar irodalomművészet és kultúra is minden más népét messze felülmúlja. A magyarok iránti rokonszenvében Gárdonyi annyira elfogult volt, hogy Jókai Mór az európai irodalom legnagyobb alkotójának állította. Elfogultságát, ha részben is, de minden román elítéltnak figyelembe kellett venni, olyan lelkesen, kitartóan és meggyőzően érvelt Gárdonyi a maga igaza mellett.

A pénznek az emberi szellemre és lélekre gyakorolt pusztító hatását a nyugati gondolkodók egyöntetűen elismerik – állította Gárdonyi István –, de a pénz hatásának kiküszöbölése útját Jókai Mór Az arany ember című regénye mutatja meg. Ennek ellenpéldája Dumas Monte Cristo grófja című regényének története, amely egészében erkölcsellenes: a pénz romboló hatását is alulmúló mértékben rombolja az emberi lelket és szellemet az, hogy a szerencsés vagyoni helyzetbe került ember egyetlen célt lát maga előtt, a bosszúállást. Tímár Mihály, az arany ember, óriási vagyon birtokába kerül szerencsés vállalkozásaival, de minden vagyonáról és előnyös társadalmi helyzetéről lemond, és átköltözik a pénz szükségességét kiküszöbölő szigetre, hogy ott két keze munkájával boldog családi életet éljen Noémivel. Jókai minden írásában a bosszúállásnak még a pénz és a vagyon életellenes hatásánál is veszedelmesebb voltát bizonyítja.

Nagyon kíváncsi voltam Gárdonyi István későbbi sorsára, ezért megpróbáltam utána érdeklődni, hogyan alakult az élete a börtönből történt szabadulása után. Csak annyit tudtam meg, hogy kivándorolt Izráel államba. Abba a zsidó államba, amelynek hivatalosan is kinyilvánított célja a bosszúállás: a zsidó népet kétezer év óta sújtó üldöztetésért – az ószövetségi Eszter könyvének megfelelően – a nemzsidók elleni könyörtelen bosszúálló megelőző harc nemcsak megengedett, hanem kötelező is.

A dési fegyrintézet másik nevezetes elítélte Lakatos István szociáldemokrata pártvezér volt, akinek a nevét és politikai szereplését '45 után minden erdélyi magyar számontartotta. Róla, mint a Református Egyház és vallás harcos védőjéről, Dávid László gyulafehérvári katolikus

teológiai tanár beszélt nekem akkor, amikor a katolikusoknak a kommunista-bolsevik diktatúrával szembeni hősi ellenállásáról került szó, amelyet nemcsak a börtönön kívül, de még a börtönben is fennen hangoztattak, mint a diktatúrával kollaboráló protestánsok ellentétét. Nehezen és lassan szedtem ki a jezsuita szellemű római Gregoriana Pápai Egyetemen doktori címet szerzett Dávid Lászlóból: a világ protestáns nemzetei nem harcoltak és harcolnak a bolsevik diktatúra ellen, egyszerűen azért, mert a protestáns országokban csak hírből ismerik a bolsevik diktatúrát; tessék nekem mondani egyetlenegy református diktátort – idézte Lakatost Dávid László. Református diktátort nem ismer a történelem. Minden diktátor vagy katolikus, vagy ortodox. Mert a református egyház úgy nevelte híveit, hogy ott nem verhetett gyökeret sem a kommunizmus, sem a diktatúra. A mi országainkban nincsen koldusszegény vagy elhagyott árva vagy özvegy, mert ezekről az egyházközség mindenütt gondoskodik. A református népek, országok mind fegyelmezett, szorgalmas állampolgárok, és ez magával hozza a gazdasági, társadalmi jólétet és gazdagságot. De az egész Föld viszonylatában is messze kitűnik, hogy a természeti kincsekben gazdag katolikus országok népe mindenütt nyomorog: legjobb példa erre a Föld leggazdagabb kontinense, a katolikus Dél-Amerika, ezzel szemben ott van a terméketlen sivatagos protestáns Ausztrália, ugyancsak a Föld déli féltekén, ahol a legmagasabb a szociális jólét a Földön. Ismertette Dávid László Lakatos István véleményét. Később magam is megismerkedtem a börtönben Lakatos Istvánnal.

Miután 1964 januárjában a román kormány felszámolta a különlegesen szigorú, hazaárulók számára szervezett dési fegyintézetet, és az ottani elítélteket, minket, átszállítottak Szamosújvárra, hogy itt részesüljünk a szabadlábra helyezendők átnevelési, ún. reedukációs, „óvoda” programjában. Itt a szociáldemokrata Bányai Miklós, az én leghűségesebb rabtársam vette pártfogása alá a szintén szociáldemokrata Lakatost. Szegény Pista bácsit arra kényszerítették a börtönhatóságok, hogy tartson önkritikai előadást az óvoda plénuma előtt. Megdöbbenő volt, hogy Lakatos, aki tizenhat évi börtönt már kiállt töretlenül, most valósággal rettegett ettől az előadástól. Ha ezek megtudják, hogy én nem a pártom miatt, hanem a magyarságom miatt kaptam életfogytiglani ítéletet, mert az erdélyi magyarság képviselőjére hivatott Erdélyi Magyar Tanács tagja voltam, akkor ezek a románok megölnek – mondta Lakatos Pista bácsi. Az előadás után Lakatosnak valóban sikerült pártvezéri voltára áttérnie a mondandóját: amíg én a Szociáldemokrata Párt vezetőségében voltam – mondta Lakatos – „nici un pui de comunist nu a penetrat sub apărarea Partidului Socialdemocrat din România”, azaz egyetlen kommunista fióka sem tudott elrejtőzni a romániai Szociáldemokrata Pártban. Ezzel úgy felbőszítette Lakatos a gyűlést vezető politikai tisztet, aki a gyűlés előtt fogadkozott, hogy nyugodtan beszélhet szabadon, őszintén Lakatos, mert semmi következménye nem lesz. Majd dühében ott a hallgatóság előtt adta ki a parancsot a fegyőröknek, hogy máris vigyék Lakatost az elkülönítő büntetőcellába.

Négy-öt hét múlva került vissza Lakatos István közénk, de még ekkor is örvendezett azon, hogy sikerült félrevezetnie a szekusokat. Akkor és itt kezdődött eleinte Bányai Mityu közvetítésével, Lakatos Istvánnal való őszinte barátságom, amely azután otthon is folytatódott évtizedeken keresztül a '90-es fordulat után bekövetkezett haláláig.

Ugyancsak a szamosújvári átnevelő program alatt ismerkedtem meg Benedek Simon Fidél ferences rendfőnökkel, aki a börtön után is, élete végéig bizalmas barátom marad, és akit tanítómesteremnek vallok.

1964 januárjában a román kormány megszüntette a dési fegyintézet különlegesen szigorú jellegét, és annak hazaárulással vádolt elítélteit Szamosújvárra szállították. A betegeket, köztük Boros Béla püspököt rabkórházba helyezték el, az egészségesek közül, akik önként jelentkeztek munkára, beosztották a szamosújvári fegyintézet bútorgyára asztalosműhelyébe, elítélt csoportunkból Komáromy Józsefet és Gazda Ferencet, valamint leghűségesebb sorstársamat, Bányai Miklóst. Minket, többieket beömlesztettek a 100-as számú nagy gyűjtőterembe, hogy ott vegyünk részt az átnevelő óvoda programjában. Itt kerültem tehát össze Lakatos Istvánnal és Benedek Simon Fidéllel.

Dávid László, aki szintén idekerült, mint egészséges, ismertetett meg Benedek Simon Fidél ferences tartományfőnökkel, akit nagy büszkén ajánlott a figyelmembe, mint elismert történettudóst, aki már három éve volt akkor börtönben. Habár kellő fenntartással fogadtam eleinte Dávid László lelkes szavait, őszintén öröömre kiderült, hogy végre egy hiteles történésszel ismerkedhettem meg, különös tekintettel arra, hogy Benedek Simon Fidél független, keresztyén életszemléletű történész volt, méghozzá katolikus és szerzetes. Soha nem is csalódtam benne, – mint már mondtam – tanítómesteremnek tekintetem.

A Bolyai Tudományegyetem Buza László Intézetében már hallottam Benedek Simonról, és meg is szereztem a nyomtatásban megjelent *Tatárbetörés Csíkba 1661-ben* című nyomtatásban megjelent doktori értekezését. Mondtam Simonnak – ő kérte, hogy Simon néven szólítsam, mint barátomat –, hogy én ugyan megszereztem a doktori értekezését, de csak belelapoztam, kérem tehát, hogy ezt válasszuk beszélgetésünk témájául. Csodálkozással hallottam tőle, hogy a csíki tatárbetörés nem volt elszigetelt esemény, hanem része volt a Közép-Európa akkori egyetlen protestáns országa felszámolására kezdett az 1648-as vesztfáliai béke utáni ellenreformációs jezsuita-cezaropálista hadjáratnak, és állítását bőséges és logikus érvelésével be is bizonyította. Nem igaz – mondta –, hogy II. Rákóczi György lengyelországi vállalkozása nem volt kellőképpen előkészítve megfelelő diplomáciával, mert Rákóczi nemcsak az itthoniak és az Oszmán Birodalom beleegyezésével, de minden európai hatalom megfelelő tájékoztatása után indult Lengyelországba. Az akkor jezsuita kormányzás alatt lévő Lengyelország felkészülten várta az erdélyi hadsereget. Először felesleges hadmozdulatokkal járaták, fárasztották az erdélyi sereget, várva, hogy a független Kozákország hadserege – amelynek királyságáért Rákóczi a hadjáratot indította – megérkezzen. Azonban Chmelnicki Bogdán kozák hetman politikai örökségének megfelelően, inkább Oroszország védnökségét választották a kozákok, mint Rákóczi független kozák királyságát: hosszú várakoztatás után a jezsuita lengyel királlyal egyességben a kozák hadsereg helyett a krími tatár sereg érkezett meg, amely körülfárta az erdélyieket, és az egész sereget tatár fogságba vitte. Csak a fejedelmet hagyták hazamenekülni, persze nem azért, hogy Rákóczi nyugodtan visszafoglalhassa Erdély feletti uralmát, mert ehhez hadseregre lett volna szüksége. A bécsi haditanács az akkor már tekintélyes hadvezér hírében álló Montecuccoli tábornokot küldte Rákóczi megsegítésére, aki szövetségesként kényelmesen megszállhatta Szatmár jól kiépített várát és úgy vonult Erdélybe Kemény János Habsburg-párti fejedelemjelölt támogatására, hogy csak messziről kísérte a fejedelemséget elfoglalni kívánó Keményt. Közben Montecuccoli megszállta Nagybányát, Dést, Kolozsvárt, innen távolról sem kísérte tovább Keményt, hanem megvárta, amíg Kemény törbe csalta és megölette a törökpárti Barcsai Ákost, hogy azután Keményt az ott reá várakozó erős török hadsereg kényelmesen seregével együtt bekerítse és megsemmisítse. Majd ezt

követően a szultáni hadsereg a legtekintélyesebb erdélyi főurat, Apafi Mihályt választassa fejedelemmé.

Várad, a középkor óta Magyarország második fővárosa volt, azután a magyarországi reneszánsz gyűjtőpontja, Mohács után pedig a reformációnak Közép-Európa legfontosabb művelődési központja volt. Montecuccoli felmentő seregének késlekedése miatt török megszállás alá került. Várad eleste – folytatta Benedek Simon – annyira könnyen magyarázható volt a keresztyén hadak másfelé való elfoglaltságával, hogy az már minden józanul gondolkodó megfigyelőben gyanút ne keltsen. Csak, aki nem akarja látni, az nem látja – mondta Benedek –, hogy az események mögött tervszerű jezsuita program volt. Ezen ellenreformációs program célkitűzése szerint az 1648-as vesztfáliai békével a Katolikus Egyház Közép-Európa feletti hatalmának útjában álló, a protestantizmus közép-európai fellelegvárának, az erdélyi független fejedelemségnek a felszámolására szervezte meg a tevékenységét.

Az erdélyi nemesség szívesen kísérte lengyelországi hadjáratára II. Rákóczi Györgyöt, hogy a svéd király szövetségesekeként eleget tehessen. A kozákok független királysága trónját elfoglalni egyrészt magyar hiúságból, Erdélynek Valahia és Moldávia mellé harmadik hűbéres országot is csatolhasson. Másrészt a protestáns vallás terjesztése és megerősítése egy tágabb távlatú „protestáns Dácia” létrehozása céljából.

Az európai történetírás részletesen és történelmi hűséggel írta le a hadjáratot. Az akkor jezsuita uralom alatti Lengyelország számára végveszélyt jelentett Rákóczi protestáns kozák királysága, és Lengyelországban a protestantizmus megerősítése. A jezsuita gyóntatók számára könnyű volt megnyerni előbb a közép-európai tejhatalma csúcsán álló bécsi császárt, rajta keresztül pedig közvetve a török szultánt érdekelté tenni abban, álljon a Rákóczi támogatásától, odaigérve nekik a gyönyörű és gazdag Váradot. A többiről pedig – folytatta Benedek Simon Fidél – józan ésszel bárki megbizonyosodhat.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy én hívő református létemre ilyen őszinte örömmel vállaltam a Simon barátságát, hiszen börtönbeli ismeretségünknek már az első szakaszában rendkívüli művelődéstörténeti bölcsessége felől győzött meg történészi tárgyilagossága és krisztushite felől, amikor azt mondta, hogy „tévedsz, Barátom, ha azt állítod, hogy a jezsuiták keresztyének, mert azok sem nem keresztyének, sem nem katolikusok, legfeljebb pápisták”.

Így kezdődött Benedek Simon Fidéllel, az erdélyi ferences tartományfőnökkel kötött bizalmas barátságom, amely kiszabadulásunk után is megmaradt egészen az 1979-ben bekövetkezett haláláig. Ferences tartományfőnökként gyakran kellett látogatnia a kolozsvári ferenceseket. Minden ilyen alkalommal meglátogatott engem is Ady Endre utcai lakásomon. Rendszeresen elküldte nekem levélben az akkoriban írt közérdekű írásait. Ezek között az Elmaradt évfordulók címűt is, amely az 1944 utáni időkben a magyar történelem jelentős eseményeit tárgyalta.

Ezeknél is fontosabbak voltak viszont bizalmas beszélgetéseink, amelyekben őszintén, nyíltan tárgyaltuk a református és a katolikus felekezeti viszonyokat. Már a '60-as években megkezdtuk és azután haláláig tárgyaltuk a Krisztus-hívő felekezetek közötti egyezéseket és különbségeket. Így került sor az Actio Catholica tevékenységére, amelyet hallgatólagosan Simon is a protestánsok elleni garázdálkodásnak minősített, amelyet azután hiába tiltott az

időközben megtartott II. Vatikáni Zsinat, még a 21. évszázadban is folytatódott. Simonnal egyetértőleg megállapítottuk, hogy a jövőben az Actio Chatolica tevékenységének nem a protestánsok elleni kultúrharca kell összpontosulnia – amely a múltban is többet ártott, mint használt a katolikusoknak is –, hanem a protestánsok mellett minden krisztushívővel együtt, sőt minden istenfélő emberrel együtt a világon általánosult hitetlenséggel szembeni tevékenységre. Ezért az Actio Chatolica nevét Actio Christianara kell átnevezni. A II. Vatikáni Zsinat után legalább ötven évig új szellemű nevelést kell minden egyházban bevezetni. Ezekhez még hozzá kell tennünk a nem keresztyén – zsidó és muzulmán – istenhívőkkel szembeni krisztusi kötelességünk vállalását is. Nem felejtendő el VI. Pál pápának a palesztinai viszály megszüntetésére ajánlott megoldási javaslata sem: mindenekelőtt a Földközi és a Holt tenger között Izráel és a Palesztin Állam közötti országhatár meghúzása; azután kell kijelölni mindkét állam területén minden vallás által igényelt területenkívüliségét a Vatikán Állam és az Olasz Állam közötti megegyezéssel elválasztó vonalhoz hasonló meghúzásával. A zsidó és az arab államok közötti békeszerződésről csak azután lehet tárgyalásokat kezdeni. Ennek a VI. Pál által javasolt megoldásnak „mutatis mutandis” még a 21. évszázadban is a megszívlelését tartom ajánlatosnak a Föld népei közötti élet-halál harc helyett.

A TBC kórterem azutáni vitáiban, beszélgetéseiben hetenként felmerült a magyarsággal szembeni, minden eszközt felhasználó román nemzeti harc és háború kérdése. A magyarság elleni állandó román szent nemzeti háború tárgyalásában még Zahirnic Constantint, az YMCA, a Fiatalok Keresztyén Szövetségének romániai vezérét is a magyarok elleni totális háború melletti nyilatkozatra kényszerítették. A TBC kórteremben életfogytiglani rabságra ítélt román ezredek végigelve a magyarellenés háború történetét, megállapították, hogy a román politika Trianon utáni kedvező helyzetét nem használták ki a magyarok ellen, és ezzel az árulásukkal megbocsáthatatlan bűnt követtek el a román nemzetükkel szemben. Mindez a beszélgetés és vita előttünk, a kórterem magyar tagjainak jelenlétében és füle hallatára folyt heteken keresztül. Bárki elképzelheti, mit éreztünk mi magyarok mindezek hallatán. Nemcsak én, aki a magyarok és románok közötti méltányos megegyezés hirdetése miatt kerültem börtönbe, de Boros Béla temesvári püspök és cellabeli katolikus magyar hívei mit érezték?!

Itt mutatkozott meg a TBC kórterem tagjainak az emberiség művelődéstörténetében egyedülálló szellemi, erkölcsi fölénye: a legkényesebb, legfájdalmasabb problémák megoldásának lehetősége egyszerű, kötetlen, szabad kibeszélése, minden vélemény türelmes végighallgatása. A korábbi szenvedélyes gyűlöletkeltő megnyilatkozások után ugyanez a közösség képes volt a békés megegyezés lehetőségének keresésére és megtalálására. Szinte hihetetlen, hogy éppen az én magyar-román megbékélési életprogramom higgadt megbeszélésével még a legszélsőségesebb sovinszta magyar gyűlölők is belátták, hogy ez a két nemzet a minden oldalról körülvevő szlávok között egymásra van utalva. Tehát, ha élni akarnak a magyarok és a románok, kapcsolataikba nem az ellentéteket, hanem a közös érdekeket kell szem előtt tartaniuk, egyszerűen úgy, hogy a nemzeti érzelmek megnyilvánulása mellett, a nemzeti ellentétek meddő vitatása helyett, a megbékélés szükségességét belátva annak is szóba kerülhessenek a lehetőségei.

Mi, Dávid Lászlóval ketten a keresztyén felekezeteket elválasztó, egymással szembeállító álláspontok hangoztatása helyett, arra a közös álláspontra jutottunk, hogy a keresztyénség tárgyalásában menjünk vissza Krisztusig, és onnan induljunk tovább. Meglepően tapasztaltuk,

hogy nemcsak a katolikus és protestáns hitvallásoknak lehet közös nevezőt találni, hanem a nyugati és keleti ortodox hitvallások között is, csak egymás iránti őszinte jóindulattal kell tárgyalni a kérdést.

1963-64-ben szabadlábra helyezték a tizenkét évre elítélt rabtársainkat: Iunian Nicolaet és barátját, a csángó Gheorghiu jászvásári orvostanhallgatót és a magyar kolóniából Bittenbinder Mátyás nagyőrszi plébánost. Nem emlékszem, hogy a TBC kórterembe hoztak volna másokat a szabadlábra helyezett helyére, így a TBC-s elítéltek kényelmesebben helyezkedhettek el. Én a felső ágyról leköltözhettem az alsóra, és így a Bittenbinder helyét elfoglaló Iscu Alexandru szomszédságába kerültem nagy nyereségemre és örömömrre.

Iscu Alexandru hivatásos katonatiszt volt a román hadseregben – azt hiszem, kapitány volt letartóztatásakor –, Dávid László hívta fel rá a figyelmemet, mint, aki higgadtságával, a kérdésekhez való tárgyilagos viszonyulásával kiemelkedik román rabtársaink közül. Már azelőtt néhány alkalommal nagyon jó alaphangú beszélgetést folytattunk egymással, majd elmélyült a kettőnk közötti bizalmi kapcsolat.

Egy alkalommal az ezredek között hangos vita és veszekedés folyt a hazaárulással kapcsolatos témában. A sovíniszta ezredek hazaárulónak minősítették az 1919-ben Budapestről kivonuló román parancsnokságot, mert anélkül vonultak ki, hogy bármiféle garanciát kaptak volna afelől, hogy a magyarok tiszteletben fogják tartani a román nemzetnek a Tiszáig kialkudott annexiós igényeit. Ekkor lettem én is vitatémájuk, hogy velem szemben becsületes román hazafiak hogyan kell viselkedjenek. Amikor rólam, mint a román haza elárulójáról tárgyaltak, számolniuk kellett azzal, hogy a román megszállásig Magyarország politikai életében a román érdekekért harcoló Maniu Gyula, Vaida-Voievod Sándor, Illyésfalvi Pap György és társaik is hazaárulókként elítélendők. A vitatkozó ezredek között szerényen hallgatva ott volt Iscu Alexandru is. Engedelmet kért a felettes tisztektől, hogy tőlem, mint elismert jogtudóstól megkérdezhesse a véleményemet a kérdésben. Oda is jött hozzám, és fel is tette Iscu nekem a kérdésüket. Én az általános jogelvekre hivatkozva kifejtettem Iscu úr előtt véleményemet: a történelem kezdete óta elfogadott általános jogelvek szerint az állampolgárok feletti közhatalom érvényesítésének visszautasítása, el nem fogadása, csak szélső esetben – ha az ellenálló a külső ellenség segítségéért folyamodik – hazaárulás, különben viselkedése nem hazaárulás – románul tradare de patrie –, hanem állampolgári hűtlenség – románul infidelitate. A hűtlenség jogilag szintén elítélendő, de erkölcsileg nem. A mi perünkben és a dési fegyintézet összes elítéltjével szemben az ügyész helytelenül emelte vádként a hazaárulás büntetett a hűtlenség (infidelitate) helyett. Én és társaim elutasítottuk a hazaárulás vádját, de elismertük a hűtlenségét. Én különben egész életemben ezen az állásponton voltam.

Most, hogy ágyyszomszédok lettünk, nemcsak alkalmyszerűen, hanem állandóan beszélgethettünk Iscu úrral. Elmondta, hogy ő egy szegény falusi tanító fia, és azért választotta a katonai pályát, mert így nemcsak ingyen tanulhatott, de még ösztöndíjat is kapott. Édesapja a tanítóságáig még bocskort viselt, és csak tanítóként cserélhette a bocskort bakancsra, ő viszont már gyermekkorában sem viselt bocskort. Egész rokonsága, baráti köre egyszerű falusi földművesek, iparosok voltak. Azt mondta, hogy a józan falusi emberek az úri osztályt nem gyűlölték, és ezért nem lehetett a szocializmusra hangolni őket, így ő végig elkerülhette

nemcsak a szélsőbal, de a szélsőjobb, a vasgárdista legionar-mozgalmakat is. Nekem úgy mondta, hogy ez Isten kegyelméből sikerült neki.

Részletesen megbeszéltük Iscu úr hátvéd-elmélet programját is: a túlerőben levő ellenséges politikával szemben nem kell a kilátástalan harcot folytatni, hanem a harcoló főszeregben a hátvédben kell maradni. A hátvéd feladata az, hogy várja be a fölényben álló ellenséges sereget, hogy harcoljon ellene, ameddig életveszteség nélkül harcolni bír, majd a hátvéd is visszavonul az ellenség elől. De a következő falunál felveszi ismét a harcot, nem azért, hogy hátvédként legyőzze az ellenséges sereget, hanem hogy késleltesse annak előrenyomulását addig, amíg a főszereg veszteség nélkül vissza nem tud vonulni. Majd a hátvéd is vonulhat a főszerege után. Iscu úr könnyen meggyőződött a hátvéd-politika helyességéről és annak a polgári, civil főhatalom elleni becsületes harcban történő gyakorlati használatának hatékonyságáról.

Tehát a román kommunista hatóságok ellen nem kell harcolni, nem kell szembe fordulni velük, mert azok lehetetlenné teszik az ő és embertársai életét: hátvéd-taktikát kell folytatni, és visszavonulni mielőtt az ellenállás már az egyén saját vagy közvetlen társadalmi csoportjának létét kockára tette volna.

Teljes egészében elfogadtam és magamévá tettem Iscu úr hátvéd-taktikának nevezett módszerét, hiszen az kitűnően megfelelt a ránk, erdélyi magyarokra nehezedő többszörös bolsevik diktatúrával szembeni viselkedési mintának. Azt hiszem, hogy egész életem során minden ellenséges hatalommal szembeni magatartásomban sikerült Iscu kapitány hátvéd-taktikájához tartanom magamat.

TABUTÉMA

Kérdés: A magyarságot „bűnös nemzetté” nyilvánító napjainkban – egyre ritkábban, de mégis megjelent – Európában megengedhetetlen, durva hangú cikkekre, Ön *Párbeszédre készen* című higgadt, udvarias hangú válaszában határozottan kijelenti, hogy a 20. század történelmének csak az 1938 előtti szakaszáról lehet sajtónyilvánosság előtt beszélni, mert az azutáni apokaliptikus történetekről, a *Gyűlölet* rémtetteiről az emberiség nem rendelkezik – egyelőre – objektív dokumentációval. Sőt a Gyűlölet uralma előtti történelemről nemcsak lehet, de kell is beszélni, párbeszédet folytatni a közvélemény nyilvánossága előtt – Ön szerint ez egyenesen előfeltétele a későbbi történelem feletti párbeszédnek –, hiszen, ha a Gyűlölet Uralmát a Homo Sapiens Antropus élőlényfaj *eredendő bűnének tekintjük*, az kizár, azaz oktalanná és céltalanná tesz minden ésszerű hozzáállást. Ki és mi hatalmazza fel Önt, ilyen kijelentésekre?

Felelet: Először is az, hogy én is Ember vagyok, krisztushívő ember, akinek nemcsak *alapvető emberi joga* saját múltjának az elemzése, hanem egyenesen kötelessége is minden eszközzel, a Gyűlölet befolyásának a társadalom életéből való kiküszöbölése. Másodszor pedig közismert, hogy családommal együtt, én az *igazaknak* nevezett emberek – akik az ártatlan üldözöttek védelmére keltek volt – csoportjába tartozván, most csak magyarmentőkkel, magyarokat védelmezőkkel folytathatok *nyilvános* párbeszédet, a gyűlölet mindnyájunk számára elviselhetetlenül fájdalmas rémtetteiről.

Kérdés: Ön tehát titkosítja a gyűlölet századának történelmét?

Felelet: Nem én titkosítom – ha egyáltalán helyén való itt a „titkosítás” kifejezés használata –, hanem az emberiség felett uralkodó *Anonim Főhatalom nem hozta nyilvánosságra* az emberiségnek a második világháború utáni sorsáról hozott döntéseit, még a közismert teheráni, jaltai, potsdami konferenciák határozatait sem tették közzé, a mai napig sem. Ezeket a döntéseket a szóbeszéd, a keringő hírek nemcsak az emberiség számára elviselhetetlenül fájdalmasaknak, hanem az egész földi életet veszélyeztető intézkedéseknek mondják. Feltevések, szóbeszéd és pletykahírek alapján pedig nem lehet jóhiszemű tárgyilagossággal beszélni.

Kérdés: Hát mikor és milyen párbeszédre kész Ön?

Felelet: Az egész emberiségnek, minden népnek, minden nemzetnek, minden vallásnak, minden kultúrának, a Gyűlölet Uralma előtti múltját kell először jóhiszemű, őszinte, nyílt vitákban, beszélgetésekben a tabutémáktól, a tabu-gyanús témáktól megtisztítani, hogy azután a jelen és jövő felől lehessen és érdemes legyen beszélni.

PÁRBESZÉDRE KÉSZEN

Válaszkérdés egy kortárs publicistához

1. A történelemszemlélet szubjektivitása

Tisztelt Szerkesztő Úr! Az *e-nepujsag.ro* alatt 2014.09.18-án *“Németek és Magyarok”* címmel, valamint a 2014.10.02. *„Egyfelől-másfelől”* címmel megjelent írásában Ön nehezményezi, sőt mintha emberiség elleni bűncselekménynek tartaná a magyaroknak „a boldog békeidők” utáni vágyakozását. Most, a világháború kitörésének századik évfordulóján, a Gyűlölet Uralmának centenáriuma, *ítéletet mondani a béke utáni vágyakozásra, nosztalgiára*, az Emberi Élet iránti *pislákoló reménykedésre*, ahogyan Ön teszi, bizony, *meggondolatlanság*. Ön ugyanis a Földön jelenleg minden felett érvényesülő, *globálisnak* mondott, de meg nem nevezett – tehát *anonim* – *Főhatalom* iránti olyan *betegesen eltúlzott szolgálatkésztséget* tanúsít, amelyet maga a Főhatalom sem igényel. Bár nem igényli, de elfogadja, és ezért Ön joggal elvárhatja hűséges farkcsóválása jutalmául, hogy a Gazdi megvakarja az Ön füle tövét.

Távol legyen tőlünk, hogy mi néhány száz milliónyian az Ön *szabad véleménynyilvánítási jogát* kétségbe vonnánk. Ön azonban összetéveszti *a szabadságot a felelőtlenséggel*, és nemcsak vádol, de ítélkezik is, holott az *Egyesült Nemzetek Szervezete* által elfogadott *Alapvető emberi jogok és szabadságok khartája* szerint, a *védekezés mindenkit* megillető jogának tiszteletben tartása nélkül még törvényes bíróság sem ítélkezhet, sem egyének, sem testületek, sem nemzetek felett! Igaz, hogy az *Emberi jogok khartáját* az *Egyesült Nemzetek Szervezete* anélkül fogadta el, hogy a kharta rendelkezéseit *bíróságok által alkalmazható és szankcionálható jogszabályokba* foglalta volna. Ez azt is jelenti, hogy az *Egyesült Nemzetek Szervezete* nemcsak az *Emberi Jogoknak tételes szabályokba öntését*, hanem a *jogszabályok értelmezésének szintén jogalkotói hatalmát* is a felelősségre nem vonható *Médiára* hagyta. A „*Média*”, a „*Sajtó*” azonban egyrészt elméleti, elvont, divatos kifejezéssel: *virtuális fogalom*, másrészt olyan *gyűjtőfogalom*, amelynek *differentia specificája* logikailag nem rögzíthető, tehát nem lehet tudni kiket, miket, amely fizikai és jogi személyeket foglal magába. Ennélfogva a második világháború utáni publicisták túlnyomó többsége – köztük Ön is – csak a jogértelmezés *rájuk maradt szabadságjogával éltek* az emberi jogok társadalmi gyakorlatba ültetését célzó eljárásukban, amikor a háború *nyerteseinek érdekében a háború veszteseit háborús bűnösökké nyilvánították*. A hiba ott történt, hogy a publicisták az érdekeltek megkérdezése, meghallgatása nélkül, azaz számukra védekezési lehetőséget nem biztosítva, mondtak ítéletet. Nemcsak emberi egyéneket és közösségeket, fizikai és jogi személyeket, *egész nemzeteket nyilvánítottak háborús bűnösökké az érdekeltek meghallgatása nélkül*, hanem azoknak *egész életét is* minden alkotásukkal, gondolatukkal, eszméjükkel együtt egész múltjukat, jelenüket és jövőjüket is. Viszont a Média – azaz annak nevében a felelősségre nem vonható publicisták, zurnaliszták – nem *éltek*, hanem *visszaéltek jogértelmezési szabadságukkal*, mert értelmezésük ellentétes a jogalkotó Egyesült Nemzetek Szervezetének határozottan kinyilvánított céljával, a *Béke és Biztonság megvalósításával*. A bizonytalan jogértelmezés folytán az *Egyesült Nemzetek Szervezete nem a békét és biztonságot hozta el az*

emberiség számára, hanem annak ellentétét, a hadi állapot állandósulását és az általános létbizonytalanságot.

Az *Antifasiszta Szövetségesek* világháborús győzelme folytán a 20. század közepén megszűnt az *idealista életszemléletnek* az emberiség történetének kezdete óta érvényesülő *hegemon szerepe*. Ezzel vége szakadt Európa vallásának, a *monoteista krisztianizmus* tizenhat évszázados művelődéstörténeti uralkodó befolyása is, az egész *idealista, eszményközpontú erkölcsi értékrend alapja*. Az eszmei értékek, a Jóság, Igazság, Szépség egész szabályrendje érvényét veszítette. A Szabadság-Egyenlőség-Testvériség, a Becsület, a Tisztesség, a Szolidaritás, az Áldozatkészség és minden más *idealista érték devalválódott* anélkül, hogy az *idealizmus* helyét elfoglalni akaró, az Ember akarati cselekvését befolyásoló tényezők első helyére az *anyagi, gazdasági érdeket állító világszemlélet, a materialista nihilizmus* más általánosan elfogadott értéket tett volna. Az *anyagelvű materialista-nihilista életszemlélet ellentétben az idealista eszménycélú szemlélettel, tagadja az anyagnélküli élet lehetőségét, az élet indítékául csak az anyagi, testi létfenntartásra, táplálékszerzésre hajtó anyagi érdeket fogadja el*. Az *anyagfeletti, eszményi, szellemi és lelki élettávlat tagadása, kizárása, az ezekre irányuló életcél nem létezővé, semmivé nyilvánítása az emberi életet céltalanná, Semmicélúvá, nihilistává teszi*. A *materialista-nihilista életszemlélet azzal, hogy az esetleges társadalmi, gazdasági különbségeket kiegyenlítő versenye nem a társadalmi kohézióra, szolidaritásra, vonzalomra, szeretetre vagy más idealista társadalmi értékre épül, hanem a társadalmi taszításra, egyének és közösségek közötti feszültségre, a ténylegesen vagy mesterségesen szított érdekellentétre, gyakorlatilag kizárja az emberiség egyénenkénti és csoportonkénti békés együttélésének lehetőségét*. Helyette pedig az *egyének, csoportok, társadalmi osztályok közötti gazdasági érdekellentétet versennyel meg nem oldható, általános viszályá, a Gyűlölet Uralmához vezető osztályharccá fokozza*. A *Gyűlölet 20. századi uralmának kezdeti szakasza, a katonai hadműveletek után beállott hidegháború, a győztes Antifasiszta Hatalmaknak, százmilliók életét megkeserítő egymás közötti oktalán versengése volt*. A *hidegháború a katonai megszállása után pedig, a hadi állapotot elmélyítő és állandósító gazdasági megszállás – az 1960-as években –, a kozmopolita anonim hiteltőke, a Mammon uralma következett, amely az egész emberiség életét megnyomorította, megnyomorítja és a kilátástalan jövőben is meg fogja nyomorítani*. Ne tévesszen meg senkit az, hogy az Ember nem érzékeli a válság halállal fenyegető voltát, hanem – az érzékelés megtévesztő is lehet – a *Pénz Rabságában boldognak és szabadnak érzi magát, és ezért minden erejével és képességével, egyénenként és csoportosan a Mammon anyagi biztonságot ígérő magánhatalmi uralma alá törekszik*.

Tudom persze, hogy a közvéleményt befolyásoló Média publicistáinak, köztük Önnek is, a népek viselkedésével szembeni állásfoglalása *nem bűnös rosszhiszeműségen, hanem tájékozatlanságon alapszik*, amikor Európa 20. századi történelmét a 19. és 21. század közötti egyenletes, szép, töretlen folyamatnak tekinti, holott az évszázad közepén történt ideológiaváltás következtében nemcsak egyes egyéneknek és népeknek, hanem az egész emberiségnek *életcélja* változott meg a maga minden előzményével és következményével együtt. Ugyanis az *elitáló állásfoglalás semmiképpen sem fér össze a 20. század valós történelmével, különösen Európának a világháború két katonai menete közötti történelmi tényeivel*. A *Világhatalmaknak az emberiség sorsát meghatározó dolgaival, a Világpolitika sztratoszférájának eseményeivel nem foglalkozhatunk, hiszen abban mindnyájan*

tájékozatlanok vagyunk. Mi, halandó emberek, akik a történelemnek *nem befolyásolói, hanem csak tárgyai vagyunk*, csak a Világpolitika alsó, bioszferikus szintjén élünk, a történelemnek csak ezen a szintjén rendelkezünk ismeretekkel, nagyszüleink, szüleink és saját élményeink, tapasztalataink alapján. A szóban forgó cikkeiben Ön három európai nemzetnek, a németnek, a magyarnak és a románoknak a Világpolitikában tanúsított magatartását hasonlítja össze, anélkül, hogy tájékozott volna eme három nemzet akkori közéletének tekintetében. Nekem, mint *kortárs tanúnak* egyenesen kötelességem az Ön tárgyilagos tájékoztatása. Nagyon kérem tehát, fogadja Ön véleményemet előítélet és ellenérzés nélkül, olyan jóhiszeműen, ahogy én azt embertársi tisztelettel közlöm.

2. A románok

A németek, a magyarok és a románok 20. századi *közéleti viselkedésének összehasonlítása nagyon tanulságos*, de nehézségekkel jár. A németek és a magyarok ugyanis régi nyugat-európai népek, történelmi múltjuk tehát közismert. *A románok történelme* tekintetében viszont a nyugati társadalom tájékozatlan, mert a román nép indogermán eredetű, ősi tisztaságú latin anyanyelvű nép ugyan, de nem nyugat-európai, hanem kelet-európai nép: a *történelem* ugyanis a nyugat-európai népekétől különböző, *más erkölcsi és társadalmi nevelést adott a románságnak. Nem rosszabb és nem jobb a románság* pszichikai alkatát meghatározó *neveltsége a nyugati népekénél, csak más*. Ezért – ismételjük – nagyon tanulságos a románok viselkedésének a nyugatiakkal való párhuzamba állítása.

A romantikakori nemzeti történetírás a románok eredetét és erdélyi jelenlétét Traianus császár Dácia elleni hódító háborújával kezdi. Ez azonban nem felel meg sem az objektív historiográfia követelményeinek, még kevésbé annak a történelmi valóságot hívebben megőrző népi hagyománynak, amelyet a *Miorica-mítosz* őriz és tolmácsol. *Az objektív történetírás* a román nép délkelet-európai történelmi jelenlétét – a Miorica-mítosz szellemi tér és idő távlatával megegyezően – *időbelileg legalább kétezer évvel korábbra*, közvetlenül a földművelést Európában meghonosító *ogur hódítás utánra* teszi, és térben is jóval nagyobb területre, *az Égei-tengertől az északi szarmata síkságig*, az északi szélesség 40° és 50° és a keleti hosszúság 20° és 30° délköre közé tesz, amely mintegy *egymillió négyzetkilométernyire terjed ki*, amelyen a románság népi identitását meghatározó foglalkozását, a *vándor juhászatot* folytatta. Köztudott ugyanis, hogy a földművelés alapja, a *növénytermesztés* sehogyan sem fér össze a *románság életmódját meghatározó ősi foglalkozásával* – a román nép történelmi neve: „vlah”, „valah”, „ulah”, „oláh” is ingázó juhászt jelent –, a *nomád, transzhumán juhtenyésztéssel*, az évszakonként változó, ingázó legeltetéssel. A legelőjét évenként és évszakonként változtató juhtartás viszont jól kiegészíti a letelepedett földművelő *többségi* nép gazdaságát, mert hasznosítja a szántóföldek közötti, növénytermesztésre alkalmatlan, de juhlegelőnek kitűnő, parlagon hagyott földeket, szánthatatlan hegyoldalakat, síkföldi vizenyős sárréteket és főként hegyi legelőket. Ez a földművelés melletti, ingázó juhtenyésztő élet viszont társadalom mellettivé, társadalom alattivá, társadalmon kívülivé teszi az ingázó pásztorokat. Állandó letelepülés hiányában a vándorjuhász románság nem volt képes a kis családnál tágabb társadalmi közösség alkotására: még faluközösséget is a földművelő többségi nép szervezett a számukra, a földművelő közösség mellett vagy az alatt. Társadalmi közösségek híján pedig nem

alakulhatott ki a társadalmi szabályalkotásra való készség a románságban. Még a meggazdagodás lehetőségét jelentő magántulajdon iránti érzék is csak csökevényes maradt, anyagi szegénységre ítélve a románságot. Ugyanez magyarázza azt a vitathatatlan tény, hogy a románok több ezer éves itteni jelenléte és tevékenysége maradandó alkotást nem létesített, még földrajzi nevekben sem maradt történelmi jelenlétüknek emléke.

A nomád juhpásztorok foglalkozás mellett, a románság pszichikai alkatát meghatározó másik tényező a román nép *keleti* volta. *Kultúrája, ortodox vallása, világnézete, bizánci, levantei erkölcsi értékrendje és művelődése, több ezer éves társadalmi neveltsége*, mind különbözik a nyugati népekétől. A sok különbözőség miatt nehéz ugyan a román nép társadalompolitikai viselkedését a németekével és magyarokéval egybevetni, de remélhetőleg annál tanulságosabb.

A történetírás a román népet először Jusztiniánusz keletrómai császár idejében, Kr.u. a 6. században említi először az Égei-tenger partjain fekvő Ó-Valahiában, az évezredek óta folytatott ingázó juhpásztorok déli támaszpontján. Azóta a legutóbbi évszázadokig innen jártak és járnak az Északkeleti-Kárpátokig a román juhászok. Ősi foglalkozásuk gyakorlásában nem zavarta őket a népvándorlás, a Keletrómai Impérium megszűnése, életterükön különböző, egymást váltó földművelő nép megtelepedése. Ezer esztendő alatt csak annyi történt velük, hogy telephelyeik az ingalegeltetés pályájának déli végéről átkerültek annak északi végére, a Kárpátok környékére.

A népvándorlás során a társadalom legalsó szintjén élő *nomád juhtenyésztő románok* és a társadalom uralkodó, felső szintjén élő *hódító katonanép, a lótenyésztő nomád pásztor besenyők* egymásra találtak azonos életmódjukban. *A besenyő földesurak és az alattvaló románok összekeveredtek, és összekeveredésük mindkettőjük számára lehetőséget biztosított a nomadizálás elhagyására és a letelepedett földművelő életmód folytatására.* Így nyílt lehetőség itt a 13-14. évszázadban Hungária fennhatósága alatt az első román politikai szervezeteknek a megalakulására. Az első besenyő-román politikai hatalmi közösség, Hungária-Magyarország területén alakult az Északkeleti-Kárpátok alatt, *Máramarosban, Marmaciában*: a románság társadalmi vezetői, elöljárói, a vajdák és kenézek Hungária királyaitól az egész európai keresztény jogközösségben érvényes *nemességet*, a politikai hatalomban való részesedést nyertek – a legelőkelőbbek, a Bogdánfi és Drágfi nemzetség tagjai és később a Hunyadiak –, a Királyság országos főméltóságai lettek. A román nép pedig a juhászatnak megfelelő kiváltságos jogrendbe, a *jus olahale* privilegizált állapotába kerültek. A második besenyő-román politikai szervezet a Délnyugati-Kárpátok környékén kialakult *Szörényi Bánság, Severinia* volt. A Szörény melletti hunyadi és fogarasi besenyő-román autonóm területekről indultak ki azok a katonai expedíciók – a nemzeti legendárium szerint *Negru Voda* vezérlete alatti is –, amelyek folytán a 14. század elején megszületett *Ungro-Vlahia* – latin nevén Cumania, Terra Transalpina, románul Valahia, Muntenia –, az első román államalakulat, amelyet csak hűbéri viszony kötött Hungária királyához. A 14. század második felében a Máramarosi Vajdaságból kiinduló katonai vállalkozások alakították ki a Krími Tatár Kánság és a Keleti-Kárpátok közötti területen a második román hűbéres államot, *Moldáviát*. A keletrómai és délszláv hagyományokat ápoló ortodox *Valahia* és a tatár-mongol fennhatóság alól nagyhatalommá fejlődött orosz keleti szláv-ortodox műveltséghez kapcsolódó ortodox *Moldávia* a nagyhatalmak közötti tampon-állapot lehetőségeit kihasználva gyors fejlődésnek

indultak, amely a magyar fennhatóságot követő oszmán-török főhatalom alatt is folytatódott: egy évszázad alatt a környezetükből kiemelkedő politikai, gazdasági, művelődési tényezővé fejlődtek, a 17. századra pedig a délkelet európai *ortodox kultúra zászlóvivői* lettek. Az Oszmán-török Birodalom 17. századvégi hanyatlása folytán a román fejedelemségek végzetes állapotba kerültek: Valahiát és Moldáviát a Fényes Porta minden politikai autonómiájától megfosztotta, és *fanarióta* – görög vállalkozó *adóbérlők* – prédává tette. A népet nemcsak kizsákmányoló, hanem egyenesen *kizsigerelő fanarióta uralom 120 év alatt egyszerűen megsemmisítette a két román tartomány azelőtti fejlődésének minden eredményét úgy, hogy a 19. századi társadalmi és nemzeti felszabadítási mozgalom már támpontot sem talált a nemzeti öntudat számára.*

A magát a Keletrómai Impérium jogutódának, a Harmadik Rómának nyilvánító Oroszország az ortodox vallás és a szláv nemzetiség védelmére hivatkozva hadjáratok sorát indította az Oszmán Birodalom ellen, ugyanakkor a magát az ókori Római Impérium egyenes jogutódának nyilvánító Német-római Birodalom – általánosan használt új nevén: *Ausztria* – is igényt tartott az egész Balkán-félsziget területére. Mindezek mellett a Felvilágosodás nyugat-európai szabadságmozgalmai a balkáni népek – görögök, délszlávok, románok – nemzeti függetlenségét támogatták. Az orosz-török hadjáratokhoz kapcsolódó Napóleoni Háborúk eredményeképpen 1830-ban Görögország független királysággá lett. A bolgárok és szerbek is fegyveres felkelésekkel igyekeztek független államiságuk megszerzésére, ezek sikerét azonban Oroszország ortodox és pánszláv aspirációi és Ausztria ellenpolitikája megghiúsította. A román nemzeti függetlenség megvalósulásának a nagyhatalmak ellenpolitikájánál is nagyobb akadálya volt a román társadalomnak a fanarióta rombolás miatti *végzetes művelődési és gazdasági elmaradottsága*. A Román Fejedelemségek társadalma *annyira atomizálódott*, hogy azt még a megszálló orosz hatalom sem volt képes aktivitásra bírni. A nép mérhetetlen anyagi nyomorban sínylődött, román polgárság nem létezett – ami volt, az görög, török-görög volt –, román értelmiség sem volt, általános volt az írástudatlanság még az ortodox papság körében is. Az 1830-as lengyel szabadságharc leverése után, a győztes orosz hatalom a Kongresszusi Lengyelország számára alkotmányt, *szervezési szabályzatot* bocsátott ki, amelynek hatályát a megszállása alatti Dunai Fejedelemségekre: Moldáviára és Munténiára – Regulamentul Organic – is kiterjesztette. Azonban a román társadalmat mindez akkor még a közönyéből sem volt képes kimozdítani.

Az Európa minden népének személyi és nemzeti szabadságát megvalósító 1848-as forradalmakban a fanarióta korszak óta eltelt néhány évtizednyi rohamos fejlődés sem volt képes a román nép számára a történelmi változásokban való pozitív részvétel biztosítására. A *Dunai Fejedelemségekben* az általános műveltség a fanarióta uralom szellemi rombolása folytán olyan mélyre süllyedt, hogy az alatta maradt a fanarióta kor előtti – akkor már európai színvonalú – művelődés színvonalának. Tanulási lehetőség csak a kivételesen jó anyagi helyzetben levő bojár fiak számára volt, de a felvilágosodás eszméit még a Párizsban tanulók is csak hallomásból ismerték meg, de még magát a szabadságmozgalmat sem voltak képesek magukévá tenni úgy, hogy azt az otthoni társadalmi élethez kapcsolni képesek lettek volna. Forradalmi elkötelezettségüket kifejezték ugyan mindkét fővárosban gyűléseiken, felvonulásaikon, de olyan kevés résztvevővel, hogy azoknak híre már csak a sajtóig volt képes eljutni, azon át a társadalomig már nem. Más volt a románok helyzete a Kárpátokon belül, mert

Magyarország és Erdély a középkori kezdetek óta folyamatosan a nyugat-európai katolikus–protestáns művelődés aktív részese volt, és ezen Ausztria későbbi hatalmi befolyása sem változtatott. Erdély autonóm nemzetei, a magyarok és szászok át is élték a nyugati szellemi mozgalmak mindegyikét a humanizmustól a felvilágosodásig, de a románokat a nyugatitól különböző, keleti *ortodox vallásuk* kizárta a közvetlen részesedésből. Ezen segített az erdélyi románságnak a katolikus egyházzal 1698-ban történt uniója, amelynek folytán létrejött a balázsfalvi román-görög katolikus érsekség, amely 1738-ban megalapította Balázsfalván a történelem első román nyelvű főiskoláját. Már az 1710-es évektől kezdődően a Fejedelemségekben az elviselhetetlen fanarióta rablóuralom elől olyan tömegekbe menekültek a románok Kelet-Magyarországra – elsősorban a könnyebben mozgó vándorjuhászok –, hogy Erdélyben a 18. század közepére számszerinti többséggé lettek. Román írástudó addig is kevés volt, de a nagyszámú bevándorlót a balázsfalvi iskola csak a 60-as évekre tudta pappal ellátni, de akkorra sikerült. A balázsfalvi főiskolán a katolikus papnövendékek mellett a világi életpályára készülő ifjak is tanulási lehetőséghez jutottak. A Főiskola végzettjeiből alakult a 18. század végén a *Scoala Ardeleana* = az Erdélyi Iskola, a román felvilágosodás élcsapata, amely a magyar és német protestáns művelődési központok helyett a román szellemi fejlődést egyenesen az európai kultúra szülővárosához a latin Rómához kapcsolta. Felfedezték a román nyelv *latinítását*, a román nép római eredetét, tehát a szomszéd nyelvektől és népektől különböző román nemzeti sajátosságokat, és megszületett 1848-ra a romantikus koreszme igényei szerinti román nemzeti öntudat egyelőre a főiskolát kijárt görögkatolikus papság körében. Megszületett, tehát fejlődésnek indulhatott a román nemzettudat, de olyan árván, hogy az új nemzetnek még általánosan elfogadott neve sem volt, sőt egységes anyanyelve sem, nemhogy országa, hazája, valamilyen politikai szervezete lett volna. A nemzeti öntudat azonban, életerős volt, legyőzött minden természeti és társadalmi akadályt, néhány nemzedék múlva a románságnak lett neve, anyanyelve, latin ábécéje, irodalma, művelődési intézményrendszere, nemzetgazdasága, független országa, és közel járt nemzeti hivatástudata kialakulásához.

Hogy mennyire ellentmondásos volt a románság társadalomtörténeti helyzete, az is bizonyítja, hogy 1848-ban még az erdélyiek sem a forradalom oldalán, hanem a császári önkény oldalán szálltak harcba. Ha 1848 nem is hozta el a *román nemzet szabadságát*, de a hatása alatt megszületett a sajátosan román – ország nélküli, tehát hazafiság nélküli – *nemzeti öntudat*, amely ébren tartotta és ébren tartja az *egységes nemzet szabadsága* iránti vágyat.

A 19. század, a *szabadság százada*, viharos, sőt orkánszerű történelmi mozgalmainak idején, a hegyi vándorjuhász románság továbbra is a Miorica-élettávlát történelemalatti rétegében élt, szigorú családi fegyelemben: terelgette juhait, bárányokat és gyermekeket nevelt, egyszerre élte a jelent és a jövőt. Valószínű, szűkös anyagi helyzetében, nemzeti felszabadítás és egységesítés nélkül is boldogabb volt a társadalom felszínén szerencsésebbnek látszó más népeknél. Nem is kívánta még azt a felszabadítást és egységesítést, amit a közeli és távoli nagyhatalmak hoztak el a számára. Nem érezte rosszul magát oszmán főhatalom alatt, sőt inkább annak békét és biztonságot nyújtó erős voltát kívánta, mintsem annak hanyatlását és gyengülését. A felszabadításán fáradozó birodalmak, az ortodox Oroszország, a haladást, társadalmi felemelkedést ígérő Ausztria és a nyugati nagyhatalmak fel is rótták a románságnak saját politikai jövője iránti közönyét, de egymással versenyezve – nem tudván megegyezni

ki és hogyan szabadítja fel a Dunai Fejedelemségeket –, végül is kiszorították egymást, és a felszabadulást magára a román népre hagyták, de megadták annak külső politikai feltételeit.

A balkáni népek felszabadítására indított sokadik orosz-török háború, az 1853-56 közötti Krími-háború és az azt követő párizsi kongresszus megnyitotta a Dunai Fejedelemségek előtt a *nemzeti egyesülés* útját. A román nép azonban – „*Deșteaptă-te române*” nem hallatszott át Erdélyből – olyan mélyen aludt, hogy még a vezetői sem vették észre a politikai lehetőséget. Külföldi noszogatásra mozdult ugyan, de nagyon lassan. Így, csaknem a románság aktív közreműködése nélkül, 1859-ben végre megvalósult az *Egységes Románia*. Az oszmán-török fennhatóság inkább elősegítette mintsem gátolta az új nemzetállam megszervezését. A Délkelet-Európába is eljutó szabadkőműves mozgalom nemzeti vezéreket is nevelt a románság számára: *Kogălniceanu Mihály* állította a nemzetpolitika szolgálatába *Cuza Sándor* fejedelmet és az egyre növekvő számú román nemzeti értelmiséget. 1864-ben a román nemzeti egységmozgalom már olyan erős volt, hogy a belföldi uralkodót leválthatta, és helyébe a Romániát az európai jogközösség egyenrangú tagjává emelő nyugati herceget, *Hohenzollern Károlyt* ültethette a fejedelmi székbe. Hohenzollern Károly olyan kiváló uralkodói erényekkel megáldott egyéniség volt, hogy balkáni környezetéből a korszak legkiválóbb európai uralkodói közé emelkedett. Fél évszázados kormánya alatt a román nemzetállam és társadalom *minden nép számára példamutató fejlődésnek indult*. A külpolitikai helyzet is kedvezően alakult: a balkáni népek fejlődését gátló, nagyhatalmi politikát folytató Ausztria 1867-ben nagyhatalmi állásának Magyarországgal való megosztására kényszerült. Legalább részben helyre állítva ezzel Közép-Európának oszmán hódítás előtti politikai állapotát, így külső hódító hatalom helyett a balkáni népek szabad fejlődését előmozdító ország létesült. A nyugati nagyhatalmak passzivitására számítva 1877-ben Oroszország olyan katonai erőfölénnyel indított háborút a Balkánnak az Oszmán Birodalomtól való elhódítására, hogy biztos lehetett vállalkozása sikerében, Konstantinápoly elfoglalásában is. A legrövidebb idő alatt a cári hadsereg el is érkezett a Balkán hegységig, és ostrom alá fogta Plevnát, az útjában álló egyetlen erődtámaszt. Plevna török parancsnoka néhány nap múltán kénytelen volt kapitulálni, azonban nem a félelmetes orosz hadseregnek adta át az erődtámaszt, hanem a cári hadsereggel szövetségre kényszerített Károly fejedelem jelentéktelen román hadseregének. A beállott fegyverszünetben előtérbe lépett Ausztria-Magyarország külügyminisztere, *Andrássy Gyula*, az orosz hódítást leállító patthelyzet diplomáciai előkészítője és kivitelezője, és a hadi állapotot lezáró béke megteremtésére európai nagyhatalmi kongresszus összehívását javasolta. A *Berlini Kongresszus* pedig 1878-ban *orosz fennhatóság helyett függetlenséget biztosított nemcsak Romániának, hanem Szerbiának és Montenegrónak is, valamint az oszmán főhatalom alatti teljes autonómiát rendelt Bulgáriának számára*. A független román fejedelemség 1881-ben királlyá koronázta Hohenzollern Károlyt, aki 1914-ben bekövetkezett haláláig biztos kézzel, következetesen kormányozta országát az általános társadalmi felemelkedés útján. A németbarát Károly király elhunytá után Románia a németellenes Antant Szövetség oldalára állt át, és úgy lépett be a világháború hadviselőinek sorába, hogy a háború végén részese lett a győztesek nyereségének.

A háború győztes nemzetei rendszerint a maguk érdemének tulajdonítván a győzelmet, a diadalmamor erkölcsi kísértésének nem tudnak ellenállni, és nemcsak, hogy képtelenné válnak előnyös helyzetük ésszerű hasznosítására, de még közérkölcük háború előtti színvonalának a

megtartására sem képesek. Ez történt a világháború első katonai menetének győzteseivel, az Antant Szövetséggel is. A *Brit Nemzetközösség* tagjai csak gyarmatbirodalmuk bővítésére és biztosítására gondoltak, *elhanyagolták annak szervezeti korszerűsítését. A franciákat* nemzeti dicsőségvágyuk teljesevé és kispolgári rentier járadékaiknak a háborús nyereséggel való gyarapodása feletti öröm úgy elvakította, nemzeti akaratukat annyira demoralizálta, hogy csak *a németek minél súlyosabb megalázására, politikai, gazdasági lehetetlenné tételére fordították minden gondjukat, még dicsőségük forrását, hadseregük ütőképességének fenntartását is elhanyagolták.* Olaszország keveset nyert ugyan a háborúval, de az is elegendő volt belpolitikája destabilizálására, *a pártokrácia mélyére való süllyedésére.* A háborúval járó nyomorúság hatása alatt más országban is lecserélték a kormányt, de Olaszországban huszonnégy kormány váltogatta egymást két esztendő alatt, *míg nem ott a pártokrácia egypárti diktatúrává nem alakult.* A meg nem érdemelt nyereség minden más győztes ország belpolitikáját is megingatta ugyan, de *a legnagyobb anyagi nyertes* Románia lévén, annak közléte süllyedt a legmélyebb erkölcsi szintre.

Románia területét és lakosságának számát a Verszályi Békerendszer két és félszeresére bővítette, a nélkül azonban, hogy a földrajzi, történelmi, néprajzi, gazdasági, művelődési adottságait figyelembe vette volna. *A meg nem érdemelt anyagi, mennyiségi gyarapodás azonban ugyanolyan arányú minőségi, erkölcsi süllyedést eredményezett.* Nagy-Románia egész politikai közléte annyira demoralizálódott, kaotizálódott, hogy a román kormányzat és közigazgatás a világ közvéleményében elrettentő példává lett és az is maradt az 1948-as bolsevik diktatúráig. Mindenekelőtt, a *románok – keleti nép lévén –* hagyományos társadalmi fejlődésének a nyugat-európaiaktól különböző volta folytán társadalmi értékrendjük is különbözik: *a román nép jogszemlélete – történelmi neveltségének megfelelően – egészében elvi maximalista, de gyakorlatában minimalista-utilitarista:* a Föld egyetlen országában sem hoztak olyan hibátlan, magas erkölcsi színvonalú, a jogelmélet legszigorúbb követelményeinek is megfelelő, egyedül a közjólét biztosítását célzó törvényeket, mint Romániában. Ebben a román törvényhozás szerveit semmi sem korlátozta, hiszen – a bizánci erkölcsi értékrendnek megfelelően – a végrehajtás, jogérvényesítés szerveit a törvények semmire sem kötelezik.

A honfiúság fogalmát is másként értelmezik a keleti Romániában, mint Nyugat-Európában. Nyugat-Európában a patrióta, *a honfi a hazáé, Bizáncban a haza a honfié.* A nyugati honfi kötelességének érzi és tartja a hazája önzetlen szolgálatát, hogy mindenét, még életét is kész hazájáért feláldozni. A bizánci honfi szerint pedig a hazája köteles a honfi érdekeinek a szolgálatára. Ha nem akarjuk magunkat és másokat megcsalni, a román közélet vonatkozásában ezeket szem előtt kell tartanunk.

A gazdaságilag és művelődésileg elmaradott Órománia értelmisége olyan kevés, kis létszámú volt, hogy még a régi kicsi ország kormányzatára, igazgatására sem volt képes. Ennek ellenére, győzelmi mámorában még az újonnan csatolt területek magasabb műveltségű román testvéreivel szemben is előjogokat igényelt magának, nemhogy a nemzetiségi és vallási kisebbségek állampolgári jogegyenlőségét elismerte volna, pedig ehhez az általános jogelveknek megfelelően, csak a lakosság azelőtti alkotmányos jogait kellett volna hatályban hagyni. A hozzácsatolt Dobrudzsa és Besszarábia lakosságának is magasabb volt a műveltségi szintje, mint a romániaiaknak, Erdély és Bukovina lakosságáé pedig többszörösen is meghaladta az Ókirályságét. Itt is érvényesült a történelem erkölcsi szabálya: Románia területi,

menyiségi növekedése a román nemzet ugyanolyan arányú *minőségi, erkölcsi hanyatlásához* vezetett. És Nagyrománia politikusi vezérkara a maga zsákmányának gyarmatának tekintette a hatalma alá jutott területeket, és még az ottani románsággal szemben is előjogokat igényelt magának, a nemzetiségeket pedig – azok fölényesen magasabb művelődési és gazdasági potenciájuk ellenére – másodrendű állampolgároknak tekintette. Persze ez olyan bizonytalanná, kaotikussá bomlasztotta az államéletet, hogy abból még a bolsevik diktatúra bevezetéséig sem volt képes kiemelkedni. A román jogalkotás elvi maximalizmusa és gyakorlati minimalizmusa alól egyedüli kivétel a gazdasági válság enyhítésére 1933-ban hozott valóban kiváló *konverziós törvény*. De, például a világ közvéleménye által kívánatosnak tartott *hivatásrendi szervezet* felépítésére hozott *munkakamara-törvény* végrehajtása a munkásságnak nem javára, hanem csaknem teljes jogfosztásához vezetett.

Nemcsak a közönséges jogszabályok végrehajtása akadozott, hanem az alkotmányszabályoké is: *a trónutódlásra az alkotmány egyértelműen a primogenitúra rendjét írta elő*. Ennek ellenére a Ferdinánd király 1927-ben bekövetkezett halála után nem az elsőszülött Károly trónörökös lett a király, hanem annak fia, a kiskorú Mihály. 1930-ban pedig Mihályt fosztották meg trónjától Károly érdekében, hogy tíz év múlva 1940-ben Károlyt másodszor is elmozdítsák Mihály javára, hogy nyolc év múlva Mihályt is megfosszák királyi trónjától. *A miniszterelnöki*, kormányfői méltóságot országos választásokkal töltötték be. Olyan gyors egymásutánban követték egymást a kétes tisztaságú parlamenti választások, hogy talán egy kormány sem maradt a helyén alkotmányos ciklusa lejártáig. A két vezető politikai párt a liberális és a nemzeti miniszterelnökei: Vaida-Voievod, Averescu, Brăteanu, Maniu, Iorga, Duca, Călinescu, Tătărescu, Gigurtu, Christea, Goga olyan gyorsan váltották fel egymást, hogy az 1930-as években már egyszerűen mellőzték a törvényes formákat, és *megölték a leváltásra szánt miniszterelnököt*: így halt meg I. G. Duca, Miron Christea, Nicolae Iorga. 1939-ben pedig az aljasságig romlott II. Károly hatályon kívül helyezte az alkotmányt, és szabadkőműves-klerikális diktatúrát vezetett be. Ezt 1940-ben legionárius diktatúra követte, 1941-től katonai diktatúra, majd 1945-től kommunista átmeneti diktatúra jött, és a sort az 1947 végén kikiáltott bolsevik proletárdiktatúra zárta be.

A román alkotmányosság azonban nem az uralom és kormányzat szintjén különbözött leginkább a hagyományos európaiaktól, hanem a *közigazgatás* tekintetében. Amíg Nyugat igyekezett a hagyományos *római puritán* közélet szabályainak tiszteletben tartására, addig a „keleti Róma”, Konstantinápoly, Bizánc megmaradt, sőt a legmagasabb közéleti szintre emelte Kelet *levantinus*, *pragmatikus* közzszolgálati hagyományait. Ez a közönségesen *polonikáriának* nevezett, a fanariótáktól örökölt közzszolgálati gyakorlat *a közalkalmazottaknak* – a közrendőrtől és helyi díjbeszedőtől a miniszterekig – csak *jelképes javadalmat ad, megélhetésére pedig szabad zsákmányolási lehetőséget engedélyez számára illetékessége területén*. Közérthetően: *a polonikária az eléggé el nem ítélt korrupt közigazgatást jelenti*, amely azonban a *magánhatalom* területén, a *gazdasági életben* – *haszonrészesedés* néven – nemcsak általánosan elfogadott, hanem még ajánlatos munkabérezési forma is. Különbözik a magánhatalmon felépült *akratikus, uralom nélküli politikai rendszerekben* – az USA alkotmánya is ilyen – a materialista életszemlélet befolyása alatt már elmosódott a közigazgatás és magánigazgatás közötti határ, és a polonikár bérezési rendszer már az egész Nyugaton

annyira elterjedt, hogy „*a korrupció elleni küzdelem*” jelszavát már minden politikai párt zászlajára írta.

Mint láttuk, a román társadalmat olyan *készületlenül, fejletlenül* érte az első világháborúnak anyagi nyeresége és erkölcsi vesztesége, hogy alig maradt életlehetőség a számára. *Román polgárság* nem volt, azaz helyette a fanarióta örökös gyökértelen görög polgárok – anyanyelvüket románra változtatva, de *asszimilálatlanul* – foglalták el a középosztály helyét, és akadályozták a román nemzeti értelmiség kialakulását: az *iskolázottság* csak a *félműveltek* létszámát szaporította. Általános jelenség volt, hogy néhány polgári iskolai végzettségű gyermek szégyellt bocskoros szüleikkel együtt mutatkozni. *A román nemzeti öntudat* pedig egyszerűen *negatív* volt: amellet, hogy szégyellték és tagadták valós történelmüket, mindenféle diadalmas kitalációkkal helyettesítve azt, nemzeti értékrendjük szerint: *román, tehát értékes az, ami nem magyar*. Még elképzelni is nehéz, hogy ennek az „értékrendnek” általános érvényesítése mennyire lehetetlenné tette a társadalom fejlődését. *A legnagyobb elismerést érdemli viszont a román nép vitalitása*, hogy ilyen lehetetlen fizikai, társadalmi körülmények között, a nép iránti *ilyen közönyös* politikai vezetés alatt, nemcsak megmaradt, hanem az ősi mioritikus hagyomány értékeit megőrizve iparosodásra, differenciálódásra, felemelkedésre kész, szilárd földművelő társadalommá alakult.

Elnézést kérek a hosszúnak tűnő román történelmi kitérőért, de ennek ismerete nélkül nem használhattuk volna összehasonlítási etalonul a románok példáját.

3. Az emberiség eszményvesztése

Mint jelen írásom elején írtam volt, tisztelt Szerkesztő úr, Ön és publicista kortársai Európa 20. századi történelmét a 19. és 21. század közötti egyenletes, szép, töretlen, folyamatnak tekintik. Nem vesznek tudomást arról a világtörténelmi, egyedülálló tényről, hogy a 20. század közepén valamikor 1938 táján, megszűnt az idealista világszemlélet művelődéstörténeti hegemon szerepe, de helyébe a materialista filozófia dialektikus cinizmusa csak az Anyagot, illetve az Anyag elvont és tárgyiasított értékét a Pénz szerzésére irányuló *gazdasági érdeket* tette. A Pénznek az ember akarati cselekvését befolyásoló képességét, hatalmát azonban a szociálpszichológia csak vágyott, képzelt hatalomnak, *fantomnak* tartja, amely azt jelenti, hogy az idealista életszemlélet *Eszménye* helyébe a *materialista nihilizmus* semmit sem állított, illetve, a Semmit, a Nihilt tette az ember akarati cselekvésének döntő indítékává. Ez az 1938. szeptemberi Müncheni Konferencia és Kennedy elnök 1963. novemberi meggyilkolása közötti időre tehető *ideológiai rendszerváltás* tette a 20. századot a *Gyűlölet századává*, és közönséges, *halandó emberek számára érthetatlenné, megismerhetatlenné az 1938 utáni történelmi folyamatot*. Az azelőtti európai történelem viszont megismerhető és érthető mindenki számára.

4. A németek

A világháború első katonai menetének vége és a második menet kezdete között, 1918 és 1938 között Európa történelme a több ezeréves idealista életszemléletnek megfelelően történt. A fegyverek elhallgatása után minden európai nép és nemzet megújult lendülettel folytatta, továbbvitte a 19. század végén megindult, de a háború által négy évre megszakított általános

társadalmi, szellemi, műszaki, gazdasági, művelődési, művészeti fejlődést a felfedezéseken és találmányokon kezdve az egész tudományos, irodalmi, művészeti életen át a sportig és szórakoztató iparig. A szociálpszichológia szabályainak megfelelően, ebben a megpezdült életversenyben a *győzelmi mámor* a háború nyerteseinek, az Antant szövetség tagjainak – köztük a románoknak is – lendületét *lefékezte*, amíg a vesztesekét, a *németekét és magyarokét*, a *történelmi kényszerhelyzet megerősítette*. Az előbb említett életversenyben, az emberiség általánosan elfogadott, akkori közvéleménye szerint, a *németek* – a végtelenül súlyos gazdasági és politikai helyzetük ellenére – *az élcsoportban haladtak*.

A háború előtt a német gazdaság húzó ágazata a gépipar volt. Ennek szabad működését a háború után a Ruhr-vidék francia megszállása lehetetlenné tette. Emiatt a német gazdasági kapacitás átszorult a vegyiparra, annak is a nagy találékonyságot igénylő ágaira, a gyógyszer- és festékgyártásra, valamint a filmiparra. A repülőgépgyártás tilalmazása miatt pedig a német ipar léghajógyártásba kezdett. És más ezekhez hasonló módom igyekezett könnyíteni az éhezõ lakosság nyomorát. A német ipari cikkek nemcsak Európában, de az egész világon is a legkelendőbbek voltak. A háború előtti tudományos kutatás – úgy a természettudományok, mint a társadalomtudományok területén – nagy lendülettel folytatódott. Ennek eredményeit nemcsak szívesen fogadta, de ünnepelte is a világ: a német közgazdászok tovább fejlesztették a 19. században megfogalmazott „*a politikai gazdaságtan nemzeti rendszerét*”, megvetvén ezzel a korszerű tervgazdaság elméleti alapjait, amelyen – többek között – a Roosevelt-féle *New Deal* is felépült. A német élni akarási törekvések annyira népszerűek voltak a világon, hogy még a Hitler-vezette nemzeti szocialista választási győzelem sem homályosította el azt, aminek bizonyossága az 1936-os *Berlini Olimpia* iránti amerikai lelkesedés.

Az Önök nemzedéke előtt a Gyűlölet századának pártos történetírása elhallgatta, hogy a világ közvéleménye milyen általános rokonszenvvel fogadta a weimari Németországnak ezeket az optimista próbálkozásait. Hogy a nagyon súlyos gazdasági helyzet ellenére felelevenedtek *Németországban az életnek a háború előtti derűs, vidám, bizakodó megnyilvánulásai, a jövő iránti remény* hordozói. Az, hogy a világháború második katonai menetének antifasiszta győzelme úgy véget vetett ennek a jövő iránti bizakodó reménységnek, hogy semmi sem maradt belőle – *a németek számára még a nosztalgizálás is tilos* – az nem jelenti azt, *hogy 1938 előtt ez nem így volt*.

5. A magyarok

Nos, ami Németországban 1938-ban véget ért, az Magyarországon 1944-ig tartott ugyan, de mi az 1938 utáni magyarországi folyamatot nem tárgyalhatjuk, mert – mint láttuk – a Gyűlölet századának *1938 utáni történelmére vonatkozó ismereteink, egyszerűen hiányoznak*.

A Trianoni Szerződés csak gyászjelentése volt az 1918-1920-ban megszűnt ezer éves Magyarországnak, de nem volt a megszűnés okozója. A történelmi Magyarország ugyanis az *elévülés* – az időben létező minden társadalmi valóság természeti törvényszerű, elmúlási folyamatának érzékelhető bizonyossága – miatt szűnt meg, annyira legyengülve betegségekkel szembeni ellenálló képessége, „immunrendszere”, hogy képtelen volt ellenállni a parlamenti liberális demokrácia rákfenéjének, az *obstrukciós pártokráciának*. Végül is maga a Történelem

gyógyította ki a magyar közéletet a pártokráciából a fegyveres harcok utáni forradalmak irányításával úgy, hogy – a falvak népét képviselő Kis Gazda Párt kivételével – egymás után minden politikai pártot és mozgalmat, minden „forradalmat”, műforradalmat, álforradalmat, papírforradalmat kormányhatalomhoz juttatva, mindegyiket lejáratódni, diszkreditálódni engedett. Először az 1918 őszen kormányra jutott, a nemzeti közvéleményt képviselő, *kossuthista Függetlenségi Párt* ismerte el programja kivitelezésének képtelenségét és adta át a kormányt 1919 januárjában a *Szabadkőműves Haladó Polgári Pártnak*. A szabad kőműveseket 1919 márciusában, *a magát Szociáldemokrata Tanácsköztársaságnak nevező, kommunista-bolsevik proletárdiktatúra* követte, amely 4 hónapos dicstelen vörös terrorista uralma után, 1919 júliusának legvégén egyszerűen Ausztriába szökött saját kormányhatalma alól, az államkincstár mozdítható javaival együtt. A *kunbélisíták menekültek*, az általuk ellenforradalminak nevezett, Nemzeti Hadsereg szervezkedésének pusztá híre hallatán. *Futottak a hűtlenek* – az Öszövetség szavaival élve –, *pedig senki sem üldözte őket*. A Tanácsköztársaságot az akkor Nyugaton divatos *Szakszervezeti Kormány* néhány napos uralma követte, majd utánuk 1919 augusztusában a fehérterrorral igaztalanul vádolt *Keresztény Párt* lépett uralomra. A Magyarország feletti közhatalmat 1919 novemberében a *Nemzeti Hadsereg* vette át, amely véget vetett a pártokrata anarhiának és helyreállította a törvényes rendet: a nemzeti megújulást óhajtó minden politikai párt és mozgalom, az egész magyar föld népét képviselő *Kisgazda Párthoz* való csatlakozásával megalakult a *Nemzeti Egység Párt*.

1920 márciusában, a szabad parlamenti választások után, végre olyan törvényes kormány következett, amelyet minden állam elismerhetett, és amely a békeszerződést aláírhatta.

Az 1920-ban alakult magyar Nemzeti Egységkormánynak szükségképpen *pártatlan* kellett lennie, *nem csak szokványos koalíciós kormánynak*, amelyben részt vesz minden politikai párt, mozgalom, szervezet és irányzat, „jobboldali” és „baloldali” egyaránt. *Pártatlan is volt, csaknem a pártfelettségig pártatlan, mert, programja nem a koalíciós pártok összehangolt részérdekeinek megvalósítását, hanem az egységes nemzeti közérdeket – a közérdek nem lévén azonos a többség magán érdekével – célozta.*

Csak évtizedek múltán, 1956 őszen derült ki, hogy a liberális parlamentarizmus kezdete óta, ez az 1920-as magyar kormány volt Európában az első pártatlan kormány, ugyanakkor lett az *egész emberiség örök vágyának, a pártatlan közhatalomnak követendő kísérlete*. A publicisztika szerint *ez az első pártatlan közhatalmi szervezet nem egyének vagy csoportok műve volt, hanem az egész magyar népé*. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a magyar nép valami különleges, kiváló tulajdonságokkal rendelkezne, vagy, hogy ennek az eszményi felé mutató társadalmi szervezetnek a létrehozása a magyar nép érdeme volna, ugyanis *a háborúvesztés szörnyű következményei*, azaz az idegen hatalmi megszállás, a maradék ország kirablása folytán bekövetkezett nyomor, éhínség, munkanélküliség, valamint az ezekből következő létbizonytalanság *kényszerítette erre a magyarságot*. Más nemzet is megtette volna mindezt, *de akkor és itt a magyarság volt ilyen kivételesen kilátástalan, kétségbeejtő történelmi helyzetben*. Elsősorban a városi lakosságot – mindenek felett a budapestieket –, az ipari munkásságot és más, bérből élőit sújtott a nyomor. Vidéken ugyanis, még került volna kenyér, és a szénbányák is adtak volna fűtőanyagot, de a gyárak gépi berendezéseit a Regátba szállító román megszállók, még a mozdonyokat és vagonokat sem küldték vissza, nem volt tehát, amivel az élelmiszert és fűtőanyagot az éhező és fázó városokba szállítani. Itt tétovázás, tanakodás nélkül, azonnal

intézkedni és munkához kellett látni, javadalmazást, fizetést nem várva, mert pénz sem volt. Mozdult is mindenki: munkás és vállalkozó, beosztott és főnök, kétkézi és szellemi munkás, napszámos, vasutas, tanító, rendőr, tisztviselő, miniszter és ítélő bíró, szabadfoglalkozású és minden munkát elvállaló leszerelt katona egyaránt, aki ezt emberi és hazafiúi kötelességének érezte, akit nemzeti lelkesedése hajtott, azokkal együtt, akiket családjuk éhezése kényszerített cselekvésre. De a *többség* – köztük a nemzetmentés, országépítés, élenjárói: *a parasztság – elemi erővel* mozdult cselekvésbe, azért, mert az életben maradásra nem látott más esélyt.

Sikerült átvészelni az első telet, jött az aratás, lett kenyérnek való és a termésfelesleg eladásából, a szállítások költségeire pénz is. Persze, pihenésre nem maradt idő és energia, mert készülni kellett a fenyegetően közelítő télre. Utána pedig az egész nép és nemzet továbbélésének elemi feltételeit kellett biztosítani pihenés helyett. A publicisztika nem győzi eléggé magasztalni a magyarságnak a felelősségre vonásban tanúsított, bölcs önmérsékletét: Magyarországon egyszerűen nem voltak politikai perek, sem az esküszegő király pártolói, sem a háborús minisztereket és más döntéshozókat, sem a legyőzött hadseregparancsnokokat nem állították bíróság elé, de még a proletárdiktatúra terroruralmának kiszolgálóit sem. A közbüntényesek, a Büntető törvénykönyv szerinti büntetések: gyilkosok, rablók, tolvajok, sikkasztók és ezek felbujtói felett törvényes bírói eljárás mondott ítéletet. A másik ember életének kioltására, vagyonának elvételére utasító ítéletnek, hatósági parancsnak a végrehajtóit egyszerűen gyilkosként, rablóként ítélték el és sújtották ugyanolyan ítélettel a büntettre felbujtó hatósági személyeket. A politikai meggyőződésért és az annak megfelelő magatartásért – bármilyen párti is volt – senkit felelősségre nem vontak, ha az nem ütközött a Büntető törvénykönyv szabályaiba. Lehet, hogy mindez a pártatlan közhatalom bölcsességének a megnyilvánulása volt, de lehet, hogy csak a történelem kényszerítette akkor a magyarokat ilyen szokatlan, rendhagyó magatartásra, azzal, hogy senkinek nem hagyott időt, és lehetőséget egyébre.

Akkor, a világháború első katonai menete után, az emberiség életében még vitathatatlanul érvényesült az idealista, azaz eszményközpontú életszemlélet, amelyen felépült az az *erkölcsi értékrend*, amely az emberi társadalom életét a történelem kezdetétől, a második világháborúig döntően befolyásolta. Az európai ember életét meghatározó erkölcsi értékrend alapja, az európai vallás, a monoteista krisztianizmus, a kereszténység. Ennek örökérvényű, tehát a 20. században is érvényes tételét kell idéznünk: Isten, *a Történelem Ura, a krisztusi törvényt a tények és események kényszerével beültette az emberiség történelmébe, úgy, hogy abban minden egyén, minden közösség, minden család, nép és nemzet megtalálhatja saját küldetése útját, amelyet ha vállal és követ üdvözü, ha nem, megsemmisül, megszűnik*. Roppant nehéz és felelősségteljes, korunk írástudóinak az a kiváltságos feladata – nem csoda, hogy annyian visszaélnek vele –, *hogy Isten akaratát a Történelem értelmezéséből kiolvassák, hirdessék, hogy azt, a társadalom egyénenként, és közösségenként megismerhesse, elfogadhassa és követhesse*. Istennek a történelem által közvetített parancsa volt a magyarság számára, a pártatlan közhatalom megszervezését és fenntartását szolgáló nemzeti egység, amelyet hívó alázattal elfogadott, vállalt és szolgált a következő évtizedekben.

A kényszerhatalmi pártatlanság olyan *nemzeti egység megalapozásához* nyitott lehetőséget a magyarok számára, amelyen elindulva – a minden képzeletet alul muló, nincstelen gazdasági helyzet a háborús, anyagi, társadalmi és erkölcsi helyrehozhatatlan pusztítás ellenére – egy

évtized múltán még *a háború nyerteseivel szemben is sikerrel vehette fel a versenyt*. A gazdasági élet elviselhetetlen nyomorának leküzdésére nem is volt szükség reformra, csak utat kellett nyitni az évtizedekkel azelőtt indult, a nép cselekvő erejét megszervező *szövetkezeti mozgalom* tovább fejlesztésének. Az idegen megszállás alól a megmaradt országba menekültek tömegének munkához juttatása és eltartása megoldhatatlan feladatnak látszott. Ezt is megoldotta azonban az addig semmibe vett és gúnyolt „áldozatkész hazafiság”: mint azt már írtam, mindenki hajlandó volt javadalmazás nélkül, koplalva munkához látni, hogy munkabérét megtermelhesse. Olyan munkabért, amelyent előteremteni majd sikerül. Néhány, ilyen körülmények között eltelt nehéz hónap után az egész népnek lett kenye, igaz, először csak üresen, de ahogy telt az idő nemcsak több kenyér, de hozzávaló is jutott mindenkinek. A tanyavilágban élő gyermekeket – például – hónapokig fizetés nélkül oktatták a tanyákat sorra járó, munkanélküli erdélyi menekült tanítók, beérven annyival, hogy a szegény tanyasiak asztalukhoz ültették őket, szerény ételük mellé. Később, amikor már erre is jutott a közpénzből, létrejött az a tanyai iskolahálózati rendszer, amelyet az utókor annyira dicsőít. Persze, a közélet józan és helyes ujjaszervezésére, reformokra is szükség volt. Megszületett sok egyéb mellett a valutareform, és lett pénz. Azután, az alkotmányreform a főrendi házat hivatásrendi felsőházzá szervezte át, mintapéldát állítva ezzel a többi nemzet elé. A reformok lehetőséget biztosítottak a társadalomépítő erők tevékenysége számára.

Az eredmény nem is maradt el: az anyagi életszínvonal tíz év alatt utolérte a győztes és nyertes szomszéd országok átlagát, húsz év alatt pedig mindegyiket meg is haladta. 1930-ban a világ összes országa közül Magyarországon volt a legmagasabb az iskolázottság, legalacsonyabb az analfabetizmus, valamint könyvfogyasztás és rádió előfizetés tekintetében világelső volt, és Magyarország volt az egyedüli a világon, amely az akkori gazdasági válság alatt is törlesztette nemzetközi tartozásait. Az anyagi és művelődési megújulás után már eredményeinek halvány nemzetközi elismerése miatti öröme is lehetősége nyílt a magyarságnak. A magyar tudományosság nemzetközi elismerése, Nobel-díja, az irodalmi, zeneművészeti, képzőművészeti, filmművészeti sikerei, a szórakoztató ipar kitűnő eredményei betetőzték a magyar mezőgazdaság, ipar és kereskedelem világpiaci magas eredményeit. Ki kell hangsúlyoznunk, hogy mindezek – a kunbélita emigránsok gyűlölködő híresztelésével ellentétben – a minden felekezetet és nemzetiséget is magába foglaló egész magyar nép közös sikerei voltak. A gazdasági lehetőségek nemcsak az emigráns tőkések, nagyiparosokat vonzották hazatérésre, hanem magyarországi vállalkozásra csábítottak másokat is, főként zsidó tőkések, kereskedők, kis és nagyiparosokat. A magyarságnak a sportban elért látványos eredményei, különösen az 1936-os olimpiai játékokon elért világsikere mindenfelé népszerűvé tették a magyar nevet. Nemzetközi elszigeteltségéből is kilépett: a cserkész mozgalom itt rendezte első nagy sikerű világtalálkozóját, a Katolikus Világegyház pedig Eucharisztikus Kongresszusát, valamint a kormány hasznos politikai és gazdasági szövetségeket kötött. Általánosan elismert eredményeivel a nemzetközi közvéleményt a magyarság mellé állítva, *rábírta a döntéshozó hatalmakat a trianoni szerződés revíziójára, az ország határainak méltányos módosítására*. Ezek kifejlése azonban már átnyúltnak arra az ominózus 1938. utáni időre, amelyre vonatkozó a hiteles dokumentációk már hiányoznak, *mert azokat – még az ismert nevű Teheráni, Jaltai és Potsdami Határozatok tartalma sem ismeretes – a mai napig sem tette közzé a döntéshozó nemzetközi hatalom*. Az viszont, hogy a földi élet valóságában az 1930-as

évek végén beállott hadiállapot azóta sem szűnt meg, ékesen bizonyítja az idealista életszemléleten felépült jogrend érvényvesztését.

6. A Jövendő reménye

Tisztelt Szerkesztő Úr! Évtizedekkel az ominózus 1938 után, Ön tilalmazza, bűnös magatartásnak, az emberi társadalomra veszélyes viselkedésnek minősíti a nosztalgiázást, *a megszépítő múlt értéke iránti sóvárgást*. Meg kell azonban mondanunk, hogy korunkban, a világválság közepette, a Gyűlölet Uralmának korszakában, *senki sem nosztalgiázik*, sem a németek, sem a románok, sem senki Közép-Európában, legkevésbé pedig a magyarok: a magyarok 1918-1920-ban sem nosztalgiáztak, *nem merengtek múlt idő árnya felé, hanem a messze jövővel komolyan összevetve az akkori jelenkort, dologhoz, cselekvéshez láttak*. Napjainkban sem nosztalgiázik senki, sem Európában, sem a Földön, hanem *mindenki reménykedik*: ugyanis, amit Ön nosztalgiának mond, az *valójában a sötét jelenből egy napsugaras, békés és biztonságos jövőben való reménykedés*. Reméli az Ember, hogy vége lesz az állandósult hadi állapotnak, a felszabadító megszállásnak, illetve a megszálló felszabadításnak, hogy a Gyűlölet uralmát *felváltja a „béke és biztonság” uralma*, úgy ahogyan azt 1945-ben megígérte volt az *Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya*, és ahogyan minden állam törvényhozása jóváhagyta 1948 decemberében az *Alapvető Emberi Jogok és Szabadságok Khartájának* elfogadásával. Tudom, hogy ebben Ön is egyetért, és együtt reménykedik velem, mert ebben *minden, a történelmet ismerő, becsületes, gondolkodó ember egyetért és reménykedik*.

A remény nem hiábavaló, mert *a Történelem a tények és események kényszerével* – mint legutóbb 1918-1920-ban – *majd maga hozza el a feladat megoldására képes pártatlan közhatalom* uralmát: sorra hatalomhoz juttat majd minden társadalmi erőt, mozgalmat, csoportot, intézményt, politikai pártot társadalmi befolyáshoz, hogy mindegyik lejárassa, diszkreditálja magát, hogy önként átadja helyét a következő, még többet ígérőnek, hogy végül a minden társadalmi „rész” – *rész latinul = pars, part* – az „egész”, a nép, a démosz egésze, a pártatlan nemzeti egység kezébe adja a kényszerhatalmat. A jogilag szervezett területi közösség, a *szuverén nemzetállam* szolgál majd alapul a szupranacionális, globális *Főhatalomnak*, amely képes lesz az emberiség közérdekét az egész Földön érvényesíteni, amelyre a nemzetállam kényszerhatalma már nem elegendő. A nemzetállam szuverenitása, főhatalma ugyanis csak a maga területére terjed ki, de ott sem kizárólagos, mint hajdan, mert éppen a legfontosabb közhatalmi feladatot, önmaga védelmét – állama területét, területének lakosságát, lakossága békés és biztonságos életét, és létfenntartásához elengedhetetlen vagyona védelmét – nem képes biztosítani. Jog szerint szuverén a nemzetállam, mert képes önmaga korlátozására, azaz *hatalma megosztására*. A közérdek célszerű megvalósítására az államnak meg kell osztania hatalmát, polgárai akaratának befolyásolási képességét egyrészt lakossága területi és személyi autonóm közösségeivel, másrészt azzal a szupranacionális, nemzetállam feletti, globális *közhatalmi* szervezettel, amely majd képes lesz az emberiség egyetemes közérdekének érvényesítésére, a rész érdekek érvényesítését szolgáló minden *magánhatalommal szemben*. A közhatalomnak ilyen ésszerű és célszerű belső és külső megosztására már a 20. század történelme nem ad eligazítást, ezért tovább kell visszamennünk

a történelemben. Közép-Európa népei, nemzetei számára kitűnő mintát ad Erdélyország több évszázados gyakorlatban bevált, hajdani alkotmánya: alul a közhatalom megosztása az egymás között egyenjogú nemzetiségi és felekezeti autonóm közösségekkel, felülről pedig a külső békét biztosító, katonailag legerősebb birodalommal.

A Történelem majd magától hozza el a gyűlölet és viszálykodás kora után, az egyéni és közösségi érdekellentétek ésszerű, békés megoldásának korszakát, ahogyan azt a letűnt korokban, a hasonló körülmények között már többször is elhozta – mert lesz Történelem, lesz folytatása életünknek, nem szüntetheti meg, nem folyathatja meg időnap előtt az élet lehetőségeit a könyörtelenül romboló Gazdasági Érdek magánhatalma. A pártos magánérdekeket érvényesítő hatalom helyett, a szuverén nemzetállamok rendszerén felépül majd az a vitathatatlanul érvényesülő, pártatlan Közhatalom, amely képes lesz, az élet fenntartásának közérdekét minden magánhatalommal szemben érvényesíteni. Nem lesz ez a népekkel szembeni idegen hatalom, hanem minden alávetett ember egyetemes közérdekét érvényesítő, pártatlan hatalma. Sajnos, az emberiség életének ilyen pozitív, gyökeres megváltozására jelenkorunkban vagy a közeljövőben nem reménykedhetünk, még kevésbé számíthatunk. A távolabbi jövőben azonban reménykedhetünk, ha kilátástalanul sötét jelenünket a messze jövővel összefűzve cselekvéshez látunk. A mi jelenkorunk sok nehéz próbával járó egyéni és közösségi nehézség, gond és kín, jelen és jövő közötti átmeneti korszak. A nehézségek leküzdéséhez, a helyes út megtalálásához, a jó döntések meghozatalához, az átmeneti kor túléléséhez, csak a remény ad erőt.

Reméljük, hogy a világ feletti főhatalom mostani birtokosai, a kozmopolita hiteltőke anonim döntéshozói képesek lesznek jövőbeni rendeltetésük parancsát a történelemből felfogni, értelmezni, vállalni, gazdasági érdekeiken nyugvó magánhatalmukat közhatalommá fejleszteni. Nekünk, halandó embereknek, egyénenként és közösségenként, a politika kétes tisztaságú, mindent újraértelmező és félreértelmező, a legszebb jelszavakat is beszennyező, szöözöne sodrásának közepette, még nagyobb lendülettel kell folytatnunk a társadalomban szürke hétköznapi apró munkánkat, azon a helyen, amely számunkra rendeltetett, annak ellenére, hogy a felettünk érvényesülő hatalom inkább nehezíti, mint segíti törekvésünket. Dolgoznunk kell abban a reményben, hogy a tevékenységünk folytán kialakuló közvélemény, az új közhatalom döntéshozói majd az emberiség közérdekének az érvényesítésére indítja: a pillanat halasztást sem tűrő legfontosabb feladata az Élet és a Természet védelmezése után, hogy megalkossa majd az Alapvető Emberi Jogok és Kötelességek Khartáját – jog csak ugyanannyi kötelesség együttlétezésével lehetséges –, és annak érvényesítésére a kötelező hatáskörű, nemzetek feletti bíróságot, továbbá a Kharta rendelkezéseit félremagyarázhatatlan jogszabályokba fogalmazza. – Ebben reménykedünk, reméljük nem hiába!

Dum spiro spero = addig élek, amíg remélek!

Székelyudvarhely, 2014. december 20.

Bélteky Ákos álnév alatt Dobai István

Megjelent a Kapu 2015. június-júliusi számában

OTTHONIAK, ÁKOSIAK, SZILÁGYSÁGIAK

Részletek *Maksay Árpád* ákosi birtokos ny. tanító *Érmelléki történetek* című jegyzeteiből

A Költő-család

Első történet: Köszönöm, Mariska! – Szívesen, Béla!

Élt Ákoson a 19. században egy Fodor Ferenc nevű birtokos, aki úgy került Ákosra, hogy feleségül vette Vass Miklós ákosi birtokos leányát, Vass Polixéniát. Fodor Ferencnek és Vass Polixéniának született egy ikerleány-párjuk, Fodor Mária és Fodor Karolina, azaz Mariska és Linuka, akik a megtevesztésig hasonlítottak egymásra. Szép és vagyonos voltak, volt udvarlójuk és kérőjük bőven. Végül Mariska Szekeresi Nagy Mihály fiához, Ferenchez ment feleségül, amíg Linuka a Libik Árpád kántor-tanító felesége lett. Bár előzőleg Linukának Cséke Iván ákosi birtokos, Mariskának pedig Költő Béla tette a szépet.

Cséke Iván gazdag volt és jóképű, ugyanakkor nagyon bátortalan fiatalember volt. Iván végül legyűrte bátortalanságát, és feleségül kérte választottját. Ültek ketten egy szép nyári délután a házuk előtti virágos kert padján, és Iván vette a bátorságot, kitárta a szívét, majd jól megfogalmazott bevezetés után megkérte a Linuka kezét. A leány végighallgatta a leánykérést, és azt felelte Ivánnak, hogy ez nagyon szép dolog csak hogy én Linuka, hanem Mariska vagyok. Ettől a fiatalember úgy elszégyellte magát, hogy visszavonult az egész leánykéréstől. Ezért lett végül Fodor Karolina Libik Árpád kántor-tanító felesége.

Fodor Mariskának pedig Költő Béla a vagyonos református pap fia udvarolt. Költő Béla saját elbeszélése szerint járt néhány osztályt a zilahi Wesselényi Kollégiumban, de nem állott benne a tudomány, még ha tölcserre töltötték bele: ha felül töltötték, alul kifolyt, ha alul töltötték, felül folyt ki. Viszont szerette a szép nótákat, és fő foglalkozásának azt érezte, hogy kiült délután a kollégium ablakába dalolni. Amikor aztán a szülei belátták, hogy Bélának nem való a tudomány – bár testvérei: fiúk és leányok mind diplomát szeretnek –, hazavitték gazdálkodni Ákosra. Ákoson Fodor Mariska volt a legkapósabb eladó leány, a kissé tajdag Béla is tette neki a szépet. Amikor Béla úgy érezte, hogy eljött a leánykérés ideje, a ház előtti kert kispadján akkurátusan megkérte Mariska kezét, amit a következőképpen kezdett el: Mariska mondja meg nekem őszintén, hogy szeret maga engem? Mariska azt felelte, hogy nem szeretem, magát Béla. Mire Béla azt felelte: köszönöm, Mariska! A leány pedig: szívesen, Béla! válaszával fejeződött be a leánykérés. Ezért lett Fodor Mariska a leggazdagabb ákosi birtokos, Szekeresi Nagy Mihály Ferenc nevű fiának a felesége.

Második történet: Gólyások és békások

...

TÁJÉKOZTATÁS AZ ERDÉLYI HELYZETRŐL

Személyes látogatóim számára

Isten ajándékából mindig jó társaságom volt, gyermekkoromtól a mai napig. Szüleim köztiszteletben álló személyek voltak. Tanyai kúriájukban a környék legértékesebbjei találkoztak a gyakori társasági alkalmakkor és a csak „benéző” látogatásokon. Felnővekedvén az én házam folytatta – talán tovább is fejlesztette – a társasági központ funkcióját, először az érmelléki tanyán, majd itt a kolozsvári Erdélyi Helikon Házban. Szociológiai felmérések és közvélemény-kutatás nélkül is mindig a lehető legtájékozottabbak voltunk az erdélyi magyarságot érintő minden kérdésben. És gyermekkorom óta megtanultam különbséget tenni egyéni, társasági és általános vélemény és állásfoglalás között. Megszoktam, hogy a társaságétól eltérő véleményt csak intim közösségben szabad hangoztatni. Én tehát, mint annak idején ugyanannak a társaságnak a tagja, mint Ady Endre, aki szintén társasága általánosan elfogadott gondolatait, érzelmeit fejezte ki – hiszen csak ő volt képes azokat olyan magas művészi színvonalon kifejezni – magam sem dicsekszem azzal, hogy saját kútfejem szüleményeit terjesztem, hanem az erdélyi magyar értelmiség társasági véleményét foglalom össze jogászai képzettségemmel.

A proletárdiktatúra alatt az én kolozsvári otthonom az akkori ellenzék olyan találkozóhelye volt, ahová egész Erdélyből eljöhettek, és el is jöttek a magyar értelmiségiek, mert itt nyugodtan beszélhettek, nem kellett sem aktivista, de még kollaboráns fülektől sem tartaniuk. A kollaboránsok ugyanis csak 1956-ban és 1989-ben merészkedtek eljönni hozzám.

Az 1989-i politikai változások alatt és után sok magyarországi és nyugati látogatóm volt. Mindnyájan az erdélyi helyzetről kívántak tájékozódni tőlem is, aki a romániai magyar politikai elítéltek nesztoraként, a kommunista diktatúra elismert ellenzéke voltam. Minden magyar politikai párt és irányzat, mozgalom és szervezet megkeresett, valamint nagyon sok magános érdeklődő. Kiemelkedő jelentősége volt a Magyar Demokrata Fórum vezető személyiségeinek a látogatása 1990. január 7-én. *Antall József, Balogh Júlia, Csoóri Sándor, Jeszzenszky Géza, Timkó Iván* és további hét-nyolc személy előtt, több mint öt órán át beszéltem – végre szabadon – az erdélyi magyarság legutóbbi negyvenöt esztendejéről. Engem nagyon kínosan érintett a magyarországi közvélemény Erdéllyel kapcsolatos félretájékozottsága, vendégeimet pedig az, hogy ezt meg is mondtam. Mint utóbb bebizonyosodott, egyedül *Antall József*, a későbbi miniszterelnök nem utasította el magában állításaimat, hanem még javaslataimat is magáévá tette. *Csoóri Sándor* viszont, akinek valósággal könyörögtem, vesse latba tekintélyét, hogy a magyar sajtó hagyjon fel az erdélyi magyarság elleni propagandájával, legalább semleges legyen velünk szemben – csak tagadólág rázta a fejét. Akkor még nem tudtam, hogy már egy évtizede megállapodott a magyarországi politikai ellenzék a romániai magyar kommunista kollaboránsokkal a diktatúra utáni teendők felől, megállapodásukat a nemzetközi politikai lobbival is elfogadtatták, és már semmin sincs módjukban változtatni: Romániában a döntés joga az átálló kommunistáké és kollaboránsoké lesz – itt nem volt kerekasztal-megegyezés,

mint Magyarországon. A román politikai ellenzék szabadon szervezkedhet majd, a választásokon is részt vehet, de a magyar ellenzék továbbra is interdiktum alatt marad, sajtó és szervezkedési szabadság nélkül. Kínos megdöbbenéssel hallottam, hogy a diktatúra utolsó éve alatt – úgy a diplomáciai képviselő útján, mint illegálisan – kijuttatott irományaim, dokumentumaim nem érkeztek el rendeltetési helyükre, még azok sem, amelyeket Balogh Júlia személyes kérésére, az ő címére küldtem. Nem volt más választásom, mint akkor ismertetni meg látogatóimmal a fontosabb dokumentumok tartalmát.

Teljes jóhiszeműséggel – azóta sem vádolok senkit – sorra vettem legégetőbb problémáinkat, és tölem telhetően ismertettem azokat. Minden elhangzott szót magnószalagra vett *Mary György*, az akkori magyar államfő, Szűrös Mátyás számára. E szalagról is, de minden látogatóm tanúságából is – hiszen mindenkinek őszinte, tiszta lelkiismerettel ugyanazokat mondtam – bárki ellenőrizheti mindazt, ami akkor elhangzott. Különbözn minden más érdeklődő látogatómnak is ugyanezeket mondtam, egyformán tiszta meggyőződéssel. Az alábbiakban vázlatosan közlöm néhány témáról akkori ismertetésemet:

1. Az erdélyi magyarság elszigetelése

Ártatlansága tudatában, az erdélyi magyarság nyugodtan fogadta 1944 őszén a szovjet-román megszállást. A megszállók a diktatúra negyedszázados rutinjával dolgoztak. Elsőnek a hírközlést, a sajtót vették felügyelet alá, majd Sztálin minden utasítását végre hajtani kész vezetőséget állítottak a kommunista párt élére, egyszerűen likvidálva a régi, valóban kommunista tagokat. A sajtót és a helyi lakossággal való kapcsolatot a Kommunista Pártra bízta, majd ezt is a szovjet politikai rendőrség alá helyezték, mint minden más hatóságot a megszállt területen. Ismervén a lakosság kommunista-ellenes érzelmeit, az erdélyi magyarok számára megszervezték a kommunista voltát tagadó Magyar Népi Szövetséget – a magyarországi Veres Péter-féle parasztpárthoz hasonlóan –, a leghűségesebb sztálinista-kommunista, a Beneš-tanítvány *Balogh Edgár* irányítása alatt. Balogh Edgár kiváló publicisztikai képességű emberként, mivel sajtóhoz is jutott, az erdélyi magyarság életének sorsformáló tényezője volt. Népünk helyrehozhatatlan vesztesége ennek a kiváló publicistának a hungarofóbiája. 1944 ősze óta, 1990-ig Romániában semmi nyomtatásban meg sem jelent – nemcsak politikai újsághír, de még gyermekvers sem – a Román Kommunista Párt jóváhagyása nélkül. Így csak a valóságát tapasztaltuk – a sajtó mélyen hallgatott róla – annak, hogy a Vörös Hadsereg és a kommunista helyi hatóságok egyszerűen Románia részeként kezelték a hollandiányi területű, *abszolút magyar többségű* Észak-Erdélyt. Arról sem írt a sajtó, hogy a Vörös Hadsereg hóna alatt a román katonai alakulatok tervszerű rémtettekkel megfélemlíti és elűldözi szülőföldjéről az erdélyi magyarokat, „felelőtlen Maniu-gárdisták garázdálkodásának” minősítve a legkirívóbb eseteket. Persze, arról sem írtak, hogy „katonai helyzetük rendezése” ürügye alatt hadifogságba hurcolják a magyar férfiakat, utcán és házról-házra járva elfogottakkal egészítve ki a létszámukat. Arról írt a sajtó, hogy a nyilasok és a zsidók deportálásában segédkezőket „felelősségre vonják” – hiszen ezt egyértelműen helyeselte a magyar közvélemény. De azt nem írták meg, hogy a gyakorlatban minden magyar katonatisztet és köztisztviselőt letartóztatnak, még azt is, aki éppen a deportálások ellen tiltakozva mondott le hivataláról. Miután tisztázták ártatlanságukat – a gyakorlatban ez egészen könnyen ment –,

szabadon bocsátották őket. Csak később tudtuk meg, hogy a diktatúra régi módszerével, aktív, vagy legalább passzív kollaborációra ezzel akarták kényszeríteni – sikerrel – a magyar értelmiséget.

Az osztályharc és az ateista kényszereszközök alkalmazásáról még nem volt szó. Helyette – a debreceni kormány megalakítása után – bűnnek lett nyilvánítva a revizionizmus, horthyzmus és az „úri Magyarország” szolgálata. Hogy a magyarság felelős a háború elhúzódásáért és voltaképpen a náciizmus minden bűnéért. Hálásan kell fogadnunk, hogy a Vörös Hadsereg felszabadította a Horthy-fasizmus uralma alól. Arról említés sem történt, hogy Magyarország a nyugati hatalmak beleegyezésével kibicként vett részt a második világháborúban 1944. március 19. után, német megszállás alatt, sem arról, hogy a magyar csapategységek hiába teszik le a fegyvert a szovjet hadsereg előtt, egyszerűen foglyul ejtik őket, nemhogy felfegyvereznék, mint a románokat.

Az erdélyi magyar nyelvű sajtó – és utána a beindult anyaországi is – szabadító hősként üdvözölte Kolozsváron Groza Pétert, akinek a kormánya alá – két évvel a békeszerződés előtt! – Sztálin egyszerűen odaajándékozta Észak-Erdélyt. Az anyaországi közvélemény azóta is tisztelettel említi Grozát, a kommunista diktatúra romániai felépítőjét, az erdélyi magyarság legkövetkezetesebb, legravaszabb ellenségét – hiszen a kollaboráns sajtó felszabadító hősként írt róla.

És következtek sorra a magyarellenes hatósági fogások, kezdődött a „háborús bűnösök” és menekültek vagyonának elkobzásával, a magyar magánjog – és a telekkönyvek – hatályon kívül helyezésével, a magyar egyetem megszüntetésével, a földreformnak nevezett sovinszta tevékenységgel, majd folytatva a „bűnös magyar történelem” elítélésével, a tőkések és földesurak elleni harc ürügye alatti magyar jogfosztással, majd befejezve a kulákság és kozmopolitizmus elleni harccal, még máig sem fejezve be a proletárdiktatúra terrorakcióit.

A szigorú hírzárlat miatt az anyaországiak csak hazug képet kaphattak az erdélyi valóságról. Még inkább a nyugati világ. Ott az emigráns román propaganda a köztudatba rögzítette – az itthoni magyar publicistákra hivatkozva –, hogy Romániában a kommunista diktatúrát a magyarok csinálták és tartják fenn, a szegény, szabadságszerető román nép ellenére. És mi, erdélyi magyarok, a Szovjetunió közép-európai uralmának legtöbb nyomorúságot szenvedett kárvallottjai, még azt sem mondhattuk meg sehol, hogy *mi nem vagyunk kommunisták*.

Az anyaországiak nehezen értik meg az erdélyi helyzetet, mert Magyarországon kezdettől más módszereket alkalmazott a sztálinizmus, később pedig valóban a „béketábor legvidámabb barakkja” lett. Bármilyen nehéz személyes barátok, kollégák elmarasztalása, nagyon határozottan hívom fel mindenki figyelmét arra, hogy a romániai magyar sajtó sohasem a társadalmi valóságot írta, még kevésbé szolgálta a magyarság érdekeit, hanem a magyarellenes, sovinszta-kommunista diktatúrát. Romániában végig pártbizalmi állás volt a sajtószolgálat, és nagyon megnézték, kit tüntetnek ki bizalmukkal. Negyvenöt év múltán viszont az őszinteség magabiztosságával jelenthetem ki, hogy amilyen mértékben nyerte el egy újságíró, költő, vagy bármelyik egyén a Román Kommunista Párt bizalmát, éppen olyan mértékben veszítette el az erdélyi magyar népet. A sajtó, illetve más pártbizalmiak és a jogfosztottságot viselő magyar nép között áthághatatlan szakadékot ástak az ellenségeinknek kedvező történelmi folyamat,

hermetikussá zárva az erdélyi magyarság információs elszigeteltségét, valósággal „befalazott néppé” téve minket.

Persze, az elszigetelés legfőbb eszköze továbbra is a személyes kapcsolatok szigorú kontrollja és a kegyetlen útlevélkényszer maradt: csak pártbizalmiak kaptak nyugatra útlevelet, mi, ellenzékiek Magyarországra is csak a legutóbbi időben. Külföldi látogatóinkat pedig pórázon vezették, és minden lépésüket, szavukat ellenőrizték.

Általános megdöbbenést okozott Erdélyben Ilyés Elemér: *Erdély változása* című könyve. Nagy veszélyeket kockáztatva szereztük meg elolvasásra, hiszen rólunk szóló, első, szabadföldön megjelent könyv volt. Első bizonyossága volt ez a könyv az erdélyi magyar hírzárlat és az ellenünk szabadon folytatott propaganda eredményességének: olvasásakor azt hittük, a Securitate kiadványa. Nem jártunk messze a valóságtól, mert Ilyés Elemér a Securitate utasítására és ellenőrzése alatt szerkesztett erdélyi magyar sajtót kivonatolta – egyéb nyomtatott anyag nem állván a rendelkezésére –, és annak hungarofób anyagát tálalta erdélyi valóságként. Így lettek „nemzeti hősök”, „erdélyi magyar mártírok” a kollaboránsaink, pártaktivistáink még – főként magyarokkal szembeni – cselekményeikért nemzetközi, emberiség elleni bűnösök is. *Nemeskürty István: Édes Erdély* című írása már egyenesen felháborodást keltett. Ma sem értem, hogy egy ilyen becsületes és értelmes magyar ember hogyan engedhette magát hatodrendű pártagitátorok által félrevezettetni! Közben a Szabad Európa Rádió úgy folytatta műsora felénk sugárzását, mintha mi itt – a sztálinista deszpotizmus kétségtelenül legsúlyosabb áldozatai – megveszekedett kommunisták volnánk.

Nyilvánvaló, hogy 1982-ben útlevelet kapván, legelső dolgom Magyarországon az erdélyi magyarságot bezáró hangszigetelő falon való rés keresése volt. Valamiféle erdélyi magyar tájékoztató szolgálat, és annak a nyugati sajtóhoz kapcsolódása volt az elsőrendű feladat. Püski Sándort, Illyés Gyulát és Csoóri Sándort kerestem, hogy rájuk bízham az ügyet. Az Erdélyből áttelepettekben nem bíztam, hiszen ők voltak az eddigi félretájékoztatók. Balogh Júlia igyekezett a segítségemre lenni a kapcsolatteremtésben, de teljes sikertelenséggel. Mikor már fel akartam adni a reményt, mert mindenütt az erdélyi kommunista kollaboráns lobbiba ütköztem, más ismerőseim segítségével sikerült a Szabad Európa Rádióval, a Magyar Emberjogi Alapítvánnyal és a liberális vonallal kapcsolatot létesítenem. Sajnos, kevés haszonnal, mert a nagy kockázattal kijutatott anyag elkallódott, pontosabban csak töredékének kézhezvételét ismerték el a címzettek.

Elszigeteltségünk tehát tovább tart. Nem lesz könnyű az áttörés.

2. Hungarofób hadjárat

Az erdélyi valóság legsúlyosabb ténye az a minden eszközzel folytatott háború, amelyet a románság folytat a magyarok ellen, minden román minden magyar ellen, magyar egyén, közösség, intézmény, nemzet, falu és ország, gazdaság, áru, gondolat és alkotás, eszme és munka ellen. A román nemzettudat *negatív: az a román, ami nem magyar*. Alapja az ok nélküli, indulati, tehát racionálisan legyőzhetetlen magyargyűlölet. Lehetetlen olyan románnak a közéleti szereplése, aki magyarbarátság gyanújába kerül, Grozát is ellenérvzés fogadta az elején a románok részéről, amíg később meggyőződött róla a románság, hogy Groza magyarbarát

szavai csak magyarellenes tettei leplezésére szolgálnak, mert cselekedetei mindenki másénál többet ártanak a magyaroknak, ezért minden erejükkel melléálltak. Sajnos, a magyarellenes román hadjárat annyira okatlan, hogy akkor is ártani akar a magyaroknak, amikor az nem használ, hanem árt a románoknak is. Bizony nagyon sokat keseregtünk ezen a képtelen viszonyon a börtönben román sorstársainkkal. Hiszen a józanul gondolkodó románok is tudják, hogy létfontosságú számukra is a magyarokkal való megbékélés, hiszen anélkül, így egyszerűen kiírtjuk egymást. De ilyen gyűlöletet táplál más kelet-európai nép nyugati szomszédjával szemben: a szerbek a horvátokkal és magyarokkal szemben, a románok a magyarokkal, az oroszok a lengyelekkel szemben – ilyesmi volt a kuruc korban a németellenesség a magyaroknál, de még ilyenebb mostanában a vendégmunkások gyűlölete a befogadó nemzetek ellen.

Ez a hadjárat folyik ellenünk katonai, diplomáciai, gazdasági, szellemi, művelődési, lélektani eszközökkel, hol a szocializmus, hol a liberalizmus jelszavaival, most például a határok légiesítésével, hogy a magyarok elmenjenek, lehetőleg mindenük hátrahagyásával. Nyilvánvaló, hogy *ez ellen a totális támadás ellen védekeznünk kell, és minden erőnkkel keresnünk kell a megbékélés lehetőségét, különben elveszünk.*

Jól tudom, persze, hogy ezt az 1945 óta hatalmon lévő magyarországi szovjet-vazallus rendszer tagadja, és következetes propagandájával az anyaországi jóhiszemű, békére vágyó közvéleményt is félrevezette, azt állítván: nincs semmiféle háború a románok és magyarok között. Vannak szélsőséges, sovíniszta magyargyűlölő románok, de a társadalom egészére nincs hatásuk, éppen, mint az olyan szélsőséges magyaroknak, akik – mint most én is – eme háború tényét állítják. Ebből az következik, hogy *nem kell védekeznünk a nem létező támadás ellen, és nem kell keresnünk a megbékélést a magyargyűlölőkkel*, hiszen azoknak nincs tömegbázisuk. Hanem kössünk szövetséget a békés, becsületes, jó szándékú románokkal – „Dunának, Oltnak egy a hangja, Rendezzük végre közös dolgainkat...” stb. – és hozzuk már létre a Dunai Konföderációt. Egyes nagyon becsületes, jóhiszemű, nagytekintélyű magyar közéleti férfiak addig elmentek, hogy a magyarságból még a kétfélmilliónyi „sovíniszta erdélyi magyarság” teljes feláldozását sem találták soknak a románok barátságáért. Szegény Teleki Pál is „örök barátsági szerződést” kötött volt a délvidéki magyarság árán egy olyan hóhányó politikusokból álló jugoszláv kormánnyal, amelyet egyszerűen elfűjt pár hónap múlva a szerb nemzeti áramlat, Magyarország pedig kelepcébe került.

A magyarság magatartását a józan logikának kell irányítania: ha folyik a magyarellenes hadjárat, és mi el is hisszük ezt, akkor védekezünk és keressük a megbékélést. *Ha nem hisszük a háború tényét, nem védekezünk, nem keressük a megbékélést* – ellenségeinkkel –, akkor végünk van. Ha valóban nincs ellenünk háború, de mi azt hisszük, hogy van, és megszervezzük a védekezést, és keressük a megbékélést, csakhamar rájövünk, hogy felesleges volt az aggodalmunk, de *nem veszítünk semmit*. Ha most kétfélmillió, illetve négymillió határon túli magyar jajkiáltása, a magyar történelem annyi bizonyossága nem volna elegendő „réálpolitikus” dilettánsok észre térítésére, győzze meg őket saját logikájuk, vagy álljanak félre, ne vágják el nemzetük megmenekülésének lehetőségét. Mert ha a magyarság élni akar, békességben a szintén élni akaró szomszédai körében, *szervezze meg a totális hadjárat elleni védelmet, és kövessen el mindent a tényleges megbékélés megvalósítására!*

3. Csonkamagyar szindróma

Csonkamagyar az, aki a hungarofób hadjáratban nem a magyarság oldalán áll, hanem a támadóién, de azért magát magyarnak mondja. A támadással szemben az egészséges ember védekezik, elfut vagy kitér a támadás elől, meg is adhatja magát, ha kilátástalannak érzi a védekezést, *de a támadó pártjára csak a perverz beteg áll* – az AIDS teszi ilyen védekezésre képtelenné az emberi szervezetet. Ezt csak olyan egyén teheti meg – fizikailag lehetetlen lévén az egyénnek saját maga elleni támadása –, aki valójában nem érzi azonosnak magát a megtámadott közösséggel, esetünkben az, *akinek nemzeti identitástudata csonka vagy hiányos.* Lévén a nemzet erkölcsi-értékrendi történelem-szülte közösség, a csonkamagyar nem érzi értéknek a magyarságát, megtagadja a közösséget a magyarság neki nem tetsző csoportjaival, osztályaival, történelmi korszakaival, állama egyes intézményeivel, egyes vallásfelekezetekkel, politikai pártokkal, nemzete gazdasági értékeivel, művelődési alkotásaival, úgy, hogy a rész miatt elítéli az egészet. Az MTK szurkolója a tüdejét is kikiabálja a Fradi ellen, ha az MTK azzal mérkőzik. De ha a Ferencváros a Bécsi Rapiddal áll szemben, már a Fradit pártolja. És nyilvánvaló, hogy minden esetben a magyar válogatott mellett áll, bármennyien vannak abban fradisták. Ez nem nacionalizmus, még kevésbé sovinizmus, mert a magyarság egészben való szeretete egyáltalán nem jelenti senki más gyűlöletét: szerethetem anyámat és gyermekemet más anyjának és gyermekének gyűlölete nélkül.

A történelmi Magyarországot maga között felosztó kisantantnak indokolnia kellett a magyarsággal szembeni méltánytalanságát. Elsősorban saját népük erkölcsi tétovázását kellett elaltatniuk. Erre szolgált a kisantant-*doktrína* a magyarság kollektív bűnösségéről, a magyar értékek – elsősorban az Európában is páratlanul ragyogó –, a magyar történelem tagadása. Mint *Jorga Miklós*, a kiváló levantinus tudós mondta volt: „Tagadnunk kell a magyarságnak nemcsak jelenét, hanem egész múltját is, mert a magyar történelem mellett nincs román történelem. Történelem nélkül viszont nincs román nemzeti öntudat, nincs nemzet.” Bár a cseh hungarofóbia alapja az ezeréves magyar politikai történelem dicsősége miatti – lemaradt versenytársi – irigység, *Masaryk* is Középeurópa valós történelmének megmásításával agította végig Amerikát, negatívnak festve a békés, művelt, szorgalmas szlovák nép felett a barbár, erőszakos, kizsákmányoló, tunya magyar nemesség ezeréves rémuralmát.

A magyarság kollektív bűnösségén alapuló új kisantant-doktrína megfogalmazója – és diadalra ravaszkodója – Beneš Eduard volt, akit Churchill Közép-Európa rossz szellemének nevezett. Beneš szerint a magyarság bűnös volt kezdettől fogva. Bűnös volt rátelepedése Középeurópa nálánál értékesebb népeire, még bűnösebb ezeréves kegyetlen, barbár uralma, amelyet a német szupremáciával való gyáva megalkuvással biztosított magának. A magyarság azonban nemcsak eredendően bűnös, hanem könyörületet nem érdemlően megátalkodott is, hiszen ahelyett, hogy hálásan megköszönné a világnak – főként szomszédainak –, hogy az elavult Ausztria felosztásakor a magyarokat is saját, független államhoz jutatták, hála helyett rágalomokkal és katonai orvtámadással, németekkel való szövetségessel veszélyeztetik jóakaró szomszédaik és az egész emberiség békéjét és biztonságát. A magyarok legbűnösebb része az, amely Trianon után a szomszéd népek uralma alá került, mert ezek botorul elutasítják, hogy beolvadás útján megszabaduljanak a bűnös nemzetiségüktől és egy igazán művelt értékes nép tagjaivá legyenek, ehelyett örökös áskálódásukkal békés, jóakaró szomszédai ellen uszítják az anyaországiakat. Persze, a határon túli magyarokat az egész emberiség érdekében ki kellene

irtani, de ez a módszer nem illik a kisantanthoz, ki kell hát őket ebrudalni az utódállamokból – ha csak fel nem hagynak bűnös nemzetiségükkel.

Mindnyájan tudjuk, hogy állításaimban semmit sem túloztam, ezek és ehhez hasonlók naponta hangzanak el felelős politikusok szájából. Túlzás ezen a téren csak a kisantant-népek szélsőséges sovínisztái részéről hangzik, akik minket itt naponta szavaikkal és viselkedésükkel emberi méltóságunkban megaláznak, anélkül, hogy magukat túlzónak éreznék.

A kisantant-doktrína a hungarofób hadjárat leghatékonyabb fegyvere. Azonban el kell ismernünk, hogy – lovagiatlan bár az ilyen fegyverek alkalmazása – teljességgel indokolt és ésszerű ellenségeink részéről. Magam is mondtam, hogy minden eszközt felhasználó, totális háború folyik ellenünk. Viszont csak a támadással szembeni védekezést mondtam szükségesnek, de az erkölcstelen fegyverekkel való védekezést eddig is elleneztem, ezután is ellenezni fogom.

Ha ellenségeinknek természetes szabadsága a magyarellenes kisantant-doktrína alkalmazása, azonban, ha magyar alkalmaz magyarellenes módszert, az nem természetes, hanem beteges perverzió. Pedig – sajnos – gyakori jelenség. A magyar történelem egyes korszakainak vagy egészének a tagadása, a magyar állam jogfolytonossága, a magyar nemesség, polgárság, proletariátus kitagadása a nemzetből, a Habsburg uralom és a Horthy-korszak kiiktatása, hol a liberálisok, hol a nemzetiek létjogosultságának a tagadása, egyes művelődési, művészeti irányzatok anatómája gyakori volt a második világháború befejezése előtt is, még értelmes, jóhiszemű magyarok részéről is. De a második világháború elvesztése egyenesen kisantant kormányt juttatott hatalomra Magyarországon. Nem tudok arcpirulás nélkül emlékezni a 1945-48 közötti Dilettáns Koalíció fakutya-külpolitikájára, gyászos szereplésére a párizsi békekonferencián és azután. A kisantant-doktrínát, a magyarság kollektív bűnösségét harsogta a magyar nyelvű sajtó mindenfelé, ezt hajtogatta annyi, magát reálpolitikusnak képzelő, valójában beteg vagy tájékozatlan, köztiszteltben álló író és népzévezér. Nekem is maga *Veres Péter* magyarázta meg, miért kell felszabadítónak mondanunk a hódítót, barátunk az ellenséget, miért kell megtagadnunk történelmünket stb. Ha elfogadjuk bűnös voltunkat, mi vonhatjuk felelősségre háborús bűnöseinket stb. Hogy Finnországnak csak háborús hősei voltak, bűnösei nem – az nem volt követendő példa Magyarországon. A jobboldali politikai pártokat mindenütt kizárták a választásokról, egyedül Magyarországon zárták ki a középpártokat is, csak azért, hogy ellenfeleink meg legyenek velünk elégedve, semmivé téve a szovjet megszállás előtti magyar politika minden reményét, és lehetetlenné a közeli és távoli ellenséges támadással szembeni védekezést.

A szovjet-orosz főhatalom patronátusa alatt, a bolsevik diktatúra dzsingiszida módszereit felhasználva, a kisantant minden erejével támadt a magyarságra, és ebben a bűnös magyarságot igazságosan büntető, kíméletlen akcióban játszottak kezükre a csonkamagyarok, védekezésképtelenné bénítva a magyarságot a kisantant-doktrína mótelyével. Hallottuk itt, Erdélyben, hogy hajdani diáktársunk, *Cseres Tibor* úgy megírta az „igazat” a magyarok rémtetteiről, hogy *Tito* is megsokallta – miután negyvenezer magyart legyilkoltak a csetnikek. Vajon *Cseres Tibor* hogyan néz az általa halálra ítélt – bűnös, mert magyar – délvidéki kivégzettek hozzátartozóinak a szemébe? A Beneš Kassai Programja alapján deportált magyarok és a Groza álnoksága folytán jogfosztott erdélyi, vagy az Anyaországban, otthon

üldözött „úri magyarok”, volt „kizsákmányolók, horthysták, frontharcosok” – voltaképpen tehát az egész magyar nemzet, hogyan ítéltetett el minden kihallgatás nélkül. Nem bírói ítéletben – úgy nem lehetett volna elítélni –, hanem újságcikkekben, regényben, versben, drámában, iskolai tanításban, színházban, moziban, parlamentben, szakszervezetben, pártba, mindenütt. Nálunk Balogh Edgár, Beneš leghűségesebb tanítványa, a proletárdiktatúra legkészségesebb szolgája vezette „a minden magyar bűnös és megbüntetendő” kórust, olyan sikerrel, hogy az erdélyi magyar fogolytábor legfőbb előjárója lett a román sovíniszta-kommunista diktatúra kegyéből, és ebben a minőségében képviselte a magyar rabtábor érdekeit.

Hogy Magyarországon mi volt, azt jobban tudják az anyaországiak. Hogy közéleti kérdésekben nem realista, hanem gyáva és együgyű skriblerek hogyan ítélték halálra, kényszermunkára, gályarabságra milliőkat – nem győzöm ismételni – egyedül csak a megszálló ellenség dicséretére, megelégedéséért áhítózza, az példátlan. *Európa történetében, ilyen mértékű nemzetgyalázásra egyszerűen nincs példa.*

Ötvenhat felmentette a magyarságot minden vád alól, úgy, hogy a vádak visszaszálltak a vádlók fejére. Ezt a kisantant nem tűrhette, akcióba lendültek hát a csonkamagyarok mondván: A forradalmat csak a kevés hevesvérű, megfontolatlan fiatal csinálta. A magyar nép nagy többsége nem vett részt benne, hiába hiszi a világ, hogy ez az egész magyarság ügye volt. A „józan” magyarok elutasítják a forradalmárok túlzó állításait a szovjet megszállók emberi jogokat sértő uralmával kapcsolatosan. Magyar írók írtak alá ilyen tartalmú nyilatkozatot 1957-ben! A magyar értelmiség pedig felhasználta a kádárizmus kínálta lehetőséget – „Velünk van az, aki nincs ellenünk!” –, és visszamentek az egyiptomi húsos fazekakhoz. És most már nyaklók nélkül folyt tovább a lélekmérgezés, a nemzeti értékek tagadása, a nihilizmus terjesztése, a legvégtetesebb tevékenységben, a nevelésben. Lelkes magyar történész-professzorral beszélgetvén, megdöbbenően hallottam, hogy 1848-49-ben az „igazság” nem állt egyértelműen a szabadságharcosok oldalán, figyelembe kell venni a másik oldalon harcoló nemzetiségek törekvéseit is. – Hogy a magyar népnek soha sem kell a törekvéseit figyelembe venni, hogy a magyaroknak még a vádakkal szembeni védekezését sem kell meghallgatni – ehhez nem kell kommentár!

Nálunk Erdélyben minden a Beneš-Groza-Balogh Edgár receptje szerint ment. Ötvenhat ürügyén minden értelmiségit megszorítottak, hogy nyilatkozzék: Mi volt Magyarországon: népi forradalom vagy becstelen, reakciós ellenforradalom? A pártaktivisták, újságírók, egyetemi tanárok, köztisztviselők expressis verbis kellett nyilatkozzanak állásvesztés terhe alatt, mások részéről elég volt a beleegyező hallgatás. Minket, letartóztatottakat sem valós vagy koholt cselekményeink tárgyában gyötörtek, hanem a „revoluție-contrarevoluție” kérdéssel. Jól tudták, aki hajlandó a magyar Ötvenhat elítélésére, annak annyira *megsérül a lelke*, hogy ezek soha nem lesznek képesek népük, történelmük, hagyományaik melletti kiállásra, legjobb esetben is csak sebük nyalogatására készíti őket vívódó lelkiismeretük. – És ezek a professzorok nevelték az erdélyi magyar tanárokat egész nemzedékeken át, hogy a kisantant-csonkamagyar mótely tovább terjedjen most már minden erdélyi magyar gyermekben, későbbi fiatalban és felnőttben.

Mikor ezekről beszélek, mindig látom az ellenkezést hallgatóim arcán: Igazuk van azoknak – a kollaboránsoknak –, akik Dobait szélsőséges örültnek mondják. Még szerencse, csak kevesen vannak hozzá hasonlóak. –

A kétmilliónyi erdélyi magyar negyvenöt éve van némaságra ítélve. Valóban olyan szorosan szigeteli el őket az a néhány ezer kollaboráns, aki ebből él, hogy a magyarság ellenségei tetszésük szerint vezetik félre a világot az erdélyi valóságról. Így a félretájékoztatottak még most sem látnak más életlehetőséget a magyarság számára, mint hogy bűneiért vezekelve, szolgálják a náluknál olyan „sokkal különb” szomszédaikat. – Ha valaki védőbeszédet akar mondani halálos bűnnel vádolt nemzete mellett, az szélsőséges őrült?

4. Romániai Magyar Demokrata Szövetség

Az RMDSZ megalakulását megnyugvással fogadtuk, hiszen az természetes következménye volt a politikai változásoknak. Jól tudtuk, a politikai alkuknak nemigen vannak dokumentumai, és ha volnának, akkor sem szokás őket közzétenni. A második világháború indulásának, lefolyásának, még kevésbé végének és folyamányainak politikai, diplomáciai tényeit, cselekményeit, aktusait csak hírből vagy rémhírből ismerjük ma is. Jaltát emlegeti a világ a Szovjetunió félévszázados közép-európai koncessziója forrásaként, pedig valószínűtlen a helynek, időnek és cselekménynek ez a drámai hármasság. Még mindig csak szóbeszéd folyik a Gorbacsov-kapitulációk tartalmáról, legyenek az érdekeltek gondolkodó egyének, vagy milliós – esetleg sokmilliós – nemzetek. Szemünk előtt folyik a Szovjetunió visszavonulása Közép-Európából és a proletárdiktatúrának valami mássá alakulása. Az átalakítást mindenütt az uralkodó állampárt kívánságára, az államvédelmi hatóságok szervezték és bonyolították le: ha az ÁVH-ban egyetértés volt, békésen zajlott le minden, ha egyenlenség vagy vita vagy rivalizálás, akkor fegyveres csetepatékkal, mint Romániában. Úgy látszik, Gorbacsov – az összes reformkommunista tényezővel egyetértésben – a következő feltételeket szabta a szovjet hatalom és a szocialista gazdaság visszavonulásának: a jelenlegi államhatárok megmaradnak, a kollaboránsok megőrzik állásukat és szerzett vagyonukat, valamint azt, hogy senkit sem szabad felelősségre vonni a bolsevik diktatúra alatti cselekményeiért. Ezeken a feltételeken belül jöhet a piacgazdálkodás, kapitalizmus, és lehet kártalanítani. Úgy tűnik, az államok többségében azonnal vége van az egypártrendszernek: Magyarországon kerekasztal megegyezéssel, másfelé, mint Romániában is, egyelőre egyetlen – reformkommunista – politikai csoport szervezi a többpárti választásokat. Mivel a többpárti kerekasztaloknál is a leköszönő állampárt döntött, úgy tűnik, lényegtelen a különbség a két eljárás között. Én azonban, a romániai helyzet ismeretében nagyon lényegesnek érzem a különbséget, hiszen a kerekasztalnál az állampártok ellenzéke is kapott politikai szerepet, amíg például Romániában, csak „magánkezdeményezésként” indulhat a választásokon. – Ha egyáltalán lesznek valós választások, több, szabadon állított jelölttel.

A *Romániai Magyar Demokrata Szövetséget* a magyar nemzetiségű román állampolgárok számára létesítette a reformkommunista Nemzetmentő Front, minden bizonnyal teljes egyetértésben a nemzetközi hatalmi erőkkal – és a magyarországi kerekasztal pártjaival. Egyelőre olyan, mint annakidején a Magyar Népi Szövetség volt, az állami egypárt alárendelt szervezete. Lesz-e belőle – legalább több évtizedes késéssel, úgyszólván záróra után – magyar reformkommunista párt, vagy sem, az majd elválik. Tudjuk, Balogh Edgárék annakidején hiába igyekeztek valamilyen autonóm magyar kommunista pártszervezet létrehozására – hiszen az

erdélyi magyarságnál sokkal kisebb etnikai közösségeknek, csoportoknak is volt saját kommunista pártjuk –, ez mostanig sem sikerült.

Két dolog aggaszt minket az RMDSZ-szel kapcsolatosan. Az egyik az, hogy kizárólag kommunistákból áll az egész vezetősége, még szimpla kollaboráns sincs közöttük, nemhogy ellenzéki volna. Ígérük ugyan, hogy a belépni akaró pártonkívülieket a választások után majd befogadják, de viselkedésük ellentmond ígéretüknek, mert most semmiféle más szervezkedést nem tűnnek, nemhogy politikai pártot, de még magyar gazdakört, ipartestületet, pedagógus szövetséget sem. A magyar nyelvű sajtó is teljesen az ő kezükben van, illuzórikussá téve a sajtószabadságot – és folytatva az erdélyi magyarság információs elszigetelését.

Az RMDSZ-szel szembeni másik aggodalmunk az alapító személyek miatt van. Az erdélyi magyarságot a világ előtt a kommunizmus szálláscsinálóiaként vádolják. Mi nem engedhetjük meg magunknak azt a – hülye – elutasítást a proletárdiktatúra nemzetközi felszámolóival szemben, hogy közismert, cégéres kommunistákat állítunk az erdélyi magyarságot képviselni hivatott élére. Balogh Edgárt a román nacionalisták – és börtönbeli hazafiak – nemzetközi büntetőbíróság elé akarták küldeni emberiség elleni bűnnel vádolva, hiszen valóban legfőbb megteremtője volt a kommunizmusnak Romániában, agitálva az osztályharc, a kizsákmányoló réteg likvidálása és egyebek mellett. A börtönben öt magyar nemzetiségűt mondtak ilyen „nemzetközi bűnözőnek” a politikai elítéltek: *Balogh Edgárt, Bányai Lászlót, Demeter Jánost, Kurkó Gyárfást és Macskási Pált*. Nem volna szabad az egész diktatúra alatt magas pártfunkciót viselő *Sütő Andrást*, vagy a közismert agitátort, *Balázs Sándort*, sem pedig a legbizalmasabb pártfunkciót, a könyvkiadást vállalt *Domokos Gézát* futtatni. Őszintén csodálkozom, hogy ilyen értelmes emberek nem veszik észre, hogy jelenlétük árt népünk ügyének!

Laikusok között állandó vita tárgya, hogy kiket, milyen ügyben, milyen mértékben képvisel az RMDSZ? Politikai szervezet lévén, kiknek a politikai érdekét látja el? Szigorúan csak a programját elfogadó tagjait, magyarul, a kommunistákat. A politikai képviselet ugyanis Románia törvényhozásában való részvételt jelenti, és csak az erdélyi magyarság nemzetiségi jogállását nem érintő kérdésekben, hiszen az erdélyi magyar nem-kommunisták szerint a magyarság jogállása a nemzetközi jog hatáskörébe tartozik, nem belügye Romániának. Kevésbé szigorú elvszerűséggel vizsgálva a kérdést, az RMDSZ képviselheti minden rászavazó állampolgár – akár minden erdélyi magyar – politikai érdekeit, hiszen a kisebbségi politikai szervezet parlamenti szereplése – *Balogh Artúr* szerint – olyan, mint *kutya farkán a vitézkötés*: figyelemkeltő cifraság, amely csak mások bosszantására szolgál. Az RMDSZ képviselők aránya nem haladhatja meg a 10%-ot, semmi esélye sincs arra, hogy javaslatait a 90%-os többség le ne szavazza. Hogy egyáltalán legyen magyar képviselő a román parlamentben, arra elég három ember. A többi helyre jó választási paktumokkal román pártok szövetségét kellene megnyerni általános – nem nemzetiségi – érdekek megvalósítására.

Jogi képviseletét az RMDSZ csak azoknak láthatja el, akiktől ilyen megbízást kapott, tehát senkiét. Az RMDSZ senki terhére nem köthet semmiféle megállapodást. Bár efféle politikai alkudozások megszokottak a politikai életben, de – mivel két fél megállapodása soha sem kötelez harmadikat – ezek csak hangulatkeltésre valók. Nemcsak a képviselet, de egyetlen egyén sem mondhat le érvényesen személyi jogairól, sem csoportos szerzett – örökölt – jogairól: senki nem lehet más rabszolgája, más által nem gyakorolhatja házastársi jogait stb.

Az 1989-es esztendő folyamán az erdélyi magyarság megvitatta a maga fontos kérdéseit, ezek között az erdélyi magyarság képviselőtársaságának ügyét is, és teljes egyetértésre jutott: csak az egész nemzet rész minden szakmai, gazdasági, művelődési, intézményi, társadalmi egységének, minden közösségnek, testületnek a küldötteiből alakított *Erdélyi Magyar Tanács* hivatott érdekeink képviselőtársaságára. Most az RMDSZ megszokott egypárti, hatalmi szóval magát „érdekképviselőtársaságának” mondja, újjászervezi a kommunista párt (szigorúan központosított) szakosztályait, hogy ezzel is akadályozza az alulról szervezett, valós érdekképviselői szervezetek, testületek megalakulását.

A laikusokat félrevezetik a rosszhiszemű politikusok, „az erdélyi magyarság legitim képviselőtársaságának” mondván az RMDSZ-t. Ha a legitim jogfolytonosságot a Román Kommunista Párt vonalán követjük, akkor tagadhatatlan a Román Nemzetmentő Front és annak magyar fiókszervezetének, a Romániai Demokrata Szövetségnek a legitimitása, de ennek kijelentése az erdélyi magyar nép diktatúra alatti jogfosztottságának a folytatását jelenti. – Sajnos, minden jel arra mutat, hogy a közép-európai proletárdiktatúrát felszámoló nemzetközi lobbizás ezen az állásponton van. Illúziókat hát nem táplállok ezen a téren, de reményeket igen: az anyaországi sajtóban szóhoz juthat a negyvenöt éve némaságra ítélt erdélyi magyar nép, akkor talán mireánk is eljön az egypártrendszerrel való szabadulás, a demokrácia szervezkedési szabadsága. Ehhez kérem Csoóri Sándor segítségét!

5. Polonikária az Európa-házban

A keleti főhatalom visszavonulása után most mindenki a nyugati integrációt sürgeti, a kommunista internacionálé után a kapitalista nemzetfeletti szervezkedést. Hajlandók vagyunk úgy tekinteni nyugati barátainkra, mintha azok valóban önzetlen felszabadítók volnának, egyedül a mi érdekeinkért buzgólkodnának a nyugati kormányok, teljességgel elfelejtkeznének egyetlen kötelességükről: Saját államuk polgárainak (egészen önző) érdekképviselőtársaságáról. A valóban megmutatkozó jóindulat nem jelenti azt, hogy a nyugati hatalmak bármelyike is ne helyezné bármely polgára egyéni érdekét bármelyik közép-európai nemzet érdeke elé. Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a nyugati jóindulat minden közép-európai népnek szól, magyaroknak is, ellenségeiknek is. Biztos, hogy eddig is verseny folyt a nyugati rokonszenvért, és ez a verseny várhatóan erősödni fog. Magyarországnak most a lehető legjobb a nyugati megítélése – milyen jó volna, ha ezt most ki tudná használni a szomszédaival való tényleges megbékélésre! – de ahogyan én a kelet-európai észjárást, világszemléletet, minden eszközt megengedő erkölcsöt ismerem, Magyarország csakhamar kiesik abból a cukros kosárból, amelyben – talán – nem is volt benne.

Ha Magyarország mostani szabad politikai szerveződése az 1944. március 19-én, a német megszállással megszakadt, több száz éves, szerves demokratikus fejlődését vállalja és folytatja, akkor jelenlegi előnyét még fokozhatja is – nemcsak a maga polgárai, hanem egész Közép-Európa és az egész emberiség javára. Erre egyetlen esélye van: meg tud-e szabadulni a keleti uralomra jellemző *polonikáriától*, hogy a magyar nemzet egészét – persze, elsősorban a magyar állampolgárokat – szolgáló személyeknek adja a közhatalmat, vagy marad a hivatásos közszolgálatok érdekszövetkezete, gyarmata.

Európa a keresztyénség földjét jelenti. Még az ókor végén a két részre oszló keresztyénség két részre osztotta Európát: Az erkölcs törvényeit maximális tisztasággal megfogalmazó Keletre, és az erkölcsi elvárásokat gyakorlatban alkalmazni igyekvő Nyugatra. A Római Keresztyén Birodalmat hithű ortodox módon konzerváló Bizánc, majd ennek utóda, Moszkva – és délen a másik jogutód: az Ozmán Birodalom – konzerválta az ókort, míg a társadalom erjesztő – fejlesztő – mikrobáitól nem védett nyugati fél fejlődésre kényszerült. Előbb a társadalmi kényszerhatalmat maguknak hódító barbár népeket szervezte keresztyén nemzetekké, kitalálván számukra Dávid zsidó királysága mintájára – az Isten törvénye szerint szervezett – keresztyén nemzetállamot, mint a keresztyén konföderáció tagját. Azután iskolára fogta a barbár királyokat, vezéreket, nemeseket, polgárokat, szolganépeket és néhány száz év alatt a Nyugati Egyház az emberiség szellemi élcsapatává nevelte az európai – pontosabban: nyugat-európai – nemzeteket, a történelmi fejlődés során természetesen kialakult társadalmi hierarchiájával együtt. A hatalmi hierarchia alapja Nyugaton Isten szolgálata volt, minden lehetőséggel, értékkel, akár étellel, harccal, munkával – és persze, minden olyan más eszménynek a szolgálata, amelyet Isten rendelt: az Egyháznak, Hazának, Nemzetnek, Királynak, Családnak, Becsületnek, Szabadságnak, Igazságnak, Jóságnak, Szépségnek. Az ember szent kötelessége tehát – királynak éppen úgy, mint a kézművesnek – Istennek és felebarátainak az önzetlen szolgálata, egész élete tevékenységével, képességei szerint szabadon forgolódván a világban.

A nemzetállami status csak a nyugat-európai történelmi fejlődésre jellemző. A világ többi részén, tehát Kelet-Európában is, maradt a régi, megszokott területi közület, a deszpotikus birodalom – impérium. Itt nem differenciálódott a társadalom hierarchikus rétegekre, tehát nem volt szükség az ettől megszabadító liberalizmusra, sem a közérdeket az egyénivel összeegyeztető demokráciára. Keleten a közhatalomnak kétféle alávetettje van: a minden kötelességet hordozó alávetett nép, és az alávetést megvalósító köztisztviselő, a polonikár.

Tudom, a nyugati magyar politikai irodalom nem ismeri ezt a kifejezést, mert azt a fogalmat sem ismeri, amelyet a kifejezés fed, mivel a despota szolgálatát magánérdekből ellátó professzionizmus ismeretlen Nyugaton. Miután a nyugati politikai eszmék világdiadalt arattak – nemzeti jogállam, alkotmányosság, demokrácia, szabadság-egyenlőség-testvériség stb. –, Kelet-Európában is ezekre hivatkozva jutnak immár közszolgálatba – a polonikárok.

A „polonikár” kifejezés a román politikai zsargonból való, én is a börtönben hallottam. Eredeti jelentése a katonáknak, kantinkosztosoknak, foglyoknak ételt osztó személyt jelenti – polonik = merőkanál –, innen ment át a közhatalmi javakat elosztókra – illetve az abból élőkre. „Polikár”-nak nevezték magukat a múlt században az oszmán uralom ellen lázadó szabadságharcosok, de – nálunk a „Kuruc – Kurva” zsargonkifejezéshez hasonlóan – a polikárok a hatalom bármilyen csekély részének a birtokába jutva, szabadsághősből polonikárrá alakultak. Az orosz, a román és más kelet-európai irodalom állandó témája a falusi csendőrőrmester, az adószedő, a jegyző, és a vasúti forgalmista, bakter, gyári kapus, vagy autóbuszsofőr basáskodása. Ezen a „haladó” nyugati megdöbben, holott Nyugat-Európa – és az ehhez csatlakozott nyugati rendszerek – kivételével a világ minden más táján, sok ezer esztendő óta így működik a közhatalom. Ezeknek a basáskodó, megvesztegetést követelő tisztviselőknek a magánérdeke szolgál a közhatalom alapjául, és bizony ez rendszerint szilárdabb alap a nyugati „közmegegyezésnél”. Jól működő polonikáriában a tisztviselői önkényuralom – mint például a

Bizánci Birodalomban volt – csak a közhatalomra, közbiztonságra, közrendre vonatkozik, nem érinti az „állampolgárok” magánérdekeit, és nagy gazdasági prosperitást eredményezhet. De nyugati értelemben vett politikai életet, alkotmányosságot, autonómiát, valóságos politikai pártokat itt senki ne keressen, mert nincsenek – és nem is lesznek.

Nyugaton a koreszmék által követelt értékrend volt a mindenkori társadalmi kiválasztás alapja: A bátorság, vitézség, testi erő, fortély, gazdasági, szellemi erő, értelem, tehetség, rátermettség, vagy ezek hite, a népszerűség juttatta az egyéneket a hatalom birtokába. A hatalom birtoklása nyugaton mindig rossz üzlet volt, mert még egy kis községi előljáróság is sok önzetlen áldozatvállalást követelt de javadalom nem járt vele. A haza és király szolgálata a hűséges alattvalónak még az életét is elvárta áldozatul. Aki az áldozatvállalásban kivált – vagy nem került ezzel ellenkező gyanúba – nyugaton az került a társadalmi rangsor magasabb fokára. Keleten viszont a kényszerhatalom, vagy az azt megszemélyesítő központi, vagy helyi despota iránti odaadó hűség a társadalmi felemelkedés eszköze, és ez jogosította fel a hatalomrészt a hatalomrésze anyagi hasznosítására. Keleten nem a haza, a király, a vármegye, a város, a céh, a hitközség, a család vagy egyéb erkölcsi érték önzetlen szolgálata az érdem, hanem azt dicsérik, aki neki jutó közhatalmi részt ügyesen tudja a saját hasznára fordítani. Ez nemcsak köztisztviselőkre vonatkozik, hanem minden hazafira. A keleti hazafi tehát, kiköveteli a maga *anyagi haszonrészét* a hazából, a nyugati hazafi viszont *nem kapni akar* a hazájától, hanem adni akar annak, akár életét is képes feláldozni érte. Hogy ez a kétféle közerkölcs milyen Egyesült Európát fog tudni fenntartani – az itt a nagy kérdés.

A Közép-Európa feletti szovjet-orosz főhatalom polonikárián nyugvó deszpotikus politikai rendszereket statuált nemcsak Romániában, de Magyarországon is. Ennek folytán a nyugat-európai értelemben vett közerkölcsök egyszerűen elenyésztek. Hülyének nézik azt, aki önzetlenül szolgálja a közösséget, legyen az akár egyház, akár sportegyesület. Az állami és kollektív vagyonból lopni pedig valósággal közérdek. Nos, Romániában a politikai változások nem eredményeztek semmiféle személycserét sem a központi, sem a helyhatósági szervekben – az állami vállalatoknál pedig még kevésbé. Meg kell mondanom, hogy a magyarországi kerekasztal eljárása is a polonikáriára jellemző: A hatalombirtokosok pozíciójára veszélyt jelentő ellenzékieket bevették a hatalomban részesülők közé, elvonván ezeket az alávetett nép oldaláról. Hogy ezek a volt ellenzékiek vonják-e maguk után az alávetettek kiválót, széles alapú, szerves kapcsolatot építve ki az állam polgáraival, vagy elzárkóznak az alávetettektől, és maguk számára igyekeznek hasznosítani közhatalmi részesedésüket – ez a következőkben fog kiderülni.

Az Európa Házzal kapcsolatosan nincsenek illúzióim: Az az Egyesült Európa, amelytől minden tagja csak kapni akar, az nem hazája senkinek, hiszen áldozatot senki sem akar érte hozni. A materialista önzés világdiadala korában, amikor az anyagi haszon az egyetlen érték, ilyen integrációtól hiába várjuk reményeink teljesítését, a valós megbékélés megteremtését.

6. Wesselényi Miklós béketerve

Aki az én nevemet ismeri, az erdélyi Ötvenhatal kapcsolatosan hallott rólam, pontosabban: az erdélyi ENSZ-per elsőrendű vádlottjaként és elítéltejként lettem ismeretes, mint az erdélyi

kérdésnek az ENSZ elé terjesztésre készült memorandum szerzője – erre, *Az erdélyi kérdés* című tanulmányra mondta volt *Kertész Gábor*, a börtönben meghalt csoporttársam, hogy „ez a 20. század legdrágább írásműve”, mert aki csak hallott róla, már öt évet kapott, aki olvasta is, az már tízet, aki beszélt róla, az húszat, aki részt vett benne, az legalább huszonötöt – mármint annyi esztendei kényszermunkát. A román hadbíróság nagyon találóan ítélte meg a helyzetet, amikor megállapította, hogy Trianon fennmaradása akkor, 1957-ben forgott a legnagyobb veszélyben, mert a magyarság évszázadok óta nem volt annyira népszerű a világközvélemény előtt, mint akkor. Ezért hoztak olyan ítéletet, amely lehetőleg eltünteti a világ elől a memorandumot is, szerkesztőit is, és a Securitate azért uszította reánk ügynökeivel még a passzív kollaboránsokat is, ügyünk ellen és mi ellenünk, hogy megakadályozzák az erdélyi kérdés megoldatlanságából eredő feszültségek miatti robbanást. – Amint látjuk, ez sikerült is nekik.

Hiába telt el azóta egy emberöltő, minden látogatómnak ez az első kérdése: Milyen megoldása van tehát az erdélyi kérdésnek?

Mindenek előtt meg kell mondanom, hogy – bár a bíróság előtt vállaltam – én csak íródeákja, titkára voltam az ENSZ-memorandumnak, mert *annak egyedüli valóságos szerzője az egész erdélyi magyar értelmiség*. Bárki leellenőrizheti a még élő kortársak megkérdezésével, hogy semmi sem volt abban az írásműben, amiről a harmincas évek közepétől, de különösen negyvennégy után, nem beszéltek volna minden erdélyi társaságban. Én ezeket csak írásba foglaltam a nálam tekintélyesebb közéleti férfiak utasítására vagy kérésére. Azért is tárgyalja a memorandum az összes megoldási lehetőséget.

A másik, amit a válasz előtt figyelembe kell venni, az, hogy itt nemcsak egyszerűen nemzetiségi kérdésről van szó – az könnyen megoldható lett volna egy, a nemzetközi jogi szabályozásnak megfelelő nemzetiségi törvénnyel –, hanem a két nép egészét egymással szembeállító ellentétről. Ha a románok 1920 után megelégedett volna az Erdély feletti uralommal, és nem folytatta volna tovább a magyarsággal szembeni gyűlölet-háborút – most már az új hatalmi eszközökkel is – talán mára az erdélyi magyarok olyan magyar anyanyelvű román hazafiak volnának, mint az elzásziak Franciaországban. De így nincs olyan magyar, aki Románia alattvalója kívánna lenni, illetve – mint ezt a Securitate a vallatásaimkor elismerte – csak annyi magyar kíván román alattvaló lenni, ahány román vágyik magyar uralom alá.

Négyféle politikai keretben képzelhető el az erdélyi kérdés megoldása:

- 1) Egész Erdély – a trianoni határ és a Kárpátok közötti terület – legyen Románia uralma alatt, az erdélyi magyarság autonómiájának biztosításával.
- 2) Legyen Erdély Magyarország uralma alatt, az erdélyi románok autonómiájának biztosításával.
- 3) Legyen független Erdélyország.
- 4) Osztassék el Erdély területe méltányosan Románia és Magyarország között, békés, kényszer és anyagi veszteség nélküli átköltözési lehetőség biztosításával.

Az egész Erdély feletti román uralmat annak idején, magyar részről csak Balogh Edgár és kommunista társai támogatták. Bár minden magyar szíve vágya lett volna az egész Erdély feletti

magyar uralom, a többség erről „sajnos, erre nincs lehetőség” – sóhajtással lemondott. Kitartottak viszont mellette az öregek és a magyar egyházak püspökei: *Vásárhelyi János, Márton Áron, Józán Miklós és Lax Szalvator*. Emellett állottak *Dobry János* és – később – Kertész Gábor csoporttársaink. A püspökök, és akik még emellett a megoldás mellett voltak, a magyarság elévülhetetlen jogaira hivatkoztak. Nem valami prókatori profit-alapon, hanem azért, mert az ívódott be szent hagyományként nemcsak a magyarok, hanem a más nemzetiségűek többségének haza-tudatába is. Lax Szalvator rabbi és Kertész Gábor ügyvéd-publicista érve az volt, hogy „Egész Erdélynek magyar uralom alá kell kerülnie, mert az alapvető emberi jogokat csak a magyar adminisztráció képes biztosítani – még a románoknak is.”

A független Erdélyország mellett voltak *Jordáky Lajos, Pásztai Géza, Wenetsek József* és általában a szociáldemokraták. Legfőbb érvük a Helvét Konföderáció volt, elfelejtve, hogy azt nem külső kényszer létesítette az érdekelt népek vágya ellenére, hanem a népek szabad akarata. Már akkor is volt néhány heterogén, mesterséges állam, mostanra még több van: Észak-Írország, Libanon, Ceylon, Ciprus. Mindegyik élő bizonyossága annak, hogy a heterogén nemzetiségű állam valóságos pokol, amelyből a belekényszerítettek polgárháborúval, terrorral és népiártással igyekeznek szabadulni.

A Wesselényi-elv, azaz Erdély területének méltányos megosztása és a békés lakosságcsere mellett volt annak idején minden erdélyi magyar személyiség, kivéve az előbb említett független Erdély-pártiakat, valamint a kommunistákat és a szociáldemokratákat. A közvélemény harminc éven át való gyakori konzultálása, sok vita és becslés alapján, nyugodtan kijelenthetem, hogy a Wesselényi béketervét tartotta a maga számára legelfogadhatóbbnak nemcsak a polgárság, hanem a földművesség túlnyomó többsége is, a székelyeket is beleértve. Nem kisebb érv szólt emellett a megoldási mód mellett, mint a méltányosság, a mindkét félnek egyenlő mértékkel mért igazság, a keresztyén és egyetemes emberi erkölcs egyik alappillére. Jó tudni azt is, hogy *Maniu Gyula*, az erdélyi román nacionalisták vezére is a Wesselényi-elv szerinti megegyezést javasolta a harmincas években. Letartóztatásunk után érdekes volt a Securitate magatartása: Csak legyintettek azokra, akik egész Erdélyt akarták Magyarországnak, mert – mint mondták – annak semmi esélye sincs. A független Erdélyt akarókat pedig elengedték, még ha le is tartóztatták. Bírószág elé csak a Wesselényi-elv híveit vitték, azokat nézték ellenségnek, mert szerintük is *csak annak van esélye*.

Ez volt a helyzet 1957-ben. Most azonban 1990-ben vagyunk, a proletárdiktatúra és a szovjet szupremácia már a múlté. Magyarországnak Ötvenhat érdeméért és liberalizálódásban való élenjárásáért most is kitűnő a nemzetközi megítélése. Azonban a Gorbacsov-kapituláció egyértelműen a jelenlegi határok helybenhagyását írja elő. Sajnos, ezt a kisantant diplomáciája – nem utolsó sorban az emigráció – a trianoni határoknak minden áron való fenntartására magyarázta – és sikerrel. Ez azt jelenti, hogy az erdélyi kérdés megoldásának nincs itt az ideje, illetve, Romániára bízva a kérdés kezelését: Románia ezzel a sors végtelen kegyéből még egy alkalmat kap a Trianoni Szerződésben vállalt kötelezettségei teljesítésére, azaz az erdélyi kérdésnek az 1957-es ENSZ-memorandumunk 1. sz. módja szerinti megoldására: Erdély román uralom alá kerül, a magyarság autonómiájának biztosításával. A múlthoz képest annyi a nóvum, hogy most Magyarországra bízott annak a megállapítása, hogyan áll Románia „a demokratikus jogállam és az emberi szabadságjogok megvalósításával”. A világsajtó

következetesen hangsúlyozza ezt, nem törődve Románia nemtetszésével. Most tehát jogásként sem mondhatok egyebet: Mindent meg kell tenni, hogy az erdélyi kérdés Románia jelenlegi határain belül *megoldassék*, és csak ennek lehetetlenné bizonyulása után szabad más megoldást keresni. Most tehát a románokon – szándékosan nem mondtam az állam nevét, mert itt a román nemzet összességéről van szó – van a sor. Oldják fel a határaikra nehezedő feszültséget, megfelelő közhatalmi és társadalmi intézkedésekkel.

Magyarországnak nagyon hálás és kényelmes szerep jutott, töltse hát be méltósággal és becsülettel: A sajtó ugyan közvetlen ellenőrzési jogot ad Magyarországnak, de a nemzetközi jog világosan kimondja, hogy a Párizsi Békeszerződés végrehajtásának ellenőrzése a Négy Nagyhatalom hatáskörébe tartozik. Magyarország, mint aláíró fél a nagyhatalmak tudomására hozhatja pozitív, vagy negatív észleléseit, amelyeket az erdélyi magyarsággal – és az itteni kollaboránsokkal – való szerves kapcsolatában szerzett. Tekintettel kell lenni a román nemzeti érzékenységre és a román állam méltóságára: A legszigorúbban a tényekre kell mindig szorítkozni, minden kommentár nélkül. Legkisebb kétely esetén is a nemzetközi bíróság ténymegállapításáért kell folyamodni. *Békét akarunk és nem viszályt!* A magyar kormány tartsa mindenkor elsőrendű kötelességének Magyarország szolgálatát – ahogyan ezt a romániai börtönök magyar elítélteitől fogalmazott *Erdélyi üzenet* kifejti –, hiszen a határon túliaknak is csak erős és tekintélyes Magyarország segíthet.

Meg vagyok azonban győződve afelől – éppen azért, mert jól ismerem a románokat –, hogy hiába bízta most Európa a románokra az erdélyi kérdés megoldását, és a magyarság hiába lesz bármennyire is engedékeny ennek érdekében, a románság nem fogja a problémát megoldani, nem is tudja, nem is akarja. A romániai változások helyükön hagyták a Ceaușescu sovinszta-kommunista polonikárjait – mint ez az RMDSZ-ből is felbecsülhető – ezek pedig még hírből sem ismerik, mi egy modern népjóléti jogállam, nemhogy annak normáit a sok nyomorúságot megélt román népre alkalmazva gyakorlatba is tudnák tenni. A polonikár ugyanis az ország területét nem hazának, a nemzet eltartó otthonának, hanem vadászterületnek nézi, és minél több visszasság van az adminisztrációban, annál bőségebb zsákmányra számíthat. Ezeknek hát minél nagyobb terület kell, nem gondolva annak infrastrukturális terheire, hiszen amúgy sem akarnak javítani semmin. „Legalább nem lesz jó a magyaroknak, és elmennek ők is a németek után.” – indokolják meg „hazaszeretően”. Nem látok esélyt arra, hogy a jelenlegieket józanok, vagy mérsékeltek váltsák fel, és ne még szélsőségesebbek.

Nyilvánvaló, hogy a feszültség csak a Wesselényi béketerve kivitelével oldódik fel, ez hozza meg a térség és Európa stabilitását. Erre azonban nem számíthatunk, csak a Trianoni Szerződés végrehajtását remélhetjük. Ennek első lépése a magyarsággal szembeni hadjárat azonnali megszüntetése, hogy utána helyreállíttassanak a magyarság szerzett jogai, és biztosíttassék az állampolgári jogegyenlőség elve. Ennyire sem hiszem, hogy futná a román vezetők bölcsességéből, de – nagy öröömre – erre mutató jeleket észleltem európai, józan gondolkodású román ismerőseimnél, amikor azok egyszerre magyarul kezdtek velem beszélni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a történelmi Magyarország minden polgára tetszése szerint használhatja anyanyelvét, ez szerzett joga minden leszármazottjuknak, a magyaroknak is. Tehát: nem lehet Erdélyben köztisztviselő, aki nem tud románul, magyarul és minden más itt használatos nyelven. Sürgősen vissza kellene állítani a magyar intézményeket az 1920-as status quo szerint. Azután jönne a kommunista diktatúra által összekuszált gazdasági-anyagi-tulajdoni

viszonyok rendezése. A múlt hibáinak eltüntetése után láthatnak neki a románok országuknak az európai elvárásoknak megfelelő szervezéshez és felépítéshez.

Ebben a jövőépítésben mindnyájan részt kell hogy vegyünk, akik Közép-Európában emberi életet akarunk élni!

7. Számképi viszonylagosság és etalon status quo Erdélyben

A kisantant propaganda belesulykolta nemcsak a szabad világ, de még a magyar közvéleménybe is, hogy Erdély lakosságának többsége román nemzetiségű, tehát „jogos” az Erdély feletti román uralom. A börtönben hallottam román sorstársaimtól, hogy Románia egész Magyarországot is annektálhatja, akkor is román lesz a többség az egész új államterületen. Bizony, azon az egész területen, amelyet a hitleri Németország elfoglalt volt a második világháború alatt, a németek voltak többségben. Eszerint Norvégia, Dánia, Hollandia, Belgium, Lengyelország, Csehország, Észak-Franciaország német annexiója is jogos?

A régi nemzetiségi térképen az 1910-es népszámlálás adatai községenként – és nagyon pontosan – vannak feltüntetve. Ennek megfelelően Kolozsvár tizenötezer hektáros területe magyar (piros-), Bélesnek egész hatvanezer hektáros határa pedig román (kék színű). Mivel Kolozsváron kilencvenezer magyar élt akkor, Bélesen viszont hatszáz román, Erdély 1910-es nemzetiségi térképén hatszázszor nagyobb lett a román folt, mint a magyar. Ezt ismerte fel *Teleki Pál*, és találta fel a népsűrűség szerinti térképi ábrázolás módszerét. A Dilettáns Koalíció magyar „diplomatai” azonban képtelenek voltak ezeket felfogni és – mint mostani anyaországi látogatóim hozzáállásán tapasztalom – nem a Teleki valósága, hanem a dilettánsok látszata után tájékozódnak.

Nem igaz az, hogy Erdély román többségű, mert a Trianon óta Erdélynek mondott terület nem is egységes és nem is Erdély. A valóságban a trianoni határ és a Kárpátok közötti terület egyik felén – kb. Hollandiányi területen – abszolút többségben vannak a magyarok, a másik, a nagyobb felén viszont román a többség. Annyit, remélem, mindenki tud, hogy a bécsi döntéssel Magyarországnak visszaadott Észak-Erdély abszolút magyar többségű volt.

Bár a román propaganda mindig a fenti torzító képet hangoztatta, a román illetékesek nagyon jól ismerték a valóságot, és következetes telepítéspolitikával igyekeztek azt a románság előnyére megváltoztatni. 1920 óta mind nagyobb számú román lakosságot telepítenek Erdély magyar többségű területeire, miközben minden eszközt felhasználnak az őslakos magyarság elmozdítására. Legkíváncsiabb az számukra, ha a magyarok a szabad világban szóródnak szét, de az Anyaországba való áttelepülés is jó. Az Óromániába való áthelyezés – „csángósítás” – talán leginkább tetszik a román sovinizmusnak, ezért ébresztette rá *Groza* a magyar lelkiismeretet a csángó problémára. Az Erdély román többsége közé való szétszórás már gyerekjáték volt ellenségeinknek. – Elképesztő, meddig mehet el ezen a téren a magyarok baleksége: *Király Károly* Sepsiszentgyörgyöt telepítette be románokkal, iparosítás ürügyén. *Székely János* pedig most is agitál a magyaroknak Óromániába települése mellett, „ne hagyják el szülőhazájukat(!)” Magyarországra telepedvén! – Ezt kedves anyaországi látogatóim is állandóan hangoztatják. Úgy látszik, ez is egyike a kollaboráns lobby által terjesztendő Gorbacsov kapitulációknak.

Ebben a fogalmi és eszmei zűr-zavarban csak a pozitív jog mutatja meg a kivezető utat: Az Erdélyt Romániához csatoló Trianoni Szerződés szerint román állampolgárságot nyer az átcsatolt terület minden állandó lakója. Akik viszont régi állampolgárságuk javára kívánnak optálni, a román állam köteles ezt az áttelepülni óhajtók minden anyagi vesztesége nélkül lehetővé tenni. Teljes jogegyenlőség biztosítandó minden román állampolgár számára. Ezeken a rendelkezéseken sem a Párizsi Békeszerződés, sem más nemzetközi jogi szabály nem változtathat, hiszen egyszerűen nem intézkedhet a kérdésben. Igaz, a Trianoni Szerződés határidőt is állapított meg a Trianoni Szerződés hatálybalépésétől számítva, de a hatálybalépés a Trianoni Szerződés rendelkezéseinek érvényesítésétől számítható, jelen esetben tehát az állampolgári jogegyenlőség biztosításától. Ennek megtörténtét azonban tagadják az erdélyi magyarok. Laikus látogatóim erre azt szokták mondani, hogy a románok ezt nem ismerik el, tehát nemcsak bírónak nevezik ki magukat egy jogvitában, de már ítélkeznek is a magyar fél ellen, csak úgy általában a sajtó közvéleménye alapján, a panaszos meghallgatása nélkül.

Akik 1920. június 4-én Erdélyben állandó lakhellyel bírtak, román állampolgárokká lettek, minden szerzett joguk megőrzésével, tehát jogállapotukra nem következhet be hátrányos változás. Ez egyaránt vonatkozik a természetes és jogi személyekre, egyénekre, csoportokra, testületekre, közösségekre, közületekre, intézményekre, fajra, nemzetiségi, anyanyelvi, felekezeti, származási különbség nélkül. A mindenkor jogállapot tehát az 1920. június 4-i etalon status quo-hoz mérendő: Románia jogi, anyagi és erkölcspolitikai felelősséggel tartozik minden negatív változásért. Ez érvényes a népcsoportok országos és helyi számarányára, a közszolgáltatásban való részesedésre és a közterhek viselésére is. Például: Egész Erdély vonatkozásában 1920-ban kétszer annyi volt a román nemzetiségű, mint a magyar. A magyarok összlélekszáma minden jogosultság vonatkozásában tehát mindig fele a románokénak, függetlenül a két nemzetiség konkrét lélekszámától. Természetesen, a román állam felelőssége nem jelenti elítélését is, hiszen az élet maga természetes változásokkal jár. Helyhatósági vonatkozásban az látszik méltányosnak, hogy a helyi nemzetiségi konvencionális számarány mindig a legutóbbi népszámlálás és az 1920-as etalon számtani középátlama legyen.

Politikai fontossága csekély ennek a szempontnak, de annál nagyobb a vagyoni: Az emigránsok tulajdonjogát nem befolyásolja az, hogy Romániában élnek-e, csak az, hogy felmenőinek állandó lakhelye volt-e Erdélyben 1920. június 4-én. Románia tehát kártalanítani köteles minden emigráns, vagy áttelepülő magyart vagyonában esett veszteségeiért – az állampolgári jogegyenlőség határain belül. Azaz: A minden állampolgárra vonatkozó jogszabályok, mint a földreform, vagy államosítás, csak olyan kártalanítást, vagy privatizációt ír elő az elköltözötteknek, mint az itthonmaradottnak. A nácik által elpusztított és elűldözött zsidók után sem a német egyén, sem a német közösség nem profitálhat!

Az etalon status quo elvének következetes érvényesítésével elhárul az akadály az *erdélyi kérdés*, a magyarok jogfosztottsága, elűldözése, lélekszáma, kártalanítása, a románság betelepítése, imperialista törekvései miatti alapos vagy alaptalan viszálykodás békés és méltányos megoldása útjából. Ha az illetékes bíróságok előbb magánjogi, azután közjogi és végül nemzetközi jogi ítéleteikben ilyen, és ehhez hasonló realitásokra alapoznak, feloldódik Közép-Európa és az egész emberiség jövőjét fenyegető feszültség.

8. Mit cselekedjünk?

Anyaországi látogatóim ellenérzéssel fogadják tartózkodó magatartásomat, amellyel a mostani változásokat fogadom. Némelyek „szélsőséges ellenségeskedésnek”, mások „örök ellenzékiiségnek”, de legalább „különc fontoskodásnak” nézik, ha az általános ujjongás közepette valaki szomorú. Pedig szomorúságom igazi okát csak legkomolyabb vendégeimmel közlöm: Nagyon félek, hogy az erdélyi magyarságot ért 1989-es veszteség nagyobb lesz, mint az elmúlt ezer esztendő alatti bármelyik. Trianon után fűtyörészve vártuk a „helyreigazítást”. Negyvennégy már rosszabb volt az idegen megszállás miatt, de – mint Ötvenhat jelezte is – a szovjet megszállásnak vége lesz egyszer, és akkor... – Bizony reményeinket tarolta le 1989, helyrehozhatatlanul. Az én szomorúságom csak az én népem gyászában való részvételem kifejezése.

Voltaképpen nem tudjuk, mi történt, mi történik. És még kevésbé tudjuk, miért? Annyit látunk, hogy a Szovjetunió visszavonul Közép-Európából, és ezt nem teszi ingyen. De az árát, a suttogott Gorbacsov-kapitulációkat, azt csak a hatalmi intézkedésekből sejtjük. Magyarország élen jár a demokratizálódásban, lássuk, mi van ott? Valóban megszűnik a Szovjet főhatalom? Egyelőre nem, csak annyira, mint annakidején Rodéziában a brit uralom. A távozni készülő szovjet főhatalom „kerekasztal” tanácsot hívott egybe. Ezen elfogadták Magyarország új alkotmányát, eltörölték a proletárdiktatúrát, bevezették a többpártrendszert, megszűnik a tervgazdaság, privatizálják az államosított vagyont, jön a piacgazdaság, a kapitalizmus. Harag ne legyen, hiszen nem ismerhetem a magyar közéleti személyek mindegyikét, de úgy tűnik, a magyarországi szabad választásokon csak az azelőtti állampárt belső csoportjaiból alakított pártok vehetnek részt, a búcsúzó szovjet hatalom által jóváhagyott választási szabályzat szerint. A szovjet proletárdiktatúra által sugallt alkotmány szerinti parlament majd gondoskodik a további hatalomgyakorlásról. Magyarország szerződéses nemzetközi kötelezettségei is megmaradnak, még a szovjet megszállás költségeire felvett nyugati adósságok is. – Minderre jogásként csak azt mondhatom, hogy a kényszer alatti jogi aktusok érvényüket veszítik a kényszer megszűnése után, különösen a nem legális megbízottak által, a legális alakítások mellőzésével köttettek, mint a Gorbacsov-kapitulációk – ha valóban léteznek ilyenek. Magyarország tehát felmondhatná a szuverenitását csorbító ígervényeit az utolsó szovjet katona távozása után, ha a kapitulációk mögött nem marad ott továbbra is a Vörös Hadseregénél erősebb nemzetközi politikai és gazdasági hatalom, az a csak sejtett nemzetközi hatalmi lobby, amely Közép-Európa „felszabadulását” keresztülvitte. Hogy ennek a lobbynak milyen igényei lesznek Magyarországgal szemben, azt halandó ember még nem is sejtheti. – Imádkozzunk, hogy Isten adjon Magyarországnak – a szovjetcsinálta alkotmány és parlament nehézségei ellenére – olyan vezetőket, akik megtalálják majd az utat Hazánk hajója számára a valóban szabad vizek felé!

Vajon, valóban visszavonul-e Szovjetország? Kertész Gábor – Wesselényi figyelmeztető előrelátását megújítva – azt állítja: Az orosz imperializmus a kommunista internacionálé után is megtalálja majd azt az eszmét – ahogyan az ortodoxia és pánszlávizmus után megtalálta volt a kommunizmust – amelynek zászlaja alatt újabb offenzívát indíthat majd a világalomért – mert visszavonulása mindig csak átmeneti volt és csak erőgyűjtésre szolgált. Hogy az egész nyugati világ ezt nem hajlandó tudomásul venni, és minden erejével segíti Oroszországot abban, hogy a világtörténelemben eddig ismeretlen *Nemzeti Birodalommá* legyen – az a kapitalista üzletemberek önzésének és rövidlátásának a folyománya.

Nem tudhatjuk, milyen összetétele lesz Magyarország megválasztandó parlamentjének, nem láthatjuk tehát a politikai célkitűzéseket sem. A hatvanhetes Kiegyezés annakidején 1848 júniusáig ment vissza, eltörölte az azutáni hatalmi aktusok hatályát, és attól folytatta a jogalkotást. Meddig fog visszamenni a magyar politika? 1920-ig, 1938-ig, 1944-ig, 1948-ig, 1956-ig, 1968-ig, vagy folytatja 1989-et? Magyarország minden polgára reménykedő várakozással lesi a jövőndőt. Mi, határon túliak is lessük, de reményvesztetten. És Európa, valamint az egész emberiség is várva várja Közép-Európa stabilitását, bár nem tudja, hogy az Magyarország stabilitását jelenti.

Romániában még ellentmondásosabb a helyzet, amellet, hogy elmaradottabb. Itt nem volt semmilyen kerekasztal, itt az állampárt nem osztotta meg magát belső ellenzékével. Tény viszont, hogy a központi diktatúra megszűnt a kormányzatban és közigazgatásban, a jogalkotásban nem tudjuk mi lesz. A központi szerveknek eddig korlátlanul alávetett megyei, városi hatóságok, országos intézmények és egyházak egyszerűen uratlanná váltak, és majdnem függetlenséget kaptak az állami vállalatok, köztük a sajtó és a hírközlés vállalatai is, egyszerűen az állampárt által hajdan kinevezett vezetőség alatt. Tehát Romániában végrehajtotta a Securitate a központi Bizottság tervét, a nemzetközi elvárásoknak megfelelően leváltotta Ceaușescu, hozta helyette Iliescu – Gorbacsov barátját –, a Központi Bizottságból Nemzetmentő Front lett – a Magyar Dolgozók Országos Tanácsából Romániai Magyar Demokratikus Szövetség –, különben mindenki maradt a helyén.

Mit tehet itt az erdélyi magyarság? Politikában semmit, hiszen a változások csak megszilárdították a demokratizálás ígéretével a többségi román uralmat. A gazdasági és művelődési tevékenység egyelőre az állampolitikától függő hatóságok kezében van. Ezen a téren élni kell a friss szervezkedési szabadsággal és sürgősen meg kell szervezni a magyar gazdaköröket, szövetkezeteket, ipartestületeket, szakmai szövetségeket, magyar munkások, vállalkozók, nevelők, szabadfoglalkozásúak hivatásrendi érdekképviselőit, hogy az alulról szervezett testületek képviselőiből alakítandó Erdélyi Magyar Tanács az egész nemzetrészt érdekeit képviselhesse – majd, ha mindez a politikai hatalom és a régi kezekben álló sajtó rosszallása ellenére sikerül.

Egyetlen intézményünk maradt, az egyház és ennek még az autonómiája is helyreállt most, a központi diktatúra megszűntével. Ezen az úton indulhatunk, ezen az úton kell indulnunk, azaz, hogy már – Isten segítségével – el is indultunk: Minden egyház meg is tette már az első lépéseket a szabad működés irányában.

A kommunista uralom államvallássá tette az ateizmust, az egyházak csak a templomokban működhetek, csak liturgikus szolgálatokban, és csak – a Szekü számára is – megbízható lelkészekkel. Ez voltaképpen megfelelt az ortodox egyház eddigi gyakorlatának, számukra hát nem volt sérelmes. A katolikusokat súlyosan sértette a szerzetesrendek betiltása – NB.: az ortodox kolostorokat megkímélték –, de – szacerdotális egyház lévén – végezheték nyugodtan szertartásaikat. A hívek aktivitásán nyugvó protestáns egyházakat megbénította ez a rendszer. Elsősorban a református egyháznak – mint legnagyobb protestáns és magyar egyháznak – kellett kiállnia a támadásokat a többiek helyett is. A presbitériumok hatáskörét megszüntették, illetve központosították és a Departament által kinevezett püspökre bízta. Ezt a kinevezést „választásnak” nevezték, történt ez az állami szerveknél megszokott sztálinista módszerrel: A

jelöltek a főhatóság, végső fokon a Securitate állította. Arra lehetett aztán „szabadon” szavazni. Minden egyházi tisztségre – a legkisebb parókiák kivételével – csak „megbízható” lelkészek kerülhettek. A megbízhatóság hierarchiáján legfelül azok álltak, akik nemcsak elhanyagolták a hívek minden aktivitását, a hitoktatást, pásztorációt, de tiltották is azokat. Bizony, az az esperes és magasabb tisztségviselő, aki ateista volt, és mindent elhanyagolt, vagy – szekus ügynökként – híveit ellenőrizte, sőt jelentgette, „legjobbnak” számíttatott. Ezért kezdődhetett nálunk minden a református egyház megújulásával, új, tiszta, általános egyházi választásokkal. Ennek előkészületei folynak. Hogy pedig a jövő nemzedékből valók minél hamarabb neveléshez juthassanak, az egyetlen erdélyi magyar főiskola, a Református Teológia, az egyházi megújulás élére állva, kezdeményezte az iskolai hitoktatás azonnali bevezetését, és az ifjúsági misszió beindulását. A szabadság első lelkesedését kihasználva, a lelkészképző intézet hallgatói sorába felvette mindazokat, akiknek az állam felvételét sikeres felvételi vizsgájuk ellenére megakadályozta volt. A szabad világban élők talán értékelni sem tudják kellőképpen azokat az eseteket, amikor az elutasított teológus-jelöltet a katonai parancsnokság elbocsátotta – a Teológiai Fakultás kérésére – a bányamunka-szolgálatból, hogy tanulmányait folytathassa. Persze, minden egyház megtette, amit kellett.

Tudni kell, hogy a Magyar Református Egyházat annak idején a diktatúra szabdalta szét a kisantant államok szerint. A diktatúra megszűnt, tehát helyre állt egyházunk egysége. Ennek megfelelően sürgősen össze kell hívni az egyetemes zsinatot, hogy helyreállíthassa az egyház törvényes rendjét, és kitűzze a jövő feladatait. Ez már áttekint az államhatárokon, elsőként valósítva meg a Helszinki Zárónyilatkozat határozatát: A határon túli nemzetrészek művelődési tekintetben az anyanemzet részei, és ezek szabad kapcsolatot tarthatnak egymással. Hogy a szabad művelődési kapcsolatok mellé majd még mit hoz a szovjet főhatalomtól való megszabadulás, majd meglátjuk.

A helyreállított autonómiájú egyházak szabad, törvényes megszervezése után, ezek autonómiájának mintájára kell majd megszervezni az erdélyi magyarság minden érdekképviselőjét, hogy ezek küldötteinek megalakítandó tanácsa hiteles képviselője lehessen sok próbát kiállt nemzetrészeknek.

A magyar állam, kormány, országgyűlés, a magyar politikai pártok, szervezetek, minden magyar állampolgár és csoport elsőrendű kötelessége most mindent megtenni az anyaország minden téren való erősödése érdekében. Politikájukban semmi más érdek ne vezesse őket. A határon túliak csak annyit várnak el, hogy minden szinten, mindenki hitelesen tájékozódjék a határon túliakról, egyénenként és közösségenként. Majd a szívük megsúgja, mit kell tenniük. – Mi csak az anyaországiak szeretetére számítunk!

Lejegyezve: Kolozsvár, 1990. január 16.

AZ 1848-49-ES MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEK NEMZETISÉGI VONATKOZÁSAI

A magyarországi nemzetiségek a világháború előtti magyar uralom elleni politikai harcukban népük számára elődeik 1848-as hősi példáját állították. Ennek azonban kevés a valóságalapja, mert a szabadságharcban a nemzetiségek reprezentánsai – első sorban a németek (az erdélyi szászok kivételével) és szlovák származásúak többsége – élükön Kossuth Lajos, Klapka György, Tácsics Mihály stb. – és a románok többsége – pl. Iftimie Murgu, a kővárvidéki puskások – a magyarok oldalán harcoltak. De nem szabad elfelejteni az aradi vértanúkat – a szerb Damjanich Jánost, a horvát Knézichet stb. – sem.

A téma a romániai magyar politikai elitéltek között merült fel – mint, ami a magyarok és a szomszéd népek megbékéléséhez vezető egyik lehetőség – az a gondolat, hogy az 1848-as szabadságharcban a nemzetiségek reprezentánsai a magyarok, nem pedig a császáriak oldalán harcoltak, tevékenykedtek. Ez a gondolat kiszabadulásunk után is állandó beszédtema maradt. Erdélyben – Benedek Simon Fidél, Sipos Gábor, Bodor Pál és mások – is és a '80-as években már az anyaországban is többen – pl. Katona Tamás, Miskolci Ambrus, László Gyula. Kürthy Zoltán, Horváth Balázs, Novák Béla, Bognár Nándor stb. – magukévá tették ezt a gondolatot.

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC NEMZETISÉGI VONATKOZÁSAI

Levél Katona Tamáshoz

Professzor Úr, kedves Tamás!

Személyes találkozásunk nem sikerült, kénytelen vagyok hát írásban közölni mondanivalómat. Ez nem könnyű az én számomra, mert szemem úgy elgyengült, hogy titkár segítségére szorulok, az pedig nem adódik könnyen. Még mindig néhány történetírási feladat gondjáról van szó, amelyekre immár harminc éve, nem találunk szerkesztőt.

Annakidején, a román proletárdiktatúra magyar politikai foglyai, a börtönben mindent megbeszéltünk, megvitattunk, a magyar történelemkutatás és történetírás, valamint az ezekhez kapcsolódó publicisztikai feladatokat is. Mint más irányú feladatok esetében is, a történelem vonalán állókra vonatkozóan is minden elítélt ígéretet tett, hogy szorgalmazni fogja megvalósításukat. Sajnos, ígéretüknek nem tehettek eleget azok, akik elhunytak, de az életben maradottakat is meggátolta a társadalom közönye és a szakma ellenségessége. – 1987-ben útlevelet kapván, azért kerestelek meg, hogy a sok feladat közül a pontosan Reád szabottat átadhassam. Kilencven tavaszán ismét kijutottam, de annyira el voltál foglalva a választásokkal,

azután pedig a politikával, hogy nem vállaltad. Abban a hiszemben, hogy egy 1848-as személy-monográfia kezdeményezése, szerkesztése és kiadása remekül összeférhet a mostani *budai bíró* funkcióddal, átadom ennek a gondját.

Mivel az erdélyi magyar történészek nagy része 1957-ben a kádárista ellenforradalom hívévé szegődött, csak kevesen kerültek börtönbe. Közülük a legjobban becsültem *Benedek Simont* (Fidél Atyaként az erdélyi ferences rendtartomány főnöke volt). Az ő ötlete volt az, hogy az évfordulókat kell kihasználni az új tudományos szemlélet ismertté tételére. Mindenki elfogadta érvelését, hogy mennyire tisztítaná a magyar köztudatot, ha – például – a honfoglalással, a várnai csatával, az erdélyi vallásszabadsággal, Szent Lászlóval, 1848-cal, a kuruc mozgalommal kapcsolatos, jezsuitizmus, materializmus és sovinizmus nélküli történetiszemlélettel szervezett és rendezett ünnepek lennének. Hogy ezekben tényleg a történelmi valóság közös nevezőjén békélhetnének meg Középeurópa népei. (Például: 1995-ben Szent László sírjának megkoszorúzására házigazdaként a román államfő meghívja a magyar és a horvát államfőt. Mivel pedig ugyanabban a sírban nyugszik I. Lajos, aki még Lengyelország és Nápoly királya is volt, ezek államfőit is meg kell hívni. De a szintén odatemetett Luxemburgi Zsigmond római császár, német, cseh király stb. volt, már ott lehet csaknem minden államfő és mindnek a kísérete. Ismerkedhetnek, beszélgethetnek, szónokolhatnak napi politikai korlátokon felülkerekedve, a messze múlt és a jövő távlatában, egész Európa és az emberiség hasznára. – Ezt én még 1991-ben a Varadinum-ünnepek kezdetekor javasoltam Tőkés Lászlónak és környezetének, de csak azt értem el, hogy a következő években már nekem sem küldtek meghívót. (A rossz nyelvek szerint, miért kell oda csődület, ahol más koszorúz?)

Kényszerlakhelyre szabadulása után Benedek Simon nagyon sok évfordulóról megemlékezett, vázlatosan leírta, amit szükségesnek látott, és a kéziratokat *Elmaradt évfordulók* címmel kötetbe gyűjtötte. Persze könyvtárba, levéltárba be sem léphetett, csak emlékeztére és ismerőseitől szerzett információkra volt utalva, így a nagy felfedezésekről nem számolhatott be. De eredeti szempontjai örök érvényűek. – Meghalván azonban Fidél Atya, nem maradt itt olyan okleveles történész, aki Jakó Zsigmondot és követőit kimozdíthatta volna közönyéből, gyávaságából, tunyaságából, vagy rosszhiszeműségéből.

Ezek után – végre útlevelet kapván – kerestem meg az anyaországi történészeket, köztük téged is. Senki nem utasított el, vállalta a szakterületén való közreműködést. Boldogan tértem haza, és – mert kilencvenig nem engedtek ki – mindenkinek írásban is vázoltam javaslataimat. Postán nem lehetett ilyesmit küldeni és ezért – sok egyéb irománnyal együtt – diplomáciai és mozgalmi futárokkal juttattuk ki. – Később kiderült, hogy a dokumentumokat szőrén-szálán eltüntették, vagy letagadták, köztük a Neked szóló 1848-ast is.

A hajdani magyarországi nemzetiségek (NB: Magyarország délnyugati határa a Dráva folyó. Tehát Horvátország és tartozékai nem tekintendők Magyarországnak.) identitástudata a 19. század végére alakult ki. Az 1847-49-es események idején a szlovák öntudat még megfért a magyarral (nemcsak a hungárral), de a románnak sem volt még döntő alkotóeleme a magyargyűlölet. Ez világosan megállapítható a nemzetiségek reprezentánsainak a szabadságharcra kapcsolatos viselkedéséből. Ennek az akkori történelmi állapotnak a tudományos igényű rögzítésére van szükségünk nekünk is, szomszédainknak is, mert ezen a

közös nevezőn építő párbeszéd indulhat a megbékélés érdekében, mindnyájunk jövődjére biztosítására. A múlt század végére alakult hungarofób nemzeti öntudatok visszavetítették magukat félévszázaddal, és az egész hungár-magyar történelemben – de az akkor legfrissebb, legmozgósítóbb szabadságharcban is – csak a hungarofób jelenségeket regisztrálták. Propagandájuk ennek megfelelően terjesztette el a világ közvéleményében a magyar szabadságmozgalmak negatív, reakciós, retrográd voltáról szóló részigazságokat, negatívvá festve át az egész 1847-49-es magyar mozgalmat és az egész magyar történelmet. – Erre a talpkőre épültek a magyarság szomszédainak modern nemzeti történelmei, amelyeknek katekizmusi tiszteletét követelik meg minden asszimilánstól.

Az asszimiláns, kollaboráns magyar erdélyi történészek – bizonyosan kelletlenül, de – ezt a magyargyalázó anyagot adták elő a kolozsvári egyetemen a leendő magyartanároknak. Itt-ott beleügyeskedték, hogy nemcsak román szabadsághősök voltak, hanem magyarok is. (De azt, hogy nemcsak magyar gazemberek voltak a világon – mint például Csányi László –, hanem románok is lehettek, arról mindenki hallgatott.) Még Mikó Imre és Dávid Gyula is csak a magyargyalázó is-ig jutott. – Ha ez a magyar-román viszonyt ellehetetlenítő történelemferdítés valamit használna a románoknak, még tűrhetnénk mindet, de egyértelműen gyógyíthatatlan beteggé mérgezi a modern társadalom legfontosabb hatóerejének egyikét, a nemzeti öntudatot.

Ezek megfontolása után jutottunk arra az elhatározásra, hogy *Az 1848-49-i magyarországi események nemzetiségi vonatkozásai* címmel személyi monográfia készüljön a korszak minden közszereplőjéről: Vázlatos életrajz, származás, anyanyelv, vallás és kronologikus naplószerű leírás a személy cselekedeteiről 1847 ősztől 1849 végéig. Így a magyar és az erdélyi országgyűlések tagjai, a szerb, tót mozgalmi vezérek, főtisztviselők (állam, megye, egyház) a mindenféle hadseregek tisztjei és kitüntetettjei, a tudományos, irodalmi, művészeti, művelődési élet személyiségei és más mindenki, akinek szerepe volt az eseményekben, bármelyik oldalon, akár semlegesén. Úgy becsülöm, 1800-2000 személyt kellene megvizsgálni, hogy közülük a kb. 1200 jellemző viselt dolgaiból összeálljon egy olyan mű, amelyből – egyebek mellett – az is kiderül, hogy melyik nemzetiségnek milyen volt az általánosítható szerepe negyvennyolcban. (Például: Teleki Sándor kővárvidéki román puszkásai végigharcolták a háborút a szabadság oldalán, Iancu Ábrahám hadai viszont – a csóró mócok szipolyozásán és sanyargatásán kívül – csak nagyenyedi és más nem-politizáló, polgári (de magyar) személy meggyilkolását „művelték”. Tisztázandó a szereplő személyeknek még a neve is, azonossága is, valamint a naszói gránicsárok minősítése is: Császári katonaságként vagy román népfelkelőkként az Udvar oldalán, a Parlament ellen?

A kutató gyűjtő munka elvégzésére mindenki vállalkozott Erdélyben is, Magyarországon is, akikkel beszéltem, de az egész tevékenység szervezését és a monográfia szerkesztését senki nem vállalta. (Megdöbbsentett, hogy mindenki az általam követelt *ingyen* munkától fázott (persze, költségtérítéssel), és arra kért, hogy ne mondjam senkinek, hogy ő hajlandó az ingyen munkára.) Semmi akadály a hát annak, hogy néhány száz fiatal magyar, német, szlovák, szerb, rutén, lengyel stb. történészt rászabadítsanak az országgyűlési naplókra, hadijelentésekre, hírlapokra és más dokumentumokra, hogy mindegyik kijegyezhesse a reá eső öt-hat személy dolgait. A tudományos akadémiák, intézetek, egyetemek patronálhatnák az egész tevékenységet, az 1848-as más emlékek valószínű felkutatása mellett. Az összegyűjtött anyagot rendszerezné, a monográfiát összeszerkesztené – remélhetőleg a Te vezetésed alatt – egy olyan

nemzetközi szerkesztőség, amelynek tagjai készek elfogadni a kutatások eredményét akkor is, ha az ellenkezne az általa remélttel. A kész műnek 1997 tavaszára meg kell jelennie (= 15 hónap), hogy az évfordulóra kritikái is elkészülhessenek.

Mint mondtam, harminc év alatt nem találtunk olyan magyar történészt, akinek szaktudása és tekintélye megfeleljen a szervezés és szerkesztés nehéz feladatainak, és aki legkülönbözőbb ürügyek mögé bújva ne utasította volna el a feladatot. Nem törődni azzal, hogy itt nemcsak Benedek Fidél, Kertész Gábor, Dobai István és társaik elutasításáról van szó, sem a történelemtanárok emberépítő munkájának megkönnyítéséről, hanem a jövő nemzedék olyan neveléséről, amely a békesség megteremtésére teszi alkalmassá, de ezeken felül Közép-Európa és az emberiség boldogabb jövőjéről is. Mert a világszabadság, a magyar 1848 és hőseik becsületének helyreállítása mindezt jelenti. Ez nem egyének, csoportok magánügye, nem nemzeti vagy liberális magyar óhaj, hanem emberi és történettudósi hivatástudatból fakadó, becsületbeli kötelesség.

Kedves Katona Tamás! Tudom nem szép tőlem, hogy így akasztom Reád az 1848-as személyi monográfia terhét, de nem tehetek egyebet: Öreg, beteg és vak vagyok, nem tudom folytatni (az amúgy sem sok eredménnyel kecsegtető) keresést. Téged találtunk erre a legalkalmasabbnak én is, más is, szakmabeliek is. Ha semmiképpen nem vállalhatod magad, add át részben vagy egészen más olyannak, akit Te alkalmasnak és méltónak ismersz a feladatra. De – nagyon kérlek – Te beszéld, intézd tovább ezt az ügyet!

Ezzel a levéllel én a negyvennyolcas személyi monográfia gondját Katona Tamásra akasztottam. Megteheted, hogy el sem olvasod e levelet, vagy elolvasás után félredobod, kibúvót keresel és találsz, még annyi kötelességet sem érzel, hogy magad helyett mást ajánlj, de a jövő nemzedék ítélkezni fog azok felett, akik nem keltek 1848 és hősei becsületének védelmére.

Kolozsvár, 1995. november 15.

Atyafiságos tisztelettel,

Dobai István

1723. évi II. törvénycikk

Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőágának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről

Noha Ő legszentségesebb császári és királyi felségének magyarországi s az ehhez kapcsolt részekből való hű karai és rendei az ő élénk és virágzó, s legjobb állapotban levő korát, erejét s egészségét látva, s Isten áldásában teljesen megnyugodva, igen nagyon biznak abban, hogy ő, hű karainak e végett a mindenható Istenhez intézett s szünetlenül intézendő imái következtében is, nagy és dicső finemű utódokkal a leggazdagabban meg lesz áldva, s az ország hű karai az ő fiörököseinek szakadatlan sorával meg lesznek vigasztalva.

1. § Minthogy azonban azt is különösen át kell látniok, hogy a királyok és fejedelmek is, a többi emberrel egyenlően, a halandóság végzetének vannak alávetve; ezért éretten s gondosan megfontolva, mind Ő legszentségesebb császári és királyi felsége elődeinek, boldogult néhai atyjának Lipótnak, és testvérének Józsefnek, Magyarország dicsőséges királyainak, mind pedig és kiváltképen a most legkegyelmesebben uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek, a haza közjavanak gyarapítására s hű polgárai örök boldogítására hadban és békében véghezvitt legdicsőségesebb tetteit s cselekedeteit, a midőn nemcsak ez örökletes Magyarországot s az ehhez kapcsolt részeket, országokat s tartományokat az említett dicső elődeitől hagyott állapotban megtartotta, hanem a legutóbbi török háboru alkalmával is annak legdühösebb támadásai ellenében lelkesedéssel bátorságba helyezte s ugyanezt diadalmas és szerencsés fegyvereivel, a hozzá kapcsolt országokra s tartományokra is, nevének halhatatlan dicsőségével s a karok és rendek, valamint az ország magánpolgárainak örök biztosságára, kiterjesztette, hogy bármely jövő időkben minden külföldi s belső zavaroktól s veszélyektől megóva legyen, és áldástadó folytonos nyugalomban és a lelkek őszinte egységében, minden külső erőszak ellenében is legszerencsésebben fenmaradhasson.

2. § S ezenkívül mindenféle belső mozgalmakat, s az uralkodás szüneteléséből könnyen támadható és a karok és rendek előtt régóta igen jól ismert bajokat is gondosan megelőzni óhajtván.

3. § Őseiknek dicséretes példái után indulva:

4. § S Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt hálájukat s hűségüket a legalázatosabban kimutatni kívánva:

5. § Ő legszentségesebb császári és királyi felsége férfiágának magvaszakadtával (mely magszakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztassék) az öröklési jogon való utódlást e Magyarországon és koronájában, s az Isten segedelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házában nőágra is és pedig első helyen a fentisztelt most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek.

6. § Azután, ennek magvaszakadtával, a néhai boldogult Józsefnek,

7. § S ezeknek is magvaszakadtán, a néhai dicső Lipótnak, császároknak s Magyarország királyainak ágyékából leszármazókra, és ezeknek törvényes, római katolikus, mind két nemű ausztriai főherczeg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebozsátott jog és rend szerint, feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák.

8. § S az említett utódlást elfogadják;

9. § És ekképen, a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. s 3, és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.

10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főherczegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendének az előrebozsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett czikkelyek tartalma szerint, minden következő időkbén, koronázás alkalmával megtartsák.

11. § S a király választására és koronázására nézve a karok és rendek ősi és régi, helybenhagyott s bevett szokását és előjogát oly értelemben tartják fönén, hogy annak csakis az említett nőág teljes kihalása után legyen helye.

34. számú melléklet

KONOPISTÉTŐL SZARAJEVÓIG

Ferenc Ferdinánd déli szláv királysága

	A fogadó ország a hadseregével	Vallási megoszlás						Anyanyelvi megoszlás					
		összes lakos	nyugati keresztyén	ortodox	izraelita	muzulmán	egyéb vallás	magyar	német	olasz	szláv	román	egyéb
1. Tegermellék		665 058	660 417	0	0	0	4 641	0	17 759	237 562	378 232	0	31 505
2. Krajna		525 925	525 416	0	146	0	363	0	27 885	0	490 954	0	7 086
3. Karintia		396 228	395 660	0	341	0	227	0	304 315	0	82 212	0	9 701
4. Dalmácia		645 646	539 057	105 332	0	0	1 257	0	3 081	18 028	610 649	0	13 888
Ausztriához tartozó tartományok összesen		2 232 857	2 120 550	105 332	487	0	6 488	0	353 040	255 590	1 562 047	0	62 180
1. Bosznia-Hercegovina	1 931 802	1 898 044	448 539	825 418	11 868	612 137	82	6 443	22 968	2 462	1 851 605	608	13 958
2. Horvát-, Szlavónország és Fiume		2 671 760	1 994 200	654 179	22 927	0	454	112 441	136 393	27 678	2 378 085	983	16 180
A Magyar Királysághoz tartozó tartományok összesen		4 569 804	2 442 739	1 479 597	34 795	612 137	536	118 884	159 361	30 140	4 229 690	1 591	30 138
ÖSSZESEN		6 802 661	4 563 289	1 584 929	35 282	612 137	7 024	118 884	512 401	285 730	5 791 737	1 591	92 318

SZENT LÁSZLÓ PÉNZE MAI ÁRFOLYAMON

Köszöntő a Történelmi Vitézi Rend 2010. május 8-i csíkszeredai avató ünnepélyére

Kedves Testvéreim, Sorstársaim, Bajtársaim! Tisztelt Közönség!

Az erdélyi magyar politikai elitéltek neszтора, azaz legöregebbje vagyok. Akik ismernek, tudják rólam, hogy az Egyházon kívül, semmiféle szervezetnek, pártnak, mozgalomnak nem vagyok tagja, kitüntetésem sincsenek. Megelégszem azzal az *életfogytiglani kényszermunkával*, amelyet a proletárdiktatúra hadbíróságától kaptam volt a *Testvériség Forradalmában* való részvételemért. Egyetlen kivétel a *Vitézi Rend*, mert ez a mozgalom vallja és vállalja korunkban a *nemzeti keresztyén eszme* hagyományait, amelyen felépült volt a 20. század közepén megszűnt *Európai Keresztyén Nemzetközösség*.

Egyedül a Vitézi Rend vállalja a világon a magyar nemzeti történelem egész örökségét, benne a *lovagiassággal*, a világ közvéleménye szerinti magyar nemzeti *erénnyel*, vagy *hibával*. A „lovagias magyar” évezred óta olyan megszokott kifejezés, mint a „szabadságharcos lengyel”, az „alapos német”, a „higgadt angol”, a „szorgalmas hollandi”. A „lovagias magyar” kifejezés egyáltalán nem jelenti azt, hogy más nemzet fiai, franciák, spanyolok, olaszok, németek, angolok vagy más nemzetbeliek nem volnának lovagok, ne tartanák életüknél nagyobb értéknek a becsületüket, megszegnék adott szavukat, de az európai művelődéstörténet, csak a magyar nemzetet ruházta fel ezzel a jelzővel. A keresztyén lovag, Krisztus Egyházának katonája, nemcsak a hit hős védelmezője, hanem Krisztus legfőbb törvénye, a *felebaráti szeretet társadalmi érvényesülését szolgálja* azzal, hogy nem az erősek, győztesek, sikeresek mellé áll, hanem a mindenkori gyengék, legyőzöttek, kiszolgáltatottak, a nők, árvák, szegények, foglyok, elhagyottak támogatására, segítésére használja társadalmi hatalmát és erejét. Katonaként a lovag gyengébb, fegyvertelen ellenféllel nem harcol, vesztesre álló fegyvertársát el nem hagyja, legyőzött ellenfelét nem öli meg, hanem barátjává, szövetségesévé fogadja. Az értelmes, okos, józan emberek szerint, a lovag oktanul, bután, sőt nevetségesen viselkedik, amikor nem aknázza ki erőfölényét, győzelmét, és nem áll a mindenkori nyertes erősebb oldalára, mint az *okos emberekhez, egyénekhez, okos, jó politikus, nemzetekhez* illik. A *Vitézi Rendet* az *utolsó európai lovag, Horthy Miklós*, alapította volt az első világháború után, és ahogyan az alapítóhoz illik, elsősorban magára érezte kötelezőnek a lovagiasságot: *ahelyett, hogy okosan kiszolgáltatta volna a zsidókat a hitleristáknak, a magyarság létét kockáztatva, oktanul védelmére kelt az üldözötteknek*. A háború elvesztése után pedig *nem volt hajlandó átállni a győztesek oldalára, fegyvert fogni és harcolni különben álnok szövetségesei ellen, inkább országára és népére zúdította a lovagiatlan győztesek bosszúját*. Mert a magánéletben csak *oktalanság* a lovagias viselkedés, a közéletben, a politikában azonban már *hiba*, tehát *bűn* is. És mégis, a történelem bizonyossága szerint, Európát éppen az oktan lovagiassága emelte a világ más népei fölé, és akkor vesztette el a Föld feletti hegemon befolyását a 20. században, amikor a keresztyénség és a nemzet eszmei alapjait feladta, a *krisztushit*et *anyaghitre*, materializmusra, ateizmusra *cserélte*, a természetes közösségek *nemzeti eszmét* pedig racionális

kozmpolita, életellenes szingelizmusra váltotta. A magyar nemzet tekintélye és hatalma nagy volt, és csak növekedett, amikor vereségei – Augsburg, Muhi, Mohács, Majtény, Világos, Trianon, Don-kanyar – ódiúát vállalva, hősies önfeláldozással harcolt a tatárok, törökök és oroszok ellen nyugat védelmében, amikor lovagiasan, oktanul életét és vérét áldozta Mária Terézia uralmáért, és 1848-49-ben, amikor a lovagias magyar nemesség két nagyhatalommal is felvette a harcot, hogy saját rendi kiváltságait a néppel megoszthassa. A lovagias Horthy Miklós körül állt össze az a párt feletti nemzeti egység, amely a magyarságot 1956-ban az egész emberiség szabadságának kifejezésére tette képessé. Mert a Krisztus-hívő magyar, nemzeti, eszmei értékek szolgálata nagyon nehéz, de megtartó ereje van.

A keresztyén lovag földi példaképe és mennyei patrónusa *Árpádházi Szent László király*, aki szülővárosomnak, Nagyváradnak, valamint *Székelýföldnek* is alapítója volt. Mit akarhat valaki a 21. században egy középkori lovag felidézésével? Milyen eligazítást adhat a 21. század emberének egy középkori lovag példája? Hiszen a modern emberiség már nem a nyers, barbár katonai erényekre épült fizikai kényszer rendjében él, hanem az akratikus, külső kényszer nélküli, az ember saját meggyőződése szerinti, belső kényszer rendjében. *A belső kényszer pedig az ember józan, okosan megfontolt érdekeinek érvényesítésére, anyagi javak szerzésére hajtja az embert.* Viszont, az *üzleti érdek* érvényesítése nem viszi közelebb az embert a boldogsághoz, hanem eltávolítja attól. A lovag király példája viszont *értékálló* tartalommal tölti meg az ember életét: Szent László király legendája, amelynek alapján őt követendő példaként a krisztushívők elé állította a Római Egyház, olyan tanítást tartalmaz, amely csak most a Megváltó Születése utáni 21. évszázadban, kilencszáz esztendővel a Szent Király halála után, a szünni nem akaró *pénzügyi világválság idején* lett igazán időszerűvé. A *Szent László pénze* legendája szerint: katonáival a király a pogány sereg üldözésére indul, hogy kiszabadítsa a rabságra szánt foglyokat. Hogy egerutat nyerhessenek, a pogány vezér menekülés közben rablott kincseiből pénzt szór az útra. A katonák a leszórt aranyat látva nem követik tovább a királyt, hanem lovukról leszállnak, hogy a leszórt aranyat megkeressék, felszedjék. László a veszedelmet látva, Istenhez könyörög segítségért: *Változtassa kővé az aranyat!* A Mennyei Atya csodát tesz és az aranypénzek mészkővé, őskori csigaház-maradványokká, a népnyelv szerint „Szent László pénzévé” változtak, amelyekért már nem volt érdemes megállni László király követésének útján.

A legenda a maga együgyű módján az Evangélium tanítását hozza közelebb a mindennapi emberhez. Krisztus Urunk kiűzte volt a templomból a kufárokat, óvta és figyelmeztette követőit, hogy Isten helyett ne szolgálják a mammont. Az Egyház azonban kétezer éve hiába tolmácsolja Krisztusnak ezt a parancsát, az ember minden tehetségét és képességét vagyonszerzésre, pénzszerzésre fordítja. *Az alkimisták ősidők óta arannyá akarják változtatni a kőveket.* És a modern ember is mindent áruvá, pénzéért akar változtatni, nemcsak minden anyagot, hanem legnagyobb értékét is, *az életét.* Jól tudjuk, hogy az ember teste is anyag, és *testi élete fenntartásának elengedhetetlen eszköze az anyag és annak elvont értékmérője, a pénz.* A gyarló ember azonban eszköz helyett élete céljává teszi a pénzt, és csodálkozik, hogy boldogtalan, mert tartalmatlanná, céltalanná üritette életét. A pénz a múltban sem volt valóságos érték, csak értékmérő. Korunkban pedig, *a hiteltőke korában* már azt is tudjuk, hogy *nem is valóságos, hanem szkriptikus létező, amely csak a bankszámlán található,* egyáltalán nem is érték, csak az *érték fantomja.* Bizony, a legnagyobb számjeggyel írott hiteltőke is csak meg

nem fogható fantom, amely után hiába futnak, amelyért hiába áldozzák fel mindenüket egyének, csoportok, nemzetek és egész társadalmak! A most dúló pénzügyi világválsággal Isten figyelmezteti az emberiséget, hogy az *arany* bármikor *kővé*, a *tőkepénz* *semmivé válhat*. Aki valóban okos, semmi anyagi értékét pénzé nem teszi, eszmei, szellemi, erkölcsi értékeit pedig még kevésbé. Erényei örök értékek, azokat ne adja oda mulandóért. Szeretetét, hitét, reménységét, becsületét, hűségét, hazafiságát, áldozatkészségét, lovagiasságát pedig semmiképpen se adja oda pénzért, anyagi javakért, előnyökért sem egyén, sem család, sem nemzet! – Ha boldog akar lenni az ember, vagy ha egyáltalán élni akar, vegye észre, hogy a pénz csak értéktelen mészkö-anyag, bármilyen fontos eszköze az életnek, ne tegye azt élete céljává. Nem szabad a pénzkeresés, anyagi javak felhalmozása érdekében az élet útján megállni, haladjon azon tovább minden ember, egyén, család és nemzet Szent László király után a Krisztus Útján, az Örök Élet felé!

Testvéreim, Nemzetes Hölgyeim és Uraim! Jól tudom, hogy sem érvekkkel, még kevésbé szép szavakkal, *nem lehet a kufárból lovagot csinálni*, de a kufár is ember, és nekünk, krisztushívőknek, kötelességünk embertársainkat a helyes útra téríteni. Hiszen Máté evangélista is pénzváltó volt, Zákeus pedig egyenesen adóbérlő. Nikodémusz és Arimatiai József is vagyonos emberek voltak, akiket Jézus nem tiltott el mesterségük gyakorlásától, hanem megtanította őket arra, hogy az anyagi javakat, a pénzt, amelyek nélkülözhetetlen eszközei földi életünk fenntartásának, ne életcélnek, hanem valóban eszköznek tekintsék Isten és embertársaink szolgálatában. A pénzgazdálkodás hivatásosai, bankárok, tőzsérek, alkuszok, üzérek között nagyon kevés az uzsorás, annál több az érző szívű ember, akiket meglehet győzni arról, hogy távlatilag nem célszerű hitelezői csalafintasággal az embereket kiszolgáltatott helyzetbe hozni deviza kölcsöne kamatjaiért családjával együtt az utcára rakni, megnyomorítani, hiszen így jövőendő üzletfeleit semmisíti meg. A Krisztus-hívő hatalombirtokosok, törvényhozók, politikusok, jogászok pedig találják meg a nép, a becsületes emberek megvédésének az útját. A Vitézi Rend lovagjai pedig álljanak a szükségben lévők mellé és segítsenek.

Isten áldása legyen a Vitézi Renden, Annak előjáróin és lovagjain, minden magyar, és minden becsületes ember életén és munkáján!

Dobai István

ÚTKERESÉS A GYŰLÖLET ZÁTONYAI KÖZÖTT

I. A legendás Buza László Intézet

A jogi szemlélet biztonsága

1. Erdély szellemi öröksége és a magyar tudományegyetem

Liberalizmus és nacionalizmus

A 19. század uralkodó eszméi, a *liberalizmus* és a *nacionalizmus*, egymással elválaszthatatlanul összefonódva olyan erővel törtek a reformkori erdélyi társadalomra, hogy minden történelmi örökséget elsodortak. A „*Magyarországgal való Unió*” nemzeti igényét a szabadságeszme szülte, a *Szabadság* viszont elképzelhetetlen volt az *Unió* nélkül. Erdélynek, mint a Szent Korona tagjának, különállása és azon belül az „Erdélyi Hét Szabadság” alkotmányos öröksége, szóba sem kerültek a reform-országgyűléseken, sem Magyarországon, sem Erdélyben. Az 1848-49-es szabadságharc után az a bizarr helyzet állt elő, hogy a magyar történelmi alkotmány mellőzése miatt az Egyesített Monarchia, azaz az Osztrák Császárság kormányának támadtak aggályai. Magyarországnak Ausztriába szervezése nem okozott gondot, de Erdélyországé – különösen a nemzeti privilégiumok miatt – igen. Sőt, a felekezetek vallásbékéje – az erdélyi történelmi alkotmány specialitása – valósággal kapóra jött az akkori Európa legliberálisabb berendezkedésére törekvő Osztrák Császárság számára – egészében magáévá is tette a polikonfesszionális rendszert –, *de a nemzetiségi autonómiák sehogy sem fértek össze a modern szabadelvűség akkori értelmezésével*. Ezért lett elhalasztva az Erdély Uniójára vonatkozó 1848-as törvény végrehajtása a kiegyezés utánra. *Mikó Imrének*, Erdély utolsó kormányzójának, sok nehéz vitát kellett lefolytatnia *Eötvös Józseffel* és a Deák-párt többi korifeusával, hogy az Unió, „a nemzeti egység” 1876-ban a kormányzat és közigazgatás területén helyreálljon. Azonban sok államjogi kérdés megoldása még váratott magára. A jogegység és a törvénykezés különböző maradt, az úrbériség eltörlésére vonatkozó 1848-as törvényt – például – a román törvényhozás érvényesítette Erdélyben az 1920-as években.

A hagyományok korszerűsítésének nehézségei

Erdély történelmi hagyományainak mellőzésében és elfeledtetésében a „nemzeti szabadságtól” megmámorosodott erdélyi magyar polgári közvélemény járt az élen. Jellemző, hogy Erdélyország hajdani fővárosában, Kolozsváron, csak az Uniót szorgalmazó politikusokról neveztek el utcákat, másokról – még a nagy fejedelmekről sem – egyet sem. Gondot okozott a magyar államba illesztett Erdély közoktatásának megszervezése is. A bevett vallásfelekezetek által fenntartott iskolarendszernek modern igények szerinti államosítása nemzetiségi jogokat sértett, és emiatt fél évszázadra elhúzódott, de az egyetemi oktatás ügye azalatt sem nyert megoldást, sőt, az afeletti vita még a 21. évszázadban is folyik. A régi erdélyi rendben a vallásfelekezetek ügye volt a felsőoktatás is. Az Unió után – mivel minden felekezet számára az állam egyetemet nem létesíthetett – kézenfekvő lett volna, hogy egyetlen állami

fenntartású intézményben szervezik össze az addigi főiskolákat, tehát *polinacionális* és *polikonfesszionális*, azaz többnyelvű és több felekezetű lesz Erdély tudományegyeteme. Azt ugyanis, még az érdekelt nemzetiségek sem igényelték, hogy az egyetem előadási nyelve ne kizárólag magyar legyen, hanem román és német is, a vallási-világnézeti különbözőség figyelembevételét azonban megkövetelték a felekezetek. Ebben a tekintetben pedig az volt a helyzet, hogy egyetemi szintű oktató testülettel csak a *protestánsok* rendelkeztek, sem a *katolikusoknak* nem volt, az *ortodoxoknak* pedig még kevésbé. A liberális állam a felekezetek egyenjogúságának az elvét akarta érvényesíteni, de nem találta az elv gyakorlatba ültetésének a módját. Az erdélyi tudományossághoz méltatlan felekezeti vita indult, amely csak Erdélynek Romániához csatolása után ült el.

Az idegen uralom pártatlanságra kényszeríti a magyarokat

Erdélynek román főhatalom alá kerülése *érdektelenné* tette az erdélyi magyarság számára a Hatvanhetes korban megszokott „*népképviselési, liberális, parlamenti demokrácia*” szöözönpolitikáját. Teljesült a kossuthista párt programja, megszabadultak a „bitang Habsburgok elnyomásától”, más céljuk nem lévén, azt sem tudták, mihez kezdjenek. Egy szabadkőműves csoport – Páll Árpád, Kós Károly és társaik – a néppártinak tartott Averescu–Goga–Cuza–Groza román szabadkőműves csoporttal szövetkezve, román parlamenti politikával kísérletezett, de csakhamar abbahagyták, mert rájöttek próbálkozásuk értelmetlenségére. Az erdélyi magyar nép viszont úgy vette tudomásul az uralomváltozást, mint ahogyan *a nyár után az ősz bekövetkeztét*: az Anyaországban berendezkedett *pártatlan, egységes nemzeti rend* reményteljes jövő-politikájában megnyugodva, az erdélyiek minden erejük bevetésével munkához láttak, a világháború okozta kényszerű szünet után. A kényszerhatalomból kiszorult erdélyi magyar értelmiség, a pártpolitika műproblémáitól is megszabadult, és minden erejét a művelődési élet gazdagítására fordíthatta. Az uralomváltozás okozta speciális helyzet, a primitív levantinus román közélet akadályainak elhárítása nem sok energiát igényelt, csak némi ideológiai irányítást. Az állami kényszerhatalmi szervezet a másé lett, Erdély visszakerült az Unió előtti erdélyi alkotmányos helyzetbe, és *természetes volt a magyar-székel nemzetközösségi célokra egyházi, vallásfelekezeti szervezet keretében való megoldása*. A három magyar felekezet valóban zavartalan eszményi együttműködésével az erdélyi magyarság példát mutatott az elavultnak hitt keresztyén nemzeti egység megvalósítására. Nem helytelen tehát a világháború két menete közötti korszakot az erdélyi „*Három Püspök Korának*” – rangidősség sorrendjében: *Ferencz József* a matuzsálemkorú unitárius püspök, *Majláth Gusztáv* patriarha-korú katolikus püspök és az idős *Nagy Károly* református püspökről – nevezni. Ebben, az egyesek által *transzilvánizmusnak* nevezett közéleti hangulatban természetes volt az erdélyi magyar szellemi élet kivirágzása, amely csakhamar társadalmi, jogi, gazdasági keretet is teremtett magának. Az *Erdélyi Múzeum Egyesület* és az *EMKE* mellé megszületett az *Erdélyi Helikon* és az *Erdélyi Szépművészeti Céh*, új formában, új élettel telítődött, és az egész erdélyi magyar társadalom számára meghatározó fontosságúvá emelkedett *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület*, de a színművészet, képzőművészet és a zenei élet fellendüléséről se feledkezzünk meg. Ami pedig – énszerintem – az egyetemes művelődéstörténet szempontjából egyedülálló jelentőségű volt, tovább élt és fejlődött a 19. század végén indult minden szervezet nélküli *kolozsvári bölcsészeti iskolának* nevezhető, erdélyi szellemi mozgalom, amely nemcsak az idealizmus-materializmus egymással ellentétesnek látszó eszmerendszerének egymással

párhuzamos, tudományos művelését tette lehetővé, hanem az azokból levezetett társadalmi, gazdasági és politikai mozgalmak *egymás közötti harcát is együttéléssé szelídítette*.

Az Erdélyi Magyar Tudományegyetem

A két háború között csak román tudományegyetem működött Kolozsváron. A megizmosodott magyar középiskolai oktatás számára nélkülözhetetlen *tanárképzés* csak nagyon csökevényes formában valósult meg a református és katolikus egyházi szervezet keretében. Romániában tehát egyetlen működő magyar főiskola a *Református Teológiai Fakultás* volt, ahhoz kapcsolódóan és annak alkalmas épületében működött az Erdélyi Magyar Művelődés olyan-amilyen központja is.

A Bécsi Döntés után a magyar kormányzat az erdélyi hagyományoknak megfelelően szervezte újjá a Kolozsvárra visszatérő *m. kir. Ferencz József Tudományegyetemet*, és az, zavartalanul is működött az 1945-ben bekövetkezett megszüntetéséig. A román állam által 1945-ben létesített Bolyai Tudományegyetem magát a megszüntetett magyar egyetem jogutódának, szellemi örökösének és egész művelődési hagyománya folytatójának tartotta, és igyekezett a lehetetlenségig leszűkített körülményei között is mindennek megfelelni. Az egyetem keretében megtartotta a hajdan Teleky Pál által létesített *Erdélyi Tudományos Intézetet*, új központi épületében a lehető legjobb helyiségeket adta annak használatára, és a legigényesebb fiatal szaktudósokból állította össze személyzetét. A Román Kommunista Párt nyomására a magyar irodalmi és történelmi stúdiumok elnevezéseit „erdélyire” változtatta ugyan, de a régi tanszemélyzet működési folytonossága megmaradt. *Szociológiai Intézet* létesült a Jog- és Közgazdaságtudományi kar keretében, a népszerű, friss kommunista politikus, *Jordáky Lajos* vezetése alatt. Mindenki helyeselte a győztes antifasiszta hatalom igényének teljesítését, az új intézet létesítését, és annak a Bástyá utcai épület legjobb helyiségeiben való elhelyezését, bár az egyszerűen kizárta a megszüntetett és a Közgazdasággal egyesített Jog- és Államtudományi Kar ottani elhelyezését. Valószínű, a helyszűke miatt nem valósult meg a közvélemény által igényelt Szövetkezeti Kutató Intézet sem.

A Bolyai Tudományegyetem berendezkedése

Az egyetemi tanév 1945 őszén a *Bolyai Tudományegyetem* berendezkedésével kezdődött. A Bölcsészeti, Nyelv és Történettudományi Kar, valamint a Matematika és Természettudományi Kar talán még a réginél is kényelmesebb helyet kapott a két hajdani magyar leányiskola, a katolikus *Marianum* és az alapítványi *De Gerando* intézet épületeiben. A Marosvásárhelyre áttett Orvosi Kar is helyet talált magának, de a Jog- és Államtudományi Karra vonatkozóan csak szóbeli intézkedés történt: költözzék a Közgazdaságtudományi Kar mellé a Bástyá utcai épületbe – a gyakorlati megvalósításról azonban senki sem gondoskodott. A Jogi Kar könyvtárait, ingóságait szeptemberben lerakták a Bástyá utcai épület folyosóin, hátsó kapualjaiban, vagy csak az udvaron a faltövébe, a szabad ég alá, és karácsonyig is eltartott, amíg helyet kaptak irodahelyiségekben és a hátsó traktus altiszti szolgálati lakásaiban. A magánjogi és közigazgatástani könyvtárak maradványai a kapualjban maradtak, onnan vitték az 1948-as bolsevizáláskor a papírmalomba.

A jogi oktatás mostoha sorsa

A jogi oktatásnak mostoha sorsra juttatását mindenki természetesnek tartotta, mert az megfelelt az akkori közfelfogás igényeinek. A 20. század társadalma korszerűtlennek, elavultnak, nyomasztóan terhesnek és bántóan kiváltságosnak érezte a 19. század *jogállam-*

örökségének minden formáját, elsősorban magát a jogtudományt, annak művelésével és oktatásával együtt. A magát valamire is becsülő ifjú *nem jogi*, hanem „a nemzet számára hasznos” orvosi, közgazdasági, műszaki, tanári, természettudományi, papi, művészi vagy néprajzi szakképesítésre vágyott. Tőlem is mindenki elvárta a magyarázatot, hogy mit keresek a Jogon? Diplomáciai pályára készülök, annak feltétele az államtudományi doktorátus, azért iratkoztam ide, de – értelmes ember és jó magyar lévén – egyáltalán nem érdekel a jogtudomány.

1943 őszén szórványmunkásként a kötelendi templomépítési munkatáborában *idős Nagy Géza* professzorral megismerkedtem, ő láthatóan megkedvelt, és megkérdezte milyen szakos vagyok? Amikor mondtam, hogy joghallgató vagyok, vigasztalóan mondta: „*Nem baj, fiam!*” – Ilyen becsülete volt akkor a magyar társadalomban, a világ tudományos életében első helyen álló magyar jogtudománynak! Az 1927-es magyar alkotmányreform minden közigazgatási tisztviselőtől államtudományi oklevelet kívánt. Ezért, az érettségén túlesett és valahol írnokoskodó fiatalember beiratkozott a Jogra, és „mezeiként” öt-tíz év alatt oklevelet szerzett. Ez azonban nem emelte, hanem süllyesztette a jogtudomány társadalmi tekintélyét. Nem véletlen, hogy a magyar társadalom legkiválóbbjait magába foglaló *Népi Mozgalom* követői között csak elvétve lehetett jogászt találni, hiszen „*az úri Magyarország*”, „*a százszor elátkozott Pusztaszer*” és a maradiság szinonimáját jelentő *Werbőczy* közhangulatában senki sem vágyott a „parazita jogász” titulusra. Ennek végzetes következménye már 1940 körül megmutatkozott, amikor a társadalmi reformok igénye megérett, de még az igények megfogalmazására sem volt szakember, nemhogy a reformok megvalósítására lett volna. Később a bolsevik társadalomrombolást segítette elő, 1990 után pedig *a társadalom újjáépítését akadályozta meg* a magyar jogászhiány.

A szovjet-orosz megszállás és az Egyetem

Ahogy az előzőekben láttuk, Kolozsváron a jogi oktatás leépülése, a *m. kir. Ferencz József Tudományegyetem* megszüntetése, és helyébe a *Bolyai* létesítése, azután pedig az egész erdélyi társadalmi élettel együtt, a magyar oktatásügy bolsevizálása, a második világháború elvesztésének velejárója volt. Az 1943-44-es tanév zavartalanul működött 1944. március 19-ig, a német megszállásig. A Fakultásnak gazdag külső, anyagi körülmények között, kiváló professzori kara volt: *Balás P. Elemér, Balogh Artúr, Boér Elek, Bónis György, Buza László, Csekey István, Geöcze Bertalan, Heller Erik, Horváth Barna, Lazar Liviusz, Martonyi János, Nagy Ferenc, Ottlik László, Scheffler János, Schneller Károly, Sövényházy Ferenc, Szászy István, Székelyi István, Túry Sándor Kornél, Vinczi Károly*, mellettük pedig megfelelő asszisztensi garnitúra. A német megszállás miatt a tanévet hamarabb kellett lezárni. Az 1944-45-ös tanév megnyitását pedig a szovjet-orosz-román megszállás odázta el 1945 januárjára. A professzori karból azonban a tanév végéig is csak Bónis György, Buza László, Sövényházy Ferenc, Szászy István, Túry Sándor Kornél jöttek vissza, az azutáni tanévben még kevesebben, úgy, hogy az 1947-48-as tanévben már csak Buza László dolgozott a régiek közül. Az 1943-44-es tanévben egészen a régi magyar tanterv szerint ment az oktatás. Az 1944-45-ös évben is a régi rend volt érvényes, azzal, hogy a magyar nemzeti tantárgyak nevét „erdélyire” változtatták. Az 1945-46-os tanévben induló Bolyai Egyetemen a régi román, francia rendszerű volt a jogi oktatás, az 1946-47-es tanévben szintén, de a világnézeti tárgyakat már marxisták adták elő. Az 1947-48-as tanévre egészen kicserélődött a jogi oktatószemélyzet: Asztalos

Sándor, Bors József, Buza László, Demeter János, Incze Miklós, Jordáky Lajos, Kiss Géza, Kohn Hillel, Markos András, Pásztai Géza, Sárosi István, Schilling Ottó, Turnovszky Sándor, Venczel József és Wenetsek József, de az újak is – a marxisták kivételével – jó képesítésű, jó előadók voltak. Az 1948 őszen bolsevizált Bolyai Egyetemen lényegében megszűnt a jogi oktatás, mert ami ott folyt, azt sem joginak, sem felsőoktatásnak nem lehet nevezni.

A jog leértékelődése az antifasiszta győzelem folytán

Első éves koromban lelkesen hallgattam *Bónis György alkotmánytörténeti* előadásait, de érdeklődéssel figyeltem *Ottlik László politikai* és *Schneller Károly statisztikai* fejtegetéseit is. Magamnak sem vallottam be ugyan, de élveztem *Személyi Kálmán római jogi* előadásainak a logikáját is. Persze, sejtelmem sem volt arról, hogy a *jogtudomány* az, ami annyira lekötötte a figyelmemet. Amikor másodéves koromban először hallottam *Buza Lászlótól* a jog társadalmi nélkülözhetetlenségéről, és azután az erkölcsnek, igazságnak, jognak az ember életében való fontosságáról, egészen magamévá tettem a tanítást, illetve: *én lettem teljes valómmal a tanításé*. A magánjog, büntetőjog, perjog és általában a joggyakorlat azután sem érdekelt. A közjogi tárgyak: az általános államjog, alkotmányjog, közigazgatási jog, nemzetközi jog, egyházjog – és általában az elméleti jogtudomány – viszont annál inkább. Buza László közjogi, *Bónis György* jogelméleti és *Túri Sándor* általános-jogi lelkesen hallgatott előadásait a 20. század sanyarú politika-története is alátámasztotta, és együttesen győztek meg engem arról, hogy *az emberi testvériség megvalósítása csak a jog útján, jogi eszközökkel lehetséges*, katonai, gazdasági, anyagi *fegyverekkel nem*. Hiába próbáltam megértetni azonban diáktársaimmal, barátaimmal és ismerőseimmel, és hiába akarom azóta is felvilágosítani az érdekelteket, hogy a jog a társadalom működését lehetővé tévő szabályok rendszerezése valóban a művelődéstörténet első szaktudománya, amely annak idején elsőként önállósult volt szaktudománnyá – a mózesi és a muzulmán teológia máig is megőrizte a hittudomány *tora* = törvény, illetve *hukük* = igazság elnevezéseket –, mindenki csak szakelfogultságként vagy éppen tréfaként fogadja és utasítja el magyarázataimat. Hogy én nem voltam képes a jog fontosságáról senkit sem meggyőzni, annak nincs társadalomtörténeti fontossága. Annak azonban, hogy ez másnak sem sikerült a világon, nem sikerült a 20. század egyetlen jogászának sem, és az emberiség a mostani végzetes általános válságba került, már a *Homo Sapiens Antropus életének vagy halálának az alternatíváját* állítja a gondolkodó ember elé.

Jalta fantomprogramja és a sztálini gyakorlat

Az 1945-1946-os *tanévet* nagy várakozással, bizakodással, reményekkel kezdtük és kezdtem. Kolozsvár város és benne az Egyetem „az új kezdet forradalmi lázában égett”. Azaz, *úgy tűnt*, hogy forradalmi lázban ég. Azonban, nem is tűnt úgy, mert csak *úgy tűntették fel*, mintha forradalmi újítás lázában égne. Hogy *forradalmi*, azaz főhatalom-ellenes, lázadó lett volna, ez is csak az „ifjúsági regény szintjén” volt érezhető, amennyiben a román sovinizmus támadásainak kivédésére törekedett, hiszen az egész „forradalmiságot” a legfelső kényszerhatalom, a *Szovjetunió Kommunista Pártja* parancsolta, a megszálló Vörös Hadsereg közvetítésével. Hogy valaki is *lázban égett* volna, ez csak úgy értendő, mint ahogyan a katonaság meghatározásában van: „a katonaság a tétlenségnek az a formája, amely lázas tevékenységnek tűnik”. Nem akart itt senki semmi újat, legkevésbé azt, amit a főhatalom parancsolt, hiszen mindenki *a régít vágyta vissza*, azt a régít, amit a szovjet megszállás sepről el. Még azok is, akik annakidején „forradalmi újítást” sürgettek – ahogyan az akkori szólás

mondta volt –, *nem ilyen lovat akartunk*. A forradalmiság karmestere az egyetemen *Jordáky Lajos*, a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar szociológia professzora volt, aki – állítólag – magától a *Párttól* kapta a „direktívákat”. A hatalmi kezdeményezésre a megfelelő *társadalmi választ* *György Lajos* igyekezett megadni nagyszámú hallgatóság előtti irodalomtörténeti előadásain. Ezt azért helyeselte mindenki, mert közismert volt, hogy a kommunisták György Lajost „szélsőségesen reakciós klerikális” meggyőződésűnek tartják, tehát mindenki tudta, hogy kell értelmezni a sztálinizmus szolgálatára buzdító szavait. Jordáky Lajos azonban *őszinte és becsületes* ember volt, ő valóban hitte is azt, amit hirdetett. Azt hitte, hogy a *kommunizmust* hirdeti, holott az még „idealista kommunizmus”, „forradalmi szocializmus” sem volt, hanem „kommunista gyermekbetegség”, „undorító, oportunista, mensevik, szociáldemokrácia” volt, de ezt a Párt csak évekkel később közölte vele, miután átmeneti propaganda szolgálatát elvégezte, és meneszthető, tehát menesztendő lett a Pártban.

Demeter János nem volt okosabb, csak romlottabb, mint Jordáky. Ő tájékozottabb lévén, tudta, hogy az igazi bolsevik kommunizmus az nincs megírva Marx, Engels, Lenin, de még Sztálin műveiben sem, még a Párttörténetben sem, mert azt – a *Talmud* élőszóiban továbbítandó tanításaihoz hasonlatosan – a mindenkori *párttitkár (diktátor)* jelenti ki *beszédeiben*. Demeter – a diákság *Lótetűnek* becézte – arról is értesült, hogy a Kommunisták Romániai Pártjának hajdani központi bizottsága, *Foris* és társai, még az 1944-es Átálláskor eltűntek volt a semmiben, és az újnak, *Gheorghiu Dejnek* és társainak egyelőre még *Hallgass!* a neve, amíg *Groza* és jordákyjai túl nem lesznek előjátékukon. Groza pedig nem siet. Megvárja, amíg minden lehetséges ellenfél elő nem bújik, és le nem bukik. Majd csak akkor adja át a kormányt a kommunistáknak, ha azok románok lesznek.

Magyarországon a Vörös Hadsereg már a „szabad” választásokat is megrendezheti, mert ott már a megszállás első órájában minden olyan erőt, társadalmi tényezőt felszámolt és megszüntetett, amely zavarhatta volna a bolsevizálást. De Romániában itt van az egész hadseregével együtt átállott király, akik fegyvertelenek ugyan, de *jelen vannak*. Magyarországot kunbéli terror alá „kellett” adni, mert a huszonöt év alatt öntudathoz szokott *magyar népet* semmiféle hatalommal vagy trükkel *nem lehet bolsevizálni*. A románok *bolsevizálása* pedig *felesleges*, mert a román nacionalizmus – a szerbhez hasonlóan – még könnyebben összeegyeztethető a bolsevizmussal – sőt, *része is lehet* a bolsevizmusnak –, mint az orosz. Hadd fejlődjék hát együtt a román nacionalizmus és az internacionalista bolsevizmus, egyelőre a zsidókkal és a magyarokkal. A *zsidókkal* azért, mert – úgy-e – övük Moszkvában a főhatalom, profitálhat abból is a románság. A *magyarokkal* pedig azért, mert a bolsevizáláshoz a népből való janicsárok kellenek: legyenek azok magyarok. Most hadd szerepeljenek, aktiváljanak, „építsék a kommunizmust” Romániában, hadd gyűlölje meg őket még alaposabban a román nép, hogy azután majd ők vigyék el a balhét a kommunizmus miatt. Legyen csak az egész Securitate zsidó, nyírjanak ki minden antiszemitát, aki olyan ügyetlen volt, hogy nem állott át idejében, a kommunista ideológiát pedig magyar latajnerekre kell bízni, ott elfoglalhatják magukat a reakciós magyar értelmiségiek leleplezésével és felszámolásával, még azt sem fogják észrevenni, hogy ők nem a kommunizmus, hanem a román nemzeti otthon építését segítik. A magyar proletár fiatalok pedig, akik nem tudtak szakmunkás képezést szerezni – nagy dolog volt ugyanis akkoriban, hogy szegény szülők gyermeke *iparosinas* lehessen – éppen janicsárnak valók, hadd legyenek rendőrök, fegyőrök, hivatásos katonák, párt-

pulikutyák, jól kell lakatni őket étellel, itallal, szexszel, néptársai feletti hatalmaskodással, elő is kell léptetni őket, ha népellenes munkájukat jól végzik. Legyen jól hangzó rangjuk, pompás egyenruhájuk, hogy viselkedésük emlékezeté fennmaradjon úgy a román, mint a magyar nép lelkébe, hogy majd, ha a románok *ellenségként* elűzik őket, *árulóként* a magyarok is kiközösítsék.

A *tisztelt Olvasó* talán azt hiszi, hogy mindez túlzó, reakciós, sovíniszta belemagyarázás Groza Péter „emberséges, magyarbarát” politikájába, de *az akkori idők tanújaként*, átélőjeként – inkább átszenvedőjeként – nagyon határozottan kijelentem, hogy ezt akkor Groza Péterrel együtt minden értelmes román ugyanilyen tudatosan látta, akarta és tervezte. Sőt, csak helyileg nevezhetjük Groza-politikának, mert az *csak része volt* az antifasiszta, cionista-bolsevik stratégiának, hiszen a Csehszlovákiában, Kárpátalján, Jugoszláviában és főként Magyarországon akkor eluralkodott, Beneš kezdeményezéséhez kapcsolt, *totális magyarellenes terror* árnyékában, annak *pozitív kontrasztjaként* Groza jól hangzó bizantin szölamokba csomagolt hungarofób intézkedései valóban magyarbarátnak tűnhettek fel, és nagyban hozzájárultak – mint a későbbiekben látni fogjuk – a *csonka magyar* politikai ideológia kialakulásához, és végső fokon a kunbéli-bolsevik hatalomnak magyarországi megszilárdulásához. – Persze, mi magyarok is láttuk és tudtuk, és politikai meggyőződésünktől függően viszonyultunk hozzá akkor is, azóta is, ma is, hiszen Európa és a Föld antifasisztázási folyamata – amelynek a *Jalta-program* Churchill-el, Sztálinnal, Grozával együtt is csak a kezdetét jelentette – megvalósítási hadjárata most van igazán teljében.

Fogyatékos jogi oktatás a Bolyai Egyetemen

A Bolyai Egyetem jogtudományi előadásai olyannyira a tanárok politikai beállítottságának a függvényei voltak, hogy a *jogtudományi licenciátus* – amit én is megszereztem volt – nemhogy a jog ismeretanyagának felsőfokú a birtoklását nem jelentette, de még a jogi kérdésekben való általános eligazodás képességét sem. A jogtudomány törzsanyagát, a *magánjogot*, talán, elő sem adták. Kiss Géza kiváló felkészültségű professzor volt – 1919-ben a debreceni egyetem elismert tanára volt –, de a huszonöt éves bukaresti sikeres ügyvédeskedése leszoktatta a tudományos igényű előadás rendszerességéről. Az Erdélyben akkor bevezetett román *Cod civil* magyar nyelvű fordításán dolgozott, és valóban kitűnő gyakorlati érzékkel, de teljesen rendszertelenül, a jogi fogalmakat azon melegében, a magyar szakkifejezés megtalálásakor, a szó exegézisével együtt ismertette hallgatóságával. *Wenetsek József* és *Sáry István* a törvényszöveg paragrafusait biflázták, illetve bifláztatták értelmező magyarázatok nélkül. *Túry Sándor Kornél Összehasonlító magánjogi* előadásai viszont olyan kiválóak, tartalmasak, precízek és meggyőzőek voltak, hogy még ötven esztendő múlva is jó emlékeket támasztottak bennem. Csak dicséret illetheti *Turnovszky Sándor Büntetőjogi és kriminológiai* előadásait, amelyeknek a hallgatók előtti osztatlan sikeréhez asszisztensének, *Dáné Tibornak* a segítsége is hozzájárult. A polgári és büntető perjogot nem is adták elő a Bolyai Egyetemen, mert *Pásztai Géza* előadásai egyáltalán nem érdemelték meg elnevezésüket. Hasonló volt a helyzet a *Munkajoggal* – Pásztai másik szaktárgyával – is, amelyről egy esztendő alatt azt sem tudtuk meg, hogy egyáltalán micsoda? Viszont Pásztai Géza olyan kedves, rokonszenves ember volt, hogy hallgatói inkább nyelvüket vágatták volna ki, hogysem rosszat mondtak volna róla, de perrendtartásból senki sem tudott semmit. Ezt nagyon nehezményezték ugyan ügyvédnek készülő kollégáink, Áján Albin, Betuker Ferenc, Czellecz Jenő, Dániel

Gusztáv, Felszegi József, Germán János, Gyenge Pál, Gyöngyi István, Kerecsendi János, Keresztúri József, Keszy-Harmath Sándor, Kiss András, Kovács István, Kulcsár Ferenc, Lax Tibor, Leitner Emil, Margocsy Géza, Mikó László, Nagy Ernő, Nagy László, Szabó Béla, Szentágotai Árpád, Széplaki Kálmán, Tamás Gábor, Tóth Sándor, Vántsa László és a többiek, de Pásztairól tőlük is csak jót lehetett hallani.

A *Statisztikát* Venczel József professzor, azelőtt EMGE titkár és intézeti tanár adta elő valóban kitűnően. Később a börtönben cellatársak lettünk, és kacagva mondta, hogy ő sohasem foglalkozott statisztikával, csak az *Actio Catholica* javaslatára történetprofesszori kinevezése után okult francia tankönyvekből. De az sincs kizárva, hogy csak szerénykedett.

Az Alkotmányjogot és az általános közigazgatást *Demeter János* adta elő, illetve neki kellett volna előadnia. Soha nem derült ki az sem, hogy valóban ismeri-e az anyagát, de unja előadni, vagy nem is ismeri. Én közjog szakos voltam, számomra nagyon fájdalmas volt, hogy Demeter idétlenkedéseivel kellett vesztegetnem az időmet. Sokat segítettek a *gazdasági adminisztráció* tárgyainak – pénzügytan, ipari és agráradminisztráció – *Asztalos Sándor* általi előadásai, mert szigorúan precízek voltak és nagyon szárazak. Mint szaktárgyamat, a közigazgatást *Martonyi János* kurzusából, *Tarangul Eraszt* és *Magyary Zoltán* tankönyvéből sajátítottam el. És – szégyen, nem szégyen – eljártam a közgazdász *Rajty Tivadar* és *Markos András* vállalat-gazdaságtan előadásaira, akik ugyancsak Magyary Zoltán kiváló szakmunkái alapján adtak elő.

2. A Buza László Intézet

Buza László közéleti tekintélye

Buza László professzor – akinek neve akkoriban egyet jelentett a kolozsvári magyar jogi oktatással – Sárospatakon született 1885. február 8-án, Buza János református kollégiumi tanár fiaként. 1903 és 1907 között a sárospataki református jogakadémia hallgatója volt, azonban – az akkori magyar felsőoktatás remek gyakorlata szerint – féléveket töltött Európa szakmaszerinti leghíresebb egyetemein: Kolozsváron, Berlinben, Párizsban, Heidelbergben. 1907 júniusában még diákként vizsgázott a sárospataki Jogakadémián, szeptemberben pedig már ugyanott a magyar közjog előadója volt. Onnan hívták meg 1923-ban a Szegedre menekült kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem nemzetközi jogi tanszékére professzornak, és 1940-ben az egyetemnek Kolozsvárra visszakérülésével jött hozzánk, Erdélybe. Bár kora legkiválóbb jogtudósait hallgathatta – mint öregkorában is jókedvűen mesélte –, *alkotmányjogi meggyőződését a kolozsvári lovasrendőrök kardlapozása alapozta meg*. Részt vett ugyanis a Mátyás király szobrának leleplezésekor rendezett *Gotterhalte* elleni diáktüntetésen, ekkor verték a tanítást a rendőrök a hátára: el kellett gondolkodnia azon, hogy a kossuthista magyar Függetlenségi Párt, bár az egész magyar nemzet áll mögötte, még egy ilyen jelentéktelen politikai tüntetés megszervezésére sem képes. Évtizedek óta folyik, inkább hömpölyög a szónoklat a Habsburgok ellen, különösen kiemelve azt a veszedelmet, amely *Ferenc Ferdinánd* trónörökös uralkodásával a magyar alkotmányt fenyegeti, de még javaslatot sem terjesztettek elő a veszedelem elhárítására. A téma feletti gondolatait írta meg *Buza László Az obstructio jogtana és A magyar trónörökösben megkívántató kellékek* című, nagy elismerést

kiváló dolgozataiban. A világháború két menete között, a nemzetközi jogot gazdagító tudományos munkásságával a magyarságnak elismerést, saját magának hírnevet szerzett ugyan, ő maga azonban inkább oktatási tevékenységét, és kiváló tanítványai – Csiky János, Szabó József, Bibó István – szellemi fejlesztését értékelte többre. A Ferencz József Egyetemen még csak egyike volt „a nemzetközi hírv kiváló tudósoknak”, de tárgya, a nemzetközi jog, nem tartozván a jogtudomány törzsanyagához, a nagyközönség nem is hallott felőle. Feleségének és fiának 1944 tavaszán történt tragikus halálakor tanúsított, római jellemet is felülmúló *puritán* viselkedése már bizonyos keresztyén mártír-aureolájába vonta. Országos hírre pedig 1944 őszén emelkedett, amikor a Vörös Hadsereg-parancsnokság segítségével a kolozsvári Egyetem épületeit a románoktól visszaszerezte. Ezt hallottuk mi is, szilágysági diákok, és ezért jöttünk 1945 januárjába a kolozsvári egyetemre tanulni. Ez az egyetem ugyanis nemcsak az akkor egyedül működő magyar egyetem volt, de *egyáltalán volt*, létezett, működött – nem egészen, de nagyrészt – Buza Lászlónak köszönhetően. Akkor és tőle hallottam először előadni a jogtudományt úgy, ahogyan azt előadni kellett: szerényen, hivalkodó, felsőfokú jelzők használata nélkül – nála semmi sem volt soha „legjobb”, „legrosszabb”, mindig csak „helyes”, vagy „helytelen” –, de a magyar nyelvtan szabályainak legszigorúbb alkalmazásával, gondosan fogalmazott, és mindig befejezett mondatokkal, pontos, szabatos, magyar szakkifejezésekkel és nagyon érdekesen. A Jogi Kar legjobb, legnépszerűbb előadója lett. Akkor, a tanárihiány idejében, ez nem számított nagy dolognak, mert ő volt a kar zsoli-zsokéja, mert ő vállalt minden előadást, amire más nem jelentkezett – hallgatóinak nagy szerencséjére. A nemzetközi jog mellett előbb az alkotmányjogot is ő adta elő, sőt, a szaktanárok elmenetele után, még az általános államjog, egyházjog, jogbölcselet előadása is Buza Lászlóra maradt. De ezeken felül még a Bevezetés a közjogba című stúdiumot is ő adta elő az elsőévesek számára. Éppen az ebben a tárgyban tartott *szabadegyetemi* módszerű előadásainak volt olyan nagy *közönségsikere*, hogy bizony más professzorok és tanszemélyzeti tagok, még más fakultásokról is eljártak meghallgatni. Mert így a jognak azokat az alapfogalmait ismerhették meg, amelyek nélkül – ezt, persze, addig éppen az érdekeltek nem tudták, de akkor megtanulták – senki sem érezheti magát művelt embernek. De az, amivel Buza László nevét a magyar történelembe – a hozzáillő szerénységgel, de – beírta, az, az általa 1945-1948 között vezetett *Nemzetközi Jogi Szeminárium* volt.

Az Intézet megszervezése

Színhelye, a *legendás Buza László Intézet*, az azelőtti Közgazdaságtudományi Kar Bástya utcai épületének jobb szárnyában, az udvarra nyíló hátsó lépcső fölött volt az első emelet két helyiségében. A nagyobb belső terem volt a Professzor dolgozószobája és szükség esetén, előadó terme is. A „*Plosz Sándor könyvtár*” nevet viselő külső szoba az asszisztensek munkahelye volt, és a Professzor látogatóinak várószobájaként is szolgált. Voltaképpen két könyvtárterem volt: a belső teremben komoly kivitelezésű könyvszekrényekben az Egyetem alkotmányjogi, jogtörténeti, jogbölcseleti és nemzetközi jogi könyvtára volt elhelyezve, a külsőben – mint említettük – Plosz Sándor perjogi könyvei fedték a falakat mindenütt. Bent, a Professzor íróasztala előtt, nagy, öt-hat személyes bőr ülögarnitúra, amely karosszékekkel nyolc-tíz személyesre volt bővíthető. A termék közötti kétszárnyú ajtó kinyitásával pedig tizenöt-husz hallgató is kényelmes ülőhelyet kaphatott. Ha egy-egy szemináriumon még többen összejöttek, de nem annyian, hogy egy nagy előadóterembe kellett volna átköltözni, öt-hat embernek állnia kellett, vagy a külső szoba nagy íróasztalára körbe ülhetett.

Történelmi idők voltak azok az erdélyi magyarság számára, és természetes volt a nemzetközi jogi szeminárium iránti általános érdeklődés, hiszen itt tárgyalták, ismertették és beszéltek Erdély jövődő politikai sorsának a kérdéseit. A szemináriumi előadások tárgya az akkori nemzetközi politika jogi megvilágítása volt, de ez nemcsak az előadások idejére tette a kolozsvári magyar értelmiség számára találkozóhelyül az Intézetet. Mert minden napon bárki benézhetett ide – személyesen vagy diákismerősük közvetítésével – szót váltani a Professzorral, az asszisztensek valamelyikével, más látogatóval vagy ott lézengő diákkal, mert mindenki tudta, hogy nemcsak a hiteles híreket, hanem azoknak Buza László általi minősítését, kommentárjait is meghallhatja. Nyilvánvaló, hogy a híreknek itteni szétáradásához előbb azoknak ide kellett gyűlniük, és ezért egész Erdélyben mindenki kötelességének érezte, hogy, ha valami komoly dokumentum, könyv, folyóirat, hírlap birtokába jutott, vagy csak nyugati ismerősei leveléből értesült *az erdélyi kérdésre vonatkozóan*, azt jutassa el a kolozsvári Buza László Intézetbe.

Az első időkben az *Erdélyi Tudományos Intézet* lett volna az erdélyi magyarság információs központja, de a súlyos történelmi kényszer, Erdély politikai sorsának bizonytalansága a mindennapi gyakorlatban szükségképpen ide, a Buza László Intézetbe tette a központot. Amit akkor a nagyközönség nem – tehát én sem – láthatott, de évek multával egyre valószínűbb lett, hogy az erdélyi magyarság élenjárói tudatosan alakították ki ezt a szigorúan politikamentes, párt-független, hiteles közéleti tájékoztatási és tájékozódási forráshelyet, hogy az erdélyi magyar nép ne váljon a gátlástalan sajtópropaganda zsákmányává. És úgy, hogy azt nemcsak a világháborút megnyerő antifasiszta szövetség – Európának ezen a felén, a Szovjetunió – eltűrhesse, hanem még a sovinszta román politikai erőket is annak eltűrésére szorítsa. A sajátos erdélyi viszonylatokban ilyen tevékenység kezdeményezésére csak az első világháború óta itt bevált, az azóta szervezetét vesztett, *nemzeti keresztyén szellemi szabadkőműves* mozgalom volt képes. Az erdélyi magyarság számára ugyanis csak ez a halvány lehetőség nyílt a többretegű, egymásfeletti kényszerhatalmi szervezet nyomása alatt. Nem láthatta ezt akkor még az értelmiségi közvélemény sem, ezért kapaszkodtak és kapkodtak az ambiciózusabbak az egyházak és az internacionalista pártmozgalmak után, persze, a siker minden reménye nélkül. Csak találgatni lehetett, hogy személy szerint kik volnának, ezért a nagyközönség egyszerűen szabadkőművesnek mondott minden befolyásosnak látszó személyt. Bármik voltak is, az ők körükben támadhatott az a kitűnő gondolat, hogy a mindenoldalról megtagadott, és hatóságilag hivatalosan üldözött, gyakorlatban annál inkább megtűrt mozgalom – a bolsevik uralom alatti Románia első államfői, Parhon, Sadovianu és Groza Péter is szabadkőművesek voltak – tényleges tevékenységi színhelye a Buza László Intézet legyen, a Nemzetközi Jogi Szeminárium programjához kapcsolódva.

Buza László munkatársa lettem

Az Egyetem és elsősorban a Jogi Kar minden ambiciózus embere, tanárok és diákok, mind a Buza László Intézettel való kapcsolatra vágytak és törekedtek, hiszen ennek még a híre is tekintélyt adott akkor minden értelmiségi és sznob társaságban. Én is a Buza László közelébe vágytam – őszintén állítom, nem azért, hogy engem is irigyeljenek társaim, bár ez sem volt később tetszésem ellenére –, *az Ő tanítványa, követője akartam lenni*, amióta 1945 januárjában, első előadásán megismertem. Minden tölem telhetőt megtettem – minden előadásán ott voltam,

vizsgáztam, kollokváltam nála mindenből –, és elértem, hogy meghívott szemináriumába, ott a legnagyobb témát adta nekem, és a második-harmadik összejeövetel után maga intézkedett felőlem: „Jó lenne, ha Dobai úr, szemináriumunk szorgalmas tagja, intézetünk munkatársa lenne”. Ki is jelölte a helyemet a külső terem nagy íróasztalánál, Berényi Ádám tanársegéd mellett, és utasította asszisztensét, Oriold Bélát, hogy nekem kulcsot adjon a bejárat ajtóhoz. Oriold kelletlenül ugyan, de engedelmeskedett, és nekem teljesült az egész későbbi életemet meghatározó vágyam, *Buza László közvetlen tanítványa, asszisztense lehettem*. Oriold Béla nem fogadott szívesen. Ingerülten magyarázta, mennyi bajt okozok én neki: hogy neki életével kell felelnie mindenért, ami Buza Lászlóval vagy körülötte történik. Hogy hol és kinek kell felelnie, azt sokat sejtetően elhallgatta akkor is, azután is. Egy évnél tovább dolgoztam egy helyiségben Oriold Bélával. Fölényesen, lekezelően bánt velem, bár én mindig a megfelelő tisztelettel viselkedtem vele szemben, és minden tőlem telhetőt megtettem viszonyunk javítása érdekében. Hálát is éreztem iránta, mert ő vezetett be, vagy tőle leshettem el a tudományos munka technikai módszereit és fogásait. Annak ellenére, hogy a tanársegédek legelső szolgálati feladata a hallgatóknak a tudományos munka módszereibe való beavatása volt ugyan, de velem szemben Oriold ezt is csak kelletlenül, vonakodva, felületesen teljesítette. Nemhogy munkatársi, de elfogadható főnöki viselkedésre sem volt képes velem szemben. Képtelen volt nyugodt maradni, ha a Professzor valamiért elismerően szólt hozzám. És mindenfelé, még ismerőseimnek is, mindig csak rosszat mondott rólam, bizony, még rágalmazott is. Velem szemben való viselkedését én csak kicsinyes, irigy alaptermészetével magyaráztam akkor. Azóta többször is átgondoltam, és már nem tartom kizártnak, hogy valóban valamilyen titkosszolgálati kötelezettsége lehetett Buza László mellett. Sokszor ejtett el erre utaló szavakat, mondatokat – például: mit gondolsz, miért halt meg a fia és a felesége? –, emlegette a szabadkőművességet, és ez magyarázhatta állandó rendőri zaklatását is. Lehet azonban, hogy csak politikai múltja miatt – talán a kelleténél szorosabb kapcsolatban állott azelőtt valamelyik jobboldali politikai párttal – üldözte a bolsevik hatalom.

Hozzám való negatív személyes viszonyulása ellenére, Oriold Bélára én mindig csak a legnagyobb elismeréssel és személyes hálával gondolok vissza: imponáló szakmai felkészültsége, tudományos alapossága, nagyszerű, szabatos, rendszeres előadásmódja valóban a legnagyobb jogtudósi hírnév elnyerésére is érdemessé tette. Tudatosan, alaposan, szorgalmasan készült egyetemi tanári hivatására. Széleskörű jog- és politikaelméleti tudományos irodalmi ismeretekkel rendelkezett. Mintaképe láthatóan *Ottlik László* professzor volt. Gyakran idézte, és sikeresen utánozta is Ottlik finom, szellemes előadási modorát. A hozzáforduló érdeklődőknek remek tömörséggel ismertette Horváth Barna professzor publicisztikai munkáit, amelyeket én is végighallgathattam. Bizony, Orioldnak köszönhetem jogelméleti ismereteim alapjait, és talán az ő befolyásának hatása alatt lettem jogbölcész – Buza László intelme ellenére.

Végül is „komprimálták”, azaz indokolás nélkül elbocsátották tanársegédi állásából, és ő nyugatra disszidált. – Hogy hírét sem hallottam azután Oriold Bélának, abban nincsen semmi rendkívüli: ő is egyike lehetett annak a több százezernyi fiatal magyar értelmiséginek, akik nyomtalanul tűntek el a 20. század katalizmaiban.

Az ENSZ megalakulásának nemzetközi jogi fontossága

Híre ment a városban, hogy Buza László a nemzetközi jogi előadásain az 1945-46-os tanévben az *Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát* fogja bemutatni. Már az első előadásra sok érdeklődő jött – elsősorban, persze, a Karról és az Egyetemről –, és általános volt a csalódás, mert a Professzor nem a nemzetközi politika nagy újságával, az ENSZ megalakulásával kezdte, hanem a jogtudományi előadások klasszikus módszerének megfelelően, *a jog fogalmával*: a jog azoknak a társadalmi szabályoknak az összessége, amelyek érvényesülését a legerősebb társadalmi hatalom, az állam szavatolja – mondta a 19. század végére az európai tudományosságban általánosan elfogadott, klasszikus, pozitivista meghatározást. Az utána következő néhány magyarázó mondatban sem említette a több ezeréves jogbölcselet különböző szakaszainak különböző definícióit, mint ez akkoriban szokás volt, hanem a jogfogalom differencia specifikájára, a meghatározás formai, nem *tartalmi voltára* hívta fel a figyelmet: mindegy, hogy a társadalmi viszonylatok melyikére, milyen emberi viselkedést szabályoz a szóban forgó norma, ha annak érvényesülését kényszerhatalom szavatolja, akkor van jogszabállyal dolgunk. Persze, a jogszabályokat azután *tartalmuk szerint* csoportosítjuk, aszerint, hogy milyen emberi viselkedésre vonatkoznak: *magánjogi és közjogi* csoportokra osztjuk. Így, a tartalmi definíció alapján jutunk el az alkotmányjogi szabályokhoz: *a közhatalom szervezetére és a szervek működésére vonatkozó szabályok összességét alkotmánynak nevezzük*, függetlenül attól, hogy milyen alakissággal – például: melyik jogalkotási szerv milyen szótöbbséggel – fogadta azt el. A *nemzetközi jog* fogalmát is meghatározta a Professzor: nemzetközi jog két vagy több állam által együttesen alkotott jogszabályok összessége. Sietett kihangsúlyozni, hogy ez a meghatározás *sem tartalmi, hanem formai*: mindegy, hogy az emberi társadalom milyen viszonylatára, az élet milyen eseményére, tárgyára vonatkoznak a szabályok, ha azokat több állam együttesen alkotta, nemzetközi jogról beszélhetünk. Ez után, az előadás végéig azt részletezte, hogy mi nem tekinthető nemzetközi jognak, de említésre sem méltatta a laikus publicisztika erre vonatkozó véleményének mérhetetlen tömegét, nagy csalódást okozva a hallgatóság jórészen. Viszont, a művelt, gondolkodó hallgatóinak az érdeklődését – bármilyen távol is állottak azok a jogtól – felkeltette a Buza egyszerű, világos, logikus, szabatos okfejtése, és – ha tehették – a következő előadásra is eljöttek, bár tudták, hogy még várni kell az Alapokmány ismertetésére. Amikor az Alapokmány ismertetésének az ideje eljött a nemzetközi jogalkotás és végrehajtás tárgyalásakor, Buza László enyhe unalommal futott át a magasztos, magasztosabb és legmagasztosabb jelszavakból álló preambulumon, de a szaktudományát szenvedélyesen tisztelő tudósnek olyan gyermekhez illő örömeivel jelentette be, hogy azt hallgatói is érzékelhették: megszűnt a nemzetközi jog eddigi nagy hiányossága, végrehajtásának szervezetlensége, mert az ENSZ Alapokmánya kényszerítő erejű intézkedési hatáskört adott a *Biztonsági Tanácsnak* – akár fegyveres erő alkalmazását is elrendelheti –, ha azt a *béke és a biztonság* megóvása és helyreállítása indokolja. A Biztonsági Tanács *vétőjogára* – amely a közvéleményben lehangoltságot okozott – vonatkozóan kijelentette a Professzor, hogy éppen ez teszi joggá, kötelező normává a Biztonsági Tanács határozatát, mert nem az a jogszabály, amelyet a társadalom egyik vagy másik része, vagy akár az egésze óhajtana – legyen az akár minden ember által elfogadott erkölcsi szabály –, hanem azok, amelyek mögött szavatolóként ott áll a legerősebb társadalmi kényszerhatalom: az ún. vétőjoggal rendelkező nagyhatalmat nem lehet kényszeríteni, tehát meg sem kell alkotni a neki nem tetsző rendelkezést, mert az nem a békét és biztonságot, hanem viszályt és háborút eredményezne. –

A történelem azóta teljességgel igazolta Buza László akkori megállapításait, bármennyire is vitatta vagy elutasította azokat a világsajtó és a közvélemény. Bizony, már-már azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy létezik-e egyáltalán nemzetközi jog?!

Sikeres szemináriumi szereplésem

Az egyetemi szemináriumok az egyes szaktudományoknak a rendes előadásokon ismertetett, rendszerezett, magyarázott ismeretanyagának alaposabb elsajátíttatására, elmélyítésére szolgáltak és szolgálnak, a tudományág akkori előadásai irodalmi forrásmunkáinak közvetlen ismertetésével, bemutatásával, megvitatásával, és a tárgy részletkérdéseit külön rendszerező szemináriumi dolgozatok megírásának és előadásainak a megszervezésével. A Nemzetközi Jogi Szeminárium az általában megszokott program szerint működött: az évi tantervnek megfelelő program szerinti feladatokat – könyv, dokumentum ismertetését, egy-egy téma kidolgozását és előadását – a vezető tanár kiosztotta a szemináriumi tagok között, akik azután azt kidolgozták, és az órarend szerint előadták. Abban a tanévben maga a Professzor ismertette az akkor legfontosabb nemzetközi jogi dokumentumot, az ENSZ Alapokmányát. A Szeminárium tagjainak maradtak viszont a legérdekesebb témák: a román fegyverszüneti egyezmény és a szovjet szövetségi alkotmány, hogy majd a következőkben a nemzetközi büntetőbíráskodás után pedig az ENSZ nagyon várt intézkedéseinek dokumentumai kerüljenek sorra. Az érdeklődés gyújtópontjában a román fegyverszüneti szerződés állt, mert ebben egyenes utalások voltak Erdély jövőjére vonatkozóan. De mindnyájan tudtuk, mert megtanultuk rövid tíz hónapi bolsevik megszállás alatt, hogy nekünk, erdélyi magyaroknak már érdeklődésünket sem szabad elárulnunk, és mindenki közönyt tettett. Az első szemináriumi összejövetelen Buza László elővett egy vékony gépelt iratcsomót, és közönyös hangon bejelentette: megkaptuk az 1944. szeptember 12-én aláírt román fegyverszüneti egyezmény hiteles magyar fordítását. „Ennek ismertetése lesz ez évi első feladatunk. Dobai úr, új tagunk, lesz szíves elvállalni ismertetését.” – Nyújtotta felém a vékony iratcsomót, de alig vettem át, máris folytatta más témáról beszédét, a tagok figyelmébe ajánlva a Vörös Hadsereg románnyelvű hírlapját, a *Graiul Nout*. Sajátos helyzetünkben – magyarázta – világnyelveken nem juthatnak el hozzánk a nemzetközi jogi események dokumentumai, de a *Graiul Nou* közvetítésével román nyelven mégiscsak tájékozódhatunk. Maga elé tette az újságot, majd átcsúsztatta Orioldnak, ujjával megmutatta a helyet, amit fel kell olvasni, mondván: a Tanársegéd úr tud románul, jobban fel tudja olvasni. A Potsdami Konferencia határozatait ismertette a cikk olyan rendszertelenül vagy úgy átszerkesztve, hogy nem sokat érthettünk belőle. Azután a háborús bűncselekmények ügyében létesítendő nemzetközi törvényszék felállításának a hírei következtek. – Ez lesz majd szemináriumunk további témája – fejezte be Buza László az összejövetelt. A Professzor és asszisztensei kivonulásához, Oriold felszólítására, én is csatlakoztam hozzájuk, és velük együtt bementem az Intézetbe, hogy megkaphassam a dolgozatomhoz szükséges, ilyenkor szokásos tanácsokat, útmutatásokat és forrásmunkákat. Olyan nagy jelentőségű volt ez a szemináriumi feladat, hogy még engem is – persze, nagy öröömöm mellett – megdöbbentett, mások viszont nem értették, hogy a Professzor miért nem maga végzi az ismertetést, vagy miért nem valamelyik tanársegéddel végezteti, miért adta oda egy gyakorlat nélküli kezdő diáknak? Nehéz két hetem volt az első előadásig. Egy francia nyelvű tanulmányt kaptam forrásmunkául, annak a megértésével kínlódtam. Tudtam én franciául annyira, hogy szépirodalmi műveket élvezettel olvashattam, de a jogi nyelvben járatlan voltam. Bizony, szótároznom kellett, sőt gyakran kellett igénybe vennem *Simon István* – vulgo: Simon márki – tizenennyolcas FIKE-s barátom

segítségét, aki perfekt francia volt. Végül is az egész tanulmányt írásban magyarra kellett fordítanom, hogy a Buza-követelte pontossággal tudjam idézni. Már az első előadásomnak is váratlan sikere volt, és a siker azután még csak fokozódott az *érdeklődők számával* és az *általános elismeréssel*. Két, három hónap elmúltával – mert az egyszerű ismertetésből tavaszig elhúzódó előadássorozat lett – nemcsak a Jogi Kar, hanem az egész Bolyai Tudományegyetem legtöbbet emlegetett előadóinak sorába kerültem. Buza László minden előadásomról a legnagyobb elismeréssel beszélt, részletesen elemezve annak minden részletét. Hogy milyen jól megláttam a lényegét ebben és ebben a részletben, és mennyire felkeltette a véleményem iránti érdeklődését ebben és ebben a másik részletben, és kéri, hogy, ha lehet, a következő előadásban térjek majd ki ezekre is. És így ment ez hónapokon át. Végül, 1946 őszén külön füzet alakjában, nyomtatásban is megjelent a Román Fegyverszüneti Egyezményről írott szemináriumi dolgozatom.

Persze, én akkor olyan gyerekesen naiv ifjú voltam, hogy az elismerést és a dicséreteket mind természetesnek vettem és elfogadtam, és az egész sikert valóban magaménak tulajdonítottam. Azt is természetesnek vettem, hogy diáktársaim, FIKE-s barátaim megkülönböztetett tisztelettel bánnak velem, és hogy figyelemmel hallgatnak meg a kolozsvári értelmiségi társaságokban, amelyekbe éppen szemináriumi előadásaim híre révén kaptam meghívást. Csak évekkel később, börtönbeli magányomban elmélkedve döbbsentem rá, hogy nem szerzője, hanem *csak eszköze voltam* az erdélyi magyar közvélemény tájékoztatásának. Az akkori súlyos, többrétegű bolsevik elnyomás alatt, a minden magyar értelmiségit akkor minden oldalról körülvevő gyanakvás között, nem lehetett kifejezni másképpen népünknek saját politikai sorsához való viszonyulását, sem sajtóban, sem konferencián, hanem csak így, egy teljesen tekintély nélküli egyetemi szemináriumi előadáson, méghozzá egy olyan diák közreműködésével, aki talán nem is tudja – mint ahogyan én valóban nem is sejtettem –, hogy nem is a saját, hanem a Buza László gondolatait hozom nyilvánosságra. Bár ezt rajtam kívül akkor valószínűleg mindenki más tudta, én sem jártam rosszul, mert – ha országos tekintélyem nem is lett, de – *jogásznevem* megalapozódott, és megmaradt nemcsak rövid egyetemi pályafutásom végéig, hanem egész életemben, ezért hálát adok érte Istennek, és soha nem múló tiszteletteljes köszönettel gondolok vissza Buza Lászlóra és mindazokra, akik népünk érdekének előmozdítására akkor engem eszközül felhasználtak.

A Buza László Intézet tevékenysége

Kétségtől, az erdélyi politikai helyzet az anyaországánál kedvezőbb volta miatt, az erdélyi magyarság a realitásoknak megfelelőbben viszonyulhatott a kérdésekhez, sőt – ha az egész magyarság érdekeinek a képviselésére a megszálló hatalmak tilalma miatt nem is vállalkozhatott – a Buza László Intézet a *hiteles tájékoztató szolgálatával elősegítette a magyar közvélemény egészségének* a fennmaradását. A tevékenység ténylegesen a Nemzetközi Jogi Szemináriumban folyt a számunkra fontos politikai dokumentumok ismertetésével. Az élet-halál alternatíváját, az *Erdélyi kérdést* a politikai életben nyilvánosan sehol fel sem lehetett hozni a Föld feletti uralmat birtokló antifasiszta hatalmak tilalma miatt (a magánéletben annál inkább tárgyalta mindenki). Amikor ugyanis, 1944 őszén Erdély a magát felszabadítónak nevező *Vörös Hadsereg* megszállása alá került, ennek tényével *fel lett függesztve a megszállt területeken az alapvető emberi szabadságjogok érvényessége*: sem szólás-, sem gyülekezési, sem szervezkedési, sem sajtószabadsága nem maradt az itteni lakosságnak, sem egyéni, sem

testületi vonatkozásban. Középeurópa népe *nem alanya, hanem tárgya* lett az új antifasiszta világrendnek. Az új világrend reánk vonatkozó szabályainak ismertetése, tudományos értelmezése és magyarázata viszont nem, hogy tilos lett volna, hanem egyenesen szakmai kötelessége volt a jogi intézményeknek. Biztosra volt vehető, hogy Buza László professzor sok, megfontolt mérlegelés, latolgatás után állította össze a munkaprogramot: a rendes nemzetközi jogi előadásainak keretében a Professzor maga fogja ismertetni és elemezni az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát. A Nemzetközi Jogi Szeminárium pedig a *fegyverszünet és a békeszerződés* dokumentumait, utána a *Szovjetunió Alkotmányának* nemzetközi vonatkozásait, és végül a kialakulóban lévő *nemzetközi büntetőjog* kérdéskörét fogja feldolgozni.

3. A közéleti kérdések jogi vizsgálata

A Román Fegyverszüneti Egyezmény vitája

Az első téma, a Román Fegyverszüneti Egyezmény ismertetése éppen az én feladatom lett. „A Szövetséges Kormányok az Erdélyre vonatkozó bécsi döntés határozatát semmisnek tekintik, s egyetértenek azzal, hogy a *békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának*” – rendelkezett az 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírt román fegyverszüneti egyezmény. Előadásomban erről én akkor csak annyit mondtam, hogy ez a jogfolytonosság elvének megfelelően, a háború előtti jogállapothoz való visszatérést jelenti, és nagy jelentőségű a Trianoni határvonaltól való *eltérés lehetősége*: Erdély nagyobb része tehát Romániáé, kisebb része Magyarországé lesz, ha majd a békeszerződés úgy látja jónak. Szabad volt hát a szemináriumi előadásokban és hozzászólásokban *nyilvánosan* – ha szigorúan politikamentes, tudományos szempontból is – *beszélni az országhatárok kérdéséről*, hogy utána az Intézetben és ehhez kapcsolódóan másfelé is mindenütt, zártkörű magánbeszélgetésekben a kérdéskör politikai alapjairól is véleményt cserélni. Akkor még csak sejteni lehetett azt, ami később *bizonyossá lett*: az Antifasiszta Szövetségesek által a második világháború végén megállapított *sztálini országhatároknak* nevezhető és nevezendő vonalak *változtathatatlanságáról* megelőzően – valószínű, még a háború megindítása előtt – döntöttek a Szövetségesek. 1944 augusztusában, Románia átállásakor, ezt még taktikai okokból elhallgatták, nehogy Magyarországot a fegyverletételtől elriasszák, de az 1945. januári magyar fegyverszüneti szerződés már nem említi a sztálini határoktól való eltérés lehetőségét. Sőt, a feltételezett jaltai határozatok már véglegesen döntöttek – mint ez Csehszlovákia intézkedéseiből bizonyossá lett – a németeknek és a magyaroknak emberi jogaitól való megfosztása felől is. Abból a tényből, hogy a szlovákiai magyarok deportálását UNRRA teherkocsikkal bonyolították le, arra következtethetünk, hogy a *magyarelles intézkedések pártfogói a NATO tagjai, azaz a nyugati Antifasiszta Szövetségesek voltak*, és nem a Szovjetunió. A békeszerződés előkészítése során Masaryk csehszlovák külügyminiszter ezért bátorkodott még a nemzetközi kötelező udvariassági szabályok áthágásával is rendre utasítani a magyarok pártjára álló nyugati diplomatákat. Hogy a Szovjetunió miért mérsékelte az eredetileg szélsőségesen magyarelles politikáját, annak az is magyarázatául szolgálhat – amit később sokat emlegettek –, hogy ezzel nem a magyaroknak,

hanem a Magyarországon a proletárdiktatúrát előkészítő kunbéli listáknak akart kedvezni. Viszont, hogy a magyarokkal szembeni óvatosság mennyire indokolt volt, azt az Ötvenhatos forradalom fényesen igazolta.

Én részleteztem volna a Fegyverszüneti Egyezménynek, a Bécsi Döntésre vonatkozóan használt „*semmis*” kifejezésének helytelenségét, a Professor azonban ezt helytelenítette, mondván, hogy az egyezmény későbbi szövege pontosítja, hogy csak a magyar-román országhatárra vonatkozik a semmisség. Ismertetésemben részleteztem a Fegyverszüneti Egyezmény 8. szakaszának, „*az ellenséges javak zár alá vételéről*” szóló rendelkezéseit is, Buza László azonban az ezek feletti szemináriumi vitát is leállította. Akkor úgy gondoltuk, a románokkal szembeni politikai tapintatból, esetleg szerénységből. Csak évtizedek múlva sejtethettük meg, hogy – bár a konkrét okokat azóta sem ismerjük – milyen veszedelemből menekült meg akkor az erdélyi magyarság.

A magánbeszélgetések lehetősége

Az erdélyi magyar értelmiség élt a nagyon halvány reménységet adó lehetőséggel, és a gyülekezés és sajtó nyilvánossága nélkül, széltére tárgyalta az Erdélyi kérdésnek nemcsak az országhatárokon vonatkozó problémáit, hanem annak egész kérdéskörét is. Melyik és mennyi az Erdélyből Magyarországnak maradandó és maradó terület? Miképpen változik a lakosság jogi helyzete? Valamint, hogy mit kell és lehet tenni a magyarság érdekeinek előmozdítására. A magyarság, bár fájdalommal, de tudomásul vette, hogy engednie kell a *Mindent vissza!* – követelésből. A románok viszont hallani sem akartak a *Nici-o brazdă!* – álláspontjuk megváltoztatásáról, tagadták az *Erdélyi kérdésnek* még a létezését is, álláspontjuk szerint, az Erdélyi kérdés említése is bűncselekménynek számított.

1957-ben vallatásaim során *Oprea Ioan* anketator – magyarul: bűnügyi vallatótiszt – annyit sem volt hajlandó megérteni, hogy a *magyarok nem akarnak román uralom alatt élni*. Végül annyit kénytelen volt tudomásul venni, és a jegyzőkönyvbe írni, hogy *ugyanannyi magyar akar román uralom alatt élni, mint amennyi román nemzetiségű kíván magyar fennhatóságot maga fölé*. Ez azt jelenti, hogy az országhatárok módosításakor az *átcsatolt terület lakossága számára elfogadható jogállást kell biztosítani*. Az első világháború végén a párizsi békekonferencia ezért rendelkezett általánosan a *kisebbségek kulturális autonómiájáról*. Hogy ez a kisebbségek számára nem volt kielégítő, mert csak növelte a népek közötti feszültséget és a második világháború legfőbb okozója lett, azt keserűen tapasztalták Európa nemzetei. 1945-46-ban az országhatárok módosításával párhuzamosan ezért irányoztak elő a Győztes Hatalmak esetleges *lakosságcserét*. Ennek a *rosszhiszemű*, egyoldalú és kötelező alkalmazása viszont elviselhetetlenné fokozta a népek közötti feszültséget. Bizony, indokolt a gyanú, hogy a győztesek szándékosan – a legyőzöttek politikai elnyomásának és gazdasági kizsákmányolásának megkönnyítésére – fokozták elviselhetetlenné a népek közötti érdekellentéteket.

Nemzetszeretet, hazaszeretet, lakosságcsere

A 19. század uralkodó eszméi: a szabadság- és nemzetieszme társadalmi gyakorlatba ültetése nem sikerült, mert nem sikerülhetett a *Szabadság Századának* nevezhető korban – éppen ezért lett a következő, a 20. század a *Gyűlölet Százada* –, mert *racionalisan közelítették meg az irracionális témát*. A szabadságszeretet és a nemzetszeretet az egyént a maga társadalmi csoportjához kötő *vonzalom, társadalmi erő*. Egyaránt *érzelem*, alanyi életérzés, tárgyi

valóságként nem mérhető, nem mérlegelhető, értelemmel nem elemezhető. A fizikai pszichológia nyelvén, az ember tudatalatti, érzelmi erőterének a jelensége, nem lehet hát értelemmel felfogni, mérlegelni, megoldani, a legnagyobb jóhiszeműséggel sem, rosszhiszeműen pedig – ahogyan a kényszerhatalom birtokosai erőltették volt – még úgy sem. Eredetileg a családi közösséget összetartó tényezőből bővült a legtágabb természetes közösség, a nemzet iránt érzett vonzalom, és abból tárgyiasult a fogható valóság, a haza iránti *indokolatlan – mert indokolhatatlan – érzelem*. Rendes, hétköznapi körülmények között szunnyad, éppen csak van, de tárgyának veszélyezésére felébred, építő vagy romboló hatás kiváltására válik képessé, sőt, szenvedélyessé fokozódva önmagát sem kímélő pusztító erőtenyezővé válhat. A történelemből ismerjük az Egyház sok szentjének, vagy közelebbről, Kőrösi Csoma Sándor *egyéni önfeláldozásának* a példáját, vagy hajdan az európai országokat létrehozó honfoglaló seregek, valamint a keresztes háborúk katonáinak kollektív önfeláldozását, mint a közösségszeretet bizonyítékait. Hogy korunkban is indokolatlanul és indokolhatatlanul vakon él és hat valamely közösség iránti szeretet, annak olcsó bizonyítéka a football-huliganizmus.

Távlatilag, nincs arra ésszerű magyarázat, hogy az *erdélyi szászok* és más nemzetiségek miért viszonyultak ellenségesen 1848-49-ben Magyarországhoz, amelyet a hazai svábok, rutének, örmények és zsidók *házajukként szerettek*, és fegyverrel is készek voltak harcolni érte. A szigorúan racionális gondolkozásáról ismert *Buza László* közjogi előadásában a hazaszeretetről nem mert saját szavaival beszélni, hanem – a különben nagy költőként általánosan el sem fogadott – *Szabolcska Mihály* verséből idézte azt a párizsi kávéházi jelenetet, amelyben az ottani magyar társaság könnyezve hallgatja a cigány zenekar által játszott nótát: „*Tudja azt a Mindenható, / Mi van azon sírni való, / Hogy a gulya ott delelget, / Valahol a csárda mellett.*” – mert a hazaszeretetet nem lehet érteni, tudni, hanem csak *érezni*! Bizony, a nemzetszeretet és a hazaszeretet vágyait a legjobb szándékkal alkalmazott, legmesszebb menő jogalkotással – nem mintha a győztesek ilyesmire törekedtek volna – sem lehet kielégíteni. Nagy körültekintéssel, gondos előkészítéssel és alapozással tervezett, és minden kényszer alkalmazása nélkül végrehajtott lakosságcsere lehet a megoldás az ilyen esetekben. Ezért vitatta, beszélte a magyar értelmiség két évszázada a lakosságcserét, mint a nemzetek közötti békeszerzés eszközét. A szakirodalomban *Wesselényi Miklósnak* egy 1848-as levele kapcsán került, de valószínű, hogy a gondolat megfogalmazója és első propagátora nem Wesselényi, sem nevelője, *Pataki Mózes*, nem volt, mert azt már a 18. század közepén, a magyarországi nagy telepítések időszakában széltére tárgyalta a Szilágyság és más érintett vidékek lakossága. És a reformkor nagy magyar gondolkodóinak mindegyikét foglalkoztatta „*a magyarság nemzeti erőinek összpontosítása a Kárpát-medencében szétszórtságban élő nemzetrészeknek összeletelezése általi lehetősége*”. Az pedig, hogy Trianon után, elsősorban az elcsatolt területek magyarságának mindennapi beszédtemája volt a lakosságcsere kérdése, az természetes. A második világháború utáni kétségbe ejtő politikai helyzetében a magyarság a lakosságcsere lehetőségét – a németeknek és a magyaroknak lengyelországi és csehszlovákiai szörnyű kiűzetése dacára – legpozitívabb megoldásnak látta. Mert a lakosságcsere abban a szükséghelyzetben *nem a legjobb, hanem a legkevésbé rossz alternatívának* látszott.

Édesapám, *Dobai Bálint*, vidékünkön a korszerű mezőgazdaság sikeres szervezője szerint *vegyes lakosságú faluban* még legelő közösséget sem lehet szervezni, nem, hogy ésszerű,

belterjes, minőségi termelési ágazatokkal próbálkozni lehetne. Az ismert számképesz, *Venczel József*, a lakosság nemzetiségi heterogenitása egészséges társadalmi életet lehetetlenné tévő *együttélési harcra* készíti az embereket, amelyet csak lakosságcserevel lehet elkerülni. A kommunista diktatúra alatti lakásínség korában mindenki értette, hogy *nem szabad senkit haragosával* – lehet az különben akár a legkiválóbb ember is – *közös albérlőbe kényszeríteni*, sem pedig *szeretteitől lakásfalakkal elzárni*. Mert az ember csak *szerettei közösségében érezheti otthon magát*. Hogy miért? – arra nincs ésszerű magyarázat.

Az ember erkölcsi lény

A szeretetről, a társadalmi vonzalomról szólva, Buza László soha nem mulasztotta el az *érzelmeknek értelmi irányíthatatlansága* mellett az *erkölcsi kontrol elengedhetetlen* voltát is kihangsúlyozni. Mivel az ember idegrendszerébe ültetett természeti törvény, az *ösztön* nem képes megakadályozni, hogy az Ember élete megtartásához szükséges érzelmi indíték *életellenes túlzásba, gyűlöletbe ne torzuljon*, az emberi faj élete csak ösztönének *erkölccsel* való kiegészítésével biztosítható, erkölcs lévén az embernek az eszmei értékek: a jó, igaz és szép szabályai alapján, a *helyes viselkedésről kialakított saját meggyőződése*. Az ember akarat cselekvése pszichológiai folyamatának mehanikai szabályai szerint, a célképzet megvalósítására irányuló *törekvés az erkölcsi meggyőződés próbája* után, mint *szándék* kerül csak az *értelmi mérlegelés* próbája elé, hogy annak kialakulása után válhasson *akarat*ta. Egyszerűen kifejezve tehát, a *Homo Sapiens Antropus* egyéni és társas *élete*, nemkülönben *fejlődése, a nevelésével kialakított erkölcsének a függvénye*. Ezért mondjuk az embert erkölcsi lénynak.

A határok légiesítése

A világháború két menete között, Trianon revíziója ellen kardoskodó kisantant politikusok – közöttük a leghangosabb *Titulescu Miklós* román külügyminiszter volt – mindig *a határok légiesítésének ígéretével* próbálták azok módosítását elkerülni. Hogy 1914 előtt Középeurópa országhatárai átjárhatók voltak, miért kellett azokat módosítani és útlevelekényszerrel átjárhatatlanná tenni 1918 után? – arra nem tudtak feleletet adni. Ennek ellenére, 1945 után *Groza Péter* ismét arról szónokolt, hogy az országhatárokat *nem módosítani, hanem légiesíteni kell*, amit – állítólag – a csíkszeredai gyűlésen egy öreg székel lelkesen támogatott, ha a határt a Kárpátokon légiesítik. A történelem egésze bizonyítja, hogy „légies” határok közötti ország nem szolgálhat otthonául a nemzetnek, mert a lakosságnak nem adja meg a védettség biztonságának érzését. Köznnyelven: falak nélküli ház nem lehet családi otthon. Ez azt jelenti, hogy az uniók és federációk tagállamait csak akkor *szereti hazájaként* a lakosság, ha abban elkülönülhet azoktól, akiket *idegennek érez*.

Tehát 1945-48-ban sem a lakosságcsere elvi elfogadása körül volt a vita, hanem annak *mértéke felett*. Az pedig az országhatárok kétféle elv valamelyike szerinti meghúzásának volt a függvénye: a Wesselényiről elnevezett elv szerint, minél rövidebb országhatár húzandó – lehetőleg a vízválasztókon –, a *Teleki Pálról* elnevezett elv szerint viszont úgy osztandó meg Erdély területe, hogy – bármilyen hosszú is legyen a határvonal – mindkét részen abszolút többsége legyen az illető nemzetiségnek.

Az *erdélyi kérdés* megoldása érdekében az ENSZ-hez küldendő ügyirat – amelyet Tófalvi Zoltán „Memorándum”-nak nevez – mellékletül az 1957 februárjában készült ismertető elaborátumomban én a mindkét elv szerinti lehetőségeket próbáltam megrajzolni. 1990 után *Tófalvi Zoltán* az *1956 erdélyi mártírjairól* szóló művében úgy ír, mintha Erdélyben néhány

elszigetelt egyén és szűk csoport foglalkozott volna az *Erdélyi kérdés* problémáival, és készítettek volna térképvázlatokat a megoldási lehetőségekről. Az igazság ezzel szemben pedig az, hogy 1945-47-ben nem volt Erdélyben magyar értelmiségi, aki ezzel a kérdéssel nem foglalkozott volna. Viszont, tudomásom szerint – és ezt perirataim is igazolják – sajnos, csak egyedül én írtam le az Erdélyi kérdés megoldási lehetőségeit.

Az Erdélyi kérdés megoldásának lehetőségei

Ezek a kérdések nyilvánvalóan mindenkit foglalkoztattak az 1944. augusztusi román átállás óta, de most a Buza László Intézet mintegy aktualizálta és konkretizálta a kérdést. Heteken át érkeztek a hírek a legkülönbözőbb kolozsvári társaságok és Erdély mindenféle magyar népcsoportja felől a fenti kérdések megválaszolására. Előkerültek a *kérdés* megoldására irányuló régi tervek, elkeveredtek az újakkal, hetenként vagy még gyakrabban különböző irányba terelve a közvéleményt. Mi, az *Intézet* munkatársai, tudomásul vettük, megbeszéltük, és Buza László utasításai szerint számontartottuk minden tekintélyes erdélyi magyar személyiség véleményét és álláspontját, minden vidék lakosságának és minden népcsoportnak a hozzáállásával együtt. A nagy tömegű, minden féle erre vonatkozó információt az *Erdélyi kérdés* megoldásának országhatár-keretei szerinti rendszerezését én kíséreltem meg 1957 februárjában az ENSZ-hez küldendő emlékirat-tervezetben: 1. Erdély legyen Romániáé, 2. Erdély legyen Magyarorszáé, 3. Erdélyország legyen független állam, és 4. Erdély területe méltányosan megosztandó Románia és Magyarország között. Minden esetben biztosítani kell az idegen uralom alá kerülő lakosság számára a minden *kényszer nélküli és minden anyagi, szellemi és erkölcsi károsodás nélküli áttelepedés lehetőségét*. A kisebbségben maradó minden nemzetiség *megőrzi egyéni és csoportos történelmi szerzett jogait*, részesülnek az alapvető emberi *szabadságjogok* minden előnyében, és biztosítani kell számukra a nemzetközi hatalom által szavatolt *teljes művelődési autonómiát*.

A Bolyai Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Szemináriumának elsőrendű feladata volt és maradt az *erdélyi kérdés* megoldásával kapcsolatos minden probléma vonatkozásában a *közvélemény pártfüggetlen, tudományos tárgyilagossággal való tájékoztatása*. Folytatja tehát az aktuális nemzetközi politikai dokumentumok és az ide vágó szakirodalom tudományos feldolgozását, persze, a politikai véleménynyilvánítási többszörös korlátozás lehetőségei között. Ennek megfelelően, a szeminárium következő témája *Buza Lászlónak* a megszálló antifasiszta hatalom és a kommunisták által nagy elismeréssel fogadott *A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója, mint összetett állam* című dolgozata lesz, azaz a népek békés együttélésének biztosítása az államkapcsolatok nemzetközi jogi intézménye által. A közvéleményt – nemcsak Erdély, hanem egész Európa közvéleményét is – a kirajzolódó, kirajzolandó különböző uniós és federációs tervek foglalkoztatták, minket pedig – az otthoni, tiszántúli kuruc-kossuthista társaság hatása alatt engem is – elsősorban a sokat emlegetett *Dunai Konföderáció*-tervek érdekeltek. A fegyverszüneti egyezmény megtárgyalása után tehát ezek kerültek a Nemzetközi Jogi Szeminárium műsorára.

Intézetünkkel párhuzamosan, a *Jordáky Lajos* vezetése alatti *Szociológiai Intézet* nagy apparátusával a kommunizmus ideológiájának, a *történelmi materializmusnak* a tudományos igényű propagálását vette programjába. A két előadássorozat jól kiegészítette egymást, és résztvevőinek egy része is azonos volt.

A magyar közönség társadalomtörténeti érdeklődése *László Gyula A honfoglaló magyar nép élete* című, 1943-ban megjelent könyve nyomán, a vérségi társadalmi szerkezet, az ún. *aul-rendszer* felé fordult, amelynek a kommunista ideológia még a létezését is tagadta. A nagy érdeklődéssel várt tudományos vita azonban elmaradt, mert *László Gyula* ugyan egyetemünk professzora volt – régészetet és művészettörténetet adott elő –, de politikailag kockázatosnak tartotta a régi társadalmi rendszer ismertetését. Végül is *Török Imre*, egy rendkívüli képességű közgazdászhallgató – volt zilahi diák és később Március-köri tag – ismertette a *László Gyula* által *újra felfedezett* vérségi társadalmi rendszert. *Török Imre* meggyőző érveivel szemben a seregyeni materialista-kommunista ideológus, de maga *Jordáky* sem volt képes megfelelő súlyú ellenérvet felhozni, és ezért a Szociológiai Intézet kénytelen volt a témát törölni programjából. A vérségi társadalmi szervezet témája politikai kényes volta miatt került le a Szociológiai Intézet műsoráról, és ez vonta maga után az államkapcsolatok nemzetközi jogi szemináriumai tárgyalásának a végét is. Az a tény azonban, hogy a Bolyai Tudományegyetem 1946-ban a materialista világszemlélet diadalának csúcsidejében nyilvános és párhuzamos vitát rendezett erről a két a kérdésről, az erdélyi magyar értelmiség tudománytörténeti jelentőségű érdeme volt és maradt.

Az államkapcsolatok eszköze

Mielőtt a szeminárium ismertetés-sorozatnak vége szakadt volna, sorra kerültek a Szovjetunió alkotmánya mellett az akkor létesült Jugoszláv Szövetségi Köztársaság és annak *Dimitrov* által Magyarországgal, Erdéllyel, Romániával és Bulgáriával való kibővített változatának alkotmánytervei, valamint Helvécia, az USA és az 1870 utáni Németország alkotmányai, sőt – *Csiszár Ádám* ismertetésével – Erdélyország hajdani *Hét Szabadság* alkotmánya is. A *Palacky*-, *Czartorisky*-, *Wesselényi*-, *Popovici*-, *Jászi*-tervek valamelyikét én szerettem volna ismertetni, de a Kar nálam tekintélyesebb tanszemélyzeti tagjai – alkalmi, lelkes új tagok: *Berényi Ádám*, *Dáné Tibor*, *Incze Andor*, *Incze Miklós*, *Markos András*, *Szakács Gusztáv* – minden témát elvittek előlem. *Bereczki András*, *Demeter János* gyakornoka megkapta főnöktől a Tito-Jugoszlávia-témát, Intézetünk doktorjelöltje, *Szabó Pál Endre* is az Orosz Federáció témát, nekem csak a kellemetlen „a német nemzeti szocializmus nemzetközi jogi tervei” maradtak. Politikai volta és „utópisztikus, a tudományos rendszerezésre kevésbé alkalmassága” miatt a *Professzor* nem lelkesedett ugyan az *államkapcsolatok témaköre* iránt, de a közvélemény tárgyilagos tájékoztatása szempontjából fontosnak tartotta részvételét és szükség szerinti véleménynyilvánítását: a békére vágyó, jóhiszemű emberek az államok valamilyen föderatív összekötésétől remélik a népek békés együttélésének biztosítását. Ez azonban hiú remény, mert *nem a szövetségi kötelék eredményezi a békés együttműködést, hanem a békés együttélés teremti meg – akár írásos szerződés nélkül is – az államok közötti jogi kapcsolatot*. Jó példáját adják ennek a Skandináv országok: évtizedek óta összehangolják nemzetközi ügyeik intézését, semmit sem tesznek, ami sérthetné a szomszédok érdekeit, de nincs közöttük semmiféle formai unió vagy federáció, viszont a történelemben nagyon sok a rossz példa. Hozzánk legközelebb áll Jugoszlávia, ahol milliónál több embert kellett meggyilkolni ahhoz, hogy a szerb-horvát szövetségi szerződést – még ilyen ingatag, bizonytalan és ideiglenes formában is – meg lehessen kötni. Viszont, nekünk, jogászoknak szent kötelességünk az államok közötti szövetségi kapcsolatok létrehozásán munkálkodni mindaddig, ameddig a legkisebb remény fennáll a nemzetek békéjének ezzel az eszközzel való előmozdítására!

Az 1945-ös magyarországi választás és kormányalakítás okozta csalódás hatására és orvoslására kelt ismét szárnyra – többszörösére bővítve és színezve – a Buza László Intézet legendás híre. Híre jött ugyanis annak, hogy *Gyöngyösi János* magyar külügyminiszter – esetleg a szovjet főhatalom tilalma miatt – nem hajlandó, vagy nem képes a béketárgyalásokon a magyar ügy védelmére. A lehangoltság viszont el sem uralkodhatott a magyar közvéleményen, mert az a reménykeltő hír is elterjedt, hogy a magyar érdekek védelmének ügyét a kolozsvári Buza László Intézet karolta fel, és most ott teljes erőbedobással folyik a békeszerződés előkészítése. Ez azért reménykeltő, mert így, erdélyi védettségben, a magyar kormányra kényszerített fakutya-diplomácia korlátai nélkül, a magyar érvelés szabadon kialakulhat. (A „fakutya-diplomácia” kifejezést valamelyik ott beszélgető öreg baloldali vendégünk – *Gyalui Farkas, Kiss Géza, Böszörményi Sándor* vagy más valaki – említette az 1919-es, Jászi-Károlyi diplomácia minősítésére. Mint tudjuk, a fakutya régen azt a csizmahúzó szerszámot jelentette, amelyet használat után visszarúgtak az ágy alá, és onnan nagy széles pofával, szolgálatkészen „vigyorgott” kifelé. Általában az olyan ügyvédi magatartást értették alatta, amely nem a saját megbízójának, hanem *az ellenfélnek a tetszését keresi*. Bizony, ez a magyar diplomáciára azóta is jellemző.)

Ezzel szemben Buza László – a kolozsvári csaknem *lehetetlen lehetőségek között* – a legkiválóbb magyar nemzetközi jogász, óriási tudásával, de nagyon szerényen, nagyon következetesen és kitartóan kelt a magyar nemzet, a magyar nép érdekeinek a védelmére úgy, hogy az a Béke, azaz az egész emberiség érdekének is megfeleljen – híresztelték mindenfelé. Hivatkoztak Buza László 1944. őszi diplomáciai bravúrára, amely méltán hasonlítható Leó pápának Attila elé vonulásához, hogy Róma Város megkímélésére kérje a hódítót. Buza László is a kolozsvári magyar egyetem védelmét kérte a szovjet parancsnoktól, és elérte *a magyarellenés román sovíniszta támadás leállítását és a román adminisztrációnak Észak-erdélyből való kiparancsolását is*.

Hiábavalóvá lett a magyarság megrontására szervezett egész román nemzeti összefogás, az egész román nemzet a hadsereggel együtt, a királlyal az élén, és minden politikai párt részvételével, a szélsőbaltól a szélsőjobbáig – még maga Antonescu diktátor is beleegyezett saját hatalma megdöntésébe – egyetértett *Románia* 1944. augusztusi *árulásával*, azzal, hogy Románia szegje meg Középeurópa többi népeivel történt, *a háborúból való együttes kilépésre vonatkozó előzetes megegyezését*, ha ezért az Antifasiszta Szövetségesek a Csehszlovákokéhoz hasonló szabad kezét biztosítanak a románságnak a magyarokkal szembeni végső leszámolásra. Ennek érdekében szervezték meg az Erdélybe bevonuló román hadsereg mellé az ún. *Maniu-gárdát* olyan rémtettek elkövetésére – Szárazajta és több száz más eset –, amelyeknek a hírére az erdélyi magyarok majd elmenekülnek szülőföldjükről. Ennek jogi gyümölcsöztetésére foglaltatták bele a Fegyverszüneti Egyezmény nyolcadik szakaszába az ún. CASBI rendelkezést is. Ezek után pedig jön Buza László és megakadályozza Romániát *árulása hasznának* kiaknázásában.

Tény, hogy a Vörös Hadsereg sehol Európában nem kelt úgy a lakosság védelmére, mint Erdélyben, de hogy *Sztálin Generalisszimust* Buza László bírta volna rá erre a döntésre, az csak a fizikai megsemmisülés szélén álló magyarság csodaváró fantáziájának a szüleménye. Később a börtönben rabtársaimmal is találgattuk, hogy miből keletkezhetett az akkori

Európában ez az egyedülálló hírnév? Nem találtunk a vallási legendák keletkezési okain kívül más magyarázatot: a társadalomban annyira felerősödik ínség idején a szebb jövő iránti sóvárgó vágy, hogy *ténynek veszi a vágyott célképzetet*. Nem lehetett ugyanis józan ésszel elfogadni azt, hogy Magyarország számára nemhogy menekülési lehetőség nincs, de még a menekülés tervezgetését is megtiltotta a győztes Antifasiszta Szövetség. Erre alkotta meg az életben maradni akaró magyarság a *Buza László Intézet legendáját*.

Megerősödnek a remények

Mint a vallási legendák esetében a legenda keltette életremény megmarad a várt csodák helyett bekövetkező szürke hétköznapi idején is, a Buza László nemzeti legenda csodáinak be nem következése után is maradt annyi reménység, hogy a magyarság *tovább tudott élni* a Gyűlölet évszázadának megpróbáltatásai között. Amikor 1946. május 8-án, a kolozsvári román napilap külön kiadása hírül adta a párizsi külügyminiszteri tanács döntését egész Erdélynek Romániához való csatolásáról, nem lett vége a világnak. Az Intézetből hazafelé tartva megvettem a különkiadást, elolvastam és megilletődött szomorúsággal, de nem kétségbeesetten folytattam az utamat a Kolozsvár főterén diadalmamorban órát táncoló román tömeg között. A Teológián, a 18-as szoba előtti folyósón ott várta érkezésemet vagy száz főnyi érdeklődő diák: mi van, és mi lesz? – kérdezte reám függesztett tekintetük. *Semmit sem tudok azonkívül, hogy Isten nem könnyű sikerekkel, hanem nehéz próbákban való helytállással vezet választott népét a pusztán át az Ígéret Földjére.* – vagy ennek megfelelőjét mondogattam a csoport között áthaladva, hiszen ezt várták tőlem, az ő tekintetük is ezt tükrözte felém. Kevéssel azután, egyszerre érkeztek a városból *Komáromi Jóska* és *Izsáki Zoli*. Előbb csak könnyes szemmel álltak a szoba közepén, majd némán egymás vállára borultak, és csak idő múltán mondta Komáromi az akkor és az azutáni évtizedekben még sokszor elhangzott szöveget: *„Fiúk, ha meghalok, írássátok a fejfámra: Itt nyugszik Komáromi József. Született 1924-ben, meghalt 1990-ben. Élt négy évet.”*

Másnap délelőtt Buza László a tőle megszokott magabiztos nyugalommal jött be az Intézetbe: Uraim – mondta –, most jött el a mi időnk, a jogászi munka ideje. Az új körülmények között hosszú és nehéz megpróbáltatások várnak népünkre, amelyben csak a mi segítségünkre számíthatnak. Nekünk, jogászoknak, kell a velünk szembenálló társadalomban népünk számára kimunkálnunk, és jogi szabályozással biztosítanunk a mindennapi élet lehetőségeit. Adja Isten, hogy népünknek ne kelljen bennünk csalódnia! A ma délutáni szeminárium témája amúgy is a Szovjetunió töredéknépeinek autonómia-kérdése, akkor részletesebben beszélhetünk ezekről. Most pedig, menjünk öszülő hajú növendékeinkhez! – És már indult is legnépszerűbb -, de számára is legkedvesebb előadására, amelyet a munkás-szabadegyetemen *„Bevezetés a közjogba”* címen tartott. Számomra a legélénkebb szemináriumi viták sem adtak olyan élményt, mint ezek a meglett korú férfiak és nők feszült érdeklődésével kísért, és elég gyakran logikai örömeiben tapsoló közönség előtt tartott előadások. Itt már nem a világhírű tudós vagy a sikeres diplomata volt Buza László, hanem a növendékeit a jövőendő élet feladataira felkészítő nevelő mester. És ez tovább terjesztette legendás hírét a következő nemzedékben is.

Nemcsak a Buza Lászlóhoz hasonló kivételes személyekre volt jellemző ez a céltudatos viselkedés, hanem az egész erdélyi magyarságra is. Egy kicsit mindenki érezte Erdélyben, hogy nekünk kell példamutatással, a kilátástalan elnyomás alatt sínylődő anyaországi testvéreinknek is, erőt kölcsönöznünk. A politikai hírek hatása alatt a kolozsvári egyetemi ifjúság sem

hangolódott le, hanem nagyon is lendületbe jött: *csak azért is!* – keményítette mindenki saját maga és egymás elhatározását, és már nemcsak tervek rajzolódtak ki a jövőre vonatkozóan, hanem a kivitelezéshez is nekiláttak. Apáik Trianon utáni viselkedésének analógiájának követésére buzdítandó, Reményik Sándor *Eredj, ha tudsz!* című versét sokszorosították és terjesztették az egyetemen, és a reggel még komor közhangulat délre már diákos jókedvre változott: Simon Pista „Márki” már azzal jött haza a matematika karról, hogy ki van írva a hirdető táblán „*Menjen, aki tud!*”, mert innen senki sem képes elmenni – főként nem az anyaországi nyomorúság növelésére – csak, ha majd az elmenetel segíthet népünk és az emberiség jövődjének építésében. És akkor is csak minden lépést előre jól megfontolva és kiszámítva – azért vagyunk Erdélyiek. Most pedig lássunk tanuláshoz, mert itt vannak az év végi vizsgák, azután pedig a nyári vakáció programjai.

Románia politikai lehetőségei

Az államhatárok kérdésében hozott párizsi határozat céltudatosabb tevékenysége bátorította a Groza-kormányt. Groza Péter előtt egyedülálló világtörténelmi lehetőség nyílt a románságnak az európai nemzetek közösségébe való beillesztésére. Erre ugyan az 1920-as nemzetközi politikai helyzet kedvezőbb lehetőséget adott volna, de az akkori nemzeti diadalmámborban a Groza Péterhez hasonló, nem balkáni, hanem európai méretű román politikus nem juthatott szóhoz. A világháború második menete után, a hagyományos európai jogrend megszűnése után, Középeurópa hatalmi rendje olyan plazmaszerű állapotban került, amelyben Groza katalizátori szereplését nemcsak elfogadta volna, hanem egyenesen el is várta a nemzetközi politikai szükségesség. Groza döntésén múlt, hogy Sztálin kényszerűen belévetett bizalmának felhasználásával, merre vezeti a románságot: a Jorga szerinti levantei, balkáni, bizánci-moszkvai-ortodoxia magyarelles – azaz Nyugat-Európa ellenes – irányába, vagy a nagyhatalmi döntéshozók tétovázását kihasználva, a finnek útját követi. Vagy elkerüli a Beneš és Tito helyi érdekű, tömegeknek tetsző, kis stílus irányát, nem engedi a nemzeti szenvedély tehetetlensége által is hajtott eseményeket a jövőtlenség felé tovább hömpölyögni, megakadályozza, hogy a román nemzet és Középeurópa sorsa véglegesen a keleti hódító tetszéséhez köttessék. Groza azonban hagyta elmúlni a lehetőséget, hogy Nagy Konstantin császár útját követve, a SPQR, a Római Impérium középpontját a muzulmán lett Bizáncból és a dzsingiszida Moszkvából a középeurópai Romániába hozza, hogy az európai jogrend számára az 1945-ös antifasiszta győzelem-hozta halál helyett újabb ezerhatszáz éves fejlődési lehetőséget, adjon. Másfél évezrede csak most nyílt erre lehetőség, amikor az örök akadály, Germánia nincs többé, sőt, a helyében maradt Hungária, Polonia, Ausztria és a többi nemzet is mind Európa újjáélesztésére vágyik. Ezen túlmenően, a magyar közvéleményben hangadó *csonkamagyarság* pedig egyenesen Groza Péter személyében látja a jövő emberét. Lehetséges azonban, sőt valószínű, hogy Románia nem dönthetett másképpen, mert nem is volt döntési lehetősége. Csak a véglegesen elmúlt Európa utáni nosztalgia képzelte Európa továbbélése számára ezt a lehetőséget is. A mammonitának látszó társadalmi erő és mozgalom nem azért fektetett annyi szellemi, gazdasági energiát, annyi tőkét a régi, idealista rendű társadalom lebontásába, hogy a maga *akratikus*, magánhatalmi, csak profit érdeken felépült rendje helyett más valami alakuljon ki a Földön. És a dzsingiszida-pánortodox-pánszláv-pánbolsevik Sztálin sem azért nyert mozgalmának részt az antifasiszta győzelemből, hogy most nyereségét másnak – Romániának vagy Groza Péternek – engedje át: annyit enged másnak, amennyivel az neki, Sztálinnak szolgálhat. Ha Európa sorsát nem is lett volna képes

befolyásolni Groza Péter, a magyar-román viszony normalizálásával – Hohenzollern I. Károly politikáját folytatva – kétségkívül előnyösebb politikai pozícióban hagyhatta volna a románságot, ha véget vet a magyarofóbiának, leállítja vagy lefékezi a románok nemzeti vallásháborújaként minden eszközzel végbemenő totális hadjáratot. Csak annyit kellett volna tennie Grozának, illetve *nem tennie az ellenkezőjét annak, amit szónoklataiban hirdetett*. Az erdélyi románok nagyon szívesen fogadták volna, ha a közhivatalnoki állások betöltésének feltétele Erdélyben a román, magyar és német nyelv ismerete maradt volna. A sovínisták is megértették volna, hogy ezzel le lehetett volna szerelni a magyarok számarányos közhivatali igényét. Ha a második világháború utáni benesista magyarellenes hajszában a románok a magyarok mellé álltak volna, talán a *zsidók sem* fordultak volna a magyarok ellen – számunkra ez volt 1945 legérthetetlenebb és legfájdalmasabb csapása –, nem áldozták volna fel Izrael fiainak a népek rokonszenvére alapozott jövődjét az ultracionisták antropofób politikájáért. 1956 után, a börtönben sokat vitattuk ezeket a dolgokat a román politikai elittel, de ők is csak sajnálták, hogy Románia „Európa Szélkakasa”, az Árulás szinonimája maradt a *Pax Romana* kezdeményezője helyett.

A kommunista pártszervezkedés

1944 őszén, Északerdély szovjet-román megszállása kezdetekor a „*Világ proletárjai egyesüljetek!*” bolsevik mozgalom aktivistái munkához láttak volna, ha azt a Román Királyság szélső nacionalista reakciós erői engedték volna. Groza Péter kormányának kellett ahhoz jönnie, hogy a társadalomhoz hozzáférhessenek. Az ideológiával ekkor sem állhattak még elő, kénytelenek voltak a társadalom nincstelenjeivel, a proletárokkal kezdeni. Ezeket csábították az új hatalom szolgálatába „keves munka, biztos fizetés” ígéretével mentek is a fiatalok ezrével – köztük nagyon sok magyarral – rendőrnek, fegyőrnek, altisztnek, hivatalszolgának – később szekusnak – úgy, hogy csakhamar erdélyi egyenruhások biztosították a közrendet a Regátban is. Ez keltette fel a magyargyűlölő román lumpen elemek féltékenységet és attól kezdve olyan tömegekben, foglalták el a félelmet gerjesztő fegyveres rendfenntartói helyeket, hogy ott magyarok számára többé hely nem maradt. A proletariátusnál bevált módszert azután a fizetésből élő, tehát szintén kiszolgáltatott értelmiség átcsábításához is felhasználták, teljes sikerrel: előbb a magyar értelmiséget kellett a kommunista pártnak megnyernie, hogy az felkelte a románok nemzeti féltékenységet, és maguk tartsák nemzetszolgálatnak a pártszolgálatot.

A sok évszázados reálpolitikai tapasztalatokkal rendelkező erdélyi *magyar értelmiség nem hitt Groza Péternek*. Inkább a román sovínista, szélsőséges nacionalista véleményt fogadta el, miszerint Groza csak a bolsevik diktatúra romániai megszervezésének szovjet eszköze. Hogy a folyamat végeredménye, a román proletárdiktatúra a magyarok feletti vitathatatlan román uralmat állandósítja – ahogyan ezt Groza kezdettől fogva ígerte –, azt örömmel fogadták a románok, a magyarok viszont annál kevésbé.

Az antifasiszta megszállók 1944 őszén elsőként a véleménynyilvánítás, a szólás- és *sajtószabadságot* függesztették fel. Nyomtatványok előállításához, főként hírlap előállításához a szovjet parancsnokság engedélye kellett. Az engedélyezés monopóliuma Groza kormányra kerülésével a Román Kommunista Párt birtokába került. 1946 májusában, az országhatárookra vonatkozó párizsi döntés után, a Kommunista Párt, forradalmi tapasztalatai szerint, a sajtómonopóliumra támaszkodva vonta a maga szolgálatába a magyar értelmiségieket. Először

a *szóműveseket*, zszurnalisztákat, lapszerkesztőket, írókat, költőket, *jellemgyengességük sorrendjében*. Régi kommunisták és szimpatizánsok, Balogh Edgár, Bányai László, Kovács Katona Jenő, Nagy István, Simó Gyula, Asztalos István, Kacsó Sándor, Robotos Imre voltak az első kommunista lapszerkesztők. A megalakult Írószövetség magyar hetilapja, az *Utunk* főszerkesztői állása csábította át a Kommunista Pártba az addig *harmadikutasként* ismert Kiss Jenőt. Ezzel megtört a jég, mert utána már jött mindenki az éhhalál széléről a biztos megélhetést adó szerkesztőségekbe, ahol már *párttagságot sem kívántak, de annál inkább elvhűséget*. Elvhűségből is előbb csak *szocialistát*, és csak 1948 után a *bolsevikot*. A Párt számára egy újságíró propaganda értéke nagyobb volt, mint százezer fizikai munkásé. Kiváltságos jogi helyzettel, átlagfeletti javadalmazással és esetenként – népük elleni pártszolgálatuk bűnössége arányában – előléptetéssel, Állami Díjakkal és más kitüntetésekkel fizettek szolgálataikért. A bolsevik párthierarchiában *a sajtó dolgozói az állampárt legfelső vezérei*, és közvetlenül a politikai rendőrség, az AVH, Securitate után következtek megelőzve a propaganda-szempontról szintén fontos *más művészeket, egyetemi kádereket és hétköznapi pártaktivistákat*, messze előtte a szintén kivételezett *katonatiszteket és köztisztviselőket* és a szakmai specialitásuk miatt kivételes helyzetű *orvosokat*. A dolgozó nép egésze: gazdasági és műszaki értelmiségiek, középkáderek, adminisztratív dolgozók, tanárok, hivatalnokok, szakmunkások, segédmunkások, kollektivisták és mindenki más társadalmi rang nélkül maradt. Jellemző a proletárdiktatúra hazug ellentmondására az, hogy a magát a „munkások államának” nevező rendszerben, a párttagok számára kiszabható legsúlyosabb büntetés a *munca de jos* besorolás volt, a fizikai munka, azaz bármilyen tényleg hasznosnak mondható tevékenység. Ezek szerint, magyar nemzetiségű számára társadalmi felemelkedési lehetőséget csak a művelődési élet adhatott Romániában. Politikai hatalmat saját nevük alatt nem gyakorolhattak. Induláskor Luka László, Vincze János, Mogyorós Sándor még magyar név alatt működhettek, később már Vasile Luca, Ion Vincze, Alexandru Moghioros lett ezekből is. A kiváló pénzügyi szakember, *Sólymos Iván*, sohasem dolgozhatott saját neve alatt, egész életében csak egy román főaktivista szakrabszolgája lehetett. Ugyanakkor a szóművesek egész sora, mint Sütő András, Balogh Edgár, Bányai László, illetve Szabédi Lászlótól Beke Györgyig, a Román Kommunista Párt legfelső tisztségeit tölthették be.

Az erdélyi magyar társadalom általánosan elfogadott nézete szerint, *becsületes magyar ember nem viselhetett semmiféle kommunista párttiszséget*.

Az egyszerű párttagság nem számított, hiszen azt még a legalsó szakmunkási besoroláshoz, a csoportvezetőséghez is megkövetelte a rendszer, de közönséges halandó nem is vágyott pártméltóságra. Olyan szakadék támadt a *kiváltságosak és a dolgozók* között, hogy az még a családi, testvéri közösségeket is szétszakította. Mindennapos volt 1990 előtt, hogy a szomszédságban lakó régi iskolatársak ismeretlenként, köszönés nélkül mentek el egymás mellett, ha a párt okozta szakadék különböző oldalára, kerültek.

4. A Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület újjászervezése

Az IKE Erdélyi specialitása

Erdélyben az *Ifjúsági Keresztyén Egyesület*, az angol eredetű, nemzetközi mozgalomtól (*Young Mens Christian Association* = Y.M.C.A.) némi árnyalati eltéréssel, inkább hitéleti-világnézeti, mint társadalmi célkitűzéssel indult a húszas években, egyike lévén az akkori erdélyi keresztyén megújulási mozgalmaknak. Nem hozott létre független szervezetet, végig a református egyház keretei között maradt. A művelődési, társadalmi kérdéseket még az egyházon belül is más szervezetek, mozgalmak vállalták, azon kívül, pedig ott volt az *Erdélyi Fiatalok*, később a *Hitel* és a *Termés*.

A harmincas évek közepére hitelüket veszítették és kifulladásra kényszerítve a társadalompolitikai ideológiák, petyhüdtén lógó vitorlákkal való stagnálásra kényszerítve a hajtóerejükre építő mozgalmak hajóit. A Harmadik Oldal, a népi mozgalom – ha használható még ez a kifejezés – már csak az IKE-t találta a porondon, és olyan természetes szövetségesként ajánlkozott a vallási-világnézeti mozgalom kelléktárába, mint a 16. században a szépirodalom. Mivel Erdélyben akkorra az IKE már az egész fiatalságot befolyása alatt tartotta, nem kell csodálkozni azon, hogy itt a népi gondolatrendszernek, a népi művelődési értékek optimalizálásának egyszerűen nem maradt ellenzéke. Viszont a népi mozgalmat is elvonta a gazdaság- és társadalompolitika mezejéről a maga erkölcsi értékrendi térfelére, megtisztítván egyúttal minden materialista szeplőjétől. Az élcesapat, a kolozsvári Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület tagjai egyszerűen nem tudták, hogy a programjuk – az ige fényével megvilágított úton kell a mindennapi célok megvalósítására törekedni, amely a hetenkénti bibliaórákon állandó életmelegen volt tartva – jelenthet egyebet a gyakorlatban, mint tevékeny szóránymissziót, falumunkát, külvárosmissziót, nép főiskolát, cserkészek és középiskolások, falusi és proletár ifjak nevelését a keresztyén népiség értékei szerint a magyar nemzeti múlt, jelen és jövő érdekében. A nyári táborozások is – a szárszóihoz hasonlóan – előbb csak szigorúan vallási témákat tárgyaltak, később „a magyarság sorskérdései” is hasonló súlyt kaptak, végül pedig az egész egy ifjúsági népdalfesztivál külsőségeit sem mellőzte. Mind a hitbuzgalmi és nemzeti-világnézeti, mind a kegyességi és népi művelődési megnyilvánulások hű tükre volt az *Ifjú Erdély* folyóirat és könyvkiadó, amely az erdélyi művelődési élet egészében is számottevő volt.

A szovjet-román megszállás

A német megszállás miatt elmaradt 1944 nyarán a XVI. konferencia. A szovjet-román megszállás és a háború elvesztése pedig magukat az addig követett célokat tette vitathatóvá. Az erdélyi magyar fiatalságot katonai, levente- vagy munkaszolgálatra vitték, még ténymegállapításra való sem maradt itthon, nemhogy tájékozódásra. Az életben maradtak, akik fogságba sem kerültek, '45 januárjától jövégettek hazafelé. Itthon a győztesek szervezetei, a Kommunista és Szociáldemokrata Párt, a *Magyar Népi Szövetség* és ifjúsági vonatkozásban a legfontosabb, a *Kommunista Ifjak Szövetsége* (később: Haladó Ifjúság) nemcsak minden üldözéssel szembeni védelemmel, de érvényesülési lehetőségekkel is csábították az itthoni nincstelenség nyomorába hazaérkezőket. A kolozsvári diákok – az egyetem a front átvonulása után azonnal folytatta működését – csak az egyházi intézményekben, a Református Teológián és a Báthory-Apor Szemináriumban („Szent Jóska”) találhattak otthonra, a politikai szervezetek ugyanis elhanyagolták ezt a kérdést. Nem csoda, hogy a háborúsodorta, elmaradt vizsgáival vívódó, valósággal éhező diákok szívesen jártak el az egyetlen diáktársadalmi összefüggésre, a Teológia diákotthonában „csak úgy, magától” indult péntek esti főiskolás bibliaórákra. Itt

maguk között voltak, a Szentírásen kívül sem vezér, sem felügyelő, sem oktató nem lévén, a maguk kérdéseit vitathatták és vitatták szabadon. Természetes hát, hogy a politikai szervezetektől viszolygó diákok mind a FIKE tagjainak érezték magukat, felekezeti különbségektől függetlenül (még zsidók is).

Az anyaországi népi kollégiumok mintájára, a kommunista kezdeményezésű Móricz Zsigmond Kollégium is csak a FIKE védnöksége alatt szerveződhetett, persze, elhallgatva politikai irányzatát, különben tagok nélkül maradt volna. (Így viszont még otthont is kapott a Teológián.)

Szilágyság-Székelyföld ellentét

A kolozsvári egyetemi ifjúság életét régóta zavarta a *székelyek* és a *szilágyságiaknak nevezett nem székelyek* rivalizálása, amely a FIKE-ben is sok esetben gátolta a másik kezdeményezésének megvalósítását. Most, a megújuló FIKE szellemében ez a kérdés is megoldódott: a főszékely, a marostordai *Gálfy Zoltán*, nem látván más lehetőségét annak, hogy az ifjúság tekintélyesei közé bekerüljön, Virág Károllyal elintézte, hogy mindkét csoport hangadói egyszerűen összeköltözzenek a Teológia 18-as szobájába. Akik már lerakott matracokra sem fértek be a 18-asba, a szomszéd szobákban aludtak ugyan, de a napot – mármint szabad óráikat – a 18-asban töltötték. Mint a Móricz Zsigmond Kollégium alapító tagja, Virág Károly, Nagy András és a FIKE-seniorok befolyását felhasználva, a Kollégium használatára megszerezte a Teológia Internátusának egyik épületszárnyát, és ezzel annak lakói is a 18-asok köréhez csatlakoztak. A Teológia épületében, a földszinti professzori lakásokban, a háborút követő ínség több szobát megüresített, amelyekbe a FIKE ajánlatára kerültek albérlőként diáklányok. Ezek, valamint a FIKE városban lakó tagjai tovább bővítették a 18-as központ körét. A FIKE-t feloszlato 1948-as bolsevizálásig a kolozsvári magyar egyetemi ifjúság társadalmi életének egészét ez a minden kényszer nélküli, csak a tagok spontán szolidaritásán nyugvó közösség befolyásolta.

A 18-as tagjai

Íme a *18-asok koncentrikus körének tagjai*: Bartha Kálmán teológus, Dobai István jogász, Gálfy Zoltán teológus, Izsáki Zoltán bölcseész, Komáromy József matematikus, Nagy Pál bölcseész, Sipos János teológus és Virág Károly teológus. Ezekhez csatlakozott: Adorjáni Albert teológus, Antal Sándor teológus, Bíró Emma bölcseész, Csiszár Ádám jogász, Fülöp András matematika–fizika, Gábos Zoltán matematika–fizika, Hirsch Éva teológus, Kiss Rózsa bölcseész, Kovács Ferenc bölcseész, Kovács Tibor vegyész, Kozma Endre teológus, László-Bencsik Sándor bölcseész, Lőrinc János teológus, Nagy Aranka teológus, Orbán János jogász, Pálffy Gizella teológus, Simon István bölcseész, Varga László jogász – és a szélesebb körben: Almásy Anna bölcseész, Benkő András zeneművész, Benkő Samu bölcseész, Bódis Sándor geológus, Czédly József bölcseész, Czédly Károly bölcseész, Erdey Irén közgazdász, Felszegi József jogász, Gellért Sándor bölcseész, Guttmann Mihály zeneművész, Havadtőy Sándor teológus, Jeney József teológus, Kelemen Zoltán közgazdász, Kertész Gábor jogász, Kiss András jogász, Kovács Katalin teológus, László Anna bölcseész, Margocsy Géza jogász, Marosi Pál geográfus, Mártha Judit bölcseész, Nagy Márta közgazdász, Páll Árpád bölcseész, Pap Zoltán közgazdász, Papp József bölcseész, Sütő András bölcseész, Szabó István közgazdász, Sente László bölcseész, Tóth Ilona közgazdász, Török Imre közgazdász, Vántsa László jogász. A ténylegesen az ifjúság mellett álló és mindenben készségesen segítő fiatal szeniorok: Juhász

István, Nagy Géza, Sárközi Endre, Tonk Emil és Tőkés István – és még vagy százötven-kétszáz diák, az időközben Marosvásárhelyre átvitt orvosok nélkül a kolozsvári egyetem akkori legjobbjai.

A FIKE külső körei

Ezek sorában első helyen maga a kolozsvári Református Teológia, utána az itt lakó Móricz Zsigmond Kollégium, és átmenetileg a saját épületéből kirakott Állami Tanítónőképző Intézet. A Teológia Internátusában száznyolcvan fős rendes férőhelyén, legalább kettőszázötvenen voltak mindig, főként diákok, de mellettük Kolozsvárra ügyeit intézni jött vidéki pap, tanár és egyéb. Ha tehát, Gálffy Zoltán tényleg „jól informált” akart lenni, zseniális gondolat volt a részéről a 18-as megszervezése, mert így ott volt Kolozsvár minden egyetemi intézete, katedrája, és minden művelődési intézmény közelében vagy akár belsejében. Innen lehetett mozgósítani negyedóra alatt Kolozsvár ifjúságát. Ha valamely fontos rendezvénynek nem volt elég közönsége, elég volt beüzenni a teológiára, és időben ott volt a közönség. Nemcsak a színház, opera, hangverseny, képzőművészeti tárlat, sportesemény kapott megfelelő társadalmi támogatást, de az Egyetem közismert tudósai érdekes előadásainak a híreit is ezen a központra át lehetett legkönnyebben elterjeszteni. „Magyar ügy” volt az ifjúság számára a parancs erejű jelszó. Így működhetett egész éven át, telt házzal a Zeneművészeti Főiskola Nagy István által kezdeményezett és vezetett *Bartók Bélát* népszerűsítő hangversenysorozata, pedig a Bartók-zene őszintén csak nagyon keveseknek tetszett. Ezeken át minden kolozsvári és erdélyi református középiskola növendékei, minden református tanár, pap, tanító és a Református Egyház minden tagja – ha minimális mértékben is, de – kapcsolatban állhatott a FIKE-vel. És itt volt a FIKE és a *Jó Pásztor* Misszió mellett a háborúból, menekülésből, fogságból hazatérők kolozsvári eligazító központja is.

Assistencia Anonyma

Mint előbb már említésre került, az akkori postahiányos, sajtóhiányos időben nagy fontosságúvá nőtt *Assistencia Anonyma*, az egész Erdélyt behálózó spontán szóbeli hírközlés központja is a Teológián volt. Előbb *ifjabb Nagy Géza* tanár intézett mindent ifjú barátai segítségével, amíg *Dobri János*, volt erdélyi cserkész főparancsnok a hadifogságból haza nem jött, és az Assistencia Anonyma szervezését át nem vette. Dobri évtizedek alatt az egész Földre kiterjesztette, és haláláig a világ minden magyar cserkészét közvetlenül vagy közvetve a hálózatához kapcsolva az egész magyarság érdekében működött.

Erőtéljes világnézeti és társadalmi tevékenysége

A kolozsvári Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület 1945 őszétől nyugodt, rendes körülmények között folytatta tevékenységét, és az – a háború utáni bizonytalanság kontrasztjaként – nagyon fellendült, úgy, hogy a péntek esti bibliaórákat három teremben lehetett csak elhelyezni, olyan sok volt a résztvevő. A nagy érdeklődést az is indokolta, hogy a FIKE bibliaórákon az ifjúságot érdeklő kérdések között rendszeresen előkerültek az erdélyi magyarság jövőjének politikai sorsára vonatkozó kérdések is. Hogy pedig ezek a beszélgetések és viták az Ige fénye által megvilágított úton járni akarók higgadt hozzáállásához igazodjanak és azon megmaradjanak és ne fajuljanak napi politikai pártvitákká, abban már én is hasznos szolgálatot végezhettem: hozzászólásaimban minden kérdésben a Buza László Intézetben kialakult, tudományosan megalapozott véleményt ismerttettem. Ezzel a módszerrel a legfontosabb közéleti kérdések nemcsak eljutottak minden érdeklődő fiatalhoz, hanem még

alaposan, tudományosan meg is voltak szűrve, hogy a bibliaóra keresztyén erkölcsi szűrője válogassa tovább. A FIKE-seken keresztül tehát az információ az intézet jogi és a bibliaóra erkölcsi véleményével együtt került ki a társadalomba, és hatott a közvélemény alakulására. Persze, a bibliaköri viták konklúzióit én visszavittem az intézetbe, hogy a következő kérdésekben tanulságaink felhasználhatók legyenek. A közvélemény hozzáállása pedig hatott magára a szeminárium programjára. Rendes körülmények között, a véleménynyilvánítás, a sajtó- és gyülekezési szabadság rendjében nem volt szükség ilyen tájékoztatásra, de – mint tudjuk – nálunk és egész Középeurópában a megszálló Vörös Hadsereg legelőször ezeket a szabadságjogokat függesztette fel. Nyilvánvaló, hogy az Ifjúsági Keresztyén Egyesület elsőrendű feladata az eredeti, száz éves Y.M.C.A.-programnak megfelelően a *fiatalok közötti személyes kapcsolatok elősegítése* – a 21. század szóhasználata szerint: az általános társadalmi elidegenedés, a szingelizmus elkerülése – volt és maradt.

A legközelebbi nagy feladat, az 1946 nyári konferencia előkészítése, szervezése és megrendezése volt. A megszokott állandó tevékenység mellett, ez éppen elegendő volt az egyetemi tanulmányait komolyan vevő ifjúság számára.

A református túlsúly miatti gondok

A FIKE egész működésének gyenge pontja volt a *református túlsúly*, de ezen nem lehetett segíteni, mert nemcsak Kolozsvár, de az egész Erdély magyar művelődésének alapot adó társadalmi helyzetre is a református túlsúly volt a jellemző. Ha kívülről közelítjük meg kérdésünket: az 1945-ben antifasiszta-ateista megszállás alá került Európa minden népe a tradicionális keresztyén nemzeti értékrend alapján állt, és annak szervezeti egységeiben, országokban és egyházakban működött. Az erdélyi magyarság vonatkozásában, a helyi természeti-társadalmi adottságoknak megfelelően, az európai tradicionális nemzeti keresztyén értékrend itt református magyar jellegű volt. Ezzel a ténnyel kellett számolnia annak, aki ezen a helyzeten változtatni akart. Az antifasiszta megszállók pedig nagyon is akartak változtatni rajta, a maguk *materialista* értékrendjüknek akarták a hegemon *világnézeti befolyást biztosítani*. Ezért kellett Erdélyben a református ifjúság átnevelésével kezdeni, hogy utána a katolikus és más *magyar és román keresztyén* fiatalság meghódításához láthassanak, hogy végül – a külső társadalmi kényszer minden eszközének felhasználásával – *az egész társadalmat a gazdasági érdek kizárólagos szolgálatába lehessen állítani*.

Más ifjúsági szervezetek

A református jellegű FIKE mellett, a *Báthory–Apor Szeminárium*, vulgo: *Szent Jóska*, katolikus diákotthona is jól működött, de – hiába szervezték meg a katolikus *Majláth-kört* – társadalmi befolyása csak szatelit jellegű lehetett. Arra azonban alkalmas volt, hogy a Román Kommunista Párt kezében eszközül szolgáljon a társadalom idealista egységének a megbontására. Hiába szervezték meg a *Haladó Ifjúságot*, mert az első időben oda becsületes magyar fiatal – tudomásom szerint, az egyetlen kivétel *Tóth Imre* a Bolyai Egyetem matematika szakos hallgatója volt – a lábát be nem tette. Ott volt viszont a Móricz Zsigmond Kollégium, amelyet – mint később kiderült – éppen a kommunista pártszervezettől idegenkedő magyar ifjúság baloldalra történő átcsalogatására létesítettek volt. A *Lakatos István* és *Nagy Géza* által szervezett *Szociáldemokrata Párt Magyar Csoportja* is próbálkozott ifjúsági tagozat szervezésével. Ennek – főként *Dáné Tibornak* a hadifogságból való hazatérése és szocdem-szervezésben *Dánér Lajos*, *Bányai Miklós*, *Jánosházy György* és *Prágay Dezső* mellé állása

után – voltak is sikerei, de mindezek együttesen sem voltak képesek a FIKE általános elfogadottságát kikezdeni. Ez a helyzet azután sem változott meg, hogy a Móricz Zsigmond Kollégium megkapta székházul a Mátyás király szülőházát, elköltözött a Teológiáról, és nyíltan a marxizmus propagandistájává lett. Csak az 1946-47-es tanév végén sikerült a kommunista pártnak a kolozsvári magyar egyetemi ifjúságot a *Bolyai Demokratikus Diákszövetség* osztályharcos, marxista aklába betereni, és a FIKE kizárólagos befolyása alól elvonni. Ezután már könnyen ment minden: egy naptári év alatt – a Világ és Európa nagypolitikájának megfelelő alakításával párhuzamosan – a polgári államrendet *proletárdiktatúrává* változtatták, az iskolákat és az egész nevelésügyet *államosították, azaz bolsevizálták* az egész gazdasági és társadalmi élettel együtt, nemcsak nálunk, Erdélyben, hanem egész Romániában, Magyarországon és Középeurópában is mindenütt. – Ezek azonban már későbbi dolgok.

Az 1945-46-os tanévben a mindennapos állandó tevékenysége mellett, a FIKE minden erejével az 1946-os nyári konferencia megszervezésére és megrendezésére készült.

A szucsági nyári FIKE-tábor és az 1946-47-es tanév

Nagyon komoly előkészítés után, a FIKE 1946. július 31-augusztus 4. között, a Kolozsvár melletti Szucságon tartotta XVIII. nyári konferenciáját, amely – mint később bebizonyosodott – rendkívül nagy jelentőségű, több évtizedre kiterjedő hatású eseménye volt az erdélyi magyar művelődési életnek. Azok a kérdések, amelyek az 1943-as szárszói konferencián fogalmazódtak meg, amelyeket a 20. század első négy évtizede tett fel, és amelyekre a második világháború olyan kétségbeejtő választ adott, Szucságon reményteljes, távlati célra mutató, konstruktív erkölcsi feleletet kaptak, a pozitív történelmi és népi értékeknek az Ige világosságába helyezésével.

Világnézeti sokféleség

Mint a mellékletek között megtalálható *Útkeresés a Gyűlölet zátonyai között* című dokumentum tanúsítja, az előadások és tevékenységek rendjén nemcsak a kolozsvári egyetemi ifjúság, hanem az egész erdélyi magyar értelmiség választ kaphatott a korszak legégetőbb világnézeti kérdéseire. Az előadókat úgy hívták meg, hogy minden világnézet szószólót kapjon. Az előadásokon ott volt az egyetemnek nemcsak az ifjúsága, de minden igényes professzora is és minden addigra hazatért erdélyi értelmiségi – talán csak az addigra párttaggá szervezett kommunisták hiányoztak. Az előadókon kívül, kitűnő közkedvelt vezetői voltak a Tábor más tevékenységeinek is. Például: az esti tábortüzeknél *Gellért Sándor* szavalt, és a leglelkesebb népdaloktató *Incze János* festőművész volt, a kirándulásokat pedig *Tulogdy János* professzor vezette. Sajnos, *Karácsony Sándor*, *Németh László*, *Kodolányi János* – akiket az ifjúság hallani szeretett volna – nem tudtak eljönni, pedig részvételük talán a magyarság egészére kiterjeszthette volna a Szucságon megtörtént népi mozgalmi „zárszámadás” hatását.

A konferencia előadói

A konferencián előadott a református teológia kiváló professzori „hatosfogata” – Gönczy Lajos, Imre Lajos, Maksay Albert, Nagy András, Nagy Géza, Tavaszy Sándor – mellett Benedek Marcell irodalomtörténész, Buza László nemzetközi jogász, László Gyula régész, Szabédi László költő, Szász Pál közgazdász, László Dezső és Sárközy Endre lelkészek és nagyon sok más értékes hozzászóló. Minden előadás a „jó előadás” legelső rendű kellékével bírt: minden hallgató úgy érezte, helyette mondják.

Legszebbnek a *Maksay Albert* előadása nyilvánított az Énekek énekéről, nem hiába költő mondta költeményről.

Legvitatottabb volt *Szász Pál* előadása az egymással ismét versengő gazdasági rendszerekről: a liberalizmus híve lévén, a szabad verseny elengedhetetlen voltát hangsúlyozta, óva intett a szocializmusnak mind a náci, mind a kommunista változatától, de nem bízott a harmadik út eredményességében sem. Mi a legutóbbi oldalán nevelődtünk, és ellenérzéssel hallgattuk „a vén kapitalistát”. Diákok próbálkoztak a harmadik út védelmével, persze, gyenge eredménnyel.

Nagy Miklós, kiváló mezőgazda, remek okfejtéssel bizonyította, hogy – az iparban nem tudja, de – a mezőgazdaságban annak specifikus, természeti korlátai miatt – melyeket sem a tőke, sem a tulajdonjog át nem léphet – a szabad verseny egyszerűen azonos a harmadik úttal.

Páll Árpád, Móricz-kollégista diák (több társa biztatásával) a kommunizmus álláspontjának kifejtésére vállalkozott, az akkor egészen friss frazeológia merész használatával. A hallgatóságban olyan visszatetszést keltett az őszinte köztiszteletben álló Szász Pál útszéli hangon való sértegetése, hogy még azok is szembefordultak a kommunizmussal, akik addig rokonszenvvel kezelték. (Maga Szász Pál annyira úriember volt, hogy egyszerűen észre sem vette a sértegetést.) *Kováts Tibor*, *Újvári Ferenc* és mások hozzászólása sem döntötte el a vitát – ami természetes –, úgy, hogy az folytatódott minden szünetben a konferencia végéig, más, terítékre került kérdésekkel együtt.

Benedek Marcell az erdélyi irodalomról szóló előadása – az előadás egyszerűen tökéletes volt – végén említette, hogy nemrégiben megindult az *Utunk*, a Romániai Magyar Írószövetség lapja. Hozzászólásában *Dobai István* kifejtette, hogy az „utunk nem a mi utunk”, mert szerkesztői a kommunista hatalom szolgálatára vállalkoztak minden „keresztyén, emberi, erdélyi, magyar, népi és minden szent érték ellen”, és különben sincs első rangú író az *Utunk* szerkesztőségében. *Gálfy Zoltán* egy vitathatatlan tekintélyű alkotó hiányát állapítva meg, javasolta *Tamási Áron* hazahívását. *Nagy Pál* pedig már kezdeményezte is a kivitelezést, hogy most rögtön írjunk hazahívó levelet Tamási Áronnak. A közönség általános tetszésétől kísérve, a levél a következő ebédszünetben aláírásokkal ellátva meg is lett írva. Hogy foganatja miért nem volt, azt ezután kell kikutatni.

A legvitathatatlanabb előadást *Buza László*, világhírű jogtudós mondta „Kelet és Nyugat határán, Erdély Európában” címmel. A cím nem szabatos, mert arra utal, mintha Kelet és Nyugat helymeghatározások volnának, holott azok csak irányt jelölnek, hiszen a Föld gömb alakú – mondta Buza. Tiszteletreméltó, hogy Erdélyt a középpontba – a választóvonal középvonalat is jelent – akarja helyezni, de ez is ellenkezik a tények objektivitásával, mint ahogyan népünk *bűnös nemzetté minősítésének sincsen objektív alapja, hiszen a jog csak egyéni bűnösséget ismer, kollektívet nem. A döntéshozó győztes hatalmak elhatározását nem a magyarság bűnös vagy ártatlan volta, hanem egyedül csak a magyarokéval ellentétes saját állami érdekeik irányították.* Lengyelország és Bolgárország osztozik a mi sorsunkban, mert a főhatalmi övezethatárok a háború következtében eltolódtak. A háborúnak részünkről való elvesztését viszont *felszabadulásnak* titulálni, nemcsak gyermekes, de káros is, mert kötelezettségeink súlyosságán nem változtat, viszont logikai érveinktől fosztjuk meg vele magunkat. Abban reménykedni, hogy a nemzetközi jog igazságot fog szolgáltatni valakinek a

hatalmi kényszerrel szemben, naivitás, hiszen a jog mögött a hatalom kényszere áll. A jogot garantáló kényszerhatalom felett csak egyetlen befolyásoló tényező létezik, a jog értékmérője, az erkölcs, az embernek a helyesről alkotott meggyőződése. A mai emberiség esetében az erkölcs a keresztyénség vallási tanításain alapszik (Sztálin is sajátjaként hivatkozik a Tízparancsolat „Ne ölj!” és „Ne lopj!” parancsaira). Senki sem tagadja a Szeretet parancsát, sem pedig a Béke és Méltányosság egyetemes kívánatos voltát. Mindenki elfogadja a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség jelszavait, bár különböző értelmezéssel: Nyugat a szabadságra, Kelet az egyenlőségre helyezi a hangsúlyt. Mi, akiket nem terhel a mások feletti uralom felelőssége, hirdessük a Testvériség primátusát. Hogy kié legyen Erdély az egymást gyűlölő embercsoportok közül? – annak eldöntése nem rajtunk áll. De élhetünk azért, munkálkodhatunk azért, hogy az Isten törvénye szerinti Szeretet, Béke és Méltányosság elkötelezettjei legyen. Tehát „Erdély legyen Isten országa!”

Megilletődött csend fogadta a roppant jelentőségű kijelentést. Én voltam a tábor protokoll-szolgálatosa, nekem kellett – azaz kellett volna – illendően megköszönnöm az előadást. Én azonban megszólalni is alig voltam képes: ma sem tudom, mit is mondtam akkor. Végül is *László Dezső* végezte el az elhangzottak méltatását a mindennapok nyelvén: “Hányszor mondjuk el a Miatyánkot és benne az *Isten országa* iránti vágyunkat, mi, hívők és prédikátorok anélkül, hogy egyáltalán tudatosulna bennünk, mit is mondunk, de megdöbbenünk, ha egy nagyhírű jogtudóstól halljuk ugyanazt, és méltán, mert annyira szokatlan számunkra a nem hivatalból mondott bizonyágtétel. Külön köszönet illeti meg ezért is a Professzor Urat! És persze, az elhangzott tanítás megszívlelésére, követésére, folytatására sarkall mindnyájunkat.”

A táborozás hátralévő részében így lett a konferencia központi mondanivalójává *Legyen Erdély Isten országa!*, és szünetekben, illetve előadásokon is mindenki ennek az értelmét feszegette. Szállóigeként egész Erdélyben elterjedt azután, és még az iskolaév alatti összejövetelek beszélgetéseiben és vitáiban is e köré a mondat köré csoportosították a szucsági konferencia eredményeit.

Minden konferencián, találkozón az aktív résztvevők legalább olyan fontosak, mint az előadók. Nemcsak hozzászólásaikkal fokozták az előadások hatását, de még inkább azzal, hogy a szünetekben spontán kialakuló beszélgető csoportok az ifjúság előtt tekintéllyel bíró, de hozzájuk közelebb álló értelmiségiekhez csatlakoztak. Legalább néhányukat feltétlenül meg kell említenem: Asztalos Sándor jogász, Borbély Samu matematikus, Csík Lajos biológus, Dezső Lóránd csillagász, Fényes Imre fizikus, Gellért Sándor költő, Gyűjtő Sándor, Imreh István, Markos András közgazdászok, Ferenczi Júlia, Fuhrmann Károly, Gy. Szabó Béla, Incze János képzőművészek, Nagy Miklós és Szövérdy Ferenc mezőgazdászok, Jakó Zsigmond és Juhász István történészek, Grépály András, Kállay Ernő, Szabó Péter orvosok, Szabó T. Attila nyelvész, Ferencz János, Morvay Pál, Nagy Géza, Sárközy Endre, Sipos Géza tanárok, és külön kiemelendő „a legszeretetre méltóbb IKE-s szenior”, Tonk Emil orvos. – Ezek, és a hozzájuk hasonló, semmiféle politikai és ideológiai kényszert nem szolgáló értelmiségiek részvétele biztosította a konferencia építő, szabad, keresztyén gondolatrendszerének kialakítását és hosszú időn át való érvényesülését.

Talán, ha a szucsági konferencia után a *Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület* nem fordult volna ilyen határozottan az erkölcsi megalkuvás ellen, a kommunisták és a kollaboránsaik sem

kezelték volna olyan ellenségesen sem a mozgalmat, sem az abban résztvevő személyeket. A Móricz Zsigmond Kollégium tagjait eltiltották a további részvételtől, és nem engedték sajtónyilvánosságához a mozgalmat. (Ekkor derült ki, '44 ősze óta, hogy a sajtó a kommunista párté.) *Iklódy-Hirsch Éva*, a „legaktívabb fikés”, hiába gyorsírta le a szucsági konferencia egész anyagát, nem lehetett megjelentetni. Egy „Ifjú Erdély” próbaszámban is hiába kísérelték meg a konferenciának legalább az ismertetését, azt annyira átjavította a „jóindulatú” cenzúra, hogy rá sem lehetett ismerni: egyszerűen kihagyták mindazt, ami érdekes volt, és közöltek helyette olyasmit, ami ott el sem hangzott.

A száraz 1946-os nyár Ákoson

A társadalom életlendülete nem akart helyreállni még az 1944-es szintre sem. A politikusok legfőbb beszédtemája már tavasz óta a *szárazság* volt: hogy Romániában, de főként Moldáviában, a *Csángóvidéken*, éhínségre kell számítani a szárazság miatt. A Magyar Népi Szövetség végre valami hasznos tevékenységbe is kezdett: csángó és székely gyermekek számára szervezett többhónapos ellátást a Párciumban, valamint csángó és székely mezőgazdasági munkásokat szervezett hozzánk betakarítási munkára. Groza Péter még a szárazság nyomorúságát is felhasználta magyarellenes távlati tervéhez: felfedeztette az erdélyi magyarokkal *a csángók problémáját*, bizonyítandó, *hogy a Kárpátok vonulata nem határolja a magyarlakta területeket*. Meg is indult a lelkes magyar fiatalok körében a mozgalom a csángók megmentésére és azóta is folyik – a sajtó szerint – sikerrel. Sajnos, a csángóügy felkarolása a magyarság fontosabb kérdéseinek – főként a határon túliak ideológiai, művelődési, társadalmi, politikai, népesedési, gazdasági kérdéseinek – az elhanyagolásához vezetett, de szerencsére, csak szűk keretek között maradt.

Mire vakációra hazaérkeztem, Ákoson már a cséplésnek is vége volt. Először történt tízéves korom óta, hogy nem én voltam a cséplés családi felügyelője. Nemcsak a családnak, hanem az aratóknak a viszonya is megváltozott az egész betakarítási tevékenységhez. Az aratók már nem *részesek*, hanem *munkások*, bér munkások, bérszolgák voltak. A régi végzési áldomás hangulata már nem volt sehol. Régen ott ült a gazda családja a részesekével együtt – még néhány külső vendég is került – az asztal körül estig, eszegetés, iszogatás közben beszélgetéssel, nótával és a fiatalok táncával, mindig emelkedett vidám hangulatban. '46-ban az étel lenyelése után már szedelőzködtek is, előbb az asszonyok, azután a férfiak. Édesapámnak kora délután gyűlésbe kellett mennie, én ott beszélgettem Nagy Lajos bácsival, az aratógazdával, amíg neki is el kellett mennie. Szegény nagyapám ott maradt egyedül a nagy asztalnál, senki sem volt kíváncsi a beszédére, mert akkor már senki nem volt kíváncsi senki más beszédére, véleményére, még a hírekre sem, a közeliekre éppen úgy nem, mint a távolabbiakra, pedig semmi okát nem lehetett látni az érdektelenségnek. A betakarítás sikeres és eredményes volt, volt már kenyér, étel, ital a másfél éves inség után. Estére Nagy Józsi sógorom házánál összejöttek a szokásos úri vendégek: Szatmárról Sarkadi Sándor, helyből Költő László, Csók László és esetleges vendégeivel, leányával, vejével. Itt élénk volt a beszéd, elsősorban a párizsi békekonferenciáról, a Groza-kormány lassú, de erőteljes térhódításáról és az anyaországi eseményekről. Vidékünk népe akkor már túl volt a Romániához csatoltatás májusi sokkján. Már vidáman mondták, hogy *Tătărescu* kíséretében „két vagon dokumentum és négy vagon kurva ment Párizsba” a román érdekek szolgálatára. A magyar delegáció viszont a vártnál is siralmasabb volt. Még rajtam is számonkérték, hogy a Buza-Intézet sem tett meg minden tőle telhetőt. A Magyar Népi

Szövetség szereplése pedig egyenesen katasztrofális, az Erdélyi Magyar Tanács azonban nincsen sehol. Nagyon rosszul állnak a magyarok ügyei, még szerencse, hogy nem kell sokáig várni a dolgok jobbrafordulására.

Különben az erdélyi magyar közélet sem tétlenkedik. Minden faluban lendületesen működik az EMGE gazdakör, és folyik a *Hangya Szövetkezet* ujjaszervezése. Baj van a helyi románokkal, mert szövetkezeti tagok akarnak lenni, és nincs törvény, amivel ezt meg lehetne akadályozni, hiába tudja mindenki, hogy a *Hangya* magyar szövetkezet. Erdei Traján és Peres László eljárnak a Gazdakörbe, hogy ők is tagok akarnak lenni. Miért ne lennének, hiszen a bélteki svábok mind gazdaköri tagok. Édesapám nagyon veszélyesnek tartotta ezeket a román próbálkozásokat, mert rövid időn belül vegyessé teszik a magyar szervezeteket, és akkor azok már elvesznek nemcsak a mi számunkra, hanem eredeti kitűzött céljuk megvalósítására is alkalmatlanná válnak. Még jó, hogy a református egyház még nem vegyes, de Szatmáron a németi magyar görögkatolikus templomban már románul folyik a szertartás. Csak a vegyes lakóságú falvakban van baj, mert, ahol egészen magyar a lakosság ott minden rendben van. Például a sarmasági Hangya Szövetkezet cséplőgépei megmaradtak, pedig a szomszéd román falvakban is dolgoznak. Hogy ott a Hangyának két pálinkafőzője is van, és most alakítja át a szövetkezet a megszűnt uradalom istállóját községi kultúrházzá. Jobb volna egyházi tulajdonban, de a pap nem akarja, mert nem akar „bálrendező” lenni.

Édesapámat, Dobai Bálintot, Csók László jegyző mindig beszéltette, ha erre alkalom nyílt. Fejébe vette ugyanis, hogy az ügyek rendeződése után, Édesapám legyen a vidék képviselője az országházban is és másfelé is. Most is az erdélyi magyar szervezetek vezetőiből álló Magyar Tanács szükségességéhez akart eljutni, de a beszélgetés közben az anyaországi állapotokra terelődött. Költő László, volt törvényszéki bíró – eddig nem ismertem, most meglepődve hallottam alapos és széleskörű műveltségre valló szavait – a siralmas anyaországi állapotokról szólva mondta: semmi érdekessége sincs a magyarok politizálásának. Európa fővárosa Budapest lesz – lehet, hogy már Sztálin idehelyezi a Szovjetunió fővárosát –, de az nem magyar lesz, hanem zsidó. A zsidóktól, a Ciontól függ minden. A keleti bolsevik forradalmár zsidók egyesülnek a nyugati kapitalista zsidókkal – bár eddig sem voltak valójában szemben egymással –, és kezükbe veszik a világ kormányát. Ne higgyétek, hogy az rosszabb lesz a német, a francia-angolszász vagy orosz szupremáciánál, mert mindegyiknél – legalább is a mi számunkra – jobb lesz. Csak még kell egy kicsi türelem – fejezte be Költő László.

Szóval, vidéken átmeneties, várakozási hangulat volt.

Varga László barátsága

Szokásos nyári kusaly vendégeskedésem alatt Sípos Jancsival végiglátogattuk tövisháti ismerőseinket. Kusalyban *Oláh Tiborékat*, Erkeken *Vereséket*, Mosolyán *Kun Lászlóékat*, Sámsonban *Tatárékat*, Diósadon *Tóth Jánosékat* és Goroszlón *Varga Lászlóékat*. Jancsi barátom nem tehette meg, hogy ne vigyen el ismerőseinkhez, mert a Buza Lászlóhoz fűződő kapcsolatomban híre – persze, tetemesen kibővítve és kiszínezve – már ott keringett a társaságokban és egyszerűen kötelességem volt mindenki kíváncsiságát kielégíteni, mindenkivel megbeszélni a világpolitikai helyzetet és lehetőleg mindenkit megnyugtatni, hogy a magyarok ügye reményteljes. Bár nem voltam, mert nem lehettem olyan derűlátó, mint a szilágysági magyarok, lelkesen oszlattam el a jövő felüli aggodalmakat, hiszen én is

őszintén bíztam népünk sorsának jobbrafordulásában. Ott volt érdekesebb a látogatásunk, ahol ifjúság is volt a háznál, mint Tóthéknál és Vargáéknál. Tóth Mária és Márta, valamint Varga Piroska azon a tavaszon konfirmáltak, és így én voltam az „első fiatalember látogatójuk”. Számomra a legnagyobb fontosságú a Vargáéknál tett látogatás volt. Ezzel kezdődött ugyanis a Varga Lászlóval, idősebb Varga László református lelkész, goroszlai szőlőbirtokos és Kovács Erzsébet fiával való közelebbi kapcsolatom, amely később egész életemet meghatározó tényezővé lett.

Ezt a fiút zilahi Wesselényi Kollégiumban ismertem meg, mint nyápic gyereket. A cserkészletben megnevelődött, megedződött, és 1946-ban, mint frissen érettségizett, kiváló, reményteljes fiatalember állt előttem. Mondta, hogy ő is diplomáciai pályára készül, és az én tanácsaimat, eligazításaimat, szívesen venné. Őszinte örömmel fogadtam a kérését és megígértem, hogy nemcsak idősebb szaktársként és Buza László munkatársaként, hanem a kolozsvári magyar társaságban szerzett előnyös helyzetemmel is, mindenben a segítségére leszek. Ígéreteket beváltottam, mert beválthattam. Varga László akkor ősszel iratkozott be a kolozsvári egyetemre. A Főiskolás IKE-be már, mint wesselényistát is tárt karokkal fogadták, és az egyetemi életbe is olyan gyorsan és olyan jól beilleszkedett, hogy rövidesen a professzoromnak is bemutathattam. Bár ő csak első éves volt, és a szemináriumnak csak harmadévesek lehettek a tagjai, *érdeklődőként*, hallgatóul a szemináriumba is meghívtam. A továbbiakban a Gondviselés már nélkülünk is alakította egyéni és közös sorsunkat: néhány hét múlva maga Buza László professzor kérte fel Varga Lászlót *román sajtófigyelői szolgálatra*, a nemzetközi konferenciák határozatainak az ismertetésére, nevezetesen az akkor még egyedül publikus *potsdami határozatokéra*. Ki sejthette volna 1946-ban, hogy az emberiség ennyivel is marad, mert a többi – a teheráni, jaltai és kitudja még, hogy mi minden egyéb nemzetközi hatalmi döntés – szigorú *üzleti titokként* továbbra is rejtve maradnak azok előtt, akiknek a sorsát ezekkel meghatározták.

A sajtóismertetés olyan sikert hozott László számára, hogy már első éves korában kulcsot adhattam neki az Intézet ajtajához. Jó megjelenése, jól nevelt viselkedése még Oriold Béla tanársegéd általános féltékenységét is legyőzte, Varga László a Buza Intézet munkatársaként indulhatott el életpályáján.

A következő iskolai évben a nemzetközi jogélet szűkös állapotában felértékelődött a potsdami konferencia, és Varga László szerény munkája és a kialakulóban lévő nemzetközi jog legérdekesebb témáját, a nemzetközi szerződések *harmadik felet kötelező* voltának kérdésköréből kapott szemináriumi feladatot. Pályája kezdetben fényesnek tűnt, azután borús és komor lett, de mindig reménykeltő maradt. Igaz, hogy az egyetem bolsevizálása folytán, 1950 januárjában, hét félév lehallgatása után Varga Lászlót a jogról eltávolították, de ez is javára vált küldetésének, mert sikerült tanulmányait a református teológián tovább folytatnia, és befejeznie. Éppen akkor, amikor a Földön eluralkodott materializmus a jogtudomány művelését a társadalomban lehetetlenné tette, és annak – illetve, elvi erkölcsi alapjainak – a hittudományba vissza kellett szorulnia. Református lelkészként, a keresztyén hittudomány apologetájaként és Istennek a materialista világba akkreditált diplomatájaként, szolgálta végig életét népe és az emberiség javára. Nem tökéletesen, hanem gyarló emberi módon, ahogyan a Gyűlölet századának ellenséges körülményei megengedték. Kiváló tudományos felkészültségével, társadalomelméleti és jogelméleti munkáiban, nekem is így segíthetett a

legtöbbet. Nem is lehet tudni, hogy az én eredményeimben mennyi része van Varga Lászlónak, mint ahogyan azt sem, hogy nekem mennyi a részem az Ő eredményeiben. Mert nemcsak munkánk, hanem sorsunk és életünk is elválaszthatatlanul összefonódott, úgy, hogy csak egymás összefüggésében vagyunk és maradunk érhetőek a világ számára. Sokat segitettem neki párhuzamos életpályánkon, de Isten úgy adta, hogy minden adott segítségem többet gyümölcsözött nekem, mint neki. 1950 őszén házasságot kötöttem Varga László húgával, Varga Piroskával.

Azután már természetes volt egyéni életünk összekapcsolódása is, együttes közéleti szereplésünk is a 20. századi Erdély és Európa zimankós életében, a börtön és a kényszerszermunka különböző viszonylagos rabságában, illetve szabadságában.

Hatvan esztendő elteltével nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Varga László élete nemcsak jellemző tükre az erdélyi magyarság és a középeurópai keresztyénség 20. századi súlyos próbákkal terhelt küzdelmének, hanem a hívő ember olyan sikeres helytállásának is, amely munkásságát kortársait messze felülmúlóan eredményessé tette.

Erdély legyen Isten Országá!

Buza László Szucságon meghirdetett programját, hogy *Erdély legyen Isten országa!* nagyon komolyan gondolta, és további munkásságát ennek megfelelően folytatta. Az *Egyesült Nemzetek Szervezete* megalakult ugyan 1945 júniusában, az *Alapvető Emberi Jogok* meghirdetődésére kerültek, az ENSZ első közgyűlése is megtörtént 1946 januárjában, az új jogrend várva várt kialakulása azonban késett. Helyette és Európa felszabadítása helyett jött az antifasiszta katonai megszállás, Európa területi megosztása a győztes hatalmak között, Magyarország kiszolgáltatása a kunbéli hiénák prédájául, az új országhatárok hihetetlenül szeszélyes meghúzása, Tito rác martalócainak balkáni nagyhatalma, Benes magyarellenessé válása, sakál-hadjárata és a jogtörténetben addig ismeretlen nürnbergi nemzetközi büntetőper.

Lehet-e mindennek döbbenetesebb kontrasztja annál, hogy a román uralom alá adott *Erdély legyen Isten országa?* Pedig Buza László ezt nagyon komolyan meggondolta, valószínű részletesen megbeszélte barátjával *László Dezső* kolozsvári lelkésszel, az erdélyi pártatlan politika szószólójával és folytatta társadalmi gyakorlatba ültetésének jogi megalapozását. „*Isten Országá*” nem az *anyagvilágában*, hanem az *emberek meggyőződésében, hitében létezik*, ott, ahol Isten szuverénitását feltétlenül elfogadják és törvényeinek érvényesítését a maguk számára kötelezőnek vallják. A materializmuson nevelkedett mai ember számára ez az afirmáció bizarr anakronizmusnak tűnik, mert elfelejteti, hogy 1944 előtti 1620 esztendőn keresztül Európa közéletét ez az életszemlélet határozta meg. Ennek folytatására éppen olyan többszörös idegen kényszerhatalom alatt élő nép vállalkozhat, mint az erdélyi magyarság. Ennek a programnak a megvalósítására használta fel Buza László a kolozsvári egyetemen tartott közjogi és társadalomelméleti előadásait, a vezetése alatti nemzetközi jogi szemináriumot, és ennek a népszerűsítésére szervezte László Dezső Kolozsvár-belvárosi református lelkész a kolozsvári Református Teológián Buza László és munkatársai számára a *Tízparancsolat a mai társadalomban* című előadássorozatot.

A Tízparancsolat a mai társadalomban

A nyitó és a záró előadást Buza László tartotta. A megnyitóban elmondta, hogy *Isten szuverénitását, legerősebb társadalmi hatalom voltát* tudatosan vagy tudat alatt minden ember

elfogadja – elsősorban éppen a magukat ateistának hirdető diktátorok –, hiszen a szuverén hatalom fogalma éppen isteni tulajdonságként került a Homo Sapiens Antropus szellemi eszköztárába. A világ politikatörténetében nem is vonta ezt eddig senki kétségbe, hiszen azzal saját hatalmát tette volna kétségessé, és ezért általános Isten jogalkotó hatalmának és törvényének, a Tízparancsolatnak – Európa vallása, a krisztianizmus ennek a normarendjén épül fel – általánosan elfogadott tekintélye is.

A sorozat második előadását *Oriold Béla* tanársegéd tartotta a büntetőjogról a *Tízparancsolat és az élet védelme* címmel. A harmadik előadást *Berényi Ádám* tanársegéd általános magánjogi témáról tartotta a *Tízparancsolat és a vagyon védelme* címmel. A sorozat negyedik előadását én, *Dobai István* egyetemi gyakornok, tartottam a *Tízparancsolat és a családi élet* címmel.

A *Tízparancsolat és az igazmondás kötelessége* című záró előadásában *Buza László* kifejtette az emberi beszédnek, a tanítás, a nevelés, az erkölcsépítés eszközének végtelen fontosságát. A Szentírás nem hiába nevezi a hazugságot, a hamis tanúzást megbocsájthatatlan, Szentlélek elleni bűnnek, mert az képes megingatni és megrontani a társadalom egész erkölcsi rendjét. Minden vallás alapja a tanítás, a nevelés, az Élet törvényének az ember génjeibe ültetése. Az igehirdetés *tájékoztatja* az embert az anyag feletti létezés világa felől, amerre a fejlődésre vágyó ember törekszik. A tájékoztatás, meggyőzés kezdetben csak élő szóval történt, azután az élő beszédet írásban rögzítették és terjesztették. Az Írás terjesztésének, gépesített sokszorosításának, a *sajtónak* a feltalálása a hírközlés, a tájékoztatás mennyiségi kiterjedésével arányosan növekedett a tiszta tájékoztatást megrontó, emberi gyarlóságból eredő hiba lehetősége, a hamis propaganda, a *rosszhiszemű tájékoztatás*, az igehirdetői hamis tanúbizonyosság.

Ez az előadássorozat – mint *Buza László* egész munkássága – „nem nyitott új fejezetet az emberiség művelődéstörténetében”, nem volt „korszakalkotó”, mert nem is akart az lenni. Az volt, ami volt: az európainak nevezett keresztyén, monoteista értékrend *utolsó művelődéstörténeti akkordja*. És lényeges része a kolozsvári bölcséleti iskola által hirdetett erdélyi organikus polikonfeszionális életszemléletnek.

Késik a materialista propaganda sikere

A Teológián és a FIKE-ben a szeptemberi tanévkezdéskor még eleven volt az az érdeklődés – sőt, az általános politikai hangulat még fel is fokozta azt –, amely a világnézeti tájékozódás iránt a szucsági konferencián előtérbe került. *Szász Pálnak* a klasszikus kapitalizmus *szabad versenyét* méltató előadása és az azt követő hozzászólásokra is emlékezett az ifjúság, de az állandóan tárgyalt téma *Buza László* Erdély legyen Isten Ország! programja volt. Egyesek szerint már Szucságon „*Krisztus erdélyi mandátumának*” nevezték – vagy *László Dezső*, vagy *Nagy Géza* – ezt a programot, mások szerint csak a FIKE bibliaórák vitáiban alkalmazták az Isten Országá programra ezt az elnevezést. Ezt állították még az 1980-as évekbeli beszélgetéseinkben is a FIKE CE-s különítményének a tagjai, *Adorján Kálmán* és *Lőrincz János* is. Én is emez utóbbi véleményhez csatlakozom, mert csak a bibliaórákon történt sokszori emlegetés bővítette az Isten Országá programot „*általános gyakorlati békeprogrammá*”, és tette a Főiskolás IKE mindennapi használatába a *Krisztus erdélyi mandátuma* kifejezést. Mindenesetre én onnan vettem címül a 2008-ban megjelent könyvemhez.

A Jordáky Intézetnek a múlt tanévben kezdődött és most folytatódó társadalomtörténeti előadássorozata – egyoldalú materializmusa miatt – nem elégítette, mert nem is elégíthette ki a keresztyén ifjúság érdeklődését. A teológus ifjúság az év elei csendesnapok programjára tűzette a társadalomtudományi problémákat, a FIKE pedig heti bibliaóráin tárgyalta. Közkezen forgott *Max Beernek* az osztályharcok történetéről írott többkötetes munkája, amelyet, valószínű, a kommunista ideológia bevezető tankönyvéül ajánlottak az illetékesek. Évtizedek múlva visszagondolva és más „ideológiai alapvetéssel” összehasonlítva, szembetűnő, hogy *Max Beer nem ateista*, de annál vehemensebb propagátora az osztályellentétnek, osztálygyűlöletnek és az osztályharcnak. A Biblián felnőtt ifjúság nem értette, hogy miért volnának osztályharcosok a társadalmi igazságtalanságot bíráló öszövségi próféták? Mint a Jordáky szemináriumán, *Török Imre* szigorló közgazdász a FIKE-ben is felvetette és tárgyalási alapul, összehasonlításként ajánlotta, *László Gyula A honfoglaló magyar nép élete* című munkáját. A hetekig húzódó vitákban a kommunista álláspontot következetes vehemenciával védelmező Móricz-kollégistákkal szemben *Virág Károly* képviselte a keresztyén álláspontot, *Török Imre* pedig *mindenkivel szemben* saját maga „klasszikusnak” nevezett tételeit. Végül, a közelgő parlamenti választások hírére, az ideológiai vitákat a pártpolitikaiak váltották fel, pontosabban: a Román Kommunista Párt propagátorainak kicsi csoportja és a pártpolitikától elhatárolódni akaró, magát *pártatlannak* mondó és érző erdélyi magyar tömegek között. A pártpolitika tekintetében a kolozsvári egyetemi ifjúság állásfoglalása még határozottabb és egységesebb volt, mint az ideológia kérdésében: *semmilyen pártra nem szavazunk*. Hanem – hogy az erdélyi magyarság számbeli súlyát a világ közvéleményének tudomására hozza – mindenki a választásnak *népszámlálás jelleget* adó Magyar Népi Szövetségre adja szavazatát. Természetes, hogy a kolozsvári egyetemi ifjúság álláspontjával azonosult nemcsak a 18-as és az egész FIKE, hanem a többi magyar diákszervezet is. Így a katolikus Majláth-kör diákjainak szószólói – Áján Albin, Betuker Ferenc, Czellecz Jenő, Csernolácz Iván, Dombi Imre, Felszegi József, Germán János, Leitner Emil, Lohinszky Lóránt, Muntyán István, Róbel István, Wenetsek-Keresztúri Antal – is ezt vallották. De még a Móricz-Kollégium grozistái – Benkő Samu, Bódis Sándor, Czédly József, Czédly Károly, Guttmann Mihály, Marosi Pál, Páll Árpád, Sütő András, Szabó István, Tövisi József – is csatlakoztak hozzájuk úgy, hogy a szociáldemokrata ifjúságot szervezők – Dáné Tibor, Dánér Lajos, Prágay Dezső és mások – sem szólhattak egyebet. Érvényesült is ez az elhatározás az 1946. novemberi romániai választásokon, és úgy az ideológiai, mint a pártpolitikai kérdések a választások utánra halasztódtak.

A művelődési élet újraindulása

Ha csak néhány szóval is, de meg kell említenünk az erdélyi magyar művelődési és társasági életnek a zűrzavaros állapotok utáni szerény, de tiszta és magabiztos újraindulását. Természetes, hogy a *vallás* – az emberiséget az Élet felé terelő tevékenység –, azaz annak társadalmi szervezete, az *Egyház* folyamatos működése volt a művelődési újraindulás kezdeményezője. Az emberek visszaszoktak az istentiszteletekre, templomi szertartásokra, vallási rendezvényekre. A háború okozta nyomorúság pedig a metaszakrális szeretetszolgálatot igényelte. Mint láttuk, az meg is indult azonnal a front átvonulása után a hazatérő menekültek, leszerelő frontkatonák, munkaszolgálatosok, szabaduló deportáltak és hadifoglyok tájékoztatásával, eligazításával, fogadásával, ellátásával. Ebben már az előadások megkezdésének hírére Kolozsvárra gyülekező egyetemi ifjúság is komoly feladatot kapott – Asszisztencia Anonima, Jó Pásztor Misszió, bibliakör – a feladat pedig újraindította a Főiskolás

Ifjúsági Keresztyén Egyesület tevékenységét már 1945 tavaszán, még a katonai cselekmények megszűnte előtt, hogy azután a FIKE nyári táborozások is meginduljanak. A középiskolák sem akartak lemaradni, és az ifjúság és a tanárok összefogásával valóságos művelődési verseny indult az intézetek között. Kolozsváron emlékezetes marad a Református Kollégium országos néptánc versenye, a Piarista Gimnázium Molière színpadi bemutatója és az Unitárius Kollégium felejthetetlen énekkarának szereplése, hogy a különböző sportrendezvényekről és táncos összejövetelekről ne is beszéljünk. Mindezeket betetőzték a Református Teológia és a FIKE közös irodalmi estjei, *Benedek Kálmán* remek kórusbemutatóival. Ezeket követte az újjászervezett Zenekonzervatóriumon *Nagy István és Delly Szabó Géza* Bartókot és Kodályt népszerűsítő koncertjei, valamint *Rezik Károly* templomi hangversenyei. A sétatéri lehetetlen körülmények közé visszaköltöztetett Magyar Nemzeti Színház művészei – fizetés nélkül, valóban éhezve és fázva – békebeli színvonalú előadásokban remekeltek úgy prózával, mint operával. Hihetetlen, de igaz, hogy még egész estét betöltő *balettet* is előadtak! Nem maradtak el mások mögött a tudományos intézmények sem: a Bolyai Tudományegyetem szabadegyetemi előadásai és az Erdélyi Múzeum Egyesület rendezvényei nagy közönséget vonzottak, de nem feledkezhetünk meg a mi Buza László Intézetünk, valamint a Jordáky-féle Szociológiai Intézet munkásságáról sem.

5. A politikai események dilemmái

Az 1946-os parlamenti választások

Nemzetiség számára a parlamenti politikának *olyan az értéke, mint a kutya farkán a vitézkötésnek* – idézte mindenki a legnagyobb tekintélyű nemzetiségi jogásznak, *Balogh Artúr*nak a mondását –, hiszen a pártokra épülő parlamenti demokrácia *egyenesen kizárja a számbeli kisebbséget* a hatalom gyakorlásból. *A nemzeti kisebbség parlamenti tevékenysége nem a hatalom mikénti gyakorlásáról, hanem a többség uralmának mikénti szolgálatáról szól.* Az 1918-19-es események az Anyaországban is mindenkit kigyógyítottak a pártosságból, abból, hogy a nemzetközösség egészének szolgálata helyett, csak egy *rész érdekeit* – „pars” latinul „részt” jelent – tartsa szem előtt, pedig ott kormánya, a végrehajtó hatalom birtokába kerül a szavazatok többségét megszerző párt. Az 1920-ban román uralom alá került erdélyi magyarságnak pedig nem volt semmi keresnivalója, azaz *semmi találnivalója* nem volt a romániai politikai pártok versenyében, mert nemzetiségi szervezetben kisebbségi lévén, nem lehet többség. Román pártszövetségben – ahogyan Páll Árpád és Kós Károly próbálkoztak volt az Averescu-féle szabadkőműves pártban – csak a méltatlan kibic szerepre számíthattak. Ezeket szem előtt tartva maradt távol az erdélyi magyarság a két háború között a román parlamenti politikától. Az 1944-ben ismét *kisebbségbe* szorult erdélyi magyarságnak a román parlamentben való jelenléte az erdélyi magyarságnak semmit sem adott. A magyarok parlamenti *jelenlétére* csak a román politikai pártoknak volt szükségük, hogy hozzájuk viszonyítva a velük szembenállóknak többségi hatalmat adhasson a népképviselőinek nevezett politikai rendszer. Bár a sovinszta román uralom magyarüldözésével szemben csak a Párt adhatott védelmet, a magyarok vonakodtak szavazatukat az Erdélynek román uralom alá adását szorgalmazó kommunista pártra adni. Ez indokolta *ifjabb Nagy Géza* kétségbeesett

próbálkozását egy erdélyi magyar szociáldemokrata párttagozat létrehozására, hátha az is védelmet adna.

A Középeurópa feletti legfelső hatalmat gyakorló Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja viszont – romániai helytartója, Groza Péter javaslatára – az erdélyi magyarság politizálása számára a romániai Magyar Népi Szövetséget jelölte ki. Groza zseniális húzásával a *Magyar Népi Szövetség* saját jelöltjeivel indul a választáson, kivonja a kommunista pártból azokat a veterán magyar aktivistákat, akik miatt a kommunista párt elfogadhatatlan a román nacionalisták számára. Egyúttal megszünteti a magyar szocdem mozgalmat és minden egyéb magyar politikai kezdeményezést. Balogh Edgár és társai – akik önálló magyar kommunista párttagozat létrehozásán fáradoztak – *indulásul* szívesen vállalták az MNSZ vezetését. Ki is adták az egész erdélyi magyarságot mozgósító és mindenki által elvben is elfogadható jelszót: *a választás népszámlálás lesz*, amelyben a magyarság megmutathatja majd az erejét. A képviselőjelöltek névsorát is nagyvonalúan állították össze, kikérve és elfogadva minden tekintélyes társadalmi szervezet javaslatát, hogy a legnépszerűbb magyar személyiségeket jelölhessék, persze, gondosan vigyázva arra, hogy köztük a *cselekvőképes* személyek csak a maguk kommunistái legyenek. A népszerű író, a közismert építőművész, a református főgondnok, a nagyhangú szabadkőműves *Kós Károly* – Groza párttársa az 1921-es Averescu-pártban – volt a magyar listavezető, akit mindenki szívesen fogadott, bár mindenki tudta, hogy közéleti kérdésekhez egyáltalán nem ért. A református egyház javaslatára Havadtőy Sándort és Szabylár Kornélt, a katolikuséra Szentmiklósi Ferencet, az EMGE javaslatára pedig Antal Dánielt jelölték és így tovább. Hasonlóak voltak a lista elején a többiek is, és észre sem vette a magyar közönség, hogy az első sorok után Groza legodaadóbb kommunista aktivistái – Kurkó Gyárfás, Luka László, Mogyorós Sándor, a két Czikó és a többiek – következnek, őket juttatják szavazatukkal a román parlamentbe a Magyar Népi Szövetség listáján. Az eredménnyel is minden magyar meg lehetett elégedve, sikeres volt a „népszámlálás” is, mert a szavazatok aránya meghaladta a magyarság országos számarányát. Hiába gúnyolódtak hát a szkeptikus nagymenők, miszerint *az MNSZ nem egyéb, mint a megrögzött liberális magyar logorrheások illemhelye*, mert a mondás ugyan – sajnos – a valóságot fejezte ki, a magyar szavazók a ráció helyett inkább egészséges életérzésüknek engedtek. Az MNSZ-ben ugyanis kellő óvatossággal még panaszkodni is lehetett. Igaz, hogy szavaik sehová el nem jutottak, még a tanácssteremben elfelejtődtek, de akkor ez is sokat jelentett, hiszen az anyaországi, felvidéki és délvidéki magyaroknak még a beszéd is tilos volt. A németek és a szovjet megszállás alá került többi népek „szabadságjogait” még gúnyosan sem lehetett említeni.

Groza a magyar szavazatokkal bizonyíthatta a világ és a Békekonferencia előtt, hogy az Erdély felett román uralmat kívánó *MNSZ valóban az erdélyi magyarság akarát képviseli*, és nem voltak csalások a választáson. Következésképpen a románság 90%-a valóban az ő koalícióját támogatja, Maniu parasztpártja és a Tătărescu liberális pártja mellett csak törpe kisebbség áll.

A zsidóság átállása

Az 1946 novemberi választásokon döbbsentünk rá arra a szomorú tényre, hogy az erdélyi zsidóság átállott a románok oldalára. A szavazóhelyiségben ugyanis a szervezők között ott láttuk azokat a zsidó diáktársainkat, akik tavasszal, a Békeszerződés előkészítése idején még velünk együtt szurkoltak a magyar ügy mellett. A májusi döntés óta eltelt néhány hónap elég

volt számukra, hogy kimaradjanak a magyar egyetem életéből és családnévüket Albion, Bogdan, Crăciun, Goron, Moldan, Mocanu, Munteanu vagy Tomescu, Nicolescu, Radulescu-ra változtatva a „demokratikus Románia felépítésén” fáradozzanak. A vélemény nélküli, tájékozatlan többség viselkedését megértettem, sőt tudomásul vettem azt is, hogy a gyenge jelleműek *az erősebbnek látszó románok oldalára állnak*, de bevallom, a Grünstein Zsuzsa, a Löwinger Miklós és a Moskovics Sándor átállása és szembefordulása akkor is fájt és azóta is fáj nekem. Nemcsak azért, mert erényeikkel, tehetségükkel, tevékenységükkel nem minket, magyarokat, hanem ellenségeinket szolgálják, de azért is, mert tudom, hogy neveltetésüknél fogva magyar zsidó szelleműek voltak, és átállásukat, *Baradlay Jenő, Kukorica Jancsi és a Pál utcai fiúk* népe elleni agitációjukat ők maguk is árulásnak érzik ott Amerikában, Izraelben vagy másfelé a világon. *Lehet, hogy nem vesznek részt a magyarság rágalmozgásában, de nem is tiltakoznak ellene.* Ezért és így a hamis tanúzás bűnébe esnek, végtelen nagy kárt okozva a magyarságnak.

Politikai és társadalmi szervezkedések

A választáson elért látványos pártpolitikai sikert nagyon sok magyar egyedül a Groza Péter reálpolitikusi zsenialitásának tulajdonította, és lelkesen sorakozott Groza vezéri zászlaja alá, egyéni kommunista támogató csoportot alkotva Groza számára. Szabédi László, Takács Lajos, Csákány Béla, Asztalos Sándor, Csendes Zoltán, Csögör Lajos, Katona Szabó István és az erdélyi magyar írók, költők egész sora fenn hirdette, hogy nemcsak Erdélyt, hanem még Magyarországot is csak a Groza politikája képes a jövő számára megtartani. Egyéni tekintélyük alapján ezek az értelmiségiek lettek a Magyar Népi Szövetség hangadói és a Groza féle kommunista politikának az egész erdélyi magyar társadalom felé való közvetítői úgy, hogy a bolsevik Román Kommunista Párt már nem állott egyértelmű ellenségként a magyar közvéleménnyel szemben, hanem potenciális szövetségesként is lehetett róla beszélni. Az nem változtat a lényegen, hogy a Groza-politika csak a más magyar nemzetrészek felett gyakorolt államhatalmak *szörnyű negatívumának* viszonylatában tűnt pozitívnak. A szavazó helyiségekben ellenőrként ott találtuk a *Haladó Ifjúsággá* lett zsidó és Móricz-kollégista társainkat, akik ugyan a Groza-pártkoalíciót képviselték, de minket az MNSZ-re szavazásra bíztattak.

Jól látszott ez a változás az egyetemi ifjúság szervezeti életén. Elsőként a *Móricz Zsigmond Kollégium* hagyott fel a párton kívüliséggel és csatlakozott látványosan a kommunista Magyar Népi Szövetséghez. Ez után kerülhetett sor az előbb csak baloldali szociáldemokrata, később és végül egészen a *Kommunista Ifjak Szövetsége* ellenőrzése és vezetése alá kerülő, minden kolozsvári magyar egyetemi hallgatót magába tömörítő diákszövetség megalapítására.

Katona Szabó István

Groza Péter bolsevik politikájának az erdélyi magyarság körében elért tagadhatatlan sikere csak része volt a középeurópai népek 20. századi történelmi folyamatának: a világháború második katonai menete előtt egész Középeurópa politikai rendje szilárdnak látszóan még a hagyományos európai idealista, keresztyén és nemzeti értékrend elvi alapján állott. Utána azonban néhány évi szovjet megszállás elegendő volt az idealista alapok megszüntetésére, és helyükbe szélsőséges materialista rend elfogadtatására. Számunkra, erdélyi magyar értelmiségi fiatalok számára, Katona Szabó István életpályája a társadalmi változás nyomjelző izotópjaként mutatja a történelmi folyamat útját az 1944-beli pártatlan Március-körtől az 1947-es

kommunista párttagságig. Ha nem is bensőséges barátságban, de őszinte kollegiális, szövetségi viszonyban voltam vele abban az időben, és láthattam, hogyan halványultak el benne a nemzeti közösséghez kapcsoló szálak, és erősödtek akarati cselekvését döntően befolyásoló indítékká az anyagi önzés gyűlöltre és osztályharcra indító tényezői.

Családjáról, gyermekkoráról, iskoláztatásáról csak diáktársai gyér közléseiből tudok, de nagyon keveset: szülei polgári rendű emberek, iparosok vagy kishivatalnokok voltak. Édesapja székel katonacsaládból származott, édesanyja –nagyon szép, értelmes, gyakorlatias asszony, nagyon értékes ember volt – elvált a férjétől, egyedül nevelte egy leányát és két fiát. A gyermekek is mindhárman „jól sikerült”, tehetséges, jellemes emberek voltak. Az anya nehéz harcot vívott az élettel, a társadalommal és mindenkivel szemben, talán kétszer is megváltoztatta vallását is. Katona Szabó István négy középiskola után boltos inas lett Marosvásárhelyen. Az IKE-ben, a Református Ifjúság folyóirat kapcsán ismerkedett meg az Erdélyben akkor szervezkedő népi mozgalommal, és lelkes követője lett annak. Az IKE-vezetők felismerték értékeit és a Református Kollégium pártfogásába ajánlották, sikerrel folytathatta tanulmányait, majd érettségizett. Az orosz-finn háború egész Európában népszerűvé tette a finneket, különösen a fiatalság körében, és ez indította Katona Szabó Istvánt arra, hogy *finn kiállítást* szervezett az ifjúság számára. Ez ismertté tette a nevét egész Erdélyben, én is a népi mozgalom keretében, a finn kiállítással kapcsolatban hallottam róla először. A kolozsvári egyetem közgazdaságtudományi karára iratkozott be, mert „finn mintára szövetkezet-szervezést” akart tanulni. Természetes, hogy az ismert finnbarát székel cserkész, Elekes Tamás behozta a Március-körbe. Itt ismerkedett meg a szövetkezeti mozgalom diákapostolaival, Gyűjtő Sándorral, Imreh Istvánnal, Soó Tamással és kötött barátságot velük. Én is ott ismertem meg a többiekkel együtt.

1945 tavaszán a háborúvesztés nehéz körülményei közt Szabó Pistával együtt kerestük népünk szolgálatának a lehetőségeit. Részt vett a debreceni küldetésem szervezésében és lebonyolításában, mint ahogyan én is mellette voltam a Móricz Zsigmond Kollégium létrehozásában. Mint a Móricz Kollégium képviselője került szoros kapcsolatba az anyaországi népi kollégiumi mozgalommal, és a népi mozgalom harmadik utas pártatlanságából mindinkább szélsőbalra csúszó Parasztpárttal, Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József csoportjával. Odaadó rokonszenv támadt benne a *szegény parasztosztály* nehéz sorsa iránt, és teljes érdeklődéssel a *népi szocializmus irodalmában* kezdett búvárkodni. 1946-ban a szucsági FIKÉ tábor helyett is ő inkább anyaországi látogatáson volt. A csehszlovákiai magyarüldözés híreit mindinkább marxista módon, a háborúvesztés magyar nemzeti érdekek szolgálatát mind előnytelenebbnek becsülte, és helyette a csehszlovák fél számára elfogadhatóbb osztályharc álláspontját tette magáévá. Hazajövele után még a pártatlanságát hangoztatta a választásokig, de azután már „*narodnik elhajlásnak*” látta a népi irodalmi mozgalmat, és „*nacionalista reakciónak*” nevezte a FIKÉ tevékenységét, és nemcsak ő maga maradt ki belőle, hanem társait is igyekezett távol tartani attól. Velem viszont szoros beszélgető viszonyban maradt. A kérdések alaposabb megbeszélésére fogadta el meghívásomat, és jött el hozzánk Ákosra, a karácsonyi ünnepekre. Valószínű, először járt falun, először látott életében „*mozgalma által parasztnak*” titulált falusi embert, és igyekezett szociológiai ismeretei felhasználásával viszonyulni hozzájuk. Figyelmeztettem, hogy a marxista irodalom nem ismeri az agráriumot, nem tudja, hogy a földművelők társadalma sajátos ősi hierarchikus rendben él, azt tiszteletben

kell tartani, különben elpusztul az egész. Állította, hogy hadd pusztuljon minél hamarabb, hogy helyette a parasztságot is be lehessen emelni a majdani boldog osztálynélküli társadalomba. Szegény fiú, annyira nem találta helyét nálunk, nem tudta, kivel hogyan kell és illik beszélni, hogy a család tagjai menekültek előle. Csak nagyapám, aki süket volt és csak félig értette a Katona Szabó István mondatait, csak ő beszélgetett vele. Mikor az ifjú szocialista kuláknak nevezte nagyapámat, nagyapám megkérdezte, hogy „az mi?”, és azt a feleletet kapta, hogy „nagygazda” – azt nem hallotta nagyapám, süket lévén, hogy „zsíros paraszt” – belenyugodván, helyeselt. Amikor „és mi lesz mivelünk?” kérdésére, azt válaszolta Katona Szabó István, hogy „magukat felszámoljuk, likvidáljuk”, nagyapám, nem értvén, hogy az mit jelent, helyeslően belenyugodott. Miután Nagy Józsi sógorommal szemben is hangos veszekedésre ragadtatta magát, édesanyám – aki kezdettől fogva ellenségnek látta vendégünket – beteg lett, édesapám felszólított, hogy távolítsam el a házból barátomat. Családom nevében én megköszöntem Katona Szabó Istvánnak a kedves látogatását, a sok tartalmas beszélgetést, és kikísértem az állomásra. Szegény fiúnak, annyira nem volt semmi jártassága a társasági életben, hogy még akkor sem vette észre, sőt, talán haláláig sem jutott tudatára annak, hogy nemcsak megengedhetetlenül viselkedett, de világnézete szempontjából is egészen *helytelenül*. Kettőnk viszonyában annyi volt a változás, hogy Kolozsvárra visszatértünk után már ritkábban beszélgettünk, és *elfelejtettek* meghívni a Móricz Zsigmond Kollégium gyűléseire.

Az Erdélyi Magyar Tanács

Az erdélyi magyar közvélemény semmit sem észlelt akkor Groza politikai diadalából, csak évtizedek múlva, a saját keserű sorsából következtetett reá vissza. A választási eredményt magyar sikernek érezték, és ment mindenki tovább egyénileg és csoportosan a maga útján, nem vette észre senki sem akkor, azóta sem, hogy az az út nem vezet sehová.

Abodi Nagy Géza irodalomtanár, szívvel-lélekkel a páneurópai mozgalom híve volt. Meggyőződése szerint a Helvét Szövetség kantonrendszerét ki kell terjeszteni egész Európára, Oroszország nyugati határáig. Ennek alkotmánya a svájci alkotmány lenne, amelybe be kell építeni a hajdani Erdélyország Hét Szabadság Alkotmányának a polikonfesszionális és polinacionális elveit. A közjogi megoldásokra az én közreműködésemet is kérte.

Nagy Géza, a független Erdélyország és annak hajdani alkotmányos rendjének odaadó híve, fáradhatatlanul terjesztette politikai meggyőződését, rávette *Gáldtői Szász Pált*, a legnagyobb taglétszámú magyar társadalmi szervezet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökét, az *Erdélyi Magyar Tanács* újjászervezésének kezdeményezésére. Az EMT pedig kibocsátotta, és a nemzetközi hatalmi szervezetekhez juttatta a magyar közvélemény által sürgetett *Nyilatkozatát* arról, hogy *Erdély magyarságát nem a Magyar Népi Szövetség, hanem az erdélyi magyar intézmények és társadalmi szervezetek vezetőiből álló Erdélyi Magyar Tanács képviseli*, annak a megfontolásnak az alapján, hogy Trianon megszüntette Erdélynek 1848-1867-es unióját Magyarországgal, következésképpen helyreállott az Erdélyi Nagyfejedelemség azelőtti „Hét Szabadság” alkotmánya, amely szerint Erdély népeinek a képviselőit a Karok és Rendek, nemzetek, egyházak, testületek és intézmények küldötteiből álló Tanács hivatott.

Már a román uralom kezdetén próbálkozások történtek az Erdélyi Magyar Tanács megalakítására. A román államhatalom azonban – éppen, mert az EMT az 1919-es Kisebbségi Szerződés alkotmányba foglalását sürgette – nem volt hajlandó elfogadni a tevékenységét, ezért

alakult akkor a magyarság képviselőjére az Országos Magyar Párt. 1938-ban már a román királyi diktatúra kezdeményezett volna ilyen szervezkedést, de akkor az erdélyi magyarság nem mutatott érdeklődést iránta, hiszen küszöbön állott a román uralomnak Erdélyből való kiszorítása. 1944 őszén a szovjet-román megszállás újból napirendre hozta a kérdést, és – ha nagyon átmenetileg is – sikerre is vitte. Legfőbb szorgalmazója, a kolozsvári kitűnő magyar irodalomtanár, *Abodi Nagy Géza*, a Tízesek Szervezet mozgalmának a megindítója volt. Ő ugyanis egyéni okokból nem a magyar uralom, hanem a független *Erdélyország* híve volt. Fáradhatatlanul kilincselte végig minden erdélyi magyar szervezetet, intézményt és politikai pártot ügye előmozdítása érdekében. Végül – valószínű nagybátyja, *Nagy Endre*, a csombordi gazdasági iskola igazgatójának segítségével sikerült a kezdeményezésre megnyernie Szász Pál EMGE elnököt, segítőtársakul pedig a tevékeny fiatal magyar értelmiségi Nagy Miklóst, Szövérdi Ferencet, Juhász Istvánt és Vencel Józsefet, valamint a nagytekintélyű szociáldemokrata politikust, Lakatos István nyomdászt. Az eredmény nem maradt el, a Nyilatkozat elkészült, és elment az illetékesek aláírásával. Mi, diákok, csak a karácsonyi vakáció után, 1947 januárjában értesültünk a minden kolozsvári társaságban tárgyalt eseményről, és nem is elsőkézből, hanem szóbeszédből és sokféle változatban. Egyesek szerint minden magyar közület, szervezet és intézmény vezetője aláírta: a három magyar egyház, a Magyar Népi Szövetség, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Múzeum Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Bolyai Tudományegyetem, a Református Teológia Fakultás, az Erdélyi Kárpát Egyesület, a Hangya Szövetkezet, a Szövetség Hitelszövetkezeti Központ, a Transsylvania Bank, az Erdélyi Takarékpénztár, a Kalács Szövetkezet, a Minerva Rt., az Egeresi Szénbánya Rt, sőt az Erdélyi Dalos Szövetség és még néhány sportegyesület is. Mások szerint csak az egyházak, az EMSZ, az EMGE és a Szövetkezeti vezetők írták alá. A téma elveszítette fontosságát a rövidesen aláírt Békesszerződés és az azutáni nagyobb jelentőségű Második Nyilatkozat aláírása és elküldése miatt, mert az – az időközben aláírt Békesszerződés rendelkezéseivel szemben állván – illegálisnak minősült, és aláíróit – Szász Pált, Márton Áront, Kurkó Gyárfást, Lakatos Istvánt – hazaárulás vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélte a román hadbíróóság. A Nyilatkozatok tartalmáról és aláírása körülményeiről és a megtorlási perek részleteiről még azóta sem kapott hiteles tájékoztatást a közvélemény. – Különben, az Erdélyi Magyar Tanács gondolatát az akkor még élő *Lakatos István* 1989-es rendszerváltoztatási viták során ismét felvetette, de – bár mindnyájan támogattuk – a világpolitikai események nem engedték megvalósítását.

A győztesek lovagiatlansága: a háborús bűnperek

Középeurópában már 1944 őszén, a „felszabadításnak” nevezett szovjet megszállással egyidőben a „háborús bűnösnek” nyilvánított személyek felelősségre vonása is megkezdődött. Előbb csak a megszálló seregek katonai elhárító alakulatai és az antioj civilekből szerveződött *slomorelita néprendőrség* tagjai próbálták minden törvényes forma mellőzésével megbosszulni a deportálás és a holokauszt rémtetteit. Az 1945. augusztus 2-i potsdami határozat és az augusztus 8-i londoni egyezmény alapján szerveződtek meg a *népbíróóságok* – köztük a legnevezetesebb a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék – a háborús és emberiség elleni bűntettek megtorlására. Az első pereket és ítéleteket még általános helyeslés fogadta úgy az írott, mint a beszélt közvéleményben. Később azonban mind többen találták elvileg aggályosnak, vitathatónak nemcsak a rendkívüli bíróságok jogszerű voltát, hanem a háború után alkotott büntető jogszabályok *visszamenőleges érvényességét*. Kolozsváron is volt

tömegtüntetést kiváltó népbírósi tárgyalás, de nyilvánvalóan a bukaresti tárgyalások iránt volt nagyobb a romániai érdeklődés. Ezenél nagyobb figyelemmel kísérte az erdélyi társadalom a magyarországi népbíróságok és a nürnbergi nemzetközi törvényszék tárgyalásait és ítéleteit.

A potsdami konferencia határozata alapján szervezett *Nürnbergi Nemzetközi Törvényszék* 1946. szeptember 30-án ítéletet hirdetett a német vádlottak bűnperében. Az én feladatom ennek a nemzetközi bírósági eljárásnak a szemináriumi feldolgozása lett volna – a Kar ezzel indokolta volt az én asszisztensi alkalmazásom szükségességét –, azonban lehetetlennek látszott a feladat teljesítése, mert a per dokumentumainak még a kivonatát sem kapta meg a Bolyai Egyetem. Hiába készültem hát hónapokon át a tudományos igényű munkára. A klasszikus, általános büntetőjogi és perjogi irodalom mellett, csak hírlapi információk alapján tárgyalhattam a nemzetközi büntetőjog és büntetőperjog kialakulása szempontjából olyan nagy fontosságú kérdést.

Amikor 1946 decemberében a nürnbergi per ismertetése a Nemzetközi Jogi Szemináriumban sorra került, mondtam a Professzornak, hogy dokumentáció hiányában nem ismertethetem az ügyet. Buza László viszont elhárította a kifogásomat mondván, hogy a nürnbergi procedurának éppen a *periratoknak a nyilvánosság számára való hozzáférhetetlensége az egyik fontos jellemzője*, amelyet majd előadásomban is ki kell emelnem, mert így kell ismertetésemet megtartanom.

Bár az éppen üléselő román országgyűlés miatt a politikusok nem tudtak eljönni, az érdeklődés olyan nagy volt, hogy a legnagyobb tantermet kellett megnyitni a közönség befogadására. A külön meghívottak pedig – neves jogászok, lapszerkesztők és egyetemi tanárok –, mint Barta Ignác, Borbáth Samu, Böszörményi Sándor, Ersényes Samu, Gogomán Gábor ott ültek a közönség első soraiban Buza László mellett.

Előadásomat a Nemzetközi Törvényszék szervezetének és működési szabályainak az ismertetésével kezdtem. Ezt követően – mivel a periratokat csak hírből ismerhettem – megpróbáltam megnyugtató feleletet adni a közvéleményben itt-ott jelentkező, *az eljárások jogi alapjainak bizonytalansága, a bíróság hatáskörének vitathatóságára és a büntető jogszabályok rendszertelenségére* vonatkozó kérdésekre. Kiemeltem, hogy az emberiség *természetes igazságigénye* kiegészíti a nemzetközi jogalkotás hézagait úgy, hogy a jövőben már nem fognak előfordulni a mostaniakhoz hasonló formai hiányosságok. A közönség tetszéssel fogadta elvszerűtlen, de megnyugtató szentenciámat, *Buza László professzor* azonban – nagy meglepetésemre – tapintatosan, de határozottan elutasította: *Dobai úr* olyan szépen és pontosan kifejezte a közvélemény mindnyájunkban kialakult álláspontját, hogy magam is kellenül teszem hozzá jogászai kiegészítésemet. De meg kell tennem, mert ennyire fontos kérdésekben semmiféle jogi kételynek nincs helye! Mindenekelőtt el kell különítenem a közvéleményben kialakult erkölcsi igények teljesítésére irányuló *politikai* szempontokat a rideg társadalmi valóságra szorító *jogi* szempontoktól. Tudomásul kell vennünk azt a tényt, hogy 1939-ben, illetve 1941-ben az érintett európai államok között beállott *hadiállapot* csak majd a békeszerződés hatályba lépése után fog megszűnni, tehát kérdéseinkre nem az általános nemzetközi jog, hanem a különleges háborús jog normái vonatkoznak, pontosabban a *katonai megszállás* viszonyaira vonatkozó szabályok. Mint tudjuk, *a megszállás ideje alatt, a megszállt területen a felségjogokat átmenetileg a megszálló hatalom gyakorolja*, esetünkben tehát az

Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, Franciaország, valamint a Szovjetunió. Ezek a hatalmak közösen alkották meg a háborús bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására vonatkozó szabályait, úgy a bírói szervekre és azok működésére, perrendtartására, mint az alkalmazandó büntető jogi szabályokat. Ezek a szabályok a hadiállapot megszűntéig kötelezően érvényesek úgy a négy megszálló hatalom – és a velük szövetséges másik 17 állam – illetékes szerveire, valamint a megszállt területek minden lakosára, fizikai és jogi személyekre és hatóságára egyaránt. Nyilvánvaló, hogy itt *jogi alapja* nincs semmiféle bíráltnak. Dobai úr említette, hogy az alkalmazott büntetőjogi rendelkezések nem felelnek meg az európai nemzetközi hadijog alapvető követelményének, a *lovagiasságnak* sem, nemhogy az általánosan elfogadott erkölcsi normáknak megfelelnének. Az új szakirodalom megállapítja – mint ezt Dobai úr is említette a román fegyverszünetről mondott múlt évi előadásában –, hogy a jelenlegi háború *totális* ellenségeskedés, azaz az élet egész területére kiterjed, nemcsak, hogy minden katonai eszközt – még a nemzetközi jog által tiltottakat is – felhasznál, hanem minden gazdasági, társadalmi és művelődési eszközt is, sőt, nemcsak az ellenség katonai erejének megtörésére törekszik, hanem *az ellenség teljes megsemmisítésére* is. Nos, a megszálló hatalmak is minden eszközzel védekeznek a totálisan támadó ellenséggel szemben, ideértve a támadás megelőzésére szolgáló intézkedéseket is. Egyes bírálók felvetik, hogy a Nemzetközi Katonai Törvényszék *elfogult és részrehajló*, mert – mint Ribbentrop vádlott hiányolta, hogy nem áll ott vádlottként mellette Molotov, a Lengyelország felosztására kötött paktum másik aláírója – csak az egyik felet vonja felelősségre, megmosolyogni való, hiszen a bíróság csak az ügyész által vádolt személyek felett és az ügyész által előterjesztett vád ügyében ítélezhet. Az pedig természetes, hogy jelen esetben az ügyész a megszálló hatalmak katonai érdekeit tartja *védelmesendő közérdeknek*. – Nyilvánvaló, hogy a megszálló hatalmak a felségjogokat csak *átmenetileg*, a megszállás megszűntéig gyakorolják, azok majd a bírói hatalommal együtt visszaszállnak a békekötés utáni, ott majd jogszerűen uralkodó államhatalomra. Várjunk tehát türelemmel a békekötésig. Ami pedig a *lovagiasságot* illeti, meg kell mondanom, hogy a Wehrmacht tábornokai – bár *katonai teljesítményük* kétségtől egyeduralkodó a történelemben – *méltatlanná tették magukat a lovagi elbánásra*, hiszen a lovagi törvényeket ők sértették meg először, amikor *közönséges fegyveres útonállóként a szövetséges Magyarországot megszállták*, és amikor később *hűséges bajtársukat, Horthy Miklóst fogságba vetették* – fejezte be Buza László.

Rabszolgavásár Középeurópában

Ha a Török Imre előadásának részletei – főként annak az antifaszizmust erkölcsileg elítélő tartalma miatt – az Amerikát akkor megváltóként váró társadalmi plénum elé kerültek volna, talán lincselésig menő tiltakozó indulatokat váltott volna ki az ifjúság körében. A csehszlovákiai magyarokkal szemben elkövetett rémtettek híre azonban teljesen uralma alatt tartotta a kolozsvári magyar közvéleményt. A híreket nagy csomó hírlap dokumentációjával együtt *Bíró Sándor* neves történettudós hozta Magyarországról. Barátja, ifjabb Nagy Géza tanár szervezett számára találkozót a Teológián a FIKE kiválasztottjaival. Elmondta, hogy a győztes Antifasiszta Hatalmak gyakorlatában mit jelent „*a háborús bűnösök felelősségre vonása*”:

San Franciscóban 1945 májusában-júniusában kimondatott az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* a megalakulása, az Alapokmány elfogadása, illetve 1945. június 27-én megtörtént az Alapvető Emberi Jogok és Szabadságok Chartájának ünnepélyes elfogadása és

az alapokmányba való iktatása. Ezekkel egyidőben, de mindezeket figyelmen kívül hagyva, *Beneš Eduárd* ki akarván venni az Antifasiszta Szövetségeseknek a világháborús győzelméből való részesedését, a „*csehszlovák nemzetállam megalkotásához látott*”. A publicisztikában *Kassai Kormányprogram* és *Beneš Dekrétumok* néven ismert dokumentumokban közzétette hírhedt politikai téziseit. 143 dekrétum született, amelyek közül 13 közvetlenül, körülbelül 20 közvetve érintette a két kollektívan bűnösnek tekintett etnikumot. A 33. számú rendelet automatikusan megfosztotta a magyarokat állampolgárságuktól, megvonta a nyugdíj és más állami járulékokat tőlük, intézkedett munkaviszonyaik megszüntetéséről, intézkedtek földjeik elkobzásáról, betiltották a magyar nyelv használatát, feloszlatták a magyar egyházközségeket és egyesületeket, befagyasztották a magyarok bankbetétjeit. Ezek után pedig a Jaltai és Potsdami konferenciák határozata értelmében a németek kiűzéséhez hasonlóan, előkészítette a „*szlovák-magyar lakosságcserének*” nevezett, a magyar nemzetiségűeknek Csehszlovákia területéről való kiűzésének akcióját. Amíg a Szudéta-vidék egész német lakosságának Németországba telepítése akadálytalanul megtörtént, Magyarország csak annyi Szlovákiából elűzött magyart volt hajlandó befogadni, amennyi magyarországi szlovák hajlandó volt az átköltözésre. Így százezernyi földjétől, műhelyétől, vagyonától, megélhetésétől, állampolgárságától, emberi jogaitól megfosztott magyar maradt Csehszlovákiában a benesi hatóságok nyakán, mert a betelepített szlovák gazdák és mesterek – érthetően – vonakodtak a régi gazdákat saját elkobzott birtokukon cselédként alkalmazni. A másik oldalon, a Szudéta-vidéken viszont ott voltak a cseh telepesek, akik *emberi hűségükért* jutalmul ingyen megkapták a kitelepített németek birtokait, de munkások hiányában, nem voltak képesek a föld megművelésére. Igazán humanus, emberséges volt a mindenki számára hasznos megoldás: vigyék a munkánélküli magyar földműveseket Szlovákiából a Szudéta-vidékre. És megkezdődött a felvidéki magyarok deportálása: a vasút menti helyeken vagonokba rakták a magyarokat és úgy szállították el. Más helyeken viszont a felszabadító antifasiszta amerikai szövetségesek által a csehek rendelkezésére bocsátott teherautók – az ún. UNRRA-segély kocsik – vitték kényszermunkára a magyarokat. A Bíró Sándor által hozott magyarországi hírlapok hosszú beszámolókat közöltek a magyar kényszermunkások Szudéta-vidéki fogadtatásáról eredeti fényképfelvételeket is mellékelve: ott állnak a magyarok felsorakozva a vagonok, teherkocsik mellett, hogy a cseh gazdák válogathassanak közöttük. A csehek egyike sem akart satnya, gyenge munkaerőt, hiszen az csak ingyen pusztítja az ételt. Nemcsak a csontjaikat, izomzatukat tapogatják végig – mint ez a baromvásáron szokásos –, hanem még a fogazatukat is megvizsgálják, hogy képesek-e jól megrágni és hasznosítani a munkájukért kapott élelmet. „*Rabszolgavásár Középeurópában, 1946-ban az ENSZ védnöksége alatt*” – volt a hírlapokban közölt képek felirata. Ezek a hírlapok aztán végigjárták a FIKE-t, az egyetemi ifjúságot, az egész kolozsvári magyar közösséget, mindenütt együttérzést, sajnálkozást és megbotránkozást keltve. Némelyek hitetlenkedve rázták a fejüket – és ezek száma napról napra, a képek sokk-hatásának multával növekedett –, mert képtelenek voltak elhinni azt, ami *valóban hihetetlen is volt*, hogy a felszabadítás fennen hangoztatott, magasztos szólamai mögött mi a sivár politikai valóság.

A hírlapok átolvasása után, *Buza László* higgadtan mondott véleményt: Úgy látszik, Csehszlovákia nemcsak él a politikai helyzete adta előnyökkel, hanem *vissza is él azokkal*. Ezek velejárói a háborúnak, és bár a megszállásra vonatkozó nemzetközi jogszabályokba ütköznek,

kiküszöbölésüket csak majd a békeszerződésektől várhatjuk, úgy, mint a sokféle előforduló egyéni bosszúállásokét is.

Az 1947-es békeszerződések

Párizsban, 1947. február 10-én a második világháború győztes hatalmai: az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága, Franciaország és a Szovjetunió, valamint 17 szövetségesük – békeszerződést írtak alá öt legyőzött állammal: Olaszországgal, Finnországgal, Bolgárországgal, Romániával és Magyarországgal. Németország és Ausztria békeszerződése el lett halasztva.

Amilyen nagy érdeklődéssel várták Európa népei 1946 tavaszán a második világháború győzteseinek a békeszerződésre vonatkozó döntéseit, olyan kevés érdeklődés kísérte a szerződések aláírását. Ennek legfőbb oka a békeszerződések *tartalmának a közismertsége* volt, a szerződés-tervezetekből mindenki ismerte már a határookra és a jóvátételre vonatkozó rendelkezéseket. A békeszerződések aláírásától és hatálybalépésétől függött viszont a *hadiállapotot fenntartó katonai megszállás megszűnése*, amely már nagyon is érdekelt mindenkit. Különben, a közérdeklődést teljes egészében lefoglalták a *bűnösnek nyilvánított nemzetek, a németek, magyarok és horvátok* elleni büntető akciók. Ezek sürgős lefolytatásából arra lehetett következtetni, hogy mihamarabb be is akarják azokat fejezni, hogy a békeszerződések hatálybalépése és a hadiállapot megszűnése már *kész tényeket* találjon.

A szeminárium programja

A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Nemzetközi Jogi Szemináriuma kötelességszerűen műsorára tűzte a második világháborút lezáró békeszerződések ismertetését. A tervek szerint Buza László professzor előadása foglalja majd keretbe az egyes szerződések ismertetését, amelyeket majd a Szeminárium tagjai, Oriold Béla, Berényi Ádám, Dobai István, Varga László, Szabó Pál Endre fognak előadni.

Bevezető előadásában Buza László professzor szükségesnek tartotta először azt leszögezni, hogy „nemzetközi szerződésekről lévén szó” azok érvényességét nem befolyásolja *a létrejöttükben alkalmazott hatalmi kényszer ténye*. Érthető, hogy a mindig jót váró közvéleményben ellenérzés támad a kényszer miatt, és méltatlankodást támaszt egyes legyőzött államok meghívásának az elmulasztása, és sértőnek találják a győzteseknek azt a kijelentését, hogy *a békeszerződések 1947 szeptemberében a legyőzött államok aláírása nélkül is hatályba lépnek*. Abból a tényből viszont, hogy mind az 5 legyőzött állam delegátusa aláírta a békeszerződést, nyilvánvalóvá lett, hogy előnyösebbnek látták az aláírást, mint annak a megtagadását, annál is inkább, mert a *hadiállapot megszűnését* – amelyre mindenki vágyakozott – csak a minden formalitásnak megfelelő békeszerződéstől várhatták. Bizony, a német és az osztrák békeszerződés elhalasztása, a velük szembeni hadiállapot további fenntartását jelenti. A világsajtó időközben közzétette Truman elnöknek 1947. március 12-i kongresszushoz intézett „akkor csak enigmatikusnak tűnő, de később végzetesnek bizonyuló” üzenetét: *az Amerikai Egyesült Államok minden erejével támogatni fogja a szabadságukért harcoló népek küzdelmét*. Bár a Professzor többször is kifejezte meggyőződését, hogy *a tények politikai kommentálása jogász számára méltatlan és káros*, a közhangulat nyomása miatt elkerülhetetlen volt, hogy a békeszerződések ismertetésének párhuzamos ellenpontjaként Truman nyilatkozata ne legyen állandó beszéd tárgya. Ennek folytán, a békeszerződések

tartalma iránti érdeklődés a minimum alá csökkent, hiszen – a nagyközönség szerint – „egyáltalán nem fontos, mert rövidesen jön az amerikai felszabadítás, és minden megváltozik”.

Lengyelország

Lengyelország hadviselői minősítésének és határainak a kérdéseivel foglalkozott a Professzor a továbbiakban. Mindenki feszült érdeklődéssel figyelte – persze, a Securitaténak akkor már itt jelenlevő megbízottjai is –, mit fog mondani a Professzor arról a tagadhatatlan tényről, hogy a Szovjetunió Németországgal együtt 1939-ben részt vett Lengyelország felosztásában. Buza kifejtette, hogy az 1919-es párizsi békekonferencia gondoskodott a lengyelek és a balti nemzetek nemzetállamainak a függetlenségéről, jóváhagyva a lengyel-orosz békeszerződés határozatait. Ezek értelmében Ukrajna és Belorusszia nyugati területei lengyel fennhatóság alá kerültek és maradtak 1939-ig. Természetes, hogy a Szovjetunió ezeknek a tagállamainak lengyel fennhatóság alá került területét *védelmébe vette* Lengyelország 1939-es megszűnésekor, és az is természetes, hogy eme védelmét Lengyelország 1944-es újjászervezése után is fenntartja. A Romániától elfoglalt Besszarábiáról és a Magyarországtól elvett Kárpátaljáról nem ejtett szót. Mindenki érezte, hogy többet ezekről *nem szabad mondani*, és az egész hallgatóság meglepedést tettett.

Magyarország

A magyar békeszerződést Oriold Béla ismertette a töle elvárható és megszokott tudományos precizitással: mint a Magyarországgal 1945 januárjában aláírt fegyverszüneti egyezmény leszögezte, a Szövetséges Hatalmak Magyarország határait nem az 1941. júniusi hadba lépés idején volt állapotukban, hanem az 1938. január elsejében fogadják el. Csak a Pozsonnyal szembeni hídfő kicsiny területe képez kivételt Csehszlovákia javára. Nagyon súlyosan terheli Magyarországot a szlovák-magyar lakosságcsere, amelynek megfelelő visszhangja is volt a békekonferencián és a sajtóban is. Remélhetőleg, ez a súlyos kérdés is meg fog oldódni a békeszerződés hatálybalépésével párhuzamosan. Magyarország jóvátételi és kártalanítási kötelezettségei között – folytatta Oriold – külön tételként szerepel a *zsidóknak* a háború következtében Magyarországon ért veszteségeiért való *kártalanítása*. Szerinte, ez nem felel meg sem az egyetemes jogelveknek, sem az ENSZ alapokmánya rendelkezéseinek, és szemben állnak nemcsak a régi, hanem a kialakulóban lévő új nemzetközi jog szellemével is. Ez a rendelkezés *nemcsak az állampolgári jogegyenlőséggel ellenkezik, de még „a mostohagyermeknek kedvezvén a saját szülöttel szemben” valósággal diszkriminálja a zsidóságot, és kizárja őket a magyar nemzet közösségéből azzal, hogy szembefordítja az izraelitákat a keresztyénekkal*. Ez így zsidógyűlöletet gerjesztene a társadalomban, ezért valószínűnek tartom, hogy szövegfordítási hiba lehet. Kérem a Professzor Urat, mondjon véleményt feltevésemről – fejezte be Oriold Béla. Én is valószínűnek tartom a fordítási pontatlanságot. Utána fogok nézni – ígérte a Professzor.

Finnország

A Finnországgal kötött békeszerződést én ismertettem. Az intézeti előkészítő megbeszélésen a Professzor – ismervén hajlamaimat – figyelmeztetett: a tudományos igazság érdekében mellőznie kell a finn testvérnemzet iránti lelkes rokonszenve kifejezését. Azt sem kell részleteznie, hogy mennyire fájdalmasak a legyőzött finnek számára a békeszerződés rendelkezései. Inkább a békefeltételek kétségkívüli előnyeit kell előtérbe állítani. Persze,

tárgyilagosan és higgadtan! Kelletlenül fogadtam meg a tanácsát, mert csak évtizedek múlva győződtem meg azoknak mély bölcsességéről.

A Finn öbölben, Leningrad kikötője előtt, Kronstadt szigetén van a Balti tengeri szovjet hadiflotta támaszpontja az Öböl bejáratánál – kezdtem ismertetésemet –, a *Hanko* szirtfokán állomásozó finn őrség szeme előtt kell a szovjet hadiflottának minden manőverét végrehajtania. Persze, hogy ezt tűrhetetlennek érzi minden orosz matróz és tengerész, különösen azért, mert ez a helyzet csak az első világháború óta áll fenn, addig ugyanis Finnország Hankóval együtt Oroszország tartozéka volt. Most a győztes szovjet világhatalom becsülete azt követelné, hogy Finnország egész területe kerüljön szovjet ellenőrzés alá. A Szovjetunió azonban megelégszik Hanko birtokbavételével. A finnek nemzeti érzékenységét ez is mélységesen sértheti, de mindenkit megnyugtathat az a tény, hogy Hanko szovjet agyúi nem a szárazföld, hanem a tenger felé vannak irányozva, mintha Finnország védelmére szolgálnának. Ha ez nem is felelne meg a valóságnak, az kétségtelen tény, hogy szilárdan áll az idegen megszállás nélküli finn terület határán. Északon a Halász-félsziget elcsatolásával akadálytalanná vált a Szovjetunió számára a Jeges-tengeri hajózás. Közös határ létesült a baráti Norvégiával, és már meg is kötötték a mindkét fél számára előnyös szerződéseket a Swalborg-szigetek használatára vonatkozóan. Igaz, Finnországnak nem maradt kijárata az Északi Jeges tengerre, de arra nincs is nagy szüksége, hiszen a régi nagyhatalom, Svédország is megvan anélkül. Bizony, a többi legyőzött ország népe méltán irigyelheti Finnországot, hogy ilyen kevés veszteséggel szabadult egy világhatalommal szemben vívott háborúból! A karéliei földszoros elcsatolásáról *elfelejtettem* szólni.

Bár sok dicséretet kaptam, az akkor már merésznek számító előadásomért, nemcsak Buza Lászlótól, hanem kollégáimtól is, de én elégedetlen voltam, szinte szégyelltem magamat, hogy nem a meggyőződésem szerinti *igazat* szóltam. Azóta meg győzött a Történelem a nép tanítóinak, vezetőinek a Próféta szerinti legelső köteleességéről: *vigasztaljátok az én népemet!*

Olaszország

Az *Olaszországgal* kötött békeszerződést *Berényi Ádám* tanársegéd ismertette, a tőle megszokott rendszertelenséggel. Félórai küzdelem után úgy belebonyolódott *Trieszt* hovatartozásának kérdésébe, az *A* és *B* zóna milyenségébe, a szabad kikötő státus részletezésébe, hogy a jelenlévő Tito-kommunista *Demeter János professzor* idegesen felszólalt: miért nem jelenti ki érthetően, hogy a nemzetközi kapitalista reakció tesz sikertelen kísérletet Triesztnél a haladó szocializmust képviselő *Jugoszlávia* fejlődésének megállítására! – Berényi ijedten elhallgatott, de semmiféle kommentár el nem hangzott.

Egyetemi záróvizsgák

A román és a bolgár békeszerződés szemináriumi ismertetésére nem emlékszem. Valószínű, annyira lefoglalt és lekötött a négy éves jogi tanulmányokat lezáró vizsgák tömege, hogy nem voltam képes egyébre. Minden tanévben ugyanis más-más rendszer szerint folyt a jogi oktatás. Kezdtük a magyar-német rendszerrel, folytattuk a hagyományos erdélyivel és a román-franciával, és befejeztük mindennek a marxista egyvelegével. A végén pedig mindenkinek minden szaktárgyból szigorlatoznia kellett a licenciátus megszerzéséhez. Tizenhat szakvizsgát kellett letennünk, képtelenség volt még a felületes felkészülés is ezekre a vizsgákra. Nekem is csak a közjogi szaktárgyaimból – azokról sem úgy, ahogy szerettem volna – volt olyan amilyen a felkészültségem, de általános jogi műveltségem hiányzott. Megkaptam a jogtudomány

licenciátusi diplomát, de az – mint előbb már említettem – nemhogy a jog ismeretanyagának felsőfokú birtoklását nem jelentette, de még a jogi kérdésekben való általános eligazodás képességét sem. Bizony, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen a jogi oktatás 1945 után „elégtelen” színvonalú volt. Azonban, ha valamilyen legalsó igényű, elfogadható ismeretanyagot adott volna, én is csak megelégedtem volna annyival, nem támadt volna bennem a tudatlanságom miatt az a hiányérzet, hogy nemcsak a jog és társadalomtudomány, hanem az emberi szellem sok ezeréves tevékenysége minden eredményével, alkotásával együtt fojtogató sötét ismeretlenként vesz körül, és kényszerít a fény keresésére, a tanulásra, a kutatásra. Kiváló mestereim segítségével tehát eljutottam a tudás határára, tudatlanságom felismerésére és elismerésére. A tudománytechnika alapismereteinek birtokában voltam, és annak a módszereivel – mint a geométer a háromszögelési pontok megállapításával és az azok közötti viszonylatok felmérésével – láttam hozzá a tudomány ismeretlen területének felkutatásához, felfedezéséhez. A történelem iránti szenvedélyes érdeklődésem vitt el a jogtudomány forrásterületére, a viselkedési szabály fogantatásának és születésének, a társadalmi norma genezisének a keresésére, és a könyv mellett töltött éjszakáim több évtizede után a szabály keletkezési folyamata törvényének a megismerésére. Ennek a felhasználásával azután képes lettem nemcsak a jog és társadalomtudomány, hanem az emberélet egész szellemi távlatában való eligazodásra.

Időközben Oriold Bélát elbocsátották – akkori kifejezéssel: komprimálták – tanársegédi állásából. Ugyanakkor Berényi Ádámot is másfelé helyezték, és mi maradtunk Varga Lászlóval ketten a „Plósz Sándor könyvtára” nevet viselő tansegéd-személyzeti helyiség birtokosai.

Nagy várakozással készültünk a Professzor záróelőadására. Csalódnunk kellett azonban, mert Buza László egyetlen nyitva hagyott kérdésre sem adott feleletet. Ezek a békeszerződések – mondotta – az Egyesült Nemzetek Szervezete jogrendszerének első részletei. A jövő szempontjából beláthatatlan nagyságú a fontosságuk. Rendelkezéseikből viszont csak annyi lesz a jogszabály, amennyi majd ténylegesen érvényesül a nemzetközi kapcsolatokban és a társadalmi gyakorlat egyéb területein. Ezt csak hatálybalépésük után láthatjuk meg. Addig felelőtlen szószaporítás volna minden méltatásuk vagy minősítésük.

A Diákszövetség megalakulása

Kétévi herce-hurca után, 1947 májusában, megalakult a *Bolyai Demokratikus Diákszövetség*. 1945 tavaszán még a régi, Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége (KMDSZ) néven, vagy más, egységet kifejező név alatt a FIKE keresztyén egysége bővült volna magyar nemzeti egységgé minden felekezeti és politikai szervezetet magába foglalva. Ezt azonban a *Haladó Ifjúsággá* lett Kommunista Ifjak Szövetsége elutasította. Egy évvel később *Dáné Tibor* valami *Ifjú Erdély*-féle elnevezéssel, a Szociáldemokrata Párt égisze alatt javasolta a szervezetet létrehozni, de ezt a többi csoportosulás utasította el. 1947 januárjában Katona Szabó István, a Móricz Zsigmond Kollégium diákigazgatója vette kezébe az ügyet, megegyezett a Kommunista Pártot képviselő Demeter János professzorral, valamint a szocdemekkel, a Majláth-körrel, és úgy jött hozzám a javaslattal: legyen az egységes szervezet neve Bolyai Demokratikus Diákszövetség Dáné Tibor elnöklete alatt. Én csak a „demokratikus” jelzőt kifogásoltam, hiszen nincs más diákszövetség, amelytől meg kellene különböztetni ezzel a jelzővel, de hajthatatlanok voltak. Demeter János még reakciónak is titulált ellenkezésem miatt, és végül mindent rájuk hagytam, belátván, hogy amúgyis minden mindegy. Megjegyzem,

nemcsak akkor nem értettem, de azóta sem értem a „demokratikus” jelzőhöz való makacs ragaszkodás *logikáját*: Romániai Magyar Demokrata Szövetség – van-e más magyar szövetség is? Vagy: Pedagógusok Demokratikus Szövetsége? – Van-e nem demokratikus szövetség is?

Az alakuló közgyűlést korelnökként én vezettem, de minden kérdésben Dáné Tibor és Katona Szabó István vitte a szót. Csak a Haladó Ifjak és a kommunistává lett Móricz-kollégisták jelenlétére emlékszem. Dáné az előkészítő bizottság nevében felolvasta az alapszabály tervezetét, azt az én kérdésekre a jelenlévők egyhangúan elfogadták. Azután én kértem jelöléseket a tisztségekre, mindenre Katona Szabó István mondott egy nevet, azt az én kérdésekre egyhangúlag megszavazták. Elnök természetesen Dáné Tibor lett – a többi tisztségviselő nevére nem emlékszem –, neki adtam át az elnöklést, és neki gratulált a jelenlévő Demeter János és a többiek. Június elején Dáné Tibor pénzt kapott valahonnan. Azzal jó hangulatú „juniálist” szervezett az Egyetem sétatéri kertjében. Nem emlékszem más diákszövetségi tevékenységre. Mivel a Diákszövetség mindenkitől „aktivitást” követelt, a következő tanév elején felajánlottam magam a megszervezendő *Nemzetiségi Jogi Munkaközösség* vezetésére, amely nagyon jól összefért a doktori szemináriumi évem munkájával. Dáné Tibor elnök lelkes támogatása ellenére, Demeter János dékán „nem tartotta időszerűnek” a nemzetiségi kérdéssel való foglalkozást az új alkotmány hatályba lépése előtt. El lett halasztva hát a munkaközösség megszervezése.

Az 1947-es nyár Ákoson és vidékén

A külső élet, a politikai, gazdasági és társadalmi élet Erdélyben, Romániában és az egész Földön mindenfelé olyan teljes bizonytalanságot mutatott, hogy azzal szemben a vidéki magyarok élete valósággal sugározta a reménykedő, békés biztonságot, annak ellenére, hogy a magyarság külső körülményei mindenki másénál komorabb, rosszabb, kilátástalanabb volt. Édesapám megszabadult a nagybirtok és a nagyvállalatok terhétől. A gazdálkodás visszahúzódott a régi Tanyára, a 120 holdas mintabirtokra. Nagyapámék ákosi házában laktunk, békében, jólétben és köztisztelőben. Édesapám rendszeren bekapcsolódhatott a község és a vidék társadalmi életébe. Az 1946-47-es téli időszakban a Református Egyház, „a magyarság egyetlen általános művelődési közössége” nemcsak helyre állította, hanem lendületesen meg is újította régi szervezetét. A négyszáz éves, óriási *Szilágy-Szolnoki Egyházmegye* végre, tervszerűen négy felé oszlott, így önállósult a *Tasnádi Egyházmegye*. Az új szervezet egyik bábája az én régi IKÉS barátom *Sárközy Endre* tasnádszántai lelkész, az *Ifjú Erdély* azelőtti szerkesztője volt, aki a szervezkedés során megismerkedett és meleg barátságot kötött Édesapámmal. Amikor pedig az új egyházmegye tiszti karának a megválasztására került a sor, Sárközy Édesapámat, Dobai Bálintot, ajánlotta egyházmegyei gondnokul. Mindenki helyeselte is a jelölést, és meg is választották. Ugyanis Nagyapám, Dobai Péter, aki családjukat egyházmegyei képviselőként egy emberöltő óta az egyházi közéletben sikeres szónokként reprezentálta, nemcsak egyházmegye nélkül maradt, de ki is öregedett. Édesapám pedig a tőle megszokott fáradhatatlan lendülettel és puritán önzetlenséggel az egyházmegye *ügyintéző üdvöskéje* lett a pusztító erővel induló ateista és osztályharcos bolsevik offenzíva idején. Nemcsak maga tett meg mindent az egyház intézményeiért, lelkészeiért és tanítóiért, és nemcsak ügyvédek, a szatmári *Fischer Józsefet* – aki különben szabadkőműves zsidó volt – és a tasnádi *Somogyi Endrét* mozgósította, hanem minden barátját, rokonát, szatmáriakat, sarmaságiakat és ismerőseit is egyaránt, még engemet is: Ákoson, az egyik egyházi tanítói

szolgálati lakásban egy nyugdíjas tanítónő-testvérpár lakott, akik annak idején az egész falut írni-olvasni tanították volt. Mi legyen velük, mert a házat államosítják és már pártaktivisták ki is nézték maguknak. Egyedülálló volt a megoldás: a ház és a belsőség *holtig tartó haszonélvezeti jogát* az egyházközség eladja *Kabay Berta és Kabay Erzsébet* nyugdíjas tanítónőknek. Tasnádon én intéztem az illetékezt és telekkönyvezést, miután Kolozsváron megszereztem az egyházkerületi jóváhagyást is.

Békebíróság

Az új román törvényhozás felújította a *községi békebírói tisztséget*. Eddig ez annyira jelentéktelen, semmit mondó cím volt, hogy azt sem tudta a nép, ki a viselője. Most azonban Ákoson Dobai Bálintot választották békebírává, és ez nemcsak magasra emelte a tisztség fontosságát, de valóságos népmozgalmat is okozott a lakosság körében. Boldog-boldogtalanok – főként boldogtalan – folyamatosan jöttek minden gondjukkal-bajukkal Édesapámhoz, nemcsak Ákosról, Mihályfalváról, Cégényből a magyarok, hanem az újnémetsi románok is családi vitáikkal, viszályaikkal, házastársukkal, gyermekeikkel, szomszédaikkal támadt ellentéteikkel, és ő – én ezen csodálkoztam a legjobban – valóban békét teremtett közöttük. Volt abban valami varázsos hatás, ahogy Édesapám szót értett a panaszosokkal, különösen a románokkal, ha azok nem tudtak magyarul, mert a békebíró nem értett románul. Mindenki a maga nyelvén beszélt, és a másik fél – valami pünkösdi csoda folytán – megértette. Nincs kizárva, hogy éppen a panasz előadásának nyelvi nehézségei békéltették meg valójában a feleket. Persze groteszk dolgok is estek: Egy öreg postás kisasszony a suta kecskéjét hozta el Édesapámhoz, mert annak bakra van szüksége. Nagy kacagások között Édesapám Péter bátyámra hárította át a feladatot, ő vitte el azután a caphoz a kecskét. Hogy a szükségben lévőkön segített, az egészen természetes volt, de hogy Dobai Bálintot sem barátja, sem hivatalbeli ismerőse el nem utasította, ha ügyintézéséhez valaki segítségét kérte, az már nem volt magától értetődő. Tudom, a tisztelt Olvasó, úgy fogadja ezt a Dobai Bálint dicshimnusz, mintha azt csak a túlzó gyermeki szeretet diktálta volna. Pedig téved! Igaz, nem mindenki volt olyan jó ember, mint Édesapám, de egyáltalán nem volt egyedülálló ritkaság. Hosszú életem során, börtönben és kényszermunkán, nagyon sok hozzá hasonló, önzetlen, puritán, áldozatkész, segítő emberről hallottam, akik szintén szerények lévén nem dicsekedtek cselekedeteikkel, de azoknak az embereknek senki sem írta meg viselt dolgaikat. Nekem éppen ezért kötelességem mindezt megírni, hogy megtudhassa a Világ: *A Gyűlölet századában* még voltak emberek, akik komolyan vették az embertársak és a közösség iránti krisztusi kötelességeket! – Ki gondolta volna akkor, hogy Dobai Bálint ezekkel a cselekedeteivel a *saját kínhalálát segíti elő*, mert időközben megváltozik a világ erkölcsi értékrendje?!

6. Az 1947-1948-as tanév

A 18-as baráti társasággá alakul

Évfolyamunk 1947 júniusában befejezte tizenhat éves iskolai tanulmányait: végeztünk, nem voltunk többé diákok, felbomlott, átalakult gyermekkorunk óta kialakult baráti közösségünk, annak legutolsó együttese a Teológia 18-as szobaközössége is. Szeptemberre mindnyájan élethivatásunknak megfelelően folytattuk tevékenységünket Sipos Jancsi Kolozsvár-

alsóvárosban lett segédlelkész, Virág Károly egyházkerületi ifjúsági utazótitkár, Gálfy Zoltán püspöki titkár, Komáromy Jóska számtantanár lett a Református Kollégiumban, én pedig a Bolyai Egyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Kara Nemzetközi Jogi Szemináriumának tanársegéde lettem. A hozzánk tartozó külsők közül Bartha Kálmán Szalontán lett segédlelkész, Izsáki Zoltán Brassóban magyar–franciatanár, Simon Pista, a „Márki” és Sente László Aradon tanárok, Gábos Zoltán pedig az Egyetem vegytani tanszékén tanársegéd, Trombitás Jóska a Mezősége, Czirányi Miklós pedig Amerikába ment lelkésznek. A következő évfolyambeliek Lőrincz János, Adorjáni Berci, Adorján Kálmán és a leányok folytatták tanulmányaikat. Mindenki a tervek szerint. Kikerültünk a Teológia internátusának keresztyén családias közösségéből, és a FIKÉ-ből is átkerültünk annak senior csoportjába. Nekem a FIKÉ-gyülekezet hiányzott a leginkább, mert baráti közösségünk – Virág Karó jóvoltából – fennmaradt: A többieknek volt szolgálati szobája, csak nekem kellett lakásról gondoskodnom. Virág Karó jól megszervezett mindent: özvegy Ágoston Józsefné előbb györgyfalvi úti, később, Alkony utcai lakásában bérelt szobát számomra, és ugyanott szervezte meg a társaság étkezését is – a kosztra Varga László is csatlakozott hozzánk – úgy, hogy Ágoston néni az általunk természetben összeadott anyagból és pénzből főzött számunkra ebédet és vacsorát. Így naponta összejött a régi 18-as közösség az én lakásomon és ment minden a régi kerékvágásban. A FIKÉ bibliaórák hiányoztak ugyan, de – úgy hírlett – már azoknak sem volt meg a régi hangulatuk. Mindegyikünket elfoglalta a hivatásával járó munka. Nekem még a katonaság is a nyakamba szakadt. Elmulasztottam ugyanis a katona ügyeim rendezését, és most nem lévén diákfelmentésem, és a békeszerződés is megszilárdította Erdélyben Románia felségjogait, behívtak katonának. Többször is bevonultattak egy-két hétre, amíg szemem miatt véglegesen alkalmatlanná nem nyilvánítottak. Addig bizony még szolgálati kötelességeimet sem tudtam ellátni az egyetemen, nemhogy egyebet dolgozhattam volna. – Társaságunk azonban jó volt, a régi wesselényista elvárásoknak megfelelő. Szerény lehetőségeink között még látogatókat és vendégeket is fogadtunk. Jó tájékozottságunk is megmaradt, hiszen minden felé jelen voltunk az erdélyi magyar közéletben. Naponta megbeszéltük a friss híreket és készültünk, töretlenül készültünk a jövőendő szolgálatára.

A jogi oktatás új feladatai

A Buza László Intézet folytatta a háború végén elkezdett munkáját: A klasszikus jogtudomány módszereivel ismertette, elemezte, feldolgozta a nemzetközi politika aktusait, az egymás után keletkező nemzetközi szerződéseket, dokumentumokat, mindenekelőtt az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát és az 1947-es békeszerződéseket. A dokumentumok megszülettek, sajnos, folytatásuk elé azonban *kérdőjelek* tornyosultak: nem lépetek *hatályba a békeszerződések*, de még *a nemzetközi béke és biztonság*, valamint az *Alapvető Emberi Jogokat* sem foglalták bíróság által alkalmazható törvénybe.

A világháború második katonai menetének lezárására, az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződéseknek szeptember közepén kellett volna hatályba lépniük. Akkor azonban köztudottá lett, hogy ezek a dokumentumok alig tartalmaznak valamit „*a nemzetközi Béke és Biztonság fenntartásának*” tényleges feltételeiből, amelyekre csak az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában van minden részletezés nélküli utalás. Az emberiség közvéleményének feltételezése szerint, a tényleges békefeltételek a teheráni, jaltai és potsdami megegyezések valamelyikében, vagy mindegyikében vannak megírva – de az is lehet, hogy

nincsenek is írásba foglalva. Mi ezeket a Buza László Intézetben tartottuk számon és beszéltük. A fiatalok szemében az Egyesült Nemzetek Szervezete „lomhán, lassan dolgozott”, de Professzorunk nemcsak elégedett, hanem bizakodó is volt: Most van születőben a *nemzetközi végrehajtó hatalom* szervezete – mondta Buza László –, ez nem mehet gyorsan, hiszen nincsen jogtörténeti előzménye. Annak idején a Vesztfáliai Béke után kiépülő *Európai Nemzetközi Jogrendnek* két évszázdra volt szüksége a *tengerjog* megalkotására, a tengeri hajózás és kereskedelem biztonságossá tételére. Az elején a hajóhaddal rendelkező államok igyekeztek a *piratéria*, a rabló kalózkodás felszámolására a nemzeti felségvizek biztonságára, ahogyan saját érdekeik kívánták és engedték. Bizony, nagyon gyakran állottak be királyi hadi hajók is *korszárnak*, „legális kalóznak” és évtizedeken át folytak a *zsákmánybíróági perek* a félháborús, jogilag ellenőrizhetetlen állapotok között. Akkor csak a néhány száz hadihajó tevékenységét kellett szabályok közé szorítani, mert csak azok működtek állami felségterületen kívül. Most, a 20. század közepén, azonban már a *légi közlekedés*, személy- és áruforgalom szabályozása is túlnőtt mennyiségileg az államokon, nemhogy az annál sokszorososan nagyobb *szárazföldi közlekedés* gond nélkül megoldható volna. A társadalom joggal sürgeti a nemzetközi *politikai biztonság* megalkotását, pedig azt magának a *nemzetközi kereskedelemnek* korunk műszaki fejlettségének *gyorsasági szintjén való biztosításának* kell megelőznie. Ennek előfeltétele pedig az *állampolgárok és vállalataik külföldi működésének jogi szabályozása*. Bizony, jó lesz, ha ennek intézményei egy emberöltő alatt megszületnek. És ebbe a kérdéskörbe tartozik az emberi jogok, a *béke és biztonság államhatárokon kívüli megszilárdítása is*, amelyet Önök annyira sürgetnek.

Hatályba lépnek a békeszerződések?

Az 1947. február 10-én aláírt békeszerződéseknek szeptember 15-én kellett volna hatályba lépniük, amennyiben a legyőzöttek teljesítik jóvátételi kötelezettségüket, illetve meghatározott időre jóvátételi kötelezettségük teljesítése után. Azaz, a Szövetséges Antifasiszta Hatalmak akkor vonják majd ki megszálló hadseregüket a legyőzött országok területéről. Románia csak két évvel később volt képes tartozásai kiegyenlítésére, azonban a törlesztések elszámolása körül viták támadtak, tehát maradt a megszállás. Magyarország pontosabban számolta el a háromszázmillió dolláros tartozását, de itt volt a békeszerződés külön rendelkezése a zsidók kártalanításáról a Magyarországon elszenvedett háborús káraikért. Ez nehezen ment, mert a megtérítendő károk értéke nehezen volt megállapítható. Németországgal és Ausztriával nem is kötöttek békeszerződést, illetve nem hozták nyilvánosságra még a békefeltételeket sem. Állítólag a teheráni, jaltai, potsdami határozatok valamelyikében vagy mindegyikében vannak lefektetve a többi legyőzött állam békefeltételeivel együtt. A hadiállapot persze fennmarad Németországgal és Ausztriával szemben is, a katonai megszállással együtt – mint mondták –, amíg a legyőzöttek be nem fejezik a háborús bűnösökkel szembeni bírói eljárást. A háborús bűnösök felkutatása azonban elhúzódott, elhúzódik, és ez elodázza a katonai megszállás helyébe lépett gazdasági ellenőrzés megszüntetését is, ahogyan mindez – állítólag – meg van írva a teheráni, jaltai és potsdami megállapodásokban. Kár, hogy nem hozták ezeket nyilvánosságra azóta sem. Azaz, hogy mindegy, mert, például, Németországnak még első világháborús jóvátételi tartozása is van, és a második világháborús csak azután következik. Magyarország is tartozik még a zsidóknak néhány vagon arany ékszerrel, és nem lehet tudni, mennyi festménnyel és más műtárggyal. A holokauszttal elszenvedett ijedelmekért való kártalanítás pedig csak azután következhet.

Nem érdemes folytatni a második világháború befejeztéről, a jóvátételi tartozásokról, a megszállásról vagy más ellenőrzésről folyó találgatásokat, mert amúgy sem lehet ráhibázni. Mert a második világháború alatt *megszűnt az a jogrend*, amely az emberiség nemzetközi viszonylatait szabályozta, mert az egész régi rend megszűnt, az új pedig amorf, *plazmaszerű állapotban van*.

Felkészülés a jövő jogász feladataira

A közélet ilyen változásai között a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem jogász professzorai – Buza Lászlóval az élen – folytatták azt a sors által kijelölt munkájukat, amelyet a szovjet-román megszálláskor elkezdtek volt: az erdélyi magyar értelmiségnek *a borús jövő feladataira való jogi felkészítését*. Professzorunk szerint *az emberiség jövő közhatalmi szervezete akár állami, akár nemzetközi lesz, mindenképpen felső hatalom lesz a számunkra, annak mi egyének és csoportok, erdélyiek, magyarországiak és európaiak, mindenképpen alattvalói leszünk*, tehát erre a viszonylatra kell készen lennünk, erre kell felkészítenünk a jövő jogászokon át az egész erdélyi magyarságot. *Hogy pedig a fölé épülő hatalmi szervezet ne legyen számunkra idegen uralom, hanem azt sajátunknak is tekinthessük, részünk kell, legyen annak gyakorlásában, továbbá – az összállam és a tagállam hatásköreinek szilárd elkülönítésével – megfelelő autonómiának kell biztosítania az alattvalói közösség szabad életét*. A főhatalom jövő birtokosai nyilvánvalóan csak a maguk hatalmi szervezetének a kiépítésével lesznek elfoglalva. Az alattvalóknak – elsősorban a fölé lépcsőzetesen elhelyezkedő többféle főhatalomnak, többszörösen alávetett erdélyi magyarságnak – maguknak kell majd saját autonómiájukat kiépíteniük népünk életének fenntartása érdekében. Mindenekelőtt azt a *jogász gondolkodást*, a közhatalomnak azt a jogász szemléletét kell társadalmunkban általánosítanunk, amely majd *aktív részvételre* teszi képessé értelmiségünket, a népünk sorsának alakításában. A közjog alapfogalmainak az ismertetésével kell kezdenünk, hiszen azokra kell majd felépülnie az egész szabályrendszernek. A klasszikus jogtudomány a modern jogállam 19. századi felépítése után a 20. század elejére megalkotta *a kényszerhatalmi alávetettség viszonylatainak jogdidaktikai rendszerét*, amelyet célszerű lesz követnünk megalapozó munkánk során. Mivel az eljövő uralkodó kényszerhatalomnak, sem az eljövő alávetetteknek még nincs, mert még nem is lehet, *elfogadott jogi elnevezésük*, amíg a szaknyelv majd megalkotja ezeket, célszerű lesz intézményes jogelődeiknek, *az államnak és az állampolgároknak* elnevezéseit használnunk. Tehát: az állampolgári állapot viszonylatai, azaz az állampolgárnak saját államához való jogi viszonylataira vonatkozó ismereteinket kell rendszerezni, hiszen az eljövő uralkodó hatalom *az államhoz lesz hasonlatos*. Ez a rendszer – *a passzív, az aktív, a pozitív és a negatív hatalmi alávetettség rendszere* – mesterkéltnek tűnik, mert teljességgel az elvontságig menően elméleti, de általánosan elfogadott módszere a közhatalom működési szabályainak eredményes ismertetésére.

A legerősebb kényszerhatalmi szervezetnek, az államnak a maga alávetettjeivel szemben négyféle viszonylatot, relációt különböztet meg *a klasszikus alkotmányelmélet*. Ezt az *alkotmányelméletet* a 20. század elején általánosan *elfogadta az egész európai közjogi irodalom, politikai gyakorlatba azonban nem kerülhetett a közvéleményt alakító publicisztikának politikai pártok szerinti végezetes megosztottsága miatt*. Ez tehát csak *elvi vázlat*, amelynek érvényesülési fokát és mértékét a *politika* – a hatalom megszerzésének és

alkalmazásának a módszere – határozza meg. A jogtudomány művelőinek, *a jövőendő jogalkotók nevelőinek*, viszont ajánlatos ennek a rendszernek az alkalmazása:

A közhatalmi alávetettség passzív viszonylata megállapítja a kényszerhatalom természeti tényét, az annak való alávetettség társadalom-fizikai tényével együtt, amelynek folyamatai mindazok a *kötelezettségek*, amelyekkel az alattvaló egyének és közösségek a szervezett közhatalomnak tartoznak. Tehát az állampolgár engedelmisséggel, szolgálattal, közteherviseléssel, adófizetéssel, katonai és munkaszolgálattal tartozik a maga államának. Az állam területén a maga polgáraival szemben érvényesülő államhatalom *feltétlen és kizárólagos*.

Az állampolgári *aktív reláció* azt jelenti, hogy a polgár nemcsak engedelmisséggel tartozó alávetettje az államhatalomnak, hanem maga is részt vesz az állam kényszerhatalmának gyakorlásában, egyrészt közvetlenül, mint közhivatalnok, köztisztviselő, másrészt közvetve, mint választó és választható polgár, a maga aktív és passzív szavazati jogával.

A *pozitív állampolgári viszonylat* azt jelenti, hogy nemcsak a polgárnak vannak kötelezettségei az állammal szemben, hanem az államnak is ún. *közzolgáltatási* kötelezettségei vannak a maga polgárai irányában. A legfontosabb közzolgáltatási kötelessége az államnak, amely egyben az állam kényszerhatalmának is az erkölcsi alapját jelenti, az államnak általános *élet és vagyon védelmi*, a *közürend és -biztonság fenntartásának* kötelezettsége. Ezt követi a legrégebbi kényszerhatalmi közzolgáltatás, a bíraskodás, az *igazságszolgáltatás*. A 19. század végén az állam átvette az egyháztól annak metaszakrális feladatait, a *közüoktatás*, a *közüegészségügy* és a *népüjölét* feladatait, legüjabbban pedig a társadalomban mind nagyobb igény mutatkozik a *hiteles tájékoztatás* közzolgáltatásként való ellátása iránt.

A *negatív állampolgári viszonylat* azt jelenti, hogy a polgárok nincsenek minden tevékenységükben, életmegnyilvánulásukban alávetve az államhatalomnak, hanem egyéni és közösségi életük alkotmányilag *mentes a közhatalom kényszere alól*. Az emberi cselekvéseknek azt a körét, amelyben a polgárok tetszésük szerint viselkedhetnek, cselekedhetnek, mentesek lévén az államhatalom minden befolyásától, *szabadságüvezetnek*, autonómia zónának nevezzük. A társadalmi valóságban az ember életmegnyilvánulásainak túlnyomó többsége mentes a kényszerhatalom ellenüjzésétől. Az ember testi szükségüivel, ételével, italával, öltözködésével, pihenésével, társas életével, szüarakozásával, munkamüdszereüivel és az életnek még nagyon sok más viszonylatával nem is foglalkozik az államhatalom, csak annyira, hogy *a rend fenntartásával* biztosítja a polgárok szabad tevékenységének lehetőségét, hiszen a szabadságuk csak a mások hasonló szabadságüig terjedhetnek. A szabadságüvezetbe tartozó emberi viselkedések más csoportja az, amelyeket az állam *jogilag szabályoz*. Ezek ismét kétfélek: a *magánjogi* szabályozás esetében a polgár tetszése szerint válogathat és dönthet az adott lehetőségek között, élhet tulajdonjogával, használhatja birtokát, szerzödéssel jogokat szerezhet, és kötelezettségeket vállalhat ügy, hogy azok érvényesítését az állam a polgár *keresetére* hatüági, bírói üton szavatolja. Az egyén, a természetes és jogi személy szabadságát – a szabad viselkedésnek alkotmányban meghatározott körén belül – a természetes adottságok lehetőségei mellett elvben csak a más személyek hasonló szabadsága korlátozza. A szabadságüvezetbe tartozó, jogilag szabályozott emberi cselekvések másik csoportját a *közüjogilag* szabályozott szabadságjogok alkotják. Ide tartoznak az *öntüjvényü, autonóm, önkormányzatü, önigazgatásü, önbíraskodásü* hatüskörrel rendelkező, az államhatalomnak

alávetett testületek, közületek, intézmények, közösségek, egyesületek. A házastársi közösség, a család, a munkaközösség, a vallási, gazdasági, művelődési, sportközösségek, továbbá a falu, a város, a kerület, a tartomány területi közösségei maguk oldják meg a hatáskörükbe tartozó közhatalmi feladatokat is a *szubszidiarizmus* elve alapján: amelyik közfeladat megoldható a legalsóbb, legszűkebb közösségi – családi, munkaközösségi stb. – szinten, az ott megoldást nyer, és csak a több hatalmat igénylők kerülnek a magasabb, tágabb hatáskörű közösségek elé.

A tanársegédi munka

Természetes, hogy a közjog megalapozásának ebben a munkájában Buza László nem volt egyedül, mert kezdettől fogva részt vett abban a Bolyai Egyetem Jogi Karának minden tanára, egész tanszemélyzete, sőt – a szemináriumi tevékenységével – az egész jogász ifjúság is. Nekem, mint tanársegédnek egyenesen legfőbb kötelességem lett ez a szakmai alapozó-felvilágosító munka az adminisztratív szolgálati tevékenységem mellett. Elláttam a titkári teendőket a Professzor mellett, vezettem a hallgatóink nyilvántartását, dolgozataik megírásában segítségére voltam a szemináriumi tagoknak és persze, elbeszélgettem a látogatóinkkal. Különben nagyon megcsappant az Intézet látogatóinak a száma, mert régi hallgatóink végeztek, újak pedig kevesen jöttek a jogra, vagy pedig – mint az azelőtti sok zsidó joghallgató – a román egyetemre iratkoztak át. Viszont nyugodtabban dolgozhattunk és beszélgethettünk a Professzorral és egymás között Varga Lászlóval és érdeklődő városi látogatóinkkal.

Doktori szemináriumi éveim

Az 1947 tavaszán Romániában bevezetett oktatásügyi törvény szerint, a négy éves jogtudományi tanulmányi idő elvégzése és minden szaktárgy egészéből letett vizsga után *licentiátusi* diploma járt a jogásznak az addigi doktori oklevél helyett. Aki doktori címet óhajtott szerezni annak három szaktárgyban egy-egy szeminárium évet kellett elvégeznie – nekünk megengedték, hogy egyszerre végezhessük a három szemináriumot – utána adható be a doktori disszertáció, melynek megvédése és bizottsági elfogadása után volt doktorrá avatható a jelölt. Magánjog, közjog, büntetőjog és perjog, valamint munkajog és egyéb tudományi szakcsoportokra lehetett jelentkezni a kijelölt professzoroknál. Én, természetesen a közjogi szakcsoportra, az alkotmányjog, közigazgatási és nemzetközi jog szemináriumokra iratkoztam be, mert nemzetközi jogból kívántam értekezést írni, Buza László professzorral történt régi megegyezés szerint. Az alkotmánytan és közigazgatástan professzora Demeter János, a Fakultás kommunista dékánja volt. Nem örömmel, de mert egyebet nem tehetett, elfogadott ő is. A szemináriumi tevékenység programját a professzorokkal történt konzultáció jelölte ki.

A nemzetközi bírászkodás

Mivel annak idején a Nürnbergi-per tudományos feldolgozása lett volna a tanársegédi feladatom, és ezért már két éve a nemzetközi bíróságokkal foglalkoztam, Buza László ebből a tárgykörből jelölte ki doktori értekezésemet „*A nemzetközi bíróságok bírói és nem bírói funkciói*” címmel. E mellett hajthatatlanul kitartott, bármennyire is kértem, hogy az államkapcsolatok tárgykörével foglalkozhassam. Hiába hivatkoztam még arra is, hogy Édesapámnak megígértem volt, hogy a *Dunai Konföderáció* problémáit fogom feldolgozni, Professzorom hajthatatlan maradt: *Semmiképpen sem* – mondta –, *mert ez a Maga számára politikai célt jelent, és eltértené a tiszta jogtudomány útjáról!* Kedvetlenül írtam meg Édesapámnak, de ő örömmel fogadta a Professzor döntését: *Nincs fontosabb a nemzetek közötti békénél, és ezt nemzetközi bírászkodással lehet megvalósítani, ha egyáltalán lehetséges.*

Neki feküdtem hát a bírói ítélet logikai, jogelvi elemzésének, és ha disszertációm nem is lett korszakalkotó jelentőségű jogtudományi alkotás néhány részlete méltó a legkiválóbb szaktudósok figyelmére is, hiszen – bár én írtam le – azok inkább professzorom megállapításai voltak. Minden kérdést és minden tételt ugyanis alaposan megvitattunk és többször is átfogalmaztunk Buza Lászlóval együtt. Ő persze, akkor is, azután is minden kérdésben nekem tulajdonított minden jó, igaz és szép dolgot, mert minden érdemen felül sokra értékelt engem. Sőt, ha szabadkoztam dicséretével szemben, hogy méltatlan vagyok reá, még korholt is: *vigyázzon, a túlzott szerénység passzivitásra, tétlenségre, tehetetlenségre vezethet!* Én persze, nem tehetvén egyebet, akkor is és azóta is szégyellem magamat. Az igaz, hogy szenvedélyem lett a tudományos munka. Többször is előfordult, hogy egy-egy forrásmunka olvasását délben nem tudtam abbahagyni, folytattam estig és utána másnap reggelig, ebéd, vacsora és alvás nélkül. A Professzor reggel ott talált munkában az intézeti íróasztalomnál. Első alkalommal talán még dicséretesnek is találta szorgalmamat, de később már haragosan utasított egészségem kíméletére. Ha valami érdekes eredményre jutottam, észrevette az arcomon és azonnal el kellett mondanom és megvitattuk. Később már saját tudományos munkájának részleteit is felolvasta és megbeszélte velem. Nyilvánvaló, hogy az ilyen kitüntetései boldoggá tettek, és az ezekre való visszaemlékezéseim későbbi életem sanyarúságai között helyreállították önbizalmam egyensúlyát. A *nemzetközi jog tényleges megszületésének* a kora volt ez, illetve, annak kellett volna lennie, hiszen az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya *rögzítette a tételes nemzetközi jogot, a Biztonsági Tanács végrehajtó hatalmi hatáskört kapott, csak a kötelező hatáskörű nemzetközi bíróság hiányzott a jogszabályok betartásának ellenőrzésére.* Nemzetközi jogi vonatkozásban is figyelembe kellett vennünk a kelta-angolszász jogelméletnek azt a tételét, hogy *a jogszabály alkotója maga az azt alkalmazó bírói gyakorlat.* A Nemzetek Szövetsége működésének tapasztalatai alapján látta szükségesnek Buza László a jogvita-döntő ítélkezési hatáskör mellett, a nemzetközi bíróságok *ténymegállapítási és véleményezési* hatáskörének kiépítését is. Illetve, ezeknek a funkcióknak az ellátását lehetőség szerint *politikamentes bírói testületekre* bízását, nehogy az egész világszervezet végeláthatatlan vitákba bonyolódjék. Az ENSZ azonban tétován és lomhán kezdte működését, és egyetlen ügyben sem jutott döntéshozatalig két esztendő alatt az egyre halmozódó kérdések között. Talán négy szemináriumi előadásban számoltam be eredményeimről az akkorra nagyon leszűkült létszámú hallgatóság előtt. Kiss Géza, Turnovszky Sándor, Pásztai Géza professzorok rendszerint meghallgattak. Rajtuk kívül doktorjelölt társaim, *Szabó Pál Endre és Csiszár Ádám* jelenlétére emlékszem még. Szabó Pál is nemzetközi jogból készült, sok időt töltött az Intézetben, hiszen felkészülését tanársegédként nekem kellett „irányítanom”. Gyakornok lévén, Varga László is sokat időzött nálunk, de már csak emléke volt a Plósz Sándor Könyvtárban a régi tömegnek. A Professzornak is megritkultak a látogatói, és mind gyakrabban küldött engem levéllel vagy üzenettel ismerőseihez.

Az alkotmányjogi szeminárium

Az alkotmányjogi szeminárium különösen fontos volt nekem, mert – mint azelőtti és későbbi életem bizonyítja – szellemi érdeklődésem valójában mindig is a hatalom, a társadalmi energia, mások akarati cselekvésének a befolyásolási képessége felé irányult.

A köztörténet, a művelődéstörténet kutatásban is mindig a *társadalmi hatalom működési szabályainak, az alkotmánynak* a keletkezési folyamata és társadalmi érvényesülése érdekelt.

Első éves koromban is mindennapi ajándékként hallgattam *Bónis György* alkotmánytörténeti előadásait, és minden örömmel igyekeztem eredményes munkát végezni a jogtörténeti szemináriumon. Valóságos csapásnak éreztem, hogy *Csekey István* professzor után Demeter János alkotmánytanának a hallgatására kényszerültem, mert – a legtárgyilagossabb vélemény szerint is – Demeternek soha semmi érdekes mondanivalója nem volt, hiszen nem is érdekelte az egész stúdium. Minden igyekezete a kommunista párt elvárásainak való megfelelés volt, ezt kereste egyetemi tevékenységében is. Velem szembeni viselkedését is ez határozta meg: érdemeket akart szerezni a Pártnál a hozzám hasonló osztályidegen elemek üldözésével.

Doktorjelölt társaimmal, Csiszár Ádámmal és Szabó Pál Endrével egyetértésben, közös munkatervet készítettem és terjesztettem Demeter elé, az alkotmányjogi szeminárium számára, bevonva a tevékenységbe az érdeklődő és vállalkozó hallgatókat is, az akkor mindnyájunkat legjobban érdeklő, *a kisebbségi autonómia* kérdésköréből. *Csiszár Ádám a régi erdélyi alkotmány nemzeti és felekezeti önkormányzat-rendszerét* dolgozta volna fel a hallgatókkal: az erdélyi magyarság akkori helyzetében nagyon kíváncsi volt számunkra a három nemzet és a négy felekezet *egyenlő, egymásmelletti* „szabadsága”, területi-, személyi- és kombinált – háromszáz éven át jól működött – autonómiája. Szabó Pál Endre a szovjet és jugoszláv új alkotmányok kisebbségjogi rendszerét koordinálta volna, és nekem maradt volna a polgári alkotmányok kisebbségvédelme, valamint a kisebbségi jogok nemzetközi jogi garanciáinak az ismertetése. Maga mind Balogh Artúrt akar játszani, a régi sérelmekből kiindulva, követelésekkel akar előállni – volt Demeter János véleménye. Várják meg az új alkotmány hatályba lépését, azután annak megfelelően készítsenek terveket, mert ez most mind idejét múlta, és felesleges, hiszen a bolsevik-diktatúra – ő *kommunista demokratikus centralizmusnak* nevezte – minden kisebbségi kérdést a legmagasabb méltányossági fokon megold. – Meglepetésemre és szomorúságomra, Buza László sem tartotta időszerűnek a kisebbségi autonómiák tárgyalását az Egyesült Nemzetek Szervezetének ez irányú rendelkezései előtt. Végül is a közös átfogó tervet feladva, az alkotmányjogi szemináriumban az 1919-es *Kisebbségi Szerződést* ismertettem. Lehetőségem nyílt itt arra, hogy a Demeter képviselte materialista publicisztikai állásponttal szemben a klasszikus jogtudomány igénye szerint állapítsam meg, illetve részletezzem *a nemzeti kisebbség fogalmát: feltétlenül meg kell különböztetni a történelmi nemzetiséget a bevándorlótól*. A történelmi, bennszülött nemzetiség a jelenlegi államhatárok kialakulása előtt már ott élt, privilégiumokat, *speciális nemzetiségi jogokat szerezhetett és szerzett*, amelyeket a későbbi közhatalomnak is tiszteletben kell tartania. Ezzel szemben, a *bevándorló* az országba telepedésével elfogadja *új hazája egész jogrendjét*, hiszen az számára előnyösebb, mint, amit az előző hazájában önként otthagyott. Persze, az Alapvető Emberi Jogok minden embert megilletnek, tehát mindenféle kisebbségit is. Ezzel az előadásommal kapcsolatosan bukkantam az intézmények, alapítványok és más *jogi személyek nemzetisége* kérdésének megoldatlanságára. Ez akkor, 1947-ben az erdélyi magyar felekezeti iskolák és más intézmények készülő államosítása idején – *az államosítás ugyanis valójában románosítást jelentett* – nagyon is időszerű volt, ezt beszélte mindenki, és a mi társaságunk is ezt vitatta. Kértem Demetert, tűzzük a szeminárium napirendjére a kérdést, de ezt is elutasította. Sajnos, *a jogi személyek nemzetiségének* kérdése azóta is függőben van, annak ellenére, hogy 1990 után, a gazdasági célú jogi személyek, *vállalatok magánosítása* kapcsán különös fontosságra emelkedett.

Másik előadásomban a Szovjetunió alkotmányának a nemzetiségi nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezéseit ismertettem. Összinte elismeréssel illetem az általános rendelkezést, amely nemcsak minden kisebbségi nyelv szabad használatát engedélyezte, de még az egyes nyelvek esetleg hiányzó nyelvtanának és szótárának a megszerkesztéséről is gondoskodott. Nem törődve az esetleges következményekkel azt is megállapítottam, hogy a Szovjetunióban a nemzetiségi *autonóm területek határai olyan manipulative vannak megállapítva*, hogy azokban az oroszok lélekszáma messze meghaladja a nemzetiségiéket, tehát *az önkormányzat ténylegesen nem gyakorolható*. Ez annyira felbőszítette Demetert, hogy nem foglalkozhattam tovább a nemzetiségekkel, hanem az 1932-es romániai *konverziós* törvényt kellett ismertetnem. Abban ugyanis a polgári jogrend kénytelen volt a kapitalizmus csődjét elismerni, és a magántulajdon kizárólagosságát messze menően korlátozni.

A közigazgatási jogi szeminárium

A *közigazgatási jogi szeminárium* szintén Demeter szakterülete volt. A *közigazgatási bíráskodásról* írott dolgozatom még a Demeter elismerését is kiérdemelte. Nagyobb jelentőségű volt az akkor készülő román közigazgatási reform ismertetése. A *közigazgatás racionalizálása* Európa minden országában általános igény volt a 19. századi liberális alkotmányreform óta, hiszen a közhatalomnak *a politikai pártok szubjektív alapjaira* való felépítése nem elégítette, mert nem is elégíthette ki a pártokra szakadt társadalom elvárásait. *A pártatlan közélet igénye*, ésszerű, objektív szervezeti alapokat követelt, és a 20. század első felében nemcsak számos közigazgatástani elmélet született a szakirodalomban, de közülük sokat gyakorlatban is kipróbáltak az első világháború utáni válságos időszakban. Hogy milyen nagyságú, méretű, lélekszámú legyen a *személyi* csoportosítás és a *területi* beosztás a különböző társadalmi, gazdasági, művelődési célok megvalósítására, azoknak milyen *önigazgatási* hatáskört kell biztosítani – sok vita és kísérlet árán – a '30-as évekre mind tisztázódott. A nagy nemzetközi tekintélyű *Magyary Zoltán* megfelelően rendszerezte is a közigazgatás ésszerűsítésére vonatkozó ismereteket úgy, hogy ezeket mi már készen kaptuk egyetemi tanulmányainkban. A Romániában bevezetés előtt álló *rajoni és tartományi* területi beosztás elvi és gyakorlati helyességét én is a Magyarország számára már elfogadott elméleti rendszer alapján indokoltam. Sajnálatos, hogy a közigazgatás racionalizálása – bármennyire is szükséges volna – azóta is várat magára.

A jogi szakkifejezések tartalom-változása

Az Egyetem minden jogtudományi előadásának, minden szemináriumának állandó feladata volt a klasszikus jogtudomány szakkifejezéseinek az akkor marxistának nevezett publicisztikával való összeegyeztetése, mert általános volt a bábeli értetlenség. Hogy a román vagy a magyar kommunista párt ideológiai kifejezéseinek melyik klasszikus magyar jogi *terminus technicus* felel meg, azt lehetetlen volt egy ütemben megállapítani, ugyanis nem egy, hanem több közvetítő nyelv – annyi, ahány munkásmozgalmi irányzaton át jutott a szocializmus a magyarokhoz – állt az eredeti német, francia vagy orosz és a magyar nyelv közé. Mindenekelőtt itt volt a 19. század végén alakult Szociáldemokraták Magyarországi Pártjának – vulgo: *cucilistáknak* – a nyelve, amelyet a frankfurti és bécsi jiddis anyanyelvű kereskedelmi utazók, *vigécek* közvetítettek. A 20. század elején a német pártideológusok példáját követve ezt a vigéc nyelvet *Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár* és társaik magyarították ugyan, de nem irodalmi, még kevésbé tudományos igényű színvonalon, hanem csak a bulvár

zsurnalisztika zsargonjában. Valószínű, ugyanez történt a francia, az angol és az orosz nyelv irányában is. Eredményképpen születtek az ellentétes értelmű szakkifejezések. Például: a magyar szocialista-kommunista ideológiában a *nemzeti*, *nacionalista* kifejezés negatív tartalmú. Franciául viszont a *nation*, *national* a lehető legpozitívabb értelmű politikai jelző, angolul azonban a *nation* egyenesen azt jelenti, amit magyarul *államnak* mondunk, és ennek megfelelő a *national* értelme is. Az amerikai nyelven *nacionalista*, *nationalist*, az államosítás párthívének a neve. Hogy a budapesti Nemzeti Színházat, Nemzeti Múzeumot *népellenes* intézménynek nyilvánítaná a neve, azt csak az évszázados megszokás akadályozza. Nem csoda, ha a Párizsban nevelkedett magyar kommunisták nehezen értik meg magukat a Moszkvában nevelkedettekkel, és mindketten az itthoni vigéc nyelvűvel. A kolozsvári egyetemen Balogh Artúr, Horváth Barna és Ottlik László előadásaikban tudományágukkal párhuzamosan rendszeresen egyeztettek az 1848 előtti és az azutáni klasszikus jogi kifejezéseket, és mindegyiküket egybe vetve az *arisztotelészinek* mondott régiekkel.

Az első nehézség már a politikai rendszerek-államformák-kormányformák ismertetésekor felmerült. Az *uralmi szervezetek*: az autokrácia = magánuralom, arisztokrácia = kiválóak uralma, demokrácia = népuralom, ohlokrácia = tömeguralom, akrácia = uralomhiány, és a *vezérleti szervezetek*: monarhia = egyéni vezérlet, oligarhia = kevesek vezérlete, poliarhia = sokak vezérlete, anarhia = vezetés hiány kifejezéseit elintézték azzal, hogy logikusak, szépek ugyan, de *mesterkélt* voltak miatt nem kell ragaszkodni hozzájuk. A „*köztársaság*” kifejezés – bár homokszemcse az óraműben – ott ragadt a magyar publicisztikai nyelvben. Azt történt ugyanis, hogy a 19. századi liberális forradalmárok a nyelvújító magyarítás lendületében a latin *respublica* = *közügy* szót is lefordították forradalmi, de helytelen, rossz és csúnya kifejezéssel. Bár tudhatták volna, különösen Magyarországon, de mégsem tudták, hogy a *respublica* kifejezés már a 15. század óta használatos nálunk és protestáns országokban, előbb „*választott királyság*”, később egyszerűen „*állam*” jelentéssel. Az pedig, hogy a „*köztársaság*”, a „*monarhiával*” ellentétes államforma volna – bármennyire is általános korunk zsurnalisztikájában – államtani szempontból *helytelen*, tehát elfogadhatatlan.

A második világháború alatti szovjet-orosz megszállás a *szocializmus marxista kifejezéseit* hozta a magyar publicisztikába. Mint fentebb láttuk ez a Moszkva felől érkező terminológia nem igen felelt meg a Frankfurt és a Párizs felől érkezőkkel. Egyetemünk érdekelt professzorai a kommunista Kiss Géza és a szociáldemokrata Pásztai Géza – bár mindketten a nyugati terminológián nevelkedtek – nem tudván egymás között megegyezni valamelyik szakkifejezésben, Professzoromhoz fordultak kérdésükkel. Azonban Buza László is tanácstalan volt ezen a téren, és csak abban tudtak mindhárman megegyezni, hogy a zsurnaliszta Balogh Edgárt és az ideológus Bányai Lászlót kell konzultálni telefonon ezekben a kérdésekben. – A Bolyai Tudományegyetem Jogi Karán a kommunista térfoglalás már annyira felerősödött, hogy a klasszikus jogtudomány szakkifejezéseinek kérdése csak néhány régi tanárt érdekelt. Sőt, a katolikus akcionista-ból moszkovita kommunistává vedlett Demeter János „szörszálhasogató, polgári csökevényeknek” titulálta a klasszikus gondolkodásúakat. Hogy mit jelent a „szabadság”, a „demokrácia” vagy akár az „igazság” és bármilyen más kifejezés, azt Sztálin *elvtárs* minden vitás esetben egyértelművé teszi – mondta Demeter –, megelőzve a *dialektikus materializmusnál* megrekedt Jordáky Lajost a Marx–Engels–Lenin–Sztálin – rövidítve: MELSZ – ideológiai fejlődésben. Azt azonban a „haladók” nem tudták még akkor

megakadályozni, hogy a Buza László Intézet tovább folytassa tudományos megalapozó munkáját, a békeszerződések, az új nemzetközi szervezetek és az új államkapcsolatok alkotmányainak ismertetésével.

Minden külső viszontagsága ellenére, az 1947-48-as szemináriumi esztendő az eredményes tudományos munka korszakaként maradt meg emlékezetemben. Lehet azonban, hogy emlékeimet csak az utána következő rémséges évtizedek viszonylata ferdítette ilyen pozitívrá.

Pártosodás

Az erdélyi magyar társadalom nem várt semmit a békeszerződésektől, tehát azok hatályba lépése sem érdekelte. Középeurópa szovjet megszállás alatti országaiban erélyesen folyt a *bolsevik hatalom állandósítása*. Ennek formáit és módozatait találgatták az emberek számtalan változatban, de minden tárgyi tájékoztatás híján, eredménytelenül. Az egyetemi gólyabálón *Jordáky Lajos* beszélte, hogy küszöbön áll a *proletárdiktatúra* megszervezése. Ezt mindenki mondta már akkor, de részleteket senki sem tudott. Meglátogattam *Katona Szabó Istvánt* a Móricz Zsigmond Kollégium új székházában, de Balog Edgárra hivatkozva és nagyon kelletlenül csak annyit mondott, hogy „a Szovjetunióhoz való csatlakozás előtt a mi társadalmunknak is végig kell mennie a proletárdiktatúra minden fázisán”. Az erdélyi magyar fiatalság elvándorlásával kapcsolatosan az én sorsom is szóba került. Akkor már nyilvánvaló volt, hogy a Móricz Kollégium nemcsak, hogy átment a kommunista oldalra, de ott is a legszélső moszkovita baloldal, „*antinacionalista, antiklerikális, ateista*” álláspontra helyezkedett. Mégis meglepett, amit az én sorsomra mondott: „Te bárhová mehetsz, mindenütt reakciós, osztályidegen, felszámolandó ellensége leszel a mi világrendünknek”. – Bizony, 1947 őszén már így beszélt a *Március Kör* hajdani tagja, a háború alatt finn kiállítást szervező Katona Szabó István, a magyar népi mozgalmi ifjúság szervező apostola. Bár erre a Groza Péter politikájának zsenialitása nem magyarázat, egyebet nem tudtam rá mondani. Az erdélyi magyar értelmiségnek talán tíz százalékára volt jellemző ez a nemzetellenes magatartás, de ott volt és ott maradt közéletünkben, gyászos megosztást okozva.

A gyűlölet közhatalommá szerveződik

Ákoson csendes, nyugodt, békés ünnep volt 1947 karácsonya. *Dobai Árpád öcsém*, sarmasági rokonunk volt az ünnepi legátus, és természetesen nálunk lakott. Ennek azért volt jelentősége, mert – valószínű, az asszonyok egyenetlenkedése miatt – a család két ága között semmiféle kapcsolat nem volt gyermekkorom óta. Most helyre állt közöttünk a béke. Különben a falu is csendes volt. Itt nem várta senki a békeszerződések hatályba lépését, sem – Buza Lászlóhoz hasonlóan – a Biztonsági Tanács határozatait. Mint Középeurópában mindenkit, az ákosiakat is Amerika és a nyugati szövetségesek Európára vonatkozó tervei érdekelték volna, ugyanis Truman elnök 1947. március 12-i kongresszusi üzenetében segítséget ígért a felszabadulásért harcoló népeknek. Ezért mindenkit, engemet is és az őszön rokonlátogatóban itthon járt Nagy Ernő amerikai ezredes is e felől kérdeztek. Ezekről azonban nem sokat tudhatott, és még kevesebbet beszélhetett az ezredes. Ezért maradt mindenki a mindenféle ellenőrizetlen forrásból, csepűtelefonon kapott értesüléseivel, mi szerint az amerikai hadsereg 1952 őszén fogja lerohanni a Szovjetuniót. Addig legyünk türelemmel!

Csendesen és békésen léptünk az újesztendőbe is. Senkit sem lepett meg a rádió kapott hír, hogy 1947. december 30-án Románia *Népköztársasággá alakult*, hiszen már mindenki készen várta. Ákoson *Jakabás Paliék* és általában a románok sajnálták *Mihály király* eltávolítását, de

vigasztalták is magukat, hogy nemsokára visszajön. A magyar úri társaság is inkább a magyarországi politika iránt érdeklődött, és rosszalló fejcsóválással hallotta a fontoskodó párt-acsarkodásokat.

Az Egyetemen az alkotmányjogász *Demeter János* tartott nagyon mérsékelt érdeklődéssel hallgatott előadást az új alkotmányról. *Jordáky Lajos* próbálta megmagyarázni a népköztársaság elvi alapjának, a *népi demokráciának* a lényegét: „A népi demokrácia átmenet a szocializmus felé és annak a társadalompolitikai rendszernek a neve, amelyben a hatalom már szocialista, de a termelőeszközök még magántulajdonban vannak.” „A demokrácia népuralmat jelent – mondta Buza László – felesleges elé tenni „a népi” jelzőt. Ha a jogalkotók mégis odatették, bizonyosan okuk volt reá. Ez azonban már politikai kérdés, nem tartozik reánk, jogászokra.” – A Bolyai Egyetem Közgazdaságtudományi és Szociológiai katedráin okozott némi nyüzsgést az alkotmányváltozás, de másfelé mintha észre sem vették volna. Csak a következő hónapok eseményeiből lehetett visszakövetkeztetni *a hatalomváltozás fontos tényére*.

A bolsevik proletárdiktatúra, a Gyűlölet politikai rendszere nagyon is megfontolt következetességgel, ellenállhatatlan erővel, tervszerűen fejlesztette önmagát Középeurópa országai fölé. Úgy rendeltetett, hogy vidékünkön a bolsevizálás első áldozata a Dobai család legyen: 1948. február 13-án este, éppen Bálint estéjén, a nagyváradai Állambiztonsági Hatóság, a *Securitate*, a szatmári kirendeltség embereivel kiszállt Ákosra, Dobai Bálint házához, és „zsidó vagyon rejtetegetése” vádjával letartóztatták, és ott, saját lakásában, azonnal vattatúra is fogták. Mivel a vattatott semmiféle zsidó vagyonról nem tudott, tehát semmit sem mondott, véresre verték, reggelig „vattaták”, azután a szatmári *Securitate*-ra vitték. Másnap délután – minden vármegyei, sőt országos befolyású személyiség közbenjárására – szabadlábra helyezték, és amikor én Kolozsvárról Ákosra érkeztem, akkor érkezett Édesapám is haza Szatmárról. Sebei még Szatmáron orvosi kezelést kaptak, itthon csak ágyba fektetni kellett. Csak néhány napot kellett feküdni, azután lábadozott, gyengélkedett hónapokig, és végül, 1949. január 12-én, „sikeres”, de elkésett agytályog műtét után meghalt.

Ügyvédünk, Fischer József reklamációjára a *Securitate* csak annyit felelt, hogy „sajnálatos tévedés történt”. Annyit tehettem én, hogy azonnal Váradra utaztam Elekes Tamás diákkori cserkész barátunkhoz, akiről hallottuk, hogy a politikai rendőrség tagja lett, azaz szekus. Megerősítette az ügyvéd állítását: keserűen mondta, hogy ez a „sajnos tévedés történt” kitűnően bevált módszer a nép megfélemlítésére: Ha a szegénység igazsága érdekében egy közismert csaló, kizsákmányoló, népnyúzó burzsuj ellen indul eljárás, akkor ezt a lakosság megérti és helyesli is. De ha egy köztisztviselőben álló, becsületes, ártatlan embert támadnak, akkor már mindenki ellene szegül. Ha pedig „tévedés történt” senki sem érti, miért lehetséges ez az eljárás, és mert nincsen folytatása, de bármikor bárki ellen lehet, rettegés tölti el az egész társadalmat. – Bizony a későbbi évtizedek alatt, sok példáját láttuk a nyilvánvalóan erkölcsellenes, igazságtalan, de éppen ezért félelemkeltő és szándékosan alkalmazott hatósági intézkedéseknek. Igen, az ártatlanok szándékos büntetése, kínzása, kényszermunkára vitele, megölése a Gyűlölet uralmának kedvelt eszköze. És *osztályharc* címen – lehet-e ártatlanabb az ember, mint a saját származása ügyében? – félévszázadon át kínoztak több száz millió embert a Földön – az Emberi Jogok Kartájának elfogadása és ratifikálása után.

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1947. november 29-i határozatával felosztotta Palesztina területét a zsidók és az arabok között. A Biztonsági Tanács kötelező erőre emelte a közgyűlési határozatot, és 1948. május 14-én megalakulhatott a zsidók régóta várt nemzeti otthona, *Izrael állam*. Az Buza László Intézet örömmel fogadta a hírt. Nemcsak azért, mert Professzorunknak *a nemzetközi végrehajtó hatalom megszervezésére* vonatkozó várakozását igazolta, és nemcsak azért, mert a nagyon is akuttá lett zsidókérdés megoldását jelentette, hanem azért is, mert az egész erdélyi magyar értelmiség őszinte szívvel osztozott a zsidóság örömeiben. Meglepetést nem okozott az esemény, hiszen már évek óta foglalkoztatta a világ közvéleményét, és az utolsó hónapokban már a részleteit is mindenütt megvitták. Nemcsak az Intézetben, de a lakásomon találkozó baráti társaságban is egyedül maradtam a *területfelosztás kivitelének módja* feletti aggodalmammal: A sakktábla-szerű területrészeknek a gyakorlatban lehetetlen az egymással való kapcsolatuk. Ez pedig csak a zsidók és arabok egymással vívandó háborújával oldható meg. Lehet, hogy a Biztonsági Tanács *szándékosan bízza* a határok helyszínen való kijelölését a felek közötti katonai mérkőzés *győztesére*, de számomra ez kockázatos és aggodalmas. Az új állam nevét – különösen református egyházi körökben – már széltében vitatták. Én idős Abodi Nagy Géza professzor véleményét tettem magamévá, mi szerint az Izrael elnevezés Krisztus Egyházát jelenti, ezért nem viselheti azt a Krisztust tagadók országa. A másik oldalt *László Dezső* kolozsvári lelkész képviselte: Az Izrael elnevezés olyan súlyos *erkölcsi kötelezettséget* ró a zsidók államára, hogy örvendenünk kell, ha azt vállalja az új állam.

Tudomásul kellett vennünk mindnyájunknak, erdélyi magyaroknak, minden magyarnak és minden európai népnek és nemzetnek, *hogy a zsidó nem magyar, nem német, nem román vagy egyéb efféle, hanem más nemzet. Nem egészen olyan, mint más nemzet, hogy pontosan milyen – nemzetiség, etnikum, felekezet, tradíció, kultúra, civilizáció, jogközösség, érdekközösség, társadalmi szolidaritás vagy mindezek részbeni együttese –*, azt egyelőre ők maguk sem tudják. Majd kiderül ez is, és az is, hogy kik és milyen mértékben tartoznak hozzájuk. Semmi befolyása nincs ezekre egyetlen más nemzetnek sem, mint ahogyan arra sincs befolyása senki kívülállónak, *hogy a zsidók egyénileg vagy együttesen, hogy viszonyuljanak hozzájuk.*

A református egyház új Statútuma

A népköztársasági alkotmány átrendezte a vallásfelekezeteknek az államhoz való viszonyát. Ehhez kellett a romániai református egyháznak is igazodnia, új egyházi törvénykönyvet, statútumot kellett alkotni. Buza László az egyházkerület ügyésze volt, az ő hatáskörébe tartozott a törvényhozás. Különben is kedves tárgya volt az egyházjog, fiatalabb korában az egyetemen is előadta, és 1945-ben is reá maradt ennek a stúdiumnak egyetemi előadása. Engem is magával ragadott, és későbbi életemre is elkötelezett egyházjogi előadásaival. Kifejtette volt, hogy az európainak nevezett jogrend nem egyéb, mint a Római Katolikus Egyház *Codex Iuris Canonici-je* általános államjogra vonatkozó része, hiszen a hajdani keresztyén nemzetközösség, a *Confoederatio Christiana Barbarorum* a római egyház alkotása volt. A nyugati egyház egységének felbomlása után létesült *Európai Jogközösség* pedig a középkori nyugati egyház jogutóda. Az európai jogtudomány is a nyugati egyházon átörökölt hajdani római jognak az európai népek ősi vérségi jogrendjével való szimbiózisából született. 1948 tavaszán az én segítségemet is igénybe vette Professzorom – a régebbi magyar református egyházi törvények és az azokra vonatkozó irodalom jegyzetelése és a gépírási munkák elvégzésével – az új

statútum megfogalmazásában. *Juhász István* – az Erdélyi Tudományos Intézet tanára, újonnan kinevezett teológiai professzor – hozta-vitte intézetünk és az Egyházkerület között a tudományos anyagot. Mintegy véletlenül, magam is ott voltam a belvárosi parókián, *László Dezsőnél*, amelyen Buza László javaslatára Martonossy György főgondnok, Imre Lajos, Juhász István hozzájárulásával eldöntötték, hogy – nehogy előmozdítsák a Magyar Református Egyház egységének felbomlását – egészében elfogadják az anyaországi egyházrész törvénykönyvét Erdély területére alkalmazva. Egyetlen ponton módosítottak: minden egyházi tisztségre való jelölés feltételül a presbiterséget állították. Elvben hozzájárultak – ezt a Zsinatnak is ajánlották – a Bethlen Gábor alapította Teológiai Fakultásnak más protestáns felekezeti lelkészek képzésével való kibővítéséhez, és az állammal való ez irányú tárgyalások folytatásával megbízták Juhász Istvánt. – Ilyen módon el is készült a református egyház statútuma.

Különben, egyházi vezetőink tele voltak aggodalommal az Egyház jövője tekintetében. Akkor már világosan látszott, beszélte is mindenki, akit érdekelt, hogy a társadalmi kényszerhatalom *vallásellenes támadása nem a klérus, nem a papság ellen irányul* – mint ahogyan mindenki várta volna –, *hanem az egyház hívő tagjai ellen közvetlenül: a hívek egyházi aktivitását fogják tilalmazni* – a metaszakrális tevékenységet, a társadalmi hitbuzgalmi, kegyességi mozgalmakat, a keresztyén művelődési, népjóléti, és szeretetszolgálatot –, és korlátok közé szorítják a hitoktatást. Az ortodoxokat ez egyáltalán nem érinti, hiszen ott eddig sem volt efféle tevékenység. A katolikus egyház munkáját eddig is hivatásos papok és szerzetesek látták el, tehát ők is könnyen elfogadhatják az ateista világhatalom rendjét. Viszont mi, protestánsok – különösen *mi, presbiteriánusok* – kapjuk majd az egyesült vallásellenes offenzívát. Valószínű, a hitellenes harc sikere érdekében számolták fel a második világháborúban a legerősebb protestáns hatalmat, *Poroszországot*, és a balti, valamint észak-német államokat. Sajnos, Hollandia, Nagy-Britannia és a skandináv országok egyházait a *pénz hatalma* máris a hitellenes oldalra csábította, vagy közönyössé tette. A katolikusok, szegények, csak szervezetenként erősek annyira amennyire, de szellemi, művelődési tekintetben versenyképtelenek.

7. A Buza László Intézet alkonya és megszűnése

Szepessy Tibor, a zsidó-katolikus kommunista

1948 tavaszán egy-két nap – talán katona ügyeimet kellett rendeznem – hiányoztam az Intézetből. Amikor a következő reggel bementem, dolgozó szobánk nagy íróasztalánál Varga László helyén egy ismeretlen fiatalember ült. Azelőtt este vacsoránál Varga László mondta volt, hogy dékáni parancs kitiltotta az Intézetből, de azt nem tudta, hogy ilyen szaporán a pótlásáról is gondoskodnak. Az érkező Professzor azután bemutatta az új munkatársat: Szepessy Tibor úr fog ezután nálunk dolgozni Varga úr helyett – mondta – legyen szíves, vezesse be munkájába! – és bement dolgozó szobájába. Zavartan néztem íróasztalom mellől a kellemes külsejű barna fiúra, mert nem tudtam, hogy kezdjem vele az ismerkedést. Ő azonban nagyon magabiztosan, kicsit kaján, cinikus öngúnnyal mutatkozott be: „én vagyok a beépített kém, aki tudósítom majd az illetékeseket a Buza László Intézetben történekről”. Különben első éves joghallgató vagyok, de már gazdag tapasztalataim vannak a szakmában, mert a gimnáziumban én voltam *Buzás*

Gerő hittanár informátora az osztályunkból. A miséken én írtam fel a beszélgető, vagy nem rendesen viselkedő osztálytársaim nevét és jelentettem a lelki atyának. Itt, persze, más a helyzet, más a feladat, és igyekezni fogok eleget tenni minden elvárásnak. – Csak most, ezzel a katolikus fiúval beszélgetve, kezdtem észrevenni, milyen keveset tudok a mellettünk élő más felekezetűek életéről. Erdélyi neveltetésű voltam, és nekünk nem illett a más felekezetűek dolgaival foglalkozni. Voltak más vallású társaink, barátaink, szomszédaink, azok elmondtak a dolgaikról annyit, amennyit jónak láttak, de kérdezősködni nem illett. Rémllett, hogy Buzás Gerőről is hallottam pár évvel korábban, hogy volt egy katolikus paptanár, akinek valami csúnya botránya volt növendékeivel kapcsolatosan, de részleteket nem tudtam. Most is az általánosságoknál maradtunk. Megtudtam, hogy az *Eckstein* régi kolozsvári zsidó család még a Tibor gyermekkorában katolizált, és a fiúnak olyan komoly vallásos nevelést adtak, hogy az egyenesen papnak készült. Csak a Buzás Gerő botránya és a szovjet megszállás beállta miatt változtatott életcélt. Szívesen és részletesen, napokon és heteken át beszélt a kolozsvári Piarista Gimnázium életéről, az iskola nevezetes tanáiról, *Denderléről*, *Szánthóról* és a főcserkész *Puskás tanár úrról*, valamint a kolozsvári katolikus úri társaságról – ha megerőltetem az emlékezetemet – Boga Alajosról, Bartha Ignácról, György Lajosról, valamint az Óvári és a Balogh családról, különösen részletezve a Balogh leánynak *Bónis György* professzorral kötött házasságát és annak érdekes részleteit. Persze, gyakran említésre került *Márton Áron püspök* neve is sokféle vonatkozásban. Szepessy úr beszélt el nekem a Bolyai Egyetem történetének katolikus változatát, mi szerint Márton Áronnak oroszánrésze volt az egyetem alapításában, mindent megtett érte, ő adta át, például, a *Marianum* épületét az egyetemnek. Ezért sikerült a Bolyai Egyetemre csaknem kizárólag katolikus tanárokat kineveztetni. Érdekes, hogy a Püspök pártolta a kommunista tanárok kinevezését, ha azok katolikusok voltak – ez volt a Demeter dékán esete is –, de a szabadkőműves és protestáns tanárok kinevezését minden erejével akadályozta – mondta Szepessy úr. Mindez nagyban összecsengett azzal, amit később a börtönben Venczel Józseftől és Dávid Lászlótól hallottam. 1948-ban azonban engem mindez kevésbé érdekelt, mert számomra rokonszenvesek voltak – Demeter kivételével – a katolikus tanárok.

A sokszor megszakított, hosszú beszélgetések során többször is szembesültünk Szepessy úr *apostáziájának* tényével, azzal, hogy hívő katolikusból MELSZ-ita – Marx–Engels–Lenin–Sztálin ideológiájának híve – lett, de tapintatosan elmentünk mellette. Végül mégis szóvá tettem, és akkor Szepessy úr nagyon komolyan mondta: nem vagyok én hitehagyó, hanem egyszerűen csak *fejlődőképes* vagyok. Magamévá teszem, amire tanítanak – előbb a papok, azután a marxisták –, és mindig annak megfelelően, *őszintén beszélek és az elvárások szerint viselkedem, cselekszem, úgy ahogyan kell*. Marx Károly is őszintén talmudita volt gyerekkorában, azután őszintén volt evangélikus filozófus – csak véletlenül múlt, hogy nem kapta meg a berlini egyetem evangélikus dogmatika katedráját –, azután őszintén lett szocialista közgazdász, őszintén fogalmazta a Kommunista Kiáltványt, és minden tudását beleadva írta a Tőkét. Mindent, ahogyan és amikor kellett. És a továbbiakban már emberileg, köznapi nyelven beszéltünk a legkényesebb ideológiai témákat is. Hallottunk mi már ezekről nagyon is sokat, hiszen évek óta ezt harsogta az egész sajtó, minden szónoklat és előadás, én is vizsgáztam már Jordákynál történelmi materializmusból és marxista ideológiából. Rámenős politikai pártagitációja miatt azonban idegennek és ellenségesnek éreztem az egész ismeretanyagot,

ahogyan azonban Szepessy úr, a kezdő pártiskolás mondta el nekem, az nagyon is tetszett. Még érdekes és olvasmányos ideológia-történeti könyveket is hozott nekem: Marx Károly életrajzát, Menger Antal marxista alkotmánytanát és másokat. Szívesen olvastam ezeket, részletesen meg is beszéltük Szepessy úrral, és nagyon sokat tanultam belőlük. Ha tovább tartott volna a Szepessy úrral való kapcsolat, talán egészen feloldódott volna bennem az a *gyanakvás és idegenkedés*, amely – mint minden magyar értelmiségiben, bennem is élt – a kommunizmussal volt kapcsolatos.

Nem is igen volt időm ilyen ismeretterjesztési dolgokkal foglalkozni, mert a doktori értekezésem megírására kellett fordítanom minden erőmet. A nemzetközi bíraskodásról évek alatt olyan sok forrásmunkát olvastam át, annyi töménytelen jegyzetet halmoztam fel, hogy a *Professzorom* szigorúan megtiltotta a további gyűjtést, és nemcsak utasított az anyag rendszerezésére, értekezésem fogalmazására, hanem naponta ellenőrizte is munkámat. Szükségem is volt a segítségére, mert valósággal fulladoztam az adattömegben. Buza László aztán kihagyta velem a témák háromnegyedét a hozzá tartozó sok száz oldalas szöveggel együtt, mondván, hogy „tanulja meg, egy dolgozatba szigorúan csak a címében jelzett kérdéssel szabad foglalkozni! *A tudomány az ismeretek rendszere, nem pedig tömege.*” A félretett anyagot azután a nemzetközi bíróságokra, később megírandó 7-8 témára csoportosítottuk. Így vitte el, és égette el a Securitate letartóztatásom után 1957-ben, az azutáni esztendőik intenzív munkájával összegyűjtött tudományos anyagommal együtt. Doktori dolgozatom idejében el is készült úgy, hogy azt Buza László még Magyarországra távozása előtt elbírálhatta és elfogadhatta.

Foglalkoznom kell az erdélyi magyarság *felekezeti kérdéseivel* is, amelyekkel Szepessy Tibor útján kerültem közelebbi kapcsolatba. Már említettem volt a FIKE-vel kapcsolatosan a *református túlsúly* problémáját, és vele szemben – vagy talán párhuzamosan – *mintha* katolikus állásfoglalás tűnt volna néha elő. Mivel sem a FIKE-ben, a Buza László Intézetben pedig még kevésbé voltak beszédtárgyak a felekezeti különbségek – ha mégis előkerültek, mindig a feltétlen pozitív viszonyulásunk volt a jellemző –, mostanig mind halogattam a kérdés tárgyalását.

A Mindszenty-szindróma

Amikor 1945 végén, mi itt Erdélyben *Mindszenty József* bíboros-prímás-esztergomi érsek politikai fellépéséről hallottunk, annak *bizarr komikuma* miatt, tréfára vettük a dolgot: „*Első Zászlós úr*”, hitelesebben: „*Der Erste Bannerherr*” – Ki a második és harmadik? És mikor lesznek hadnagyok a zászlósokból? Kitől veszi át, és hogyan gyakorolja majd a *nem létező királyság* főhatalmát? Ép elmével el lehet-e olyat várni Sztálin elvtárstól, hogy a Vörös Hadsereg Magyarország feletti győzelmét a Habsburg Monarchia restaurálására fordítaná? Buza László kitért a hozzá intézett kérdésekre adandó válasz elől: „Jogászként nem foglalkozhatok sem politikai, sem felekezeti kérdésekkel. Kérdezzék meg a katolikus alkotmánytörténész *Bónis György* professzor urat.” Az uralkodói teendőinek ellátásában akadályozott király ilyen helyettesítéséről nem tudok – mondta Bónis. Különben a *banderális hadrendszer* a 14. és 15. században volt nálunk szokásos, 1459-ben végleg felváltotta a *telekkatonaság* intézménye. Azóta a „banderális úr, zászlósúr” kifejezés *csak alkotmányos hatáskör nélküli címként* fordul elő itt-ott. Hogy a Frank Birodalomban kik és miként gyakorolták a bannerherr-i méltóságot 1000 évvel előttünk, annak nagyon csekély a fontossága. Viszont az Európát alkotó

Confoederatio Christiana országai között a *Római Egyház* által gyakorolt *legislatio*, a törvényhozás közös volta szolgált kapcsolatul: Róma Püspöke, mint *Pontifex Maximus*, Legfőbb Hídepítő, az Egyház Hídján hozza le – ezért legislátor, azaz törvényhozó – Krisztus törvényét a Földre. Ezt továbbítja Európa minden nemzetéhez a keresztyén királyok mellé szervezett, az Egyház püspökeiből álló Királyi Tanács, hogy az uralkodó gondoskodhasson arról, hogy érvényesüljenek az országban a Megváltó életszabályai. Egyrészt kényszerhatalmi szankciókkal szavatolva *országos törvénné* legyenek, másrészt a tanítás és nevelés által minden hívő lélekbe a természetes ösztönök kiegészítésére *erkölcsi szabályként* beépüljenek. Mindszenty József azonban – mint erről később részletesen értesültünk -, nem a középkori, hanem az újkori jezsuita király-helyettes primások politikai tevékenységét akarta folytatni, amelynek tárgyalásával a Buza László Intézet nem foglalkozott.

Buza László távozása

1948 júniusában lejárt Buza László professzornak a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemmel kötött munkaszerződése. A román bolsevik diktatúra intézkedései folytán 1948 tavaszán már amúgy is leszűkült az Intézet aktivitása. Már semmi sem volt a hajdani látogatók érdeklődők nyüzsgéséből, csak a vizsgázó hallgatók nyitották ránk az ajtót. A külső helyiségben ketten ültünk Szepessy úrral, a belső dolgozószobában egyedül a Professzor. Gyakran kellett bemennem doktori értekezésem egyes kérdéseinek a tisztázására és egyéb hivatalos és nem hivatalos ügy megbeszélésére. Előbb csak a régi szokásoknak megfelelően állva, protokolláris körülmények között beszélgettünk, azután mind gyakrabban leültetett, majd órákig „társalogtunk”, végül pedig meghívott délutánra a lakására is. Társalgásnak, beszélgetésnek nem igen lehetett nevezni, ami közöttünk történt, mert én nagyon ritkán kérdeztem valamit, amelyre a Professzor részletesen felelt. Előbb csak tudományos problémák, azután közérdekű kérdések, végül egészen személyes ügyek is sorra kerültek. Sok érdekes epizódját mondta el életének, pályafutásának és meglehetősen bizalmas keserűséggel családjá 1944-es tragédiáját. Jövendő terveiről csak annyit mondhatott, hogy visszamegy szegedi katedrájára, és minden erejét *a tiszta jogtudomány* – főként a politikamentességet illetve a „tisztaság” jelzővel, de a „jogbölcselet ingoványának az elkerülését” is – művelésének a folytatására fordítja, illetve ennek a nagyon kedvezőtlen politikai helyzetben való fenntartását tartja kötelességének, és engem is erre buzdított. „Hivatása gyakorlásához – folytatta Mesterem rólam szólva – mindent megkap majd az Anyaországban, amit itt hagy, ha maga is kijön, de az erdélyi Egyházat, a Farkas utcai gyülekezeti közösséget, a Belvárosi Bibliakört és a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesületet, amelyben megkapta *oktató munkája társadalmi visszhangját*, nagyon fogja majd hiányolni odaát.”

Jövendő sorsom felől is különösen aggódott Buza László – mint mondta – nemcsak személyem iránti rokonszenvből, hanem azért is, mert nyolcévi kolozsvári munkásságának én maradtam egyedüli reménybeli folytatója. Arra a kérdésemre, hogy mit tanácsol nekem: menjek-e Magyarországra, esetleg Nyugatra vagy maradjak Erdélyben? – nagyon komolyan felelte: „*nem tanácsolhatom, hogy Erdélyben maradjon, mert itt a többszörösen ellenséges idegen uralom alatt lehetetlenül nehéz élet vár magára. Ha eljön, akár Magyarországon, akár Nyugaton, lesz annyi befolyásom, hogy tudományos pályán, vagy a külügyi szolgálatban fejlődési és előhaladási lehetőséget nyissak maga előtt. De gondolja meg, ha maga is, a még*

Erdélyben maradt egyedüli közjogász is elmegy, senki sem lesz itt, aki az erdélyi magyarság jogos igényeit képes lesz írásba foglalni majd, ha valamikor erre lehetőséget ad a történelem.”

Hogy én az Erdélyben maradás mellett döntöttem, minden igyekezetét arra fordította Buza László, hogy számomra, vagy inkább eljövendő szolgálatom számára támogatókat szerezzen. A későbbi évtizedek alatt szereztem tudomást az erdélyi közélet legkülönbözőbb személyiségeitől Buza Lászlónak az én érdekemben kifejtett tevékenységéről. Akkor csak levéllel vagy valamilyen ürüggyel küldött el ismeretségekötés céljából az erdélyi magyar társadalom befolyásos személyiségeihez, jogászokhoz, egyháziakhoz, szabadkőművesekhez. Bár az akkori „befolyások” a következő nehéz időkben elolvadtak, azután pedig hordozóik is elhaltak, a Buza László által annak idején irányomban támasztott jóindulat gyümölcseit még az 1980-as években is éreztem. Bizony, nagyon nagy szükségem volt rá nekem is, családomnak is a börtön utáni rettenetes üldöztetésünk idején.

Az erdélyiség varázsa

Nagyon nagy segítséget jelentett későbbi nehéz életpályámon az, amelyet a Buza László kolozsvári társadalmi kapcsolatainak reám örökítésével kaptam volt. De minden társadalmi előny értékét messze felülmúlta az a *tanítás*, amelyből erkölcsi erőt merítettem a nehéz körülmények közötti helytálláshoz: elmesélte, hogyan lett *az erdélyi szellem elkötelezett szerelmese*. Hogy mi az „erdélyi szellem”, annak a meghatározása még Ravasz Lászlónak sem sikerült – mondta Buza László –, hogy sikerülne nekem? Érzelmek tárgyat mi magunk, illetve képzeletünk alkotja, és bár egész életünkben rabságában tarthat, értelmünk számára megfoghatatlan marad. És elmesélte, hogy ő hogyan találkozott volt vele. Érettségiző diák volt Sárospatakon, ahol édesapja kollégiumi tanár volt. Olyan nagy volt a „haladó” kolozsvári egyetem híre, hogy az ország minden ambiciózus diákja ide vágyott. Terepszemléül jó alkalomnak ígérkezett Fadrusz János Mátyás király szobrának a 1902-i felavatása. Mi, Pataki diákok is elutaztunk Kolozsvárra, hogy az ünnepeken a „*svarcgelb szoldateszka*” ellen tüntessünk. Botrányba is fullasztottuk a Gotterhalte hangjai, a készenlétben álló lovasrendőrség vert szét bennünket, végigkardlapozva a hátunkat. Édesapám református kollégiumi tanár barátjánál voltam megszállva, aki elégedetten nyugtázta a történeteket. Ezt nagyon jól csináltátok László öcsém – mondta a bácsi –, most már aztán vége a *svarcgelb szoldateszka*nak! Meghökkenve néztem rá, és megkérdeztem, a Bácsi talán nem akar tőle szabadulni? Én bizony szívesen szabadulnék – felelte –, de előbb tudni szeretném, mit kapunk helyette? Ki fogja majd megvédeni az ország külső és belső rendjét és biztonságát a *svarcgelbek* helyett? A magyar fiatal, Te sem, más sem hajlandó a gotterháltés császár szolgálatára, csak ez a Monarchia tízféle népéből összeverődött társaság. Ezek osztrák, cseh, horvát, szerb, tót, vend kispolgár és falusi családok fiai. Számukra a k.u.k. hadsereg a társadalmi érvényesülés lehetősége. Igaz, hogy a *zsold* nagyon sovány, de ott van a szép egyenruha és a parádékon való látványos szereplés. Szüleik és rokonaik mind eldicsekedhetnek velük, ezért vállalják, a magyarok pedig ezért nem állnak be a császár katonájának, vagy diplomatájának, mert elégük volt a hajdani „két pogány közt egy hazáért” alternatívából. Hogy a közös hadseregben csak a kényszerrel besorozott közlegények a magyarok, mert altiszt vagy tiszt egyetlen magyar sem akar lenni, ez az eredmény. Ha pedig ti ezt a közös hadsereget is eltávolítjátok, akkor ázsiai vagy afrikai *zsoldosok* fogják majd a közrendet fenntartani dicsőségesen uralkodó Igazságos Mátyás szobrának a felavatásán. – Számomra nem volt meglepő a komoly kolozsvári tanár beszéde,

mert nálunk, az Anyaországban is így beszéltek az idősebbek. Meglepetés volt viszont erdélyi diáktársaink viszonyulása, mert az ő véleményük is megegyezett az apáikéval. Nálunk, és akkor egész Nyugat-Európában a fiatalság a legális törvényhozás működését megbénító *obstrukciós ellenzéki*ség hatása alatt állott, szívvel-lélekkel és minden eszközzel *szolgált a maga pártját* az ellenpárttal szemben. A kolozsvári diákok – később magam is az voltam – nemcsak, hogy kacagtak az *obstrukciós pártokrácia* sületlenségein, de jóformán nem is ismerték a magyar parlamenti pártokat sem. Az országos politika mindennapi kérdései iránt sem mutattak érdeklődést mondván, hogy „az a mágnások dolga, nekik van hozzá idejük és pénzük, azért kapták volt a birtokaikat”, nekünk viszont *dolgoznunk kell*, mindenkinek a maga helyén el kell végeznie a közös feladatokból a reá eső részt. Az erdélyi ember – lehet bár ő maga *kálvinista kuruc* – nemcsak elnézi és megtűri, hanem még esetenként szükségesnek is tartja, hogy *a másik katolikus labanc lehet*, vagy egyéb. *Őszintén* mindenki csak a saját meggyőződése szerint viszonyulhat a világ adottságaihoz, szűkebb környezete, családja, hivatása, munkája, lakóhelye és minden más természeti és társadalmi adottság befolyása alatt. Viták előzik meg a közös cél megvalósítása felé való elindulást, de *a cselekvés együttesen történik*. Az országos politika emberéletem túlnyúló folyamata, amelyet a történelem, azaz Isten, a történelem ura határoz meg. Azt a mindenkori ember csak tudomásul veszi, hogy igazodhassék hozzá. Szokták ezt a magatartást *erdélyi arisztokratizmusnak* is nevezni – folytatta Buza László –, mert az arisztokratizmus Erdélyben nemcsak „a kiválóak uralmán” nyugvó politikai rendszert jelenti, hanem a *közgondolkodás tömegfelettségét* is, illetve annak az *igényét*. Erdélyben vitatkoznak ugyan a különböző meggyőződésűek, de nem veszekszenek még a politikai elvek felett sem – ismételte meg Professzorom. Ha ugyanis a távlati céljaik azonosak, akkor *megvalósításuk módjai* felett nincs miért vitatkozni. Mindnyáján ismerjük, hogy az 1918-19-es magyarországi álforradalmak *országpusztító divergenciája után*, hogyan született meg a *konvergens nemzeti célokra irányuló politikai egység*. Nem véletlen, hogy három erdélyi arisztokrata: Bánffy Miklós, Bethlen István és Teleki Pál, akik *egyénilag* lehettek középszerűek, erdélyiesen egyesített akaratuk erősebb volt másokénál, tevékenységük eredményessége ezért sokkal hatékonyabb. Erdélyben ugyanis a nemzeti egységből nem zárják ki sem a proletárt, sem a mágnást, de egyenesen szükségesnek tartják minden vallási és politikai szekta jelenlétét. Nem véletlen, hogy 1848-ban a *református Wesselényi Miklós* állította a Magyarországgal való unió feltételéül az *unitárius felekezet egyenjogúsítását*. És: a Trianon utáni erdélyi magyar közéletben ott volt a helye az ezeréves történelmi hagyományok, a szentistváni gondolat, az erdélyi historizmus szolgálata mellett a baloldali zsidó sajtónak is.

Nyilvánvaló, hogy az *erdélyi szellem* legismertebb, világtörténelmi jelentőségű alkotása – ahogyan Maga nevezi – *Erdély Hét Szabadság Alkotmánya*. Bár Balogh Artúr állítása szerint ezt nem az erdélyiek zsenialitása, hanem *a történelmi szükségszerűség* hozta létre, megtartása, az erdélyi társadalomban ma is érvényesülő világnézeti és életközösségi békés egymásmellettsége erdélyi érdem.

Beszélgetéseinkben, jobban mondva: Buza László nekem szóló oktatásaiban, többször is vissza-visszatért az erdélyi örökséget megőrző és továbbépítő „*a kolozsvári bölcséleti iskola*” – illetve az egyesek által annak nevezett erdélyi értelmiségi csoport – művelődéstörténeti jelentőségére. Itt hozakodtam elő régi kérdésemmel, és átadtam a Professzornak „a kolozsvári bölcséleti iskolához” általam feltételezett tartozók névsorát: Böhm Károly, Apáthy István,

Hőgyes Endre, Varga Zsigmond, Gidófalvy István, Kosutány Ignác, Jászi Oszkár, Kolosváry Bálint, Ecken Sándor, Balogh Artúr, Buza László, Ravasz László, Somló Bódog, Torma Zsófia, Bartók György, Szabó Dezső, Teleki Pál, Makkai Sándor, Bánffy Miklós, Tavasz Sándor, Imre Lajos, Kós Károly, Konopi Kálmán, Szász Pál, Bíró Vencel, Tamási Áron, Wass Albert, Nagy Géza, Kádár Imre, Személyi Kálmán, Kelemen Lajos, Xantus János, és még nagyon sok más erdélyi alkotó, gondolkodó nevét tartalmazta. – László Gyulát, a kiváló régész-esztétát miért hagyta ki, aki ásatásaival materiális hitelt adott a bibliai társadalomszemléletnek? – kérdezte Professzorom, miután átfutotta az irományt. Miután még egyszer figyelmesen elolvasta a névsort, rövid gondolkozás után, nagyon komolyan folytatta: „Nyilvánvaló tény, hogy amíg az egész világ szaktudósai mind vitában állottak az *idealizmus* és *materializmus* kérdései felett – és a viták folytán született egymással harcoló végül világháborúkká szélesedő diszkordiába és divergenciába szorultak –, az erdélyiek megtalálták a tudományoknak, az ismeretek rendszerezésének békés, építő módját. Azonban még neve sincs ennek az erdélyi tudománysszemléletnek, mert a nagy ismerettömeg rendszerezése jóformán még el sem kezdődött. László Dezső barátom foglalkozik vele. Ő nem találja szabatosnak a tudományelméletek értékeinek *paritásos érvényességét*, hanem Horváth Barna véleményéhez csatlakozva *tudományelméleti szinopszisnak* vagy *parallel heteronómiának* mondja, arra utalva, hogy minden kutatási terület megőrzi tárgyának természeti törvényeit. És lesznek még elegenden mások is, akik ezzel foglalkoznak majd. Maga maradjon meg a jognál, ne foglalkozzék semmi körülmények között sem politikával, sem filozófiával, csak joggal, mert hosszú idegen megszállás, nehéz megpróbáltatások várnak mindnyájunkra. Elveszhet majd az emberiség szellemi értékeinek nagy része, de én hiszem, hogy *a jog, Isten kegyelmes akaratából megmarad!*

Ezt mondtam másik két kiváló tanítványomnak – mindkettő méltán nagyhírű tudós – *Szabó Józsefnek* és *Bibó Istvánnak* is, de ők nem hallgattak reám. Szabó Józsefet börtönbe vitte a politika, Bibó István zseniális dialektikája pedig profanizálódik a bulvár szópiac válságtömegében. Magát tanítványaim közül *kiváló jogásznak tartom*, a jogtudományban maradandó értéket alkothat. A politika viszont szennyes dolog, az nem való magának, nem való puritán embernek. Különben is a politika a *hatalomszerzés és hatalomgyakorlás* tevékenysége, de hol van most erdélyi magyar ember számára, *de bármilyen nemzethez tartozó becsületes ember számára megszerezhető és gyakorolható hatalom?* A bölcsélet pedig még az első szentenciáig sem juthat, mert a mai világban azt is egy félművelt diktátor, vagy diktátor jelölt fogja kimondani helyette. Tudom, azt kérdi, hol van az a megmaradni remélt létező jog, amikor a most uralkodó legerősebb társadalmi hatalom szerint *az alapvető emberi jogok* számítanak az egész jogrend alapjául, de azok ott maradtak *megfogalmazatlanul*, az ENSZ Alapokmányában? *Nagyon halványan, nagyon vékonyan, de ott vannak az Alapokmányban* – vagy tud valami más követendő utat a társadalom számára? Az én ősapám annak idején – folytatta Mesterem – végigharcolta a kuruc háborút, és csak Majténynál tette le a fegyvert. Hazament volna heves megyei családi birtokára, ha azt rokonai a nagyapa halála után, még a háború kezdetén el nem adták volna megtámadhatatlan jogi formák tiszteletben tartásával a *Neoacquistica Commissio* valamelyik hivatalnokának. Zemplén megyei rokonainál húzta meg magát, és leszármazottai ott éltek azóta a vagyontalan megyei nemesek nehéz életét. A Szatmári Béke ugyanis a közhatalom minden gyakorolni érdemes területét – a hadügyet, külügyet, pénzügyet, minden

gazdasági tevékenység ellenőrzését – a császár-királynak adta, a *nemesség számára rezervátumként*, mintegy alkotmány-anakronisztikum számára a közhatalomból *csak az elvben létező vármegyei autonómiát hagyta*. A művelődés területén pedig a protestáns egyház maradt meg csak a nép számára. Ez bizony még a mostani Emberi Jogoknál is kevesebb, *de ez volt és az övék volt*, ezt vállalták, ezt gyakorolták. És ebből a csökevényből regenerálódott az ezeréves magyar közhatalmi rendszer úgy, hogy 1867-ben – Ausztriával felelőtársban – európai nagyhatalommá legyen. Ha a mostani nemzedék megbecsüli, megőrzi, ápolja és gondozza a jognak ezt a pislákoló csira-életét a jövő emberiség valóban félelem nélkül, békében és biztonságban élhet majd!

Vajon, Buza László nemcsak jogtudós, hanem *próféta is lett volna*?

A pártosság politikai győzelme

A Buza László Intézet valójában, jogi, társadalmi szervezetként nem működött soha, mert csak a kiváló kolozsvári jogtudós és puritán keresztyén személyiség *legendás hírnevéből született* és létezett ez az Intézet is és munkaközössége is. Ameddig az erdélyi magyarság *remélhette, mert minden áron remélni akarta*, hogy a Professzor és „Intézete” majd megszabadítja az idegen uralom alól, addig a közvéleményben is tündökölt a hírneve. Amint azonban a világpolitikai események sorra lehervasztották az erdélyiek reményeit, úgy foszlott szét a hírnév is, a tekintély is. Az 1946. május 8-i párizsi külügyminiszteri határozat már leszállította a fellegekből az erdélyiek reményeit, de földi viszonyok között tovább élt 1947 februárjáig és szeptemberéig, a békeszerződés aláírásáig, illetve remélt hatályba lépéséig. De, ahogy a szovjet megszállás megszűnése helyett egész Középeurópában sorra születtek *a szovjet főhatalmat állandósító vazallus alkotmányok, már minden remény elveszett* nemcsak emberi intézményben és személyben, de magában *a jogban is*. Az új alkotmányok ugyanis készen érkeztek Moszkvából, arra a vazallus országok parlamentjeinek, kormányainak nem volt semmi befolyása. Hogy lett volna bármiféle tudományos testületnek vagy magánszemélynek? Az új közhatalmi szervezet, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának főhatalma alatti hűbéres hazai kommunista pártokat és kormányokat szervezett, és nagy erővel látott hozzá a népeknek az új proletár diktatórikus rend alá kényszerítéséhez. Buza László hiába várta-remélte az Egyesült Nemzetek Szervezetének pozitív intézkedéseit – Izrael állam megalakításán kívül – semmi sem történt. Az 1945 júniusában elfogadott ENSZ Alapokmányban ígért *Alapvető Emberi Jogok* ügye még a kellő megfogalmazás fázisáig sem jutott el, nemhogy alkalmazható jogszabályokba öntötték volna. Valójában néhány *hangzatos jelszó lett belőlük, amelyek alapján még határozati javaslatot sem lehet előterjeszteni, nemhogy bírói eljárásban alkalmazhatók volnának*. A Professzorom azonban nem hagyott fel a reménnyel, és az őszi USA választásoktól várta az ENSZ céljainak – a béke és biztonság, a félelem nélküli élet stb. – megvalósítása irányában történő továbblépést.

Én nem vesztettem el a bennem Buza László által ébresztett, *jogba vetett hitemet* – ebben élek és maradok halálomig –, hogy *létezik olyan társadalmi szabály, amely általános elfogadottsága után saját tekintélye alapján érvényesül*. Végtelenül elkeserített azonban a történelemnek reményeinket kilátástalanná tévő fordulata. Professzorom, Mesterem tekintélyvesztése annyira elfogadhatatlan volt számomra, hogy *elhinni sem voltam képes*. Nemcsak azért, mert egyéni életem minden sikere ettől függött, hanem ezért is, mert egész népünk, társadalmunk, nemzetünk jövőjét is az általa képviselt tradicionális európai keresztyén

értékrend függvényének láttam. A pszichológusok bizonyára ismerik az ember tudatalattijában ilyenkor keletkező folyamatot, amely még az emlékezetből is törölni igyekszik a fájdalmas tényeket. Az 1947-1948-as tanévtől vártam ifjú életem beteljesedését, jogtudósi hírnevem általános elismerését, a doktori cím és a nemzetközi jogi tanszék elnyerését. Helyette azonban csak sorozatos és mind mélyebb megaláztatás ért közvetlenül is, Mesterem tekintélyvesztésén át közvetve is. Persze, sértett hiúságom *közöny tettetésére indított*. A közöny álarcát viseltem nemcsak az ellenfelekkel és idegenekkel szemben, de még barátaim, családtagjaim előtt is. Csak Édesapám 1949 januárjában bekövetkezett halálával ürült ki keserűségem pohara, és szabadultam az életemet és akaratomat megbénító lidércnyomás alól.

Eme magyarázatok előre bocsátása után kérem tisztelt Olvasóim elnézését visszaemlékezésem szubjektív volta miatt.

Az 1947-1948-as tanévben engem egészen lefoglalt doktori értekezésem szerkesztése és írása. Végül is elkészült, és Buza Lászlónak sikerült – Demeter János dékán akadémuskodása ellenére – kitűzetni disszertációm megvédésének az idejét. A júniusi vizsgaszesszió teljében, meleg nyári délután került sor a nyilvános védésre a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar üléstermében. Bár a szokásos meghirdetés, hírverés és személyes meghívások elmaradása miatt várható volt, mégis meglepett, hogy csak néhányan jelentek meg. A bíráló bizottság *Buza László, Demeter János és Kiss Géza* professzorok a hivatalból jelenlévő tagjai, a jegyzőkönyvvezető *Gegesy Tibor* kari titkár ültek velem szemben. A másik oldalon *Balogh Artúr, Böszörményi Sándor, Dobó Ferenc, Groisz Gusztáv, László Dezső* és talán *Gyalui Farkas, Ersényes Samu*, valamint *Szász István*. Ott voltak doktorjelölt társaim, *Csiszár Ádám, Margócsy Géza, Szabó Pál Endre* és persze a rendező asszisztensek: *Dáné Tibor és Szepessy Tibor*. Barátaim közül csak *Gálfy Zoltán* tudott eljönni. Lehet, hogy még volt néhány személy, de nem emlékszem. Buza László a Bizottság elnöke felolvasta az írásban is beadott véleményét, amelyben szép rendszerességgel sorra vette értekezésem témáit, ismertette és elfogadta azokat. Utána Demeter János dékán élő szóval és elég ingerült hangon mondta el véleményét: A dolgozat kétségtelen bizonyítéka a Jelölt nagyon alapos tárgyi felkészültségének és tudásának, de ugyanakkor *ideológiai járatlanságának, gyengeségének* is. Már maga a téma megválasztása: *a nemzetközi bíróságok hatásköre* valóságos anakronizmusnak tekinthető, mert minek nevezhetjük a proletárdiktatúra első esztendejében az ilyen senkit sem érdeklő témát? E mellett a Jelölt egészen figyelmen kívül hagyja azt az egész marxista ideológiát, amelyre jövőendő társadalomépítésünket alkalmazzuk. Még csak egy szó idézetet sem szán *Engels* nemzetközi bíróságokról írott tanulmányára, sőt, *Leninnek* azt a véleményét is elhanyagolja, amely szerint a bíróságoknak a társadalomépítésében annyira fontos szerepe van. Ezek olyan hiányosságok, amelyek miatt kénytelen vagyok az értekezés elfogadásának *visszautasítását* javasolni. Utána Kiss Géza professzor olvasta fel rövid, de alapos és *elfogadó* bírálatát. Látva, hogy Demeter ingerülten tiltakozni akar, folytatta: Igaza van a dékán elvtársnak, valóban szembeötlők az értekezés hiányosságai, de azok nagyon könnyen pótolhatók. Én magam vállalom, hogy még a mai nap folyamán ki lesz egészítve a dolgozat Demeter professzor úr igényei szerint. Javaslom tehát, hogy a kiegészítés feltételével fogadjuk el Dobai István mindenképpen kitűnő doktori értekezését, és bocsássuk a Jelöltet szóbeli szigorlatra, máris kijelölve annak időpontját.

Először írásba foglalt szövegemet olvastam fel, ugyanis az előző megbeszélésekből pontosan tudtam mivel fog Demeter támadni. Röviden, de alaposan kifejtettem a nemzetközi bíróságok egyre növekvő fontosságát, amelyek nélkül csak illúzió magának a nemzetközi jognak a létezése is. Értekezésemben igyekeztem inkább elébe menni a nemzetközi jogalkotásban felmerülhető problémáknak, különös tekintettel voltam a jogértelmezés várható elvi vitáira, amikor a *véleményező hatáskört* tárgyaltam. Arra is számítottam, hogy a felállítandó kötelező hatáskörű Állandó Nemzetközi Bíróság mindennapi tevékenységében majd – különösen az egyelőre bizonytalan fogalmazású *Emberi Jogok* tekintetében – *ténymegállapításra* is kényszerül. Tehát kimondhatjuk, hogy a nemzetközi jogrend fejlődése feltétlenül igényli a nemzetközi bíróságok működését. A dolgozatnak Demeter dékán által kifogásolt hiányosságaira vonatkozóan azt feleltem, hogy a nemzetközi jog irodalmában nem találkoztam sem Engels, sem Lenin nevével, ezért nem idéztem tőlük, belátom azonban, hogy a kor követelményei előbbre valóak a megrögzött szokásoknál, ezért ígérem a hiányzó részletek azonnali pótlását, köszönettel elfogadva Kiss Géza professzor úr segítségét. Tisztelettel kérem doktori értekezésem elfogadását és szóbeli szigorlatom időpontjának kijelölését. – Demeter előbb látni akarta a kiegészítést és hiába kértem a rögtöni intézkedést Buza László várható gyors távozására hivatkozva, Demeter nem volt hajlandó rá. Másnap elkészült a disszertáció kiegészítése, Kiss Géza meg is mutatta Demeternek, az jóvá is hagyta, de az írásos elfogadást csak a hivatalos iktatások után volt hajlandó megadni. Buza László valóban elutazott harmadnap, visszatelepedett Szegedre, anélkül, hogy avatásomat és kineveztetésemet keresztül vitte volna. – A legutóbbi időkig abban a hitben voltam, hogy Demeter János dékán, ez az erdélyi úri birtokos családból született actio catholikásból lett kommunista méltatlan viselkedése én ellenem irányul. Csak legutóbb döbbsentem rá, hogy rajtam keresztül valójában Mesteremet, Buza László professzort akarta tekintélyétől és megérdemelt általános hírnevétől megfosztani.

Rövid ákosi vakáció után, még szeptemberben visszajöttem Kolozsvárra. Doktori értekezésem hivatalos elfogadása időközben megtörtént ugyan, de semmi egyéb. Az Intézetben üldögéltem és készültem a szigorlatra. Általános, áttekintő nemzetközi jogi művekben – Le Fur, Fauchille, De Lapradelle és mások munkáiban – igyekeztem elmélyedni, hogy a szigorlatomon magas színvonalú, igényes előadást tarthassak. Szepessy úr még vakációzott, csak ritkán nézett be. Jöttek azonban más látogatóim egymás után. A fináléjában voltunk ugyanis „*a belépés, vagy be nem lépés*” két éve kezdődött korszakának. Barátaim, kollégáim, ismerőseim jöttek sorra, hogy tanácsomat kérjék, megbeszéljék velem: lépjenek-e be a kommunista pártba vagy nem? Persze, én jól tudtam, hogy a kérdező már régen eldöntötte magában a kérdést, most csak – sosem lehet tudni, mit hoz a jövő – indokaikat adták elő, hogy helyeslésemet beinkasszálhassák. „Tudod, engem egyáltalán nem érdekel az állásom, amelynek feltétele a párttagság. De gondolnom kell a közösségre, magyarságunkra is: ha nem én, akkor más – ez a pecsovecs X.Y. – kapja meg ezt a fontos állást, és akkor képzelheted, mennyit fog ártani mindenkinek. Én pedig, ismersz, mindent megteszek a népünkkel szembeni gyalázatos intézkedések elhárítására, a mieink védelmére.” Mindenkit boldoggá tettem döntésének helyeslésével, többek között Bereczki Andrást, Szakács Gusztávot, Dáné Tibort. A legutóbbi akkor jött hozzám bejelenteni Nagy Mártával történt eljegyzését. Régi FIKE-s ismerőseim, jó barátaim voltak mindketten. Nagyon örvendtem házasságuknak. Tiborral komolyabban is

elbeszélgettem lehetetlen politikai helyzetünkről, mert igen tehetséges embernek ismertem és sokat vártam tőle a jövőben. Még ötleteket is mondtam neki a pártterror kivédésére, kijátszására. Életem nagy csalódását okoztam akkor magamnak, mert „ötleteimet” a Securitatén később vallató tisztem visszaolvasta a fejemre. Bizony – különösen a kedves Nagy Márta miatt – nagyon fájdalmas volt számomra Dáné Tibor árulása, mert akkor árulásnak éreztem és tartottam. Csak évekkel később, a börtönben láttatta meg velem kedves rabtársam, *Benedek Simon Fidél*, hogy Dáné Tibor nem volt áruló, sőt, nagyon is tiszteletre méltó cselekedet volt részéről, hogy ő maga jelentette be átállását mintegy figyelmeztetve és óvatosságra intve engemet saját magával szemben is. Ugyanez a helyzet a többi akkori pártba belépővel is, akik biztosítottak afelől, hogy – párttagság ide, vagy oda – szívükben ők nem változtak, és nem változnak.

Demeter János dékán Szepessy Tibor közvetítésével beszélgetésre kért. Meglepően barátságosan fogadott. Most már itt az ideje – mondta –, hogy maga is elhatározza magát, és belépjen a Pártba. Mostmár megszabadult az öreg befolyásától – utalt Buza Lászlóra –, szabadon cselekedhet. Nem mondom, hamarabb jobb lett volna a politikai színvállás, de jobb később, mint soha. Talán a kelleténél határozottabban mondtam, hogy nem lépek be a Kommunista Pártba, mert nem vagyok kommunista. – Hát mit gondolsz, én talán kommunista vagyok? Mondta ingerülten Demeter, de belátom, hogy ez most Erdélyben minden magyar értelmiséginek elsőrendű kötelessége. Azt mondja, a magyarságot akarja szolgálni? Hogy akarja szolgálni? Mint a rendszer ellensége? Maga okos ember, hogy nem tudja átlátni, nemcsak Erdélynek, hanem az egész világnak a politikai helyzetét? – Nem vagyok én ellensége a Pártnak – folytattam én –, de nem akarok alakoskodni. – Tudja, hogy az Egyetem egész tanszemélyzetéből már csak maga nem tagja a Pártnak, és hogy a kinevezése függ a párttagságtól? – Dühösen felugorva haragosan mondta: ne bolondozzon, ne makacskodjon! *Ha párttag lesz, megkapja a kinevezését a nemzetközi jogi katedrára. Ha visszautasít, akkor pedig, ezt jól jegyezze meg, életfogytiglani kényszermunka vár Magára!* Jól gondolja meg, és józanon döntsön, de még ezen a héten! – Ha jól emlékszem, még kétszer kellett visszautasítanom. Hogy az életfogytiglani kényszermunka fenyegetése ellenére elutasítottam a Nabukodonozor aranybálványának imádását – a Román Kommunista Párt tagsága ezt jelentette volna a számomra –, az a megmásíthatatlan hitbeli meggyőződésemmel volt. A kinevezéssel való kecsegtetés pedig azért sem hatott reám, mert a zsibói konferencián megtudtam volt az ott jelenlévő *Asztalos Sándor* pénzügytan professzortól, hogy az Egyetemi Tanács megszületett döntése szerint *Takács Lajos* fogja előadni a nemzetközi jogot. Még a szovjet fogságból akkor hazatért, elismert tekintélyű nemzetközi jogász, *Mikó Imre* sem volt elfogadható, közismert náci kapcsolata miatt. Másnak a neve pedig szóba sem került. Nem hittem hát Demeter kinevezési kecsegtetésének – nem hittem én már senkinek, semminek, nem is reménykedtem semmiben –, fásultan, lelkesedés és keserűség nélkül cselekedtem azt, amit az ésszerűség diktált, és amit Kiss Géza professzor ajánlott: Összeállítottam az ítélőbírói kinevezésemhez szükséges iratcsomót, és Kiss Géza – aki akkor az Igazságügyi Minisztérium szolgálatában állott – útján és ajánlásával az illetékes hatósághoz juttattam.

Időközben megnyílt a lehetőség a doktorrá avatás folytatására. Mint megtudtuk, a Breiner testvérek ragaszkodtak a doktori címhez, őket visszautasítani nem lehetett, tehát minket is, akik előttük voltunk a jelöltek névsorában, el kellett fogadniuk. Egyik nap délben értesítettek, hogy

aznap este szigorlat, másnap délelőtt avatás. A szigorlat egy elég szűk professzori dolgozószobában történt. Az íróasztal mögött szorongott a Bizottság: Demeter János, Kiss Géza és talán Pásztai Géza, valamint ott kellett lennie Gegesy Tibor jegyzőkönyvvezető-kari titkárnak is. Demeter írta a Kiss Gézával együtt fogalmazott jegyzőkönyvet: megegyeztek – én velük szemben, az íróasztal másik oldalánál ültem, hátam mögött még mások is állhattak – a nekem felteendő kérdésekben, azokat jegyzőkönyvbe is foglalták, de arra nem emlékszem, hogy nekem valóban feltették volna. Kevés vita folyt a felett, beleírják-e, hogy „ideológiából gyenge”, azután Demeter kijelentette, a szigorlatom el van fogadva, holnap délelőtt jelentkezhetek avatásra. Másnap délelőtt – talán vasárnap volt – doktorrá avattak, a Bolyai Tudományegyetem Rektori Hivatalában, a sétatéri épületében. Hogy kik voltak a „a doktorrá fogadók”, arra nem emlékszem, avatottak hárman voltunk: Csiszár Ádám, Szabó Pál Endre és én. Sem a Breinereket, sem más avatandókat nem láttam, lehet, hogy már előbb avatták őket, de az is lehet, hogy csak a diplomát kapták meg, avatási formalitások nélkül. A rektori hivatal kettős ajtaja nyitva volt, hogy az előcsarnokban összegyűlt ünneplő közönség legalább láthassa az avatási szertartást. Az én részemről ott volt Katica nővérem, Nagy Józsi sógorom, Ágoston Anna, Komáromy Jóska.

Másnap későn keltem, nem mentem be az Intézetbe, mert nem volt miért, hiszen semmi dolgom nem volt már ott. Már napokkal előbb láttam, hogy folyik a Buza Intézet felszámolása, mert reggelenként ott találtam a könyvszekrényekből kivett könyveket halomban a dolgozószoba közepén. Látszott, hogy délutánonként folyik a felszámolás, a nélkül, hogy nekem, aki a könyvtár címzetes kezelője voltam, valaki szólt volna róla. Kora délután megjelent Alkony utcai lakásomon *Kacsó Boldizsár* kari altiszt, átadott egy papírsomagot mondván: itt vannak a holmijai az Intézetből, ahogy Szepessy összezsugorolta magának. Adja ide az ajtókulcsát, mert nem kell többé bejönnie! Meglepődve valami tiltakozásfélét mondhattam, mert az altiszt panaszos hangon folyatta: hagyja, nincs mit tenni. Egész délelőtt mind magát kerestem a városban, mert a Dékán ÚR, vagyis a Dékán elvtárs szigorúan megparancsolta, hogy neki személyesen adjam át a maga kulcsát. – Odaadtam a kulcsot, a kapuig kísértem az altisztet, és azután csak megálltam, megpróbáltam tudatomba rögzíteni a történeteket, de nem egészen sikerült: véget ért nagy reményekkel indult egyetemi pályafutásom, mielőtt valójában elkezdődött volna? Kinevezésemről írásban értesítettek volt, most csak az altiszt útján, szóbelileg tiltanak ki? – Bár hónapok óta, egymás után értek az egyre súlyosodó sérelmek, csapások, a dékánnak ez az eljárása valósággal letaglózott. Napokba telt, amíg felfogtam, hogy *nem is engemet értek a csapások, hanem csak az önérzetemet*. És nem „életem omlott össze kártyavárként”, hanem csak képzelet-szülte légváram foszlott széjjel. Nem semmivé lettem „nagymenőből”, hanem csak olyan halandó ember, mint bárki más. – Néhány napot még Kolozsváron töltöttem, felszámoltam itteni ügyeimet, azután összezsugoroltam, és haza utaztam Ákosra. Haza, vissza a családomhoz, vissza a népem közösségébe, vissza a földhöz, amelyből vétettem és éltem.

8. Az utolsó FIKE konferenciák

Az aranyosegerbegyi FIKE konferencia

A keresztyén ifjakon kívül mások nem jöttek el az aranyosegerbegyi nyári táborra. Nem volt ott sem a Diákszövetség, sem a Haladó Ifjak, sem a Móricz Kollégium, sem a Majláth-kör tagjai. Talán a nemkeresztyének távolmaradása (személyekben és témákban egyaránt) tette, hogy ez a konferencia volt a legmeghittebb, legcsaládiasabb, legközvetlenebb konferenciája az erdélyi keresztyén ifjúságnak. A társadalom és a közélet nagyjai nem jöttek el ide, de helyettük itt voltak kedves szeniorjaink, a régi IKE-sek, és nagyon szép számmal nem-diák fiatalok.

A súlyos cenzúra miatt nem sikerült nyomtatott műsort kiadni, és más írott dokumentumot sem lehetett felkutatni az előirányzott témákra és előadásokra vonatkozóan: Sem alulírott, sem Virág Károly, Antal Sándor, Székely Károly – a konferencia szervezői – nem emlékeznek a részletekre. Tavaszy Sándor jelenléte és előadása biztos, a Sárközy Endre, Sipos Endre, Szövérdy Ferenc kiváló mezőgazdász és Tonk Emil szereplése úgyszintén.

A konferencia második napján volt Romániában az infláció megállítását célzó pénzbeváltás: nemcsak az ellátásra hazulról hozott pénze lett semmivé az összegyűlteknél, de a hazautazáshoz szükséges vasúti jegy ára is. A remek hangulatú konferenciát félbe kellett szakítani, az ifjúságot hazaküldeni. Isten azonban a kárt is haszonra tudja fordítani: Az ifjúság nagy csapatokban, gyalog vonult haza Erdély minden részébe, felejthetetlen élményeket nyújtó FIKE anabasiszá változtatva az egerbegyi nyári konferenciát.

Mi, szilágyságiak a Kolozsvár felé gyalogoló csoportban voltunk. Valószínű, nem véletlenül találtuk Ótordán Géza bácsit – *dr. Abodi Nagy Géza* egyháztörténész-professzort –, és itt a helyi nevezetességek bemutatása ürügyén mondta el az egerbegyi konferenciára készített, de ott el nem mondott előadását az erdélyi vallásszabadságról. Az ismertetés számunkra legérdekesebb része Erdélynek a *Hét Vár Ország*a elnevezésének az elemzése volt. Géza bácsi kifejtette, hogy a magyarellenes propaganda annakidején „Erdély Hét Főbűnének” titulálta a három nemzet és a négy vallás rendszerén nyugvó rendi alkotmányt, elhallgatva annak általánosan elismert világtörténelmi fontosságát, annyira, hogy már csak kevesen tudják, hogy Erdély címerének hét bástyája eredetileg a Hét Autonóm Rend egyenlő és viszonyos szabadságát jelképezi, tehát Erdély igazi neve a *Hét Szabadság Ország*a volt és maradt.

Felejthetetlen, de nagyon szomorú élmény volt az abban résztvevők számára a szilágysági FIKE-anabázis. Az Aranyosszékből Kolozsváron, a Kalotaszegen át Élesdig a nemzetközi főúton, onnan, pedig a Rézen és Ippon át Sarvaságig vezető kétszáznegyven kilométeres gyalogút bizony valósággal *via dolorosa* volt a számunkra. Végig a magyar-román településhatáron haladtunk, ahol még szívbe markoló elevenséggel ott voltak az 1944-1945-ös magyarellenes román népi háború tárgyi és lelki maradványai: hogy támadt a magyar falvak lakosságára a szomszéd román falu népe – sokfelé a román hadsereg támogatásával –, és vitte el, ami mozdítható volt. Az ellenállók sírjain még a fű sem serkent ki azóta. Ezekről a magyar nyelvű kommunista sajtó említést sem tett. Részletesen tárgyalta viszont azt a néhány esetet, amelyekben az ellenállók egy-egy támadójukat agyonütötték, és ezért fasiszta, háborús bűnösnek bíróság elé állítottak.

Azóta sem készítette el senki eme népi háború magyar veszteséglistáját. A hírek szerint *Újvári Ferenc* kolozsvári és *Kertész Gábor* zilahi ügyvédek készítettek ilyen tartalmú feljegyzéseket, de azok elvesztek. Az 1990-es fordulat után emlegetik a szibériai rabmunkára hurcolt százhatvanezer magyar férfit – Kolozsvárról állítólag ötezret vittek el –, de a részleteket

senki sem ismeri, még az ippi eseményeket sem. Személyes ismerőseimtől tudom, hogy Sarmaságról egy csapatban negyven katonaviselt férfit vittek el, akik közül csak tizennégyen jöttek haza. Bizony, azok az erdélyi magyar keresztyén ifjak, akik ezen az úton végiggyalogoltak, még unokáik számára is elegendő tapasztalatot szereztek az erdélyi népek *együttélési harcáról*. Persze a politikai megfontolás kihagyta velem beszámolóim eredeti szövegéből ezeket a fájó részleteket, csak utólagos reklamációkra bővítettem ki vele később, 1990 után.

Zsibói konferencia, a FIKE megszüntetése

Az 1947-48-as iskolai év felénél hivatalosan is proletárdiktatúra lett Romániában. A kommunista sajtó három év alatt úgy előkészítette, hogy senki sem félt már tőle. Még az iskolák államosítása is a közóhajra támaszkodott, fenntartásuk – az állam galád politikája következtében – elviselhetetlen anyagi terheket rótt az egyházakra. A bankok, bányák, gyárak államosítása sem tűnt sérelmesnek. A nyílt osztályharc, a kuláklista, a származás alapján való új diszkrimináció azonban már a kommunisták ellen fordította a közvéleményt, bármilyen ravaszsággal is próbálták azokat a társadalomra tukmálni. Nyilvánvaló, hogy a kommunista rendszer származás szerinti diszkriminációja, mind határozottabb magyarellenessége, és egyre érezhetőbb ateista agresszivitása, a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület minden összejövetelén beszédtema volt. Az ellenséges hatalommal szembeni helyes viselkedés kérdése nem volt vitás: *Nem ellenállni, de nem szolgálni!* Akik ezt egyéni karrierjük, vagy „a magyarság érdekei” szempontjából károsnak ítélték, kiálltak sorainkból, és a magyarellen rendszer szolgálatába álltak.

Az eddigi konferenciák legfőbb szervezője, *Virág Károly* időközben végzett, és egyházkerületi utazótítkárként tevékenykedett. Az ő elszánt, konok igyekezete nélkül – hathatós segítségére voltak Molnár Dezső, Z. Nagy Béla és Gálfy Zoltán – szó sem lehetett volna a Zsibón, 1948. augusztus 11-15. között megtartott XX. konferenciáról. Ehhez, az akkori körülmények között nemcsak ügyesség és bátorság, de még diplomácia is kellett. Megszerezni az engedélyeket (az ellenséges hatóságoktól), összeállítani a műsort, az előadók névsorát, sőt, még meghívót is nyomtattatni – nem volt könnyű, de sikerült.

A zsibói FIKE táborba való utam alkalmát kihasználtam az általam addig még be nem járt *Tövishát* megismerésére, családom régi lakóhelyeinek felkeresésére. Gyalog mentem Dobra, Nántú, Korond, Bogdánd, Hadadnásd útvonalon Hadadba, onnan Lelébe úgy, hogy estére Menyőbe érkeztem *Sipos Bandi*hoz, a Jancsi testvérbátyjához, aki akkor ott lelkészkedett. Másnap reggel Bandi kétkerekű lovas kocsiján folytattuk az utat Szilágyszeg, Désháza, Solymos vonalon, és délután megérkeztünk Zsibóra. Nagyon szép utunk volt, csaknem végig erdők között, de számomra a Sipos Bandival való beszélgetés tette érdekessé és értékké. Nagyon sokra becsültem ezt a különösen mély gondolkodású, tisztaszívű embert, egyetlen hibáját ismertem csak: a végsőkéig eltúlzott *szerénységét*. A véletlen úgy hozta volt, hogy az azelőtti nyáron is együtt indultunk a FIKE táborba, akkor Aranyosegerbegyre, öccsének, Sipos Jancsinak a társaságában. Akkor Ákosról Géresen át gyalog mentünk Erdődre, onnan kisvonattal Erdőszádára és tovább Miszt-Tótfaluba és Nagybányára, majd Koltóra – akkor éppen istálló volt az ottani Teleki kastélyban Petőfi Sándor és Szendrey Júlia mézesheteinek helyén –, onnan vonattal Désre, Szeretfalvára, Tancsra, Harinára az Ákosi templom műemlék-testvérenek látására, onnan pedig Mezőpanitba, a Bandi apósáékhoz. Zsibó felé haladva erről a

tanulságos utunkról beszélgettünk Bandival, azután közelebbi eseményekről, Buza László távozásáról, politikáról, a konferencia témáiról. Szóba került *Mindszenty József* „Első Zászlósúr” akkoriban elkövetett valamelyik butasága. Nem felejttem el, amit Bandi mondott Mindszentyről, mert csak tőle hallottam ezt: nem értem, *miért nem imádkozik inkább ez a pap, politizálás helyett? Nagy szolgálatot tenne a magyarságnak és az egész kereszténységnek, ha egy olyan fénykép készülne róla, amelyen főpapi díszben ott térdel Mindszenty bíboros hajadonfővel a Vörös Hadsereg budapesti parancsnoksága – amely egyben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság székháza is volt akkor – előtt a járdán, kíméletért könyörögve népe, hívei számára!* Nagy butaság részéről, hogy nem létező politikai hatalmával kérkedik – mondta Bandi.

A bolsevik proletárdiktatúra hatóságai engedélyezték a zsidói ifjúsági összejevetelt.

Igaz, hogy csak szigorúan vallásos témákat lehetett tárgyalni, hogy az előadók csak lelkészek lehettek és csak a templomban volt szabad összejönni, hogy nem volt szabad „konferenciának” nevezni, és hogy megjelent ott már az addig ismeretlen – később annál szomorúbban megismert – „imputernicit”, azaz a vallásügyi szekus. Az előadók: Imre Lajos, Juhász István, Kozma Tibor, Maksay Albert, Molnár Dezső, Nagy András, Nagy Géza, Sárközy Endre, Tavaszgy Sándor és Vásárhelyi János – egyházunk kiválóságai voltak ugyan, de – nem voltak képesek eloszlatni a külső társadalmi, politikai borút. Az eredeti tervek szerint az én feladatom lett volna a Református Egyház új Statútumának az ismertetése, azonban az új rend szerint csak lelkészek adhattak elő, az előadást Juhász István vállalta át. Végül is – a tábor feloszlatása miatt – az is elmaradt. Juhász István és az „öreg” Nagy Géza helyzetelemző fejtegetései maradtak emlékeztetések, és csak a szünetekben vitatta meg a közönség a készülő új egyházi törvénykönyvet és a kommunista kormány riasztó intézkedéseit. A régi tábortüzek helyett, most esti áhítat zárta a napot. Ezt mindenki helyénvalónak is érezte.

A régebbi konferenciákon megszokott szabadtéri előadások helyett most csak kis csoportok mehettek ki a Wesselényi kastély kertjébe. Itt mondta el idős Abodi Nagy Géza a *Wesselényi Miklós*ról írott ismertetését. Többek között azt is, hogy *Széchenyi István* Wesselényi Miklós unszolására hagyta oda könnyelmű és ledér huszártiszti életmódját, hogy ketten indultak nyugati tanulmányútra, hogy Széchenyi később a reformkor legnagyobb alakja legyen. Hogy Wesselényi haláláig híven követte ifjúkori nevelőjének, *Pataki Mózesnek* a tanításait és gondoskodott arról, hogy tisztelt tanítómestere tetemei ide kerüljenek a Wesselényi család kriptájába.

Minden hatósági utasítás betartása ellenére, a harmadik napon a politikai rendőrség betiltotta a zsidói FIKE Konferenciát. Jobban mondva: Romániában hatályba lépett az új bolsevik vallásügyi törvény, amely megtiltott minden templomon kívüli vallásgyakorlatot, és nyilvánvalóan minden vallási egyesületet és összejevetelt. Így küldettek haza a zsidói konferenciára összegyűjt ifjak is. Alulírott már előző délután odahagytam Zsidót, egyrészt azért, mert egyedüli szenior – ez volt a már végzett ikések elnevezése – voltam ott, másrészt, mert az érdekesebb előadások és megbeszélések az ifjúsági konferenciával párhuzamosan folyó lelkészértekezleten történtek. Valójában csak az ez évi visszaemlékezésekből értesültem a konferencia betiltásáról. Később hallottam azt is, hogy az utolsó esti áhítaton *Kozma Endre* még vigasztaló és biztató szavakat tudott mondani az erdélyi magyar református fiatalságnak, Zsidón, 1948 augusztusában, az utolsó FIKE konferencián.

Az Ifjúsági Keresztyén Egyesület – Young Men Christian Association= YMCA – erdélyi működésének a betiltása nagy vesztesége volt az erdélyi magyar művelődésnek, de csak része volt a bolsevik diktatúra vallás és nemzetellenes politikájának.

Magában szemlélve az erdélyi IKE tevékenységét, elsősorban a minden fontosabb településen szervezett, egészséges szellemű magyar ifjúsági klubhálózatot, nem becsülhetjük túl annak jelentőségét. Még annak a figyelembevételével sem, hogy semmiféle más művelődési szervezet nem volt akkor Erdélyben. A Főiskolás IKE pedig – a kolozsvári egyetemi ifjúság összetartása mellett – az egész erdélyi magyar értelmiség számára is fontos volt, mert a *FIKE konferenciák* egyedüli és felekezeti közti fórumok voltak, a találkozókön elhangzottak az egész erdélyi magyar értelmiség állásfoglalásai. Az anyaországi fejlődéssel vetve azonban egybe, szembetűnnek az erdélyi fejlődés igazi értékei. Az Anyaországban ugyanis máig nem történt meg sem a modern vallási mozgalmak, sem a népi gondolatrendszer, de még a divatjamúlt politikai rendszerek zárszámadása sem. A második világháború antifasiszta diadala ugyanis lerontotta az erkölcsi Igaz és Szép vonalán azelőtt elért nagyszerű eredmények értékét. Elhanyagolódtak az erkölcsi Jónak, a helyes viselkedésnek a normái, amelynek korrigálásához aztán Ötvenhatban az egész nemzet áldozatos melléállása kellett. – Igaz, Erdélyben jelentéktelen volt a hatalom kísértése, de annál nagyobb volt annak kényszere. Hogy az erdélyi magyarság helyt tudott állni, abban döntő szerepe volt kérdéseinek az Ige fényével való megvilágításának, amely elutasítja még a Szentírásnak is a szeretettel nem egyező magyarázatait, a szocializmus osztálygyűlöletét és munkakényszerét testvériséggé alakítja, a kultúra fundamentumának pedig a nép által elfogadott, klasszikussá és egyetemessé csiszolt hagyományok értékeit tekinti.

A legnagyobb veszteség azonban az erdélyi református lelkésznevelést érte. A FIKE-tagság nagy többségét ugyan a kolozsvári egyetem hallgatósága adta, az aktív túlsúlyt végig a Teológia ifjúsága jelentette. Nagy jelentősége volt az egyetemi ifjúság számára a bibliaórákon és más alkalmakon kapott keresztyén életnézeti eligazítás, de az egész magyar közösség számára nagyobb értéket jelentett a jövőbeli lelkészek korszerű műveltségének az építése és fenntartása. Ezt eredményezte ugyanis a tudományegyetem különféle, sokoldalú szakoktatásában részesülő diáktársakkal való szoros kapcsolatuk. – A szakbarbárság a szellemi tevékenység minden területén káros, a fejlődés irányába való útmutatásra hivatott lelkipásztori szolgálatot azonban egészen meg is bénítja.

9. A Jordáky Intézet és a melszizmus

A Középeurópát 1944-45-ben megszálló antifasiszta Szovjetunió minden uralma alá került országban megszervezte-újraszervezte és kormányra segítette a Kommunista Pártot. Ez annyira természetes volt a főhatalom részéről, hogy az érdekelt népek – köztük az erdélyi magyarság is – tudomásul vették, és minden ellenállás nélkül igazodtak hozzá. A bolsevik proletárdiktatúra uralmát megfelelő ideológiai felkészítés előzte meg. Erre a feladatra szervezte meg 1945-ben a Groza-kormány a Bolyai Tudományegyetem Jog és Közgazdaságtudományi Karán a Szociológiai Intézetet Jordáky Lajos fiatal, kiváló professzor vezetése alatt. Ez az intézet a Teleki Pál által annak idején kezdeményezett bölcsészkarai Erdélyi Tudományos Intézet mellé

létesült, annak kommunista ideológiai kiegészítésére. Persze, később, a Kommunista Párt megerősödésével párhuzamosan, a Szociológiai Intézet benyelte előbb az Erdélyi Tudományos Intézetet, azután a maga vezetése alá vonta, és „marxista káderiskolává alakította” 1948 őszén az egész Bolyai Tudományegyetemet. A „marxista” jelző helyett már a kezdet kezdetén is találóbb lett volna a „sztálinista” jelző, de a későbbi évtizedek alatt kialakult bolsevik ideológiára jobban illik az egész Marx–Engels–Lenin–Sztálin-együttesre utaló elnevezés, a MELSZ-izmus, azaz *melszizmus*.

A bolsevik ideológia – különösen az időszerűsített melszizmus alakjában – a legszigorúbban kötelező tantárgy volt nemcsak a középiskolákban, hanem az egyetemeken is. Jordáky vezetése alatt olyan jól működött a Bolyai Egyetem Szociológia Intézete, hogy nemcsak azok, akik számára ez kötelező volt, hanem más érdeklődő diákok is, sőt a városból is sokan bejártak előadásaira. A közönség érdeklődését az is fokozta, hogy a proletárdiktatúra felé alakuló politikai hatalomnak bolsevik ideológia elsajátítására irányuló elvárásának könnyebben eleget lehetett tenni a Jordáky Intézet előadásainak meghallgatásával, és ezért ezek az előadások a kolozsvári magyar értelmiségi körökben állandó beszédtemává lettek. Eleinte a Buza László Intézethez viszonyítva alig észrevehetően, később azonban elérte a nemzetközi jogi szeminárium népszerűségének a szintjét, és végül – mint az előbb láttuk – egyszerűen annak a helyét is elfoglalta. A nagy közönség-igény kielégítésére Jordáky még külön kívánság-programú előadásokat is szervezett. Így került sor *Gyalui Farkas* javaslatára és szorgalmazására a zsidóságnak a bolsevik társadalmi rendszerbe való beilleszkedésének a problémájára is. Gyalui Farkas az erdélyi magyar értelmiség általánosan elismert tekintélyű tagja volt már a század eleje óta. Ő volt nálunk a *könyvtártudomány* megalapítója és képviselője. Annak idején a Ferencz József Tudományegyetem könyvtárának a megszervezésére kapott megbízást, és az ehhez való felkészülésre, a világ nagy könyvtárainak a tanulmányozására, több évi illendő ösztöndíjat. Azután az ő közreműködésével tervezték, építették és rendezték be a kolozsvári Egyetemi Könyvtárat, amely azután a Gyalui Farkas igazgatása alatt működött évtizedeken át. Nemcsak a könyvtártudomány, hanem az ezzel kapcsolatos más tudományos és művelődési kérdéseket tárgyaló szakíróként Gyalui értékes munkásságot is folytatott, és így kapott, szerzett Erdélyben nagy értékű szellemi tevékenységéhez illő megbecsülést és tekintélyt. Zsidó származása és izraelita vallása az erdélyi magyar társadalomban csak javára vált előhaladásának és tekintélyének. A második világháború utáni magyarországi bolsevik politikai terror, abban a kunbéli zsidók hangadó szerepe mélységesen bántotta Gyalui Farkasnak az európai értékrend alapján álló emberi és magyar nemzeti öntudatát. Előbb Buza Lászlót akarta rávenni, hogy Szemináriumunk programjába vegye be a *zsidóbecsület* problémájának a tárgyalását, de Buza mindig elhárította Gyalui kérését azzal, hogy intézetünk csak jogi problémákkal foglalkozik, politikaiakkal semmiképpen sem. Ekkor fordult kérésével Jordáky Lajoshoz és a Szociológia Intézethez. Úgy emlékszem, hogy három-négy alkalommal tárgyalta a Jordáky Intézet a zsidósággal összefüggő kérdéseket, de én annyi évtized múltán csak egy alkalomra átfogalmazva, nagyon vázlatosan tudom ismertetni:

Az antifasizmus fogalmának bizonytalansága sérti a zsidóság becsületét

A Jordáky Intézet egyik 1947 őszi szemináriumi előadása után a városi vendégeket – a kolozsvári magyar közélet reprezentáns értelmiségi személyei, publicisták, professzorok, kiváló ügyvédek – a kari tanácsterembe tessékelték. *Gyalui Farkas*, az összejövétel

kezdeményezője, ismertette a megbeszélés összehívásának indokait: a magyarországi népbírósi perekkel kapcsolatosan olyan borzasztó hírek érkeznek – a zsidóság becsületének megsemmisülésével fenyegető hírek –, hogy *Lax Szalvátor* fiatal barátommal szükségesnek láttuk a veszély elhárítására a kolozsvári magyar értelmiség segítségét kérni. Nem mertünk közvetlenül senkihez sem fordulni, nehogy úgy járjunk, mint Magyarországon járt *Heltai Jenő* kedves barátom, *Herzl Tivadar*, a cionista mozgalom alapítójának a unokatestvére, aki társasági bojkott alá került – filofasisztának, reakciónak, néparuló antiszemitának becsmérlik –, mert zsidó létére *nem volt hajlandó a magyarság bűnös nemzetté nyilvánításának elfogadására*. Ezért kértük meg *Jordáky Lajos* igazgató urat ennek a találkozásnak a megszervezésére, mert Ő – a marxista ideológia tanára, a Román Kommunista Párt KB tagja, közismert harcos antifasiszta – felette áll minden hasonló támadásnak. Annak a tisztázását kérem, hogy *mi az antifasizmus, és miért lett az a zsidóság szinonimája?* A „*fasizmusról*” tudjuk, hogy az osztályharcot kiküszöbölő, *Mussolini*-féle diktatúra elnevezése, a *falangizmus* olasz változata. Abban van logika, hogy a falangista mozgalom ellen harcoló spanyol republikánusokat – *Jordáky Lajos* polgárháborús harcostársait – antifasisztának nevezik. Azt azonban, hogy a II. Világháborúban a Tengelyhatalmakat legyőző szövetségeket „antifasisztáknak” nevezzék, erőltettnék érzem, mert így a „fasiszta” kifejezés az *Abszolút Rosszal* lesz egyértelmű, és a németek és magyarok megbélyegzéséhez, „*bűnös nemzetté*” nyilvánításához vezet. Következésképpen, ha a zsidó az antifasiszta szinonimája, akkor indokoltá válik a magyarság vádjá, hogy őket a zsidók nyilvánítják bűnös nemzetté. Borzasztó ez a sok erőltetett általánosítás, amely végül engem és az enyéimet a magyarság ellenségeiként hoz ki, hálátlan áruulová minősíti, becstelenné teszi az egész zsidóságot. Itt éltem le az életemet Kolozsváron szabadelvűként. A klasszikus európai szabadság magyar hőseinek útját, a Bocskai, Bethlen, Rákóczi, Wesselényi, Kossuth, Tisza útját követtem egész életemben. 1918-ban, amint a magyarság legjobbjai, még ott voltam a forradalom mellett, de 1919-ben már nem, mert a magyar nemzeti egység mellett állottam és állok a román uralom alatt is, nemcsak hálából, amiért a megérdemeltnél mindig nagyobb tiszteletet és becsületet kaptam a magyarságtól – az 1940-es Bevonuláskor is házhoz hozták hozzám a zsidótörvény alóli mentességemet –, hanem azért, mert a szívem oda köt. Évtizedek óta, itt Kolozsváron, egy udvaron, egy házban élünk három család: egy evangélikus szász, egy református magyar és mi. A magyarországi népbírósi hírek elterjedése óta nem merek lakótársaim szemébe nézni, mert félek, hogy vádoló a tekintetük. Mintha én ítélném el, vagy akarnám elítélni a magyarokat, saját nemzetemet, amelyben élek születésem óta, és amelyen kívül nem is képzelek magam számára életet! Mintha én kértem volna *Horthy Miklós* kiadatását, hogy népbírósi pellengérré állítsák azért, mert sokszázezer zsidó életét megmentette – bár ő a legnagyobb zsidómentő Európában –, de nem tudott minden zsidót megmenteni. Mintha azok közé tartoznék, akik „bűnös nemzetté” nyilvánítják a magyarokat, mert annakidején az orosz pogromok elől menekülő zsidókat, köztük az én apámat befogadták, menedéket, hazát, jogegyenlőséget adtak nekik, ameddig tudtak, ameddig bírtak, ameddig Magyarország is idegen megszállás alá nem került. Nagyon kérlek Mindnyájatokat, *vegyétek tudomásul tiltakozásomat* és mindazoknak a zsidóknak a tiltakozását, akik nem szegődtek a magát antifasisztának nevező kozmopolitizmus szolgálatába, hogy annak háborús győzelmét kihasználva erőltetett, irreális világpolitikai megoldásokat kényszerítsenek a világra, nemcsak a magyarok, hanem az egész emberiség ellenében! *Zsidók vagyunk, de nem azonosak* a Péter Gábor, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és a

hozzájuk hasonló többi kunbéliista bűnözőkkel, az *ultracionista, antigoj, antropofób szélsőségesekkel!*

A nyolcvanéves öregúr szenvedélyes beszédét óvatos csend követte. Három évvel korábban, a *Március Körben* hangos lelkesedés és tiltakozás tört volna ki, de a megszálló felszabadítás vagy a felszabadító megszállás azóta mindenkit visszatartott a hangos véleménynyilvánítástól. Kis idő múlva szólalt meg *Borbáth Samu*: Azt hiszem, mindnyájunk nevében kijelenthetem, hogy teljes egészében, mindenben egyetértünk Gyalui professzor úr minden szavával. A másik ügyvéd, *Barta Ignác* folytatta: Persze, hogy egyetértünk, és javaslom, adjunk is ki egy ilyen tartalmú nyilatkozatot. Helyeslő szavak és köhécselések között szólalt meg *Csögör Lajos*, a Bolyai Egyetem rektora és aggályait fejezte ki a javaslattal szemben, hogy óvatosnak kell lenni a nyilatkozatokkal, nehogy ártalmára legyünk népünk érdekeinek, anélkül, hogy valamit is használnánk. Ismerjük meg előzőleg a Pártkabinet álláspontját! *Jordáky elvtársnak* mi a véleménye? Gyalui kolléga mindnyájunk helyett beszélt – szólalt meg Jordáky –, szerintem azonban nagyon megfontolandó, milyen tartalmú nyilatkozatot adunk ki – ha egyáltalán nyilatkozunk –, hiszen a Párt most az osztályharcra való felkészülés idején nem pengethet pacifista hangokat, nacionalista–vallásos ízüket pedig még kevésbé! Arra is vigyáznunk kell, hogy a népbíróságok rendszerét mindenképpen támogatnunk kell, hiszen az osztályharc egyik hatékony eszköze. Különben sem biztos, hogy ez az összejövétel hivatott egy ilyen kérdés mostani eldöntésére. Hallgassuk meg mások véleményét is, és Lax Szalvátornak adott szót.

Lax Szalvátor: a kontra-antiszemitizmus veszélyéről

Én is egyetértek mindennel, hiszen együtt javasoltuk ezt az összejövetelet Gyalui professzor úrral, de ilyen tartalmú nyilatkozat kibocsátását *most* én sem helyeslem. Nem tartom célszerűnek, helyénvalónak most a cionizmus ilyen határozott elmarasztalását. Én a zsidóság jövőjét az európai kultúrában, az európai népek közösségében képzelem el, nem pedig külön, egy szeparált cionista közösségben, de független zsidó kulturális központ, „Nemzeti otthon” létrehozását üdvösnek tartom. Most, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezete a független zsidó állam helyreállítására készül, azt nekünk, hívő zsidóknak pártolnunk kell, nem pedig akadályoznunk, a cionizmus bármilyen bírálataival. Várjunk most az állásfoglalással legalább a Biztonsági Tanács határozataíig. Azonban *a zsidóság becsülete és a nem zsidókkal való kapcsolata* olyan létkérdéseink, amelyeket meg kell védelmeznünk a túlzó cionisták részéről fenyegető veszélytől. Ugyanis ők ezeknek, az életérdekeinknek a feláldozásával áthidalhatatlan gyűlölet-szakadékokat akarnak ásni a zsidóság köré, hogy az óvja majd meg népünket a nem zsidókba való beolvadástól, a nemzeti megsemmisüléstől. Igaz, hogy a zsidó közösséget a beolvadástól megóvó szeparáció, helyesebben *izoláció* fenntartója nem a népeknek a zsidókkal szembeni rokonszenvéből, hanem ellenszenvéből – gyűlöletéből, utálatából – táplálkozott, de ez megszűnt, amikor a keresztyénség a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség elveit magáévá tette. Ha lesz Független Zsidó Állam, annak alapja ne a zsidók iránti gyűlölet legyen, hanem az egyetértés. Legyen szabad azt is kijelentenem, hogy ennek lehetővé tételére és társadalmi gyakorlatban való érvényesítésére a legjobb példát éppen Erdély történelmi alkotmánya szolgáltatja – ezért vagyok én büszke erdélyi magyar voltomra –, amely a különböző nemzetiségekhez és vallásfelekezetekhez tartozók egyéni és személyi alapon teljes szabadságot és autonómiát biztosít, és ez az elv terjedt ki Magyarországra is, és lett „*szentistváni gondolat*” néven a liberális magyar jogállam alkotmányának alapelvévé. Ennek egész Európára és a

világra való kiterjesztését reméljük mi most az Egyesült Nemzetek Szervezetétől, úgy ahogyan ezt az Alapvető Emberi Jogok Kartája proklamálja. Nem kell ettől félnie semmiféle faji, anyanyelvi, vallási, világnézeti közösségnek, az ateistáknak vagy a Kommunista Párt tagjainak sem, mert ez az erdélyi alkotmányos elv mindenkinek minden szabadságot megad, mások hasonló szabadságának a határáig. Semmiképpen sem fogadhatjuk el tehát, az ultracionistáknak, kontra-antiszemitáknak a zsidók elleni gyűlöletet szító politikáját.

Most jutott szóhoz a már előbb is jelentkezett *Demeter János*, a bigott katolikusból lett kommunista, és félig haragosan, fenyegetően, félig tréfásan kifejtette: Nehezen tudok eligazodni az egymással ellentétesnek látszó, különböző zsidó nézetek között, de remélem, nem veszik rossz néven tőlem, ha egyiket sem veszem komolyan. A magyar nacionalista nosztalgia és az émelygős polgári liberalizmus már semmi veszélyt nem jelentenek az épülő szocializmus számára. A Párt határozott álláspontját, hogy minden népnek magának kell legyőznie a saját nacionalista reakcióját, akár magyar, akár zsidó, akár szamojéd, nem is érdemes itt kihangsúlyoznom. Annyit azért megmondok, hogy nem tanácsos ezeket a szövegeket nyilvánosság előtt emlegetni, mert némelyek még egész együttesünket anakronisztikus kövületnek néznék.

Török Imre: A vád kényszere – a védelem tilalma

Török Imre szigorló közgazdász, a Bolyai Egyetem egyik nevezetessége volt. Tekintélyes kolozsvári patricius család fia – édesapja neves orvos, testvérei, rokonsága mind magas értelmiségiek, tudósok, művészek –, és Imre közülük is kiemelkedett kiváló egyéni tulajdonságaival. Messze átlagon felüli intelligenciája, arányos, szép termete, jól nevelt viselkedése, remek előadókészsége és kitűnő tanulmányi eredményei méltán híressé tették, pedig erényei legnagyobbika a rendkívüli széleskörű és alapos szakmai és általános műveltsége volt. Emlegették a Jordáky Lajosnál tett első vizsgáját: Hogy miként cáfolta meg a történelmi materializmus minden társadalomtörténeti tételét úgy, hogy Jordáky Lajosnak Erdély legnevesebb marxistájának nemcsak érvei, de szavai sem maradtak Török Imrével szemben. Persze, Jordáky sem volt akárki, mert – ahelyett, hogy más pártaktivista professzor módjára kidobta volna – kitűnő osztályzatot adott Töröknek, és azzal adta vissza indexét, hogy hozzá többé vizsgázni ne jöjjön, elég, ha az indexét beküldi, ő majd látatlanban fogja beírni neki a kitűnőt. Török Imre azonban mégsem volt Jócai regényhős, mert legendás erényei összességének nem volt erkölcsi előjele, nem volt eszmei célja, amelynek a megvalósítására képességeit felhasználhatta volna, mert nem volt hívő ember. Kolozsvári polgári környezetének, társadalmának tagjait már ifjú korában meghódította, azonban ő azoknak a körén kívül, azoknak *sznob látókörén kívül* nem látott, mert nem keresett célt és feladatot élete számára. Persze – ahogyan ezt hasonló esetben szokás mondani – más korban, más társadalomban nagy történelemalakító személyiség lett volna Török Imre, de így belefulladt ő is a 20. század emberiségét elöntő gyűlölet-áradatába: az 1948 utáni romániai bolsevik diktatúra buta pártaktivistáinak csürhéjében nem volt számára hely – akkor már pártfogó-partnere, Jordáky is börtönbe került – még a börtönben sem. Török Imre alkoholistaként, elmeegógyintézetben halt meg fiatalon.

Most, a világháború második katonai menete után – mondta Török Imre – mindenki untig beszél, tárgyalja, vitatja a háború okainak, kezdetének, lefolyásának minden részletét. Ezekhez már döntő, nagy fontosságú adatot hozzátenni nem érdemes, de a nyugati polgári társadalom

hozzaállására jellemző a következő magyarázat. Ezt én az Angliában megtelepedett nagybátyámtól hallottam, amikor a tavaly itthon járt. Nagybátyám közismert ember volt annak idején, általánosan „*a walesi herceg barátja*” címen emlegették, mert társasági kapcsolatba került a későbbi VIII. Edward királlyal, a mostani Windsori herceggel. Miért kellett 1936 szeptemberében a trónról lemondania az akkori Európa talán legnépszerűbb uralkodójának? A világsajtó közzétette a hivatalos magyarázatot Edward király morganatikus házasságáról. Ennek részleteit tárgyalta a Tolnai Világlapja, a Színházi Élet és a világ minden pletyka magazinja, de csak azért, hogy a figyelmet a lényegről eltereljék.

Az igazi válaszhoz a Gyalui Farkas professzor úr kérdésfelvetésén át jutunk csak el: mi az az „*antifaszizmus*”, amelyre a választ én ezeknek az előrebocsátása után próbálom megadni?

Az antifaszizmus fogalma

Az *antifaszizmus* egy valóban talányos, magyarázatra szoruló kifejezés. Tudjuk, a *fasizmus* – az elnevezés a Madách által is leírt kizárólagosan *racionalis* társadalmi rendszernek, a *falanszternek* a származéka – korunkban a *Mussolini* társadalompolitikai rendszerének az elnevezése, annak a rendszernek, amely egyetlen szervezetbe tömöríti a munkaadót a munkavállalóval, tehát kiküszöböli a *Marx Károly* szerinti osztályharcot. Éppen ezért tekintik ellenségüknek vagy ellenfelüknek a *szocialista* mozgalmak. Hogy a *szabad gazdasági verseny* rendszere, a *kapitalizmus* miért tartja ellenfelének, ellenségének a fasizmust arra nincs ésszerű, elvi magyarázat. Valószínű azért, mert az olasz fasiszta politikai rendszer egyúttal alkotmánytanilag *diktatúra* volt, azaz összeférhetetlen a kapitalizmus politikai rendszerével, a *népképviseleti demokráciával*. A 19. század végén, amint a tőkés gazdasági rend hibáiból a szocialista rendszerek kifejlődtek, egymással olyan feloldhatatlan ellentétben álló osztályokra bontották a társadalmat, amely lehetetlenné tette az ésszerű gazdálkodást. Ezért, a világ közgazdászai, most már a gazdálkodás ésszerűsítésének, a termelés, forgalom és fogyasztás *racionalizálásának* a lehetőségeit keresték, és meg is találták az időszakonként szükségképpen bekövetkező *gazdasági válságok* elkerülésének az eszközét, a *tervgazdaságot*. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági válságok láncolata a gazdaság tervszerűsítését ott kényszerítette ki elsőnek, ahol válságosra fordult a gazdaság és ahol a forradalmi úton létrejött parancsuralom, diktatúra alkotmányrendje ilyen nagy társadalmi kényszer alkalmazását lehetővé tette: Oroszországban, Németországban, Olaszországban és kisebb mértékben, egész Európában. Az 1930 körüli gazdasági világválság pedig minden országot a tervgazdaság rendszerére kényszerített, az Amerikai Egyesült Államokat is. Az USA nem ismerhette ezt el a nyilvánosság előtt, hiszen politikai rendszerük akaratikus, azaz kényszer nélküli-, gazdasági rendszerük pedig szabad verseny alapú, liberális volt, de a nagytőke *magánhatalma* mégis érvényesítette a tervszerűséget. Bár a gazdasági válság leküzdésére a *New Deal programot* Rooseveltnél csak 1933 tavaszán teszi közzé – csaknem ugyanakkor, mint Hitler a maga tervgazdaságát –, elméleti formában a tervnek évekkel korábban készen kellett lennie, hiszen a tőkés magánvállalkozók már a vállalatukat is nagyon megfontolt tervek alapján létesítik. Az természetes, hogy sem akkor, sem azóta a New Deal program lényegét nem hozták nyilvánosságra, vagyis azt, hogy Amerika gazdasági rendjét csak a *termelés* nagymértékű fejlesztése állíthatja helyre, és ez a termelésfejlesztés csak olyan drága árú termelésével, mint a *fegyver és a hadianyag* érhető el. Ezeket azonban értékesíteni is kell, és ehhez *háború kell* – minél nagyobb, totális háború –, ehhez pedig *ellenség kell*, minél nagyobb, veszedelmesebb

ellenség. Éppen ilyen, valósággal kívánatos ellenség volt *Németország*, Európa legnagyobb ipari kapacitása – tehát a legveszélyesebb versenytársa Amerikának –, amely ugyancsak háborús felkészüléssel akart a Világháború miatti gazdasági válságától szabadulni. Németországnak kitűnő ellenségei, azaz Amerikának természetes szövetségesei is készen voltak: Nagy-Britannia és Franciaország. Tehát ezzel így minden rendben lett volna, az USA azonban – a Szabadság Országa lévén – csak a legszentebb társadalmi értékek, a *Szabadság*, *Egyenlőség*, *Testvériség* védelmében léphet háborúba, ok nélkül semmiképpen. Hitler diktatúrája ebben is Amerika kezére dolgozott, mert – nemzeti szocialista politikájának megfelelően – botorul, *zsidóüldözésbe* kezdett. A háborúhoz az ok mellett a lelki háttér is szükséges, és a gyűlölet felszításához ez nagyon kapóra jött. A zsidóüldözésre alapítva sikeressé lehetett tenni azt az óriási háborús propagandát – amely legalább annyira fontos része lett ennek a háborúnak, mint a fegyverek –, és amely nemcsak a nemzetiszocialistákat, hanem az egész német népet, sőt a Tengelyhatalmakat tette gyűlöltté, totális ellenséggé. Mint a futballhuligán, aki nem gondolkozik, nem érvel, csak gyűlöli a másik csapat drukkerét, és gyönyörűség számára, ha annak ártani tud. A totális háborúhoz ugyanúgy kell gyűlölni az ellenséget, és ezt az USA propagandistái el is érték. Abban azonban sajnálattal ellent kell mondanom *Lax Szalvátor tanár úrnak* – folytatta Török Imre –, hogy a másik oldalról – a cionista célok elősegítése érdekében – a zsidók maguk üldöztették magukat, vagyis, hogy cionista propagandával *antiszemitizmust provokálva* tudatosan elősegítették saját üldöztetésüket. Ez nem igaz! Csupán annak van valószínűsége, hogy szélsőséges, ultracionista agitátorok *engedték kifejlődni a zsidókkal szembeni gyűlöletet*, hogy a zsidók kiirtásának tervezésével *vádolhassák* a németeket. Hogy a zsidóirtás szörnyűsége valóban bekövetkezett és a vád tényleges alapot kapott, azt már nem kívánta, nem tervezte senki, de jött magától, a Gyűlölet tehetetlenségi erejétől hajtva. Ahogyan a hitlerizmust ismerjük nem volt szükség a „zsidó-plutokrata” propaganda ármányra ahhoz, hogy Németország az alsóbbrendű szláv faj ellen hadjáratot indítson, Lengyelországot és Oroszországot megtámadja. Évtized múlva – mondta Török Imre – Amerika háborús céljaira annyira szükségesnek látszik a Szovjetunió bevonása is a háborúba, a háborúnak a Szovjetunióra való kiterjesztésére, hogy joggal feltételezhetjük egy *Németország elleni háborús szövetség tervszerű létrehozását*, azaz egy ilyen tárgyú Roosevel–Sztálin-paktumnak 1935 körüli megkötését. Ennek szovjet részről sem volt semmi akadálya, hiszen a Szovjetunió fennlen hirdetett célja a *világ proletárjainak* egyesítése, felszabadítása volt. Mindenesetre, Németország, azaz a Tengelyhatalmak ellen harcoló szövetség a II. világháborúban gyakorlatban megvalósult. Lehetett volna ezt a szövetséget találóbban elnevezni *Antifasiszta Szövetség*nél? Nem ésszerű ugyan, de praktikus *fasiszta gyűjtőnévvel* illetni minden antidemokratikus, antiliberális, antiszocialista, tehát hitlerista, rasszista, antiszemita, antihumanista elvet és mozgalmat. Visszatérve a walesi herceghez és házasságához: VIII. Edward, mint igazi lovag és a német kultúra és nép jó ismerője, tisztelője, és a magyarokat is szerető személy, már az első világháború alatt is tiltakozott a németeket hazugságokkal mocskoló propaganda ellen, és elképzelhetetlen, hogy eltérje a második világháborús minden eddig érvényes erkölcsi normát felrúgó, és csak a totális háború elfogadtatását szem előtt tartó, a németekkel szembeni engesztelhetetlen gyűlöletet szító óriási háborús propagandát. Akkoriban közhely volt a világsajtóban, hogy a verszályi békerendszer újabb világháborúhoz vezet.

Hogy Németországot a gazdasági megnyomorítás háborúba kényszeríti, Edward királynak a németekkel szembeni legcsekélyebb objektivitása is rést ütött volna a háború megnyeréséhez elengedhetetlennek látszó tömör gyűlöleten. A háború után pedig semmiképpen sem lehetett volna a németeket *bűnös nemzetté* nyilvánítani, felelőssé tenni minden németet, még most a háború után születőket is a háborúért, a háború minden borzalmáért, veszteségéért, rombolásáért, hogy Németországgal lehessen *mindenért kártalanítást fizettetni*, a háborúra fordított minden költségnek kamatos kamataival való megtérítésére és – persze – a kockázatos nagy befektetéshez illő *profitéra is*. Tehát füstbe menne a háború minden célja, haszna, ha Edward király szemléletét csak megtűrjük is. Íme ezért kellett őt félreállítani még a háború megkezdése előtt. Különbözik hogyan lehet majd a háború után Németországot tenni felelőssé a háborúért, hiszen – köztudomású –, hogy nem Németország üzent hadat 1939-ben a Szövetségeseknek, hanem Nagy-Britannia és Franciaország Németországnak. Ha Edward király a trónon marad, lovagiasságával, józan tárgyilagosságával *semmivé teheti a háború minden hasznát*, akkor nem is szabad megkezdenni a háborút. Akkor viszont hogyan szabadul az USA és az egész kapitalista világ gazdaság a pénzügyi válságból? *A Németország és a Tengelyhatalmak elleni totális háborút pedig minden eszközzel, minden esetleges erkölcsi kifogás mellőzésével, minden eszköz felhasználásával totálisan, azaz az ellenség erkölcsi megsemmisítésével is meg kell nyerni*. Ennek érdekében az ördöggel is szövetezünk. Mint Churchill indokolta volt a szovjet szövetséget: olyan embertelen ellenséget, mint Hitler, csak olyan ördög győzhet le, mint Sztálin. Persze, *Joszif Vicsarionovics Sztálin* nemhiába volt a *Népek Atyja*, hogy a proletár világszabadság felé vezető úton megállíthatta volna az ilyen burzsoá légyzümmögés, nemhogy a kapitalistákkal való pillanatnyi szövetségről, magasztos célja hasznos eszközéről lemondott volna. Mi azonban nem adhatunk az egészében elvtelen szövetségnek elvszerű elnevezést, legcélyszerűbb tehát az olyan logikátlan elnevezés, mint az *Antifasiszta Szövetség*. Gyalui Farkas professzor úr kérdésére tehát a válasz: *Antifasiszta az, aki ellensége minden antidemokratikus politikai és társadalmi rendszernek, a Szabadság-Egyenlőség-Testvériség meggyalázásának, a faji, nemi, származási, nemzetiségi, felekezeti és minden más megkülönböztetésnek, rasszizmusnak, antihumanizmusnak, antiszemitizmusnak, azaz ellensége a Gyűlölet minden gyilkos rendszerének*. Az Antifasiszta Szövetség totális győzelmének eredményeképpen, most minden nép, minden embercsoport és minden egyén maga döntheti el, melyik oldalra áll. Antifasiszta-e vagy a Gonosz Cinkosa? Sőt, visszamenőleges hatállyal is érvényes a döntése, ha nem vesz védelmébe és nem mentetet bűnös fasizmussal vádolt népeket, nemzeteket, intézményeket és egyéneket, vagy a nemzetét, közösségét, intézményét és őt magát *érhető vádak*at tovább passzolja a fasizmus felé. Gyalui professzor úr ne lepődjék meg azon, hogy a zsidók antifasisztának mondják magukat, hiszen a háború a zsidók kiirtására készülő gyilkosok ellen folyt, és győzött. Hogy a zsidók mellett más nemzetek – például: a győzelem érdekében, a megszállás áldozatát önként vállaló *csehszlovákok* – minősülhetnek-e antifasisztának, azt *gyakorlati antifasiszta viselkedésével* minden nép maga dönti el.

Török Imre elhallgatott, kétségek között hagyván hallgatóságát afelől, hogy bölcsnek tűnő szentenciája egészében cinikus ironia-e, vagy egészében komolyan veendő. Rövid tanácstalan csend után az elnöklő Jordáky Lajos zárta le az ellentmondásos, de vitáig nem merészkedő

beszélgetést: Nagyon szellemes Török Imrének a Gyalui Farkas kérdésére adott válasza, jellemző példája a polgári filozófia spekulatív szofisztikájának, de kérem, ne nagyon beszéljük majd egymás között sem, legyünk tekintettel Gyalui Farkas idős korára, kíméljük meg az itt elhangzottak esetleges félremagyarázásából indítható támadásoktól. Mi, természetesen, mindenről jelentést teszünk majd a Pártbizottságnak.

Másnap kérdeztük és tudtuk meg Buza László véleményét a zsidókérdésről: fenntartotta azt az általános magyar keresztyén álláspontot, amely annakidején a FIKE 1945. júniusi Békás-kerti konferenciáján kialakult volt: bűnös ember van – mindnyájan azok vagyunk –, de *bűnös nemzet nincs*, mert minden nép Isten gyermeke. Tehát sem zsidókérdés, sem antiszemitizmus nincs. *Most a krisztuskövetőknek kell támogatniuk a zsidókat népük újjáépítésében, de nem a bosszúállásban.* A jogásznak tudomásul kell vennie a társadalomban hullámozó, a politikát is befolyásoló indulatokat, de ragaszkodnia kell az egyedül tárgyilagos jogi állásponthez, nem szabad szubjektív befolyás alá engednie magát.

Nyilvánvaló, hogy a FIKE összefövetelein is állandó beszédtema maradt a zsidóság társadalmi beilleszkedése és a bolsevik főhatalomnak a krisztushit és minden vallásos meggyőződés elleni minden eszközt, a népbíróságokat is felhasználó totális társadalmi harca, de a viták sohasem lépték át az evangélium fénykörének határait.

Gyalui Farkas még néhányszor bejött az Intézetbe, azután elmaradt. Mindig lehangolt és egyre borúlátóbb volt nemcsak a magyarság, de a zsidók jövő sorsát illetően is. Lax Szalvátorral nem beszéltem azután, de Komáromy József útján – az '50-es években mindketten a Brassai Sámuel Líceum tanárai voltak – kapcsolatban voltunk.

Az 1948-ban hivatalosan is meginduló bolsevik diktatúra ideológiai terrorja nemcsak más politikai alternatíva keresését, de még az ezek lehetősége iránti érdeklődést is szigorúan megtorolt. A megelőző korszak európai tradicionális jogállamának az emléke pedig, a nosztalgia kategóriájába került.

Tisztelt Olvasóim bizonyára észrevették, hogy a Jordáky Intézet működése és a Gyalui Farkas–Török Imre vita kilóg dolgozatunk témaköréből – az 1940-es évek eseményeinek egy akkori kolozsvári magyar református joghallgatónak azon személyes élményei alapján való bemutatásán, amelyeket a Bolyai Egyetem Buza László Intézetnek nevezett Nemzetközi Jogi Szemináriumában és a Főiskolás Ifjúsági Keresztény Egyesületben szerezhett és szerzett –, hiszen az Intézet csak szigorúan jogi szempontok alapján foglalkozott a közélet eseményeivel, messze elkerülte a napi politikai vitákat, a zsidó kérdést és a népbíróságok ügyét pedig messziről elkerülte. Hamis képet adnék azonban az akkori erdélyi magyar életről, ha az akkori hivatalos sajtóhoz hasonlóan, elhallgatnám ezeket a kérdéseket, mert ezekről volt hangos akkor az itteni társadalom, mert ezek voltak akkor a mi egyéni és közösségi életünk legégetőbb kérdései.

Azért is t. Olvasóim elnézését kell kérnem, hogy – nem vagyok költő, képtelen vagyok gondolataimat írásban szépen kifejezni – stílusosan ilyen kirívóan hibás a fogalmazásom. Mentségemre csak annyit hozhatok fel, hogy én csak vendég voltam a Jordáky Intézet rendezvényein: Az érintett kényes politikai kérdéseket, talán, öt-hat előadáson tárgyalták –

nehezen tudtam egyetlen eseményre fogalmazni –, és én összesen csak három előadáson voltam jelen. Azonban, ismétlem, akkoriban minden magyar úton-útfélen ezeket tárgyalta, nyilvánvaló, hogy a FIKE összejövételein is – programon kívül ugyan, de – állandó beszédtema volt.

A Romániában és az egész Középeurópában 1948-ban berendezkedő bolsevik diktatúra idején és az 1990-es Átállás utáni mammonita mediokrata főhatalom alatt olyan tabutémának számít nemcsak a judaiták minden problémája, hanem az antifasisztának nevezett politikai rend és az Emberi Jogokra vonatkozó minden kérdés, amelyekről nyilvánosság előtt nem illik beszélni. Hogy ennek ellenére kik, hol és mikor, mit beszéltek és írtak – illetve: beszélnek és írnak – korunknak ezekről az égető problémáiról, arról a média semmit sem visz a nyilvánosság elé. Ezért írtam ide Gyalui Farkas és Török Imre ezekre vonatkozó Jordáky Intézetbeli hajdani megnyilvánulásait.

10. Befejezés

Melkisédek áldása a Szilfák Alatt

Az utolsó hónapok minden sérelméért, megaláztatásáért, amelyek ifjú korom azelőtti legfényesebb sikereinek színhelyén, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen értek, bőségesen kárpótolt Édesapámnak az a megelégedett csendes mosolya, amellyel doktori diplomámat fogadta. Sőt, ez a mosoly tudatomat is megvilágította és megláttatta velem, hogy amit én azelőtt megaláztatásnak, vereségnek, rossznak éreztem, az a szülői mosoly derűs fényében valójában *dicséretes helytállás* volt, amelynek híre hamarabb érkezett Ákosra, mint én. Magyarázatot másnap, egy őszi napsugaras délutánon kaptam, amikor Édesapámmal a Tanyára kísértünk, és leültünk régi meghitt beszélgetéseink színhelyére, a Szilfák Alá. A múlt héten – mondta Édesapám – Tasnádon voltam az újonnan alakult Egyházmegye közgyűlésén. Nagy ovációval fogadtak, mert az akkor Kolozsvárról érkező *Sárközy Endre* szántai lelkész, azaz közös barátunk, Bandi, elhíresztelte, amit Rólad hallott: azt, hogy távozása előtt *Buza László* professzor Téged jelölt ki utódjául, hogy a jövőben helyette Te leszel az erdélyi magyarság jogi védelmezője. Hogy Te, nagyszerű helytállással meg is feleltél a megbízatásnak, még az Intézet tevékenységét is fenntartottad annak végleges bezárásáig, és még a doktorrá avatást is kiszorítottad az Egyetem új hatáságaiból. Mindez – mondta Bandi – Dobai Bálint gondnok testvérünk fiának az érdeme, teljesítménye. És mindenki nekem gratulált – folytatta Édesapám –, engem ünnepelt Temiattad, Fiam. Persze, jól tudom, hogy Istennek tartozom hálával mindezekért! Ebéd végén pedig Bandi négy szemközt elmondta nekem, hogy *Nagy András* professzor, a most szintén megszüntetett Főiskolás IKE elnöke Melkisédek, a *Béke Fejedelme* áldását küldi Neked, kedves tanítványának és barátjának, az életben Reád váró munkához. Nem a harchoz, mert a *Te kötelességed a Béke munkálása*, azért vagy a *béke jogának a doktora*, a békét biztosító nemzetközi bíróságok szakértője, és az *Igazság és a Béke Fejedelmének a küldöttje*. Nagy szavak ezek, Fiam, nagyon nagy szavak, de nem üresek. Ezek illenek a nehéz életutadra való indulásodhoz – fejezte be Édesapám. Szedelőzködtünk, és indultunk hazafelé a Szilfák alól, mert a délutáni nap már ott készült a lenyugváshoz az ákosi templom felett. Útközben mondtam, hogy Bandi mindent eltúloz, én semmi helytállásomról nem tudok, és

Nagy András bácsi prófétai hangulatú üzenetét is hétköznapien kell érteni, de Édesapám leintett: ne szabadkozz, Fiam, mert minden üzenet és áldás egyértelműen a *békesség szolgálatára* biztat.

Édesapám, Dobai Bálint, 1949. január 12-én elhunyt: a nagyvárad Securitatétól, annak 1948. február 13-14-i ákosi látogatása alkalmával elszenvedett verés – egyebek mellett, a fején törték el az alabástrom íróasztali készletet – sebei a koponyán belül agytályoggá fejlődtek, és állandó fejfájást okoztak. Fennjáró betegként élt év végéig, amikor betegsége diagnózisát megállapították, és műtetre a szatmári kórházba utalták. Valószínű, később került sor a műtetre, mert utána az altatásból már nem ébredt fel. A feddhetetlen életű, köztisztelőben álló birtokos semmiféle politikai érdekekkel sem indokolható halála az egész környék lakosságát megdöbbenettette. Mint később a hatóságok elismerték, az ő céljuk az osztályharc induló aktusaként éppen a nép megrémítése volt. – *Mi azonban, Isten kegyelmes szeretetének a megnyilvánulását látjuk földi életének korai végében: nem kellett végigszenvednie a családjára, népére és az egész emberiségre következő nyomorúság fél évszázadát.*

Mesterem, *Buza László* folytatta Magyarországon oktatói-nevelői és tudományos munkásságát 1969-ben bekövetkezett haláláig. Nagy tekintélye megvédte a bolsevik diktatúra pizslicsáré támadásaitól. Túlságosan is megvédelmezte, mert valósággal elszigetelte nemcsak a közélettől, hanem még tanítványaitól és munkatársaitól is. Persze, nagyon finoman: két-három lelkes, fiatal munkatárs állott szolgálatára állandóan, akik előadásait hétköznapi nyelven továbbították és magyarázták tanítványai felé, akik vizsgáztattak helyette, és akik voltak szívesek tudományos dolgozatai, tankönyvei és minden munkájában segítségére lenni, még társszerzőséget is vállalni vele. Hozzám írott levelei bizakodó hangulatúak. Életszemlélete végig derűs maradt. Az új nemzetközi hatalom és jogrend kiépülésének lassúsága miatt aggódott ugyan – az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1945. júniusi megalakulása óta hiába várta az új nemzetközi hatalom tényleges működésének szervezeti kiépülését, az idegen katonai megszállások végét, hogy Európa valóban a népek békés és biztonságos életét folytathassa –, de ezirányú reményét nem adta fel. Töretlenül hitt a társadalmi együttélés lehetőségét biztosító jognak az erkölcs és igazság alapján való továbbfejlődésében, a jogtudomány hivatásában. És ezt sikerült tanítványain át a következő jogásznemzedéknek is átadnia. Mikor 1956 őszén az egész magyarság és a világ minden jóakarátú, becsületes emberének érzelmeit, gondolatait, eszméit kifejező budapesti megnyilvánulásairól hallottam, *Buza László* tanításának gyümölcseit ismertem fel bennük: ő ültette belém és sokezer más tanítványába a meggyőződést és reményt, hogy *az önző érdekeket hajhászó pártoskodás helyett a közélet a pártatlan erkölcsiség színvonalára fog emelkedni*. Ez szolgált alapul az elhallgattatott és meg se kérdezett magyarság Ötvenhatos megnyilvánulásához, és az azt követő nehéz idők higgadt, józan, de céltudatos, egységes nemzeti és emberi munkálkodáshoz. Munkásságának, életművének a méltó értékelése még nem történt meg. Hiszem, hogy abban majd méltó figyelmet szentelnek a nagyon eredményes kolozsvári nyolc esztendőnek és a *legendás kolozsvári Buza László Intézetnek*, ahol legtovább művelték és oktatták a klasszikusnak mondott, tiszta, hagyományos, európai jogtudományt.

Mesterem intelmeinek megfelelően, a Gyűlölet Századának minden viszontagsága között igyekeztem jogász maradni, amíg hat évtized múltán, 2010-ben az új magyar alkotmány előkészítésében, mintha szükség mutatkozott volna jogászi munkámra. Tehetek-e én, aki tudományos műhelyektől elzárva, kényszermunkásként éltem le életemet, valamit a *tiszta jogtani elvek* érvényesítésére, ha a világ elismert szaktekintélyeinek minden ezirányú igyekezete eredménytelen maradt?

Hans Kelsen, a *tiszta jogtan* atyamestere, még a második világháború előestéjén áttelepült az Egyesült Államokba, hogy az új világrend jogi megalapozásánál ott lehessen. Nagy tisztelettel fogadták, érdemeinek megfelelően meg is becsülték, ott volt az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának megfogalmazásánál, részt vett az Emberi Jogok Kartájának megszerkesztésében, sőt a Nürnbergi Nemzetközi Büntető Bíróság munkájában is részt vett: a legnagyobb tisztelettel hallgatták meg minden szavát, de javaslataiból semmit sem fogadtak el. *Buza László*, aki az *általános jogelveknek* a nemzetközi jogba való átültetésével világhírnevet szerzett, hiába oktatott évtizedeken át, ha sok száz tanítványa közül egy sem használta fel a tőle tanultakat. A Buza-tanítvány *Szabó József* korábban a *szuverenitás-elméletek* legnagyobb szaktekintélye egyetemi katedrán tanított ugyan itthon, de már a nevét sem ismeri sehol senki. Még szomorúbb, tragikomikusan szomorú sorsa volt a másik Buza-tanítványnak, *Bibó Istvánnak* a *Kényszer, jog, szabadság* című tudománytörténeti jelentőségű jogbölcseleti munka szerzőjének: a megérdemelt, általános köztisztelet Ötvenhatban államminiszteri hatalomra emelte, az utána elszenvedett börtön pedig szabadsághőssé avatta. Még életében tudományos munkaközösséget neveztek el róla, ahol a politikusi pályára készülő nemzedék megtanulhatta a *Bibó-jogfogalom cáfolatát*, illetve a Bibó-tételnek olyan szóözön-zagyvalékban keverését, hogy abból a *tétel ellentétes értelmében* kerüljön ki. Ezek után én, akinek a neve egy nap sem említhető az előbbiekével, éppen semmi sikerre, eredményre nem számíthatok. *Pusztában kiáltó szóként* mégis megírom jogtani észrevételeimet a készülő alkotmányról, mert erre nemcsak személyes becsületem kötelez, hanem az emberi műveltség legnagyobb szellemi alkotásának, a Jóság viselkedéstani érvényesítőjének, a *Jognak* a tisztelete is.

Székeljudvarhely, 2011.04.07.

II. A Gyűlölet százada

Részlet Minden elmúlik egyszer csak Európa megszállása című kéziratból

1. 1944. március 19.

A krisztus utáni 20. század közepén, az 1940-es évek elején, valamikor a második világháború alatt megszűnt a krisztianizmus ezerhatszázhusz éves világtörténelmi hegemon szerepe. Az emberiség csak a folyamat végén észlelte a tényt, hogy a keresztyén eszmei értékrend, a jó, igaz és szép krisztusi szabályrendje közéletünkben érvényét veszítette, helyébe pedig az a dialektikus cinizmussá lett materializmus lépett, amely *egyetlen értékül a gazdasági hasznot, a profitot fogadja el*. Erre épül fel a keresztyénség hegemon helyét elfoglaló – nagyon türelmetlen – új világvallás, az *ateizmus*, a társadalmi ellentét, a *Gyűlölet* vallása. Olyan új társadalmi szerveződés indult a 20. század közepén, hogy annak alapfogalmai és az azoknak elnevezésére szolgáló kifejezések ismeretlenek és érthetetlenek az előző korszak publicisztikai szakemberei számára. A Gyűlölet minden törvény gátját átszakító, apokaliptikus áradata az egész 20. századon végigvonult ugyan, de a negyvenes évek elején kulminált: hatvan millió katonai és polgári halott, deportálás, Holokauszt, jogfosztott kényszermunkás, oktalan tömeggyilkosság, több százmillió földönfutó, és a Gyűlölet mindenféle más megnyilvánulása. Mindez *forradalmi*, azaz illegitim változást eredményezett a társadalomban, mert ilyent nem tűrt volna az előző *európai nemzeti jogrend*.

A második világháború melyik eseménytől számíthatjuk a hagyományos európai keresztyén értékrend érvényvesztését? Az 1939-es német-szovjet paktumtól? Lengyelország megtámadásától, 1939. szeptember 1-től? Finnország szovjet részről történt megtámadásától: 1939 decemberétől? A Szovjetunió elleni háború megindításától: 1941. júniusától? Az USA hadba lépésétől: 1941 decemberétől? A sztálingrádi csatától: 1943. január 12-től? Olaszország kapitulációjától: 1943. július 25-től? A Teheráni konferenciától: 1943. november 28-december 1-től? Magyarország megszállásától: 1944. március 19-től? A szövetségesek normandiai partraszállásától: 1944. június 6-tól? Románia átállásától: 1944. augusztus 23-tól? A Jaltai Konferenciától: 1945. február 4-12-től? Az ezeréves magyar állam megszüntetésétől: 1945. április 4-től? Németország fegyverletételétől: 1945. májusától? Az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulásától: 1945. június 26-tól? A Potsdami Konferenciától: 1945. július 17-augusztus 2-től? A Japán elleni atombombátámadástól: 1945. augusztus 9-től? A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék működésének kezdetétől: 1945. november 20-tól? A párizsi békeszerződés aláírásától: 1947. február 10-től? Az emberi jogok kartájának elfogadásától: 1948. december 10-től? Vagy a sok más egymásnak ellentmondó, logikai sorrendbe sem állítható eseménytől?

Arra sem találunk indokot vagy magyarázatot a hadtudományban, még kevésbé a keresztyén értékrendben, hogy a békekövet náci alvezért miért vetik fogságba 1941 májusában? Hogy Liberátor repülőgépek miért bombázzák a polgári lakosságot, miért irtanak ki többszázezer polgári menekültet Drezdának a háború végén való bombázásával? Hogy miért nézi tétlenül a szovjet hadsereg a varsói gettó kiirtását? Hogy miért késlekedik az amerikai hadsereg csaknem

két évig Itáliában, hogy idejük legyen a náciknak a közép-európai zsidóság deportálására? Hogy miért kötöttek a nagyhatalmak és miért hoztak nyilvánosságra olyan szerződéseket – például: az 1938. szeptemberi Münchener Négyhatalmi Egyezmény –, amelyeknek rendelkezéseit már eleven sem szándékoztak betartani? Másfelől, miért titkolták el – és tartják titokban évtizedek óta – az emberiség jövőjét meghatározó döntéseiket, és miért követelik meg mégis azok rendelkezéseinek láthatatlanul való betartását? Még a világháború végzetes második katonai menetének a tényleges kezdete sem állapítható meg, a vége pedig még kevésbé: az addigi világtörténelemben elő nem fordult nemzetközi jogi aktus, a hadiállapotot lezáró békeszerződés elmaradása és helyette az antifasiszta megszállás alá került vesztes államok – minden európai ország ilyen volt – alkotmányának fokozatosan antikrisztianus jellegű átalakítása.

A tájékozódást lehetetlenné tevő, átláthatatlan történelmi homályt kétségbe ejtővé fokozza a véglegessé vált antifasiszta megszállóknak, Európa új urainak az az igénye, hogy a „megszállást felszabadításnak” kell nevezni. Hogy ennek valós alapja lehessen, az antifasiszta felszabadítást *fasiszta megszállásnak* kellett megelőznie. És ez szépen, tervszerűen meg is történt: *Postmortem*, a háború után fasisztának nevezett Németország és Olaszország 1938-cal kezdődően, sorra megszállta Ausztriát, Csehországot, Szlovákiát, Lengyelországot, Norvégiát, Dániát, Hollandiát, Luxemburgot, Belgiumot, Franciaországot, Romániát, Albániát, Jugoszláviát, Görögországot és Bulgáriát úgy, hogy 1941-ben – Svédország, Finnország, Helvécia és Magyarország kivételével – az egész kontinens fasiszta főhatalom alá került. A politikatörténet logikájában nem találunk magyarázatot Magyarország 1944-i megszállására, hiszen ez valójában ellenkezett Németország érdekeivel. Az Antifasiszta Szövetség pedig – *bevallottan* – szigorúan kötelezte Magyarországot a német megszállás elhárítására, mert az egyértelműen a közép-európai zsidóság pusztulását jelentette. Hogy következett be mégis ez a sorsdöntő esemény? Kik és hogyan győzték meg a zsidóságot úgy, hogy minden ellenállási kísérlet, egyéni és csoportos szökési próbálkozás nélkül, teljes nyugalommal menjenek előbb gettóba, majd deportálásba? Miért Horthy Miklósnak kellett ebbe beavatkoznia, hogy többszáz ezernyi zsidó életben maradjon? Miért kell ezt és ennek magyarázatát azóta is, nemcsak titokba tartani, hanem le is tagadni? Bizony, kénytelenek vagyunk elfogadni azt az irracionális magyarázatot, hogy mindez egy fantomhatalom, a Gyűlölet műve. A *felszabadítás* kiszámíthatatlan, de következetes *menetrendje* is egyetlen zseniális, de könyörtelen stratégia-tervezőre utal.

A német katonai fölény 1943. januári megtörésétől Európa népei mind az angolszász felszabadítókat várják, lesik, hogy honnan és mikor indulnak már, hogy fogadásukra minden előkészületet tegyehessenek. Előbb dél felőli felszabadítás esetére készülnek fel az európai nemzetek, ennek megfelelő egyezményeket kötnek a szövetségesekkel és egymással, hogy az végül is 1944. június 6-ig várásson magára, és akkor is a legtávolabbi nyugati partról induljon. Bár a német véderő csak a Vörös Hadsereg ellen harcol végkimerülésig, az angolszászok még a számukra nyitott úton sem nyomulnak előre, csak cammognak-ballagnak, hagyják szovjet megszállás alá kerülni az egész Közép-Európát. Be is vált a taktika, mert a franciák, belgák, hollandok, dánok, norvégok olyan egetverő lelkesedéssel fogadják a felszabadítókat, mintha azelőtt nem is ők adták volna minden ellenállás nélkül magukat német megszállás alá. Igen, Nyugat-Európa népei kollaboráció miatt sorra kivégzik reálpolitikusaikat, hogy csak az USA előtt feltétlen hódolók maradjassanak életben. Nemcsak a pipogya Churchill, de még az azelőtt

Napóleont játszó De Gaulle is ott hajlong az amcsik előtt, és hálásan fogadja el meg nem érdemelt helyét – amit talán gúnyból juttatnak neki – a győztes nagyhatalmak között. És se vége, se hossza nincs a német megszállókkal szembeni soha nem volt hősi ellenállás dicsőítésének és a legyőzöttek becsmérésének, írásban, szóban, filmen és mindenképpen. Persze, legtöbb ellenállási hőstett – utólag – éppen Csehországban és Franciaországban keletkezett, noha jól emlékszünk az ott történtek ténylegesen dicstelenségére. – Középeurópa népei azonban hiába vállalnak erejükön felüli áldozatot csak azért, hogy nyugati megszállás alá kerülhessenek, az angolszász szövetségesek megállottak az Elba vonalánál. Amikor a pipogya Churchillnek a lengyelek elárulását említették, cinikusan mondta: „A lengyelek? Voltak azok már orosz uralom alatt. Megszokhatták.” – Igen bizony! A második világháború folyamán érvényét veszítette a hagyományos európai értékrend, *nem maradt becsülete a becsületnek!*

Az előzőkben felsorolt sorsdöntő történelmi események közül, mindent megfontolva és számba véve, mi az európai hagyományos *keresztyén értékrend megszűntét 1944. március 19-re, Magyarországnak német megszállás alá kerülésére tesszük.* Nem azért, mert hozzánk való közelsége miatt ezt érzékeljük legerősebben, hanem inkább azért, mert erre *nem is kerestek ürügyet a keresztyén jogrendben.*

Nem áll ugyan rendelkezésünkre semmi tárgyi bizonyosság a 20. századi nagy rendszerváltozásra vonatkozóan, csak mindent elszenvedő tanúi vagyunk mi, akkori ifjak, ennek a századnak túlélői. Nem is próbálkozunk hát a világhatalmi tényezők ismertetésével, vagy azok befolyásának, tényleges hatásának és irányának a tárgyalásával. A rajtunk és velünk történeteket azonban elmondjuk, mert el kell mondanunk. Hogy támadt bennünk egy bizonytalan *veszélyérzet* hatása alatt az a *szorongás*, amely a háborúvesztés későbbi eseményei alatt, egész életünket céltalansággal fenyegető *félelemmé*, majd néha szívszorító rettegéssé fokozódott.

Az emlékezetes napon, 1944. március 19-én, mint vasárnaponként rendszeresen, mi, kolozsvári magyar egyetemi hallgatók népmentő lelkes csapata, *szórványmunkán* voltunk a Mezőség falvaiban. A Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület, a FIKE szervezésében, a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége keretében, kettesével-hármasával rendszeresen kijártunk a magyar közösség és iskola nélküli falvakba, az ott még megmaradt néhány magyar *elhagyatottságának testvéri enyhítésére*, a szórványok ismeretlen, vigasztalan világába, az Elnémult Harangok földjén, abban az országban, amelyben a Rengeteget és Amerikát megjárta Ábel sem volt soha. Istentiszteletet tartottunk, magyar nyelvre, hittanra, zsoltárra, népdalra, játékokra tanítottuk a gyermekeket, meglátogattuk a gondokkal, betegségekkel küszködőket és segítettünk, ahogy tudtunk. Rendszerint össze is írtuk az ügyes-bajos dolgokat és jelentettük a kolozsvári központnak azokat, amiket mi nem tudtunk elintézni. Szervezőink azután eljártak a megfelelő intézményeknél, hivataloknál, hatóságoknál. Mindenütt – állami, katonai, polgári, egyházi hatóságoknál, népjóléti, egészségügyi, oktatásügyi intézményeknél – szívesen fogadtak, állottak rendelkezésünkre és segítettek, mert a szórványgondozás *szent nemzeti ügy* volt akkor Erdélyben. Szervezője, a Főiskolás IKE kezdte volt az 1930-as évek elején párhuzamosan a munkás ifjak külvárosi missziójával, a Négy Év alatt valóságos mozgalommá terebélyesedett, és fontossága felnőtt a FIKE tevékenységének második helyére, első helyen maradt a péntekesti bibliaóra, amely mindig az egész kolozsvári egyetemi ifjúság találkozási, beszélgetési és vita alkalma volt és maradt. A pénteki Bibliaóra után szórványgyűlés következett, ahol az előző vasárnap végzett munkát vették számba és a következő vasárnapit

szervezték meg. Különben, a szórványmunka nemzetmentő, hősi tevékenységnek számított és az abban résztvevők aránytalanul olcsón jutottak népszerűséghez az egyetemi ifjúság körében. Engemet is 1944 januárjában a KMDSZ Közművelődési Munkaközösségének elnökéül választottak első éves joghallgató létemre, mert híre kelt annak, hogy én még egyetlen vasárnapot sem töltöttem Kolozsváron, nem pihentem, templomban, hangversenyen, társaságban sem voltam, ünnepi asztalnál nem ebédeltem, hanem hajnaltól napestig a mezőszéki sarat tapostam, és olyasmivel foglalkoztam, amihez nem is értettem, és aminek értéke meg sem közelítette a ráfordított fáradságot. Pedig mi sem voltunk diáktársainknál különbek, mert mindenki, mindenütt megtette, amit népünkért megtehetett. Persze, voltak, akik csak szájaltak, semmit sem tettek, csak nagy hangon a többieket biztatták: De ha ezektől csak ennyi tellett, tőlük ennyi is elég volt, hiszen akadályozhatták volna a munkát, vagy ronthatták volna a tevékenyek kedvét. – Miért dolgoztunk, törekedtünk, tusakodtunk ennyire? Mert meg voltunk győződve arról – és azóta is ebben a meggyőződésben élünk –, hogy más is, a nemzetnek minden tagja, az ország minden polgára ugyanúgy megteszi, ami tőle telik mindnyájunk jövődjéért.

Alkonyatkor érkeztünk haza, szaporán kimosakodtunk a sárból, rendbe tettük magunkat és – József napja lévén – *Komáromy Jóska* szobatársunk ünnepléséhez kezdtünk, azaz nagykarolyi finomságokkal tele hazai csomagja elfogyasztásához. A Református Teológia internátusának 24-es szobájában laktunk akkor, hatan első évesek, a balázsfalvi *Pataki János* kivételével volt wesselényista diákok: *Virág Károly* és *Sípos János* teológusok, *Lakatos László* és *Dobai István* jogászok, valamint az ünnepelt matematikus. Ahogyan a csomagfogyasztáshoz illik, vendégeink is voltak a diákotthonból is, a városból is: *Kultsár Jóska* kimenős katona, *Szaleczky Lajos* szintén zilahi osztálytársak, Jóska legjobb barátja, *Elekes Tamás* szigorló jogász, cserkészvezető, aki magával hozta *Viljó Tervonent*, a budapesti finn követség attaséját és a finn kiállításokat szervező kolozsvári diákot, a közigazdász *Szabó Pistát*. Benéztek és hosszabb-rövidebb ideig részt vettek a banzájban idősebb lakótársaink is: *Marosi Péter* az Ifjú Erdély szerkesztője, *Molnár Dezső* a FIKÉ népfőiskola szervezője, *Herman János* szenior, „szórványpüspök”, *Bereczki Sándor*, a Mi dalaink szerkesztője, és bizonyosan mások is. Szokásunk szerint, a megfelelő hangulat kedvéért halk gramofon zenét hallgattunk – a *Galántai táncok* és az *Egmont nyitány* voltak a kedvenc számaink –, miközben ettünk, ittunk – jóféle itóka is volt a csomagban –, beszélgettünk, vitatkoztunk, danoltunk, a végén táncoltunk is. Később valakinek eszébe jutott, hogy Kossuth Lajos halálának van az évfordulója. Emlékére csendesesen eldaloltuk a Kossuth Lajos azt üzentét, majd más népdalokat, utána pedig mind hangosabban és zajosabban – bár Kossuth egyáltalán nem volt népszerű köreinkben és nótáját sem daloltuk máskor soha – többször egymásután, egy órán át ismételve a Kossuth-nótát, hogy: *Éljen a magyar szabadság, Éljen a haza!* – amíg a szenior szilenciumot nem parancsolt és el nem rendelte a takarodót. – Másnap reggel megtudtuk, hogy a német Wehrmacht közben megszállta Magyarországot.

Loholva érkeztünk Lakatos Lacival a hétfői első előadásra – Schneller Károly Statisztikájára – de kár volt a sietség, mert elmaradt. Az évfolyam zsibongva tárgyalta a német megszállás rádióhírét. Hogy a Kormányzó haza sem jött németországi látogatásáról, helyette a német hadsereg jött be. Mi van? Mi lesz? Háború – de hát szövetségesek vagyunk? A dékáni hivatalban megtudtuk, hogy csak az első előadás marad el a professzor távolléte miatt, a

következőt már megtartják. Addig is *Zsombory Dénes* évfolyamfelelőst és engem elküldtek tájékozódni. Először nem találtunk senkit, később megérkezett *Ágyi Zoltán* kari elnök, de csak annyit mondott, hogy egy órákor választmányi ülést tart a Diákszövetség. Negyed tízkor, pontos időben érkezett a római jog előadására *Személyi Kálmán* professzor, nyugodtan, higgadtan, ahogy illett. Nem várta meg kérdéseinket, hanem közölte: Igen, Hitler parancsot adott Magyarország megszállására. Megkérdeztem *Buza László* rektor urat, hogy mi a teendő? Semmi akadálya nincs annak, hogy az egyetem a működését folytassa – mondta a rektor úr –, amíg illetékes hatóságaink másként nem intézkednek. Elégedetlen morgással ugyan, de helyet foglalt az évfolyam, és végighallgattuk a kétórás előadást. Tizenegykor azonban, szétoszoltunk, Zsomboryval kettesben átmentünk a Diákszövetségbe, de ott már annyian voltak, hogy a lépcsőházba sem fértünk be. Senki sem tudott semmit. Elekes Tamásról annyit hallottunk, hogy a hadtestparancsnokságra ment tudakozódni *Dobri János* cserkész főparancsnokhoz, de még nem jött vissza. Egy óra felé behívták a választmányi tagokat a tanácsterembe és megkezdődött a gyűlés. *Major László*, orvostanhallgató elnök felkérte *Martonyi János* felügyelő professzort, hogy tájékoztassa az ifjúságot. Az azonban, csak a rádióhíreket tudta. A választmány meglehetősen fegyelmetlenül, Buza László rektort bírálta: hogy miért nem intézkedik, és miért mondta azt, hogy az egyetemi Tanács hatásköre nem terjedt ki sem a magyar, még kevésbé a német haderő feletti parancsnokságra. Hogy ezt a cinikus közönyt az ifjúság nem fogadja el! Megjött az *Ellenzék* napilap szerkesztőségéből, *Takácsy Miklós* alelnök, a Diákszövetség diplomatája, de csak szó nélkül széttárta karjait, jelezve, hogy semmit sem tud. *Gyűjtő Sándor* közigazdász, a *Keleti Újság* szerkesztőségéből már hozott valamit: Hitler fogva tartja a Kormányzót, mert az ragaszkodik a fegyverszüneti tárgyalások azonnali megkezdéséhez. Ehhez azonban, nemcsak a kormány és a Véderő parancsnokság határozata kell, hanem a szövetségeseké is, ahhoz idő kell. Végre, visszaérkezett a hadtestparancsnokságról Elekes Tamás. Elmondta, hogy Janó bevitte magával a parancsnokság eligazító gyűlésére, ahol *Kozma Ferenc* vezérkari százados, az egyetemi ifjúság közismert támogatója és segítője, röviden ismertette a helyzetet: a Kormányzó úr tényleg Hitler főhadiszállásán van, nincs fogságban, de nem lehet érintkezni vele. Nem lehet tudni, miről tanácskoztak, de Hitler ideges és dühös. *Veesenmayer* budapesti követet nevezték ki a Birodalom magyarországi megbízottjává. A német hadsereg a Tiszáig érkezett, de ott megállt, mert a Honvédség nem engedi tovább a Kormányzó parancsa nélkül. – Ez sok is volt, kevés is volt. A gyűlés azonban ennyivel feloszlott. Mi tagok megkaptuk bizalmas meghívónkat a *Március-kör* este hétkor kezdődő rendkívüli gyűlésére.

A *Március-kör* a kolozsvári egyetemi ifjúság hangadóinak a társasága – és mellel a *Március* című folyóirat szerkesztősége – valamiféle szervezetlen ifjúsági főtanács volt. Szerda esténként ülésezett a Diákház klubtermében. Abban az évben Kállay Ernő szigorló orvos volt az elnöke, az ő névre szóló írásos meghívójával lehetett részt venni. A zilahi osztálytársaim, *Komáromi József*, *Lakatos László*, *Sípos János*, *Virág Károly*, mind cserkészvezetők – a honvédvezérkar irányítása alatt, a *Jánosi Sándor* „Júli” országos és *Dobri János* erdélyi cserkészparancsnok növendékei – voltak, ők testületük alapján, hivatalból lettek *Március*-tagok. Engem, Kürthy Zoli ákosi jogász barátom ajánlására fogadtak be. Évfolyamunkról csak Zsombory Dénes volt még *Március*-tag, mert nagyon alapos volt a rostálás. A *Népi mozgalom* szigorú elkötelezettje volt itt mindenki: A nemzeti keresztyén életszemléleten belül a

műveltségben a népiség, zenében Bartók és Kodály, az irodalomban Ady Endre, Szabó Dezső, Németh László, Kodolányi János, Karácsony Sándor, Tamási Áron és társaik, valamint újabban László Gyula régész, úgy, ahogyan a magyar művelődés 20. század nagy tekintélyű szervezője, *Püski Sándor* ajánlotta. Politikában és közgazdaságban a pártatlanság és a Harmadik út – nemcsak egyenlő távolság a kapitalizmustól, kommunizmustól és nácizmustól, de még *ezek feletti* síkon kell a társadalom ügyeinek megoldódniuk, mindezt az akkor uralkodó *közéleti racionalizmus*, Sombart, Stammer, Spengler, Röpke, Huizinga és társaik receptje szerint. Persze, az ifjúság csak állandóan emlegette ezek nevét, anélkül, hogy rendszerüket, műveiket egyáltalán ismerték volna. A *Harmadik út* az ifjúság számára azonos volt a népi mozgalom hetilapjával, a *Magyar úttal*. Jogász, különösen alkotmányjogász és hagyományos társadalomtörténész egyáltalán nem fordult elő a népszerű ideológusok között. A *magát közvéleménynek valló*, gyermekesen tájékozatlan, de annál lelkesebb és őszinte radikális ifjúsági mozgalom szerint, a nemzet és az emberiség fenntartói, megtartói az orvosok, közgazdászok, papok, művészek, tanárok, mérnökök, de jogászra, szóművesre senkinek semmi szüksége. Bár iránya bizonytalan volt ennek az „ideológiának”, de annál határozottabb volt. A *Március-kör* patronálta a *bálványosváraljai munkaközösséget* – *Markos András* és *Faragó József* vezetése alatt ott működött akkor a gyűléstermünk melletti helyiségben –, amelyben a kolozsvári egyetemisták falukutatást ambicionáló csoportja tevékenykedett. Úgy tudom, *Magyar Zoltán* budapesti igazgatáskutatási intézete Dés-járási csoportjának irányítása és az *Erdélyi Tudományos Intézet* felügyelete alatt dolgoztak. Hogy volt-e közülük *Gusti professzor* faluszociológiájához – mint ezt a proletárdiktatúra publicisztikája állítja –, az lehetséges, de jelentéktelen.

Az egyetemi ifjúság akkori hangadói – közöttük a Március Kör tagjaival –, persze, már amennyire gyenge, leszűkült memóriám szerint emlékezni képes vagyok, a következők: Ágyi Zoltán, Bányai Miklós, Batory Zoltán, Bereczki Sándor, Cseres Tibor, Csetri Elek, Csiszár Ádám, Dáné Tibor, Dobai István, Dobos László, Elekes Tamás, Faragó József, Ficzy Dénes, Gyűjtő Sándor, Hajdú Tibor, Imreh István, Jancsó Miklós, Jánosházy György, Kállay Ernő, Kerekes Jenő, Kinda Kálmán, Kokas István, Komáromy József, Kürthy Zoltán, Lőrinczi László, Madár Lajos, Major László, Markos András, Marosi Péter, Molnár Dezső, Nagy Sándor Zoltán, Sándor Gábor, Sántha Pál, Sipos János, Zsombory Dénes, Soó Tamás, Szabó Árpád, Szabó István, Szakács Gusztáv, Takácsy Miklós, Tárkány Szűcs Ernő, Török Imre, Varga Jenő, Virág Károly és Vékácsé, aki fontos személyiség volt, de csak erre a cserkész-becenevére – VKCs = vezetőképző csapat – emlékszem, valamint akkor távollévő sok katonai szolgálatos, irodalmár és mozgalmi ember. Közismert nemzeti szocialista Hajdú Tibor, kommunista pedig az író Cseres Tibor voltak. Cseressel nem törődött senki – hiszen a *négy év* magyar nemzeti politikájával összefért az *elvi szocializmus* –, Hajdú Tiborral azonban az egész kör vitatkozott, veszekedett.

Nem kérem tisztelt Olvasóim elnézését sem a hétköznapi események, sem pedig személynevek és egész névsorok írásomba iktatása miatt. Erdély 1944 őszén *antifasiszta megszállás* alá került, amely az emberi jogok itteni érvénytelenítését vonta maga után. A szólásszabadság, a sajtó- és gyülekezési szabadság, sőt még a gondolat szabadsága is eltűnt közéletünkől. Nemcsak a korszak eseményeit és mindennapi életét, de még az 1944 előtti történelmét – különösen a magyar történelmet – nem volt szabad másként tárgyalni, csak az antifasiszta főhatalom

szeszélyes, de következetesen ellenséges igénye szerint. Az 1990-es *átállás* nagyon keveset változtatott a proletárdiktatúra szemléletén és módszerein – például: az osztályharc propagálása tekintetében –, és még az azóta megjelent „helyreigazító” publicisztikában sem ismerünk rá az átélt korszakok történelmére. Sajnos, nem vagyok képes a kiigazítások elvégzésére, hiszen a média olyan tömegű információ özönt zúdított a világra, hogy abból lehetetlen nemcsak az igaz és a hazug szétválogatása, de még a *jó* és *gonosz szándék* megkülönböztetése is. A személynevekre tehát én, állításaim igazolása céljából hivatkozom: vagy elhiszi és elfogadja a tisztelt Olvasó az én állításomat, vagy az idézett nevek alapján utána keres – nem a sajtóban, hiszen ott csak a kiigazítandót találhatja, hanem – más forrásokban.

Március 20-án, hétfőn kezdte gyűlését a Március-kör, de nem emlékszem, hogy mikor fejezte be, ha egyáltalán bezáródott valamikor a vita. Jöttek, mentek a tagok, hosszabb-rövidebb ideig ott voltak, hallgattak vagy beszélgettek, vitatkoztak, veszekedtek, cigarettáztak, elmentek, visszajöttek, naponta úgy éjfélig, másnap délelőtt pedig újrakezdték. Huszadikán este, elsőként Kállay Ernő és Takácsy Miklós mondták el, amit tudtak a német megszállásról – nem volt sok. Kállay bejelentette, hogy *Madár Lajos* társunk lent van a Diákház kapusszobájában a rádió mellett, és minden híradás után feljön és elmondja, amit hallott. Később estig nem hallottunk újabb híreket, csak a Kör tagjainak egyre szenvedélyesebb németellenes kitöréseit. Akkor, előbb Madár Laji jött a hírrel, hogy a Kormányzó *Sztójay Döme* berlini követet nevezte ki miniszterelnökké Kállay Miklós helyére. Később ugyancsak Madár Laji jött a részletekkel is, de akkorra már *Elekes Tamás* is megjött a hadtestparancsnokságról a biztos információkkal: A Kormányzó úr őfőméltósága hazajött, de sem a tárgyalásainak, sem a német megszállásnak részleteiről, okairól, céljáról nem tett közzé semmit. Ügyvezető miniszterelnökké nevezte ki Sztójayt, parancsba adta mindenki számára az alkotmányos rend megőrzését, és megtiltotta a német megszállással szembeni ellenállást. A kolozsvári IX. Hadtest parancsnoksága tárgyal a Wehrmacht megbízottjaival a megszállásnak a Tiszán túlra való kiterjesztéséről. Később a hadtestparancsnokság bezárkózott, csak a rádió híreket kaptuk meg, és mellette mindenféle kósza forrásból, amit lehetett: Az új kormány tagjairól, hogy abban helyet kapott a nagyhírű, antiszemita, gödöllői főszolgabíró, *Endre László* is. Hogy a Kállay-kormány tagjait, Tasnádi Nagy András képviselőházi elnököt és még többeket a német Gestapo letartóztatott, és még mindenféle egyebet. Még azon a héten megjelent az újságokban a rendelet az ostromállapotról, a népgyűlések, mozgalmak, egyesületek működésének betiltásáról, és más minden félérről. Az egyetem rektora közzétette a miniszteri rendeletet az egyetemi félév hivatalból történő bezárásáról, az előadások felfüggesztéséről és az év végi vizsgaszesszió előrehozataláról és programjáról. Mehettünk haza húsvéti vakációra.

A hazautazás nem ment könnyen: a vonatok közlekedtek ugyan, a menetrend is érvényes volt, de csak a német hadiszállítás teljesítése után. El is indultunk Kolozsvárról a délutáni szilágysági sebes vonattal, de csak Désig érkeztünk. Ott vártuk a Beszterce felől érkező vonatot, de nem akart jönni. A váróteremben összesodródtam a szamosújvári görög katolikus román tanítóképző növendékeinek hazautazó csoportjával. Köztük volt Horváth Sanyi – azaz Horvat Alexandru – ismerős ákosi diák, és hozzájuk csatlakoztam. Olyan ellenséges volt a beállítottságuk, hogy csak a Sanyi rábeszélésére voltak hajlandók velem szóba állni. Két nyelven beszélgettünk, mindenki a maga anyanyelvén szólott. A román csoport legtekintélyesebbje a jederai Lázár György – Gheorghe Lazăr – volt, aki nagyon bátran és

határozottan képviselte velem szemben a magyarellenos román politikai álláspontot: ellenségek vagyunk, ezért vitatkoznunk sem érdemes. Én akkor még alig hallottam valamit a *Kővárvidék* – Vidicul Chioarului – középkorba visszanyúló román nemzeti autonómiájáról, és örömmel vettem a Lazartól kapott információkat. Megnőtt a becsülete, amikor – Eminescunak minden tiszteletet megadva ugyan, de – vele szemben *Coșbucot* mondtam kedves költőmnék, a román közönség által észre sem vett, nagy értékű szimbolizmusa miatt. Megilletődve hallgatták román szavataimat, látszott rajtuk, hogy teljesen új számukra a téma. Népszokásokról, folklórról is lelkesen elbeszélgettünk, de *ellenségek maradtunk*. – Másnap reggel megjött a vonatunk, folytathattuk utunkat Zsibóig együtt, onnan külön csoportban hazáig.

Otthon, Ákoson meglepő volt a nyugalom. Mintha a német megszállás valóban csak formai lett volna, inkább lelassultak a hétköznapi események a várakozás nyomott hangulatában. Családunk éppen költözés előtt állott. Édesapámnak sikerült bérbe vennie – lejárván annak előző bérlete – az ötszáz holdas kistagot, a hajdani Szomódy-birtokot, amely előbb a Pálinkás-uradalom, akkor pedig a Fortunescu Constantin tulajdona volt. Annak az intéző háza ürrült meg akkor a mi számunkra, annak a tatározása, takarítása volt folyamatban. Édesanyám a régi tanyán lakott többnyire egyedül, mert Édesapám – ha nem volt úton Szatmár, Zilah, Nagyvárad, Kolozsvár, Budapest, Debrecen között valahol –, inkább a szülei falubeli házában lakott, ott lévén a *Futura* bizományosi irodája. Én is a Tanyán szálltam meg, kettesben ünnepeltünk Édesanyámmal, olyan – most már hihetetlennek tűnő – csendben, békességben, mintha nem is világháború kellős közepében lettünk volna. Édesapám nyugodt és bizakodó volt Magyarország és Európa jövőjét illetően, szabadkőműves, zsidó és nem zsidó ismerőseitől szerzett információ birtokában: Horthynak sikerült Hitlert meggyőznie, hogy a nyugati szövetségesektől kérjen fegyverszünetet, hogy minden erejével a bolsevizmus ellen harcolhasson. Legnehezebb feladat a zsidók sorsának a megoldása volt, de ez is sikerült és éppen ezért kellett Magyarországot formailag megszállni. Különben, Édesapám lelkesen szervezte a Kistagban a gazdaságot, hiszen régóta vágyott egy ilyen öntözhető folyó menti birtokra. Törvényszéki agrárszakértőként éppen a Fortunescu-birtokot kellett felértékelnie valamilyen perrel kapcsolatosan, és ezért kellett azt ketten bejárnunk. Felejtethetlen marad a számomra az a lelkesedés, ahogyan Édesapám beszélt akkor nagytávlatú gazdasági terveiről: a régi Tanya tovább fejlesztése a minőségi növénytermesztés és nemesített magtermelés irányában, a Kistag belterjesítése az öntözéses gazdálkodás felé, és a Futura segítségével az egész környéknek termelő és értékesítő szövetkezetbe való szervezésével, illetve mindezek továbbfolytatásával. Persze, én is nemcsak hogy vele lelkesedtem, de még felül is múltam. Szüksége is volt a biztatásomra, mert Édesanyám nagyon meg volt elégedve a régi birtokkal, még a Futurát sem pártolta, a Kistag-bérletet pedig még kevésbé.

Húsvét után vissza Kolozsvárra, és készülni az előre hozott alapvizsgára. A jogon az első alapvizsga a jogtörténet és a római jog anyagából állott. A római jogot és általában a magánjogot soha nem szerettem, de át kellett olvasnom a nagyon kiváló Személyi Kálmán professzor iránti tiszteletből is. A magyar jogtörténet pedig a legkedvesebb tudomány volt a számomra. Bónis György professzor minden előadását figyelemmel hallgattam meg, az elegendő volt számomra tanulásnak, de amit lehetett még hozzáolvastam, és olvasmányaimba annyira belefeledkeztem, hogy még a körülöttem folyó életet sem vettem észre. Ezekhez képest első alapvizsgámnak katasztrofális volt a kimenetele: ötös csoportunk első volt az aznapi

vizsgarendben. Nyolcra voltunk kiírva, de mi már félórával korábban ott voltunk. Druneg Lajos vizsgatársamnak eszébe jutott, hogy a pálinkafogyasztás nagyon hasznos vizsga előtt, ezért az egyetem melletti bodegában megittunk egy-egy féldecit. Én annyira nem voltam hozzászokva a pálinkaiváshoz, hogy alig tudtam visszamenni a második emeletre, a vizsga színhelyére. A vizsgán hallottam a professzor kérdéseit, de alig értettem és egyetlen kérdésre sem tudtam felelni. A professzor, aki az év folyamán figyelemmel kísért, és remek szereplést várt tőlem, nem értette mi történt velem, és dühösen elutasította vizsgám elfogadását. A jogtörténetre csak délben került sor, akkora már kijózanodtam, és minden jelenlévő hallgató, professzor és tanársegéd bizonyosága szerint, olyan ragyogóan még senki sem vizsgázott jogtörténetből a Ferencz József Tudomány Egyetemen, mint én akkor. A nádori törvényekről szólt a kérdés, és én kb. háromszor annyi adattal és anyaggal feleltem, mint amennyit a professzor előadott volt. Ezért, mikor Személyi elbuktatásomat javasolta, Bónis ellentmondott, és szótöbbséggel elfogadták vizsgámat. Az első egyetemi vizsgámnak az „egyhangú kitüntetés” helyett „szótöbbséges” minősítése egész egyetemi pályámon sok nehézséget okozott. Nem ittam én többé pálinkát azután, pedig csak *akkor egyszer* nem kellett volna innom, azután már ihattam volna akármennyit.

Diáktársaim a teológián mind vizsgára készültek, FIKE összejeövetel, szórványmunka. Március-kör nem volt az egyetemen. Ott voltam végzős jogász barátaim, Kürthy Zoli, Elekes Tamás doktorrá avatásán, akik azonnal el is foglalták közigazgatási gyakornoki állásukat: Elekes Tamás a nagyváradai megyeházán „főispáni titkár”, Zoli pedig Erdődön „szolgabíró” címmel. Ha ráértem, hírhallás céljából meglátogattam a Március-kör korifeusait, Unió utcai lakásukon. Mint mindig, lázas tevékenységben találtam őket: Markos András szociologizált, Dobos Laci népszokás-gyűjtésbe volt elmerülve, Imreh István, Soó Tamás, Gyűjtő Sándor valami szövetkezetet szerveztek. Gyűjtő Sándor tartotta a kapcsolatot Kozma századossal, és valami fegyveresen ellenálló diákcsoportot is szervezett. Ott hallottam a hírt, hogy rövidesen várható az angol-szász haderő balkáni partraszállása, mert onnan jövet Magyarország is nyugati megszállás alá fog kerülni, csak még a zsidókat kell itt biztonságba helyezni. Mi, magyarok a románokkal együtt fogunk átállni a szövetségesekhez, így van minden elrendezve. Hallottuk, Buza László rektor családi tragédiáját: fia, Buza Zoltán törvényszéki jegyző, hadbíróként katonai szolgálatot teljesített a fronton. Valami törvényszegésen érték, letartóztatták, hazahozták és Kolozsváron börtönbe zárták. Amikor ezekről édesanyja értesült, öngyilkos lett. Fia pedig ennek hallatára ölte meg magát a börtönben. Buza László így egyszerre temette feleségét és fiát. A temetés másnapján pedig a vizsgáztatási rend pontos idejében megjelent az egyetemen, pedig már helyettesítéséről is gondoskodtak kollégái. Mindenki megdöbbent a tragédia hallatán. A Teológián híre járt *Tavaszy Sándor* professzor kommentárjának: közismert, hogy Buza Laci a Bocskai–Rákóczi-féle klasszikus szabadságeszme elkötelezettje lévén, véleménye nem egyezik a nemzeti radikális katonáékkel, de azért kölcsönösen tiszteletben tartják egymás álláspontját. Valami tájékozatlan, túlbuzgó németimádó katonai parancsnok elérkezettnek látta az időt – a német megszállás is ennek kedvezett –, hogy Buza Lászlóra ütve csapást mérjen a „destruktív szabadkőművességre”. Rövidesen tisztázódott a fiatal Buza ügye, bebizonyosodott ártatlansága, de már a temetések után.

Nem tölthettem tovább az időt Kolozsváron, Édesapám hazahívott. Otthon, Ákoson hallottam a zsidók deportálásáról. Először Nagypapám beszélt a zsidókról, de ő csak addig jutott,

hogy egy reggel átszaladt hozzájuk a szomszédból Löwinger Miklós kislánya és dicsekedve mutatta, milyen szép sárga csillaga van. Átment a másik szomszédhoz, Mandelbaumékhoz, és megkérdezte, miben segíthetne? De azok semmit sem igényeltek, mert „Horthy a helyén van és addig őket nem érheti veszedelem”. Átmentem szemben lakó nővéremékhez, és ott értesültem a részletekről: hogy Szilágy vármegye tisztikara testületileg lemondott tiltakozásul az alkotmányellenes kormányrendelet hallatára. Jósika János főispán, Gazda Endre alispán, Jeney Viktor főszolgabíró és velük együtt sógorom, Nagy József ákosi községi bíró is lemondott tisztségéről, mert senki sem akar részt venni a zsidórendelet végrehajtásában. Egyrészt, senki sem értette a történeteket: Miért és hová viszik a zsidókat? Miért hagynak itt mindent? Mi lesz velük azután? És egyáltalán hogy történhet ilyesmi? Másrészt, nem értették, hogy a zsidó családok miért vonulnak olyan nyugodtan, mindenüket hátrahagyva, ellenkezés nélkül az állomásra úgy, hogy a szomszéd asszonyok jobban jajveszékelték, mint ők? Csak egyetlen zsidó család maradt otthon, Rosenberg Márton mészáros és vendéglős, mert hadirokkant frontharcos volt. Hogy csak ez az egyetlen család volt kivételezett Ákoson? Hiszen minden frontharcos és magyarpárti zsidó mentesült! Akkor tudtuk meg, hogy az ákosi zsidók a népszámláláskor – a magyargyűlölő Jorga miniszterelnök csábításának engedve – mind németnek vallották magukat, és egy sem magyarnak, és általában távol tartották magukat a magyarságtól. Bármennyire hihetetlen volt, a 30-40 hadköteles ákosi zsidó közül csak Rosenberg Marci volt frontszolgálaton a világháborúban. Hogyan voltak képesek mind felmentést szerezni?! Szatmári, váradi, kolozsvári zsidó ismerőseink – köztük Fischer József szatmári ügyvéd, Édesapám bizalmas tanácsadója – mind kivételezettek voltak valamilyen címen. Ákoson is többen elintézhették volna mentesítésüket, ha akarták volna. Miért nem tettek semmit, miben bíztak? Ki ámította el és mivel a magyarországi zsidókat? Senki sem értette, mert nem érthette senki a történeteket! Híre jött, hogy Szilágy-somlyóra vitték őket, ott vannak gettóba zárva, de élelmezésükről nem gondoskodnak. Nosza, megindult a falu, és élelmiszert gyűjtöttek a zsidók számára, lisztet, grízt, laskát, paszulyt, főzeléket és szalonnát, zsírt, füstölt húst és rengeteg kenyeret. Több szekér rakomány gyűlt össze, amelynek Somlyóra szállítására többször is fordulniuk kellett a szekereknek. Persze, a segélyszervezésben mindenütt ott volt Édesapám – szekereket is ő adott –, ezért senki sem csodálkozott azon, hogy az utána elrendelt vizsgálaton őt hallgatták ki először.

Valami parancsnokféle érkezett a csendőrségre, és úgy hívtak be sokakat, akiket zsidóbarátnak ismertek. Elrejtett zsidó vagyontárgyak és értékek felől érdeklődtek. Kikérdezés után mindenki elmehegett, de Édesapámat egész nap ott tartották, estig. Pünkösdi ünnep volt, és a falusiak sopánkodva tárgyalták, hogy Dobai Bálintot, a környék legismertebb földbirtokosát, hogy tartják ott fogva a csendőrségen, mintha tolvaj volna! Este jött haza Édesapám, de nem mondott semmit. Másnap is csak annyit, hogy a Weisz testvérekkel való kapcsolatairól faggatták. Minket megnyugtatott, hogy semmi baj nem történt, de őt napokig, hetekig gyötörte a megaláztatás.

Az egész család lázas munkában volt, mert mindenki segíteni akart volna – de nem igen tudott – Édesapámnak, mert ő egészen egyedül volt a rengeteg feladathoz. Testvérbátyám a háború kezdete óta a harctéren volt, nagyapám egész nap ott volt az aratás és cséplés körül, de nem sokat használt, mert öreg volt. Édesapám egyedül volt a régi családi mintabirtok és a több száz holdas bérelt birtok vezetéséhez, a tavaszi nagy gazdasági munkák megszervezéséhez. És

ehhez még itt volt a *Futura* terménykereskedelme, magtermelő szövetkezete és malombérlete, a német hadiszállítások minden bonyodalmával együtt. Engem a Futura irodába ültetett Édesapám, onnan csak akkor mozdulhattam, ha a kirendeltséghez vagy a bankba kellett mennem. Ő pedig járta a tanyákat, a raktárakat, a hatóságokat és a környező falvakban lakó ügyfeleit. Még beszélgetésre sem maradt időnk.

Megkaptam a parancsot, hogy munkaszolgálatra kell mennem, és ezért június 13-án jelentkezni kell az egyetem székhelyén. Édesapámnak is éppen dolga akadt Kolozsváron, ezért együtt utaztunk oda és vissza, és akkor nyílt alkalmunk mindennek a megbeszélésére: hogy a zsidó gettózásnak semmi hatása nem volt érezhető a nemzetközi politikán, hogy a nyugati szövetségesek partra szálltak – nem a Balkánon, ahogy ígérték, hanem – Normandiában, és hogy a szövetségesek sorra bombázzák a magyar városokat. Magunk miatt nem aggódunk, hiszen már végét járja a német háború. De mi lesz a zsidókkal? Amerika Hangja miért fenyegetőzik, hogy minden zsidóért tíz keresztyénnek kell lakolnia, ha ők semmit sem tesznek? Kolozsváron alig tudtunk a központba bemenni, annyira lebombázták előző nap Hídelvét. A sorozó bizottságnak bemutattam ákosi községi bizonyítványomat, hogy hadi üzemben, a Futuránál dolgozom a nyáron, és már utazhattunk is haza. Diáktársaimat, köztük Komáromy Jósikát, Szabó Pistát, Jánosházy Gyurit a Keleti-Kárpátokba vitték munkaszolgálatra a katonai erődítmények építéséhez. Este vonatra szálltunk ugyan Édesapámmal, ki is jött velünk a vonat az állomásból, de kétszer is meg kellett állnunk a nyílt pályán, és leszállnunk a vonatról, a légi veszély miatt. Baj nélkül hazaérkeztünk, és beálltunk a munka-hajszába.

Híre jött, hogy a zsidókat a gettóból vonatra rakták, és Németországba szállították. Némelyek még mindig bizakodók voltak, sőt egyesek még szerencsésnek is mondták a zsidókat, a többséget azonban aggodalom nyomasztotta, hiszen hetekig nem jött semmi hír a deportáltak felől. Akkor kezdték rebesgetni, hogy az erősek munkatáborban vannak, de a gyengéket, öregeket, gyermekeket tömegesen mérges gázzal megölték és krematóriumban elégették. Hihetetlen volt, és nem is hitte el mindenki. Jól emlékszem, hogy a gyermekek megölésén még azok is megdöbbentek, akik a gyermekirtás abszurdumát képtelenek voltak elhinni. Hallottuk, hogy *Vásárhelyi János* és *Ravasz László* református püspökök kezdeményezésére az egyháznagyok a Kormányzóhoz fordultak a zsidók megmentése ügyében. Később ez csak részben bizonyult igaznak, és Horthy intézkedéseinek is csak részleges volt az eredménye. Egy Marcus Béla nevű ákosi malombérlő, zsidó munkaszolgálatos tábori levelezőlapon Édesapámat kérte, hogy tájékoztassa itthon maradt felesége, és kislánya felől. Mint írta, hiába kérte itthon maradt zsidó rokonait, azok nem válaszoltak. Édesapám nekem adta át az ügyet, és én írtam meg Marcusnak a szomorú hírt családjá deportálásáról. Szatmári szabadkőműves forrásból azt a hírt kaptuk, hogy *Habsburg Ottó* Amerikában van, és a Monarchia visszaállításán munkálkodik. Az USA azonban köztársaságot, Európai Egyesült Államokat akar. *Eckhardt Tibor* pedig ezen is túlesz, mert Magyarországot egyenesen az USA tagállamává akarja tenni. Ismerőseink közül is többen efelé hajoltak. – Persze, semmi sem lett az egészből, talán igaz sem volt.

Nagyon nyomasztó hírek jöttek mindenfelől, Amerika Hangja fokozta fenyegetőzését, a szövetséges légierő bombázásait, és lassan itthon is mindenkit elért a bizonytalanság és a tanácstalanság érzése. *Sarkadi Sándor* szatmári művésztanár sem volt már olyan bizakodó a

jövőt illetően, mint addig. 1919-es elvtársai: *Popp Aurel, Tanody Bandi, Nyisztor József* sem lelkesedtek már annyira a szovjet győzelemért, mint azelőtt. Még jobban lehangolta egy kivételezett zsidó ismerősével való beszélgetés: *Igaz, mindenki őszintén sajnálja a zsidókat, de senkinek sem hiányoznak!* – Ezen aztán elgondolkozott mindenki, akkor is, a későbbi évtizedek alatt is.

Édesapám nevelési rendszerének megfelelően, gyermekkorom óta dolgoztam minden vakációban, képességeim szerint, növekedésem arányában, mind nagyobb felelősséggel. Kilenc éves koromban átvettem nagyapámtól a cséplés ellenőrzését, és utána a fontos és nehéz magtári munkát, az őszi vetőmag előkészítését. Különösen a vetőmag-szelektálást és -tisztítást nem bízhatta senkire Édesapám, rajtam kívül. Bizony, napfelkelte előtt keltem és este sötétedés után ültem vacsorához. Az 1944-es nyári munka különösen nehéz volt, mert a régi Tanya munkái után még a bér gazdaság betakarítási feladatait is el kellett látnom. És ezek mellett, napközben, amikor a csépléshez bárki helyettest lehetett találni, a Futura irodában vagy a bankban, postán voltam, a begyűjtött termények elszámolását és kifizetését végeztem. Ugyanis ezeket is csak mi végezhattük el, Édesapámmal: a terménykereskedelem már ilyen, leltár nincs soha, minden a személy erkölcsi hozzáállásán múlik. Az elszámolások nagyon terhes szellemi munkája közben és után, üdülésnek számított a cséplési ellenőrzés: üldögni a zsákokon, cigarettázni a vizes kád mellett, beszélgetni a gépésszel, a zsákosokkal és a szusszanásnyi pihenőt tartó munkásokkal, közben figyelni mindenre és szükség esetén intézkedni. Különösen a beszélgetéseket szerettem a cséplésnél gyermekkorom óta. Más években a mi magyar aratómunkásaink és magyar cséplőmunkások voltak körülöttem. Ez nem azt jelenti, hogy mindenki magyar volt, de a többség az lévén, a munkához való hozzáállás is magyar volt. 1944-ben viszont román cséplőmunkások közé kerültem: Bencze János, Túrós Jani, Kerekes Traján, Brán Dani, Szilágyi Gábor, Szűcs Vaszi, Szűcs Miska, Coka Flori, Balog Gyuri, Pap Sanyi, Erdei Traján, Jakabás Gyuri, Crisan Miklós. Mindenki tudott magyarul, többnyire maguk között is magyarul beszéltek, de románok voltak: dolgoztak azok, *ahogy kellett*, de nem jobban, nem *magyarosan, a legjobb igyekezettel*. Minden ürügyet megragadtak a pihenésre: ha a kévehányó egyike ivott, társa nem dobta el helyette a kékét, had menjen akár egy percig is üresen a gép, legalább mindenki szusszan egyet. Rendbe tették este a munka színterét, de elnagyoltan stb. És az a sok ünnep! Hogy abban a keleti naptárban minden hétre jut legalább egy nagy Szent! Alkonyatkor csak látom, hogy lassul a munkaütem, csakhamar befejeződik. Kértem, mi van? Holnap Szent Kleofás vagy Szent Policarp vagy a nevét-sem tudják, milyen szent, de ünnep, és akkor nem szabad dolgozni. És már a ki nem mondott ellenvélemény is megbotrányozást kelt bennük. Becslésem szerint, a román munkások termelékenységége alig több a magyarokénak felénél. Viszont, jámborabbak, barátságosabbak, engedékenyebbek a magyaroknál.

Augusztus 23-a Romániának a szovjet oldalra való átállása ott ért a cséplőgépnél. Mindenki abbahagyta a munkát vagy egy negyedórára, mintha a fősíj esett volna le, de nem hagyta ott a helyét, és a gépet sem állították meg. Én beszéltem, kommentáltam az eseményt, de a munkások nem mertek megszólalni. Hiába bízattam őket. A tekintélyesebbek körém gyűltek és hallgatták, amikor rosszaltam Románia végzetes politikai lépését. Félóra múlva pedig már úgy ment tovább a munka, mintha semmi sem történt volna, de – talán – egy hajszálnyival még lassabban, mint azelőtt.

Hogy Románia augusztus 23-i átállása *árulás* volt, ezt még a románok is elismerték a legutóbbi időkig. Árulás volt az európai nemzetközösséggel szemben, árulás volt Európa népeinek azzal az akaratával, vágyával, reményével szemben, hogy a német megszállás alól a *felszabadító* nyugati szövetségesek, a NATO megszállása alá kerüljön. A magyarok iránti gyűlölettől indítatva, Románia megszegte nemcsak a tengelyhatalmakkal kötött katonai szövetségét, de Közép-Európa népeinek tett ígéretét is, hogy a többiekkel egyszerre állnak majd át. Ezzel nemcsak Románia, hanem – a Bécsi Döntésnek a román fegyverszünet által semmisnek nyilvánítva – egész Erdély, Magyarország és Közép-Európa is a rettegett szovjet bolsevik megszálló hatalom alá kerül. Még a Vörös Hadsereg sem számolt *akkor* ezzel, minden erejével Berlin felé törekedett Lengyelországon keresztül. Igaz, hogy a román átállás az egész háború legnagyobb katonai veszteségét okozta a németeknek, de a háborúnak ezáltal remélt megrövidülése már nem következett be, hiszen hátráltatta a szovjet hadseregek Elbáig való érkezését. Még a börtönben is sokat vitattuk román rabtársainkkal az árulás indítékainak kérdését. Hogy román nemzeti érdek volt Magyarország időbeli megelőzése a háború utáni politikai rendezkedés felé való helyezkedésben, ez lehet igaz, és abban az esetben helyes is, de *felesleges* volt: Sztálin már 1942-ben kijelentette, hogy a magyarokkal szemben a románokat kell előnyben részesíteni. Vagy, megneszelték a Teheránban esetleg hozott döntést Közép-Európa sorsa felől és *előre menekültek*? Az „előre menekülés” nem mindig célravezető a hasonló helyzetben lehetséges másik magatartás, a *hátvéd taktika* helyett, mert „aki időt nyer, életet nyer”. A Finnországéhoz hasonló magatartás nem szolgált volna-e jobban a román nemzet érdekeit? Csak, ha az 1935 körül feltételezett Roosevel–Sztálin-paktum tartalmáról, egész Európa több évtizedes megszállásáról szereztek tudomást Maniuek, és Csehszlovákia útját akarták követni? A történelem bizonyossága szerint, az az út sem vezetett sehová, hiszen az egész hagyományos európai értékrend odalett a 20. században.

A román átállás után Magyarország számára sem maradt egyéb, csak a fegyverletétel. Hogy minél jobb, azaz hogy minél kevésbé rossz fegyverszüneti feltételeket lehessen elérni, Horthy parancsot adott a honvédségnek Dél-Erdély „felszabadítására”, és utasította új miniszterelnökét, *Lakatos Gézát* a szovjet kormányval való kapcsolatfelvételre, a fegyverszünet előkészítésére. A kolozsvári hadtest csapatai át is lépték a román határt, elfoglalták Tordát, Kocsárdot, Nagyenyedet mire a Vörös Hadsereg dél felől odaérkezett és feltartoztatta, majd kiszorította őket. A honvédség – mint *Bányai Miklós* barátom, diák önkéntes páncélos osztagparancsnok elmondta – csodálatra méltó hősieles ellenállással több héten át feltartoztatta a Vörös Hadsereg előrenyomulását, hogy azalatt a Székelyföld kiürítése megtörténhessen és milliiónyi magyar ember megszabaduljon a szibériai fogságba hurcoltatástól. A német véderő maradványai is összeszedték magukat, és a főssereg visszavonulását és a polgári lakosság menekülését biztosítandó, felvették a harcot az orosz-román csapatokkal. Ezeknek során Ákosra is érkezett néhány száz román hadifogoly német őrizet alatt. Parancsnokukat, *Ernst Witt* német főhadnagyot hozzánk szállásolták be, és Édesanyám a ház becsületéhez illően kosztolta is. Édesapám utasítására – ha munkám engedte – nekem asztalhoz kellett vele ülnöm, étkezni is, de még inkább beszélgetni. Ez volt az egyetlen német katona, akivel életemben beszéltem. Először ridegségig tartózkodó volt, azután lassan felengedett, a végén pedig már a háború dolga is szóba került. Civilben számtan-fizikatanár volt egy sziléziai kisvárosban. Elérezékenyülve beszélt munkájáról, tanítványairól, városáról. Felesége és két kislánya – mutatta a fényképüket

– várta otthon a háború kezdete óta, már negyedik éve. Ő itt szolgálja a hazáját, mint katona, jobb, mint a fronton. Teljesíti a kapott parancsokat, mert katona. Kérdésemre, hogy mit szól az Amerika Hangja fenyegetéseéhez a háború utáni felelősségre vonásról, azt felelte: Nem önként, hanem kényszerből vagyok katona, de *katona vagyok*. A katonának pedig készen kell lennie sebesülésre, fogságba kerülésre, hősi halálra is. Hogy ezeket valami bíróságnak nevezett ellenséges csapat ítélete folytán kell elszenvednem, az nem számít. Többször ismételte – mint sok más német tiszt is – három meg nem született fia tervezett keresztnévét: *Willfried, Siegfried, Friedrich* = Békét akarok, Győzelmes béke, Békeuralom. – Mi, tiszai kuruc magyarok, született ellenségeinknek tartottuk a németeket. *Ernst Wittre* emlékezve már *nem ellenségként, hanem embertársként* gondolok rájuk. Fogalmam sincs, mi lett vele és családjával a háború után.

A német parancsnoknak egy kaukázusi török volt a tiszti szolgája. *Latif Mamedov Musaogli* volt a neve. Szovjet katonaként német fogságba esett, úgy állott be német katonának. Örökké mosolygó, vidám fiatalember volt, akit mindenki szeretett. Állandóan nálunk lebzsel, nem csak, ha otthon volt a gazdája. Segített mindenkinek mindenben a házkörül, még a szomszédoknak is, és udvarolt a cselédleánynak. Engem török nyelvre tanított, szívesen és némi hozzáértéssel, mert tanító volt az édesapja. Idő hiányában nem sokat tanultam, de nagyon sok érdekes dolgot hallottam tőle a törökökről, grúzokról, örményekről, oroszokról és szokásaikról. Valami lehetetlen nyelven kommunikáltunk egymással, mert egy nyelven sem értettünk mindketten. Jó emlék maradt utána és szorongva gondolok arra, hogy a háború végén Sztálin minden ilyen átállót kivégeztetett.

1944 szeptembere a menekülés jegyében telt. A hatóságok parancsot kaptak Észak-erdély kiürítésére, és csomagoltak is, nemcsak az anyaországiak, hanem az erdélyiek is, tisztviselők, vasutasok és civilek. Ismerőseink, családi barátaink közül is sokan hagyták itt mindenüket és mentek nyugat felé vonattal, katonai és civil teherautóval, ló-szekérrel, biciklivel, gyalog is. Sok székelyföldi és belső-erdélyi csak a Partiumig menekült, hogy itt várja be az oroszokat. Az a meggyőződés élt mindenkiben, hogy a mi vidékünk magyar uralom alatt marad, hiszen a híradások is mind ezt mondták a párizsi békedöntésig. Hozzánk is jöttek kolozsvári és székelyföldi barátok, ismerősök. A menekült vonatok többnyire áthaladtak, de egyik-másik meg is állott valamelyik ákosi állomáson, és utasai bejöttek a faluba ételt, italt keresve. Végül is az örök szervező, *Veszprémy Julika* óvónő a napközi otthon konyháját kitelepítette az állomásra, és meleg étellel, kenyérrel, tejjel látta el a menekülteket.

Mi nem menekültünk. Nem azért, mert nem volt miért félnünk – Édesapámat felkeresték a tekintélyesebb románok, és az előkerült illegális kommunisták is maradásra biztatták –, hanem egyszerűen itt volt a helyünk, szülőföldünkön, népünk körében, népünk mellett. A menekülők mondták Édesapámnak, hogy a bolsevikok elveszik a birtokot, kolhoz csinálnak. „A földön akkor is gazdálkodni kell, ha kolhoz van. A gazdaság vezetéséhez reám lesz szükség, mert én értek hozzá.” – mondta. Jött a hatósági parancs, hogy a levettéknek menniük kell Nyugatra. A falubeliek kijelentették, hogy nélkülem nem mennek sehová. Elmentem az összegyűlt csapathoz és megmagyaráztam, amit úgy is tudott mindenki, hogy én nem az ákosi, hanem a kolozsvári egyetemi csapathoz tartozom, és onnan várom a parancsot a teendők felől. Még a szomszéd faluból is eljött hozzám *Sógor Miklós* barátom, szatmári iskolatársam, hogy menjen-e a levettéssel? Neki is azt mondtam, amit mindenkinek: csak Magyarországból ne menjen ki, a határig mehet. Ugyanis, *Sípos Jancsi* ifjúkori lelki barátom, teológus lakótársam, a kusalyi

pap fia, aki nyaranta sokat volt nálunk, akkor is megígérte, hogy értesíteni fog a teendők felől. Megígértük egymásnak, hogy együtt maradunk, még pedig a zilahi cserkészcsapat kötelékében, *Dobri János* főparancsnok rendelkezése szerint, amelyet majd *Csiszár Ádám* diáktársunk, zilahi parancsnok fog hozzánk továbbítani. Ez valójában hadba vonulásunkat jelentette, még hozzá kényszerítő parancs nélkül. Csak egy lélek bűvár költő lenne képes megmagyarázni korunk fiatalságának a mi akkori viselkedésünket: hogy én, aki annyira idegenkedtem a katonaságtól, és a teljes felmentést élvező papjelölt barátom, kényszerítés nélkül megyünk frontszolgálatra akkor, amikor már nemcsak a győzelemnek, de az ország védelmének sincs semmi esélye, hiszen a Vörös Hadsereg már köröskörül átlépte a határt, és még a menekülés útját is elvágta. – Ilyenkor fogni fegyvert a haza védelmére? Bár tudom, hogy nem érti meg senki, de mégis mondom, mert *ez az igazság*. El voltunk szánva arra, hogy életünket áldozzuk hazánkért, mint a szigetváriak, drégelyiek, mint a mohácsi Huszonhatezer, és az 1000 év alatti többi sok százezer. Szüleim is tudomásul vették, hogy így kell lennie. Édesanyám szerzett egy nagy katonai hátizsákot, és felcsomagolt, nyugodtan, sírás és sopánkodás nélkül. Édesapámmal úgy egyeztük, hogy az országból nem megyek ki, hanem – ha nem tudnék hazajönni – Jancsival együtt beiratkozom a pápai teológiára. Ott lehet majd érdeklődni utánunk.

Nehezen telő napok múlva értesített Jancsi, hogy október 13-án, pénteken a reggeli sebesvonattal utazzam Besztercére, és ott jelentkezzem az egyetemi zászlóaljnál. A ballai állomáson kiabáljak majd ki a vonat ablakán, mert ő majd ott fog felszállni. Így is történt, de a ballai állomáson nem volt ott Jancsi. Tovább mentünk, és a zilahi állomáson várt reám *Petrikás Árpád* zilahi cserkész, hogy menjek tovább, a többiek Zsibón várnak. A zsibói állomás tele volt ugyan katonával, de barátaim nem voltak ott. Biztosan felszálltak ők is, mert hosszú a vonat – gondoltam – és mentünk tovább. Úgy 15 km-t mehettünk, amikor megállt a vonatunk a nyílt pályán, és kis idő múlva visszatolattunk Zsibóra, mert – mint a kalauz mondta – az oroszok előttünk elvagták az utat. Zsibón jelentkeztem az állomásparancsnokságon, és ott valaki mintha úgy emlékezett volna, hogy nekem azt üzenik, elmentek Nagybányára, menjek utánuk én is. Megkerestem a Nagybánya felé induló vonatot és felszálltam. Egy idő múlva el is indultunk, de láttam, hogy Zilah felé megyünk. Gyorsan leugrottam és másik vonatra szálltam, amelyikről biztosra állították, hogy Nagybányára megy. Ez is Zilah felé indult. Leugrottam erről is, és azután még két-három másíró, mert egyik sem ment Bányára. Pedig időközben több vonat is elment arrafelé. Mentem az állomásparancsnokságra, azután az állomást betöltő sok ezer katona között kerestem társaimat, érdeklődtem, de ellentmondó felvilágosításokat kaptam. Beesteledett, és én már nem szálltam le a „Bánya felé” induló vonatról, amikor az Zilah irányába elindult. Zilahon a lakásán kerestem Csiszár Ádámot, de csak az édesanyját találtam otthon, aki elmondta, hogy fia a zilahi cserkészekkel együtt, katonai teherautóval indult Nagybányára – ha jól emlékszik –, Szilágycseh felé. Nekem azt javasolta, hogy most már aludjam ott, és reggel majd indulhatok tovább. Úgy is történt: Október 14-én, reggel én ismét elmentem vonattal Zsibóra, onnan többször próbálkoztam Nagybánya felé elindulni, de nem sikerült. Találtam egy Szilágycseh felé menő katonai teherautót, arra felszálltam, de Szilágycsehen se híre, se hamva nem volt semmiféle katonaságnak, még kevésbé barátaimnak. Hátha nem jól emlékezett a néni, és nem Szilágycsehbe, hanem Szilágysomlyóra kell menni. Arra felé is ment katonai autó, azzal elmentem Somlyóra. Onnan vissza Zilah, Zsibó, Somlyó, Sarmaság, Szilágycseh, Zilah. Besötétedett, azután megvirradt, és én ismét csak a zilahi

állomáson találtam magam. Felmentem a városba, hogy a többiek felől érdeklődjem. Csak a Nagy utca sarkáig jutottam, ott megálltam beszélgetni Nagy Ottó vallástanárral. Nem is mentem tovább, mert az oroszok a Meszesről olyan sűrűn lőtték az aknákat, hogy a kapualjba kellett húzódnunk előre. Egy óvodáskorú kisleányt ott ölt meg az orosz lövedék előttünk a járdán. Visszamentem az állomásra. Az állomásparancsnokságon már ismertek is, de már tanácsot sem adtak. Itt ért a Kormányzó fegyverletételi parancsa.

2. 1944. október 15.

Október 15-én, kora délután, a zilahi vasútállomáson, a parancsnoki irodából kijött egy ősz hajú ezredes, és a köré tóduló sok száz katonának kihirdette – előbb ő maga beszélt, azután egy erősebb hangú fiatal tiszt –, hogy a Kormányzó úr fegyverletételi parancsot adott ki. Azután részleteket mondtak és magyaráztak, és végül az ezredes intézkedett: a háborúnak vége, mindenki leszerel és mehet haza. Akik haza tudnak menni, adják le fegyvereiket a vonat szerkocsijába és mehetnek haza. A többiek, és akik akarnak, mehetnek velük Nyugatra, és a parancsnokságon majd leszerelő papírt is kapnak. Most pedig mindenki segítsen összeállítani vonattá az állomáson lévő minden kocsit, mozdonyt, mert ez lesz az utolsó vonat, ami innen elmegy, s azzal megyünk mi is. A vonat-összeállítás tartott vagy két óráig, én is részt vettem benne, mint fékező. Közben orosz repülők kétszer is géppuskáztak bennünket. Mellém is csapódott golyó a fékező ülésen, jobbról is, balról is, de nem találtak el. Alkonyatra összeállt a nagyon hosszúra sikerült vonat, és elindultunk Sarmaság–Nagykároly felé. Utánunk a zilahi állomásépület irodaajtaja úgy maradt nyitva felejtve.

A vigéc zszurnalisztika „Horthy kiugrási kísérlete” néven emlegeti ezt az eseményt. Nem tudom hol lehettek az így beszélők, de az biztos, hogy nemcsak Magyarországon, de még a Földön sem voltak akkor. Hol volt itt „kiugrás” vagy „kísérlet”? Hogy lehet egyáltalán így beszélni annyi millió embernek a szenvedéséről, nyomorúságáról, gondjáról, bajáról, reménységéről és reményvesztéséről! Magyarország több mint fél éve német megszállás alatt áll. Ez alatt deportálták a zsidókat, majd leállították a deportálást, a román hadsereg átállt az antifasiszta szövetség oldalára, a Kormányzó fegyverletételi tárgyalásokkal bízta meg a miniszterelnököt, hogy utána ötven nappal maga deklarálja a kapitulációt. Létezik ötven napos ugrás? Vagy nem tudott magyarul, sem más emberi nyelven az, aki itt ugrást emleget? Kísérlet? Próbálkozás? – Megpróbálták, de nem sikerült a Horthy Miklós fegyverletételi parancsát közzé tenni? Szégyelljék magukat, nagyon szégyelljék mindazok, akik így beszélnek a magyarság történelmi sorsstratégiájáról!

A ballai állomáson megálltunk, hogy néhány vagonat hozzánk kapcsolhassanak. Mikor tovább indultunk volna, hirtelen ötlettől indítva leszálltam, engedtem elmenni ezt az utolsó vonatot, és a leereszkedő sötétben a hegyoldalon elindultam Kusaly felé, hogy megnézzem mi történt Jancsi barátommal. Már otthon volt Jancsi, pár órával előbb érkezett Szilágycseh-Menyő felől. Különben tele volt a kusalyi parókia, mert ide menekült a mezőpaniti lelkész, *Váradi Albert*, ifjabb Sípos Endre apósa, családjával együtt. Nagy volt a találkozás öröme, hogy egyáltalán megvagyunk és élünk. Másnap délfelé indultam Jancsi kíséretével Ballára, hogy ott

az országúton valami járművel hazakerülhessek. A hegy tetején honvéd géppuskások állítottak meg, hogy ők a magyar hátvéd, nem lehet tovább menni, mert előttünk néhány száz méterre ott vannak az oroszok. Visszatértünk Kusalyba, hogy onnan majd holnap reggel indulva, gyalog megyek haza Ákosra. Ha nehezen is, de ez is sikerült. Egyedül bandukoltam az erdei, mezei utakon vagy 15 km-t, alig találkoztam valakivel. Korondnál érkeztem ki a nagy útra, és olyan szerencsém volt, hogy egy német katonai lovas szekér felvett, és Alsószoporig vitt. Mivel már vasárnap reggel óta gyomorrontásom volt, olyan gyatra, gyenge állapotban voltam, hogy nem mertem tovább gyalogolni, leültem az útszélére, és valami járművet vártam. Alkonyatig azonban nem jött semmi, kénytelen voltam tovább gyalogolni. Kínnal, bajjal érkeztem Ákosra, és betámolyogtam Vasút utcai házunkba. A lakásban sem bútor, sem család, de annál több német katona. Kérdik tőlem, hogy mit keresek ott? Én itthon volnék, de maguk mit keresnek itt? Csak legyintettek, és nem is törődtek többé velem. Tudtam, hogy szüleim csak a Tanyán lehetnek, elindultam hát oda. Alig vonszoltam magam, de a Tanya közelébe érve fűtyölni kezdtem, és így érkeztem haza a Hadak Útjáról október 17-én éjfél felé.

Aggodalom és bizakodás keveréke és váltakozása jellemezte a következő napokat. Híreket sehonnan nem hallottunk, a faluban még ott voltak a németek néhány napig, hogy távozásuk előtt felrobbanthassák a Kraszna hídját és a vasúti berendezéseket. Néha orosz repülőgépek jöttek, ledobtak egy-két bombát a falura, egy délután még a Tanya környékére is. Többször is géppuska tűz alá vették a Tanyát, sok cserepet összetörtek az épületek fedelén, de embert vagy állatot nem ért találat. Egyszer-kétszer a faluban is jártam, nagyapám is kijött egyszer a Tanyára és újságolta, hogy bombázáskor minden ablaka betört. Vártuk a megszállókat. Október 22-én, vasárnap kora délután a Gele-patak felől jövet, feltűnt a Tanya melletti úton egy román katona. Kéttornyú sapkájáról lehetett megismerni. A család megbízásából én figyeltem és fogadtam a megszállókat. Ezt az első egyet is köszöntöttem a kerítésen át és bízattam, hogy jöjjön be, mert jó étel várja, de szó nélkül elhaladt a hegyi úton. Azután egy lovas szekérrel jöttek szintén román katonák, megállottak a Tanya mellett, bejöttek az udvarra, épületekbe, szoba elegyedtek a cselédekkel, majd rakodni kezdtek. Előbb a magtárban lerakott finomlisztet, azután az újbort hordóstól rakták fel, azután felfedezték a disznókat, és előbb harminc-negyven malacot, majd egy-két félig hizott süldőt raktak az időközben felszaporodott szekereikre. Azután jöttek be az udvarházba, tele volt velük a ház, és egyszerűen minden ruhaneműt, élelmiszert és mozdítható apróságot elvittek. Egy levente puskát hoztam haza a hadjáratból, oda volt akasztva a fogasra. Mellőle minden ruhát elvittek, de azt ott hagyták. Végül jött egy altiszt, aki diadallal felfedezte a puskát, megkérdezte, hogy kié és mivel én jelentkeztem, letartoztatott. Katonai bíróságot szervezett, engem fegyverrejtegetés vádjával halálra ítélték, és már vittek is kivégzésre. Mindez az én kerti szobámban történt, Édesanyám jelenlétében. Ő nem tudott románul, nem értett a tárgyalásból semmit, csak akkor ijedt meg, amikor engem két oldalról rám szegezett pisztolyok között kivittek a szobából. Jött utánunk sírva, a sok katona között lassan haladtunk a veranda bejáratáig. Azóta is a megnyugvás érzése tölt el, ha visszagondolok: Elképzeltem, hogy lőnek le a Tanya előtti árokban, és hogy az, milyen jó lesz, mert vége lesz minden akarásnak, kínlódásnak, bizonytalanságnak.

A bejáratnál találkoztunk egy akkor érkező tiszttel. Az látta a kiürített, de katonákkal tele házat, és dühösen vonta kérdőre fogva tartóimat, de nem is hallgatta végig a hadbíróági ítéletről jelentést tevő altisztet, hanem két ököllel pofozni kezdte, „részeg disznónak” titulálva a nagy

Romániát tőlem megmenteni készülő hadfit. Őrzőim is elsodródtak mellőlem, és én a katonák között kísértálmam a kertbe, azután az udvaron át a mezőre, a Gele-patak bokrai közé húzódtam, és ott megvártam az alkonyatot.

Amire bementem a katonák eltűntek – Édesanyám szerint nem is katonák voltak, hanem boldádi román civilek katonaruhában. Édesapám közölte velem, hogy el kell kísérem Édesanyámat a sógorom tanyájára, Ákos község másik oldalára. Itt nem maradhat, mert úgy látszik, a híd felrobbantása miatt a megszálló seregek mind a Tanya melletti úton fognak elvonulni. Engedelmeskedtem, és vagy kétórai sötétben, sárban való bolyongás, gyaloglás után megérkeztünk a Nagy Józsi-tanyára, ahol Katica nővérem gondjaiba vett mindkettőnket. – Így kerültünk német megszállás alól szovjet-román főhatalom alá. Ez volt nálunk az *Antifasiszta Felszabadítás*.

Két-három hetet töltöttünk ebben a menekült helyzetben. Jól éltünk: semmi bútor nem volt lakószobánkban, a padlóra terített szalmán, illetve az arra terített perzsaszőnyegen, pokrócon, terítőkön aludtunk, ültünk egész nap és ettünk, ittunk, dohányoztunk, kártyáztunk. A Józsi tanyáján is volt finomliszt lerakva, abból a cselédasszonyok állandóan sütötték a kenyeret, kalácsot, lepényt, fánkot. Rengeteg liba volt a tanyán, az asszonyok azokat ölték, takarították, sütötték, főzték, és a tanya egész lakossága evett rogyásig, és akinek tetszett, finom bort is ihatott bőségesen. Szűzdohány levélbe sodortunk szivart, és füstöltünk. Kártyáztunk megunásig, és traccsoltunk, tereferéltünk – nem lehetett ezeket a csapongó, fegyelmezetlen, téma nélküli mondat kifejezéseket „beszélgetésnek” nevezni – nyakló nélkül, semmiről. Azután híre jött, hogy a hadak elvonultak, a faluban helyre állt a rend és a nyugalom: visszatért és berendezkedett a négy évvel azelőtt elvonult Pohosnak nevezett román csendőrőrmester, hazajött néhány menekült román fiatalember és néhány munkaszolgálatos zsidó. A községházán *Huszi Béla* segédjegyző az úr, a bíró pedig valamelyik román gazda.

Hazatértünk, Katicáék a faluba, mi pedig a Tanyára. Hallottuk a híret, hogy Béltekről – a Tanya ennek a községnek a határában volt – a svábokat kényszermunkára viszik Oroszországba. A volksbundista főnök, *Heidel Bacher* tanító mind a magyarrá lett svábokat – férfiakat, nőket, tizenhat és ötven év között – viteti el a németek helyett. A mi nyugalomunkat csak a hetenként egyszer-kétszer kövér disznót rekviráló orosz katonák zavarták. Nem volt semmi dolgunk, zavartalanul beszélgettünk Édesapámmal úgy, mint hajdan gyermekkoromban. A Tanyára menekített könyveimet megtaláltam, és Szilágymegye helytörténetéhez kezdtem jegyzeteket készíteni. Ákoson is kezdtek rossz idők járni: megverték *Török Ferenc* tanítót, az ország legjámborabb leventeoktatóját. A zsidó néprendőrség rejtett zsidó értékek után kutatva sok keserűséget okoztak a nép között. A csendőrök-rendőrök elvitték *Farkas Géza* mészároost, a falu egyetlen nyilasát. Azután pedig, vagy tíz-tizenöt magyar személyt – Veszprémi Julika óvónőt, Sándor József székelymenekült kocsmárost, Kertai László malombérlőt, Csenteri Béla újságárust stb. – a zilahi börtönbe. Nagy Józsi sógorom felkerekedett és Zilahra utazott, hogy az újonnan szervezett vármegyei hatóságoktól segítséget kérjen a rend fenntartására. Csak a Magyar Népi Szövetség kolozsvári megalakulásának a hírével jött haza, de hozott magával egy *Vinogradov* nevű, apró termetű orosz tisztet, akinek intézkedésére leállottak a magyarok elleni akciók. Ezek között a legfontosabb a Szovjetunió újjáépítésére való magyar kényszermunkások elvitelének a megakadályozása volt. A román hatóságok ugyanis mindenféle trükkel – katonai helyzet, állampolgárság igazolása stb. – munkabíró magyar férfiakat csaltak a zilahi

kaszárnnyába, hogy onnan Oroszországba továbbítsák őket. Híre jött, hogy Ákosról a román csendőrség elment, mert Sztálin kipurított az Északkeletről a román hatóságokat. Ez minden esetre jó volt. Karácsony másodnapján hazaérkezett Péter bátyám: valahol a Nyírségben adta meg magát zászlóaljuk Horthy fegyverletételi parancsa szerint, az oroszok azonban nem engedték el őket, hanem hadifogolyként útnak indították Oroszország felé gyalog. Péternek, Csengernél sikerült lemaradnia, onnan érkezett haza fáradtan, éhesen, tetvesen, de jó egészségben. Nagy volt az öröm, persze. Péter azonban nem sokat pihent, hanem kimosakodás és jó alvás után sietett a szomszéd faluba, Dobrára, hogy egy katonatársa felől hírt vigyen a családnak. Vártuk tovább, mi lesz? Szilveszterkor még szerény mulatságon is részt vettünk Ákoson, *Katra Sándoréknál*. Újév után néhány nappal megérkezett a Tanyára Sípos Jancsi barátom, fagyon, sáron, árvizes mezőkön, erdőkön át jött Kusalyból a hírekkel: mindnyájan megvannak, jól vannak. Jancsit ugyan ki akarták végezni a Kusalyt megszálló románok úgy, mint engem – később megtudtuk, hogy mindenfelé így akarta megfélemlíteni a magyarokat a Maniu-gárda – de végül is egy veréssel megúsza. Sajnos, nem minden ismerősünknek volt ilyen szerencséje. Elmondta, hogy Kolozsváron működik a magyar egyetem és várja a hallgatókat. A román hatóságok ugyan elfoglalták az épületeket, de *Buza Lászlónak* sikerült az orosz parancsnokság segítségével visszaszerezni. Tehát menjünk Kolozsvárra. – Jancsi néhány nap múlva hazagyalogolt, és én pedig készülődéshez láttam: olyan öltözet kellett, amelyben a téli fagyot el lehet viselni, gyalogolni is lehet, és aludni is, de a felsőruha legyen olyan foltosrongyos, hogy az útonállók, meg ne kívánják, hogy leüsenek érette. Szereztünk egy pár ormótlan bürger csizmát, és felsőruhának egy szakadozott, bogáig érő lengyel nadrágot, és egy hasonló mikádó kabátot, ezeket vettem fel a jó öltözetem fölé. Csak jó báránnyal kucsmát nem lehetett elrejteni. Váltás fehérnemű és sok tartós élelmiszer egy jó nagy „libában” – ez volt a neve az akkor divatba jött, falusi fehér vászon tarisznyából alakított hátizsáknak – és indulhattam is. Egy Zilahra menő ákosi szekér után két másik fiatalemberrel gyalog elindultam Kolozsvárra.

Nem találok magyarázatot, mert nincs is ésszerű magyarázat arra az elhatározásra, hogy hagyjam otthon a kényelmet és biztonságot, és induljak neki a 140 km-es útnak. Kényszermunkásnak való férfiakra vadászó orosz csapatok között, téli hidegben, fagyban elindulni abban a reményben, hogy majd meg is érkezem oda, ahová *meg kell érkezmem, mert az a kötelességem*. Hogy kivel szemben, milyen kötelesség? Azt nem lehet tudni, de nem is fontos. Sarmaságon csatlakozott hozzám *Tóth Sanyi* unokatestvérem, szintén az egyetemre készülve, és két zilahi középiskolás. Zilahon vagy két napot-éjjelt várakoztunk, mert ismerőseink azzal bíztattak, hogy valami teherautó van indulóba Kolozsvár felé, az majd elvisz. A zilahi főtéren sarkán ácsorogva, várakozva, két-három orosz razzian is szerencsésen túlesve, beláttuk, hogy nem érdemes tovább várakozni, és Sanyival nekiindultunk gyalog a Meszesnek. Jól haladtunk, habár minden motorzúgásra vagy katona feltűnésére az út menti erdőbe rejtőztünk. Estig Zutórra érkeztünk és szállást kerestünk éjszakára, amikor utolért minket a Zilahon hiába várt teherautó, arra felszálltunk, és már aznap este Kolozsváron voltunk a teológia 24-es szobájában. Hogy sikerült ez a legkiválóbb és legveszélyesebb katonai felderítéssel felérő utazásunk, az nagyrészt Tóth Sanyi gyakorlatias leleményességének és áldozatos szolgálatkészségének tudható be. Mert én önként nem jutottam volna sehová.

A teológián még csak a beiratkozások folytak a katonaságból, menekülésből hazaszállingózó hallgatók számára, előadások még nem folytak. Nyilván nem működött a központi fűtés. Az internátusnak csak néhány szobájában volt cserépkályha – így a 24-ben is – ahol fűteni és lakni lehetett. Azért mentünk mi is oda Sanyival. Ott találtuk és örömmel üdvözlöttük egymást régi diáktársainkkal: *Kelemen István* „báró”, fiatal lelkész, a teológia volt leventeparancsnoka és az intézet titkára, *Papp Jóska*, költő, a *Pásztortűz* segédszerkesztője, volt wesselényista diák, barátja zilahi volt osztálytársa a jogász *Mezey György Loránd* és *Málnássy László* volt Wesselényi-beli szobafőnököm, kidei református pap. Érkezésünkkel már lefekvéshez készültek, de mind megelevenedtek, amikor Tóth Sanyi kirakta elemózsiáját az asztalra. Málnássy végignézett a jelenlevőkön és megállapította, hogy wesselényista gyűlés van. Méghozzá filozófusgyűlés – tette hozzá Tóth Sanyi, és megmagyarázta a bárónak, hogy mi többiek mind a kollégium filozófus csoportjához tartoztunk. A Báró tisztázta a helyzetet: csak Papp Jóskaival ketten húzták itt meg magukat a front átvonulása után, a többiek csak átutazók, akiket a holnapi népszámlálás érdekében marasztalt itt.

A teológia másik fűthető szobájában is laktak, Krizsóvánszky Jenő az Ifjú Erdély kiadója, Hermann János volt szenior, Czira Bálint teológus és még másokat is várnak holnapra. Ugyanis, az Északerdély felett, akkor a közigazgatást ellátó ODA Bizottság holnapra népszavazást szervez Kolozsváron, a magyar lakosság itteni jelenlétének bizonyítására. Mert a szovjet hadvezetés által Északerdélyből kiharcolt reakciós román kormány fenyegetőzik, hogy „érvényesíteni fogja a román fegyverszüneti egyezmény rendelkezéseit, menekülnék nyilvánítja a magyarokat, megvonja majd tőlük a román állampolgárságot, és minden vagyonukat zár alá veszi”. Holnap délre várjuk a népszámlálót. Persze, mi is lelkesen csatlakoztunk az akcióhoz, hogy nemcsak mi jövünk haza délre, de még mások is. Akkorra mind gyertek haza, és hozzatok magatokkal mindenkit, akit itt be lehet jegyeztetni.

Reggel, mentünk Sanyival beiratkozni az egyetemre. Az Egyetem Farkas utcai palotájában csak a hivatalok működtek. A jogi kar dékánátusán, kutyaordító hidegben csak *Margitkát*, a kedves tisztviselőnőt találtuk egy villanyrezsó melletti melegedési próbálkozás között. Lelkesen állott szolgálatunkra – az első évre iratkozó Sanyinak segített a nyomtatványok kitöltésében –, és délre már túl is voltunk a beiratkozáson. Margitka mondta, hogy egyetlen professzor van a fakultáson, Buza László, aki a szomszédos Tanárképző Intézetben tartja előadásait, és ott vizsgáztat minden délelőtt. Át is mentünk oda, de már vége volt az aznapi programnak. Hazamentünk hát a teológiára, hogy a népszámlálást le ne késsük. Csak *Újvári Ferenc* joghallgatóval találkoztunk, őt vittük magunkkal a teológiára. Ott a báró és Czira Bálint már húsz-huszonöt állampolgár-jelölttel várta a népszámlálót, és hamarosan túl is voltunk az aktuson.

Másnap délelőtt kilenc órakor ott voltam a Tanárképzőben. A jogi kar előadásai és vizsgái itt folytak a könyvtár két helyiségében, illetve a belső jól fűtött szobában, a külső pedig a várószoba volt. Az egyetemen használatos tanulóasztal – 3 méter hosszú, fél méter széles – volt a szoba közepén, egyik oldalt ült a professzor, vele szemben pedig a hallgatók, akkor nap négyen voltunk az egész Jog- és Államtudományi Fakultásról. Az asztal végénél ült a kar két tanársegédje: *Oriold Béla* és *Grigercsik Géza*. Buza Lászlót akkor láttam közelről először. Azelőtt esztendőben még a dolgozó szobája előtt is némi tisztelettel haladtam el, nemcsak nemzetközi tudományos tekintélye és mindenki tiszteletét kiváltó személyes erkölcsi nagysága

miatt, hanem azért is, mert én diplomatának készültem, és tudtam, hogy ő lesz a szakprofesszorom. Megilletődve néztem vékony és inkább alacsony termetét, kopasz fejét és intelligenciát sugárzó, komoly arcát. Miután leült, indexemet lapozva felém fordult: Dobai urat még nem ismerem. Látom, másodéves és alapvizsgát is tett a tavaly. Üdvözölöm hallgatóim között! – És már kezdte is a tanrendben akkorra kiírt római jogi előadását. Minden nap két tárgyról tartott egy-egy órás előadást és így hetenként minden tárgyat előadott. Tizenegyedtől pedig vizsgáztatta a harcterekről és fogságból hazatérő hallgatókat, végzősöket, hogy senkinek se legyen fennakadása a tanulmányaiban.

Buza László megfelelt hírének, mert valóban *remek előadó* volt. Bár minden mondata, szava szigorúan szabatos, pontos, tudományos szakkifejezésekre épült, az előadás logikus, világos és annyira könnyed, megnyerő volt, hogy a hallgató nem is sejtette annak nehéz és mély tudományos tartalmát. Másnál sem szerette, maga is kínosan kerülte az idegen szavak használatát. Módszere szerint, tíz-tizenkét percenként megállott az előadásában és hallgatói véleményét kérte az ott tárgyalt kérdésről. Ha a hallgatók közül nem felelt senki, a tanársegédekét kérdezte. Az első előadáson én csak hallgattam. A második előadás *Általános államjog* volt, és a szokásos kérdésére meghallgatta a másik három hallgató véleményét is, a tanársegédekét is, és aztán hozzám fordult, hogy: Dobai úrnak mi a véleménye? Hát számomra az államjog új volt, akkor hallottam ilyesmit először, de megpróbáltam okosan felelni, bár szaggatottan, töredeztve és bizonytalanul. A professzor szokása szerint szép rendbe fogalmazta a válaszat, aztán a két asszisztenshez fordult: Tanársegéd urak, ez a sokat emlegetett *jogérzék*. Jó lesz ezt önöknek is elsajátítani. Dobai úr még most hall először erről a témáról, de jogérzéke eligazítja a gondolatait. Az is dicséretes Dobai úrnál, hogy törekszik a pontos kifejezések használatára, ezért töredezett és vontatott a beszéde. Majd, ha kellő gyakorlata lesz, a beszéd is jól fog menni. – És tovább folytatta előadását. Mondanom sem kell, hogy engem, aki Édesapámon kívül embert még nem tiszteltem, most a tisztelettől ájulás környékezett Buza László dicsérő szavainak hallatán, és életem végéig nemcsak megőriztem, de lehetőség szerint még fokoztam Mesterem iránti feltétlen tiszteletemet. Előadás után, hazafelé készülődve, a külső szobában hallgatótársaim is mind gratuláltak a Buza Lászlótól szokatlan dicsérethez, *Oriold Béla azonban meggyűlölt*, és későbbi munkatársi viszonyunkban is mindig rosszindulattal viselkedett velem szemben. Még két-három napig látogathattam a Buza László előadásait, mert vége lett az 1944-1945-ös egyetemi év első félévének.

A félévi szünet alatt amúgy sem volt semmi teendőnk Kolozsváron, de igyekeztünk is haza, hiszen semmi élelmezési lehetőségünk nem volt. Közzétették viszont a népszámlálás eredményét: Hatvanhatezer lakost találtak akkor Kolozsváron, köztük hatvanezer magyar nemzetiségűt. Ittlétünkről igazolást is kaptunk, amely később állampolgársági bizonyítványként is szolgált. Az ODA Bizottság is megfelelően intézkedett: *Dan Vasile* prefektus és *Chiciudean Gheorghe* polgármester mellé magyar alpolgármestert neveztek ki Kolozsvárra, *Demeter János* személyében. A közélet dolgai felől is tájékozódunk. Az ODA Bizottságról – Országos Demokrata Arcvonal = Frontul National Democrat FND – megtudtuk, hogy a megszálló Vörös Hadsereg parancsnoksága létesítette 1944 őszén, Erdély polgári kormányzatára öt politikai szervezetből: A kommunista és a szociáldemokrata párt, a Magyar Népi Szövetség és a Frontul Plugarilor, valamint a szakszervezet képviselőiből. Magyar tagjai voltak Jordáky Lajos, Demeter János, Nagy István munkásíró, Simó Gyula régi aktivista és egy

Benedek nevű a kommunista párt részéről, Lakatos István, Bruder Ferenc, Raffay István és egy Szendrei nevű a szociáldemokrata pártból, Balogh Edgár, Nagy Géza – később Kurkó Gyárfás és Csögör Lajos is – a Magyar Népi Szövetség részéről és Szenkovics Sándor a szakszervezetektől. Benedek és Szendrei azelőtt csendőrbesúgó kocsmárosok voltak, az 1944 őszi szovjet megszállás után, „illegális antifasisztaként” lettek a *Dermata Bőripari Művek* munkásigazgatói, mindketten sátáni szadizmusukról híresültek el. Jordáky Lajos, a nagy tekintélyű szociáldemokrata nyomdász Jordáky fia, 1944 őszén lépett át a szocdemből a kommunista pártba, egyrészt azért, mert a kommunista pártnak akkor annyi tagja sem volt kéznél, amennyi az ODA Bizottság megalakításához kellett, másrészt pedig, hogy az erdélyi magyarság érdekeit hathatósabban képviselje. Állítom, hogy a lehető legjobban látta el a feladatát, és nem is volt akkor Erdélyben Jordáky Lajosnál népszerűbb ember. Különbözik az egyetlen régi kommunista értelmiségi, a Párt újjászervezője és motorja, a Csehszlovákiából a harmincas években Erdélybe áttelepült szudéta német újságíró, Keszler Edgár, közéleti nevén: *Balogh Edgár* volt.

Az 1944 őszi szovjet megszállás másnapján már lapengedélyhez jutott és meg is indította az első „demokratikus” magyar napilapot, a *Világosságot*. Balogh tudta, mit várnak tőle, ezért lelkesen magasztalta a „felszabadító Vörös Hadsereget”, a Szovjetuniót, a „Népek Atyja” Sztálin és mindent, ami a megszállással kapcsolatos volt. Nemcsak a Vörösök atrocitásairól nem tett említést, de a hivatalosan a Szovjetunióba vitt százhatvanezer erdélyi magyar kényszers munkásról és a hivatalos rekvirálásokról sem beszélt. A román hadsereg és a *Maniugárda* tömeggyilkosságairól és a magyarok elűzetését célzó egyéb tetteiről is hallgatott a Világosság. Annál erélyesebben és következetesebben propagálta viszont a Vörös Hadsereg megszállásával kezdődött új világrendet: megtudtuk, hogy a megszállást *felszabadításnak*, a proletárdiktatúrát *demokráciának*, a győzteseket *antifasisztáknak* kell mondani. A Szovjetunióból búzát szállító vonatokról azt kell mondani, hogy azok a szovjet nép élelmiszer-ajándékát szállítják hozzánk stb. Minden népnek fel kell számolnia a maga reakcióit! jelszónak megfelelően, a Világosság állandóan követelte a *Horthy-fasiszta háborús bűnösök*, a magyar *osztályellenség* népbíróság elé állítását és szigorú megbüntetését. Viszont Buza László és Miskolczy Dezső a Balogh Edgár közreműködésével védte meg a magyar egyetemet a románoktól, és Balogh Edgárnak feltétlen része volt a román adminisztrációnak Észak-Erdélyből való kiparancsolásában is. A Román Kommunista Párt „előszobájául” létesült a Magyar Dolgozók Országos Szövetségét (MADOSZ) Balogh Edgár szervezte át Magyar Népi Szövetséggé, és biztosított helyet számára az ODA Bizottságban. Létrehozóik terve szerint, az ODA Bizottság már működése első napjától kezdve bevezette Erdélyben a *proletárdiktatúrának* nevezett kormányzati rendszert, és nagy odaadással és teljes sikerrel működött egész Erdélynek román uralom alá juttatásában. Meg is szűnt, miután egész Erdély és Románia „proletár uralom alá került”.

Kurkó Gyárfás a MADOSZ elnöke volt, valójában „díszmunkás”, stróman a magyar munkásoknak a Pártba való csalogatására. *Demeter János* „baloldali” ügyvéd, diákkorában az *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának a tagja volt, és *Márton Áron* akkori katolikus egyetemi lelkesz utasítására – *Baumgarten-Bányai László* későbbi marxista ideológus, *Venczel József* statisztikus, *Demeter Béla* újságíró, *Sáry István* ügyvéd és más katolikus fiatalokkal együtt – hagyta ott a „protestáns szabadkőművesnek” minősített társaságot, és vette igénybe a katolikus

egyház ösztöndíját, illetve pártfogását. Demeter János, mint könyörületet nem ismerő pártaktivista részt vett a *Bolyai Egyetem* megszüntetésében, és minden magyarellenes román sovínista akcióban. *Lakatos István* szociáldemokrata nyomdász, az erdélyi magyarság 20. századi történetének puritán elvhűségéről és magyar nemzethűségéről elhíresült szereplője. *Abodi Nagy Géza* irodalomtanár a Tízes Szervezet propagátora – kétség kívül *Erdély akkor legnépszerűbb magyar embere* –, a kommunista befolyás ellensúlyozására, a Szociáldemokraták Romániai Pártja Magyar Tagozatának kezdeményezője és szervezője volt Lakatossal együtt. A kolozsvári népszámlálás után annyira megnőtt a Magyar Népi Szövetség tekintélye, hogy átvehette az egész ODA Bizottság feladatát. *Groza Péter* elnöklete alatti ODA-kormány megalakítása mellett kezdett agitálni az erdélyi magyarok között.

Tehát az egyetemi félév lezárását követően elindultunk gyalog hazafelé kettesben Tóth Sanyival, abban a reményben, hogy útközben valami járművet kapunk. De nem volt szerencsénk, és az egész 140 km-t az apostolok lován kellett megtennünk. Négy napba telt, amíg hazaérkeztem, olyan nehézségek és strapa árán, hogy azoknak csak Sanyi segítségével voltam képes megfelelni. Ideje is volt a hazaérkezésnek, mert az elmenetelem óta eltelt két hét alatt a fűtetlen Kolozsváron még rendes mosakodásra sem volt lehetőség. Édesanyám még tetűt is talált az ingemben. Nem valószínű, hogy a teológia internátusában szereztem, inkább a hazafelé úton, román falusi házak földpadlójára terített szalmaágyam valamelyikén.

A család visszaköltözőben az ákosi Vasút utcai házukba, amely üresen állott a román csendőrség távozása óta. Takarítás, hurcolkodás, berendezkedés és beilleszkedés a rendeződő társadalmi életbe. Nővérem és Nagy Józsi sógorom, valamint Csók László ákosi jegyző és családja lettek mindennapos vendégeink, és megjöttek a szatmári barátok, *Sarkadi Sándor* művésztanár és öccse, *Gábor*, a gyógyszerész. Persze, a háború híreit tárgyalta a társaság: a debreceni Ideiglenes Magyar Kormány megalakulását, a véget érni nem akaró budapesti ostromot, a szövetséges légierő rettenetes bombázásait. Szatmáron a legnagyobb gond a fűtés: Sarkadiék is odahagyták villájukat, és a szobrász szomszéd jól fűtött lakókonyhájába zsúfolódtak át más szomszédokkal együtt. Sanyi bácsi a polgári iskoláját próbálja újraindítani, de ahhoz is fűtés kellene. Az egész városban csak egyetlen hivatal működik, a katolikus püspökség, ott is csak egyetlen embert volt található, Pakocs Károly. Mindenki tanácstalan, és senki sem érti, hogy a debreceni Dálnoki-kormány miért nem intézkedik valahogy, hiszen még a fegyverszünet sem lett végrehajtva. Édesapámat és Józsi sógoromat kapacitálták, hogy legalább tájékozódás céljából keressék meg a debreceni kormányt. Végül is nálam kötöttek ki, hogy én menjek Debrecenbe, de előbb tájékozódjam Kolozsváron és Nagyváradon. Persze, ez csak olyan falusi „konferencia” volt, amilyenek évszázadok óta folytak a kuruc Érmelléken minden úri összejövetelen, névnapon, disznótoron.

Igyekeztem vissza Kolozsvárra, az egyetemre. Most már „polgári” körülmények között, ruhatárral, felszereléssel, bőröndökkel, vonattal. Ugyanis a szilágysági vasúton megindult a közlekedés. Ez úgy értendő, hogy egy mozdony egy-két kimustrált vagonnal, egy-két napban egyszer, kihasználva a szovjet vonatok szünetét, végigment a vonalon Nagyvárolyig, mindenféle élelmiszert, de főként pálinkát gyűjtve. Nagyvárad szőnyegkereskedő nagybátyám, *Erdélyi Józsi* volt nálunk látogatóban és élelemügyben, ő készült haza, és én hozzá csatlakoztam. A háborúvégi utazás ugyanis egyéni vállalkozásként lehetetlen volt. A jó szerencsében bízva, gyalog, kettesben is meg lehetett kockáztatni. A vonatkozás azonban már

jól szervezett társas vállalkozásban volt kivitelezhető. Egy reggel csomagjainkkal együtt kimentük az állomásra és vártunk. Szerencsénk volt, mert már aznap délután jött is a gőzösünk, amellyel estére már Nagykárolyban is voltunk. Csak egyszer álltunk meg útközben, valahol Tasnádszántó mellett a nyílt mezőn, hogy a mozdonyt fűtőanyaggal lássuk el, azaz hordjuk össze a mezőn hagyott kupacokból a kukoricakórót, és rakjuk fel vonatunk tetejére.

A nagykárolyi állomás csúnyán nézett ki a bombázások után, mert egyetlen épületnek sem volt teteje. A szabadég alatt, talpfákból rakott tüzek körül táborozott sok száz, vagy több ezer civil utas a megfelelő irányba induló vonatra várva. Gondosan végigjárva a csoportokat, sikerült úti vállalkozásunk folytatásához társakat találnunk: leventeként nyugatra vitt, hazatérő kolozsvári két közgazdász diákra találtunk, és azok társaságához csatlakoztunk. A csoportnak állandó ügyelete volt az állomás minden pontján, minden vonat érkezésénél, indulásánál. Nemcsak a vonatok útirányáról kellett tájékozódniuk, hanem afelől is, hogy hány százalékos esélye van a vonat tetejére, vagy vagonperonjára való felszállásnak. Megint csak szerencsénk volt, mert két éjszaka és két nap múltán, harmadnap este – mindössze két órával a csomag nélkül utazó diáktársaink után –, sikerült egy Várad felé induló tehervonat egyik nyitott rakodófelületére felpakolnunk. Mindössze Józsi bátyám tíz literes mustos ballonja tört el és veszett oda. Reggelre Váradon voltunk, utolértük diáktársainkat. Kolozsvári vonatot azonban csak délutánra jósoltak. Józsiéknál megmosakodtunk, megreggeliztünk, és siettünk vissza az állomásra. Ideje is volt, mert bejött egy szerelvény, amelyről biztosan állították, hogy Kolozsvár felé fog indulni. Sokszáz utas rohamozta meg a vonatot, egyenesen a vagonok tetejére tolakodva, de szemfüles útítársaink egyikének sikerült egy személyvonat ablakán behatolnia, és a többieket is segítséghez juttatnia. Diáktársaim is felszállóban voltak, de nélkülem nem lett volna mit kezdeniük az őrizetükre hagyott csomagjaimmal. Így aztán Józsi engem is, és csomagjaimat is felnyomott, társaim pedig mindenestül behúztak a vagonba. Ott sikerült kényelmesen elhelyezkednünk – azaz úgy, hogy mindkét lábunkon állhattunk. Csak este, sötétedés után indult a vonatunk, de akkor elindult, mégpedig Kolozsvár felé. Többször, több órás veszteglés után, másnap délelőtt, ötnapi ilyen kényelmes utazással megérkeztem a kolozsvári állomásra, és néhány óra cipekedés után már ott is voltam a teológián, csomagjaimmal együtt. – A tisztelt, de tájékozatlan Utókornak *el kell fogadnia*, hogy ez az utazás *akkor* valóban kényelmes volt a többenapos, életveszélyes gyalogoláshoz képest.

Kolozsvár egészen meglevenedett háromheti távollétem alatt. Február végére a Teológiai Fakultás csaknem normálisan működött, hallgatóinak jó része már ott volt, és rendszeren látogatta az előadásokat. *Sípos Jancsi* és *Virág Károly* barátaim engem is előkészített hellyel vártak a 24-esnél még jobb, 18-as szobában. Az egyetem is már rendszeren, a Farkas utcai főépületben kezdte a második félévet, a tavaly előírányzott órarend szerint. Buza Lászlónak már csak a közjogi tárgyakat kellett előadnia, egyebeket már néhány visszajött professzor, vagy más karokról, városból toborzott – így a jogtörténetet *Bíró Vencel* történész, a jogbölcseletet *Várkonyi Hildebrand* pedagógus-szaktudósok adták elő. Érkezésem másnapján siettem az Unió utcai Március-fészekbe tájékoztatásért. A régiek közül csak *Gyűjtő Sándort* és *Szabó Pistát* találtam ott. Markos és Imreh megnősültek és elköltöztek, Soó Tamás pedig az általuk alapított MAGIS Szövetkezetet szervezte valahol a városban. Gyűjtő sem hallgatott meg, hanem eljött velem Imreh Pistáékhoz a Szondi utcába. Nemigen érdekelte egyiküket sem az érmellékiek dilemmája: ők sem tudják, mi tévők legyenek. Gyűjtő szerint is az Ideiglenes Magyar

Kormánytól, *Veres Pétertől* és *Erdei Ferenctől* kell útbaigazítást kérni. A kisfiát pólyáló Imreh Pista inkább várakozást tanácsolt: lássuk mi alakul itt Erdélyben? A Főiskolás IKE péntek esti Bibliaórái is beindultak. A következő összejöveten néhány szeniortag – köztük Nagy Géza is – jelen volt, és a Bibliaóra után megbeszélhettük a közügyeket. Eligazítást nem kaptam ugyan, de beszámolhattam az otthoni dolgokról, és értesülhettem az itteni országosokról.

Az újság egy mondatban közölte, hogy a Krím félszigeti Jaltában Roosevelt, Churchill és Sztálin találkoztak, és megegyeztek a követendő politika kérdésében. Akkor nem kommentálta senki ezt a hírt. Csak évtizedek múlva rémlett fel az emberiség előtt, hogy ez volt a 20. század legfontosabb politikai eseménye, hiszen ott döntöttek – ha egyáltalán igaz – az emberiség későbbi sorsáról. Hogy mit? – Azt, azóta sem tették közzé: hadd találja ki minden nép és egyén, milyen viselkedést várnak el tőle a Világ Urai. De, akik nem viselkednek tetszésük szerint múltban, jelenben és jövőben, az *bűnös nép* és *bűnös egyén*, és *ezer íziglen vezekelnie kell!* Az is lehet viszont, hogy nem is volt jaltai konferencia: hamisnak bizonyult ugyanis még a *Három Nagyról* közzé tett fénykép is.

Kolozsváron forradalminak tűnt a közhangulat. Az ODA Bizottság, elsősorban a Magyar Népi Szövetség elemében volt: minden napra jutott valamilyen tüntetés, népgyűlés vagy valami ehhez hasonló. A tüntetéseken magyar és vörös zászlót lobogtatva, „*ODA kormányt akarunk!*”, „*Groza-kormányt akarunk!*” feliratú táblákkal vonultak a hóstáti magyar földrészek és Dermata-munkások. Csak magyar szónoklatokat, magyar jelszavakat lehetett hallani mindenfelé. Mintha a Groza-kormányt nem Románia, hanem Magyarország számára követelnék. Döbbenten néztük a járdáról a felvonulókat: *érthetetlen volt minden!* Az eredménye azonban gyorsan bekövetkezett: 1945. március 6-án Romániában Groza Péter elnöksége alatt „demokratikus” kormány alakult, és *Joszif Visszarionovics Sztálin* generalisszimusz aznapi táviratában elrendelte Északerdélynek román adminisztráció alá helyezését. És ha lúd, legyen kövér! – 1945. március 15-én, az 1848-as magyar forradalom évfordulóját a román kormány Kolozsvár főtéren tartott díszgyűlésen ünnepelte Mihály király és Groza Péter jelenlétében. Groza nagy beszédet mondott magyarul, sokkal kisebbet románul. A tribünről Mihály király nyugodtan nézte egy zászlóaljnyi román katona menetelése után a vörös és magyar zászlókat lengető magyar népi felvonulást. A kolozsvári tüntetésekről, díszfelvonulásról készült filmeket egy esztendő múlva bemutatták Párizsban a Békeszerződést előkészítő bizottság megfelelő tájékoztatására. Olyan meggyőző volt az egész rendezvény, hogy *Nagy István munkásíró* meghatódva, könnyes szemmel jelentette ki: ha félmillió magyar elrománosodásába kerül is a románság demokratizálása, akkor is megéri! Azt nem mutatták a filmek, hogy a kolozsvári Monostori út fellelt ott díszleg a felirat: „*Până aici democrație, mai încolo Mănăstur*”, azaz „Eddig demokrácia, innen tovább Monostor”. És a közeli Fejérd községben román hazafiak aznap saját házában agyonverték a volt magyar községi bírót. Arról sem volt említés, hogy Földváron és Piteșten már egy éve várják szabadulásukat a délerdélyi magyar értelmiségi internáltak, és még hónapokig várhatják, amíg a szépen szóló Groza Péter hazaengedi őket.

A kolozsvári magyar ifjúság az Unitárius Kollégium dísztermében ünnepelte a márciusi forradalmat, meglehetősen lehangoltságban. *Józan Miklós* püspök hiába kért vendégként szót és hangoztatta „a történelem fényesen bizonyítja, hogy minden zavaró hang és körülmény ellenére, nemcsak Erdély, hanem egész Közép-Európa szabadsága elképzelhetetlen a magyar nemzet szabadsága nélkül”, az ifjúság hangulata nyomott maradt. Hogy ennek a hangulatnak a

hatása alatt vagy egyébként is odaérett a helyzet, de ennek a gyűlésnek a végén keresett meg Gyűjtő Sándor, Szabó Pista társaságában azzal, hogy vállalnák-e egy futárküldetést Debrecenbe? Persze, igent mondtam, és megegyeztünk, hogy a továbbiakban Szabó Pista fog tájékoztatni a teendőim felől. Aznap és másnap is többször meglátogatott, és ideadta öccsének Szabó Zsoltnak a debreceni lakáscímét, aki majd gondoskodik rólam, és tovább kalauzol. Később egy nagy újságcsomagot hozott, hogy „ezt Balogh Edgár küldi Veres Péternek”, és egy nagy kövér borítékot „ezt Gyűjtő Sanyi küldi, adjam oda Juhász Géza lányának, az majd továbbítja”. Este hivatott ki a teológiai 18-asából ifjabb Nagy Géza irodalomtanár, és átadott két megcímezetlen, lezárt borítékot azzal, hogy Buza László küldi Teleki Gézának. „Tedd külön a zsebedbe, ne tedd a többi papír közé. Csak át kell adni a külügyminisztériumban, minden magyarázat nélkül. Választ nem kell rá várni” – mondta. Bizalmas barátaim tudták, hová készülök, hiszen mindent megbeszéltem velük. Többen, köztük még ismeretlenek is megkerestek, és jó tanácsokkal halmoztak el.

Mindent beraktam egy kölcsönkapott hátizsákba, váltó fehérneművel, útravaló élelmiszerral és több száz Symphonia cigarettával – az volt akkoriban a legjobb valuta – együtt, és jó melegen felöltözve – ha jól emlékszem – 1945. március 17-én este felszálltam a Nagyvárad felé induló vonatra. A „felszállás” abból állott, hogy egyik lábammal egy személyvagon alsó lépcsőjére állhattam, és egy kézzel a korlátba fogódzhattam. Így indultunk el szeles, havas esőben. Később sikerült mindkét lábamra állni, és két kézzel fogózkodni. Nem volt könnyű. Hogy miért, nem tudom, de Csucsán nemcsak a lépcső ürrült meg, de a vagonajtó is kinyílt, onnan is leszálltak, és nekem sikerült benyomulnom a jó meleg, biztonságos és kényelmes folyosóra. Reggelre, Váradra érkeztünk, és Józsi bátyáméknál nemcsak megmosakodhattam és reggelizhettem, de még kétórányira le is pihenhettem. Azután siettem a megyeházára, Elekes Tamás felkeresésére, aki ott *Csillag István* főispán titkára volt. Átadtam neki kolozsvári cserkészvezető társa, *Kerekes Fungi* levelét, és elmondtam, hogy mi járatban vagyok. Tamás is elmonda, hogy hozzájuk is megérkezett Belényesről a Dél-bihari román adminisztráció, de Csillag visszaküldte őket, nem adta át helyét, hanem a debreceni kormányhoz fordult utasításért. Azok viszont még nem reagáltak, hiába sürgették őket már többször is. Engem is arra kérnek, küldessek nekik valami utasítást az ideiglenes kormány részéről, annak igazolására, hogy Bihar vármegye – legalább a Békeszerződésig – Magyarország közigazgatása alá tartozik. Helyzetükről, reményeikről Tamás is ugyanazokat mondta, mint Édesapám ákosi társaságának a tagjai. Tamás is biztatott, ne hagyjam magam, és győzzem meg a debrecenieket, hogy nem kell lemondaniuk Erdélyről. Minden esetre, mi semmiképpen sem mondunk le Magyarországról – hangoztatta búcsúzóul Elekes Tamás. Másnap délelőtt egy katonavonattal Püspökladányba, onnan délután egy széna bálákkal megrakott hosszú tehervonattal Debrecenbe érkeztem. A trianoni határ nyugati oldalán nyomasztóan érezhető volt, hogy *hadműveleti területen* vagyunk. Embert csak elvétve lehetett látni. Az állomások is üresek voltak, csak ha megállt egy-egy vonat, bújtak elő valahonnan, és rohamozták meg a vonatot az utazni vágyók. Láttunk egy-egy szovjet-orosz katonákkal száguldó teherautót a vonatról, de „rettegett, garázdálkodó, részeg orosz katonákat” nem láthattunk. Debrecenben nemcsak az állomásépület, de a mellette volt városnegyed is *hiányzott* a múlt nyári bombázás óta. Az utcákból csak a járdák maradtak, házak sehol. Ezeken áthaladva, a megadott címen megtaláltam Szabó Zsoltot, átadtam neki bátyja levelét, hogy engem megfelelően ellásson és kalauzoljon.

Mivel én *tájékozódás* céljából mentem Debrecenbe, számomra csak *ráadás* volt a hivatalos személyekkel való találkozás a jól informált személyes ismerősök mellett. Először ezek meglátogatásának a tervét beszéltük meg Zsolttal. Ákosról, *Erdélyi Árva Károlyhoz*, nagyapám unokatestvéréhez irányítottak, aki ismert, jó kapcsolatokkal rendelkező, társadalmi és politikai mozgalmi ember, vasúti tiszt volt Debrecenben. A ház másik lakójától megtudtuk, hogy lakása ott volt a lebombázott utcák valamelyikében. *Vásárhelyi Mária* Ákosra került debreceni tanítónő, kedves ismerősöm, lakása úgyszintén. Reggel majd megpróbálunk érdeklődni utánuk. Másnap reggel a vasútállomás egy megmaradt melléképületében működő forgalmi irodában megtudtuk, hogy jól ismerik Károly bátyámat, de senkinek fogalma sincs arról, hogy merre volna található. Máriáról, persze, senki nem is hallott semmit. Elbandukoltunk a város másik szélén lévő malomhoz – a Zsolt nővére malmos felesége volt –, engem ott leültettek, Zsolt pedig a többi ismerős keresésére indult a városba. Délfelé került vissza, minden eredmény nélkül: *Karácsony Sándor* professzorról – akitől a kolozsvári ifjúság megbízható tájékoztatást remélt – csak annyit sikerült megtudnia az üresen kongó egyetemen, hogy nincs a városban. A Sarkadiak szatmári kommunista ismerőseiről, *Nonn Györgyről* és *Szirmai Istvánról* még annyit sem lehetett megtudni. Teleki Géza külügyminiszterhez indultunk hát Zsolttal az Arany Bikába. Az utcán óvatosan haladtunk, mint mindenki más is, akinek ki kellett mozdulnia a házból. Több volt az orosz katona, mint a civil, de nem esett bajunk. A Bika kávéház tele volt oroszokkal, félve haladtunk el mellette. A szálloda hátsó részében az egyik ajtón, kartonlapra ki volt írva: Külügyminisztérium. Oda Zsolt bekopogott és bement, majd kijött és engem küldött be. Egy hölgy ült az írógép mellett, egy fiatalember pedig állott a szoba közepén háttal egy íróasztalnak támaszkodva. Mondtam, mi járatban vagyok. A fiatalember válaszul mondta, hogy a külügyminiszter úr felutazott Budapestre, hogy az egész kormány költözését előkészítse. Ő *Simon államtitkár*. Átvette tőlem a két lezárt borítékot és átment vele a szomszéd helyiségbe. Én elkészöntem, kijöttem és már mentünk is Zsolttal *Juhász Géza* irodalomtanárhoz, az ismert népi költőhöz. Valahol a Kollégium körül lakott, rövid keresés után meg is találtuk. Becsengettünk, és Zsolt engem átadott az ajtót nyitó fiatal hölgynek, Juhász Géza leányának.

Betessékelte egy tágas nappali szobába, és bemutatott a jelenlévőknek: édesanyja, édesapja, Veres Péter népi író – azt hallottuk róla Kolozsváron, hogy hadügyminiszter – és Simon államtitkár, aki már ismerősként üdvözölt. A háziasszony már tessékelt is a terített asztalhoz mindnyájunkat ebédelni. Én azonban, előbb átadtam, illetve kiraktam a Juhász Géza előtti kicsi asztalra, amiket hoztam: ezt Balogh Edgár küldi Veres Péternek, ezt Gyűjtő Sándor a Kisasszonynak, és egy százas csomag cigarettát címzett nélkül. Nyúltak is a cigaretta után egyszerre többen is.

Ebédeltünk, utána cigarettázva beszélgettünk estig. Elmondtam a szilágysági, nagyváradi, kolozsvári, erdélyi és romániai tudósításaimat. Többször kérdésekkel, kiegészítésekkel szakítottak meg. Kis döbbenettel észleltem, hogy a magyarellenes román atrocitásokat közönyösen hallgatják, de nagyon tetszenek nekik a kommunista- és szovjetellenes román csínyek. Szóval az anyaországiak a románokkal rokonszenveznek, azoknak szurkolnak az oroszokkal szemben. Ez nem is csoda, mert a Debrecen „felszabadításában” tetemes része volt a *Diviziunea Tudor Vladimirescu Debrecinnek* – a román hadseregből a Vörösökhöz átvált és a németek ellen harcba küldött hadosztálynak –, és az orosz erőszakoskodásokkal szemben a román katonák a „magyarok mellett” voltak. Ez úgy értendő, hogy őket is inkább prédának,

mint bajtársnak nézték a garázdálkodók. Megkérdeztem, mi van a fegyverszünet után, a németek ellen szervezett magyar hadosztállal? A házi kisasszony válaszolt, valaki ismerősére hivatkozva: „Néhány tiszt és altiszt lézeng, de katonájuk nincs. A magyar katonákat, amint megadják magukat, az oroszok foglyul ejtik és viszik Oroszországba. Nem engedik haza, át sem adják a mieinknek.” „*Béla bácsi* – szólalt meg Simon államtitkár ilyen bizalmaskodó néven említve *Dálnoki Miklós Béla tábornagy-miniszterelnököt* – azt mondja, hogy neki a Kormányzó úr csak a fegyverletételt parancsolta. Nem harcolhat a régi szövetséges ellen, bármennyire is utálja a németeket.” „Ki is akarna itt együtt harcolni az oroszokkal – vette vissza a szót a házikisasszony –, hiszen az oroszok vadabb ellenségként viselkednek, mint a tatárok.” Veres Péter higgadtan, komolyan, magabiztosan mindent megmagyarázott, megvilágított: Dálnoki a Kormányzóhoz igazodik, nem a néphez. Mikor lesz már vége ennek az *úriságnak*? „*A lovagias magyar nemzet*” bolondériának? Az orosz katona is ember, emberként viselkedik: Négy éve van a harctéren, embertelen körülmények között, de ő viselkedjék emberségesen, mert hazájában, orosz földön vagy baráti országban van, Romániában, Lengyelországban, Csehszlovákiában. Végre Magyarországon *ellenséges országba* került, itt sem tombolhatja ki magát? Mindenki a *kunbéli*stákat okolja, hogy azok szabotáltatják el a felszabadító magyar hadosztály szervezését. De gondoljuk meg a Vörös Hadsereg vezéreinek az álláspontját: két éve elmúlt, hogy *Sztálingrádtól* elindultak, állandó harcban a német utóvédekkel. Sehol komoly ellenállásba nem ütköztek, hogy valahogy győzelmet arathassanak. Végre Budapest ellenállott: itt már használhatták fegyvereiket, ágyúikat, tankjaikat, bombázóikat, géppisztolyaikat házról házra haladva kimutathatták bátorságukat, áldozatkészségüket és – persze – férfiasságukat. Sztálingrád óta először Budapesten aratott győzelmet a Vörös Hadsereg. Most már túl vagyunk ezeken is, gondolkozhatunk a mi teendőink felől, és felém fordulva folytatta: a *Balogh Edgár* útja a helyes, azt kell követni. Ha ellenségesen fogadjuk a Vörösöket, ellenségként fog viszonyulni hozzánk. De, ha felszabadítóként fogadjuk, annak megfelelően fognak viselkedni. Bár sokan állítják, én nem mondom – folytatta Veres Péter –, hogy a Szovjetunió *most* a magyarság barátja. De okos viselkedéssel szövetségesünké tehetjük. Itt van a Csehszlovákiához való viszonyunk. Semmiképpen se veszekedjünk velük! Mi felajánlunk most nekik Pozsony fejlesztéséhez öt falut a Duna jobb partján, ők pedig *majd* viszonzásul ideadják a Csallóközt. Mert az természetes, és azt mindenki tudja, hogy a Csallóköz és a Mátyusföld magyar népi terület. Az erdélyi magyarok hiába ellenezték volna a román uralmat, nem tudták volna megakadályozni, csak az ellenséges viszony mélyült volna el. De így, hogy a kolozsvári magyarok követelték maguk fölé a román uralmat a demokratizálódás feltételével, Groza Péter máris megadta azt, amit a sérelem-politikával 20 év alatt nem lehetett elérni. És ez még csak a kezdet. – Mondta tovább „józan paraszti bölcsességeit” Veres Péter, a népi mozgalom orákuluma.

Bár teljesen reménytelennek éreztem az otthoniak határmódosításra vonatkozó óhajának előterjesztését, mégis előállottam vele. Elmondtam, hogy a magyar-román megbékélés lehetetlen a trianoni határok megtartásával. A magyar-román megbékélés nélkül pedig lehetetlen Közép-Európa békéjének a biztosítása. Hogy nemcsak Kossuth Lajosnak volt ez a meggyőződése, de még a románság megfontolt vezetői is – még maga Maniu Gyula is – hajlandók a békéért cserébe területet átadni. Hát persze – mondta szedelőzködve, indulóban, elköszönve Veres Péter –, hogy ők is barátsággal viszonzózzák a mi békés törekvésünket. Veres

Péter elment, de mi folytattuk a témát. Különösen a házi kisasszony lelkesedett a méltányos megegyezés és a lakosságcsere gondolatán úgy, hogy az ő hatása alatt Simon államtitkár is egészen a pártomra állott. Kapacitált, hogy ne is utazzam most vissza Erdélybe, hanem menjek vele Budapestre, legyek ott *Tasziló* – így becézte főnökét, *Gróf Teleki Géza külügyminisztert* – mellett, mert annak fogalma sincs a külpolitikáról. Most is *Attleevel* és az angol munkáspárttal keresi a kapcsolatot a nyugatra menekült 1919-es forradalmárokon keresztül. Nekem részt kell vennem – erősítette Simon – a béke delegáció felkészítésében. Ugyanis nemcsak a kormány tagjait, hanem a minisztériumok tisztviselőit is, sőt minden közszolgálati embert *Vorosilov Marsall* jelöl ki, és jól tudjuk, „kiknek” a javaslatára. Juhász Géza kissé csüggedten, fáradtan foglalta össze: nincs ez ellentétbe azzal, amit Veres Péter mondott. Én is, aki meggyőződéses harmadik utas, kisgazdapárti vagyok, azt mondom, hogy Balogh Edgár jó irányban halad – mondta Juhász –, és ti erdélyiek is, ott a kommunista pártban, a többi magyar veterán mellett szolgálhattok a legtöbbet. Itt nálunk egyáltalán nincs kommunista párt, ami van, abban egyetlen magyar sincs. – Megígérték, hogy holnap délelőttre összeállítják válaszküldeményüket, menjek majd be érte hozzájuk. Ott is maradhatok náluk, ameddig Debrecenben leszek, szívesen látnak akármeddig. Teljesen letörve, elcsüggedve mentem szállásomra, Szabó Zsolthoz. Nem örvendtem a csonka országiak románpártiságának, a Groza imádatának még kevésbé. Nagyon bosszantott a kommunista pártba lépés tanácsa, de az, ami megdöbbsentett és elkésérített, az a Simon államtitkár állásfoglalása volt: hogy a külügyi államtitkár szerint nélkülem nem tudnak felkészülni a békekonferenciára. Én volnék nélkülözhetetlen, aki csak egy másodéves joghallgató vagyok? Hol vannak az évtizedes tapasztalatokkal rendelkező, jól felkészült diplomaták, politikusok, gazdasági, művelődési, közlekedési, katonai és mindenféle egyéb szakemberek? Milyen kormány az, amelynek államtitkára szerint egy csóró diák álláspontja érvényesülhet a Vörös Hadsereg parancsnokaéval szemben! – Ha nem kellett volna másnap a válaszküldemények után menni, máris indultam volna az állomásra, hogy visszautazzam Kolozsvárra, minél hamarabb hagyjam itt ezt a tömény reménytelenséget. Másnap Zsoltot kértem meg, hogy hozza el Juhász Gézáéktól a küldeményeket, és délben már az állomáson vártam az Erdélybe utazás lehetőségeit. Elég sűrűn mentek a vonatok kelet felé, és én még alkonyat előtt Érmihályfalvára érkeztem. Ott leszálltam a Szatmár felé továbbmenő vonatról, pedig eredetileg éppen Szatmárra és Ákosra mentem volna, hogy beszámolhassak debreceni küldetésemről. Meggondoltam ugyanis, hogy nincs miről beszámolnom. *Sas Kálmán*hoz sem mentem be a parókiára, pedig azt a kolozsváriak is elvárták volna. A legközelebbi vonatra felszállva, sok érdektelen epizód és vesződség után, sok várakozással, átszállással, Váradon meg sem állapodva, másnap estére visszaérkeztem Kolozsvárra. Olyan csüggedten, hogy barátaim alig tudtak lelket verni belém.

Későbbi tanulmányaim, sok éves gondolkodás, tépelődés, beszélgetés, vita és veszekedés után értettem meg az anyaországiak elkésérítő, csonkamagyar állásfoglalását, hiszen *ők átértékelték valóságos helyzetüket, a kiszolgáltatottságot, a feltétlen legyőzöttséget*. A hajdani tatárjárás összefüggéseiről sem írhattak a krónikások, mert – tiszta szívű, de együgyű szerzetesek lévén – sejtelmük sem volt azokról. *Dzsingisz kán* abban a meggyőződésben élhetett ott Mongóliában, hogy az ő saját ötlete és terve szerint indítja nyugat felé Ázsia hadait, holott csak az emberiséget nyugat felé hajtó végzetszerű kozmikus erőnek engedelmessékedett. *Batu kán* – mongolul Batu = Nyugat – csak az évtizedek alatt előkészített, *turáni hadviselési terv*

végrehajtója volt, amikor a legyőzése után, hódolás helyett elmenekült Kun kagánt, az országa megkímélésének ígéretével megvesztegetett osztrák herceggel megölette. Béla király sem hódolt a Muhi csata után, üldöztette is Batu, ameddig tudta, de mert nem sikerült elfognia és megöletnie, hogy az országot a turáni jog szerint magáénak tudhassa, inkább kivonult az országból, későbbre halasztva a hódoltatását. A *grúz Sztálin József* 1945-ben a Vörös Hadsereg uralmát az Elbáig kiterjesztve megvalósította az összes pánortodox és pánszláv vágyakat, talán nem is sejtve, hogy csak a Batu kán hadjáratát folytatja tovább. *Az utolsó előtti hódolók* kaukázusi népek, *zsidó kazárok, grúzok és örmények* vezetése alatt, az *utolsó hódoló* oroszok, ukránok, kunutód-románok hadserege támad a meg nem hódolt Magyarország és Németország ellen. Negyvennégyben a románok királyostól, parancsnokostól hódoltak Sztálin előtt, és be is állottak kisegítő előcsapatnak a háború továbbfolytatásához. Hol maradt a magyar nemzet és Horthy Miklós Sztálin előtti hódolata? Persze, hogy ellenségnek tekintik őket az oroszok! Ugyanez a helyzet a lengyelekkel és a bolgárokkal, sőt a horvátokkal is, pedig azok természetes szövetséges, szláv testvérnépek. Bezzeg – mint hajdan Babenberg Frigyes – Beneš és Csehszlovákia már *jóval a háború kitörése előtt meghódolt*, sőt áldozatul dobta oda országát a németeknek. Természetesen – bár megvetendő, gyáva népek –, *jutalmat érdemelnek*. Hogy Veres Péter szofista dialektikája megváltoztathatná a Szovjetunió és az Antifasiszta Szövetség hadicélját és haditervét? – Ilyesmit csak bolondok vehetnének komolyan.

Hogy Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József – és még kitudja, kik? – *kriptokommunista* beépített „tégglák” voltak a magyar népi mozgalomban, azt akkor mi még nem is sejtettük. Veres Péter ugyanolyan *díszparaszt stróman* volt a magyarok leigázására véghezvitt akció álcázására, mint román vonatkozásban *Romulus Zaroni*, a Groza kocsisa. Valószínű, a régi szabadkőműves Groza Péter szerepeltetése is jó előre megfontolt terv szerint történt. A katonai győzelem utánra tervezett rendszerváltoztatás népszerűtlen intézkedéseire állította Grozát a Bolsevik Világforradalmi Vezérkar a román közhatalom élére. Erre szemelhatték ki magyar vonatkozásban *Bajcsy-Zsilinszky Endrét* is, bár nem valószínű, hogy Bajcsy olyan készséges eszköz lett volna a Sztálin kezében, mint Groza. Nem azért, mert Bajcsy nem volt bizantinus és esetleg gátlásai lettek volna a népellenes parancsok végrehajtása tekintetében, hanem azért, mert a Sztálin orosz-pravoszláv imperialista tervei Groza Péter meggyőződése szerint, teljesen megfeleltek a román nemzeti érdekeknek. Ugyanúgy, ahogyan *Beneš Eduardnak* a németek és magyarok eliminálását célzó *kassai programja* is inkább az Európa meghódítására irányuló amerikai-szovjet Antifasiszta Szövetség érdekeit szolgálta, mint sem a cseh és a szlovák népét. – Bizony, Veres Péter esetleges ügyeskedése, Jordáky Lajos, Kós Károly, Nagy Géza opportunizmusa és az ezekhez hasonló egyebek, mind eredménytelenségre ítélt, gyermeteg próbálkozások voltak. Még a mi összes őszinte, önzetlen jó szándékú tervezgetésünk és áldozatvállalásunk is hiábavaló volna, *ha csak materiális céljai és eszközei volnának!*

Debreceni küldetésem eredményéről, azaz eredménytelenségéről tisztességesen beszámoltam kolozsvári megbízóimnak, természetesnek elfogadva, hogy az erdélyi magyar nemzetiek egyáltalán nem reagálnak rá. Nagy Géza is csak annyit mondott, hogy mindenről tud már. A kommunista tanácsokból sem kérnek, ők – gondolom, a szociáldemokraták – Böhm Vilmos és a Labour Party után igazodnak. Juhász Géza tanácsainak megfelelően még azt is megtettem, hogy Imreh István, Gyűjtő Sándor, Szabó István és Virág Károly társaságában vagy valamelyikükkel kettesben, az erdélyi magyar értelmiségi ifjúság csatlakozása tárgyában

tárgyalásokat folytattam a Kommunisták Romániai Pártja – később: Román Kommunista Párt – Erdély tartomány képviselőivel. Hogy a többiek mennyire jutottak a csatlakozással, nem tudom, mert mi Virág Karóval a kezdetek után – a tömény materialista ateizmus és még inkább az ellenség könyörtelen kiirtásáig menő osztálygyűlölet programjától visszariadva – elmaradtunk a tárgyalásokról.

Tudom, nincs semmi politikai jelentősége debreceni utam magánhozadékanak, de jellemző akkori mindennapi életünkre: hasznos tájékoztatást, elfogadható eligazítást nem kaptam Debrecenben, de *rühét igen*. Akkor mindenki a tífuszos tetűtől rettegett, a rühre senki sem adott semmit. Szilágysági társaim sem foglalkoztak vele, egyedül melegszívű cimborám, *Czira Bálint*, a Nádasdaróc-Bogártelke társegyházak lelkészének tíz remek gyermeke közül az egyik volt hajlandó segíteni, mert nem a nagymenőt látta bennem, hanem a sajnálatra méltó, nehéz helyzetbe került barátot. Nem volt könnyű rühkenőcsöt szerezni, az utálatos kenegetést elvégezni. Meleg mosdóvíz sem volt sehol a láthatáron, fürdőről szó sem lehetett. A városi gőzfürdő működött, de azt a hadsereg használta. Hogy tudott Bálint engem oda becsempészni egy szakasz katona közé, azt elképzelni sem tudom. De sikerült a kezelés is, a fürdő is és utána a fehérneműim kifőzetései is.

1945 tavaszán, a hadműveletek megszűnésének ütemében, egyre többen érkeztek haza Erdélybe a menekültek, leszerelt katonák, munkaszolgálatosok, leventék, hadifoglyok, deportáltak. Idegentől és egymástól értesült mindenki, hogy a *református parókiákon* jelentkezhet mindenki eligazításért a határ átlépése után, aki nem tudja, merre induljon tovább: Szatmáron *Kiss Bertalan*, Érmihályfalván *Sas Kálmán* és Nagyváradon *Papp Lászlónál*. Főként Sas Kálmánhoz érdemes menni, mert ott szállást és ellátást is kap mindenki az útbaigazítás mellé, „nemre, fajra, nemzetiségre, felekezetre, életkorra, családi állapotra, foglalkozásra stb.-re tekintet nélkül”. Belső-Erdélyben igyekvőket a Református Teológiára irányítottak *Dobry János*hoz, őt nem találván, *Nagy Gézához* vagy *Kelemen István*hoz, végső fokon a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesülethez. A diákok itt le is maradtak, mások igyekeztek tovább, hiszen itt a kolozsvári nagy élelmiszerhiány miatt, nem volt ellátás. A zsidók is ide jöttek először, és innen a részükre szervezett ellátó helyekre. A társtalanná lett magányos zsidók itt részesültek megfelelő fogadtatásban és gondoskodásban az itt működő *Jó Pásztor* keresztyén missziónál.

Ha jól emlékszem, miutánunk elsőnek, még februárban érkeztek *Vetési Sándor* és *Sós András* teológusok, utánuk naponta a többiek. Április végén megjöttek a nyugati hadifogságból szabadult cimboráink, *Kultsár József* és *Kováts Tibor* is, egész Európából összeszedett, bőséges és hiteles hírekkel megrakodva. A dánok és hollandok magyarok iránti rokonszenvéről, a franciaországi élelmiszerhiányról, a németországi táborok nyomorúságairól és mindenről. Tőlük hallottunk először a bosszúálló zsidó „*slómorelita*” különítmények rémtetteiről: amerikai egyenruhába öltözve járnak házról házra a német városokban, és lövik le lakásukon a leszerelt német frontharcosokat, ha olyan kedvük van, családtagjaikkal együtt. Hogy táborhelyükre összegyűjtött német nőket és gyermekeket kínoznak halálra, saját hozzátartozóik valós vagy képzelt halálát megbosszulandó. Mi persze, nem voltunk hajlandók ezeket elhinni akkor sem, és ezeknek a híreknek 1990 utáni újraterjedésének idején sem. Volt bőven egyéb elhinnivaló hihetetlen történet amúgy is: Drezda és Hamburg bombázásakor, hogy futkostak össze-vissza a sötét éjszakában világítva a foszforos lapokkal felgyújtott civil tízezrek. A Kelet- és Közép-Európából előzőtt német családok borzasztó szenvedéseiről, a vörös katonáknak a német

lakosságon elkövetett akcióiról, nem feledkezve meg az amerikai katonáknak németeket embertelenül megalázó viselkedéséről. Mi, erdélyi magyarok, akkor sem és azóta sem értjük: hogy lehet bűnösként büntetni származása alapján valakiket az őket elnyomó kényszerhatalom cselekményei miatt? Fel lehetett volna tenni ezt a kérdést magyar vonatkozásban is, ha merészelte volna valaki. Kováts Tibor családtagjai után kutatva, végigjárta a budapesti hatóságokat: minden politikai, katonai és rendőri hivatalban, minden magas rangú személy zsidó. Bár övele mindenki udvariasan, előzékenyen, segítőkészen bánt, de nem volt irántuk bizalommal, mert egyszerűen *félt tőlük*. Itt is fél a román hatóságoktól, de ez érthető, mert vele szemben ellenségesen, sértő durvasággal viselkednek. Ők is, mások is, minden hazatérő megerősítette, amit én is tapasztaltam debreceni utamon, hogy a magyar anyaországban *hadiállapot* van, teljes a tájékozatlanság és a tanácstalanság.

Tiszta szívvel, őszintén mondom, hogy Erdélyben más volt a helyzet. A szovjet-román-zsidó hármás idegen uralom ellenséges tényezői inkább semlegesítették egymást – a zsidók gyakorlatilag egyszerűen a mi oldalunkon álltak a román sovinizmussal szemben.

Az élelmiszerhiány ugyan elég nyomasztó volt, de a társadalom általános hangulatán ez nem érzett. Az egyetem rendesen működött, a különleges helyzet miatt, talán még lendületesebben, mint békében. A hazatérő régiek mellé, megjöttek a délerdélyi diákok is. A FIKE-ben összeházaszkodtunk és összebarátkoztunk az újakkal: *Izsáki Zoltán, Simon István, Szenté László, Jeney József* a teológia internátusában, *Guttman Mihály, Prágay Dezső, Czédli József* és *Károly* a Móricz Kollégiumban helyezkedtek el. Mi, észak-erdélyiek először találkoztunk „*fasiszta elnyomás alól felszabadult*” magyarokkal, mert ezeket a délerdélyi társainkat valóban felszabadította a Vörös Hadsereg, hiszen többségük katonai munkaszolgálatból jött az egyetemre. Velük beszélgetve találtuk meg a magyarizációt az anyaországiak és a zsidók általános csonkamagyar szemléletének.

A *Groza-kormány* berendezkedésével párhuzamosan a társadalompolitika szerveződése is haladt. A központját Kolozsvárra helyező *Magyar Népi Szövetség* akkoriban több nagygyűlést is szervezett a különböző társadalmi csoportok és rétegek számára, de ezek teljesen összefolynak emlékezetemben. Azt az egyet emelem ki a sok közül, amelyen *Kurkó Gyárfás* elnök Erdélynek Romániához csatolását fogadtatta volt el, nemcsak a kérdés fontossága miatt, hanem azért is, mert itt volt alkalmam először megfigyelni a szovjet forradalomban olyan jól bevált bolsevik gyűlésszervező technikát, amelyet az azutáni évtizedekben minden kommunista gyűlésen, értekezleten, konferencián sok ezerszer alkalmaztak. A FIKE részéről, meghívottként vettem részt a Magyar Színházban rendezett gyűlésen. A jobboldali páholyok egyikében ültem, mindent jól láttam és hallottam: megjelent a színen az MNSZ főtitkára, aki a gyűlést összehívta, üdvözölte a közönséget, rendezte a jegyzőkönyv vezetés kérdését és javaslatokat kért az elnökség tagjaira vonatkozóan. „Jordáky, Jordáky, Jordáky!”, „Kurkó, Kurkó, Kurkó!”, Nagy Géza, Huhn Nándor, Balogh Edgár, Csákány Béla, Csögör Lajos és más ezekhez hasonlóan ismert név röpködött mindenfelől, amelyeket a titkár feljegyzett. A hangzavart leállította, és azt mondta, hogy: ennyi elég is lesz, felolvasott tíz nevet, és megkérdezte, hogy ezeket elfogadják-e elnökségi tagokul. Nem elégedett meg az igen kiáltásokkal, hanem kézfelemeléssel le is szavaztatta a közönséget: ennyi igen, ennyi nem, ennyi tartózkodás. És fel szólította a megválasztottakat, hogy foglalják el helyüket az emelvényen. Ott volt Jordáky, Kurkó, Csákány, Balogh, Csögör és még mások is, de Nagy Géza és Huhn Nándor hiányoztak. Azután,

a titkár felkérte Kurkó Gyárfást, hogy tartsa meg elnöki beszámolóját, és terjessze elő javaslatát. Kurkó elővett egy paksamétát, hosszasan olvasott, a végén mondatonként megállott, és szabadon megismételte az előző mondat tartalmát, majd ugyanígy járt el a javaslata minden tételével. Az utolsó mondat frappáns összefoglalás volt: „*Az erdélyi magyarság legitim képviselői kijelentik, hogy jövőjüket csak a román néppel közösségben látják biztosítva, és minden fizikai, gazdasági, szellemi és társadalmi erejükkel, a román néppel együtt akarják építeni a demokráciát*” – vagy valami efféle. „Szünni nem akaró taps” stb. után a titkár a hozzászólásra jelentkezők nevét jegyezte fel, úgy, ahogyan a közönség közül felállva bemondták. Az én nevemre nem került sor, hiába állottam fel, mert a titkár „*nyitva hagyjuk a hozzászólók listáját a későbbi jelentkezők számára*” – mondással már fel is kérte az első hozzászólót. Fel is állott valaki azonnal, és jegyzetébe nézve lelkes szavakkal dicsérte a nagyszerű javaslatot, azután a javaslattevőt, és kezdte méltatni az erdélyi magyarságra váró nagyszerű, demokratikus jövőt. A többit nem lehetett hallani, mert a közönség lefújolta. *Hallgasson el! Nem igaz!, halljuk Huhn Nándort.* És több más nevet is kiáltoztak, és ismételték sokszor. Kurkó Gyárfás állott fel akkor, és intésére csend lett. *Huhn Nándor is sorra fog kerülni a maga rendjén* – mondta most már ingerülten, de a közönség csak folytatta, a nekik tetsző neveket. Kurkó most már ordította: *Hallgassuk meg a hozzászólókat! Azután is kijelenthetik, hogy nem akarják a demokráciát Romániában! – Romániát nem akarunk! Magyarországot akarunk! Független Erdélyt akarunk!* – kiabálás össze-vissza. Kurkó: *Nem akarnak demokráciát Romániában? Akinek nem tetszik a román demokrácia, az mehet, amerre lát a nagyvilágba, vagy Magyarországra!* – veszték el Kurkó szavai a hangzavarban. A közönség közül többen felálltak – köztük Huhn Nándor is –, szólni akartak, kiáltottak, de szavukat már nem lehetett érteni. Nekem sikerült páholyomból mindenkit túlharsognom: *Nem mondunk le Erdélyről! Nem akarjuk idegen uralom alatt hagyni!* – Egyszerre csend lett a teremben, hogy annál tisztábban lehessen hallani Kurkót, amint türelmét veszítve, felém fordulva üvöltötte: *Ne hagyja itt Erdélyt, vegye a hátára és vigye!* – a többit nem lehetett hallani a fújoló hangzavarban. Többen felállottak és kimentek a teremből. A hangzavarban látszott, de nem hallatszott, hogy a titkár új hozzászóló nevét olvassa papíráról, mire valaki felállott és beszélni kezdett, miközben többen is beszéltek a körülöttük ülőkhöz. Először semmit sem lehetett érteni, mindenki mondta a magáét, egy idő múlva csak a hivatalos hozzászóló maradt, és végül mintha már érteni is lehetett volna, mit mond. Hasonló körülmények között még szerepelt egy vagy két hozzászóló, azután pedig az elnökség felállott, felhangzott az Internacionálé és véget ért a gyűlés. – A másnapi *Világosság* pontosan leírta „a gyűlés ünnepélyes komolysággal” történt lefolyását, szó szerint közölt minden beszédet, javaslatot, hozzászólást, határozatot, úgy, ahogyan az elő volt irányozva. Innen tudtuk meg Kurkó Gyárfásnak – a gyűlésen nem hallatszott, vagy el sem hangzott, de az akkori és az azutáni sajtóban untig ismételt pártálláspont szerinti – javaslata melletti érvelését: *Erdély hovatartozása kérdésében majd a békeszerződés fog dönteni, abba mi bele nem szólhatunk. De a Magyar Népi Szövetség legfőbb feladata az erdélyi magyarság számára addig is életlehetőséget biztosító viszonyokat teremteni és fenntartani, a felettünk gyakorolt hatalom demokratizálásával.* A programban elő nem írt, spontán elhangzott nevek, szavak, beszédek, kiabálások, zűrzavar nem említődtek meg az újságcikkekben. Annál nagyobb súllyal ismertette viszont a Groza Péter miniszterelnökhöz és a Szövetséges Ellenőrző bizottsághoz küldött táviratokat az erdélyi magyarság akaratának tolmácsolásával. Nem volt ebben semmi érthetetlen, hiszen a cikk készen ki volt szedve már

napokkal előbb, a gyűlés összehívásakor. Mindenkinek minden beszéde, hozzászólása, és „spontán” bekiabálása ott volt írásban, jól megfogalmazva a szerkesztő előtt. A titkár a gyűlésen csak az előre elkészített névsort olvasta fel az elnökség tagjaiként és hozzászólóként, függetlenül az ott elhangzó javaslatoktól. Minden hozzászóló és bekiáltó megkapta a maga „céduláját” mondandója szövegével. – Innen eredt a proletárdiktatúra későbbi évtizedeiben elterjedt mondás arról, aki megbízás nélkül szól a gyűlésen, hogy „*cédula nélkül beszél*”. Középeurópa népei azt is megtanulták, hogy a bolsevik-gyűléseken nem érdemes tiltakozni, ellenkezni, mert az sem a jegyzőkönyvekbe, a sajtóba még kevésbé kerül be, viszont a könyörtelen megtorlás nem marad el. Az a gyanú is megérlelődött a gyűlési jegyzőkönyvek és sajtóbeszámolók *előre elkészítésének láttán*, hogy jó szervezettség esetében nem is kell a gyűlést, konferenciát megtartani, nem is kell a „forradalmi eseménynek” megtörténnie, elegendő, ha azt a sajtó megírja. Az újkori történelem is erre enged következtetni, tehát: nemcsak az 1917 – 1920 és az azt követő forradalmak, hanem az 1848, 1830, 1789, sőt az 1776-os forradalmak sajtódokumentumai is, mind felülvizsgálandók.

Nemcsak a *népi irodalmi mozgalom* és a *harmadik út* ideológiáján nevelődött erdélyi magyar fiatalság érezte idegennek a pártpolitikát, hanem az erdélyi hagyományokhoz igazodó egész magyar társadalom is. Az 1944 őszén történt bolsevik megszállás viszont sokak számára életkérdéssé tette a pártpolitikai állásfoglalást. A sovinszta, hungarofób megszálló román hadsereg, és még inkább a román polgári hatóságok álnokul *antifasisztáknak* nevezték magukat, és háborús bűnösnek nyilvánítható Horthy-fasisztákat, nyilasokat, antiszemitéket, antikommunistákat kerestek. Ilyeneket ugyan nem találtak – hiszen akinek „vaj volt a fején”, az mind elmenekült –, de helyettük elhurcolták és zaklatták a nagyobb társadalmi tekintélynek örvendő magyar értelmiségieket. Védelmet csak a kommunista párttagság adhatott. Akiknek félni valójuk volt, azok be is léptek a Pártba. A nagy többség azonban – ellenkezni nem mervén – rokonszenvezett ugyan a kommunistákkal, idegenkedett a párttagságtól. Hiába mutatott erre jó példát a köztisztletben álló *Jordáky Lajos*, és az általában jellemtelennek tartott *Demeter János*, mindenki előtt ott volt a bolsevik forradalom elrémítő emléke, más menekülési lehetőséget keresett. Más alternatívát ajánlott a magyar nemzeti oldalon álló, akkor legnépszerűbb ember, *Nagy Géza* irodalomtanár. Nagy Géza, a régi tekintélyes értelmiségi *Abodi Nagy* családból származott. Édesapja, idősebb dr. Nagy Géza egyháztörténész, teológiai professzor, nagybátyja, dr. Nagy Endre agrónómus, a *Mezőgazdasági Szemle* szerkesztője, a csombordi gazdasági iskola alapító-igazgatója volt, de rajtuk kívül még több tekintélyes lelkész, művész és tudós tagja is volt a családnak. Ifjabb Géza Jókai regénybe illő pozitív személyiség volt, remek megjelenésével, kifogástalan modorával, magas műveltségével, kitűnő felkészültségével. A 20. századeleji magyar társadalom akkori irodalom-központúságának engedve, Géza magyar irodalomtanár lett. Nem egyszerűen csak tanár, hanem magas szintű nevelő, oktató, kitűnő pedagógus és didakta, valóban *tanító művész* volt. Ha beszélni kezdett, senki, sem ifjú, sem öreg, sem senki nem tudta kivonni magát személyisége befolyása alól. Kora neobarokk divatjának megfelelően, Szabó Dezsőhöz és Német Lászlóhoz hasonlóan, Nagy Géza is legmagasabb társadalmi befolyásra, *szellemi egyeduralom* útján politikai hatalomszerzésre – mondjuk ki: vezérségre, diktátorságra – törekedett. Minden esélye is meg volt a sikerre, a hagyományos európai értékrend szerint, de az a 20. század közepén elvesztette társadalmi tekintélyét, és az új materialista értékekre, anyagi kényszerre épült világrend

lehetetlenné tett minden idealista törekvést. A román sovinizmussal szemben védekezésül Nagy Géza nem a kommunista, hanem a szociáldemokrata párt védelmének igénybevételét ajánlotta. Tervei elfogadására meggyőzte veterán szocialista nyomdász *Lakatos Istvánt* – aki, állítom, a *legbecsületesebb politikus* volt akkor Romániában –, és megalakították Lakatos elnöksége alatt a Szociáldemokraták Romániai Pártjának Magyar Tagozatát. Az elgondolás mellett nagyon sok érv szolgált: a Skandináv jóléti államok kormányai, és a brit Labour Party politikai sikerei mellett a bolsevik parancsuralom elkerülésének, de legalább mérsékletének a reménye. Itt voltak a háború közti politikában megismert, tiszteletre méltó szociáldemokraták: Lakatos István mellett, *Bruder Ferenc*, *Raffay István*, *Pásztai Géza*, *Dánér Lajos*, *Venetsek József* és mások példája is. Ha egységesen lép fel az erdélyi magyarság – érvelt Nagy Géza –, akkor a szociáldemokrata pártot egyszerűen magyar párttá tehetik, egész Európában tekintélyes politikai erővé. Amilyen kitűnőnek látszott ez a terv a kolozsvári kispolgári körülmények között, annyira *abszurdnak* bizonyult világpolitikai gyakorlatban: Hogy a világuralom birtokába jutott *Antifasiszta Szövetség* majd engedi magát befolyásolni egy romániai tartományban többszörösen is kisebbségi politikai ügyeskedéstől, amikor az egész Románia, az egész Közép-Európa, sőt az egész Európa és a Föld egész régi rendjének befolyását is megszüntette maga felett – az még utópiaként sem fogadható el. Amellett, hogy az elgondolás elfogadhatatlan volt a román szociáldemokraták számára, még a kolozsvári magyar társadalom sem tette magáévá: Nagy Géza az azelőtti Tízes Szervezeti sikerei alapján maga mögé állította az egész kolozsvári magyar középiskolai tantestületet és a vállalatok teljes adminisztratív személyzetét, de a Szociáldemokrata Párt társadalmi alapjai, a kisiparosok és a szakmunkások – és maga Lakatos István is – bizalmatlanok voltak, burzsuj úri fondorlatnak gyanították a Nagy Géza és az értelmiség társulási szándékát. A független értelmiségi magyarok sem értették, miért kellene a Harmadik Út megtalált racionalizmusa után az elavult, többszörösen is meghaladott ideológiát elfogadni. *Bözödi György* kifejezte a közhangulatot: a szociáldemokrata a legőszintébb párt, mert bevallja, hogy ál-demokrata. – Bizony, Nagy Géza szocdem ötlete nem hozott semmi jót-, de annál több gondot, hátrányt és kellemetlenséget az erdélyi magyarságnak és magának Nagy Gézának is:

A legnagyobb okozott kár a magyar társadalom megosztása, a *pártosság* volt, az erdélyiekre jellemző, hagyományos, bölcs pártatlanság feladása. Nem volt vészes a megosztás, mert csak keveseket – az értelmiségnek mint egy huszad részét – vont a magával, súlyosbította viszont az, hogy elsősorban az oktatásügyre, a pedagógusi karra terjedt ki, mégpedig a felekezeti iskolásból indulva. Ennek folytán ugyanis – a marxista ideológiának megfelelően –, *antiklerikálisból ateisták, vagy vallásilag közönyösek lettek Erdélyben a jövő nemzedék nevelői*. Nemzetiségi szempontból azért is káros volt, mert a magyarság mozgalmakon belüli tekintélyének a lerontásával megakadályozta, vagy megnehezítette Balogh Edgáréknak a román kommunista párton belül magyar tagozat létesítésére irányuló törekvését. Mert a munkáspártok fúziója után *hiába lettek* a szocdemek is kommunisták, mert mint később jövők csak a pártba frissen betódult fiatal román értelmiségiek utáni hely jutott nekik. Így történt, hogy a bolsevik rendszerben a másfél milliós erdélyi magyarság politikai képviselő nélkül maradt, holott sokkal kisebb népeknek és népcsoportoknak volt saját kommunista pártjuk Közép-Európában is, de még inkább a Szovjetunióban.

A szocdem pártkaland *végzetesnek* bizonyult Nagy Géza egész életpályájára, mert egyszerűen kizárta magát vele a közéletből. Ez pedig – mert hibája is volt ennek a kiváló embernek – Nagy Géza *makacssággal párosult hiúságának* volt a következménye: soha nem volt képes *tévedését beismerni*, hogy helyre igazodhassék. A Bécsi Döntés után elvárta volna, hogy közoktatásügyi államtitkárrá nevezzék ki Magyarországon. Hogy ez nem történt meg, az Erdély feletti magyar uralom ellenzője lett. Persze, ezt nem vallhatta be a nyilvánosság előtt, ezért a *független Erdély* propagátora lett. A szociáldemokratákhoz is következetes, de titkolt magyarellenessége vitte. Mikor ez az elgondolása is csődbe került – a brit munkáspárti kormánynak sem szándéka, még kevésbé hatalma nem volt ahhoz, hogy a Sztálin uralmi övezetében Független Erdélyt létesítsen –, ismét csak nem látta be tévedését, hanem a kommunista párt hierarchiában időközben őt megelőző, és a pártatlanok között társadalmi tekintélyre emelkedett versenytársai lejáratására kezdett akciót. A proletárdiktatúra beállta után, látva, hogy börtön nélkül a társadalom nem ismeri el ellenzékiességét, barátai és iskolája növendékei között kezdett antikommunista agitációt, amiért valami minimális fogházbüntetésre ítélték. Onnan szabadulva ő lett az erdélyi *magyarság nemzeti mártírja*, állandó beszédtemája a börtönbeli szenvedése, az azt követő politikai üldöztetése és mellőzöttsége lett. Meggyőződése szerint, most már valóban és méltán tarthatta magát az *erdélyi magyarság vezérének*. Ötvenhat erdélyi szereplői és elítéltjei – Nagy Géza az események alatt végig passzív maradt – többnyire nem is tudtak Géza vezéri igényeiről, vagy más különben sem törődtek vele, tehát ezeket szerencsésebb *versenytársainak* tekintette Nagy Géza és ekként haláláig harcolt ellenük. – Olvasóim talán úgy érzik, hogy a kelleténél többet írtam Nagy Gézáról. Tévednek, mert hibái ellenére, Nagy Géza ott van Erdély 20. századi történelmének legnagyobbjai között, és életpályájának sikertelensége az egész magyar nemzet egyik nagy háborús vesztesége. Szégyelljék magukat azok a történetírók és publicisták, akik méltánytalanul írnak róla!

A hitelesség érdekében, személyes és családi élményeimen át, írom le az erdélyi magyarságnak az európai keresztyén-nemzeti hagyományos értékrendű társadalmi szerkezetéről a *poszteurópai* materialista-kozmozopolita világrendbe való átmenetének történetét. Ahogyan ez nem jelenti azt, hogy magamat, családomat, személyes ismerőseimet a társadalomtörténet meghatározó tényezőivé avatnám, azt sem akarom láttatni, hogy az egész erdélyi magyarság, vagy egyáltalán Erdélyen múltott volna az emberiség 20. századi történelme: *Mi itt nem alanyai, hanem tárgyai voltunk a történelemnek*. Mint írástisztelő ember azonban nagyon sajnálom, hogy *másvalaki* a világon elfogadhatóbb, tárgyilagosabb leírását lett volna képes adni a *Gyűlölet századának*. Annyit tapasztaltunk, hogy a Világháború második katonai menetének a végén Európa a magát Antifasiszta Szövetségnek nevező világhatalom katonai megszállása alá került, de hogy ez a Szövetség hogy és mikor keletkezett? Miért antifasiszta? Mi a célja? Vagy van-e egyáltalán valami célja a hódításon kívül? – Az, mindenki előtt titokban maradt. *Állítólag* az 1930-as évek közepén kötött meg a paktum az USA és a Szovjetunió között Európa meghódítására, bár ennek semmi nyoma sincs a világsajtóban. A szövetségesek háborús terveiről tartott az 1943 november végi *teheráni*, az 1945 februári *jaltai*, az 1945 július végi potsdami konferenciák határozatait sem tették közzé egészen sohasem, csak az eltelt félévszázad világpolitikai eseményeiből következtet vissza a világ az akkori határozatokra. A három vagy négy konferencia egyikén, másikon vagy mindegyikén, vagy egyikén sem született

az a világhatalmi megállapodás, amelyhez *fantomként, ismeretlenül* igazodik a poszteurópai világpolitika.

Mindenesetre, Európának az Elbától keletre eső területe, tehát az egész Közép-Európa a *Szovjetunió katonai megszállása* alá került, persze, csak a *békeszerződésig*. A békeszerződésre azonban az elmúlt 65 év alatt még nem került sor. Abból, hogy a szovjet megszállás 1990 körül megszűnt, *úgy sejt a történetírás*, hogy a Szovjetunió félévszázadra kapott volt szabadkezet Közép-Európa felett. Utólag azt is megállapíthatjuk, hogy az orosz nihilista forradalmárok már félévszázaddal korábban elkészítették Közép-Európa társadalmi átalakítására a terveiket, és minden szükségesnek látszó előkészületet meg is tettek a „*Világ proletárjai egyesüljete!*” jövőendő megvalósítására. Nemcsak nihilista, anarhista, szocialista, kommunista és egyébista forradalmi sejteket, csoportokat szerveztek, hanem arra alkalmasnak látszó személyekből megfelelő vezetőket, parancsnokokat, általános forradalmi helytartókat válogattak, állítottak és képezték is ki a forradalmi átalakítás végrehajtására szükséges számban minden népből. Ezek közül Közép-Európában három személy töltött be világpolitikai fontosságú szerepet: Beneš Eduard, Tito-Broz József és Groza Péter.

Beneš Eduard cseh politikus, 1892-ben született egy Csehországi faluban. Diákkorától kezdve, mind tevékenyebb részt vett a politikai életben. A *szabadkőművesség nemzeti és szocialista* irányzataiban, már a Kettős Habsburg Monarchia idejében – egyelőre Maszarik Tamás, Hodzsa Milán, Stefanek Rastislav, Hlinka András és mások mellett –, tevékeny részt vett a közéletben. Előbb Ferenc Ferdinánd konopistei társaságához kapcsolódva, azután a párizsi cseh szeparatista mozgalom tagjaként, a háború alatt pedig saját vezetése alatti csehszlovák szervezetekben tevékenykedett. A világháború után, az új csehszlovák állam külügyminisztereként tevékeny részt vett Európa új politikai térképének megrajzolásában és a Nemzetek Szövetsége létrehozásában, azután pedig a *kisantantnak* nevezett csehszlovák-román-jugoszláv szövetség létrehozásában. Róla nevezték el a hajdani *pánszláv* mozgalom politikai doktrínájának korszerűsített újrafogalmazását, amely szerint: Közép-Európa szláv népei békében és jól éltek a germán és latin népek szomszédságában, amíg a vad, barbár magyarok – mármint: a hungárok, azaz *uhorok* – ide nem jöttek Ázsiából és a szláv népekre telepedve kizsákmányoló, rabló, parazita, békétlen, elnyomó országukat meg nem alapították. Ezer évi sanyargatás után a szláv népeket az 1919-es Párizsi Békekonferencián fogalmazott nemzetközi szerződések felszabadították és független országhoz jutatták. A szlávok lemondva az ezeréves magyar elnyomás miatti méltó bosszúról, Közép-Európa területének újraosztásakor a magyaroknak is hagytak országot, ahol háborítatlanul és más népek háborítása nélkül élhetnek és fejlődhetnek. Sőt, még a kisantanthoz való csatlakozást is felajánlották Magyarországnak, de az, ahelyett, hogy hálásan elfogadná a felajánlott bűnbocsánatot és békés együttélést, minden ereje mozgósításával, ismét a maga elnyomó uralma alá akarja hajtani a békés szomszéd népeket. Európa minden népének tehát közös feladata a magyarok megfékezése és barbár vadságukból való kivezetése, kinevelése, hogy ne akadályozhassák tovább a békeszerető népek életét. Mondják Benešről, hogy eredetileg nem is ő elevenítette fel a romantika kori pánszláv ideológiát, hanem az Amerikába kivándorolt szlovákok rágták volna a fülébe, hogy rávegyék Beneš, Masarykot és a többi cseh politikust a szlovákokkal közös állam létrehozására. Mások szerint – és ennek nagyobb a valószínűsége – Benešnek kezdeményező és aktív szerepe volt minden közép európai politikai folyamatban. Sőt – ha az 1930-as évek közepén valóban

megkötetett a Németország ellen indítandó háborúról a *feltételezett Roosevelt–Sztálin-paktum* –, az Beneš Eduard tevékeny részvétele nélkül nem történhetett meg. Hogy volt, és mint volt, már mindegy: tény az, hogy 1945 tavaszán, a Közép-Európát megszálló Vörös Hadsereg nyomában megjelent Beneš a második világháború alatt német uralom alá hajtott csehszlovák területen, és nem titokban, hanem nagyon is nyilvánosan közzétette az ún. *Kassai Dekrétumokat*, a németek és a magyarok jogfosztásáról.

A második világháború idején és végén, Európa politikai újjászervezésekor, Csehszlovákiának adott *rendkívüli kedvezmények* valószínűsítik Beneš Eduardnak az *Antifasiszta Szövetség* körüli nagyon fontos szerepét. 1938-ban Csehszlovákia önként adta magát csalétekül a hitlerista megszállásnak, hogy a háború alatt egyetlen bomba se hulljon Csehszlovákiára, hogy népe békésen gazdagodjék a hitlerista hadiipar szolgálatában, és a háború utáni – nem tekintve Szlovákia fasiszta-csatlós szereplését – békekonferencián Csehszlovákia a győztesek között vegyen részt. A Kassai Dekrétumokban Beneš hozza be a nemzetközi politikába és publicisztikába a „*kollektív bűnösség*” fogalmát, és minősíti bűnös nemzetté a németeket és a magyarokat, *származása alapján* büntethetőnek nyilvánít minden német és magyar nemzetiségű személyt és intézményt. A győztes antifasiszta hatalmak ezt is példátlan bőkezűséggel jutalmazták: Csehszlovákia nemcsak az 1938-as Bécsi Döntésben elveszített területét kapta meg Magyarországtól, hanem azonfelül még újabb területet is a Duna jobb partján, Pozsony város hídfőjéül, és még sok dollármillió jóvátételt is fizetett a földig rombolt és kifosztott Magyarország a semmi kárt nem szenvedett Csehszlovákiának. És ami példátlan az Európai Nemzetközösség történetében, a győztes antifasiszta hatalmak – megcsúfolva az Alapvető Emberi Jogokért való küzdelem propagandájukat – felhatalmazták a csehszlovák államot csak nem négy millió német és magyar alattvalójának *kártalanítás nélküli, bírói ítélet nélküli* jogfosztására, vagyonuk elkobzására és lakóhelyükről való elűzésére. Beneš személyéhez és Csehszlovákiához fűződik tehát az emberiségnek a történelem előtti idők óta kialakult és a Krisztus utáni 20. század közepéig tiszteletben tartott, *idealista általános jogelveinek* érvénytelenítése, hogy helyet adjon a *materialista értékrend* befolyásának, a nyers társadalmi erő gátlástalan érvényesítésének. Egyesek azt is feltételezik, hogy ilyen óriási jelentőségű elvi döntést még a semmiféle etikai korlátot nem ismerő Beneš sem lett volna képes, és az *embertelenség törvényerőre emelését* maga a világforradalmat hirdető bolsevik mozgalom kezdeményezte a Magyarországra visszatérő kunbéli terrorcsoport – Rákosi Mátyás, Péter Gábor, Gerő Ernő és társai – kedvéért. – Az biztos, hogy nemcsak a romániai háború utáni megtorló terrorcselekmények, hanem a kárpátaljai és jugoszláviai embertelenségek által okozott rettegés is megkisebbedett a Beneš Dekrétumok nyomán indult német és magyarellenes rémtettek hírének hallatán.

A Vörös Hadsereg által megszállt Közép-Európában egyedül Csehszlovákia fogadta el 1948-ban a parlamenti legalitással a *bolsevik proletárdiktatúrát*. Jutalmul az új kommunista nemzetközi gazdasági együttműködés szervezetében Csehszlovákia választhatott elsőnek a gazdasági lehetőségek közül. Így jutott nemcsak a legértékesebb ipari szabadalmak birtokába, de áruí értékesítésére a legjobb nemzetközi piacokhoz is. – Hogy a bolsevik világrendszer 1990-es bukása után min alapszanak Csehország és Szlovákia tovább élvezett nemzetközi előnyei – azon csak tanakodhatunk, a talány megfejtésének reménye nélkül.

Tito-Broz József jugoszláv proletár-diktátor nemcsak a 20. századi európai antifasiszta politikának jellemző és alapvető fontosságú személyisége, hanem a bolsevik kádernevelésnek és gyakorlati káderpolitikának is iskola példája. Nevéhez fűződik a forradalmi szocializmusnak, a bolsevizmusnak, „nemzeti kommunizmusnak” nevezhető európaiasított formája. Az Ausztria császársággal dualista Unióban álló Magyarországnak társországában, Horvátországban született 1892-ben. Apja, Broz Ferenc, szerb nemzetiségű, ortodoxvallású földműves, anyja szlovén nemzetiségű katolikus. Géplakatos mesterséget tanult és gépgyári munkásként helyezkedett el húsz éves korában, szülőmegyéjének székhelyén, Gospicsban. Szakszervezeti és szociáldemokrata párttagként kapcsolódott be az *internacionalista munkásmozgalomba* 1912-ben, de szívében, nyíltan soha el nem ismerve, haláláig *soviniszta praloszláv szerb nacionalista* maradt, és minden cselekvését ez a meggyőződése irányította. Horvát, szlovén, osztrák gyárakban dolgozott a világháborúig és a nemzetközi munkásmozgalommal is kapcsolatba került. Katonaként az orosz frontra, majd orosz hadifogságba esett. Bolsevik forradalmárként veszélyes és bizalmas pártfeladatokat is szívesen végrehajtott, de személyi függetlenségét végig sikerült megőriznie, úgy, hogy a számtalan pártisztogatás – amelyekben versenytársai sorra kinyírátták egymást – után is nemcsak életben maradt, hanem a bolsevik párthierarchiában is mind magasabb rangra emelkedett. Végül, a második világháború előestéjén Sztálin, őt nevezte ki a jugoszláv kommunista párt első emberének. 1942-ben a Jugoszláviát megszálló hitlerista hadsereg ellen megszervezte a kommunista partizán mozgalmat, amely azután a szerb nacionalista csetnik-mozgalmat megelőzve, Tito parancsnoksága és a *Jugoszláv Felszabadító Hadsereg* név alatt csatlakozott az *Antifasiszta Szövetséghez*. Így lett Tito marsall Sztálin akaratából, a NATO jóváhagyásával, a *Jugoszláv Szövetséges Állam* tejhatalmú vezére anélkül, hogy függő viszonyba került volna a Szovjetunióval szemben, és ezért Tito Jugoszláviája a Szovjetunió és az USA közötti „*el nem kötelezett*” országok csoportjának lett a szószólója. Belpolitikában, bár a bolsevik forradalmiság és a délszlávnak hirdetett, valójában szerb nacionalista sovinizmus minden szélsőséges elvárásának eleget tett, úgy az osztályharcot, mint a szerb hegemoniát véghez vitte – állítólag, millión felüli volt a belpolitikai viszályokban a meggyilkoltak száma – Tito mindig a békesség, a megértés, a mérséklet és a méltányosság védelmezőjének szerepében *maradt*, minden vonatkozásban. Szerencsésen megúsza a materialista világrendet megrázó 1956-os, Magyarország felől fenyegető tisztító forradalmi mozgalmat, túlélte Sztálint, Hruscsovot, Bulganyint, Brezsnyevet és követőiket. Általános tisztelet és nagyrabecsülés övezte bizánci jellegű uralmát 1980-ban bekövetkezett haláláig, de népe körében nosztalgikus vágyat hagyott személye, kormányszata és politikai rendszere iránt.

Groza Péter nemcsak Középeurópa történetének, hanem a világtörténelemnek is meghatározó személyisége volt. Közvetlenül a Dunatáj 20. századi politikájában való tevékenysége, közvetve pedig azért, mert a *politikai gyakorlatban a Groza Péter bizantin értelmezése szerinti erkölcsi rend képezte a hidat az akkor befolyását veszített kereszténység és a helyébe lépő materialista értékrend között*. A keleti kereszténységben ugyanis a *világi uralkodó* – a római imperátor, a görög bazileosz, az orosz cár, valamint az újkorban ezek helyébe lépő *nemzeti köz hatalom* – nem alávetettje a vallási törvényeknek, hanem alkotója, és korlátlan hatáskörű végrehajtója azoknak. *Szövegükben a bizantinus törvények* maximálisan megfelelhetnek a krisztusi parancsoknak, mert nem kell azokat végrehajtani, hiszen *csak az alattvalók felé érvényesíthetők*. A többi már csak az értelmezés és magyarázat függvénye. Groza

Péter romániai reform diktátumai súlyosabb kárt okoztak a magyarságnak, mint Beneš Eduard kassai dekrétumai, mégsem voltak olyan keserűek, fájdalmasak, mert édes bizánci ostyába, kíváncsok keverékben voltak elvegyítve. A román nép valóságos életszemléletét, életérzését is minden román politikusnál jobban ismerte Groza Péter, és tudta, hogy *magyar gyűlölő népének igazán azzal imponálhat, ha „magyar úrként” mutatkozik és viselkedik előtte*. Erre minden lehetőséget meg is kapott családjától és neveltetésétől. Apja vagyonos ortodox pópa volt Hunyad megyében, talán a középkori hátszegi autonóm román kerület *Boér* családjainak egyikéből származó magyar nemes volt. Középiskoláját a szászvárosi Református Kollégiumban, az akkori körülmények között a legkitűnőbb iskolába végezte. A budapesti egyetemen végezte a jogot, utána Heidelbergben és Berlinben fejezte be tanulmányait, hogy azután Déván ügyvédi praxist kezdjen. Különbség volt vallásuk szerint az erdélyi románok között: a görögkatolikusok lehettek a legkitűnőbb értelmiségiek, mindig csak a *római katolikus után* következhetek a magyarországi egyházi hagyomány szerint. Az ortodox román értelmiségiek azonban meg is előzték társadalmi tekintélyben a magyar katolikusokat is, és egyenesen a magyar és szász *protestánsokkal* állottak *egy sorba*. Hogy Groza mikor és hol lett *szabadkőműves*, azt nem tudom, de abból, hogy a közéleti-politikai pályán milyen gyors sikereket ért el már fiatalon, arra lehet következtetni, hogy nemcsak jól menő, de *jó irányú páholynak* lett a tagja. 1918-ban az Erdélyt kormányzó *Consiliul diligent* tagja volt, 1920-ban pedig az *elit szabadkőműves*, Jorga liberális programját valló Averescu-párt tagjaként került be a román Parlamentbe. *Jorga Miklós* görög származású, román történettudós, a *román ortodox nemzeti ideológia* megalkotója volt. Sokan a Beneš-féle hungarofób neopánszlávizmus román változatát tulajdonítják Jorgának, holott ő nemcsak időben előzte meg Benešeket, hanem fontosságban messze felül is múlta azokat. Ideológiája vitathatatlan történelmi tényekben gyökerezik, amelyhez magyarázatként csatolódnak azok a hagyomány elemek, amelyekből következtetéseit levonja: a román nép az ókori Róma egyenes utóda és örököse, abból a császárkori keresztyén balkáni latinságból származik, amely másfél évezred alatt a kelet-római, bizáncinak nevezett impérium fenntartó nemzete volt, és máig az ősi kelet római ortodox keresztyén hagyományoknak egyenes örököse. Történelme során barbár bolgárok, hungárok és ozmánok uralma alatt kellett sínylődnie évszázadokig. A bolgár és az ozmán uralomtól sikerült megszabadulnia, de a hungár-magyar szellemi befolyás továbbra is a román nemzeti öntudat kialakulásának legfőbb akadálya – például: *a románok történelme egyszerűen a magyar történelem része*, ha magyar történelem létezik, akkor román történelem nincs –, és ezért a román nemzetállamnak minden erejét a magyarság ellen kell mozgósítania: egyszerűen ignorálni, *tagadni kell a magyarság létét* a múltban és a jelenben, hogy a jövőben ne is legyen. Nagyrománia alkotmányában pedig minden nemzetiségnek a legnagyobb egyéni és testületi jogokat és szabadságokat kell biztosítani *írásban*, társadalmi gyakorlatban azonban a *magyarokat még a levegőtől is meg kell fosztani*. Viszont minden kedvezményt valóban meg kell adni *a németeknek*, szászoknak és sváboknak, hogy a magyarokat elszakíthassák legnagyobb természetes nemzetközi szövetségesüktől, Németországtól, és – ha fogcsikorgatva is – mindenben kedvezni kell a *zsidóknak*, hogy a nemzetközi életben mind nagyobb fontosságra emelkedő zsidóságot a magyarokkal szembe fordíthassa a következetes román nemzetiségi propaganda.

Groza Péter teljesen egyet értett ugyan *Jorga Miklós* bizantinus román nemzeti ideológiájával, de *világfi módon*, keresztyén fanatizmus nélkül. Különben is, a pártpolitika csak a vagyonszerzés felgyorsítására kellett Grozának, és gyakorlatilag nem is foglalkozott vele. Inkább társadalmi helyzetét, tekintélyét erősítette nagy sikerrel. Szegény román kisértelmiségek suttogva terjesztették róla, hogy minden városban előkelő magyar úri nőszeretője van, akiket zabi gyerekeikkel együtt Groza nagyúri bőkezűséggel ellát. Minden jel arra mutat, hogy Groza a bolsevik világmozgalommal már az 1930-as évek közepén, *Beneš Eduarddal* egy időben került kapcsolatba, és tervszerűen készült az antifasiszta győzelem utáni politikai szereplésre. Láttuk, hogy Groza, a szélsőségesen sovinszta hungarofób román nacionalista bizantin módszerei alkalmazásával, hogy csatoltatta a magyar többségű Északerdélyt Romániához a magyar lakosság támogatásával. Még a legszkeptikusabb magyar kommunistákat is végig maga mellett tudta tartani, mellőzésük után is: amint 1947 februárjában megtörtént a Párizsi Békeszerződés aláírása, Groza börtönbe záratta az egész kommunista és baloldali magyar kompániát: *Balogh Edgárt, Kurkó Gyárfást, Demeter Jánost, Pásztai Gézát, Bruder Ferencet* és csak jó megpuhulásuk után engedte ki őket, ha tovább tudta hasznosítani elvhűségüket, vagy gátlástalanságukat. Szegény *Kurkó Gyárfás* csak 1964-ben, a legutolsók között szabadult, mert meghibbant a börtönben. Cellatársa voltam, két rögeszméje volt: ha az „Erdély” szót meghallotta, izgalomba jött, és hevesen állította, hogy *nem ő adta el Erdélyt, hiszen nem is volt az övé*, majd efelett szavait suttogóra fogva, órákon át vitatkozott *Rákosi Mátyással*. A másik rögeszméje az volt, hogy sebesre vakarta magát, nem engedte a sebeket begyógyulni, hogy a *vérében felgyűlt gané kijöhessen*. Persze, ilyen körülmények között szót sem váltottam vele soha, nemhogy az 1945-ös viselt dolgait említettem volna. – Groza Péter Levantinusz politikai ügyeskedése folytán Romániában annyira mérséklődött a *vallásüldözés*, hogy abban a román ortodox egyház zavartalanul működhetett. Ennek a többi egyház is hasznát látta abban a mértékben, amennyire az ortodox vallásgyakorlathoz szabott határok engedték.

Levantinusz politikai módszerét Groza Péter más területen is sikerrel alkalmazta: A Szovjetunió, közép Európa minden országában földreformot, *földosztást* rendelt el még a megszállása kezdetén, Romániában is. A nagyközönséget nem érdeklő témájú rendeletével Groza, először a román magánjog illetékességét terjesztette ki a Regátról az egész országra, megszüntetve ezzel a magyar magánjognak addigi erdélyi illetékességét. Ezzel pedig, *megszűnt* Erdélyben – a Regátban addig sem volt – *a telekkönyv*, az ingatlan-tulajdon nyilvántartása, nemcsak a földtulajdon, hanem a háztulajdon vonatkozásában is: szabad kezet kapott tehát az állam minden ellenőrzés nélküli kisajátításra. – Élt is vele úgy, hogy városi lakóházukat még mindig nem kapták vissza régi tulajdonosai. Míg a magyar magánjog messze menően biztosította, valósággal örökkössé tette az intézmények és alapítványok vagyonyját, a *Code Napoléon* rendszeréhez tartozó román magánjog lehetővé tette az állam számára a közérdekre hivatkozó beavatkozást. 1922-ben a kolozsvári I. Ferdinánd Tudomány Egyetem alapításakor, világbotrány lett az addig Kolozsváron működött Ferencz József Tudomány Egyetem száműzetésbe kényszerítéséből. Az 1940-ben visszajött magyar egyetem intézménye 1944-ben nem menekült el, hanem folytatta Kolozsváron a működését minden intézményi vagyon, épület, felszerelés, gyűjtemény tulajdonosaként. A Szebenből visszatérni akaró Ferdinánd Egyetem számára nem volt hely. Groza nem szüntetett meg semmit, nem sajátított ki semmit, hanem 1945 májusában, királyi dekrétummal egy új magyar *egyetemet* alapított Kolozsváron.

Egyelőre csak az egyetemi tanácsot nevezte ki, sőt a háború miatt tanulmányaik folytatásában megzavartak – katonák, munkaszolgálatosok, deportáltak, hadifoglyok, menekültek – kárenyhítésére, az ún. *Voitec-törvénnyel* elrendelt igazolási eljárások, és a nyári félév engedélyezésével még nagymértékben ki is bővítette a régi egyetem tevékenységét. Június legvégén intézkedett a Groza-kormány az általa felállított *Bolyai Tudományegyetem* működéséhez szükséges javak tárgyában, és a régi egyetem egész személyzetét a Bolyai Egyetem javadalmazásával nevezte ki. A Bolyai Egyetem egyet sem kapott meg a régi egyetem negyvenkét épülete közül, hanem megkapta a régi kereskedelmi főiskola, a *Marianum* katolikus magyar leányiskola és a *De Gerando* alapítványi magyar leányiskola épületét, valamint az Erdélyi Múzeum gyűjteményeihez és az Egyetemi Könyvtárhoz való hozzáférés lehetőségét. A klinikák sorsáról nem is született *expressis verbis* döntés, csak a Bolyai Tudományegyetem orvostudományi karának Marosvásárhelyre helyezéséből következett, hogy minden a Kolozsvárra visszaköltöző Ferdinánd Egyetemnek marad, minden kutatóintézet, laboratóriummal, botanikus kerttel és diákokthonnal együtt. A Bolyai Egyetemre kinevezett professzorok, előadók és az egész személyzet július 1-től már a Bolyaitól kapták meg fizetésüket – ha elfogadták. A fizetés elfogadása pedig az egyetem-rendezés elfogadását is jelentette. Bárki *szabadon választhatta* a kivándorlást, a munkanélküliséget, azaz az éhhalált is.

Mivel 1944 őszén, a Vörös Hadsereg megszállásakor minden sajtótermék és minden politikai mozgalom megszűnt volt, a bolsevik taktikának megfelelően a Groza-kormány engedélyezte – Balog Edgár *Világossága* mellé – néhány napilap és folyóirat megjelenését, köztük magyarokét is. Simó Gyula és Nagy István szerkesztésében megindult az *Igazság*, a Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi Tartományi Tagozatának a magyar napilapja, valamint Raffay István és Bruder Ferenc szerkesztésében az *Erdély*, szociáldemokrata magyar napilap. Később engedélyezték, egymás között több hónapos távolsággal egyesületek, társadalmi mozgalmak működését is. A régi egyesületeket azonban egyelőre hagyták működni, azaz, anyagiak hiányában tengődni, vagy megszűnni. Mindez a bolsevik világuralom régi stratégiájának megfelelően, már a Groza-kormány megalakulása előtt rögzített taktikával ment végbe. A taktika egyes lépései – a stratégiai tervek pedig még kevésbé – nem voltak publikusak, azokról csak a párt bennfentesei tudtak. Hogy *Katona Szabó István* bennfentes volt-e vagy sem, azt nem tudjuk. Azt azonban, hogy az egyetemi diákokthonok elvételének tervéről tudott, az kiderült akkor, amikor a *Móricz Zsigmond Kollégium* létrehozását kezdeményezte. Mi csak az anyaországi népi kollégiumi mozgalomnak Erdélyre való kiterjesztéséről tudtunk, azt lelkesen fel is karoltuk, és kivettük a részünket annak sikeres megvalósításából. Az Egyetem jogi karának egyik tantermében, 1945 tavaszán ott voltunk a *Móricz Zsigmond Kollégium* alakuló közgyűlésén: Szabó István, Orbán János, Virág Károly, Kiss András és én. Az elfogadott alapszabály azonos volt az anyaországi Györfly Kollégium mintájára akkoriban szervezett Népi Kollégiumokéval. És mi is csatlakoztunk a Népi Kollégiumok Országos Szövetségéhez = NÉKOSZ-hoz. Hogy Balogh Edgár mellett még kik pártfogolták az ügyet, és hogy a kommunista pártnak milyen szerepe volt, arról hallgatott Szabó Pista, de később a Kommunista Ifjak Szövetsége magyar diákokthona lett belőle. Induláskor azonban, még mi is lelkesen támogattuk, sőt a FIKÉ tagjait is sikerrel bíztattuk a részvétellel. Virág Karó lelkes közbenjárására az Egyházkerület és a teológiai fakultás az internátusunk egyik szárnyát is átengedte a Kollégium használatára, és a következő tanévtől kezdve már ott is működött. A

Móricz Zsigmond Kollégium könyvkiadóként is működött, a népi irodalmi mozgalom népszerűsítő műveit adta ki önállóan, vagy az akkor létesült Józsa Béla Athenaeummal közösen készültünk és rendeztük meg júniusban a könyvnapokat. Szabó Pistának sikerült Magyarországról egy rakomány frissen megjelent könyvet szereznie. Azoknak volt a legnagyobb sikerük a Móricz Zsigmond Kollégiumnak a Deák Ferenc utcátér felállított könyvsátrában. A szervezés, rendezés, hurcolkodás nehéz munkáját *Virág Károly* és *Kiss András* végezték, én inkább csak erkölcsileg támogattam őket. A könyvek is, de az azokat árusító FIKE-s leányok: *Almásy Anikó*, *Kiss Rózsa*, *László Nusi* és *Nagy Márta* még inkább egész nap nagy csoport diákot vonzott a sátorhoz. Egyszer futó nyári vihar összedöntötte a „barakk stílusú” könyvsátrat. Kiss András epigrammában örököltette meg az eseményt, hogy – *Reményik Sándor* vers címére utalva – állott ott a *Romon Virág*.

3. 1945. április 25-június 26., az Egyesült Nemzetek Szervezetének alakuló közgyűlése

Magyarország szovjet megszállása 1945. április 4-én befejeződött. Németországban még folytak a katonai hadműveletek május 9-ig, akkor *a katonák átadták helyüket a diplomatáknak*, akik akkor az Egyesült Nemzetek Szervezetének San Francisco-i alakuló közgyűlésén, és azután mindmáig folytatták tovább a háborút. Mi, erdélyiek, értesültünk ugyan valamennyire az újságból a nagyvilág eseményeiről, de olyan távolinak éreztük mindezeket, mintha semmi közünk nem lett volna hozzájuk. Talán, igazunk is volt: Itt, az antifasiszta, szovjetorosz, bolsevik, sovinszta román – tehát többszörösen idegen és körül sem határolt – megszállás alatt pártpolitikai, nemzetiségi, művelődési, gazdasági, osztályellentéti síkon folyt tovább a küzdelem, miközben mindenki az általános békét hirdette és dicsőítette. A nép, Európa minden népe pedig semmiből nem értett semmit, nem tudta merre induljon tovább, hol vár reá jövőendő, hiszen most kell megtudnia, hogy a jelene sem az, amit tapasztal, a múltja sem az volt, amit ősei vagy ő maga átélt: nemcsak a szavak értelme lett más, hanem minden fogalom, gondolat, eszme és érték is.

Az elhurcoltak és menekültek többsége is hazakerült, már csak utócsapatai voltak vonulóban. A kolozsvári magyar egyetemen megtörténtek az év végi vizsgák. Letettem én is rendesen második jogi alapvizsgámat, sőt egyéni becsületből, még kollokváltam is Buza Lászlónál alkotmányjogból és nemzetközi jogból. Az ifjúság azonban nem oszlott szét Kolozsvárról, hiszen a vizsgák még júniusban is folytak, és időközben a Voitec-féle nyári félévre is felgyülekeztek a hallgatók. Emiatt, a Teológia internátusa is úgy megtelt, hogy még padlóra tett matracokon sem jutott fekhely mindenkinek. Meleg is volt a lakószobákban, ezért az ifjúság inkább az udvaron, az épület, a kerti fák és az üzemen kívül álló kuglizó árnyékában tartózkodott. Aki akart, félrehúzódva tanult vagy olvasott, vagy csoportokban beszélgetett, kaszinózott, társalgott, vagy csak ácsorgott, mint akkoriban a lebombázott, vagy véletlenül épen maradt pályaudvarokon, szabadtéri várótermekben. Mi, bizakodó fiatalok inkább a hajdani athéni Agorához, vagy a reformkori kávéházakhoz hasonlítottuk a teológia udvarát. Előadások

és vizsgák szünetében a teológiai professzorok is – a nagyhírű professzori „*Hatos Fogat*”: *Gönczy Lajos, Imre Lajos, Maksay Albert, Nagy András, Nagy Géza, Tavaszy Sándor* – inkább kijöttek az udvarra, és elvegyültek az ifjúság között. Meg lehetett szólítani őket, kérdéseket lehetett nekik feltenni, és ők örömmel vettek részt az esetlegesen kialakult csoportok beszélgetéseiben. A másfelé lakó diákok is be-be jöttek a teológia udvarára kaszinózni, és a nyugatról hazatérő menekülők is itt adták le hírpoggyászaikat az érdeklődő ifjú közönségnek. Sokszor késő estig, sőt éjfélig is folyt a szabadtéri társas élet. A téma állandóan ugyanaz volt: mi újság? Hol, mi történt? Mennyiben érint ez minket? Mit csináljunk? Mindenki kérdezett, mindenki válaszolt, tanakodott professzor is, diák is, átutazó és itt maradó vendég is. Annyira vágyott mindenki, hogy kérdéseire helyes és igaz választ – azaz evangélium szerinti választ – kaphasson, hogy *magától* fogalmazódott meg a nyári ifjúsági konferenciák felújításának a terve. Ezt azonban a körülmények semmiképpen sem tették lehetővé. Valószínű, hogy a professzorok egymásközi beszélgetésében alakult ki a fiatalság körében nagy örömet keltő terv. A Teológia év végi rendes lelkipastori csendes napjába iktassák be a közéleti tájékoztatási konferenciát, és hívják meg arra a FIKE-t is. Ezt már minden érdekelt kivihetőnek találta, és *Krizsovánszky Jenő* ideiglenes háznagy, *Kelemen István* az azelőtti intézeti titkár, valamint *Kozma Endre, Czira Bálint* és más teológusok haladéktalanul a szervezéshez láttak.

A kolozsvári Békás kertben, 1945 júniusában meg is történt az erdélyi magyar ifjúság háború utáni első találkozója. Akkor, a pártok, szakszervezetek, mindenféle „demokratikus” szervezetek töméntelen gyűlése között, jelentéktelennek látszott ez a találkozó, mert sem az ott megjelent száz-százötven fiatal létszáma, sem az ott elhangzottak nem tették azt rendkívülivé. Évtizedek múlva derült ki, hogy a keresztyénség először itt vállalkozott a második világháború után a múlt hibáinak felmérésére és a krisztusi célok elévülhetetlenségének bizonyítására. Az előadók feleletet adtak az erdélyi fiatalság, az erdélyi magyar társadalom későbbi vezetőinek életfontosságú kérdéseire, a Szentírás alapján. Évtizedek múltán is állítom, hogy számomra sorsdöntő, egész életemet meghatározó élményt kaptam ott én is.

Az első előadást a háború utáni konkrét teendőkről *Nagy András*, mindenki szeretett „András bácsija”, a FIKE tanár-elnöke tartotta, Nehémiás, 3., Jeruzsálemnek a fogság utáni újjáépítése példájának alapján. Építeni kell egyik kézben fegyverrel, másikkal vakolókanállal – mondta –, egymás mellett mindenki, az egész Izráel. *Egymás mellett, nem egymás előtt vagy egymás után, de még kevésbé, semmiképpen sem egymás felett vagy egymás alatt.* A múlt vezérei a rombolás irányítói voltak, az építés Isten tervei szerint folyik, vagy sehogy, akár városfal, akár társadalom, akár emberi lélek épül.

A megalkuvás nélküli tiszta lelkiismerettel lehet csak tiszta jövő felé haladni – mondta idős *Nagy Géza* teológiai tanár prófétai lángolással, Dániel 3. alapján. A Világ Fejedelme, a Hatalom, az Anyag, a Realitás, a Ráció aranybálványa áll az utunkban, csak tiszteletet kér a maga számára, és már mehetsz is dolgozni. Bolond vagy, ha nem hajolsz meg az előtt a bálvány előtt, amelyet mindenki imád! De ha hit nélkül hajoltál meg, más út nem marad számodra, csak az övé. *Aki Nabukodonozor hatalmának hódol, az ő igazát, erkölcsi normáit teszi magáévá, nem szolgálhatja többé Izráelnek sem Istenét, sem népét!* Lehet, hogy halál vár a hitük és meggyőződésük mellett megmaradókra, de a megalkuvók sikere nagyon átmeneti, a végén saját lelkiismeretük ítéli kárhozatra őket. Mindenki értette és tudta, hogy a bálványimádás tilos, abban nincs és nem is lehet alku, imádni csak Istent szabad, életünknek célt és tartalmat csak

Isten adhat. Viszont az anyagvilág Urának is megadhatjuk a maga járandóságát, testünk, fizikai lényünk minden képességével, erejével szolgálhatjuk a világi Uralkodónkat – Dánielék is ezt tették – *de imádni nem szabad*, eszmei értékül csak az Isten törvényével megegyezőt szabad elfogadni. – Az erdélyi magyar hívő értelmiség meggyőződését szilárdította meg idős Nagy Géza előadása. Ezért *nem lehetett Erdélyben „a magyarság érdeke így kívánja” ürügyén még kacérkodni sem marxizmussal, vagy éppen pártszolgálattal*. A *Deliberatio* tanítása mutatta meg nemcsak az erdélyi magyarságnak, hanem Közép-Európa szovjet uralom alá került egész százmilliónyi lakójának a *Modus vivendi* lehetőségét: A politikai hatalommal szembeni *passzív rezisztencia* helyett a *passzív kollaboráció* útját. – Számunkra, magyar fiatalok számára megrázó élményt jelentett a hittudományban *Deliberatio* néven ismert történet. Nemcsak annak mélységesen aktuális igaz tanítása miatt, hanem azért is – mint azt az egyik hozzászólásból megtudtuk –, mert az a magyar alkotmányba foglalt „Szent István intelmei fiához” is alapforrásául használta feltehető szerzője, *Csanádi Szent Gellért* püspök.

A harmadik előadást a gyötrelmes zsidó-kérdésről tartotta *Tavaszi Sándor*, a vitathatatlan tekintélyű tudós bátor biztonságával és keresztyénhez illő szelíd szerénységgel, a Bírák 19-21 alapján. A Gibeabeliek halálra gyalázzák egy lévita nejét. A férj felhívására egész Izráel hadba száll a szörnyű cselekmény megbosszulására, és nehéz harcok árán kiirtják a bűnösök védelmére felsorakozó egész Benjámint. Utána rádöbbennek, hogy a testvérnemzetségek egyikét semmisítették meg, gyászba borulva elsiratják Benjámint, és intézkednek visszaállításáról. Ez sikerül is, hiszen az első király már maga is benjáminita. Itt mindenki bűnös és bűnrészes. Ha a másokban keressük a bűnöst, meg fogjuk találni, és soha nem lesz vége a bosszúállásnak. *Keresse mindenki magában a bűnöst, meg fogja találni*. Bánja meg, és legalább olyan mértékű jóvátételre törekedjék, amilyen a bűne volt: nekünk, nem-zsidóknak kell a zsidóság helyreállítását biztosítanunk, erőnkön felüli terheket is vállalva. Viszont Benjámint letett a viszont-bosszúról, *a zsidók se igazolják ellenségeik vádját, hanem barátaik érveit: tekintsék testvéreiknek a magyarokat, és – mint ahogyan annakidején a hazatérő gályarabok nem akartak bosszút állni a katolikus testvéreiken – fogadják el segítségünket jövődjük, mindnyájunk jövődjére építésére*.

Horváth Jenő, Nagyenyedről visszatért teológiai tanár, a *Jó Pásztor Misszió* vezetője nagy örömmel és megleléssel fogadta *Tavaszi Sándor* megállapításait, zsidó nemzetiségű vagy izraelita vallású társaink szemszögéből. A munkaszolgálatból és a koncentrációs, megsemmisítő táborokból hazatérő zsidó fiatalok félénken foglaltak helyet a kolozsvári egyetem keresztyén fiataljai között, mert Németországból és Európa minden részéből keresztyénellenes zsidó bosszúcselekmények – később ezeket a *Slomorel* különítmény neve alatt rögzültek a közvéleményben – híre érkezett és bizony itt, Kolozsváron is zsidó fiatalok jártak, hangoskodtak a keresztyén magyarok elleni antifasiszta megtorlás követelésével. *Mi, keresztyén fiatalok egyszerűen nem hittük* a zsidó terrorcselekményekről szóló híreket, de zsidó társaink értesülései biztosabbak lévén, *szégyenkeztek előttünk, hogy nem képesek elhatárolni magukat a bosszú követelőitől*. A baloldali politikai szervezetekben akkor általános magyarellenes gyűlölet-kampány, uszítás folyt, az, nyilvánvalóan bántotta a jóérzésű, emberséges zsidó fiatalokat, és elkésérítette őket, hogy semmit sem tehetnek ellene. Emiatt, a zsidó fiataloknak sehol nem volt akkor békés megnyugvásra lehetőségük, csak az IKÉ-ben. A konferencián örömmel látták, hogy *Tavaszi* jó tanácsait mennyire magáévá teszik a magyar

keresztyén diákok. Mindenki megegyezett Horváth Jenő összegzésében: *bűnös nép nincsen, mert semmiképpen sem szabad egyesek bűne miatt ítéletet mondani a közösség minden tagja felett*. Igaz, hogy a zsidóellenes terrorcselekmények *elkövetői keresztyének voltak*, mint ahogyan zsidók a keresztyénellenes cselekmények elkövetői, de az elkövetők viselkedése nem jellemző a népükre, sem a keresztyénekre, sem a *zsidókra*. Nemcsak azért, mert a bosszút követelők száma elenyésző az összességhez viszonyítva, hanem azért sem, mert az ilyen bűnök nem férnek össze a zsidóság általánosan elfogadott, a keresztyénekével azonos erkölcsi normáival. A hozzászólók még kiegészítették, megerősítették az előzőket: A 19. századi európai közvélemény megítélhette volna-e a magyarságot a Rózsa Sándor, Zöld Marci, Sobri Jóska cselekedetei alapján, figyelmen kívül hagyva az ország építő, haladó reformpolitikusként, az irodalom és tudomány óriásai és a '48-as, százezernyi szabadsághős tetteinek mellőzésével? – Bizony, ha kellett volna is, de mindnyájan elfogadtuk a Tavasz Sándor és Horváth Jenő igemagyarázatát, és ezzel az erdélyi magyarság köréből végleg kizártuk a „zsidókérdést” is, az antiszemitizmust is.

Mi, Virág Károllyal még megrendeztük a könyvnapokat, és csak azok után utaztunk haza vakációra, nem kevés, kellemetlen kaland árán. Otthon először nem tudtam volna étellel betelni a hosszú kolozsvári koplalás után. Viszont az a csend és nyugalom is kellemes meglepetés volt, ami otthon fogadott a lehetetlenül mozgalmas kolozsvári élet után. A gazdasági munkák rendesen folytak, de nem abban a megfeszített, erőltetett ütemben, ahogyan Édesapám az első világháború óta – első vállalkozása, a bolgárkertészet megindítása óta – hajtott. Valósággal megpihent a múlt ősz óta, a szovjet-román megszállás alatt. Megszűnt a Fortunescu-bérlet, a Futura, és minden nagy vállalkozás. A körülmények racionális határai közé szorult vissza a sertésenyésztés és hizlalás. Jutott idő bőven a számadásra, mindenféle számbavételre. Mindenekelőtt Édesapám a Szabó Gyula birtokot terhelő tartozást rendezte: 1945-ben járt le a tizenkét éves konverziós törlesztési moratórium. Édesapám megkereste Szabó Gyula örököseit, és az egész régi tartozását kiegyenlítette, holott annak egyharmadát már letörlesztette a konverzió előtt. Azután olyat tett, ami a józanság határait is feszegette: kinyomozta a Futura kirendeltség igazgatójának a hollétét – Szolnokon lakott a Tisza partján –, felkereste, és átvizsgáltatta vele üzleti könyveit, és a bizományi előlegekből maradt minden tartozását kiegyenlítette. Ez azt jelentette, hogy a Futura egész ákosi terménykészlete Édesapám tulajdonába ment át. Hogy az egészet a szovjet és román hatóságok hadizsákmányként lefoglalták, azzal ő nem törődött, csak neki ne maradjon senkivel szemben tartozása.

Édesanyám mesélte el a békési svábok oroszországi kényszermunkára vitelének szomorú eseményeit. Hogy a volksbundista vezér, Heidelbacher tanító a magyar svábokat – Heim Marciékát, Hartman Ficencéket, Herman Simonékat – vitette el a németek helyett. Elmondta a Groza-kormány ottani berendezkedésének fontosabb eseményeit is: hogy osztották ki a román hatóságok a Futura ákosi raktáraiban maradt – most már Édesapám tulajdonát képező – vagy kétszáz vagonnyi búzát a hegyekből prédára gyűlt románok között. Nemcsak a szilágy-szatmári Bükkből és a Kővárvidékről, de még Máramarosból is többszáz szekér napokig rakodta a búzát Ákoson. Azt is elmondta Édesanyám, hogy a földreform bizottság hiába alakult meg, mert a nép egyszerűen nem volt hajlandó tőlük földet igényelni Dobai úr hozzájárulása nélkül. Hiába biztatta az embereket, hogy nyugodtan oszthatják az ő bérelt birtokát is, a nép nem volt rá hajlandó. Addig követelődtek a megyei hatóságoknál, míg Édesapámat meg nem tették

elnöknek a földreform bizottságba, hogy saját bér gazdasága földjei „igazságosan” osztódjék el a szegény emberek között, mert azt csak Dobai úr biztosíthatja. A birokpolitikai szakirodalom – Kerék Mihály, Éber Ernő, Kaán Gyula stb. – szerinti racionális földreform híve lévén, Édesapám azt javasolta, hogy a kiosztandó földet nem a proparcelákra kell szét pazarolni, hanem életképes kisbirtokok kialakítására kell felhasználni. Az ákosi körülmények között, minimálisan négy-öt hektár az a szántóföld terület, amelyen már lehet és érdemes gazdálkodni. Ennyire kell kiegészíteni a főhivatásként földműveléssel foglalkozni akarók és tudók birtokait. A központi kiküldöttek viszont keresztül vitték, hogy az összes igénylő között egyenlően kell elosztani a földet. Így még másfél hektár sem jutott egy családnak. Felszerelése, igája senkinek nem lévén, a földhözjuttatottak többsége már első esztendőben vetetlenül hagyta új birtokait. Csak évek múlva derült ki, hogy a kommunisták tervszerűen rontották a magángazdálkodás lehetőségeit, hogy *a kollektivizálást* elősegítsék. – A „szegény emberek” – így nevezték magukat a részes munkából élő zsellérek – kiválóbbsjai, az értelmesek és szorgalmasok, mint Nagy Lajos, birtokunk részes-vállalkozója, akiből valóban jó gazdák lettek volna el sem fogadták a földet. *Kürti Bálint* és sógorai, a *Hatvaniak* pedig felé se mentek a földosztásnak, mondván, hogy nem cserélik el biztos béres-komenciójukat fele annyit és bizonytalanul jövedelmező birtokért.

A vállalkozások kilátástalansága miatti munkalazulásban üdülésnek tűnt csak a szükségesre szorítkozó nyári gazdasági tevékenység. Még olyan utazásokra is kedve támadt az embereknek, amelyekre a régi rendezett körülmények között nem maradt idejük. Édesanyámnak kedve támadt Erdélyi Józsiné ágyát meglátogatni Nagyváradon, és mi nővéremmel ketten elkísértük. Menetrendszerű közlekedés nem volt. Lovas kocsival mentünk Somlyóra, ott – miután rokonlátogatásainkat ott lebonyolítottuk – vonatra szálltunk, és Székelyhídon át nem kényelmesen ugyan, de megérkeztünk Váradra. Több napot töltöttünk ott rokonok, barátok, ismerősök meglátogatásával, és Félix fürdön is töltöttünk egy napot. Bizony, Váradon már érezhető volt a Dél Erdélyből visszatért román közigazgatás jelenléte. Elekes Tamás főnökét elmozdították a főispánságból, és Tamás a rendészeti osztályra került. Bizakodva beszélt szolgálati kilátásairól, hogy a többségükben zsidó társai mennyire megbecsülik nemcsak jogászai képesítése, hanem elismert *demokratizmus*a miatt is. Nagyon fontos lehet a magyarság érdekében az ő politikai rendőrségi jelenléte, mert rajta kívül senki és semmi nem fékezi, vagy enyhíti a magyarelles indulatokat. Hogy a világpolitika miként alakul, abban nagyon bizonytalan volt Tamás optimizmusa, persze, joggal.

Sok vesződség és viszont tagság után kerültünk haza Váradról. Meglátogattam szatmári ismerőseinket, barátainkat, sarmasági rokonainkat, megkerestem *Bartha Kálmánt* Albison, *Sípos Jancsít* Kusalyban, *Sántha Palit* Szilágysomlyón.

Ott, Szatmár, Nagykároly, Tasnád vidékén mintha nem is lett volna román uralom. Csak a lassan és nehezen helyreálló vasútnak volt román személyzete, de az egyáltalán nem érződött a magyar közhangulaton. A hazaszivárgó zsidók ugyan a román állambiztonsági hatóság égisze alatt szervezték a néprendőrséget, nyomoztak a háborús bűnösök és a zsidó vagyon után, de arra nagyon vigyáztak, hogy semmiben se ütközzenek össze a magyarországi hasonló tevékenységgel. A környék románsága is a nemsokára helyreálló magyar fennhatóságnak megfelelően viselkedett. Mindenki nyilvánvalónak tartotta, hogy hetek, esetleg hónapok múlva, de jön az amerikai megszállás, és azzal együtt a magyar fennhatóság. Az országhatár mintha

nem is lett volna. A társasági beszélgetésekben, az emberek közötti információ cserében szó sem esett a román politikáról, az erdélyiről sem sok, annál több az anyaországi eseményekről. A helyi notabilitások, az Ákoson vendégeskedők és átutazók találkozásain – többnyire a mi házuknál – a világpolitika eshetőségeit tárgyalták, persze, a kósza hírek alapján, azaz alaptalanságán. Semmi biztos információ nem érkezett Horthy Miklós, Kállay Miklós, Lakatos Géza, Bethlen István, Eckhárd Tibor, Bárdossy László és a többi magyar politikai vezető személyiség holléte, hogyléte és sorsa felől. Persze, mindenki a neki tetszőt hallotta ki a híregyvelegből: Hogy Amerika nem bír a Japánokkal, illetve nagyon is bír – akkoriban dobtak atombombát Japánra az amerikaiak –, mert csak a Vörös Hadsereget akarja Kelet Ázsiába vonni, hogy Európában az oroszok ellen megindíthassa a felszabadító hadjáratot. Hogy DeGaulle milyen gyalázatosan viselkedik a kiszolgáltatott németekkel szemben. Hogy Tito milyen mészárlást végez a horvátok között. És állandó téma a Magyarországot megszálló Vörös Hadsereg berendezkedése és viselkedése. És egyre ismétlődik a hír, hogy az eljövendő határ Sikárlónál lesz, tehát Nagybánya Romániában marad. Hogy tovább merre megy a határ, abban a vélemények az optimizmus-pesszimizmus legtágabb határai között ingadoztak. Zilah, Szilágysomlyó, Margita, Nagyvárad, Arad visszacsatolása bizonyos. A többi már attól függ, hogy a lakosságcserénél felhasználják-e Kárpátalját, vagy sem. Persze, ha majd az oroszokat kiszorítják Európából. Csók László ákosi jegyző, Sarkadi Gábor szatmári gyógyszerész, volt rongyosgárda-parancsnok, Nagy Feri, a Józsi sógorom öccse, többszörösen kitüntetett vitéz katona, frissen leszerelt főhadnagy az általános véleményt vallotta, miszerint nemcsak Északerdély, hanem még azon kívüli területet is kapunk. Nagy Józsi sógorom és Sarkadi Sándor művész tanár, szatmári ismerőseire hivatkozva csak Szatmár és Ákos visszacsatolásában volt biztos, *Költő Laci*, nyugalmazott törvényszéki bíró, még azt sem remélte. A trianoni határok mellett döntöttek – állította Költő –, de nyugati polgári demokrácia lesz, elnyomás nélkül. Hogy a szovjet főhatalom fél évszázadra berendezkedhet, az eszébe sem jutott senkinek. Mindenki Édesapám szavát leste – még engem is megdöbbenett tekintélyének általános elismerése –, és mindenki elhallgatott, amint megszólalt: semmit sem tudunk, mert semmit sem tudhatunk, de mindent remélhetünk. Tegyen meg mindenki mindent, amit a maga helyzetében megtehet a békéért, a többi Isten dolga. Nagyapám, Dobai Péter kisgazda politikus, szokásához híven – szokását még Kossuth Lajos pártjában, Ugron Gábor oldalán vette volt fel – pohárköszöntőt és abban időszzerűnek látszó politikai anekdotát mondott el, amelyet a társaság a szokásos unalommal hallgatott, illetve nem is hallgatott: Napóleon császár egyik fogadásán jelen volt egy világjáró magyar mágnes is. A császár megszólította:

- Hallom, a gróf úr, sok földet bejárt.

- Igen Felség, ha Felséged fele annyi országot meghódított volna, mint amennyit én bejártam, Felséged a történelem legnagyobb hódítója volna. Napóleon nem ismert magánál nagyobb hódítót, sértette a mágnes gögje, és ezért így folytatta:

- A gróf úr, úgy-e, magyar, tehát ismeri a tordai ó templom kapujának a feliratát.

- Nem ismerem, Felség.

- Megmondom én Önnek: a béke gazdagságot eredményez, a gazdagság gőgöt és irigységet támaszt, az irigységből gyűlölet lesz, a gyűlölet háborút csinál, a háború után szegénység következik, a szegénység alázatosságot szül, és az alázatosságból támad a béke.

Egy augusztusi estén Édesapám azzal jött haza a tanyáról, hogy délután ott járt *Koszta Gyuri* és jól elbeszélgettek. Rátámadtunk, hogy miért nem hívta hozzánk a faluba, mert Édesanyám is szívesen hallgatta, én pedig csak hallottam róla, sohasem láttam és nagyon kíváncsi voltam reá. Koszta Gyuri vidékünk *vándorprófétája* volt. Úgy mondták, hogy fiatalkorában pénzügyőr, azaz finánc volt és könyörtelenül nyomozott, kutatott az állami monopóliumból elvont dohány után, míg egy házkutatásakor könyörtelenségével egy beteg asszony halálát okozta. Lelkiismerete feltámadt és felakasztotta magát. Levágták, kórházba vitték, életre támasztották, de józan eszt nem nyerte vissza. A kórházi lelkész tanítása megragadta érdeklődését, elkérte Bibliáját, olvasni kezdte, és megtérést, vezeklést fogadott. Kórházi ruházatban: ingben, gatyában, kórházi köpenyben, mezít láb, hajadonfővel, a pap Bibliájával a zsebében jött el a kórházból és azóta – úgy 1910 óta – vándorolt. Városba soha, faluba nagyon ritkán ment be, a tanyákra annál szívesebben. Ő magát *koldusnak* mondta, de inkább csak csavargó volt. A tanyasi kutyákkal barátságban volt, azok nem is bántották, csak ha gazdájuk uszította őket. Ahol nem fogadták ellenségesen, oda bement és szóba állott a háziakkal: elővette Bibliáját, olvasott belőle egy aktuálisnak tartott részt és magyarázta hallgatóinak. Csak kenyeret és tejet evett és néha gyümölcsöt. Ezeket elfogadta, ha kínálták, de sohasem kért. Ott helyben elfogyasztotta, magával sohasem vitt semmit a Bibliáján kívül. Hozzánk a tanyára 1930-ban tért be először, mert látta a házon a rádió antennáját és hallomásai alapján nagyon kíváncsi volt reá. A családunkról is hallhatott, mert már első alkalommal bejött az invitálásra, nemcsak a konyha közepéig, hanem a szobába is a rádióhoz, úgy is rendezte, hogy vasárnap délelőttönként gyakran nálunk lehessen, hogy *Ravasz László* prédikációit meghallgathassa. Szüleim mindig tisztelettel és szívesen fogadták, ami egyedülálló volt a környéken egy „birtokos úr” részéről. Ő pedig nálunk nem a máshol megszokott helyén, az istállóban aludt, hanem hajlandó volt a házban, a szoba közepén is aludni. Édesapám különös figyelemmel, *kinyilatkoztatásként* hallgatta Koszta Gyuri rendszertelenül, szeszélyesen csapongó, de valóban *prófétai megszállottsággal és ihletettséggel* mondott tanításait. Ez azért volt különös, mert Édesapám csak nagyon kevés és elismerten magas műveltségű emberrel volt hajlandó beszélgetni.

Abban az időben is járták a vidéket szektás misszionáriusok, millenisták, jehovisták, adventisták és mások, akiket szüleim nem kergettek el, meg is hallgatták őket, de nem szívesen, mert mind a világvégét, az Armageddont magyarázták. Koszta Gyuri viszont mindig az élet, jelen feladatairól beszélt. Megdöböntő volt 1945 augusztusában, a háború után, hogy Koszta Gyuri is – Édesapám elmondása szerint – a *Jelenések Könyvét* prédikálta. Sajnos, nem emlékszem szavainak eredeti alakjára, ezért csak mai polgári nyelven ismertethetem: Ezt hallgassa meg, Hívő Testvérem – így szólította Édesapámat –, és az Antikrisztusról szóló részeket olvasta fel a Bibliából. Nehéz idők, rettenetes idők következnek, a *Gyűlölet Uralma* jön el a világra. – Meglátta az asztalon az akkor frissiben terjesztett egyik propaganda füzetet és annak fedelén a világforradalom négy tanítómestere – Marx, Engels, Lenin, Sztálin – fényképét, és azt mondta: Ezek az Antikrisztus apostolai, a Gyűlölet Angyalai. Nem az ellenségek gyűlölete, hanem mindenki gyűlölete mindenkivel szemben, tehát senkié. Nem tudjuk kitől, honnan jön a gyűlölet, nem tudunk védekezni ellene, csak *rettegünk* tőle. Nagy pusztulás lesz, de az Igazak megmaradnak, még ha meg is halnának. Mert azok lesznek a legszerencsésebbek, akik meghalnak, mert nem kell átélniük azokat a rettenetes időket. Hívő Testvéremnek nem kell félnie, mert megmarad övével együtt, mert akik az Igaz Útról le nem

térnek, örökké megmaradnak. Ezekről – mutatott ismét a kommunista tanítómesterekre – retteg az emberiség, tehát az Antikrisztus nincs közöttük, mert az nem bántja, veri az embereket, hanem hitegeti, csábítja. Az Antikrisztus az, akit olyan nagyon vár mindenki nyugat felől.

Azon a nyáron nem foglalt le minket a gazdasági munka, sokat beszélgethettünk Édesapámmal. A Koszta Gyuri proféciáit is megbeszéltük, bár akkor nemigen értettük. Édesapám bizakodó volt: A régi gazdasági terveit korszerűsítette. A Kraszna-parti öntözési lehetőséget elveszítette, a jövőben ahelyett kútvíz-alapú öntözést tervez. Nem lesz könnyű a kútvizet meglágyító mesterséges tó létrehozása és működtetése, de annál csábítóbb a feladat. Ki kell kísérletezni a természetdőlő, szaporítandó növényeket is: miket lehet és érdemes itt termelni. Persze, minden attól függ, hogy miképpen áll majd helyre nálunk a magyar közigazgatás. – És mi lesz, ha a magyar igazgatás felett az oroszok is itt maradnak és kolhozot csinálnak? – vettem közbe. – A földön akkor is gazdálkodni kell, mert az emberiség élni akar. A gazdaságot pedig vezetni kell, és mindenki tudja, hogy ahhoz én értek. Egy minőségi növénytermesztő öntöző gazdaság csak engem érdekel, azt a kolhozban is reám hagyják. És nekem ennyi elég feladatot ad, mert annyi elég, amennyit Isten reám bíz. – mondta Édesapám. Neked viszont, tanulnod kell a legfelső szintig, hogy nagyobb feladatok megoldására is képes légy. A háborúnak rövidesen vége lesz, nem kell többé katona. A béke új világát kell felépíteni, megszervezni. Ha reményeid szerint, sikerül Buza László mellé kerülnöd, ott megszerezheted a tudás-alapodat, amellyel majd továbbindulhatsz. Hogy merre, azt Isten fogja kijelölni. Nekem itt kell maradnom a föld mellett, őseink munkáját folytatni, egy falu vagy egy környék népének a szolgálatában. De te többre leszel képes, az egész magyar nép javát kell szolgálnod. Te vagy családunk képviselője a nemzet közéletében. Helyettem is és minden őszöd helyett is el kell végezned a feladatokat. Vigyázz magadra, mert nem önmagadé vagy, sem tested, lelked, egészséged, tehetséged, sem időd és életed nem a tied, hanem Istené, és mindennel népedet kell szolgálnod, Isten akarata szerint. Anyagi gondjaid nem lesznek, nem kell megélhetésre, pénzkeresetre időt és erőt pocsékolnod, mert én minden szükségéről gondoskodni fogok, azért adott vagyont nekem az Isten.

Ne higgye a tisztelt Olvasó, hogy a hatvan esztendő távlat és az Édesapám iránti, valóban rendkívüli nagy tisztelem ferdíti ilyen magasztosra az ő szavait, mert *Dobai Bálint* valóban így gondolkodott, így érzett, hiszen ez volt a hite és meggyőződése. Nemcsak Ő, hanem – bármennyire is kételkedik ebben a 21. század elidegenedett embere – ifjúkorom nemzedékének nagy része is így gondolkodott, így érzett. A világháborút átélő szülők számára természetes volt a közösség érdekében való *önzetlen, áldozatkész, hősiess szolgálat* és tehetséges gyermekeiknek „a nemzet szolgálatára” való tudatos nevelése. Határozottan állítom, hogy iskolatársaim többségét *ezért tanították szülei*. Ha szóba került, minden szülőnek ezt illető mondanía, még ha nem is gondolta őszintén. Az egyetemi ifjúság valósággal ki is közösi tette azokat, akik orvosként, papként, tanárként, jogászként, közigazdászként nem a magyarság-, hanem saját hasznukra akarták munkájukat végezni, és tisztelet övezte azokat, akikről elhitték, hogy valóban népük szolgálatára készülnek. Ez volt az én esetem is, ezért tapasztalhattam életem során tiszteletet társaim részéről, akár érdemes, akár érdemtelen voltam a tiszteletre.

Dobai Bálint azonban nemcsak hős volt, hanem vértanú is, a *Béke Vértanúja*. Nem hiába fogadta kinyilatkoztatásként, beteljesedtek rajta Koszta Gyuri jóslatai. Az eszményi kommunizmust, a krisztusi vagyonszövösseget szívesen vállalta volna, de a Marx gyűlölet-

ideológiáját nem volt képes elfogadni, bármennyire is erőltette azt az 1947-ben aláírt *békeszerződés ellenére* véglegesen berendezkedő antifasiszta-szovjet-román főhatalom. A romániai bolsevik proletárdiktatúra élcsapata, a *Securitate* a legtekintélyesebb, tehát legveszélyesebb osztályellenséget, Dobai Bálint ákosi földbirtokost „számolta fel” elsőnek: neve napján 1948 februárjában otthonában rátörtek, órákon át kínozták, betegre verték úgy, hogy utána fel sem épült, hanem belehalt sérüléseibe. Sőt, hogy tettük még nagyobb rettegést keltsen a társadalomban, még azt is *elismerték, hogy ártatlan volt, tévedésből ölték meg*. Az akkori megdöbbenésben nem láttuk meg, később azonban felismertük a gondviselő mennyei Atyának, hűséges szolgálja, Édesapám sorsában megmutatott szeretetét: nem kellett végig szenvednie leányának kényszerlakhelyre toloncolását, fiainak börtönbe, kényszerszolgálatára vitelét, minden vagyonának elvesztését, a családja nyomorba jutását és ezeken felül hazájának, nemzetének és egész Európának rabszolgaságra jutását, az eszközeit cserélő, de állandóan megújuló, minden életet fenyegető háború alatt.

A háború ugyanis nem ért véget a katonai hadműveletek megszűnésével, hanem újabb eszközökkel: ideológiai, gazdasági, társadalmi fegyverekkel és a Gyűlölet mindenféle politikai kényszereszközével folytatódott, totális társadalmi harccá általánosult, és kiterjedt a nemzetek közötti háborúról, az osztályok, csoportok, szakmai érdekeltségek és egyének közötti viszonylatokra és végveszéllyel fenyeget minden emberközi vonzalmat és kapcsolatot. Hogy pedig a *Gyűlölet* egyeduralmát az embereknek még a boldogság és *béke utáni vágyai* se veszélyeztethessék, a *Béke* kifejezést „*békeharccá*” szennyezve, ellentétes értelmű, *szitokszóvá* változtatták. És megindult a Gyűlölet századának harmadik apokaliptikus menete, a *hidegháború*. Az első évtizedekben még azt hittük, hogy a győztes materializmus két versengő irányzata, a *kollektivista bolsevizmus* és az *individualista kapitalizmus* között tényleges az ellentét. Rá kellett jönnünk azonban, hogy csak „*barátságos mérkőzés*” folyik egy epizódjaként az egész emberiség jövőjéért az *Eszményhívők* és az anyaghívő Mammoniták közötti *végtelen háborúnak*. Mi, erdélyi magyarok – mint Közép-Európa minden népe – *nem alanyai, hanem tárgyai* voltunk a békeharcnak. Minden útkanyarban, minden feltűnő helyen szemünk előtt volt az abszurd tartalmú román nyelvű felirat, amellyel minden hivatalos és vállalati levelet lezárni is kötelező volt: „*Luptam pentru pace! = Harcolunk a békéért!*”. Sikeres harcunk után, az 1990-es Átállással a hidegháború propaganda-fegyverét a hétköznapi ember számára érthetetlen, *hitel-tőke-kamat-árfolyam*-nyelvű, sokkal ártalmasabb és veszélyesebb életpusztító fegyverre cserélték. A *Bellum omnium contra omnes* = *Mindenki háborúja mindenki ellen* – mind újabb és nagyobb lendülettel folyik tovább.

Székelyudvarhely, 2017. augusztus 3.

III. FIKE konferenciák Erdélyben a második világháború után

Erdélyben az *Ifjúsági Keresztyén Egyesület*, az angol eredetű, nemzetközi mozgalomtól (*Young Mens Christian Association* = YMCA) némi árnyalati eltéréssel, inkább hitéleti-világnézeti, mint társadalmi célkitűzéssel indult a húszas években, egyike lévén itt az akkori keresztyén megújulási mozgalmaknak. Nem hozott létre független szervezetet, végig a Református Egyház keretei között maradt. A művelődési, társadalmi kérdésekkel még az egyházon belül is más szerveződések foglalkoztak, azon kívül, pedig ott voltak a folyóiratok: az *Erdélyi fiatalok*, később a *Hitel* és a *Termés*. A harmincas évek közepére hitelüket veszítették és kifulladásra kényszerítve a hajtó erejükre építő mozgalmak hajóit. A Harmadik Oldal, a Népi Mozgalom – ha használható még ez a kifejezés – már csak az IKE-t találta a porondon, és olyan természetes szövetségesként ajánlkozott a vallási-világnézeti mozgalom kelléktárába, mint a 16. században a szépirodalom. Mivel Erdélyben akkorra az IKE már az egész fiatalságot befolyása alatt tartotta, nem kell csodálkozni azon, hogy itt a népi gondolatrendszernek, a népi művelődési értékek optimalizálásának egyszerűen nem maradt ellenzéke. Viszont a népi mozgalmat is elvonta a gazdaság- és társadalompolitika mezejéről a maga erkölcsi értékrendi ténfelére, megtisztítván egyúttal minden materialista szeplőjétől. Az élcsapat, a kolozsvári Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület magáévá tette, és a hetenkénti bibliaórákon állandó életmelegen tartotta az IKE eredeti programját: az Ige fényével megvilágított úton kell a mindennapi célok megvalósítására törekedni. Gyakorlatban ez tevékeny szórványmissziót, falumunkát, külváros-missziót, cserkészetet, népfőiskolát jelentett, valamint a középiskolásoknak, falusi és proletár ifjaknak a magyar nemzeti múlt, jelen és jövő érdekében való nevelését a keresztyén népiség értékei szerint. A nyári táborozások is – *Szárszó-hoz* hasonlóan – előbb csak szigorúan vallási témákat tárgyaltak, később „a magyarság sorskérdései” is hasonló súlyt kaptak, végül pedig, az egész egy ifjúsági népdalfesztivál külsőségeivel is kiegészült. Mind a hitbuzgalmi és nemzeti-világnézeti, mind a kegyességi és népi művelődési megnyilvánulásoknak hű tükrre volt az *Ifjú Erdély* folyóirat és könyvkiadó, amely az erdélyi művelődési élet egészében is számottevő volt.

A német megszállás miatt elmaradt 1944 nyarán a XVI. konferencia, a szovjet-román megszállás és a háború elvesztése pedig, magukat az addig követett célokat tette vitathatóvá. Az erdélyi magyar fiatalságot katonai, levante- vagy munkaszolgálatra vitték, még ténymegállapításra való sem maradt itthon, nemhogy tájékozódásra. Az életben maradtak, akik fogságba sem kerültek, '45 januárjától jöttek hazafelé. Itthon a győztesek szervezetei, a Kommunista és Szociáldemokrata Párt, a *Magyar Népi Szövetség* és ifjúsági vonatkozásban a legfontosabb, a *Kommunista Ifjak Szövetsége* (később: Haladó Ifjúság) nemcsak minden üldözéssel szembeni védelemmel, de érvényesülési lehetőségekkel is csábították az itthoni nincstelenség nyomorába hazaérkezőket. A kolozsvári diákok – az egyetem a front átvonulása után azonnal folytatta működését – csak az egyházi intézményekben, a Református Teológián és a Báthory-Apor Szemináriumban – „Szent Jóska” – találhattak otthonra, a politikai szervezetek ugyanis elhanyagolták ezt a kérdést. Nem csoda, hogy a háború sodorta, elmaradt vizsgálóival vívódó, valósággal éhező diákok szívesen jártak el az egyetlen diáktársadalmi

összejövetelre, a Teológia diákotthonában „csak úgy, magától” újraindult péntek esti főiskolás bibliaórákra. Itt maguk között voltak, a Szentírásen kívül sem vezér, sem felügyelő, sem oktató nem lévén, a maguk kérdéseit vitathatták és vitatták szabadon. Természetes hát, hogy a politikai szervezetektől viszolygó diákok mind a FIKE tagjainak érezték magukat, felekezeti különbségektől függetlenül, még zsidók is.

Az anyaországi népi kollégiumok mintájára, a kommunista kezdeményezésű Móricz Zsigmond Kollégium is csak a FIKE védnöksége alatt szerveződhetett – persze, elhallgatva politikai irányzatát – különben tagok nélkül maradt volna, így viszont még otthont is kapott a Teológián. Negyvenöt elején a Román Királyság égisze alatt berendezkedett a demokráciának mondott proletárdiktatúra, vége lett a második világháborúnak, elkobozták a kolozsvári magyar egyetem minden épületét, de hazajöttek, akik hazajöhettek. Rendes nyári konferenciázásra nem volt lehetőség, ezért a FIKE a református teológiai ifjúsággal szövetkezve rendezett egynapos konferenciát 1945. június legelején, a kolozsvári Békás kertben.

XVII. Kolozsvár - Békáskert, 1945

Akkor, a pártok, szakszervezetek, mindenféle „demokratikus” szervezetek töméntelen gyűlése között, jelentéktelennek látszott ez a találkozó, mert sem az ott megjelent száz-százötven fiatal létszáma, sem az ott elhangzottak nem tették azt rendkívülivé. Évtizedek múlva derült ki, hogy a keresztyénség először itt vállalkozott a második világháború után, a múlt hibáinak felmérésére és a krisztusi célok elévülhetetlenségének bizonyítására. Az előadók feleletet adtak az erdélyi fiatalság, az erdélyi magyar társadalom későbbi vezetőinek életfontosságú kérdéseire, a Szentírás alapján.

Az első előadást a háború utáni konkrét teendőkről *Nagy András*, mindenki szeretett „András bácsija”, a FIKE tanár-elnöke tartotta, Jeruzsálemnek a fogság utáni újjáépítése (Nehémiás 3.) példájának alapján. Építeni kell egyik kézben fegyverrel, másikban vakolókanállal – mondta – , egymás mellett mindenki, az egész Izráel. Egymás mellett, semmiképpen sem egymás előtt vagy után. A múlt vezérei a rombolás irányítói voltak, az építés vagy Isten tervei szerint folyik, vagy sehogy, akár városfal, akár társadalom, akár emberi lélek épül.

Megalkuvás nélküli tiszta lelkiismerettel lehet csak tiszta jövőendő felé haladni, mondta *Nagy Géza* teológiai tanár prófétai lángolással Dániel 3. – Nabukodonozor saját bálványképe imádását parancsolja, az engedetlenek pedig, égő tüzes kemencébe vettetnek – alapján. A Világ Fejedelme, a Hatalom, az Anyag, a Realitás, a Ráció aranybálványa áll az utunkban, csak tiszteletet kér a maga számára, és már mehetsz is dolgozni. Bolond vagy, ha nem hajolsz meg az előtt a bálvány előtt, amelyet mindenki imád! De ha hit nélkül hajoltál meg, más út nem marad számodra, csak az övé. Aki Nabukodonozor hatalmának hódol, az ő igazát, erkölcsi normáit teszi magáévá, nem szolgálhatja többé Izráelnek sem Istenét, sem népét! Lehet, hogy halál vár a hitük és meggyőződésük mellett megmaradókra, de a megalkuvók sikere nagyon átmeneti, a végén saját lelkiismeretük ítéli kárhozatra őket. *Nagy Géza* a hívők közvéleményét fogalmazta meg. Ezért nem lehetett Erdélyben „a magyarság érdeke így kívánja” ürügyén még kacérkodni sem a marxizmussal, a pártszolgálattal, vagy bármilyen személyi kultusszal.

A harmadik előadást a gyötrelmes zsidó-kérdésről tartotta *Tavaszy Sándor*, a vitathatatlan tekintélyű tudós bátor biztonságával és keresztyénhez illő szelíd szerénységgel a *Bírák* 19-21 fejezetei alapján. A gibeabeliek halálra gyalazzák egy lévita nejét. A férj felhívására egész Izrael hadba száll a szörnyű cselekmény megbosszulására, és nehéz harcok árán kiírtják a bűnösök védelmére felsorakozó egész Benjámint. Utána rádöbbennek, hogy a testvérmegzetségek egyikét semmisítették meg, gyászba borulva elsiratják Benjámint, és intézkednek visszaállításáról. Ez sikerül is, hiszen az első király már maga is benjáminita. Itt mindenki bűnös és bűnrészes. Ha a másokban keressük a bűnöst, meg fogjuk találni, és soha nem lesz vége a bosszúállásnak. Keresse mindenki magában a bűnöst, meg fogja találni. Bánja meg, és legalább olyan mértékű jóvátételre törekedjék, amilyen a bűne volt: mi, nem-zsidók, kell a zsidóság helyreállítását biztosítsuk, erőnkön felüli terheket is vállalva. Viszont Benjámint letett a viszont-bosszúról. A zsidók se az ellenségeik vádját igazolják, hanem barátaik érveit: tekintsék testvérüknek a magyarokat, és – mint ahogyan annakidején a hazatérő gályarabok nem akartak bosszút állni a katolikus testvéreiken – fogadják el segítségünket jövődjük, mindnyájunk jövődjé építésére.

Horváth Jenő, Nagyenyedről visszatért teológiai tanár, a *Jó Pásztor* misszió vezetője nagy örömmel és meglelégedéssel fogadta Tavaszzy Sándor megállapításait, zsidó nemzetiségű vagy izraelita vallású társaink vonatkozásában. A munkaszolgálatból és a koncentrációs, megsemmisítő táborokból hazatérő zsidó fiatalok félénken foglaltak helyet a kolozsvári egyetem keresztyén fiataljai között, mert Németországból és Európa minden részéből keresztyénellenes zsidó bosszúcselekmények – később ezek a Slomorel-különítmény neve alatt rögzültek a közvéleményben – híre érkezett, és bizony itt, Kolozsváron is zsidó fiatalok jártak elől, hangoskodtak a keresztyén magyarok elleni antifasiszta megtorlás követelésében. Mi, keresztyén fiatalok egyszerűen nem hittük a zsidó terrorcselekményekről szóló híreket, de zsidó társaink tájékozottabbak voltak és szégyenkeztek előttünk, hogy nem képesek elhatárolni magukat azoktól. A baloldali politikai szervezetekben akkor általános magyarellenés gyűlöletkampány, uszítás folyt, nyilvánvalóan bántotta a jóérzésű, emberséges zsidó fiatalokat, és elkésérítette őket, hogy semmit sem tehetnek ellene. Bizony, a zsidó fiataloknak sehol nem volt akkor békés megnyugvásra lehetőségük, csak az IKE-ben. A konferencián örömmel látták, hogy Tavaszzy jó tanácsait mennyire magáévá teszik a magyar keresztyén diákok. Mindenki egyetértett Horváth Jenő összegezésével: *bűnös nép nincsen*, mert semmiképpen sem szabad *egyesek bűne miatt* ítéletet mondani a közösség minden tagja felett. Igaz, hogy a terrorcselekmények *elkövetői zsidók voltak ugyan*, de viselkedésük nem jellemző a *zsidóságra*, nemcsak azért, mert a bűnösök száma elenyésző az összességhez viszonyítva, hanem azért sem, mert az ilyen bűnők nem férnek össze a zsidóság általánosan elfogadott, a keresztyénekével azonos erkölcsi normáival – mondta Horváth Jenő. A 19. századi európai közvélemény megítélhette volna-e a magyarságot Rózsa Sándor, Zöld Marci, Sobri Jóska cselekedetei alapján, figyelmen kívül hagyva az országépítő, haladó reformpolitikuskok, az irodalom és tudomány óriásai és a '48-as százezernyi szabadsághős tetteit?

Bizony, ha kelletlenül is, de mindnyájan elfogadtuk a Tavaszzy és Horváth Jenő igemagyarázatát, és ezzel az erdélyi magyarság köréből végleg kizártuk a „zsidókérdést” is, az antiszemitizmust is, évtizeddel az 1956-os magyar forradalom előtt, amelynek

testvériségprogramja más gyűlöletkeltéssel együtt ezt is kiiktatta a keresztyén közgondolkodásból.

Az 1945-46-os tanévben – nagyon szerény körülmények között bár, de – ismét rendesen üzemelt a kolozsvári magyar egyetem, az orvosi kar nélkül. Sor kerülhetett a Főiskolás IKE „hivatalos” újjászervezésére is. Hogy kik, milyen tisztséget viseltek, azt akkor sem lehetett pontosan tudni, mert a tényleges tevékenység mindig az ifjúság spontán munkálkodása volt. Mindenesetre, elnök előbb *Orbán János* jogász, később *Kovács Ferenc* bölcseész volt. Főtitkár *Virág Károly* teológus, titkár *Varga László* jogász és *Székely Károly* teológus.

A kolozsvári egyetemi ifjúság életét régóta zavarta a székelyek és a szilágyságiak rivalizálása, mert mindegyik gátolta a másik kezdeményezésének megvalósítását. Most, a megújuló FIKE szellemében ez a kérdés is megoldódott azzal, hogy mindkét csoport hangadói egyszerűen összeköltöztek a Teológia 18-as szobájába. Akik már lerakott matracokra sem fértek be, a szomszéd szobákban aludtak ugyan, de a napot – mármint szabad óráikat – a 18-asban töltötték, ahová a városbeliek és a vidékiek is rendszeresen bejártak. A kolozsvári Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület 1945 és 1948 közötti – tehát feloszlás előtti utolsó szakaszában folyó – tevékenységét vezető belső 18-as kör betűrendben: Dobai István jogász, Gálffy Zoltán teológus, Izsáki Zoltán bölcseész, Komáromy József matematikus, Kovács Ferenc bölcseész, Nagy Pál bölcseész, Sipos János teológus és Virág Károly teológus. Hozzájuk csatlakozott: Adorjáni Albert teológus, Almásy Anna bölcseész, Antal Sándor teológus, Bartha Kálmán teológus, Benkő András zeneművész, Bíró Emma bölcseész, Erdey Irén közgazdász, Fülöp András matematika-fizika, Gábos Zoltán matematika-fizika, Gellért Sándor bölcseész, Guttmann Mihály zeneművész, Hirsch Éva teológus, Kelemen Zoltán közgazdász, Kertész Gábor jogász, Kiss Rózsa bölcseész, Kovács Tibor vegyész, Kozma Endre teológus, László Anna bölcseész, László-Bencsik Sándor bölcseész, Marosi Pál geográfus, Mártha Judit bölcseész, Nagy Aranka teológus, Nagy Márta közgazdász, Orbán János jogász, Pálffy Gizella teológus, Simon István bölcseész, Varga László jogász, Vántsa László jogász – és egyre szélesedő körben még vagy százötven-kétszáz diák, az időközben Marosvásárhelyre átvitt medikushallgatók nélkül a kolozsvári egyetem akkori legjobbjai. Mindenben segítettek az ifjúság fiatal szenior kedvencei: Juhász István, Nagy Géza, Sárközi Endre, Tonk Emil és Tőkés István. Nagyon fellendült a tevékenység. A péntek esti bibliaórásokat három teremben lehetett csak elhelyezni, olyan sok volt a résztvevő.

XVIII. Szucság, 1946

Nagyon komoly előkészítés után a FIKE 1946. július 31. és augusztus 4. között a Kolozsvár melletti Szucságon tartotta a XVIII. nyári konferenciáját, amely – mint később bebizonyosodott – rendkívül nagy jelentőségű, több évtizedre kiható eseménye volt az erdélyi magyar művelődési életnek. Azok a kérdések, amelyek az 1943-as szárszói konferencián fogalmazódtak meg, amelyeket a 20. század első négy évtizede tett fel, és amelyekre a második világháború olyan kétségbeejtő választ adott, Szucságon reményteljes, távlati célra mutató, konstruktív erkölcsi feleletet kaptak, a pozitív történelmi és népi értékeknek az Ige világosságába való

helyezésével. Az előadók is úgy hívtak meg, hogy minden világnézet szószólót kapjon, a részvételt megtagadó, beszervezett párttagok kivételével, ott volt az egyetemnek nemcsak az ifjúsága, de minden igényes professzora is, és minden addigra hazatért erdélyi értelmiségi. Például: az esti tábortüzeknél *Gellért Sándor* szavalt és a leglelkesebb népdaloktató *Incze János* festőművész volt, a kirándulásokat *Tulogdy János* professzor vezette. *Karácsony Sándor*, *Németh László*, *Kodolányi János* – akiket az ifjúság hallani szeretett volna – nem tudtak eljönni, pedig részvételük talán a magyarság egészére kiterjeszthette volna a Szucságon megtörtént népi mozgalmi „zárszámadás” hatását.

A csatolt „munkarend” szerint a konferencián előadott a Református Teológia kiváló professzori „hatosfogata”: Gönczy Lajos, Imre Lajos, Maksay Albert, Nagy András, Nagy Géza, Tavaszy Sándor, valamint Benedek Marcell irodalomtörténész, Buza László nemzetközi jogász, László Gyula régész, Szabédi László költő, Szász Pál közgazdász, László Dezső és Sárközy Endre lelkesek, és nagyon sok értékes hozzászóló. Minden előadás a „jó előadás” legelső rendű kellékével bírt: minden hallgató úgy érezte, helyette mondják. Legszebbnek a *Maksay Albert* előadása nyilvánított az Énekek énekéről, nem hiába költő mondta költeményről. Legvitatottabb volt *Szász Pál* előadása az egymással ismét versengő gazdasági rendszerekről: a liberalizmus híve lévén, a szabad verseny elengedhetetlen voltát hangsúlyozta, óva intett a szocializmusnak mind a náci, mind a kommunista változataitól, de nem bízott a harmadik út eredményességében sem. Mi a legutóbbi oldalán nevelődtünk, és ellenérzéssel hallgattuk „a vén kapitalistát”. Diákok próbálkoztak a harmadik út védelmével, persze, gyenge eredménnyel. *Nagy Miklós*, kiváló mezőgazda, remek okfejtéssel bizonyította, hogy – az iparban nem tudja, de a mezőgazdaságban annak specifikus, természeti korlátai miatt, amelyeket sem a tőke, sem a tulajdonjog át nem léphet – a szabad verseny egyszerűen azonos a harmadik úttal. *Páll Árpád*, Móricz-kollégista diák – több társa biztatásával – a kommunizmus álláspontjának kifejtésére vállalkozott, az akkor egészen friss frazeológia merész használatával. A hallgatóságban olyan visszatetszést keltett az őszinte köztisztelőben álló Szász Pál útszéli hangon való sértegetése, hogy még azok is szembefordultak a kommunizmussal, akik addig rokonszenveztek vele. Maga Szász Pál úriember volt, egyszerűen észre sem vette a sértegetést. *Kováts Tibor*, *Újvári Ferenc* hallgatók és mások is hozzászóltak a kérdéshez, de a vita eldöntetlen maradt – ami természetes –, úgy, hogy az folytatódott minden szünetben a konferencia végéig, más, terítékre került kérdésekkel együtt.

Benedek Marcell az erdélyi irodalomról szóló előadása – az előadás egyszerűen tökéletes volt – végén említette, hogy nemrégiben megindult az Utunk, a Romániai Magyar Írószövetség lapja. Hozzászólásában *Dobai István* kifejtette, hogy az „Utunk nem a mi utunk”, mert szerkesztői a kommunista hatalom szolgálatára vállalkoztak, minden „keresztény, emberi, erdélyi, magyar, népi és minden szent érték ellen”, és különben sincs közöttük első rangú író az Utunk szerkesztőségében. *Gálfy Zoltán* egy vitathatatlan tekintélyű alkotó hiányát állapítva meg, javasolta *Tamási Áron* hazahívását. *Nagy Pál* pedig, már kezdeményezte is a kivitelezést, hogy most rögtön írjunk hazahívó levelet Tamási Áronnak. A közönség általános tetszésétől kísérve, a levél a következő ebédszünetben meg is íródott és aláíratott. Hogy fogantatja miért nem volt, azt ezután kell kikutatni.

A legvitathatatlanabb előadást *Buza László*, világhírű jogtudós mondta a rendezők által meghatározott „Kelet és Nyugat határán, Erdély Európában” címmel. A cím nem szabatos –

mondta Buza –, mert arra utal, mintha kelet és nyugat helymeghatározások volnának, holott azok csak irányt jelölnek, hiszen a Föld gömb alakú. Tiszteletreméltó, hogy Erdélyt a középpontba – a választóvonal középvonalat is jelent – akarja helyezni ezzel a címmel a rendezőség, de ez is ellenkezik a tények objektivitásával, mint ahogyan népünk *bűnös nemzeté minőségének sincsen objektív alapja, hiszen a jog csak egyéni bűnösséget ismer, kollektívet nem. A döntéshozó győztes hatalmak elhatárolását nem a magyarság bűnös vagy ártatlan volta, hanem egyedül csak a magyarokéval ellentétes saját állami érdekeik irányították.* Lengyelország és Bolgárország osztozik a mi sorsunkban, mert a főhatalmi övezethatárok a háború következtében eltolódtak. A háborúnak részünkről való elvesztését „felszabadulásnak” titulálni, nemcsak gyermek, de káros is, mert kötelezettségeink súlyosságán nem változtat, viszont logikai érveinktől fosztjuk meg vele magunkat. Abban reménykedni, hogy a nemzetközi jog igazságot fog szolgáltatni valakinek a hatalmi kényszerrel szemben, naivitás, hiszen a jog mögött a hatalom kényszere áll. A jogot garantáló kényszerhatalom felett csak egyetlen befolyásoló tényező létezik, a jog értékmérője, az erkölcs, az embernek a helyesről alkotott meggyőződése. Ez pedig, a mai emberiség esetében a keresztyénség vallási tanításain alapszik. Sztálin is sajátjaként hivatkozik a Tízparancsolat „Ne ölj!” és „Ne lopj!” parancsaira. Senki sem tagadja a szeretet parancsát, sem pedig a béke és méltányosság egyetemes kívánatos voltát. Mindenki elfogadja a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavait, bár különböző értelmezéssel: Nyugat a szabadságra, Kelet az egyenlőségre helyezi a hangsúlyt. Mi, akiket nem terhel a mások feletti uralom felelőssége, hirdessük a Testvériség primátusát. Hogy kié legyen Erdély az egymást gyűlölő embercsoportok közül? – annak eldöntése nem rajtunk áll. De élhetünk azért, munkálkodhatunk azért, hogy az Isten törvénye szerinti szeretet, béke és méltányosság elkötelezettjei legyen. Tehát „Erdély legyen Isten országa!”

Megilletődött csend fogadta a roppant jelentőségű kijelentést. Dobai István alig tudta elmondani a szokásos köszönő szavakat. Csak *László Dezső* hozzászólása kísérelte meg az elhangzottak méltatását, a mindennapok nyelvén. Azonban a konferencia hátralévő részében, minden szünetben a konferencia központi mondanivalójává lett Legyen Erdély Isten országa! értelmét feszegette a hallgatóság, erre tértek ki az előadók a következő napokon, ezt vitatták a bibliaórákon. Később is, az iskolaév alatti összejövetelek beszélgetéseiben és vitáiban is, e köré a mondat köré csoportosították a szucsági konferencia eredményeit.

Minden konferencián, találkozáson az aktív résztvevők legalább olyan fontosak, mint az előadók. Nemcsak hozzászólásaikkal fokozták az előadások hatását, de még inkább azzal, hogy a szünetekben spontán kialakuló beszélgető csoportok ezekhez – az ifjúság előtt tekintéllyel bírő, de hozzájuk közelebb álló értelmiségiekhez – csatlakoztak. Legalább néhányukat feltétlenül említenem kell: Asztalos Sándor jogász, Borbély Samu matematikus, Csík Lajos biológus, Dezső Lóránd csillagász, Fényes Imre fizikus, Gellért Sándor költő, Gyűjtő Sándor, Imreh István, Markos András közgazdászok, Ferenczi Júlia, Fuhrmann Károly, Gy. Szabó Béla, Incze János képzőművészek, Nagy Miklós és Szövérdy Ferenc mezőgazdászok, Jakó Zsigmond és Juhász István történészek, Grépály András, Kállay Ernő, Szabó Péter orvosok, Szabó T. Attila nyelvész, Ferencz János, Morvay Pál, Nagy Géza, Sárközy Endre, Sipos Géza tanárok, és külön kiemelandó „a legszeretreméltóbb IKE-és szenior”, Tonk Emil orvos. Ezek, és a hozzájuk hasonló, semmiféle politikai és ideológiai kényszert nem szolgáló értelmiségiek részvétele

biztosította a konferencia építő, szabad, keresztyén gondolatrendszerének kialakítását és hosszú időn át való érvényesülését.

Talán, ha a szucsági konferencia után, a FIKE nem fordult volna ilyen határozottan az erkölcsi megalkuvás ellen, a kommunisták és a kollaboránsaik sem kezelték volna olyan ellenségesen sem a mozgalmat, sem az abban résztvevő személyeket. A Móricz Zsigmond Kollégium tagjait eltiltották a további részvételtől, és nem engedték sajtónyilvánossághoz a mozgalmat. Most derült ki, hogy negyvennégy óra óta a sajtó a kommunista párté. *Hirsch Éva*, a „legaktívabb fikés”, hiába gyorsírta le a szucsági konferencia egész anyagát, nem lehetett megjelentetni. Egy „Ifjú Erdély” próbaszámban is hiába kísérelték meg a konferenciának legalább az ismertetését, azt annyira átjavította a „jóindulatú” cenzúra, hogy rá sem lehetett ismerni: egyszerűen kihagyták mindazt, ami érdekes volt, és közöltek helyette olyasmit, ami ott el sem hangzott.

Az 1946-47-es tanév idején fokozódott a politikai nyomás, nemcsak a FIKE-én és más egyházi tevékenységen, hanem az egész ifjúságon és az egész erdélyi magyarságon. A Haladó Ifjúság előszobájául létesített „Demokratikus” Diákszövetség – azóta is rendszeresen alkalmazott kommunista recept szerint – a maga „magyar egységébe” akarta vonni a FIKE-t is, és minden diáktársadalmi tevékenységet. Előbb csak versenytársként viselkedett, de a következő évben már határozott elnyomóként.

XIX. Egerbegy, 1947

Még a mérsékelt korszakban, 1947 nyarán került sor a XIX. konferenciára, Aranyosegerbegyen. Talán a nem-keresztyének távolmaradása (személyekben és témákban egyaránt) tette, hogy ez a konferencia volt a legmeghittebb, legcsaládiasabb, legközvetlenebb konferenciája az erdélyi keresztyén ifjúságnak. A társadalom és a közélet nagyjai közül csak Tavaszy Sándor filozófus-író, a Teológia dogmatika professzora volt jelen, de itt voltak kedves szeniorjaink, mint pl. Tonk Emil, a régi fikések és nagyon szép számmal nem-diák fiatalok.

A konferencia második napján volt Romániában az infláció megállítását célzó pénzbevéltás: nemcsak az ellátásra hazulról hozott pénze lett semmivé az összegyűlteknél, de a hazautazáshoz szükséges vasúti jegy ára is. Így az eltervezett műsort nem lehetett teljesíteni, a remek hangulatú konferenciát félbe kellett szakítani és az ifjúságot hazaküldeni. Isten azonban a kárt is haszonra tudja fordítani: az ifjúság nagy csapatokban gyalog vonult haza Erdély minden részébe, felejthetetlen élményeket nyújtó FIKE Anabasis-szá változtatva az egerbegyi nyári konferenciát.

Mi, partiumiak a Kolozsvár felé gyalogolók csoportjában voltunk. Valószínű, nem véletlenül találtuk Tordán Géza bácsit – *dr. Abodi Nagy Géza* egyháztörténész-professzort –, és itt a helyi nevezetességek bemutatása ürügyén mondta el az egerbegyi konferenciára készített, de ott el nem mondott előadását az erdélyi vallásszabadságról. Az ismertetés számunkra legérdekesebb része Erdélynek a *Hét Vár Országá* elnevezésének az elemzése volt. Géza bácsi kifejtette, hogy a magyarellenes propaganda annakidején „Erdély Hét Főbűnének” titulálta a három nemzet és a négy vallás rendszerén nyugvó rendi alkotmányt, elhallgatva annak általánosan elismert

világtörténelmi fontosságát, annyira, hogy már csak kevesen tudják, hogy Erdély címerének hét bátyája eredetileg a Hét Autonóm Rend – a három nemzet: magyar, székely, szász és a négy vallás: katolikus, evangélikus, református, unitárius – egyenlő és viszonyos szabadságát jelképezi, tehát Erdély igazi neve a *Hét Szabadság Ország*a volt és maradt.

Tordáról Tordaszentmihályra gyalogoltunk, ahol Deák Lajos lelkész ismertette velünk az 1944 őszi történeteket: Románia 1944. augusztus 23-án történt átállása után a Magyar Honvédség a Székelyföld kiürítéséhez időt biztosító céllal néhány hétre megszállta a székelykocsárdi vasúti gócpont környékét. Egy honvéd ezredet visszavonulásakor Szentmihálynál bekerített a román hadsereg. Az ezred kétségbeejtő helyzetbe került, amelyből egyetlen éjszaka alatt sikerült harc és veszteség nélkül kiszabadulnia, és a Léta völgyén át magyar területre kerülnie, úgy, hogy reggelre a román hadseregnek nem volt kit foglyul ejteni. A magyar ezrednek segítségére volt a környéket jól ismerő Derzsi Sándor szentmihályi asztalos, akit még 1944 novemberében a román katonai hatóságok le is tartóztattak, de a Román Katonai Hadbíróóság nem ítélt halálra, mert akkor a periratokból kiderült volna hogyan csúfolta meg a magyar honvédezred a román hadvezetést, azzal, hogy egy bekerített területről autókkal és egyéb katonai felszerelésekkel együtt kiszabadult, és hogyan járult hozzá ehhez a megcsúfoláshoz egy civil ember. Így Derzsi Sándort néhány évnyi börtönre ítélték csupán. A börtön letöltése után újra elítélték különböző címeken egy rövid időre, majd ezt ismételték. Derzsi Sándor velünk egy időben az 1964-es általános amnesztiával szabadult húsz évnyi börtön után.

Szentmihályról Mészkő unitárius falun át értük el a Tordai Hasadék déli végét. Mészkő nevezetessége a két világháború közti időben az erdélyi magyar közélet tekintélyes személyisége, Balás Ferenc unitárius lelkész-író volt.

Másnap a Tordai Hasadékon át gyalogoltunk Tordatúrig, majd onnan Feleken át Kolozsvárra. Kolozsvárról a partiumiak Körösfőn keresztül Bánfihunyadra, majd Csucsán és a Királyhágón át Élesdre gyalogoltak. Onnan a szilágyságiak Feketeerdőn, Ippen, Zoványon át Sarmaságig, illetve hazamentek.

Felejthetetlen, de nagyon szomorú élmény volt az abban résztvevők számára a partiumi FIKE Anabasis. Az Aranyosszékből Sarmaságig vezető kétszáznegyven kilométeres gyalogút bizony valóságos *via dolorosa* volt a számunkra. Végig a magyar-román településhatáron haladtunk, ahol még szívbe markoló elevenséggel ott voltak az 1944-1945-ös magyarellenés román népi háború tárgyi és lelki maradványai. Hogyan támadt a magyar falvak lakosságára a szomszéd román falu népe sokfelé – a román hadsereg támogatásával –, és vitte el, ami mozgítható volt. Az ellenállók sírjain még a fű sem serkent ki azóta. Ezekről a magyar nyelvű kommunista sajtó említést sem tett. Részletesen tárgyalta viszont azt a néhány esetet, amelyekben az ellenállók egy-egy támadójukat agyonütötték, és ezért fasiszta, háborús bűnösnek bíróság elé állítottak. Azóta sem készítette el senki eme népi háború magyar veszteséglistáját. A hírek szerint *Újvári Ferenc* kolozsvári és *Kertész Gábor* zilahi ügyvédek készítettek ilyen tartalmú feljegyzéseket, de azok elvesztek. Az 1990-es fordulat után emlegetik a szibériai rabmunkára hurcolt százhatvanezer magyar férfit – Kolozsvárról állítólag ötezret vittek el –, de a részleteket senki sem ismeri, még az ippi eseményeket sem. Személyes ismerőseimtől tudom, hogy Sarmaságról egy csapatban negyven katonaviselt férfit vittek el,

akik közül csak tizennégyen jöttek haza. Bizony, azok az erdélyi magyar keresztyén ifjak, akik 1947 nyarán az Aranyosegerbegy-Sarmaság úton végig gyalogoltak, még unokáik számára is elegendő tapasztalatot szereztek az erdélyi népek *együttélési harcáról*. Persze, 1991-ben politikai megfontolásból kihagytam beszámolóim eredeti szövegéből ezeket a fájó részleteket, csak később, a megjelenés utáni reklamációk kényszerítettek utólagos kibővítésére.

XX. Zsibó, 1948

A kommunista sajtó három év alatt úgy előkészítette a proletárdiktatúrát, hogy senki sem félt már tőle. Minden elfogadhatónak látszott, még az államosítás is. Az iskolák államosítása is a közóhajra támaszkodott, fenntartásuk – az állam galád politikája következtében – elviselhetetlen anyagi terheket rótt az egyházakra. A bankok, bányák, gyárak államosítása sem tűnt sérelmesnek. A nyílt osztályharc, a kuláklista, a származás alapján való új diszkrimináció azonban már a kommunisták ellen fordította a közvéleményt, bármilyen ravaszsággal is próbálták azokat a társadalomra tukmálni: ne feledjük, az erdélyi magyarságnak 85%-a *nem volt proletár*! Nyilvánvaló, hogy a kommunista rendszer származás szerinti diszkriminációja, mind határozottabb magyarellenessége és egyre érezhetőbb ateista agresszivitása a Főiskolás Ifjúsági Keresztyén Egyesület minden összejövetelén beszédtema volt. Az ellenséges hatalommal szembeni helyes viselkedés kérdése nem volt vitás: *Nem ellenállni, de nem szolgálni!* Akik ezt egyéni karrierjük vagy „a magyarság érdekeire” hivatkozva károsnak ítélték, kiálltak sorainkból, és a magyarellenés rendszer szolgálatába álltak. Néhányan tényleg tettek is szolgálatot népüknek és egyházuknak.

Az eddigi konferenciák legfőbb szervezője, *Virág Károly* időközben végzett, és egyházkerületi utazótítkárként tevékenykedett. Az ő elszánt, konok igyekezete nélkül – hathatós segítségére voltak Molnár Dezső, Z. Nagy Béla és Gálfy Zoltán – szó sem lehetett volna a Zsibón 1948. augusztus 11. és 15. között megtartott XX. konferenciáról. Ehhez, az akkori körülmények között nemcsak ügyesség és bátorság, de még diplomáciai érzék is kellett. Igaz, hogy csak szigorúan vallásos témákat lehetett tárgyalni, hogy csak a templomban volt szabad összejönni, hogy nem volt szabad „konferenciának” nevezni, és hogy ott már megjelent az addig ismeretlen – később annál szomorúbban megismert – „imputernicit”, a vallásügyi szekus, de ezeket mind már csak Zsibón tudtuk meg.

A zsibói konferenciáról az „öreg” Nagy Géza helyzetelemző fejtegetései maradtak emlékezetesek. Szünetekben a készülő új egyházi törvénykönyvet és a kommunista kormány riasztó intézkedéseit vitatta a közönség. A régi tábortüzek helyett, most esti áhítat zárta a napot. Ezt mindenki helyénvalónak is érezte.

1948-ról tudjuk, hogy ez az esztendő volt a Szovjetunió megszállása alatti Közép-Európában az ún. népi demokrácia politikai rendszerének az utolsó esztendeje, mert ekkor vezette be itt a bolsevik megszálló hatalom a proletárdiktatúrának nevezett rendszert. Az erdélyi magyarság számára ez a Gyűlölet zátonyai közötti útkeresésnek a végét jelentette, mert ekkor a zátonyok egységes lávapáncéllá kövesedtek a hagyományos európai nemzeti keresztyén társadalom felett. A megszigorodott sajtócenzúra már nem engedte meg a FIKE konferencia műsorának

kinyomtatását. Hogy mi lett volna a FIKE konferencia programja arra még a rendezők: Virág Károly, Varga László, Antal Sándor, Székely Károly, Adorjáni Albert sem emlékeztek néhány hét elmúltával. Én pedig a zsidó konferencián már meghívott jogászként-előadóként voltam jelen. Az addigi konferenciák rendszeres előadói, illetve a Teológia professzorai közül – akik az addigi konferenciák rendszeres előadói voltak –, csak Nagy Géza egyháztörténész professzor volt jelen, mert az Erdélyi Református Egyház tisztségviselői – mint Vásárhelyi János, László Dezső, Juhász István stb. – mind az akkor készülő új egyházi statútummal voltak elfoglalva, amellyel párhuzamosan a Teológiai Fakultást átszervezték Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézeté. A professzorok tehát mind itt voltak elfoglalva és mellettük Sipos Jancsi barátom is, az ifjúság akkori szeniora. A főiskolás IKE nyári táborai addig is az egyetemi ifjúság számontartott eseményének számított, ezért a Bolyai Egyetem is küldött képviselőt, mindnyájunk meglepetésére, a kommunista párttag Asztalos Sándor jogászprofesszort Zsidóra küldte képviselőjéül.

Én Sipos Endre menyője lelkésszel kétkerekű kocsiján érkeztem a konferenciára. Sipos Endre a szilágysági lelkészertekezletre jött Zsidóra. Este későn érkeztünk. A konferencia többi résztvevőjével csak a másnap reggeli nyitó istentiszteleten találkoztunk a templomban. Az istentiszteleten Zilahy Nagy Béla zsidó lelkész, a konferencia házigazdája szolgált. A prédikációjából megtudtuk, hogy ő voltaképpen a lelkészertekezlet szervezője. Jónak látták ugyanis, hogy a szilágysági lelkészertekezletet a FIKE konferencia idejére és ahhoz csatlakozva rendezzék meg. Így üdvözölte az istentisztelet végén Zilahy Nagy Béla már a szószékről a lelkészkonferencia résztvevőit, majd a FIKE konferencia résztvevőit. Ekkor tudtuk meg, hogy az állami hatóságok csak a templomban engedélyeznek összejöveteleket, tehát az előadások nem az eredetileg meghirdetett helyszíneken lesznek, hanem itt a templomban.

Velünk, régi fikésekkel a szervezők külön közölték, hogy Nagy Géza professzor rövidesen, az ebédszünet végén tartja meg előadását a Wesselényi-kriptánál, és nem másnap, ahogy eredetileg tervezték. A régebbi konferenciákon megszokott szabadtéri előadások helyett most csak kis csoportok mehettek ki a Wesselényi-kastély kertjébe. Természetesen, mi régi fikések mind ott voltunk a Géza bácsi előadásán: a Wesselényiekről a program szerint holnap fogok szólni – mondta Géza bácsi, aki ekkor még nem tudta, hogy a holnapi előadását már nem engedi megtartani az imputernicit –, itt a kriptánál kell viszont elmondanom azt, hogy itt a főúri család tagjai mellett van eltemetve Pataki Mózes, aki nevelő volt a Wesselényi családnál, és nevelőként nyerte el ifjabb Wesselényi Miklós, a nemzetközi hírvő szabadelvű politikus háláját, aki az 1838-as pesti árvíz idején kapta az *Árvízi Hajós* nevet. Azt vallotta ugyanis a nagyhírvő politikus főúr, hogy őt a szabadságeszmével Pataki Mózes nevelője ismertette meg, és ezért ragaszkodott hozzá, hogy a nevelőt a családi kriptába temessék. Ezután a hallgatóság közül mondta valaki, hogy a hírek szerint a most berendezkedő Kommunista Párt azt tervezi, hogy a Zilah főterén elhelyezett gyönyörű Wesselényi-szobrot eltávolítja, mert Wesselényi Miklós a legkönyörtelenebb népnéző magyar földesúr volt, aki 1848-ban sereget szerelt fel, és küldött a mókák ellen, az Avram Iancu mellett harcoló hősök kiirtására. Géza bácsi erre csak legyintett és azt mondta, hogy az ilyen rágalmak azokat minősítik, akik terjesztik és nem Wesselényit. Különbösen is, szegény *Árvízi Hajós* a '48-as események idején már évek óta vak volt, és bár Pesten tartózkodott, nem vett részt tevékenyen a politikában, csak tanácsaival segítette az aktív politikusokat. Többek között Kossuth Lajosnak a honvéd hadsereg felállításáról készült

javaslata alapgondolatait is Wesselényi fogalmazta meg. A feltett kérdésekre felelve mondta Géza bácsi, hogy Erdély a Magyarországgal való uniója kérdésében valóban nem volt egységes a magyarság. Amíg a görög-katolikus román papság egyhangúlag támogatta az uniót, éppen a református lelkészi kar húzódozott tőle, az erdélyi rendi szabadságjogokat féltve attól. Wesselényi Miklós, az európai szabadelvűség legnagyobb alakjainak egyike hárította el az uniónak ezeket az akadályait.

A program szerinti első előadást én tartottam volna a keresztyén embernek a munkához és a munkához való viszonyáról, de meglepetésemre, amikor a délutáni programra érkeztem, közölték velem, hogy a témáról az előadást nem én tartom, hanem Asztalos Sándor professzor. A FIKE-vezetőség azzal a magyarázattal szolgált, hogy ez a jelenlévő, a társadalmunkban akkor először megjelenő egyházügyi pártmegbízott rendelkezése, ezért kérnek engem, hogy első hozzászólóként mondjam el az előadásomat. Így is történt.

Minden hatósági utasítás betartása ellenére, a harmadik napon a politikai rendőrség betiltotta a zsidói FIKE konferenciát, hazaküldve az egybegyűlt ifjakat. Én már előző délután odahagytam Zsibót, egyrészt azért, mert egyedüli szeniorként voltam ott – ez volt a már végzett fikések elnevezése –, másrészt, mert az érdekesebb előadások és megbeszélések az ifjúsági konferenciával párhuzamosan folyó lelkészértekezleten történtek. Valójában csak a későbbi visszaemlékezésekből értesültem a zsidói konferencia harmadik napján történt betiltásáról. Később hallottam azt is, hogy az utolsó esti áhítaton *Kozma Endre* még vigasztaló és biztató szavakat tudott mondani az erdélyi magyar református fiatalságának Zsibón 1948 augusztusában, az utolsó FIKE konferencián.

Magában szemlélve az erdélyi IKE tevékenységét, nem becsülhetjük túl annak jelentőségét, még annak a figyelembevételével sem, hogy – semmiféle más művelődési fórum Erdélyben nem lévén – az IKE találkozók elhangzottak az egész erdélyi magyar értelmiség állásfoglalásai voltak. Az anyaországi fejlődéssel vetve azonban egybe – ahol máig nem történt meg sem a modern vallási mozgalmak, sem a népi gondolatrendszer, de még a divatjamúlt politikai rendszerek zárszámadása sem, ahol az erkölcsi Igaz és Szép vonalán elért nagyszerű eredmények értékét lerontotta az erkölcsi Jónak, a helyes viselkedés normáinak elhanyagolása, s amelynek korrigálásához aztán Ötvenhatban az egész nemzet áldozatos melléállása kellett –, szembetűnnek az erdélyi fejlődés igazi értékei. Igaz, Erdélyben jelentéktelen volt a hatalom kísértése, de annál nagyobb volt annak kényszere. Hogy az erdélyi magyarság helyt tudott állni, abban döntő szerepe volt kérdéseinek az ige fényével való megvilágítása, amely elutasítja még a Szentírásnak is a szeretettel nem egyező magyarázatait, a szocializmus osztálygyűlöletét és munkakényszerét testvériséggé alakítja, a kultúra fundamentumának pedig, a nép által elfogadott, klasszikussá és egyetemessé csiszolt hagyományok értékeit tekinti.

Mivel az emlékezet hiányos, és még rövidebb idő múlva is sokat ferdít, mások meghallgatását is javasolja és kéri a visszaemlékező.

Kolozsvár, 1993. október 22.

Kiegészítés

A fenti beszámolóban a *Magyar egyháztörténeti vázlatok*, Budapest, 1994, valamint a *Confessio*, Budapest, 1995/2 számában való megjelenése után, az olvasók – elsősorban Adorján Kálmán, Kozma Endre, Molnár Dezső, Orbán János, Varga László, Virág Károly – részéről több megjegyzést és bírálatot is kaptam. Ezeket megfontoltam, és az új információk alapján kiegészítettem a *Confessio*-ban megjelent írást, a szükségesnek becsült változtatásokkal és javításokkal, így született meg a fentebb olvasható szöveg.

– Idős dr. Abodi *Nagy Géza* történettudós fontos szereplésére azért nem tértem volt ki a régi beszámolómban, mert Géza bácsi fiának, a *politikus* Nagy Gézának, velem szembeni elvi ellentéte miatt, a család amúgy is neheztelt reám, és kerülni akartam a hozzájuk fűződő viszonyom további terhelését.

– Az egerbegyi konferencia utáni szilágysági anabasist és általában a *román-magyar problémát* azért nem írtam az eredeti beszámolómba, mert az IKE ügyét minden politikai kérdéstől el akartam különíteni. Hozzám, aki egész életemet a nemzetek közötti megbékélés ügyének szenteltem, nem is illett volna a feszültség megnyilvánulásainak a részletezése.

– A konferenciákon elhangzott pietista, betánista, CE-és és más *kegyességi megnyilvánulásokat* azért hallgattam el, mert a megszólalókkal bizalmas baráti viszonyban voltam, mozgalmukkal pedig, annyira rokonszenveztem, hogy hangjukat nem éreztem disszonánsnak. Az 1991-es beszámoló írásakor pedig, egyházkerületi főgondnok voltam, tekintettel kellett lennem az egyház belső szervezeti békéjére.

– A zsibói konferencia feloszlataásáról pedig, magam is utólag értesültem.

Kolozsvár, 2005. október 25.

Megjelent: a Magyar egyháztörténeti vázlatok, Budapest, 1994, és a *Confessio*, Budapest, 1995/2 számában, valamint a *Múlandó Szilágyság*, Kolozsvár, 2007 kötetben.

EZERKILENC SZÁZÖTVENHAT AZ EURÓPAI JOGFEJLŐDÉSBEN

Hölgyeim és Uraim, kedves Hallgatóim!

Mély tisztelettel köszöntöm Önöket az ötvenhatos magyar forradalomnak, a Minőség Forradalmának negyvenedik évfordulóján! A világtörténelemben addig soha olyan ismertek és népszerűek nem voltak a magyarok, mint akkor, soha annyi rokonszenv nem nyilvánult meg népünkkel szemben, soha annyi elismerő és dicsérő szó el nem hangzott mellettünk a világban, mint akkor. Ez pedig egészen természetes volt, hiszen az egész emberiség örök, eszményi célja, a Szabadság fogalma és neve volt akkor a *magyar* név szinonimája, a magyar forradalom fejezte ki az egész emberiség sóvárgó vágyát egy igazabb, jobb, szebb jövőendő élet iránt. Akkor minden magyar a világon egyformán érzett, értett és akart, származástól, szülőföldtől, lakóhelytől, valamint vallási és politikai felekezettől, pártoktól függetlenül, és a magyarokkal értett és érzett akkor a világ minden jóakarátú, becsületes embere. Mintha évszázadunkban, a Gyűlölet századában egy pillanatra kisütött volna a gyűlölet legyőzésének lehetősége, az Emberszeretet napja. Ötvenhat az ember egyéni és kollektív erényeinek és hibáinak próbaköve volt. Mert a gyűlölet, az értetlenség és érzéketlenség, az irigység, a gyávaság, az önzés, a tájékozatlanság, a tudatlanság és félrevezettség is ott volt Ötvenhattal szemben, a másik oldalon, egyénileg is, kollektíve is. A nemzeti és pártsovinizmus Ötvenhat utáni bosszúhadjárata is egységes ellenséges tábor aktív, vagy passzív műve volt, és ma is az. A barikád másik oldalán szerves egységben ott voltak és ott vannak az egykori zsarnokok, a kényszerhatalom birtokosai, valamint ezek fegyvert alkalmazó, vagy azzal fenyegetőző zsoldosai, buzdító vagy fumigáló csahosai, aktív és passzív kiszolgálói, azok, akik az ötvenhatosokat mindmáig itthon és a világon mindenütt társadalmilag és publicisztikailag elszigetelik, azzal sem törődve, hogy viselkedésükkel mennyit ártanak nemcsak a magyar forradalmároknak, hanem az egész magyarságnak és Közép-Európa jövőjének. Csak az erdélyieket, és a magyar származásúakat említsem: Amikor 1990 őszén, a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülésén erdélyi „történettudósokat” avattak tiszteletbeli tagokká, a kitüntetettek egyike kijelentette: „Ötvenhat kalandorok örültsége volt” – és a többiek nem tiltakoztak a kijelentés ellen. Az egyik résztvevővel, volt iskolatársammal azután találkoztam és megkérdeztem a történetek felől, még alá is húzta: „Igen, az én apám is benne volt ebben a hülyeségben. Sittre is került, és hülyeségével nagy veszedelmet hozott családunkra.” És két éve járta be az erdélyi magyar sajtót itteni tekintélyes, magyar anyanyelvű publicistánk kijelentése, hogy „az ötvenhatosok között több volt a bűnöző, mint a hős.” – Félreértés ne legyen! Én tiszteletben tartom az ellenfelek véleményét, hiszen ötvenhatos vagyok, az egyetemes szabadság híve. De etikai szkizofrénnak tartom azt, aki éppen ellenfele erkölcsi értékrendjének védelme alatt támad.

Az én feladatom azonban nem Ötvenhat sajtóviszhangjának méltatása, hanem Ötvenhat történelmi szerepének jogi minősítése. Először hát lássuk a közép-európai tényállást, a történetek vázlatát:

Tényállás

Az első világháború győztes hatalmai helyreállították a Németország és Oroszország között felosztott Lengyelországot, de ugyanakkor felosztották a Közép-Európa biztonságát, és ezzel az európai hatalmi egyensúlyt biztosító nagyobb politikai egységet, a Magyar Szent Korona jogutódát, a Habsburg Monarchiát. Helyette idekreálták a nacionalista önzésükben a nyugati hatalmak füttyszavára készségesen szolgáló ún. kisantantot. Amint Németország és (az Oroszország helyébe lépő) Szovjetunió kiheverte az első világháborút, a könnyű prédának bizonyuló Közép-Európának estek. Először Németország annektálta Ausztriát és Csehszlovákiát, majd ketten együttesen megtámadták, és egymás között felosztották Lengyelországot (egyúttal felszámolva a Baltikumot is).

A lengyelek mellett háborúba lépő ún. nyugati demokráciák köre később, a Szovjetunió belépésével antifasiszta szövetséggé bővült, a tengelyhatalmakkal, Németországgal és szövetségeseivel szemben. A háború végén, a győztes antifasiszta szövetség a Szovjetunió hatalmi övezetévé tette egész Közép-Európát. A Vörös Hadsereg – Csehszlovákia és Jugoszlávia kivételével – meg is szállta az egészet az Elbáig, azzal a Lengyelországgal együtt, amelynek védelme ürügyén a második világháború megindult. A Párisban összeülő békekonferencia csak az államhatárookra vonatkozó rendelkezéseit hozta nyilvánosságra, egyéb intézkedéseit azóta sem közölték az érdekelt nemzetekkel.

Az egyértelmű nyertes a *Szovjet-országi Birodalom* volt. Annektálta *Észtországot*, *Lettországot*, *Litvániát*, Kelet-Lengyelországot, Kelet-Poroszországot, a magyar Kárpátalját, Kelet-Romániát, Dél-Karéliát és a Távol-Keleten Dél-Szahalint és a Dél-Kuril-szigeteket. Ezen kívül a Vörös Hadsereg fenyegetésével kommunista proletárdiktatúrát szervezett minden megszállt országban, szovjetvazallus kormánnyal az élén. Hogy a proletárdiktatúra vagy az orosz világuralom melyike volt a cél és melyike az eszköz, az mindegy volt a milliószámra gyilkolt, deportált, rabszolgaságra nyomorított népnek.

A másik egyértelmű nyertes *Csehszlovákia* volt, mert minden áldozat nélkül megúszta a háborút, területe megnőtt a magyar Felvidékkel és a német Szudétákkal. Ijedelméért busás anyagi kártalanítást is kapott. Nem került szovjet megszállás alá, és kényszer nélkül, „hálából” fogadta el a proletárdiktatúrát és a szovjet hűbért. – Bizony, több mint két évtizednek kellett eltelnie 1968-ig, amikor a Csehszlovákia népe is észrevette becsapottságát és kísérletet tett a szovjet „baráti ölelésből” szabadulni.

Jugoszlávia is területi nyereséggel zárta az antifasiszta háborút, de nagy emberáldozatok árán. Nem került idegen megszállás alá, a proletárdiktatúrát szerb hegemonia alatt szervezték.

Olaszország területet veszített ugyan, de nyugati megszállás alá kerülve, elindulhatott a demokrácia útján.

Finnország is veszített területet, de nem szállta meg idegen hadsereg, csak a Szovjetunió földrajzi közelsége miatt korlátozódott nemzetközi cselekvőképessége.

Bolgárország megőrizte területi épségét, de szovjet megszállás alá került. Mivel a bolgárok nem voltak hajlandók hadat viselni a testvéri orosz nép ellen, a Szovjetunió támadta meg a

háború végén, megszállta, és itt volt a legembertelenebb a bolsevik terror. A proletárdiktatúrát csak az amúgy is gyér értelmiség kiirtásával lehetett megszervezni.

Románia sokak szerint az egyértelmű nyertesek közé tartozik, a Szovjetunió és Csehszlovákia mellett, hiszen – a háború kezdetéhez viszonyítva – területe tetemesen megnagyobbodott, és a Szovjetuniónak járó kártérítési kötelezettségeit is jórészt a magyarokra háríthatta. Mi viszont, akik kortársai voltunk az akkori eseményeknek, jól tudjuk, milyen súlyos erkölcsi károsodás érte a román nemzettudatot, éppen azzal, hogy fátyol borult Románia egész háborús viselkedésére, és az 1940-ben, a háború előtt elvett keleti területeiért a magyar többségű Észak-Erdéllyel kárpótolták. A románságot a hungarofóbia az orosz világuralmi törekvések szövetségesévé tette, ezért itt vált leghamarabb feleslegessé a katonai megszállás. A proletárdiktatúrát a Vörös Hadsereg magyarellen eséllel szervezte meg Észak-Erdélyben, és így annak kiterjesztése az egész országra román nemzeti érdekek látszatott.

Lengyelország az antifasiszta oldalon, óriási áldozathozattal vett részt a háborúban, a Vörös Hadsereg mégis ellenséggként szállta meg. Keleten elvett területeiért német területeket kapott kárpótlásul, de ennek védelme valós indokot adott a szovjet megszállásnak. Az ősi ellenség kegyétől való függés mélységesen megalázta a lengyeleket. Mivel az oroszokkal szembeni hűségükben nem bízhattak, orosz tisztségviselőkkel szervezték a proletárdiktatúrát is.

Ausztria „megúsza” pénzbüntetéssel, és szigorúan ellenőrzött passzív nemzetközi politikával.

Németországnak viszont főbűnösnek kellett lakolnia. Államhatalmi folytonossága megszakadt. Új közhatalmi szervezetét a megszálló hatalmak ellenőrzése alatt építette ki. A három nyugati megszállási övezet egy állammá egyesült, nyugati típusú demokratikus rendszerrel. Kelet-Németországot viszont külön vazallus állammá, egyenesen proletárdiktatúrává szervezték a szovjet megszállás alatt. Nemcsak politikai, de egész szellemi német örökségét meg kellett tagadnia: minden német nemzeti hagyomány bűnös és üldözendő.

Magyarország és a magyarság volt kétségkívül a második világháború legsúlyosabb vesztese, anyagi, szellemi, erkölcsi tekintetben egyaránt. Közép-Európa többi népét vagy a pánszláv, vagy a pánortodox szolidaritás némi kímélethez juttatta. Kelet-Németország mögött ott volt a csakhamar ismét gazdasági hatalommá fejlődött Nyugat-Németország, de Magyarországot megfosztották minden külső és belső ellenségeivel szembeni védekezés lehetőségétől. Nem vették tekintetbe, hogy az 1944. március 19-i német megszállás előtt Magyarország volt Közép-Európa üldözöttjeinek menedéke, és itt védelmet kapott a „szövetséges” náci Németország minden üldözöttje. Elvesztette területének negyven százalékát, anyagi lehetőségeit meghaladó kártérítés fizetésére kötelezték, „bűnös nemzet” nyilvánították és megszüntették állami folytonosságát. Német megszállás alól szovjet-orosz alá kerülve, a megszálló Vörös Hadsereg szervezte meg az új magyar államot, hogy semmi köze ne legyen az azelőttihez – jogai tekintetében. De kötelezettségeit vállalnia kellett. Az új államszervezésbe csak olyan párt és olyan személy fogadtatott el szovjet-kollaboránsként, aki a magyar jogfolytonosságot megtagadni, a magyarság „bűnös nemzet” voltát pedig elfogadni hajlandó volt. Semmiféle lehetőséget nem hagyott a szovjet megszállás arra, hogy

Magyarország lakossága hozzászólhasson saját sorsához. A határon túliaknak pedig a semminél is kevesebbet.

Az új közép-európai államhatárok valójában közigazgatási elválasztó, elszigetelő vonalak voltak, hiszen egész Közép-Európa felett egységesen érvényesült a szovjet főhatalom. Az egységes proletárdiktatúra biztosította az orosz szupremácia érvényesülését katonai megszállás nélkül is, ezért a Vörös Hadsereg csak Kelet-Németországban, Lengyelországban és Magyarországon maradt meg, a többi államban feleslegessé vált. A proletárdiktatúrának nevezett politikai rendszer viszont teljes egészében helyezte hatályon kívül az emberiség sok ezeréves jogrendjét, nemcsak közjogot, államjogot, hanem a magánjogot is, a tulajdonjoggal, személyi és munka joggal együtt. A proletárdiktatúra tehát „totális” diktatúra volt. Értékrendje hibának minősítette az addigi erényeket, legfőbb erény az engedelmesség lett, és erre épült az új társadalmi hierarchia. Az eddigi erények: becsület, tudás, rátermettség, szakértelem, bátorság, őszinteség, szorgalom, mértékletesség, önzetlenség stb. érvénytelenné váltak.

Hölgyeim és Uraim! Jól tudom, mennyire unalmas végighallgatni Közép-Európa népeinek történelmi kálváriája-litániáját, de méltóztassanak elhinni, még unalmasabb volt mindezt végigélni – ha életnek lehet nevezni azt a kínsorozatot, és unalomnak a kiszolgáltatottság fájdalmas tehetetlenségét. Viszont most már mindenki tudja és érti, miért kezdődött ötvenhatban Közép-Európa forradalma Lengyelországban, és miért kellett Magyarországon kiteljesednie. Azt is látja mindenki, hogy mennyire igaza volt a maga szempontjából a szovjet-orosz politikának, amikor a szabadságharcáról közismert két nemzet, a magyar és a lengyel került a legszigorúbb felügyelet alá. És az már fizikai törvény, hogy a robbanás határfoka ott a legnagyobb, ahol legszorítóbb a nyomás. A magyarokat nemzeti identitásuk néma megtagadására kényszerítette a nemzetközi kényszer, még véleményt sem fejthettek ki saját sorsukról. Persze, hogy a *szólásszabadság* igénye itt tört fel elsőnek elemi erővel. Az is természetes, hogy a magyarok szabad szólása a lengyel mozgalommal való rokonszenv kifejezése volt, hiszen „legalább ez a testvéri nemzet legyen szabad, ha már mi nem lehetünk!” Nem szabad Ötvenhatot „magyar forradalomra” szűkíteni, hiszen az Közép-Európa minden nemzetének szabadságvágyát fejezte ki, és az egész emberiség fejlődésének irányvonalán állott. A magyarok nagy érdeme, hogy vállalták mindenki ügyének a szolgálatát. Lehet, hogy a pesti suhancok azért mertek szembeszállni az orosz tankokkal, mert nem tudták, milyen félelmetes katonai hatalom a Szovjetunió, de az egész emberiség becsületét mentették meg hősiességükkel.

A szóhoz jutó magyar közvélemény mindenekelőtt a társadalom alapjául szolgáló *erkölcsi értékrend* helyreállítását követelte, a becsület becsületének érvényesülését. A mozgalom szószólói az antifasiszta kommunisták voltak, hiszen ők vétettek legtöbbet nemzetünknek a kegyetlen ellenség önző kiszolgáltatásával. Közöttük is az osztályharcos, kollektivizáló, nemzeti hagyományokat gyalázó politikus-hóhérok mutattak példát a bűnbánatra, a bűnök jóvátételének áldozatos vállalásával. Ezekhez csatlakoztak az addig idegen hódító dicsőségét és nemzetünk gyalázatát csaholó irodalmárok, írók, költők, publicisták. Már csak az íróknak volt tekintélyük a szétkínzott magyar társadalomban, rájuk hallgattak az emberek, így váltak az írók az ötvenhatos mozgalom élcsapatává.

A proletárdiktatúrában a legfőbb államhatalom a kommunista párt főtitkárának a kezében volt. Ebbe a hatalmi székbe juttatta Nagy Imrét a megújulást kereső, becsületes kommunisták csoportja. Ő kezdeményezte aztán az egypártrendszer, tehát *a proletárdiktatúra megszüntetését*, előhívván a régi koalíció pártjait. Az államosított gazdasági életben az intézkedés jogát a munkástanácsokra bízta, megszüntetvén a káderesek és más aktivisták annyi erkölcsi és anyagi kárt okozó basáskodását. Megengedte a mezőgazdaság reprivatizálását, szabadlára helyezte a politikai elítélteket és állandóan követelte a szovjet csapatok kivonását az országból. Közben magától szűnt meg a sajtócenzúra, a terménybeszolgáltatás és az élelmiszerjegy. Magyarországon tehát a kommunisták megszüntették a proletárdiktatúrát.

A hazaárulásért elítélt Mindszenty József bíboros is kiszabadult. Ő volt a kommunisták ellenlábas, a klerikális reakció feje, tartott is tőle mindenki. Mindszenty viszont kijelentette: Nem kívánja sem a nagybirtok, sem az egyházi hatalom visszaállítását, hanem a szociális igazság által korlátozott tulajdon híve. Valójában a szocializmus alapelveit tette magáévá.

A többi elintézte a *szabad sajtó*, híven tolmácsolván a közvélemény minden árnyalatát. Mindenütt mindenki boldogan tervezte az egyéni és nemzeti jövőt. A fegyverek is elhallgattak, ott is, ahol egyáltalán lövöldöztek. Az ÁVH feloszlott, a Vörös Hadsereg meghátrált a pesti srácok előtt. Az egész világ ujjongva ünnepelte a Magyarországon kivívott szabadságot, legjobban mégis Lengyelországban.

Azt mondják, a magyarokkal szembeni világméretű rokonszenv megnyilvánulás hatására a Szovjetunió a Magyarország feletti uralma feladására készült, sőt a Nagy Imre által javasolt „szabad kommunizmus” gondolatát is hajlandó lett volna elfogadni. Románia kezdeményezésére azonban, amelyet Csehszlovákia, Jugoszlávia, Kína is támogatott, fegyveres beavatkozásra szánta el magát, meggyőződve először arról is, hogy a nyugati demokráciák valóban nem fognak a magyarok védelmére kelni. A beözönlő szovjet sereg vissza is állította Magyarországon a proletárdiktatúrát, a megtorlás terrorja pedig felülmúlta a negyvenes években voltakati. De a félelem és a rettegés már elszállt a szívekből, a háta, nyakak felegyenesedtek a rabszolga-görbületből, és nem lehetett többé lehajtani őket.

Jogi minősítés

Lehetetlen a jogi értékelés a fogalmak és a használt kifejezések értelmezésének tisztázása nélkül.

Európa földrajzilag Euráziának az Ural-Kaspi-vonaltól nyugatra fekvő félszigete. Földrajzi keleti része a Balti-Kárpát vonaltól keletre eső rész, egységes morfológiájú. A földrajzi nyugati felet a minden szempontú tagoltság jellemzi. Művelődéstörténeti, tehát emberi szempontból Európa az a terület, ahol a keresztyének élnek. Kelet-Európa a keleti (ortodox) keresztyénségé, Nyugat-Európa pedig – ez az, amit most általában Európának neveznek –, a nyugati (katolikus-protestáns) keresztyénségé. Mindkettő kiterjedt a maga irányában. Az ortodoxia egész Észak-Ázsiára, a nyugati keresztyénség Amerikára és Ausztráliára. A keresztyén ideológia és szellemi műveltség hatása alatt született az a keresztyén anyagi műveltség, civilizáció, amely korunkban az egész Földre kiterjed. *Közép-Európa*

politikatörténeti fogalom, azt a területet jelezvén, amelyet a kényszerhatalmi befolyás változásai művelődéstörténeti, vallási hagyományai ellenére, Nyugattól Kelethez kötöttek.

Jogilag Európa eredetileg a középkori *Confoederatio Christiana Barbarorum*, a nyugat-európai keresztyén nemzetállamok közössége volt, tehát a nemzetre, az azonos történelmi identitásúak erkölcsi értékrendi közösségére épült. Az európai államnak a nemzet fogalmával való összefüggése abban is meglátszik, hogy franciául a „nemzet” az állampolgárok összességével azonos, az angol nyelvhasználat pedig egyenesen a szuverén államot mondja „nation”-nak. Tájékoztatlanságra vall tehát az, ha egy európai tiltakozik a „nemzetállam” elnevezés ellen, hiszen Európa a nemzetállamok közössége volt és maradt.

A nyugat-európai keresztyén nemzetállamok közössége, a *Keresztyén Jogközösség* a 17. században bővült *Európai Jogközösséggé* (Oroszország és Törökország befogadásával) és csak a 20. század fordulóján lett *Nemzetközi Jogközösséggé*, Európán kívüli szuverén közületet is elismerve, ha az a keresztyén civilizáció részesének volt tekinthető.

A jogközösség bővülésével azonban a nemzetközi hatalom intenzitása állandóan csökkent, mert az új tagok csak az európai nemzetállam formáját vették át, valóságos tartalmát, a krisztusi erkölcs fegyelmét elfogadó kényszerhatalmi intézmények rendszerét nem. A középkorban az államközi jog azonos volt a Római Egyház jogával, és az képes volt a legbőszebb barbár uralkodót is Canossa-járásra kényszeríteni. A karizmatikus király autokráciája helyére az európai egységes nemesség arisztokráciája került, még mindig az egyházerkölcsi ellenőrzése alatt. A barbár nemesi kiváltságok ellen, az Isten előtti egyenlőség keresztyén elve alapján, a vallási reformáció az érdekeltek többségének uralmát, a demokráciát igényelte, és népképviselési formában meg is valósította a 19. század végére. Ez magyarázza, hogy Nyugat-Európán kívül sem a demokrácia, sem az európai társadalmi fejlődés más eredménye nem bizonyult életképesnek. Az államközi hatalom viszont közös ideológia és közös intézmények hiányában – ha meg nem szűnt – képtelenné vált az érvényesülésre. A hiányon a demokrácia államon belüli módszereinek az államközi kapcsolatokban való alkalmazásával akartak segíteni az illetékesek, a közvélemény igénye szerint. Előbb a béke és biztonság ügyét szolgáló humanitárius intézményekkel és nemzetközi bíraskodással, majd, az első világháború után a *Nemzetek Szövetsége* megszervezésével. Ez átfogta ugyan a világ minden államát, de határozatai nem voltak kötelezőek a szuverén államok számára. A második világháború után létrehozott *Egyesült Nemzetek Szervezete* már kodifikálta az alapvető emberi jogokat, és – a nagyhatalmak vétőjogától függően – minden tagállamra kötelező határozatot hozhatott. Végigfutottunk a közhatalom fejlődéstörténetén, és megállapíthatjuk, hogy a korunk szuverén állama képtelen léte alapfeltételének megfelelni, hiszen saját magát sem képes megvédelmezni, nemhogy a békét és biztonságot másnak megadhatná. Miközben a világ az egyetemes emberi célok érdekében a szuverén államok nemzetközi integrálásán fáradozik, Közép-Európa nemzetei elvesztett állami szuverenitásukat siratják.

Jog az a társadalmi szabály, amely mögött garantalóként ott áll a legerősebb hatalom kényszere. A jog tehát *szabály*, a valóban érvényesülő magatartásminta, szemben a hatalmi paranccsal, amely adott esetben való magatartást ír elő. A jog társadalmi szabály – nem fizikai és nem élettani. Az illem, a szokás, az erkölcs szabályai közül pedig jog az, amely mögött a hatalom áll. (Az angol jogelmélet szókimondóbb: jog a bíróságok által alkalmazott szabály.) A

joganyag túlnyomó többsége a társadalom tagjainak, a *személyeknek* egymáshoz való viszonyát szabályozó *magánjog*. A kisebbik rész, a *közjog* (alkotmányjog, közigazgatási jog, államjog, nemzetközi jog) a közhatalom szervezetére és működésére vonatkozó jogszabályok összessége. A közhatalom megszerzésének és gyakorlásának ismeretrendszere és gyakorlata a *politika*, ennek pedig irodalma a *publicisztika*. A közhatalomhoz a teljes jogú állampolgár négyféleképpen viszonyul: *passzíve* – azaz alá van vetve, tehát engedelmeskedni tartozik. *Aktíve*, azaz részt vesz a közhatalom gyakorlásában, mint választópolgár. *Negatíve*, azaz alávetettsége nem teljes, mert az emberi élet legfontosabb vonatkozásaiban mentes a közhatalmi kényszertől, tehát szabadon cselekedhet. Ez az, amit *autonómiának* szokás mondani. És a negyedik viszonyulás a *pozitív* állapot, amely szerint nemcsak az állampolgárnak vannak kötelességei a közhatalommal szemben, hanem az államnak is vele szemben. Ezek a *közfelügyeleti szolgáltatások*: béke és biztonság, igazságszolgáltatás, rendészet, egészségügy, nevelésügy stb.

Az *állam* uralkodó hatalommal felruházott területi kerület. Van szuverén és nem szuverén állam.

Szuverén állam az, amelynek hatalma eredeti, másnak nincs felette szervezett ellenőrző befolyása. Nemcsak alanya a nemzetközi jognak, hanem teljes cselekvőképessége is van, tehát nemzetközi kötelezettségeket is képes vállalni.

Nem szuverének a nemzetközi gyámság alatti államok, a *hűbéres* államok, vagyis azok, amelyek uralkodója személyes alávetettje más állam uralkodójának, és a napjainkban annyira gyakori *tagállam*, azaz egy szövetséges összállamnak, uniónak a tagjai. Az államnak három alkotóeleme van: a terület, a nép és a hatalom. A szuverén államot a maga *területén* a hatalom teljessége és kizárólagossága illeti meg, a nem szuverénnek nincs teljes hatalma. Az állam *népe*, a démosz, az államhatalomnak alávetettek összességét jelenti. Az *államhatalom* viszont háromirányú: jogalkotói, végrehajtói és bírói. A hatalmak egymáshoz való viszonyát az állam *alkotmánya* határozza meg. Az alkotmány osztja meg a közhatalmat az állam és alávetett közületei és állampolgárai között, egyénileg és csoportonként, személyi és területi alapon. Ez az (autarhia, autoadminisztráció) öntörvényűség, önkormányzat, önkormányzat intézménye. Az alkotmány két részből áll: Általános rész, amely az egész állami szervezet célját, működésének alapelveit, a társadalomnak az állammal szembeni elvárásait fejezi ki. A második rész tartalmazza a közhatalom működésére vonatkozó jogszabályokat. Szokás az államok alkotmányának legfontosabb részeit írásba foglalva rendszerezni – ez az ún. alkotmány-kharta – de ez sem az alkotmányjogi szabályoknak, sem az államszervezési elveknek egészét nem tartalmazza. A szabályok nagy része ugyanis a társadalomban spontán érvényesülő *szokás*, a politikai elvek viszont örök beszédtemái a társadalomnak, és a *publicisztikában* jelennek meg írásban.

Az állami jogalkotás, ezen belül az alkotmánymódosítás, kétféle lehet: *Legális*, ha az érvényes jogszabályoknak megfelelő alakításokkal történik, és *illegális*, ha azok mellőzésével. Az *illegális* alkotmánymódosításnak ismét két esetét különbözteti meg a jogtudomány: *Államcsíny* = puccs esete az, ha a közhatalom birtokosai módosítják jogellenesen az alkotmányt és *forradalom*, ha a kényszerhatalom alávetettjei módosítják illegálisan a hatalom szervezetére és működésére vonatkozó szabályokat. – Íme, tisztelt hallgatóim, milyen hosszú és száraz

szöveg után jutottunk el a forradalom fogalmának meghatározásáig. Amikor a laikus tömegek csak úgy könnyedén odavetik ezt a szót, mint a kártyajátékban valamelyik erős figurát, egyáltalán nem gondolnak arra, hogy mennyi millió embernek milyen negatív helyzetben kell lennie ahhoz, hogy minden értékét kockáztatva, a maga törvényes államhatalma ellen támadjon. A vallatótisztjeink annak idején mind állásfoglalásra akartak kényszeríteni bennünket, hogy mi volt ötvenhatban: forradalom vagy ellenforradalom? Egyértelmű válasz nincsen, mert a szovjet-vazallus államok mindegyikében különbözőképpen viszonyultak a szabadságmozgalmakhoz az alávetettek és a hatalom birtokosai, és viszonyulásuk időszakonként is különbözött.

Az 1956. október 23-ig tartó első szakaszban, a lengyel, keletnémet és magyar gyűléseken, tüntetéseken a mozgalom még nem volt illegális, hanem a hatalom elnézésével követeltek a tömegek személyes szabadságjogokat, főként a munkajog területén. Az október 23-i, lengyelek melletti budapesti tüntetést is engedélyezte az akkori hatóság. Az illegalitás, tehát a forradalom a tüntetésnek a nem engedélyezett részével kezdődött aznap este, és tartott a magyar nép (nép = a közhatalomnak alávetettek összessége) hatalommal szembeni ellenállásának megszűnéséig, 1957 szeptemberéig, a magyar írók behódolásáig. Nagy Imre az akkor érvényes jogszabályok szerint lett a magyarországi végrehajtó hatalom feje, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja delegálta és a szovjet hűbérúr jóváhagyta. Október 29-én viszont Nagy Imre illegálisan megosztotta a közhatalmat mind a négy koalíciós párttal, tehát államcsínyt követett el, persze, a forradalmi nép egyértelmű helyeslése mellett. November 4-én a szüzerén Szovjetunió elmozdította magyarországi hűbéresét, a Magyar Dolgozók Pártját, Nagy Imrével együtt, és új vazallusára, a Magyar Szocialista Munkáspártra bízta a főhatalmat, a végrehajtó hatalmat pedig Kádár Jánosra. Ez az aktus viszont a Szovjetunió és Kádár János részéről volt illegális, tehát puccs, mert megkérdőjelezése nélkül vonta meg megbízását a MDP-től. A magyar nép forradalma tovább tartott a munkástanácsok vezetése alatt, egyebek mellett a történelem legnagyobb sztrájkja szervezésével. A forradalmárok ellen Kádár János fegyveres csapatokat szervezett, ezek a népmozgalom szempontjából ellenforradalmárok voltak, a hatalom szempontjából viszont puccsisták.

Három célra irányulnak az 1956-os népmozgalmak Közép-Európában: a munka szabadságára, a többségi hatalomgyakorlásra (demokrácia) és a Szovjetuniótól való függetlenségre.

A „munka szabadsága” volt az első jelszó, amelyet Ötvenhat kiemelt az egyetemes szabadságjogok közül. Ez természetes és logikus volt, hiszen ezt hangoztatták a kommunista agitátorok annakidején, amikor a proletárdiktatúrát, *a munkások államát* akarták a munkásokkal elfogadtatni. A maga vitathatatlan jóhiszeműségét, becsületességét bizonyította Közép-Európa népe, amikor elhitte, elfogadta és számonkérte a jelszavak tartalmát annak hirdetőitől, és a hirdetés eredményeinek haszonélvezőitől. Az egyetemes emberi szabadságjogok pedig elszakíthatatlanul következtek az elsőből. Ezért járhattak a forradalom élén meggyőződéses kommunisták, hiszen elveik megvalósításáért harcoltak. Velük szemben már nem lehetett hitele a Vörös Hadsereg terrorjával támogatott pártpropagandának. Sem a Kommunizmus, sem az alapjául szolgáló osztálygyűlöletet hirdető marxizmus, sem maga a távlattalan materializmus nem tudott többé követendő *célt* állítani a gondolkodó ember elé. A materializmus évszázados egyeduralmát nem az ötvenhatos forradalmárok, hanem az azt leverő, ellenforradalmi Vörös Hadsereg szüntette meg.

Bár a kényszerhatalmi deszpotizmus szünete alatt minden egyéb szabadságjog is érvényesült, a visszaálló zsarnokság minden egyebet elsodort, csak a munka szabadsága maradt meg, elsősorban Magyarországon és Lengyelországban, majd egész Közép-Európában, végül a Szovjetunióban is. Ez vonta maga után a munkavállalás és elhagyás szabadságát, a szakértelem figyelembevételét, a bérezés differenciálódását, a kényszerkollektívizálás és terménybeszolgáltatás megszüntét, egyszóval az emberi erények tekintetében alulmúlhatatlan pártaktivisták uralmának a végét. Persze, évtizedeknek kellett eltelnie addig, amíg a tervgazdaság alapelveit nem analfabéta aktivista állapította meg, vagy a műbírálatban a művészek és esztéták is szóhoz jutottak. Mert a perverz társadalmi értékrend erőszakolása tovább folyt, és az egész új nemzedéket alkotásképtelenné nyomorította a kontraszelektációs nevelés.

A munka szabadságához csatolta Ötvenhat a többségi uralomra, a *demokráciára* irányuló igényét is. A munkástanácsok szerveződése olyan emberarcú szocializmus-kommunizmus reményével kecsegtetett, amely a gazdasági életben a kapitalista szabadverseny alkalmas alternatívájának látszott, az államigazgatásban pedig a tényleges érdekelt alávetettnak a közhatalom gyakorlásában való közvetlen részvételre szolgált volna mintául. A munkástanácsok mintájára szervezett testületek, a Forradalmi Tanácsok, az írószövetség stb. némelyike olyan tekintéllyel bírt, hogy a megtorlás új terrorja alatt is sokáig éltette a forradalmi ellenállást.

Mindenki tudta, hogy a proletárdiktatúra fenntartója a *szovjet-orsz megszállás*, ennek megszüntetése volt tehát Közép-Európa ezerkilencszázötvenhatos forradalmának elsőrendű követelése. Ez nyilvánvaló forradalmi igény, hiszen a közhatalom alávetettjei törekszenek a közhatalmi rend illegális megváltoztatására. Az a közhatalom azonban, amely ellen irányul, nem egy állam, Magyarország közhatalma, hanem a nemzetközi hatalom, az pedig olyan szilárdan állott Közép-Európában a teheráni-jaltai-potsdami-londoni-párizsi megállapodásokon, hogy Ötvenhat meg sem ingatta, talán kissé elbizonytalanította.

A nemzetközi hatalom ellen nem harcolni akart Közép-Európa népe, nem forradalmi, hanem legális úton akarta érvényesíteni a szabadságjogok és a demokrácia iránti igényét. Visszarendeződött a Gyűlölet uralma, az osztályharc, a vallás, a nemzet, a szorgalom, a tulajdon, a polgári erények elleni gonosztettek sorozata, de az emberiség közvéleményében megszólalt a lelkiismeret és becsületet követelt a becsületnek.

A jogfejlődés távlatai

Hiányérzet maradt bennünk ezerkilencszázötvenhatnak az akkor érvényes jogszabályok szerinti minősítése után. Ez természetes, hiszen csak a múlt szempontjait alkalmaztuk, nem a jövőndőét. Nézzük meg hát Ötvenhatot *de lege ferenda* azaz az eljövendő jogszabályok szempontjából is. Láttuk, hogy a jog a valóban érvényesülő szabályok összessége, tehát az emberi cselekvések következetességéből állapítható meg. A jogszabály genezise azonos az emberi cselekvésével. Természetes ösztön, vagy immateriális hatásra hiányérzet támad az emberben és ennek megszüntetésére, ha ez reflexszel nem oldható meg, vágya célképzetet állít

eléje, és az ember ennek megvalósítására törekszik immár tudatosan. Ha a törekvés elnyeri a meggyőződés erkölcsi jóváhagyását, szándékként az értelem próbája elé kerül, amely felméri a lehetőségeket és a szándékolt cél értékét, és ha pozitív döntésre jut, akarattá erősödik és megvalósulásra tör. Ahhoz tehát, hogy társadalmi szabály keletkezzék, az emberek csoportjában, a társadalom adott részében azonos hiányérzet, és azonos célképzet megvalósítására irányuló törekvésnek kell keletkeznie, hogy az a társadalmi tudatba, a közvéleménybe jutva a társadalom elfogadott erkölcsének mérlege alá kerüljön, majd akarattá, követeléssé válva, jogos, jogtalan vagy közömbös aktusban megnyilvánuljon. Az állami és nemzetközi jogalkotás szervei által közzétett törvények lehetnek formailag érvényesek, hatályosak is, de nem tekinthetők jognak, amíg valóban nem érvényesülnek. Azonban elengedhetetlen új jogszabályok születéséhez, hogy a társadalom vágyai, céljai megfogalmaztassanak és a közvélemény elé kerüljenek, hogy a társadalom erkölcsi ítélőszéke vagy mellette, vagy ellene állást foglalhasson. Két évszázadnak kellett eltelnie, míg a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség jelszavai a megfogalmazástól a jogszabállyá válásig eljutottak az államon belüli viszonylatban (nyilván, csak tökéletlenül, részlegesen). A népek önrendelkezése, a nemzetek egyenlősége, az általános béke és biztonság, a természet egyetemes emberi birtoka, a nyersanyagforráshoz való egyenlő hozzáférés, a félelem nélküli élet biztosításának igénye csak a 20. században csatlakozott az alapvető emberi jogokhoz. Egyike, másika már bekerült az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányába, mások nemzetközi konferenciák és szerződések útján váltak formailag jogszabállyá, de többségük az emberiség vágyott célja egyelőre. Nyilvánvaló, hogy ha van haladás az emberiség történetében, akkor az eme vágyott célok elfogadása és cselekvése, tette alkotása irányában lehet. – Ötvenhatot az teszi világtörténelmi fontosságúvá, hogy a részérdekek, a pártok, felekezetek, foglalkozások, sőt, a nemzetek érdekeinek az egyetemes emberi összérdekekkel való összehangolásának elvét fogadta el. – Hogy az erkölcsileg jóváhagyott szándék a társadalmi szerkezeti adottságok hiányosságai miatt – a nemzetközi hatalom szervezetlensége miatt – nem léphetett tovább a megvalósulás útján, arról sem a magyar forradalmárok, sem Közép-Európa népei, sem az egyetemes célokat magukévá tévő, a világ minden népéből való, kiváló személyiségek sem tehetnek.

Ötvenhat ellenfelei, a zsarnokság, a gyűlölet, a terror szolgái a marxizmusról a dialektikus cinizmusra térők, az ötvenhetes aposztaták és az ellenforradalom kollaboránsai azóta is váltig hangoztatják, hogy *ötvenhatban nem történt semmi*, csak mindenki mondta a magáét szóban és írásban, vagy még azt sem, csak álmodozva várta a sült galambot. (A fegyveres ellenállók bűnözők, örült kalandorok voltak.) Az a *semmi*, ami a magyar forradalomban történt, az volt a nóvum a forradalmak történetében, mert nem történt bosszúállás, lincselés, rablás, önbíráskodás, elkobzott javak visszafoglalása, anyagi és erkölcsi elégtételvétel. Nem volt szabadcsapat, különítményes, nem jelentkeztek „karizmatikus” vezérek, hogy a közhatalmat maguknak és követőiknek kiharcolják. Még ellentmondásos viták sem voltak, pedig valóban mindenki beszélt ki lelkesen, ki még lelkesebben. A közügyek tárgyalása nem most kezdődött, csak az 1944. március 19-i német megszállás óta csak most kapott nyilvánosságot. Nem volt könnyű a vágyott célok megfogalmazása, a *szabadság* új tartalmának meghatározása. A költő Illyés Gyula mondja, hogy *mi nem* az. Németh László nevet ad neki, amikor a *Minőség Forradalmának* mondja, tartalmát megfogalmazni nem tudja. Csak Beethoven zenéje

érzékelteni milyen lehet a hatalmi hiány, kényszerhiány, zsarnoksághiány, mennyiségdiktatúrahiány, a Semmi, a Szabadság egyetemes emberi szinten, amelyre egyaránt vágyik a világ minden emberséges embere. A viták élenjárói a népi írók köré tömörülő, magyar írók, és „harmadik utas” neveltjeik, a magyar fiatal értelmiségiek állottak. Nagyon sok változatát fogalmazták meg a gyűlölet nélküli szocializmusnak, a materialista értékrend, a hedonizmus és szibaritizmus tarthatatlanságának. Sok újjal szaporították szóban és írásban az egyéni és kollektív emberi jogok sorát, és az ezek érvényesítésének lehetőségeit, többek között az *igaz tájékoztatás* közszolgáltatás igényét. Mint azt már a 20. század elejének gondolkodói látták, most általános nézetté vált az, hogy az eddig legjobbnak tartott népképviselési módszer alkalmatlan a közérdek megvalósítására, és másra cserélésére – mint az emberi jogok többségének biztosítására – nem elegendő az államhatalom. Igen, az emberi társadalom túlnőtt az államon. Feltétlenül meg kell szervezni az államok feletti, a nemzetközi hatalmat. Az államok mostani (formai) szuverenitását tényleges területi autonómiává alakító nemzetközi integráció nem alapulhat aktuális érdekközösségen, hanem csak azonos erkölcsi értékrenden. Minden nemzetközi jogszabály – bármennyire is egyhangúlag támogatja azt tényleges alkotója, a nemzetközi közvélemény, *lex imperfecta* addig, amíg kötelező hatáskörű nemzetközi bíróságok nem ellenőrzik a jogszabályok betartását, és az eddig csak képzeletben létező nemzetközi szervezett végrehajtó hatalom gyakorlatba nem helyezi. – Az eddigi forradalmak a kényszerhatalom birtokába jutva, akár terrorig is elmentek céljaik megvalósítása terén. Ötvenhat nem próbálta helyi erőszakkal megvalósítani az egyetemes szabadságot, hanem javaslatait, alternatíváit megfogalmazta és az emberiség közvéleménye elé terjesztette, hogy szabály formában egyetemes erkölcsi igénnyé, majd ebből tényleg érvényesülő nemzetközi törvénné válhasson.

Az erdélyi magyarság mindenben azonosult az anyaországgal. Nálunk nem volt sem gyülekezési, sem sajtószabadság, itt magántársaságokban, családi összejöveteleken és a magyar hatásra testvéri, bizalmas közösségekké lett munkahelyeken beszélte mindenki lelkesen a történeteket és tennivalókat. Nem érzett, tehát nem cselekedett ellenségesen legfájdóbb jogsérelmeinek orvoslására sem, hanem mindenben a megbékélést keresve, a határon túli magyarság és az idegen uralom alá kényszerített minden nép, nemzetiség és nemzetiség gondját is átérezve, az erdélyi magyar értelmiség a nemzetiségi kérdés megoldásának minden méltányos alternatíváját, az Egyesült Nemzetek Szervezetének támogatását kérő emlékiratot terjesztett a világ közvéleménye elé. (Isten akaratából, én voltam emez írásmű szerkesztője.)

Ismételten hangsúlyozom, hogy Ötvenhat nem egyének, csoportok megnyilvánulása, mozgalma volt, hanem a társadalmi összességgé és annak természetes részeivé. Nagy Imre, Mindszenty József, Bibó István és a többi ötvenhatos nyilatkozó, népszónok és lapszerkesztő, nem a saját egyéni gondolatát, nem társasága állásfoglalását, hanem az egész magyarságnak, egész Közép-Európának és a világ minden becsületes emberének az igazabb, jobb, szebb jövőre iránti igényét fejezte ki. Ötvenhat szemben állott a már a családok bomlasztásáig érkezett, materialista individualizmus válság okozta, és válságot okozó áramlatával. A magántulajdon kommunista megszüntetése borzalmas szenvedést okozott ugyan, de rádöbentette az embert arra, hogy a vagyonszerzés nem feltétele a boldogságnak, hiszen önrabszolgává zülleszt az embert. Ami a keresztyénség Európa kezdete óta hirdetett, de ami a materializmus két domináns századában nem juthatott el az érdekeltek füléhez, ötvenhatban

hangot kapott. Nem az anyagi javak a pénz, az anyaghoz kötött gyönyörök megszerzésének eszközei és ezek birtoklása az a cél, amelynek megközelítése boldoggá teheti az embert, hanem immateriális javak, eszmény célok felismerése és elfogadása.

Nyilvánvaló, hogy Ötvenhat meghatóan ünnepélyes *treuga Dei*-je után a szürke hétköznapiak beállta, szovjet-orsz beavatkozás nélkül is kiábrándulást hozott volna. Hiszen a valóságban nem létezett az az egyetemes emberi szolidaritás, amelyhez a magyar Ötvenhat ügyét apellálta. Hogy az akkor tekintélye tetőfokán álló Egyesült Nemzetek Szervezete valójában csak minden döntési jog nélküli parván volt a legmagasabb társadalmi kényszerhatalmak tényleges tevékenységének elfedésére, hogy még az alapvető emberi jogok meghirdetése is csak propagandaanyag volt a hatalomszerzés szolgálatában, hogy a hibás szelekció miatt, a társadalmi hatalom birtokába ritkán kerülnek az arra méltók, akik egyáltalán megérthetnék, vagy megérezhetnék a kifejezett igények fontosságát. Minden hiábavaló, hiszen a népképviselői demokrácia még a helyi közérdek kifejezésére is képtelen, nemhogy az emberiség egyetemes javát meghatározhatná. Az emberi társadalom, a hatalmi szerkezet még nem fejlődött annyira, hogy – ezt az Ötvenhat óta eltelt korszak is lesújtóan mutatja – hogy az anyagi önzésen felüli érdekek megvalósítására képes legyen. Egyszóval: Az ember kollektív törekvése hiába nyeri el az erkölcsi jóváhagyást, az indulóm szándék annyi akadályba ütközik megvalósulásának útján, hogy reménytelen a siker. – Ha viszont meg sem fogalmazzuk erkölcsi igényeinket, hiába nyílnának lehetőségek a megvalósulásra. – Gondoljuk meg, mennyi időnek kellett eltelnie az első pünkösdtől csak az európai barbár királyok megkeresztelkedéséig, hogy a rabszolgaságból jobbágyság lehessen, mennyi azután a reformációig, hogy az emberi értelem felválthassa a katonai erényeket. Most idő kell majd ahhoz, hogy a krisztusi eszményt egy egész fokozattal jobban megközelítő minőségi ember erényei olyan általános elismerést kapjanak, hogy erkölcsi szabályként megfogalmaztathassanak, hogy azután az új társadalmi, hatalmi szervezet kötelezővé, jogszabállyá tehesse.

Hogy ez lehetséges, hogy az ember képes az egyéni és csoportos önzés síkjáról egy magasabb erkölcsi szintre emelkedni – ezt bizonyította be Közép-Európa népe az ötvenhatos magyar forradalomban.

Kolozsvár, 1996. október 21.

Székfoglaló beszéd Marosvásárhelyen a Kemény Zsigmond Társaságban.